T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**Doktora Tezi**

# TÜRK BASININDA İRAN-IRAK SAVAŞI

Zafer Yıldırım
2502960071

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Faruk Sönmezoğlu

İstanbul - 2005

# ÖZ

Bu çalışmanın amacı İran-Irak Savaşı'nın Türk basınına nasıl yansıdığını açıklayabilmektir. Basın kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Savaş Türk basınında farklı kriterler içerisinde yorumlanmıştır. Savaşın basında yer alışında etkili olan kriterlerden ilki, basındaki siyasi eğilim farklılıklarıdır. Savaşın ilk dört yılında "sağ" basın Irak'a, "sol" basın ise İran'a daha yakın bir tutum sergilemiştir. Savaşın basında yer alışında belirleyici olan ikinci kriter ise, savaşın insani ve ekonomik açıdan maliyeti olmuştur. Savaşın ikinci dört yılında ise bir takım vurgu farklılıklarına karşın savaşa ilişkin bir oydaşı görülmüş ve savaş "anlamsız" olarak yorumlanmıştır. Üçüncü belirleyici kriter ise savaşın Türkiye'nin çıkarlarını ilgilendiren boyutu olmuştur. Kuzey Irak'a yönelik İran saldırıları başta olmak üzere Körfez'de Türk tankerlerine yönelik saldırılar ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik operasyonları, basında "milli menfaatler"etrafında birleşilmesine neden olmuştur.

# ABSTRACT

The purpose of this study is not to describe the war but to scrutinise how the Iran-Iraq War was reflected to the Turkish public. Media, particularly Turkish press interpreted the war by employing several criteria. The first criterion concerning war coverage of Turkish press was the differences of its political leanings. During the first four-year of the war, especially first two years, the "rightist" media leaned towards Iraq while the "leftists" appeared more sympathetic to Iran. The second criterion employed, was the human and the economic cost of the war. Throughout the second four-year-period of the war, the media seemed to reach a consensus on the war being "meaningless", saving the differences in emphasis. The third defining criterion was the general interests of Turkey. The harassment of Turkish oil tankers, Turkey's military operations in Northern-Iraq and especially Iranian offensives against Northern-Iraq played a major role in uniting the media around "national interests".

# ÖNSÖZ

Tez çalışmama üç yıl önce "Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'na Yönelik Dış Politikası" konusuyla başlamıştım. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın resmi olarak "görülebilir" olan belgelerinin "vatandaşa görülemez" olması dolayısıyla tez konumda düzeltme yapmak zorunda kaldım.

Çalışmanın başlangıcında yaşadığım olumsuzluklara rağmen tez çalışmamın farklı aşamalarında yaptıkları yardımlarla doktora tezimin zenginleşmesine büyük katkıları olan kişiler de olmuştur.

Çalışmamın her aşamasında görüş ve önerileriyle çalışmanın oluşmasına önemli katkısı olan hocam Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu'na teşekkür ederim. Çalışmama öneri ve katkılarıyla yön veren hocam Doç. Dr. Birsen Örs ve Yrd. Doç. Dr. Levent Ürer'e teşekkür ederim.

Tezimin bazı bölümlerinin hazırlanmasında unutulmaz katkılar sağlayan abim Bekir Lütfi ve ablam Sevgi'ye özellikle teşekkür etmek isterim.

Çalışmamda yaptıkları düzeltmelerle tezimin gelişmesine yardımcı olan arkadaşlarım başta Doğan olmak üzere Zeynep, Sevgi, Erhan ve Görkem'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın iki bölümünde kullandığım gazetelerden faydalanmamı sağlayan Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Süheyla hanıma, Gazete Bölüm Şefi Mihriban hanıma, binlerce sayfa gazeteyi çıkartarak çalışmamın hızlanmasına yardımcı olan Hasan beye de ayrıca teşekkür ederim.

# İÇİNDEKİLER

# GİRİŞ

Yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü büyük güç olan basının kamuoyu oluşumunda önemli bir etkisi vardır. Pierre Denoyer basının gücünü şöyle tanımlamaktadır: "Basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak çalışmak veya dinlemek satın almak veya satmak artık imkansız hale gelmiştir. Basın hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat basın herşeye ve herkese gereklidir."[1] Napolyon'a göreyse gazete, "Hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden matbuadır."[2] Lenin'in ifadesinde ise gazete "ihtilalin en kuvvetli silahıdır."[3] Kısaca "Her çeşit haberi topluma ulaştıran günlük haber aracı olan gazete, bu yönüyle halkı doğrudan doğruya etkilemekte ve sosyal bir müessese olarak kamuoyu yaratmakta ve kamuoyuna yön vermektedir…Basındaki haberler herşeyden önce özellikle günümüz dünyasında ekonomik, siyasal ve sosyal hayatı etkilediğinden gazete topluma yön vermektedir."[4]

Araştırmamızın konusunu "Türk Basınında İran-Irak Savaşı'nın incelenmesi oluşturmaktadır. Türkiye'ye komşu iki ülkenin sekiz yıl süren, bir milyona yakın ölüm ve bu rakamın iki katı yaralanmayla sonuçlanan savaşının Türk basınına yansımasında üç faktörün etkili olduğu düşünülmektedir: Basın özgürlüğü, basın organlarının siyasi eğilimleri ve 12 Eylül 1980 darbesinin ardından basın üzerinde oluşan ağır sansür. Tüm dünyada basının özgürlüğünü etkileyen ortak unsurlar vardır.

Bu unsurlar arasında ilk sırada sayılabilecek olan sermayedir.

Sermaye, dünyada basının işlevini özgürce yerine getirmesinin önündeki ortak engel olarak gözükmektedir. "Basının birinci işlevi ileti aktarmak değil, farklı söylemlerin mücadeleye girişebilecekleri bir alan oluşturmaktır."[5] Basının yukardaki tanımda belirtilen "işlevi" nasıl algıladığı ve uyguladığı üzerinde farklı görüş ve yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki basının "ideolojik" bir bakış açısının olduğu yorumudur. Stuart Hall'e göre basının en önemli işlevi, "…anlamın toplumsal

---

1 Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi, 1978, s.20

2 **a.g.e**.

3 **a.g.e**.

4 **a.g.e**, 21

5 Knut Lundby ve Helge Ronning, "Medya Kültür İletişim:Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997, s. 17

inşasında üstlendiği ideolojik işlevdir. Bu ideolojik işlevi gözardı eden hiçbir araştırma medyanın toplumsal süreçte oynadığı rolü tam olarak ortaya koyamaz."[6] Hall'ın "anlamın toplumsal inşası"ndan kastettiği şey, basında ileri sürülen görüşlerin iktidarla bağlantılı olduğu ve "simgeler yaratma gücünün" tarafsız olmadığıdır. Amerika'da yapılan bir araştırma da basın işçi isteklerini talepler, işvereninkini ise "teklifler" olarak yansıtmıştır.[7]

Basını ideolojik düzeyde ele alanlara göre basın, çıkar gruplarının ve mülk sahiplerinin elindedir ve bu grupların çıkarlarını seslendirmektedir. Marksist görüşü benimseyen ekonomi politikçilere göre ise basının rolü, ona sahip olan ve onu kontrol eden sınıfın çıkarlarını "yanlış" bilinç yönetimi aracılığıyla "meşrulaştırmaktadır." Ekonomi politik yaklaşım için kapitalist bir kesimin sahip olduğu basın, iktidarı savunmaktadır. İktidarla basının bu işbirliği, iktidarlar değişse de aynı kalmaktadır.[8] Altschull da basının kendisine mali olarak destek olan kesimlerin "düdüğünü çaldığını" ileri sürmektedir. C. Wrigh Mills de toplumdaki elit sınıflar arasında sıraladığı basının diğer elit çıkar gruplarıyla bağlantıları ve çıkarları olduğunu iddia eder. En tepedeki basın patronları diğer seçkinlerle birliktedir ve önemli basın muhabirleri bu grupların içerisinde vakit geçirmektedirler. Basın mensupları, siyasetçiler, işadamları ve akedemisyenler çeşitli ortamlarda biraraya gelirler. Bu seçkinlerin aynı okullardan mezun olmaları da onları birbirlerine yaklaştıran diğer bir unsuru oluşturmaktadır. Bu konuda araştırmalar yapan Dreier önemli iktidar merkezlerinin basınla yakın ilişki içerisinde olduklarını savunurken, basının zaman zaman iktidarı eleştirmesini ise "düzeltici bir eylem", kapitalist sistemin uzun soluklu çıkarlarını korumaya dönük bir eylem olarak yorumlamaktadır.[9]

Noam Chomsky'nin öne sürdüğü "propaganda modeli"ne göre basın özgürlüğü üzerinde diğer bir etkili unsur basına yönelik şikayetler ve mektuplardır. Bunlar daha çok sağdan, büyük mali kaynakları elinde tutan kesimlerden gelmektedir. Ekonomik gücü ellerinde bulunduranlar farklı kuruluşlar vasıtasıyla

---

[6] Stuart Hall, "İdeoloji ve İletişim Kuramı", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997 s.77

[7] (Mills ve Dreier'den aktaran), Pamela Shoomaker ve Stephen D.Reese "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997, s.101

[8] **a.g.e.**, s.107-109

basını kendi taraflarında tutmaya çalışmaktadır. Chomsky seçkinlerin askeri darbeleri meşrulaştırmak, "faşist hükümetleri desteklemek," solu ve işçi hareketlerini parçalamak içinde basını kullandıklarını ileri sürmektedir.[10]

Basın özgürlüğü üzerinde etkin olan diğer bir unsur da yasalardır. Siyasal iktidarların basını zorlayıcı yaptırımları, basında yer alan haberlerde benzerliği teşvik edici yönde gerçekleşmiştir.[11] Batı demokrasilerinde de hükümet basını yasaklama, tehdit ve tutuklama yöntemleriyle kontrol altında tutmaya gayret etmektedirler. Bu kontrolü hükümet basını yayın öncesi ve yayın sonrasında sansür ederek gerçekleştirmektedir. John Keane'e göre bunalım dönemlerinde hükümetler bu iki yöntemi birarada kullanmaktadırlar.[12] Sansür silahıyla basını kontrol eden hükümetlere karşın "siyasetçiler medya kurumları tarafından işletilen iletişim kanallarına erişme gereksinimi duyarlar…" Ancak bu basını hükümet karşısında daha rahat olmasını sağlayabildiği gibi basının hükümet ve siyasetçiler tarafından yönlendirilmesiyle de sonuçlanabilmektedir. Siyasetçilerin hangi olay ve yorumların gazetecileri harekete geçireceğini bilmeleri, gazetecileri siyasetçilerin birer propaganda kanalına dönüşmesine de neden olabilir. Sonuçta bu durum, gazetecilerin kendi yorumlarını aktarmalarına engel oluşturabilir.[13]

Basın özgürlüğünü sınırlayan diğer bir unsur da "iletişim pazarı"nın içinde birbirlerini geride bırakmayı hedefleyen rekabettir. Basın bazen ticari kaygılarla "kamusal tartışmaları ve siyasi konuları" kısıtlamaktadır. Basın işlerini sürdürebilmek için bazen "ne yutturabilirse" onu satmak zorunda kalmaktadır. Yalan reklama, rüşvete ve asparagasa dayalı haberlerle karşılaşılmaktadır.[14] Hükümetin basın özgürlüğünün bu türden ticari kaygılarla zarar görmesini önlemek için mali destek vermesi beklenebilir. Ancak bu beklenti, hükümetin bunu basını etkileme

---

9 **a.g.e.**, s.111-113

10 (Chomsky'den aktaran),Pamela Shoomaker ve Stephen D.Reese "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi",**a.g.e.**, s.114-115

11 Duygu Baz Sezer, **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.104

12 John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Çev: Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992, s.94

13 Michael Gurevitch ve Jay G.Blumler "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997, s.210-211

14 John Keane, **a.g.e.**, s.56-57

aracı olarak kullanabileceği endişesi ve bu yönde olabilecek eleştiriler nedeniyle bir temenniden öteye gidememiştir.[15]

Basının bazen "işleyiş rutinleri"de basın özgürlüğü üzerinde etkili olabilmektedir. Basın mensubu gerilim dolu olayları, savaşları da aktarmak zorunda kalabilmektedir. Savaşta "gazeteciler sıkıntıları paylaştıkça ve tehlikelerle birlikte karşılaştıkça askerlere daha da…" yakınlaşabilirler. Vietnam savaşını takip eden Amerikalı gazetecilerin "savaşı siyasal ve ahlaki içerimleriyle temize çıkaran", savaşı ulusal bir çaba olarak tanımlayan ifadelere yer vererek aktardıkları görülmüştür.[16]

Basın özgürlüğünün üzerindeki diğer etmen de özellikle dış politika konularında gündeme gelen "ulusal çıkar"dır. Toplumun tüm kesimlerini ilgilendirmesi nedeniyle "ulusal çıkar"ın dış politika haberlerini iç politikada olduğundan daha fazla benzeşmeye yönlendireceği beklenebilir. Ancak toplumu oluşturan grupların iktidar üzerindeki etkisi ve temsil gücü eşit olmadığından, dış politikada toplumdaki tüm grupların çıkarlarının yer bulduğu seyrek görülür.[17] Bir ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması konusu dışında "ulusal çıkar" her grup tarafından farklı şekilde algılanabilmektedir. Bu da dış politika konularında basında farklı görüşlerin ifade edilmesini teşvik etmektedir.[18]

Basın özgürlüğü üzerinde etkili olan yukarıda sıralanan unsurların Türk basını üzerindeki etkileri konusunda araştırma sırasında bir kaynakla karşılaşılamaması nedeniyle bu konuda bir yargıda bulunmak güçtür. Ancak Türkiye'de de gazete çıkarmanın büyük sermaye gerektirmesi, gazete çıkaranların ekonomik gücü elinde bulunduranlar ve siyasi güç merkezleriyle iyi ilişkiler içinde olan kimseler olmasını gerektirmektedir. Türkiye'de gazete sahiplerinin ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduranlar veya onlardan destek alan kimseler olması, gazetelerin bu güç sahiplerinin görüşlerine yer vermelerine neden olabilmektedir. Türkiye'de gazete maliyetinin gazetenin satış fiyatının üzerinde gerçekleşmesi,

---

15 Jean Noel Jeanneney, **Medya Tarihi**, Çev:Esra Atık, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998, s.338

16 Pamela Shoemaker ve Stephan D., **a.g.e.**, s.118-119

17 Sezer, **a.g.e.**, s.106

18 **a.g.e.,**

gazeteleri reklam verenlere ve sermaye çevrelerinin çıkarlarına uygun hareket etmeye zorlamaktadır.[19]

---

[19] Orhan Koloğlu,**Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.77-81, 85-89

Türkiye de sağ ve sol basın ayrımının, İran-Irak Savaşı'nın basına yansıması üzerinde etkisinin araştırılması, konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'de aktif politikaya katılım yönünden değerlendirildiğinde basın mensuplarının diğer meslek gruplarının tümünün gerisinde kaldıkları görülmüştür. 1977 milletvekili seçimlerinde Meclis'e giren gazeteciler yüzde 2,3 oranı ile en düşük katılımlı meslek grubunu oluşturmuşlardır.[20] Türk basınında 1961 anayasasının getirdiği özgürlük ortamında yeni bir tartışma ortamı açılmış, o zamana kadar devam eden kalem kavgalarının yerini ideolojik kavgalar almıştır.[21] Türkiye'de sol düşünce ve basın açısından 27 Mayıs'ın açtığı yeni dönemin önemi, Metin Toker'in de belirttiği gibi "…sol fikirlerin su üstüne çıkması, teşkilatlanması harekete geçmiş…"[22] olmasıdır. Bu dönemde "sağcı" yayınlarda da büyük bir patlama yaşanmıştır. Ancak "sağcı" yayınlar, "İslamcı ve "Türkçü" olarak kendi içinde de ayrılmaktadır.[23] 1960-1970 arası dönemde basın iki ideolojik kamp etrafında toplanmaktadır. Bir tarafta sol ve sosyalizm propagandasının yapıldığı **Milliyet, Akşam** ve **Cumhuriyet**, diğer yanda ise "sosyalizan düşünceleri savunan, propagandasını yapan yazıların karşıtı yayın organları **Son Havadis** ve **Tercüman** …"[24] gazeteleri kümelenmişti. "**Cumhuriyet** ve **Akşam** Adelet Partisi'ne muhalif yayın organı halindeydi. **Tercüman** ve **Son Havadis** gazeteleri ise iktidardaki Adelet Partisi hükümetinin yarı resmi organları gibiydiler…"[25] 12 Mart 1971 askeri muhtırasından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar olan dönemin basını ise "…genel çizgileriyle ortada, ortanın solunda ve solda yer alan yazarlar ve yayın organları bir kümede, sağdaki yazarlar ve yayın organları ikinci bir kümede toplanmak üzere ikiye ayrılabilir. Birinci kümede **Hürriyet**, **Milliyet Günaydın**, **Cumhuriyet** ile uzun ömürlü olmayan **Dünya**, **Vatan**, **Politika**, **Aydınlık** ve **Demokrat** (son üçü 12 Eylül 1980'de kapatıldı.) yer almaktadır. İkinci kümedekiler **Tercüman**, **Bayrak, Son Havadis** (AP), **Yeni Asya** (AP), **Sabah** (AP), **Hergün** (MHP), **Millet** (MHP), **Orta Doğu** (MHP), **Milli Gazete** (MSP), **Yeni Devir**

---

20 Mehmet Turhan, **Siyasal Elitler**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s.191
21 Emin Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, İstanbul, Gendaş A.Ş., 1998, s.312
22 Hikmet Özdemir, **Yön Hareketi**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986, s.49
23 Alpay Kabacalı **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s.300
24 Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, s.313
25 **a.g.e.**, s.313

(MSP)'dir…"[26] Bu gazetelerin yanında 1960'dan sonra yayın hayatına başlayan, aydın kesim tarafından okunan ve kesintilerlede olsa 1988'e kadar yayın hayatını sürdüren **Yön** dergisi de savunduğu sosyalist ekonomi ve "emperyalizm karşıtlığıyla" ilk gruba girmektedir.[27]

Türk basınındaki bu ideolojik ayrımın dış politika konularına yansımasını Sezer, sol basın için statüko karşıtı, sağ basın için ise statüko yanlısı olarak yorumlamaktadır. Sezer'e göre sağ basın da kendi içinde iki alt gruba ayrılmakla birlikte her ikisi de dış politikada mevcut politikanın devamından yanadırlar. Sağ basın dünyadaki değişmelerin farkında da olsa Soğuk Savaş'ın aynı kaldığı ve bu nedenle de dış politikada değişikliğe gerek olmadığı görüşündedirler. Sol basın için ise 1962 Küba Krizi ve bunu takip eden yumuşama (detant) dönemi önemlidir. Türkiye de buna göre ilişkilerini yeniden gözden geçirmeli ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmelidir.[28]

Türk basınının dış politikadaki bu bakış açısının İran-Irak Savaşı'na nasıl yansıdığının anlaşılmasına, savaştan bir yıl önce meydana gelen İran Devrimi'ne nasıl baktığı yardımcı olacaktır. "Türk Kamuoyunda İran Devrimi" başlıklı yüksek lisans tezinde Çoşkun Turkan, basınımızın devrime yönelik tutumunu şöyle ortaya koymaktadır: "**Aydınlık** ve **Cumhuriyet** gibi gazeteler, İran'da yaşananları monarşiye ve onu destekleyen "emperyalist" ABD'ye karşı yapıldığı için olumlu bulurken, soğuk savaş döneminde komünizm tehlikesinin olduğu süreçte, sağ basın olarak adlandırabileceğimiz **Tercüman** ve **Yeni Asya** gazeteleri İran'daki gelişmeleri komünizmin bir oyunu olarak görmekten kendilerini alamamışlardır…"[29] Yalnız burada altı çizilmesi gereken Kabacalı'nın "İslamcı yayınlar"[30] olarak isimlendirdiği **Yeni Devir** ve **Milli Gazete** gibi yayın organları İran Devrimi'ne **Tercüman** başta olmak üzere diğer sağ yayınlardan farklı şekilde, onun "İslami" kimliği nedeniyle olumlu bakmışlardır.

---

26 **a.g.e.**, s.324

27 Jacob M. Landau, **Türkiye'de Aşırı Akımlar**, Çev:Erdinç Baykal, Ankara,Turhan Kitabevi, 1974, s.74

28 Sezer, **a.g.e.**, s.120-124

29 Çoşkun Türkan, "Türk Kamuoyunda İran Devrimi", İzmir, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, 1999, s.158-159

30 Kabacalı, **a.g.e.**, s.300

Savaşın basında yer almasında 12 Eylül 1980 askeri darbesinin etkisi, ve bu etkinin ne yönde gerçekleştiğinin bilinmesi de konunun anlaşılmasına yardımcı olacak ikinci bir unsurdur.

Türkiye'de basının askeri darbelere bakışının darbenin yapıldığı günlerde bir benzerlik arzettiği, ancak daha sonraki süreçte ise basın içinde "cunta yanlısı" olma suçlamalarının yapıldığı görülmektedir. Bu durumun güzel bir örneğini kime yönelik ve kimin ne kadar dahil olduğu bugün bile hala tartışmalı olan 12 Mart 1971 muhtırasında görmek mümkündür. 12 Mart muhtırasının hemen ardından **Cumhuriyet** gazetesinde Nadir Nadi 13 Mart'taki yazısında muhtıradan "Devrimci Ordunun Sesi" olarak bahsederken, **Milliyet** gazetesinde Abdi İpekçi 15 Mart tarihli yazısında muhtırayı halkın "olumlu" karşıladığını belirtmektedir. Bu iki gazetede muhtırayla ilgili ilk günlerde çıkan haberlerin vurgusu, muhtıranın "devrimci" yönü ve Demirel'e yönelik olduğu iddiasıdır. **Tercüman** gazetesinde ise Ahmet Kabaklı muhtıranın ilk günlerinde, 14 Mart'ta yaptığı yorumunda demokrasinin bundan "yara aldığını" belirtirken, ertesi günkü yorumunda ise muhtıranın Demirel'e yönelik olmadığını savunmuştur. Ahmet Kabaklı başta olmak üzere **Tercüman** yazarlarının muhtırayla ilgili yazılarında altını çizmeye çalıştıkları şey, muhtıranın "Moskofçu anarşiyi durdurmak" ve "komünizme dur" demek için yapıldığıdır.[31]

Muhtıranın beşinci yıldönümünde basında çıkan yorumlar, basının sonuçları itibarıyle muhtırayı nasıl gördüğünü açıklar niteliktedir. **Cumhuriyet** ve **Milliyet** yazarlarına göre muhtıra demokrasiye darbe vurmuştur ve sola yöneliktir.[32] Emin Karaca da muhtıradan "askeri darbe" olarak bahsederken şöyle demektedir: "…Böylece darbe eliyle Türk basının taraflarından sol, bir darbe eliyle susturulmuş, deyim yerindeyse kalemleri bağlanmış oldu…"[33] **Tercüman** yazarlarına göreyse muhtırayı sol istemiş, ancak ordu "memleketi felakete sürükleyen asıl suçluları" görmüştür. **Tercüman** yazarlarından İsmet Giritli muhtırayı "Demokrasiyi koruma ve yaşatma savaşı" olarak yorumlamaktadır. Sol basın için "demokrasiye darbe" vuran muhtıra, sağ basın için beş yıl sonra "demokrasiyi koruma ve yaşatma savaşı"

---

31 İrfan Neziroğlu, **Türkiye'de Askeri Müdehaleler ve Basın**, İstanbul, Türk Demokrasi Vakfı, 2003, s.157-159

32 Landau, **a.g.e.**, s.316-320

33 Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, s.315

anlamına gelmektedir.[34] Görüldüğü gibi sol basın 12 Mart'ın karşısında yer alırken, sağ basın yanında yer almıştır.Ancak her iki tarafda birbirlerini muhtıranın taraftarı olmakla suçlamışlardır. Muhalefeti ve iktidarıyla muhtıranın muhatabı olan siyasal partiler, özellikle de "CHP ve AP bu dönemi olağan demokratik yönetime geçişte bir ara dönem olarak…"[35] görmüşlerdir.

Dört kuvvet komutanı ve genelkurmay başkanının imzasını taşıyan ve 12 Eylül askeri darbesini yaklaşık dokuz ay öncesinden haber veren uyarı mektubu geniş bir şekilde basının gündeminde yer almıştır. **Tercüman**'da Nazlı Ilıcak bunun "mini muhtıra" olduğu ve buna hukuki bir temel aramanın yanlış olduğunu söylerken, **Cumhuriyet**'te mektup, dünyada ve Türkiye'deki gelişmelerden etkilenen ordunun görüş açıklaması olarak yorumlanmıştır. **Milliyet**'te konu ile ilgili verilen haberde **Cumhuriyet**'tekine benzer şekilde bir ifade kullanılarak, toplumun bir parçası olan ordunun gelişmelerden etkilendiği ancak ordunun demokrasiye bağlı olduğu yer almıştır.[36]

"Türkiye'de Askeri Darbelerin Sivil Rejimler Üzerine Etkileri" başlıklı doktora tez çalışmasında Nurşen Mazıcı, 12 Eylül 1980 darbesinin diğer darbe ve muhtıralardan farklı olduğunu, ekonomik ve toplumsal kargaşanın hakim olduğu bu dönemde basının da dördüncü kuvvet olma özelliğini kaybettiğini ileri sürmektedir. Mazıcı'ya göre "…artık 1960'lı ve 1970'li yılların ilk yarısındaki gibi her basın kuruluşu kendi yayın politikası doğrultusunda bir siyasal partiyi destekleme ya da demokratik rejimin çıkmazlarını dile getirme gibi bir işlev görmemekte, toplumsal kaynamanın yeniden belirleyeceği güç odaklarını kavrayamamaktadır..."[37] Mazıcı'ya göre, 12 Eylül'e yaklaşan Türkiye'de basın dönemin gelişmelerinin içinde kalarak "bozulmadan" payını almıştır. Mazıcı'ının ifadesiyle basın "dışarda bir güç" olmadığını göstermiştir. Artan ölü ve yaralama olayları basının sıradan haberi haline gelirken, sıkıyönetimin uzatılıp uzatılmaması tartışması ve hükümeti eleştiren günlük yorumlar gazetelerde yer almaktadır.[38]

---

[34] Kabacalı, **a.g.e**., s.320-322

[35] Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1994**,** s.186-187

[36] Neziroğlu**, a.g.e***,* s.172-175

[37] Nurşen Mazıcı, Türkiye'de Askeri Darbelerin Sivil Rejimler Üzerindeki Etkisi, İstanbul, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, s.143

[38] **a.g.e**., s.143-144

12 Eylül darbesine basının tepkisinin ilk günlerden itibaren olumlu olduğu görülmüştür. Gazeteler darbenin gerekli hale geldiği ve huzurun sağlandığına vurgu yapmışlardır.[39] **Tercüman** gazetesinde darbe ile igili yazıda Türkiye'nin de demokrasi ile yönetilmesi gerektiği, ancak ordunun yönetime el koymasının "bu en çağdaş rejimin çökertilmesi gibi" yorumlanmaması gerektiği, çünkü uygulamaki demokrasinin içeriğini kaybettiği ve "kof" hale geldiği belirtilmektedir. Ordu demokrasiyi bu "kof" halinden çıkararak yeniden "üstün niteliklerini" kazandırmak için müdahale etmiştir.[40] Uğur Mumcu 14 Eylül'de "Gözlem" adlı köşesinde ordunun yönetime el koymasını "yağmurun yağması gibi doğal bir olay" olarak yorumlamıştır. 16 Eylül'de **Cumhuriyet**'in "Olayların Ardındaki Gerçek" köşesinde ise ordunun yönetime el koymasının bu kadar "sessiz, kolay ve gürültüsüz bir şekilde" gerçekleşmiş olması toplumun beklentilerine bu eylemin "karşılık vermesi" olarak yorumlanmıştır. Darbe ile ilgili olarak **Milliyet** gazetesinde 14 Eylül'de yayınlanan ve Milliyet imzalı olarak yer alan "Demokrasi için 12 Eylül'ün başarısı şarttır" başlıklı yazıda "ülkesini seven herkesin" yönetimin hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olması gerektiği ve orduyu "müdahaleye zorlayan şartların normale döndürülmesi" açısından herkesin yardımcı olması gerektiği öne sürülmüştür.[41] Güneri Civaoğlu ise "Tercüman'dan Mektup" köşesinde "Tercüman Taraftır" başlıklı yazısında gazetenin 12 Eylül sabahı Evren'in yaptığı açıklamada belirttiği hususlarda "taraf" olduğu, halkın da bu görüşleri paylaştığını öne sürmüştür.[42]

Rauf Tamer 18 Eylül tarihli yazısında toplumun müdahaleye bakışı değerlendirildiğinde, bunun bir "Barış Harekatı" olduğuunun görüldüğünü belirtmektedir. Diğer bir **Tercüman** yazarı Mukbil Özyürük'e göre ise bu bir darbe veya ihtilal değil, "demokrasinin restorasyonu"dur.[43] Basının darbenin başlangıcındaki bu olumlu tutumu, ordunun basına yönelik tutumu ve basında yer alan dış politika haber ve yorumları üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu çalışmamız açısından önemlidir. Çünkü bu şekilde savaşın Türk basınında yer alışı üzerinde

---

[39] **12 Eylül ve Sonuçları**, İstanbul, İnsan Hakları Derneği Muğla Şubesi, 1992, s.91-95
[40] "Allah Yardımcıları Olsun", **Tercüman**, 14 Eylül 1980, s.1
[41] Neziroğlu, **a.g.e.**, s.176-177
[42] **a.g.e.**, s.179-180

etkili olan unsurlar arasına darbenin de dahil edilip edilemeyeceği anlaşılmış olacaktır. Bu nedenle çalışmanın sonunda bu konuda bir yargıya ulaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın ilk bölümü büyük ölçüde yabancı kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümü ise ağırlıklı olarak gazetelerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada faydalanılan gazeteler **Milliyet**, **Cumhuriyet** ve **Tercüman**'dır. Bu gazeteler yaklaşık dokuz yıllık süreçte günlük olarak takip edilmiştir. Bu gazetelerin yanısıra Yön dergisi de dokuz yıllık süreçte takip edilmiştir. Çalışmada ayrıca **Nokta** ve **Middle East Review** dergisi ile **Ayın Tarihi**'nden de yararlanılmıştır.

Çalışmada bu üç gazetenin seçilmesinin nedeni, tirajları,[44] yayınlanmaya başlamalarından itibaren kapanmadan devam eden gazeteler olmaları,[45]bu nedenlerle de Sezer'in ifadesiyle "Türkiye'nin beş büyük gazetesi" arasında yer almalarıdır. Bunlara ek olarak bu üç gazete "fikir gazetesi sınıflandırmasına en fazla uyanlardır."[46]

Siyasi eğilimleri itibariyle bu gazeteler değerlendirildiğinde, daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi **Cumhuriyet** "sol", **Milliyet** "ortada" ve **Tercüman** da "sağ" tarafta yer almaktadır. **Cumhuriyet** gazetesinin sol eğilimli kimliği 27 Mayıs'tan sonra ortaya çıkmıştır. 14 Mayıs'ta Demokrat Parti'den milletvekili seçilen Nadir Nadi'nin görüşlerinde 27 Mayıs'tan sonra radikal bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişimi Nadir Nadi şöyle ifade etmektedir: "…çoşkuyla karşıladığımız 27 Mayıs'ın meydana getirdiği Kurucı Meclis'in elinden çıkan 1961 Anayasası "**Cumhuriyet**" olarak bize kuruluşumuzdan bu yana, 37 yıldır

---

43 **a.g.e.**, s.179-180

44 Temmuz 1975 itibariyle **Cumhuriyet**'in trajı, 96.742, **Milliyet**'inki 244.349 ve **Tercüman**'ınki ise 316.028'dir. İsa Kayacan**, Türk Basının Tarihçesi**, Ankara ,Ece Yayınları, 1976, s.9
Bu gazetelerin 1980 yılı trajları ise sırasıyla 77.152, 231.754 ve 357.093'tür.**Başbakanlık Basın Yayın İlan Kurumu**

45 **Milliyet** gazetesini Ali Naci Karacan 3 Nisan 1950'de çıkarmaya başlamıştır.**Tercüman** gazetesi 1955'te Semih Tanca tarafından çıkarılmış, 1961 yılında şirket haline getirilerek imtiyaz sahibi Semih Balcıoğlu, hemen ardından da Kemal Ilıcak olmuştur.**Cumhuriyet** gazetesi ise 1924 yılında Yunus Nadi Abalıoğlu tarafından çıkarılmış, Yunus Nadi'nin 1945'te ölümü üzerine ise oğlu Nadir Nadi gazeteyi çıkarmaya devam etmiştir. Enver Benhan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Ankara, Güven Matbaası, 1976, s.230-247

46 Sezer, **a.g.e.**, s.108

sürdürdüğümüz çizgimizi sola döndürme olanağı verdi…"[47] "**Cumhuriyet** gazetesindeki bu "sola döndürme" hareketinde hızlı davranıldığı anlaşılmaktadır. Gazetenin 1963'de yaşadığı idari ve ekonomik krize bir çözüm bulunması için gazetenin avukatı Menahim Alguadiş Altaş şu uyarıyı yapmaktadır: "Gazetenin sadık okuyucuları, gazetede intişar eden bazı yazıların aşırı sol cereyanları adeta müdafaa eder gibi bir mahiyet taşımasından dolayı endişe izhar etmişlerdir."[48] Nadi'ye göre 27 Mayıs'a kadar yanlış yapılmıştır. Yapılması gerekeni ise Nadi şöyle açıklamaktadır: "…devrim düzenin sağdaki kapısını sımsıkı kapalı tutmak, soldakini açarak halkçılığı devletçiliği, devrimciliği çeşitli anlayışlara göre uygulamak partilerin vatandaş önünde serbestçe tartışmalarına imkan hazırlamalı idik."[49] 12 Mart 1971 muhtırasından sonraki dönemde **Cumhuriyet**'in CHP'ye açık destek verdiği görülmektedir. CHP'nin 1973 seçimlerinden birinci parti olarak çıkması ve hükümeti kurma görevini almasının ardından "irili ufaklı tutucu partilerin gazetelerinin" tutumunu eleştiren Nadi, bazı köşe yazarlarını da "bir avuç çıkar grubunun dalkavukluğunu" yapmakla itham etmektedir. Nadi, ayrıca "mutlu azınlığın sayın alkış tutucuları" olarak tanımladığı bu yazarları "…CHP önderliğinde kurulması umulan halktan yana bir hükümetin başarısızlığa uğraması için şimdiden paçaları sıvamakla" suçlamaktadır.[50] Nadi'ye gore "…çağımız koşullarına en uygun halk yararına en elverişli programıyla CHP, bugün tek umut verici siyasal kuruluş görünümündedir. Ne var ki sağ partiler doğal olarak CHP'yi engellemek için ellerinden geleni yapmaktadırlar…"[51]

Ali Naci Karacan 1954 yılında ve kendi tesislerinde basılan ilk sayısında **Milliyet**'in ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır: "İç politikada iktidarın hoşuna gitmek için muhalefete, muhalefetin hoşuna gitmek için iktidara küfretmeyen gazete. Dış politikada Türkiye'nin emniyetini düşünen, Türkiye'nin Asya ile Avrupa'nın kavşak noktasında Rusya'ya komşu, NATO'ya bağlı, üçlü Balkan İttifakı'nda temel direk, etrafındaki Arap devletleri yanında itibar sahibi, dünya nizamı üzerinde birinci

---

47 Emin Karaca, **Cumhuriyet Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.188
48 **a.g.e.**, s.169
49 Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, Sinan Yayınları, 1971, s.234
50 Nadir Nadi, **Sil Baştan**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1975, s.137-138
51 **a.g.e.**, s.150-151

derecede müessir olmaya başlamış büyük devlet olduğunu hesaplayan gazete.[52] Naci'nin açıkladığı bu dış politika çizgisinin, iktidardaki Demokrat Parti'nin söylemleriyle de önemli oranda benzeştiği görülmektedir.[53] Bu durum **Milliyet**'in Demokrat Parti'ye yakınlığından kaynaklanmamakta, dönemin muhalefet Partisi CHP'nin de paylaştığı bu hedefler konusunda ülkede dış politika konusunda bir görüş birliğinin var olmasındandır.[54] **Milliyet**'in "Umumi Neşriyat Müdürü" Abdi İpekçi, 6 Nisan 1964 tarihli sayısında, "Milliyet'ten Mektup" köşesinde gazetenin Atatürkçü, milliyetçi, din ve vicdan hürriyetini savunan, demokrasiye inanan, toplumcu karma ekonomiden yana, bağımsız bir gazete olduğunu ve bunların gazetenin "ilkeleri" olduğunu belirtmektedir.[55] 1950 yılında Ali Naci Karacan'ın ölümü üzerine gazetenin başına oğlu Ercüment Karacan geçecektir. 6 Ekim 1980 tarihli "Milliyet'ten Mektup" köşesinde verilen haberde, Ercüment Karacan Yönetim Kurulu Başkanı olarak açıklanırken, "bir yıldan beri **Milliyet** Gazetecilik AŞ'nin büyük hissedarı olan başarılı işadamı Aydın Doğan da aynı künyede şirket adına gazetemizin sahibi olarak yer almaktadır"[56] denilmektedir.

14 Eylül 1980'de Ali Gevgili'nin başyazarlıktan ve gazeteden ayrılmasından sonra boş kalan başyazarlığa 3 Mayıs 1981'de Mehmet Barlas gelecektir. Emin Karaca'ya göre eski bir "Marksist" olan Barlas 1983'te başlayan Özal'ın liberalleşme hareketiyle Özal'a yakınlaşmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse 1960-1970 döneminde "sol" tarafta yer alan **Milliyet**,[57] 1970-1980 döneminde "ortada" yer alacaktır.[58] Gazete el değiştirmesinin ardından ise liberal bir çizgi takip edecektir.[59]

Kemal Ilıcak'ın çıkardığı **Tercüman** Adalet Partisi'ne yakınlığıyla bilinmektedir.[60] **Tercüman** gazetesi, 1960-1970 döneminde solcu olarak değerlendirilen

---

52 Emin Karaca, **Milliyet Olayı**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, s. 77

53 Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 1990, s.32, 55-71

54 Zafer Yıldırım, "1957 Türkiye-Suriye Krizi", İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.41,73

55 Karaca, **Milliyet Olayı**, s.236

56 **a.g.e.**, s.236, Koloğlu, gazetenin el değiştirmesinde Karacan'ın Abdi İpekçi 'nin öldürülmesinin ardından gazeteden tamamen kopmasının da etkili olduğunu ileri sürmektedir. Orhan Koloğlu, **Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.80

57 Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, s.312

58 Kabacalı, **a.g.e.**, s.324

59 Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, s.312

**Cumhuriyet** ve **Milliyet**'ten farklı bir şekilde olaylara bakmış ve dış politikada Amerika başta olmak üzere Batı ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini savunmuş, Arap ülkelerine mesafeli durmuş ve Sovyetler Birliği'ne soğuk bir tutum sergilemiştir. **Tercüman**'ın muhafazakar bir yayın politikası izlemesine karşın Arap ülkelerine olan bu uzaklığının nedeni, Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri ve Mısır, Irak ve Suriye gibi ülkelerin rejimlerinin "Arap Sosyalist" rejimleri olmasıdır.[61] **Tercüman**'ın bu yayın politikası 1970-1980 döneminde de aynı şekilde devam etmiş, 1979'daki İran Devrimi'nde Batı yanlısı Şah'a verilen destekle de bu durum bir kez daha ortaya konmuştur. **Tercüman**, 1980'e yaklaşılırken iç politikada da, anayasanın düşünce özgürlüğünü kısıtlayan 141-142. maddelerinin kaldırılması konusunda **Cumhuriyet** ve **Milliyet**'ten farklı bir tutum almış, bu iki maddenin kaldırılmasına ülkede komünizmin gelişmesine yol açacağı endişesiyle karşı çıkmıştır.[62]

Türkiye'de sağ-sol mücadelesinin dorukta olduğu 1979 yılında, **Tercüman** ve **Cumhuriyet** arasında da kavgalar yaşanmıştır. Kavga, Uğur Mumcu'nun "Gözlem" köşesinde "Sahiplerinin Sesi" başlıklı yazısıyla başlar. Mumcu makalesinde Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi olan ITT'in Türkiye temscisinin Ilıcaklar'a ait olan MİSTAŞ olduğunu belirterek şöyle demektedir: "Bir yanda emeği ve emekçi sınıfı savunan gazeteler ve yazarlar, öte yanda çok uluslu şirketlerin "vitrini" olarak kullanılan sözde milliyetçi yayın organları, gazeteler ve yazarlar...Milliyetçilik böyle işte. Çok uluslu şirket milliyetçiliği".[63] Bu tartışma mahkemede sonuçlanacaktır. Bu kavganın ardından Mumcu, bu kez **Tercüman** yazarı Mukbil Özyörük'ü, 12 Mart'a kadar devrimci ve solcu olarak **Cumhuriyet** ve **Devrim** gazetelerinde yazarken, muhtıradan sonra "devrimcilikten istifa ederek sağcılığa başlamakla" suçlayacaktır. Mumcu, **Tercüman** ve onun yazarlarıyla olan kavgasını **Tercüman**'ın genel Yayın Yönetmeni Güneri Civaoğlu'nu "Demirel'in yazarı" olmakla suçlayarak devam ettirecektir.[64]

Görüldüğü gibi takip edilen gazeteler arasında savaşın başlamasına yakın bir dönemde sağ-sol ve liberal ayrımları bulunmaktadır. **Tercüman**-**Cumhuriyet** örneğinde olduğu gibi bu ayrımlardan kaynaklanan ve sonu mahkemede biten

---

60 Kabacalı, **a.g.e.**, s.330
61 Sezer, **a.g.e**., s..511-533
62 Kabacalı, **a.g.e.,** s.329-331
63 "Sahiplerinin Sesi", Uğur Mumcu, **Cumhuriyet,** 23 Ocak 1979, s.1,11

kavgalar da yaşanmaktadır. Bu kavgaların çalışmamız açısından önemi ise benzer bir kavganın savaşın basına yansıması konusunda da devam edip etmediğidir. Araştırmamızda bu konuda da veriler elde edilmeye çalışılacak ve bunlar sonuç bölümünde yorumlanacaktır.

Dokuz yıllık bir dönemde bahsi geçen üç gazetenin yanısıra süreli bir yayın olan **Yön** dergisi de araştırmamız kapsamında takip edilmiştir. Bu dergiden faydalanılmasının nedeni, araştırdığımız dönem süresince kısa süreli kapatılmalar dışında yayınlanmış olması, fikir dergisi kimliği taşıması, dış politika haberlerinin düzenli olarak yer alması ve Türkiye'de Sol'un görüşlerinin temsilcisi olmasıdır.[65] Derginin yayına başlamasını İlhan Selçuk şöyle anlatmaktadır: "Sanıyorum 1958'den beri Doğan Avcıoğlu ile bir dergi düşünmeye ve konuşmaya başlamıştık. Belki Doğan'da bu fikir daha eskiden de vardı, ama 27 Mayıs'tan önce Türkiye'de sosyalist bir derginin yaşaması imkansızdı. Bu yüzden sabırla zamanını beklemişti Avcıoğlu...Zaman zaman çevresi genişleyip daralan, birtakım toplantılarda **Yön** düşüncelerde gelişti. Cemal Reşit Eyüboğlu ve Mümtaz Soysal, Doğan'la birlikte derginin kurucularıdır."[66]

Hasan Cemal, yazarlarının çoğunluğunu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim görevlilerinin oluşturduğu **Yön** dergisini, sürekli okuduklarını belirtmektedir. **Yön** dergisi ilk sayısında "Yön Bildirisi"ni yayınlar. Cemal'in "Yakın siyasal tarihimizde derin izler bırakan ve Türk "sol" radikalizminin en önemli belgelerinden biri" olarak tanımladığı bu bildiride şu noktalara vurgu yapılmaktadır.[67] Türkiye'nin hızlı bir ekonomik kalkınmaya, bunun gerçekleşmesi için de "yeni bir devletçiliğe" ihtiyaç vardır. Batı ile bağa, "özel girişime" karşıdır. Landau'ya göre "yeni devletçilik"teki amaç, "Türk sosyalizmi yoluyla sosyal adaleti kurmaktır."[68] **Yön** dergisinin uluslararası ilişkiler konularındaki görüşlerini de Cemal şöyle sıralamaktadır. "Nasır sosyalizminden, Arap Baaasçılığından, Üçüncü Dünya

---

64 "Eksiklikleri Var...", Uğur Mumcu, **Cumhuriyet,** 20 Mart 1980, s.1,9

65 **Yön** dergisi Aralık 1961'de yayın hayatına başlamıştır.İmtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü Doğan Avcıoğlu'dur.

66 Özdemir, **a.g.e.**, s.49-50

67 Hasan Cemal**, Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım,** İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s.108

68 Landau, **a.g.e.**, s.80-81

Solculuğundan hoşlanır…NATO'ya karşı..''dır. Sempatisi ise "Moskova'ya dönük''tür.''[69]

Yön'ü araştırmamızda kullanmamıza esas teşkil eden vasıflara sahip, sağ düşüncede bir derginin olmaması nedeniyle, bu düşünceyi ifade eden bir dergi çalışmamızda kullanılmamıştır.

Araştırmaya iki ülke arasında gerginliğin yaşandığı dönemden itibaren başlanmıştır. Bunun iki nedeni vardır. İlki savaşın başlaması öncesinde ve sonrasında basının taraflara yönelik tutumlarında bir farklılaşmanın mevcut olup olmadığını anlayabilmektir. Diğer nedeni ise 12 Eylül darbesinin savaşla ilgili haberlerde içerik, eğilim ve yoğunluk açısından etkisi konusunda bir karşılaştırma yapabilmektir.

Araştırmamızda gazetelerdeki hem günlük dış politika haberlerine ve hem de yorum sütunlarına yer verilmiştir. Günlük dış politika haberlerine yer verilmesinin farklı nedenleri vardır. Gazeteler savaşın ilk aylarında bölgeye gönderdikleri muhabirleri vasıtasıyla savaşı takip etmişler, ancak daha sonra yabancı haber ajanslarından gelen haberlerle savaşı sayfalarına yansıtmışlardır. Savaştaki ani bir gelişmeyle ilgili olarak gazetelerde verilen haberin kapsamı, içeriği ve gazetede verildiği yer açısından bir karşılaştırmanın yapılabilmesi amacıyla günlük dış politika haberlerine yer verilmiştir. Gazetelerin savaşla ilgili başyazarlarının ve yorumcularının yazılarıyla bu türden bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Ayrıca günlük savaş haberleri, gazetelerin haber kaynaklarının karşılaştırılmasına ve bu surette gazetelerin eğilimlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Başyazar ve yorum yazarlarına, karar vericiler "kamuoyunun seçkin, öncü ilgili ve uyanık kesimi olarak bakmak eğilimindedir.''[70] Halkın görüşlerini etkileme gücüne sahip, siyasal iktidarların da kamuoyunun "göstergesi" olarak değerlendirdiği bu yorum sütunlarına bu nedenle yer verilmiştir. Diğer bir neden de köşe yazılarının gazetelerin savaşa yönelik tutumu, okuyucuya ne mesaj verdiği, okuyucuyu yönlendirmeye çalışıp çalışmadığının anlaşılması açısından önemli olmasıdır.

Verilen bir mesajın kaynağı olan ajans ve gazeteler ile kaynağın okuyucuya aktarıldığı gazeteler açısından üç tür çözümleme biçimi vardır. Savaşın gazetede yer

---

[69] Cemal, **Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım**, s.111
[70] Sezer, **a.g.e.**, s.110

alışı açısından yapılacak bir çözümlemede konunun ne ağırlıkta gazetede yer aldığına ilişkin veriler elde edilebilir. Diğer bir çözümleme biçimi ise, gazetelerin konuyu nesnel bir şekilde yansıtıp yansıtmadıkları sorusuna yanıt bulmaya dönük "nesnellik çözümlemesi"dir. Diğer bir çözümleme türü ise "tutum/eğilim" çözümlemesidir. Bu çözümleme türünün kullanılmasıyla, iletişim kaynağının bu konunun lehinde mi, yoksa aleyhinde mi olduğu, yoksa tarafsız bir tutum mu sergilediği anlamaya çalışılmaktadır.[71] Çalışmamızda ağırlıklı olarak "tutum/eğilim" çözümlemesinden yararlanılmıştır.

Seçtiğimiz üç gazete genel olarak gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgilerle okuyucuya ulaşmaya çalışan gazetelerin başında gelmektedir. **Cumhuriyet** ve **Milliyet** "Türkiye'nin iki büyük fikir gazetesidir."[72] **Tercüman** gazetesinin ise bu iki gazeteye oranla dış politikaya ilgisi daha düşük görünmektedir. Ancak gazetenin dış politikada "ulusal çıkar" kavramının içine giren gelişmelerin yaşandığı dönemlerde dış politikaya ayırdığı sütunlarında bir artış gözlenmiştir. Ancak **Tercüman** gazetesi genelde dış politika ile ilgili haberlerin derinliği ve sıklığı açısından takip edilen diğer iki gazetenin gerisinde kalmıştır.[73]

Takip edilen üç gazetenin de günlük dış politika sayfası bulunmaktadır. Her üç gazetenin de dış politika yazarları bulunmakla birlikte, önemli gelişmeler gazetelerin başyazarları tarafından yorumlanmaktadır.

**Cumhuriyet** gazetesinin başyazarı 7 Mayıs 1988'e kadar gazetenin sahibi Nadir Nadi'dir. Nadi'nin yazıları gazetede seyrek şekilde yer alırken, gazetenin ilk sayfasında gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Hasan Cemal, köşe ismi olmadan yazmaktadır. Uğur Mumcu da önemli gelişme halinde "Gözlem" köşesinde dış politika yorumlarında bulunmaktadır. Önemli dış politika gelişmelerinde Hasan Cemal'in yorumları da görülmektedir. Gazetenin dış politika sayfasında ise gelişmelere göre haftada bir veya iki yazısıyla Ergun Balcı'nın "Politikada Sorunlar" köşesi yer alırken, Ali Sirmen de gelişmelerin seyrine göre "Dünyada Bugün" köşesiyle Balcı'ya eşlik etmektedir. Ayrıca dış politika muhabiri Çengiz Çandar'ın araştırma-inceleme türündeki yazıları da gazetede zaman zaman yer almaktadır. **Milliyet**'in başyazarı "Bugün" köşesiyle Mehmet Barlas'tır. Dış politika sayfasında ise "Yorum" köşesinde Sami Kohen yazmaktadır.

---

71 Neziroğlu, **a.g.e.**, s.22
72 Sezer, **a.g.e.**, s.112
73 **a.g.e.**, s.112

**Tercüman**'ın başyazarı, gazetenin Genel Yayın Yönetmeni de olan Güneri Civalıoğlu'dur. Civalıoğlu "Rapor" isimli köşesinde yazmaktadır. Dış politika gelişmelerini ise düzenli olarak kendi adını taşıyan köşesinde Fahir Armaoğlu yorumlamaktadır. Ayrıca Zafer Atay'ın "Burası Dünya" ve Mukbil Özyürük'ün "Karar Sizin" köşelerinde dış politika yorumları dönüşümlü olarak yer almaktadır.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İran-Irak Savaşı'nın nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise savaşın Türk basınına yansıması dört yıllık periyotlar halinde incelenmiştir. Savaşın ilk dört yılının, Türk basınında yer alması, savaşın İran topraklarında cereyan ettiği (1980-1982) ve Irak topraklarında devam ettiği (1982-1984) yıllara paralel şekilde iki bölüm halinde incelenmiştir. Savaşın ilk dört yılı iki ülke arasında devam eden bir savaş kimliği taşırken, 1984 yılından itibaren başlayan ilk önce "Tanker Savaşları" ardından da "Kent Savaşları" veya "Füze Savaşları"ıyla uluslararası boyut kazanmaya başlamıştır. Savaşın ikinci dört yılı da Tanker Savaşları ve Füze Savaşları'nın yaşandığı dönem (1984-1986), ve savaşın uluslararası boyut kazanarak "Körfez Savaşı"na dönüştüğü dönem (1986-1988) göz önüne alınarak iki yıllık periyotlar halinde incelenmiştir.

Araştırmamazın bu şekilde bölümlere ayrılarak incelenmesinde savaşın seyri etkili olmuştur. Yine çalışmamızın ilk bölümünün hazırlanmasında faydalanılan kaynaklarda da savaşın genel olarak bu bölümlere ayrılarak incelendiği görülmüştür.[74] Araştırmamızın konusunun İran-Irak Savaşı olmaması nedeniyle burada özgün bir

---

74 Savaşın gelişimiyle ilgili olarak benzer bölümlendirmeleri görmek için şu kaynaklara bakılabilir. Dilip Hiro,**The Longest War**, New York, Routledge,1991 (Kitabın tümü), Saskia Gieling, **Religion and War in Revolutionary Iran** New York, I.B.Tauris Publishers, 1999, s.18-35, Momammad E. Saify, "The US Military Intervetion in the Persian Gulf", **International Mediation and The Gulf War,** ed Mohammed H. Malek, Glaskow, Royston Limited, 1991, s.36-99, Shahram Chubin, "Iran and the war.from stalemate to ceasefire", **The Gulf War**,ed.Hans W. Maull ,Otto Pick, London, Pinter Publishers, 1989, s.5-15

yapılandırmaya gidilmemiş ve çalışmada faydalanılan kaynaklara paralel bir bölümleme yapılmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. İRAN-IRAK SAVAŞI VE NEDENLERİ

Savaş, meydana gelen diğer olaylar gibi spesifik ve genel nedenlerden birisine veya her ikisini de sahip olabilir. Savaş bazen kökü geçmişe dayanan bir uyuşmazlığın patlaması da olabilir. Bu uyuşmazlığının nedeni etnik, ulusal veya dinsel olabileceği gibi, bölgesel veya global bir hegemonya mücadelesine de dayanabilir. Savaş bu nedenlerin dışında eldeki verilerin yanlış değerlendirilmesi, liderlerin imajları algılamaları, bürokratlar arasındaki mücadeleler veya bütün bunların bir kombinasyonuyla da ortaya çıkmış olabilir.[75]

İran ve Irak arasında, 7. yy'dan beri devam eden etnik ve dini ayrımlara, Şii-Sünni, Pers-Arap mücadelelerine sürekli olarak vurgu yapılmıştır. Bu savaşın bin yıldır devam eden bir mücadelenin yeni bir evresinden başka bir şey olmadığı yönünde de değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre iki ülke arasındaki bu savaş, Dicle ve Fırat vadileri ve Körfez'e kimin egemen olacağı üzerine yapılan mücadelenin yeni bir evresidir.[76] Irak uzmanı Phebe Marr ise bu savaşın Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in emellerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı, Şattülarap ve Kuzistan'ı işgal etmek suretiyle İran'ı küçük düşürüp, onu cezalandırmak istediğini belirtilmektedir. Bu yolla Saddam Irak'ı, Körfez'de etkili bir ülke yapmayı hedeflemektedir.[77] Savaşı nedeni konusunda Efraim Karsh'ın dile getirdiği görüşe göre ise savaşın nedeni jeopolitiktir. Bu görüşe göre savaş ne iki ülke arasındaki bir rekabetin ne de büyük bir planın sonucudur. Komşusuna göre zayıf olan Irak'ın, İran'ın bölgedeki statükoyu istediği şekilde yeniden düzenleme gayretine karşı çıkması sonucunda savaş çıkmıştır. Irak'ın kendisini stratejik konumu nedeniyle sürekli olarak tehdit altında hissediyor olmasının da savaşın nedenlerinden birisi olabileceği belirtilebilir. Kuzeydeki petrol bölgeleri olan Kerkük ve Musul'un

---

[75] Efraim Karsh, "Geopolitical Determinism:The Origins Of The Iran-Iraq War", **The Middle East Journal,** Spring 1990 Volume 44 ,Number 2, s.256

[76] Robert E. Sonnenberg, "The Iran-Iraq War:Strategy of Stelamete",**USMC, Marina Corps University Command and Staff College**, 1985, (Çevrimiçi), http//www.global security org/military/library /report 1985, 9 Ocak 2003.

Türkiye ve İran'a olan yakınlığı, başkent Bağdat ve önemli liman kenti Basra'nın İran sınırından 120 ve 30 kilometre uzaklıkta oluşları, Irak yönetiminin endişelenmesi için yeterli gerekçeyi sağlamaktadır. Irak içeride de Kürt-Arap, Sünni-Şii mücadelesi nedeniyle ulusal birliğini sağlayamamaktadır. İran ise zayıf komşusuna göre stratejik olarak çok rahattır. İran'ın stratejik merkezleri ülkenin içlerinde yer almaktadır. Başkent Tahran ülkenin 700 km içinde yer alırken, 2000 km uzunluğundaki sahiliyle de Körfez'e çıkışı son derece rahattır.[78] Benzer bir gerekçe I. Dünya Savaşı'nın çıkışı konusunda "Almanya'nın güvenlik endişeleri" olarak da ifade edilmiş ve Almanya'nın militarist bir politika izlemesi bu güvenlik endişesiyle açıklanmaya çalışılmıştı. Böyle bir endişenin, Irak'ın İran'a yönelik politikasında etkili olması muhtemel görülebilir. Özellikle İran Devrimi ardından yeni rejiminin izlediği politika Irak'ın bu endişelerini destekler nitelikteydi.

Savaşın nedeni konusunda öne sürülen görüşlerin çoğaltılabilir olması, yukarda belirtildiği gibi savaşın nedenlerinin spesifik ve genel olarak her ikisini de taşıdığı sonucuna bizi götürmektedir. Bu nedenle savaşın nedenlerini açıklamaya çalışırken, bu iki değerlendirme şeklini takip eden bir anlatım konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Savaşın nedenleri iki bölüm halinde Şah dönemi İran-Irak sorunları ve İran Devrimi sonrası İran-Irak sorunları olarak iki bölümde incelenecektir.

Osmalı-İran savaşlarının nedenlerini oluşturan konular İran ve Irak'a miras kalmış ve Irak'ın bağımsızlığını kazanmasının aralarındaki sorunlara yenileri eklenmiştir. İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren ve sınırda çarpışmaların çıkmasına neden olan uyuşmazlıklar 1975 Cezayir Antlaşması'yla sağlanan konsensüs sonucunda çözülmüş, ancak Devrim'in ardından ortaya yeni gerginlik nedenleri çıkmış ve bunlar eski sorunlara eklenmiştir. Bu nedenle İran-Irak Savaşı'nın nedenlerini iki kategoride incelemek (Şah döneminde iki ülke arasındaki sorunlar ve İran İslam devrimi sonrasında oluşan sorunlar) konuyu daha anlaşılır hale getireceği için konu iki bölümde değerlendirilmiştir. İkinci bölümdeki problemler, ilk bölümde

---

77 "Iran-Iraq War, (1980-1988)" **Military Analysis Network**, (Çevrimiçi), http//www.fas org/man/dod, 15 Şubat 2003.

78 Efraim Karsh, "Geopolitical Determinism:The Origins Of The Iran-Iraq War", **The Middle East Journal,** Spring 1990 Volume 44 ,Number 2, s.257-276

ifade edilecek olan anlaşmazları yeniden gündeme getirmiş ve iki ülkenin savaşmasına neden olmuştur.

### 1.1. Şah Rıza Pehlevi Dönemi İki Ülke İlişkileri ve Sorunlar

#### 1.1.1. Şattülarap Suyolu Sorunu

İran ve Irak'ı güneyde ayıran suyolu olan Şattülarap, Dicle ve Fırat'ın sularının birleşmesiyle oluşmaktadır. İki ülke arasındaki uyuşmazlık, bölgede iki ülke arasında sorunlu olan yerlere verilen isimlerle başlamaktadır. Arap isimli bu su yolunu İranlılar, Arvand Rud olarak adlandırmaktadırlar. İki ülke arasında suyolunun ismi konusundaki bu uyuşmazlık nehrin döküldüğü yerin ismi üzerinde de devam etmekte, İranlılar bunu İran Körfezi olarak isimlendirirken, Araplar, Arap Körfezi diye isimlendirmektedirler.[79] Körfeze boşaldığı yere kadar 130 millik bir yolu takip eden Şattülarap'ın 55 mili bu iki ülke arasındaki sınırı oluşturmaktadır.[80]

Şattülarap üzerindeki mücadelenin tarihi yüzyıllardan beridir süren anlaşmazlıkların da tarihi olmuştur. Bu anlaşmazlığın boyutları değişen iktidarlarla birlikte değişen sınırlar ve iktidarların çıkarlarındaki değişikliklerle gelişmiştir. Bölgesel güç mücadeleleri, süper güçlerin yaptığı müdahaleleri ve aşiretlerin konumuna bağlı olarak belirlenen sınırlar, milliyetçi rekabetler bu sorunun farklı boyutlarını oluşturmuşlardır. 16.yy'da Osmanlıların eline geçen Irak, Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki mücadele ve savaşların konusunu oluşturacak ve bu aynı zamanda iki ülke arasında Sünni-Şii mücadelesi şeklinde de gelişecekti. İki ülke arasında Irak'ın hakimiyetini elde etme için 1529 ve1543'te savaşlar yapılacak, 1555'te yapılan Amasya Antlaşması geçici bir barış dönemi sağlarken bu savaş dönemleri 1623 ve 1629'da tekrarlanacak ve 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanacaktı.[81] Osmanlı Devleti ile İran arasında Şattülarap'la ilgili olarak kaydedilen ilk antlaşma 1639 Kasr-ı Şirin (Zuhab Antlaşması: İranlılar bu anlaşmayı böyle adlandırıyorlar) Antlaşması'dır. Bu antlaşma bölgedeki aşiretlerin yaşadıkları yerleri dikkate alarak sınırları çizen bir antlaşmaydı. İran'a göre Suyolu doğal bir sınır oluşturuyordu. Osmanlılar ise Suyolu'nun her iki tarafında oturanların da Arap

---

79 Christopher Rundle ,"The Iran/Iraq War",**Asian Affairs**, 17(2), 1986 June, s.128

80 Robert E. Sonnenberg, "The Iran-Iraq War:Strategy of Stelamete",**USMC, Marina Corps University Command and Staff College**, 1985, (Çevrimiçi), http//www.global security org/military/library /report 1985, 9 Ocak 2003.

81 Tareq Y. Ismael, **Iraq and Iran,** New.York:Syracuse University Press, 1982, s.1-2

olmasını gerekçe göstererek Suyolu'nun tamamen kendilerine ait olması gerektiğini savunuyorlardı. Kasr-ı Şirin kara sınırlarının belirlenmesi konusunda başarılı olurken Şattülarap tartışmalı kalacaktı.[82] Bu antlaşma ile İran, Irak üzerinde Osmanlı egemenliğini tanırken, Kürtlerin kuzeyde Zagros dağlarına yerleşmeleri, İranlı Şiilerin senelik hac ibadetleri için Irak'a gelmeleri konusunda anlaşmaya varılıyordu.[83] Antlaşma ile iki ülke barış ve sınırları belirlemek için en önemli teşebbüste bulunmuşlardı, fakat bu antlaşma kesin sınır belirlemekten çok hangi toprak parçasının kime ait olduğunu belirliyordu. Bu büyük ölçüde İslam hükümlerine göre yönetilen ülkelerin kanunlarındaki sınırların İslam toprakları (dar-ül-İslam) ile İslamla yönetilmeyen ülke topraklarını (dar-ül harp) ayırmaya yaradıkları düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bundan dolayı Osmanlı ve İran, Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı bir kalıcı barış antlaşması değil, bir geçici ateşkes antlaşması olarak gördüler.[84] Bu antlaşmanın diğer bir önemli yanı da daha sonraki antlaşmalar için temel teşkil etmesiydi. 1730'da iki ülke tekrar savaşa başlayacaklar, 1746'da yapılan antlaşma iki ülke arasında 1639'da çizilen sınırları teyit edecekti.[85] Bölgedeki Kürt aşiretleri iki ülke arasındaki sınırları sürekli olarak ihlal ederlerken, güneydeki Araplar da Osmanlılara karşı fiili otonomilerini sürdürecekler, İran'a da sözde bağlılıklarına devam edeceklerdi.[86] Osmanlı ve İran İmparatorluklarının arasındaki ilişkilerde, dini kimlikler milli kimliklerin önüne konularak bir anlaşma zemini oluşturuluyordu. Vestefelya benzeri bir antlaşmayla, dinle ilgili konulara ülkelerin arasındaki anlaşmalarda yer vermeyerek, bunu uluslararası ilişkilerin gündemi dışına çıkarabilirlerdi. Nadir Şah, 1763 yılında Osmanlı yönetimine Şiiliğin Caferi mezhebi altında İslamın beşinci mezhebi olması yönünde bir teklif götürecek, ancak padişahın kabul etmesine karşın ulemanın karşıt görüş bildirmesi üzerine bir anlaşmaya varılamayacaktı. Aslında iki ülke de Avrupa ülkeleriyle yaptıkları antlaşmalarda dini içişleri olarak kabul ediyorlardı.[87] Aşiretler iki ülke arasında sorun

---

82 "The Iran-Iraq War", **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http//www.jewishvirtuallibrary org/source, 5 Ocak 2003

83 Dilip Hiro, **The Longest War**, New York, Routledge, 1991,s.5

84 Majid Khadduri, **The Gulf War**, New York, Oxford University Press, 1988, s.33

85 Tareq, **a.g.e.**, s.3

86 Hiro, **a.g.e.**, s.6.

87 Khadduri, **a.g.e.**, s.13.

teşkil ediyordu. İki ülke arasında doğan boşluktan faydalanarak bölgede otonom olarak yaşayan aşiretlerden birisi olan 17. yy'da Arabistan'dan gelen Ka'ab aşireti kısa sürede zengin oluyor ve ilk önce İran'la ardından da Osmanlı devletiyle savaşıyor, Şattülarap'ı nehir trafiğine kapatıyorlardı. 1762 de başlayan bu ayaklanma, ancak 1768'de İngilizlerin yardımıyla bastırılabiliyordu.[88] 1812'de ise Muhasin aşireti liderliğinde Muhammara prensliği, (Kuzistan) Şattülarap'ın doğu kıyısında ortaya çıkıyor ve iki ülke ilişkileri yeniden geriliyordu.[89] 1821'de iki ülke arasında çıkan savaş İngiltere ve Rusya'nın müdahalesi sonucunda 1823'te Erzurum Antlaşması'yla bitecekti. Yapılan antlaşmaya göre iki ülkenin birbirlerinin sınırlarına müdahale etmemesi kararlaştırılacak, ancak her iki ülkede antlaşmayı ihlale devam edeceklerdi.[90] 1843'te sınır anlaşmazlığını görüşmek üzere İngiltere ve Rusya'nın arabuluculuğunda bir komisyon kurulacak ve bu komisyonun çalışmaları 1847'de ikinci Erzurum Antlaşması'yla sonuçlanacaktı.[91]

Bu antlaşma iki Müslüman ülke arasında varılmış, Batılı standartlara ve kurallara göre yapılmış ilk anlaşma olması bakımından önemlidir. Barışı tesis etmek ve iki ülke arasındaki sınırları belirlemek için yapılan Erzurum antlaşması, daha sonraki anlaşmalara temel ve içtihat oluşturması bakımından da önemlidir.[92] II. Erzurum Antlaşması'nın içeriğini Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin III. İslam Zirve Konferansı'nı açış konuşmasında (Bağdat-1979) şöyle açıklayacaktı: "... Çarlık Rusya'sının ve İngiltere'nin arabuluculuğu sonunda iki devlet arasında 1847'de İkinci Erzurum Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Fars devleti Araplar aleyhine ilk yayılmacı fırsatı kazandı. 1847 yılından önceki sınırlar, Şattül Arap bölgesinde Abadan adasının doğusunda iken, Şattül Arap'ın doğu kıyısına kadar uzandı. Şattül Arap, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak Irak'ta fakat Osmanlı hakimiyetinde iken, anlaşma sonuçlarına göre Fars Devleti Karun Nehri üzerindeki Haffar Kanalı'nın karşısındaki Muhammara'yı ve şimdi Abadan denilen (Khizr

---

88 Tareq, **a.g.e.**, s.7.
89 Saskia Gieling, **Religion and War in Revolutionary Iran,** New York, I.B.Tauris Publishers, 1999, s.12
90 Hiro, **a.g.e.**, s.8
91 Tareq, **a.g.e.**, s.8
92 Khadduri, **a.g.e.**, s.13

adası) noktaya kadar hükümranlığını genişletmişti. Bunun dışındaki topraklar, kentler ve limanlar Osmanlı Devletinin elinde kalmıştı...”[93]

İki Erzurum antlaşması beraber alındığında, iki ülke arasında barış tesis etme açısından Osmanlı ve İran’nın yaptığı diğer bütün anlaşmalardan daha önemli bir rol oynadıkları söylenebilir. İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için üç temel prensip olan barış, topraksal hakimiyet ve iç işlerine karışmama bu antlaşmalarla hükme bağlanmış oldu. Bununla beraber antlaşmaların uygulanması nerdeyse sayısız olaylara yol açtı ve maddelerinin yorumu konusundaki faklılıklar sınırların belirlenmesini elli yıl geciktirdi.[94]

II. Erzurum Antlaşması esasında iki süper gücün İngiltere ve Rusya’nın çıkarlarına hizmet eder şekilde düzenlenmişti. II. Erzurum Atlaşması daha çok İran’ın lehine olabilecek hükümler taşıyordu. Abadan üzerindeki İran egemenliği tanınıyor, İran’ın egemenlik sahasını Harun nehri ve Şattülarap’ın doğu kıyısına kadar genişletiyordu. Ancak Osmanlı devleti Şattülarap üzerinde tam egemenliği tanınmadan antlaşmayı imzalamayı reddedecek ve bu durum İngiliz ve Rus elçilerinin isteğiyle ilave edilen ek maddeyle çözülecekti .Bu açıklayıcı ek notu Osmanlı devleti İran’ın Şattülarap üzerindeki emellerinden şüphelendiği için koydurmuştu. Bu açıklayıcı not bir asır daha Şattülarap üzerindeki görüşmelerde sürekli uyuşmazlık kaynağı olacaktı.[95] Bu antlaşmadan sonra Osmanlılar ve İranlılar birbirlerinin içişlerine karışmaya devam ettiler. Muhammara otonom şekilde varlığını devam ettirirken Şattülarap’ın doğu kıyısında kalan Arap aşiretleri serbest davranmaya devam ettiler.[96]

Osmanlı-İran ilişkilerinde etkisi olan diğer bir olay da her iki ülkenin de modern ülkeler topluluğuna kabul edilmelerinden sonra, 19. yüzyılın ortalarında, milletlerarası kanunların hükümranlığı altına girmiş olmalarıydı. O zamana kadar iki ülke ilişkileri milletler topluluğu kanunlarının alanının dışında idi. Böylece iki Müslüman ülke dini rekabetten dolayı Avrupa’nın kuvvetler dengesi denklemine

---

93 **Irak Cumhurbaşkanı Sayın Saddam Hüseyin’in Irak-İran anlaşmazlığı hakkında 3. İslam Zirve Konferansında Yaptığı Konuşma,** Ankara, Nuray Matbası, 1981, s.5.

94 Khadduri, **a.g.e.**, s. 35-36.

95 Tareq**, a.g.e.,** s. 9.

96 Hiro, **a.g.e.**, s.9.

dahil olmuş oldular. Avrupa ile olan diplomatik ve ticari ilişkiler sonunda ikisinin de modern ülkeler topluluğuna kabullerini sağladı.[97] Bölgede 20.yy'ın başında Alman rekabetiyle karşılaşan Sovyetler'le 1907'de anlaşan İngiltere, İran'da Kuzistan'da petrol bulunmasının etkisiyle sınırların tümünün belirlenmesinde İran lehine değişiklikler yapılması için adım atacaktı. 1847 sınır belirleme komisyonunun çizdiği sınırların muallaklığı ve gerekse bu durumun iki ülke arasında sorunlar yaratması kadar dış güçlerin müdahalesine de ülkeleri açık hale getirmesi, Tahran ve İstanbul hükümetlerini görüşme masasına getirecekti. Görüşmeler sonunda Tahran Protokolü imzalanacaktı. Buna göre her iki taraf da Lahey Adalet Divanı'na gitmeyi kabul ediyordu. II.Erzurum Antlaşması'nda sorun olan ek notu daha sonra İranlıların kabul etmesiyle bu sorun da çözülecekti.[98] 1911 Tahran Protokolü'yle bir sınır belirleme komisyonu kuruluyor, bu kurulun yaptığı çalışmalar sonucunda 1913'te İstanbul Protokolü imzalanıyordu.[99]

Saddam Hüseyin III. İslam Zirvesi'nde, (1979-Bağdat) "...Bu protokol ile Fars Devleti bir kere daha, Arap ülkeleri aleyhine kazançlar elde etmekteydi. Osmanlı Devleti, Muhammara karşısındaki Arap topraklarının 4 millik bir kısmını Fars devletine terk ediyordu. Böylece yukarıda belirtilen mesafe içinde sınır çizgisi Kanal'ın ortasından başlıyor ve nehrin doğu kanadından itibaren bazı adaları Farsların hükümranlığına terk ederek denize kadar uzanıyor..." diyordu.[100] Protokol ile, Şattülarap İran sınırı olarak belirtilirken, İran'ın Muhammara bölgesi, (Kuzistan) bu antlaşmanın dışında tutulacaktı.[101] Osmanlılar ve İranlılar arasında sınırları belirleyen ve diğer ihtilafları konu alan bir düzine kadar anlaşma imzalandı. Yarım düzineden fazla anlaşma metinleri ateşkese dönüktü, fakat kalıcı barış sağlayamadığı gibi kalıcı sınırları da belirleyemediler.

Ayrıca iki ülke arasında diğer bir antlaşmalar grubunu ise, sınır konuları ile daha özel konuları barış, toprak hakimiyeti ve dini ayrılıklardan doğan konuları iç işleri olarak kabul eden antlaşmalar oluşturacaktı.[102]

---

97 Khadduri, **a.g.e.**, s.13
98 Tareq, **a.g.e.**, s.12
99 Hiro, **a.g.e.**, s.9
100 Irak Cumhurbaşkanı, **a.g.e.**, s.6
101 Rundle**, a.g.e.,** s.128
102 Khadduri**, a.g.e.**, s.13.

Lozan Antlaşması'na göre Osmanlı topraklarının küçük bir kısmına sahip olan Türkiye, Türk olmayan nüfuslar üzerindeki hakimiyetinden vazgeçmesi sonucu ülkede büyük bir Şii topluluğu bulunmaması, ayrıca iki ülkeyi ayıran yeni sınırda bir anlaşmazlık kalmadığı için İran ile olan tarihi anlaşmazlıklarını noktalayacaktı. Irak eski Osmanlı İmparatorluğu ve İran'nın sınırının gerisinde, Türkiye dışında kalan kısmını miras edindi. Sadece kesin belirlenmemiş sınırı devralmakla kalmadı aynı zamanda 16. yüzyıldan beri devam iki ülkenin düşmanlığa son verip anlaşmazlıklarını barışçı yoldan çözmeye karar vermelerine kadar, hep muharebe meydanı görüntüsünde olan Bağdat ve Basra'yı da devraldı. Aynı derecede önemli olan diğer bir konu, Bağdat bölgesinin Şii halkının Irak'ın bir parçası olmasıydı. İran ve diğer Müslüman ülkelerden gelen Şiilerin periyodik ziyaretler yaptığı kutsal merkezler olan Necef, Kerbela, Kazimiye ve Samara da Irak kontrolüne geçti.[103]

Irak, I. Dünya Savaşı sonunda İngiliz mandası altında 23 Ağustos 1923'te yarı bağımsız bir devlet oldu. İran İngiliz denetiminde de olsa Şattülarap üzerinde Irak denetimini reddetti ve nehri kullanan kendi gemilerinden nehirden geçiş ücreti vermemelerini istedi. İran, telveg prensibinin (nehrin ortasını sınır alma) iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etti. [104] Irak bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında, sadece sınır komisyonunun bitmemiş işini değil, aynı zamanda Osmanlı ve İranlılar arasındaki birçok tarihi ihtilafları da devraldı. Bazı problemler, özellikle sınırlarla ilgili olanlar, II. Erzurum Antlaşması'nın farklı yorumlanmasından kaynaklanıyordu. Diğer bazı problemler de I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni gerçeklerden kaynaklanıyordu. Irak ve İran iki yeni ulus devlet olarak ilişkilerini İran-Osmanlı ilişkilerinden farklı standartlar içerisinde ele alıyorlardı. II. Erzurum Antlaşması'nın yorumlama farklılıklarından doğan sorunları çözmek gayesi ile üretilmiş, biri 1911'de Tahran'da, ikincisi 1913'te İstanbul'da imzalanmış iki protokole rağmen, I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde sınır komisyonu henüz işini tamamlamamıştı.[105]

---

[103] Khadduri, **a.g.e.**, s. 14-15.
[104] Hiro, **a.g.e.**, s. 10.
[105] Khadduri**, a.g.e.**, s. 37.

İran'da 1921 de bir darbeyle iktidara gelen Rıza Han, İngiltere'nin de yardımıyla kendini Şah olarak ilan edecek, Şah ülke içindeki İngiliz çıkarlarına destek verirken, bunun karşılığını Muhammara'da (Kuzistan) görecekti. İngiltere, Tahran'a karşı otonomisini sürdürebilmesi için Muhammara'ya verdiği desteği çekmesinin ardından, Şah bölgeyi 1926'da İran'a katacaktı. Bunda bu bölgede yaşayan Araplar arasında milliyetçiliğin gelişmesinin ve bunun İngiltere'yi tedirgin etmesinin de payı vardı.[106]

Irak'ın 1929 yılında İran tarafından tanınmasından hemen sonra, iki ülke ilişkilerini direk olarak hükümetler vasıtasıyla yürütmeye başladılar. Fakat Irak'ın 1932'de bağımsızlığını almasına kadar İngiltere, Irak'ın dış politikasında etkin olmaya devam etti.[107] Irak'ın Tahran'daki ilk temsilcisi Tevfik el Suvadi, iki ülke arasındaki problemlerin Kürt sınırında yaşanan sorunlar ve Kuzistan konusundaki anlaşmazlık olduğunu, bu bölgede çıkan isyanlardan İran hükümetinin Irak'ı sorumlu tuttuğunu, oysa ki sorunun İran hükümetinin uyguladığı baskı politikası olduğunu iddia edecekti. Suvadi, iki ülke arasındaki diğer sorunun da Şattülarap üzerindeki Irak egemenliğinin tanınması olduğunu belirtiyordu.[108] 1932'de İngiliz mandasının son bulması ve Irak'ın bağımsız bir ülke olması üzerine dış ilişkilerin yürütülmesi tamimiyle Irak'ın sorumluluğuna geçecektir. Irak 1930 İngiliz-Irak Antlaşması'na göre bazı dış politika ve savunma konuları hariç hiçbir konuda İngilizlere danışmak zorunda değildi. İçişlerinde ise İngiltere sadece kendilerine her yıl ödenmesi gereken borcundan dolayı kendi döner sermayesi olan Basra limanı ile ilgili konular dışında bir konuya karışmadı. İran, her ne kadar Şattularap'taki deniz trafiğine kendisininde katılması gerektiği iddiasında bulundu ise de, İngilizlerin Basra ile ilişkileri devam ettiği sürece bu konuyu bir problem yapmaktan kaçındı.[109]

Bağımsızlıktan sonra Irak'ta İngiliz etkisi azalınca İran, Basra limanının bulunduğu Şattularap'ta, nehir trafiği ve genelde Basra ve Körfez arasındaki sınırların yeniden gözden geçirilmesi talebinde bulundu. Kral Faysal 22 Nisan 1932

---

[106] Tareq, **a.g.e.**, s. 14.
[107] Khadduri**, a.g.e.**, s. 29.
[108] Tareq, **a.g.e.,** s. 14.
[109] Khadduri, **a,g.e**., s. 31.

de İran'a bir ziyaret yapacak, ziyarette İran tarafı Şattülarap'ta telveg prensibinin uygulamasını isteyecek, bu öneri Irak tarafından reddedilecekti.[110]

Irak'ın bağımsız devlet olmasından itibaren Irak ve İran, Şattülarap Suyolu üzerindeki anlaşmazlıkları direk görüşmeler yolu ile çözemediler. Birçok doğrudan pazarlık teşebbüslerinden olumlu bir sonuç alınamadı. Çünkü İran, Irak'ın Şattülarap'ın tamamını kontrolünü kabul etmeyip telveg hattının geçerli olmasını istiyordu. İki taraf da konuyu Milletler Cemiyeti Konseyi önüne getirme konusunda anlaştılar. Irak'ın argümanı Osmanlı ile İranlılar arasında varılmış birçok anlaşmaya dayanıyordu.

İran'nın anlaşmazlıkların II. Erzurum Anlaşması maddelerine göre çözülmesini reddetmesi üzerine, Irak konuyu 1934'te Milletler Cemiyeti'ne getirdi. 1847 II. Erzurum Antlaşması'nı İranlıların kabulü mümkün değildi. Çünkü böyle bir kabul Muhammara'nın (Kuzistan) kaybedilmesi anlamına gelebilirdi.[111] Irak'ın argümanı esas olarak İran'nın daha önce imzaladığı iki Erzurum anlaşmasını ve onlara açıklık getiren Tahran ve İstanbul protokollerini geçersiz sayıyor olmasıydı. Irak ilaveten şikayetinde İran'nın 2000 kilometrelik deniz kıyısı ve birçok limanları, Şattülarap'tan 50 km uzakta İran'nın içlerine kadar giden su kanalları olduğunu, diğer yandan Irak'ın iki nehrin (Fırat ve Dicle) ülkesi olduğunu ve Şattülarap'ın Irak'in tek deniz çıkışını oluşturduğunu belirtiyordu. İran'nın telveg hattının milletlerarası nehirlerde sınır kabul edilmesi argümanına karşı, Irak Dışişleri Bakanı General Nuri el-Said telveg hattının evrensel bir kural olmadığını belirtti. Ayrıca Şattularap'ın tamamı değil ancak bir kısmı İran-Irak arasındaki sınırı belirliyordu ve bundan dolayı Şattularap'ın milletlerarası statüsü tartışılırdı.[112] Buna karşılık İran temsilcisi, II. Erzurum Antlaşması'nın ek not nedeniyle gözden geçirilmesi gerektiği, bu nedenle de bu antlaşmayı esas olarak alan İstanbul Protokolü ve antlaşmasının da geçerli olamayacağını iddia ediyordu.[113] İran temsicisi, İstanbul Protokolü'nun hükümeti tarafından onaylanmadığını, protokolü imzalayan temsilcisine hükümeti

---

110 Tareq, **a.g.e.**, s. 15.
111 Mohammed H. Malek, "Iran-Iraq War", **International Mediation and The Gulf War,** ed Mohammed H. Malek, Glaskow, Royston Limited, 1991, s. 6.
112 Khadduri, **a.g.e.**, s. 36-37.
113 Tareq, **a.g.e.**, s. 16.

tarafından imzalama yetkisi verilmediği, bu yüzden protokolün geçersiz sayılması gerektiğini ileri sürüyordu. Ayrıca Osmanlı'nın 1913 protokolünun getirdiği sınırları belirleme görevini tamamlamadığı, bu yüzden protokolü ihlal etmiş sayılması gerektiği ve bunun protokolün bölünmezliği ilkesinden hareketle tamamını geçersiz kıldığı iddiasında bulundu.[114] Temsilciye göre zaten 1913 İstanbul Protokolü, Osmanlı padişahı ve Meclis-i Mebusanı tarafından da onaylanmamıştı. [115] Buna ek olarak milletlerarası nehirlerde kullanılan telveg argümanını tekrarladı. Irak ve İran'nın argümanlarından anlaşılan, İran'nın argümanının elle tutulur yasal prensiplere ve delillere dayalı değil, prosedürel olması idi. Milletler Cemiyeti Konseyi sorunun ülkeler arasında direk görüşmelerle çözülmesi tavsiyesinde bulundu ve taraflara yardımı olmak gayesi ile İtalyan delegesi Baron Alosi'yi, raportör olarak atadı. Baron Alosi'nin sorunun çözümü için Şattülarap'ın milletlerarası nehir (bütün ülkelere açık) kabul edilmesi teklifine iki taraf da yanaşmadı. Irak konuyu, tavsiye kararı vermesi için Milletlerarası Adalet Divanı'na götürmeyi teklif etti, fakat İran kabul etmedi.[116] Irak Dışişleri Bakanı General Nuri Said Milletler Cemiyeti'ne gitmeden önce Irak'ın tutumu hakkında yaptığı açıklamada, İran'ın 2000 kilometrelik sahili ve birçok limanının olduğunu, ayrıca İran'ın topraklarından uzakta derin su limanına sahip olduğunu belirterek Şattülarap'ın ülkesinin Körfez'e tek çıkışını oluşturduğunu, Irak'ın tek limanı olan Basra'nın bir başka güç tarafından kontrol edilmesini kabul etmeyeceklerini belirtecekti. Nuri Said, 1913 İstanbul Protokolü ile coğrafi şekilleri dikkate alan bir planın çizildiğini, Sınır Belirleme Komisyonu'nun dokuz aylık bir çalışma sonucunda tartışmalı sınırlarda dahil olmak üzere sınırları çizerek görevini tamamladığını, İran temsilcilerinin de 1914 Antlaşması'nı bir başvuru noktası olarak almalarından bu antlaşmanın öneminin belli olduğunu iddia edecekti. Sınır belirlenemeyen tek nokta olarak Dolambar Boğazı kalmıştı. Her iki tarafta (Irak 27 Nisan, İran 4 Mayıs1936) konuyu Milletler Cemiyeti'nden çekme konusunda anlaşacaklardı.[117] Irak'ın İran ile direk görüşmelere başlaması ile sahne, Cenova'dan Tahran'a kaymış oldu. Şah, General Nuri Said ile

---

114 Khadduri, **a.g.e.**, s. 38.
115 Malek, **a.g.e.**, s. 16.
116 Khadduri, **a.g.e.**, s. 39
117 Tareq, **a.g.e.,** s.16.

direk görüşmesinde, İran'ın telveg hattının Şattülarap'ın sadece Abadan önünden geçen kısmına uygulanmasından başka bir şey istemediğini belirtti. [118] Görüşmelerde henüz resmi bir mutabakata varılmadan Irak'ta 29 Ekim 1936'da bir darbe ile hükümeti deviren General Bekir Sıtkı, Hikmet Süleyman başkanlığında yeni bir hükümet kurduruyordu. [119] Bu arada milletlerarası durumdaki birçok sıkıntılar, özellikle Mussolini'nin Doğu Akdeniz'i kontrol hırsı ve 1935'te Etiyopya'yı (Habeşistan) işgali, sadece Irak ve İran'ı değil Türkiye ve Afganistan'ı da telaşa düşürdü. Mussolini'nin tehdidini ciddiye alan Türkiye, İran ve Irak'a mesajlar göndererek aralarındaki anlaşmazlıkları ivedi olarak çözmeleri ve bölge ülkelerinin bir güvenlik paktı kurmalarını teklif etti. Bu şartlar altında İran ve Irak daha esnek olmaya karar verdiler. Dörtlü görüşmelerden sonra 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, ülkelerin ortak güvenliklerine dönük Sadabad Paktı imzalandı. Bu pakt İran ve Irak'ın Şattülarap'ta gemi trafiğini düzenleyen yeni bir anlaşma için görüşmeye başlamaları için ilham verdi. Delegeler Sadabad Paktı'nı görüşürken İran ve Irak delegeleri bir araya gelerek iki ülke arasında sınır anlaşmasını imzaladılar (4 Temmuz 1937).[120] Ancak daha sonra Irak, bu antlaşmanın iç karışıklıklardan faydalanarak dikte ettirildiğini belirtecekti.[121] Bu anlaşma 1913 İstanbul Protokolü'nün ve 1914 sınır komisyonu raporunun ülkeler arası sınırı belirlemede esas olarak alınmasını teyit ediyordu (Madde 1). Anlaşma ayrıca ülkeler arasındaki sınırın, Abadan önündeki kısmı hariç, nehrin doğu yakası olarak kabul edilmesini, Abadan önündeki dört kilometrelik kısımda ise telveg hattının sınırı belirlemesini öngörüyordu. (Madde 2). İki ülke ayrıca sınır işaretleri koymak için bir komisyon kurulmasını kabul ettiler. (Madde 3). Antlaşmanın ek protokolü ise, "bu anlaşmadaki hiçbir madde Irak'ın Şattülarap'la ilgili olarak İngiltere ile yaptığı 30 Haziran 1930 tarihli anlaşmasının 4. Maddesinden doğan Irak'ın İngiltere'ye karşı olan yükümlülüklerine karışmaz" diyordu. İki ülke arasında birçok problemi çözmesi ve ülkelerin işbirliğinin önündeki engelleri kaldırması ümit edilen 1937 anlaşmasının

---

118 Khadduri, **a.g.e.**, s.22.
119 Tareq, **a.g.e.**, s.16.
120 Karsh, **a.g.e.**, s.261.
121 Hiro, **a.g.e.**, s.13.

birçok muğlak maddeleri uygulanmasını zorlaştırdı.[122] 1938'de sınırı belirlemek için bir komisyon kurulacak, birçok sorunla karşılaşılan ve 1950'ye kadar görevine devam eden komisyon çok az bir ilerleme kaydedecekti.[123] Irak'taki sık rejim değişiklikleri İran'a, uygulama konuları görüşülürken yeni talepler getirme fırsatı verdi. Daha da önemlisi II. Dünya Savaşı'nın ve savaş sonrası yılların getirdiği yeni şartlar, anlaşmanın uygulanmasını daha da zorlaştırdı ve karşılıklı yapılan ihlaller iki ülkeyi savaşın eşiğine getirdi.[124]

İki dünya savaşı arasındaki yıllar sona ermekte iken iki ülke ortak menfaatleri doğrultusunda ilişkilerini geliştiriyor ve Sadabad Paktı çerçevesinde ortak güvenlik konusunda işbirliği yapıyorlardı. İki ülke uzun bir zaman sürecek bir dostane ilişkiler dönemi yaşayacak gibi gözüküyordu. Fakat dünyada barış için pek ümit verici gelişmeler yoktu. 1 Eylül 1939'da iki ülkenin aralarındaki sorunları çözmelerinin üzerinden daha iki yıl geçmiş iken II. Dünya Savaşı patlak verdi. İran ve Irak'ta dahil olmak üzere Körfez bölgesi savaş içine çekildi. İki ülke de 1941'den 1946'ya kadar işgal altında kaldılar. Savaş akabinde iki ülkede şartlar hızla değişti ve her iki ülke de savaş öncesi politikalarını olumsuz yönde etkileyen yeni sosyal ve politik gelişme planlarını savundular. İran'da Şah Rıza Han, İngiltere ve Rusya tarafından 1941'de iktidardan uzaklaştırılacak, aynı yıl Irak'ta da Raşid Geylani hükümeti düşürülecekti.[125] Yaklaşık 10 yıl Şah Muhammed Rıza Pehlevi, kuvvetini arttırma ve babasından devraldığı modernleşme planlarını uygulamakla meşgul oldu. Babası dış politikada iki tarihi rakip güç olan İngiltere ve Rusya'yı birbirine karşı kullanarak ülkenin bağımsızlığını koruyabilmişti. Fakat Muhammed Rıza'nın emperyal hırslarını tatmin için talep ettiği Amerikan desteği halkın kendinden uzaklaşmasına ve rejiminin zayıflamasına sebep oldu.[126] İran ve Irak arasında II. Dünya Savaşı öncesinde oluşturulan hassas denge, savaş sonrasında da devam ettirildi. Bunda Sovyetler Birliği'nin iki süper güçten birisi olarak uluslararası sahneye çıkması önemli bir etken olacaktı. Her iki ülkenin de bir denge unsuru olarak Batı'ya

---

122 Khadduri, **a.g.e.**, s.40
123 Bob Horton, "Iran vs. Iran - who, what and why of a long war" **U.S. News and World Report**, 15 April, 1985, s. 32.
124 Khadduri, **a.g.e.**, s.23.
125 Hiro, **a.g.e.**, s.13.
126 Khadduri, **a.g.e.**, s.23.

yönelmeleri ilişkilerinin olumlu şekilde devam etmesine yardımcı olacaktı. Haziran 1949'da Irak kral vasisi Prens Abdullah'ın İran'ı resmi ziyaretinde, bir iyi komşuluk antlaşması imzalanacak ve iki ülke sorunları çözmede birlikte hareket etme kararı alacaklardı. 1957'de Irak'ta rejimin devrilmesinden kısa bir süre önce iki taraf Şattülarap'ın yönetimi konusunda ortak bir komisyonun atanması ve sınır anlaşmazlıklarını hakeme götürme konusunda anlaşmaya varacaklardı. İki ülke arasındaki işbirliği Bağdat Paktı'yla (1955) en üst seviyesine çıkacaktı.[127]

Irak'ın 1923'ten sonra takip ettiği politikalar, içte reform ve gelişme, dışta ise bağımsızlık ve iyi komşuluk ilişkileri üzerine kurulmuştu. Kral Faysal (ölümü 1933) tarafından şekillendirilen, ondan sonra da General Nuri el-Said tarafından sürdürülen bu politikalar Irak'ın ihtiyaçları için yeterli idi. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra durum değişmeye başladı. Petrol gelirleri halkı memnun edecek kısa dönem projeler yerine, uzun dönem projelere harcandı ve küçük bir kesimin işine yaradı.[128] General Nuri'nin bölgeyi Batı yörüngesine sokmaya dönük dış politikaları, Doğu-Batı kutuplaşmasında ülkenin tarafsız kalmasını yeğleyen halk tarafından iyi karşılanmadı. Ülkenin yönetiminde payları olmayan genç nesil de Nuri'nin iç politikalarından hoşnutsuzdu. Hoşnutsuz gruplar arasında oluşan bir muhalefet birliği, rejimi devirecekti. Birkaç denemeden sonra kendilerine hür subaylar diyen eski rejime bağlılığı olmayan bir subaylar grubu ordu içinde gücü ele geçirip Temmuz 1958'de eski rejimi devirdi.[129] Şah'ın yeni rejime karşı tavrı olumsuzdu ve yeni rejimin dışardan bir girişim ile devrileceği ümidiyle, yeni rejimi tanımak bile istemedi. Fakat devrimin başı Abdülkerim Kasım'ın Batılı ülkeler de dahil birçok ülke tarafından tanınması üzerine, iki hafta sonra yeni hükümeti tanıdı. Fakat Şah, Irak'ın askeri liderlerine şüphe ile bakmaya devam etti ve iki ülke arasındaki gerilim yüksek düzeyde kalmayı sürdürdü. Arap ülkelerinde esmekte olan ideolojik rüzgarlar da Şah'ı rahatsız etti. İran, Sovyetler'in iç işlerine karışmasına neden olan ideolojik propagandadan doğan tehlikeyi yaşamış, İran Komünist Partisi tarafından devrilmekten zor kurtulmuştu. Irak'taki rejim komünistlerin elinde değildi, fakat

---

127 Karsh, **a.g.e.**, s.261-262.
128 Khadduri, **a.g.e**., s. 24.
129 Tayyar Arı, **Basra Körfezi'nde Güç Dengesi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1992, s.106.

devrimin başı Abdülkerim Kasım komünistlerin devlet kademelerine girmelerine ve politikalarını yönlendirmelerine izin vermişti. Şah ayrıca Suriye ve Mısır'üzerindeki Sovyet nüfuzundan rahatsızdı. Şah, Irak'ın Sovyet eksenine girip diğer Arap ülkeleri ile birlikte ülkesini bir çember içine alabilecek Batı karşıtı bir akımdan korkuyordu. Dolayısıyla Şah, Kasım'la işbirliği yapmakta tereddütlü idi. Ayrıca 1937 anlaşmasında öngörülen sınır belirleme ve işaretleme komisyonu henüz kurulup faaliyete geçmemişti. Komisyonun görevi ve fonksiyonları üzerine çıkan anlaşmazlıktan dolayı Irak'ın komisyonun kurulması konusunda endişeleri vardı. Bunun yerine Irak, İran'ın şikayetlerini göze önüne almadan nehirde trafiği kontrol etmeye başladı. Kendi döneminde de yaşanan bazı krizlere karşın Kasım, İran'ın potansiyelinin farkındaydı ve bölgesel hegemonya konusunda komşusunun üstünlüğünün bilincinde olarak politikalar üretti. Bu nedenle komşusuyla yaşadığı uyuşmazlıkları Arap kamuoyuna mal ederek gündeme getirdi. [130] Kasım, 1963'te, kendi döneminde yerlerinden olmuş ve Baas tarafından desteklenen subaylar tarafından düşürülecekti. Kasım'ın halktan ve aydın kesimden uzaklaşması, Baas için iyi bir propaganda malzemesi olmuştu. Bağdat'ın kenar mahallelerinin karşıt güçlere katılmasıyla iki gün süren kanlı çatışmalar sonunda Kasım öldürüldü ve ardından Baas, iktidara geldi. Ancak Baas da ordu ile yaşadığı anlaşmazlık ve özellikle Mısır'la birliğin başarısız kalmasının ardından oluşan muhalefetin örgütlediği şiddetli çatışmalar neticesinde 18 Kasım 1963'te, iktidardan uzaklaştırılacak, yerine Abdülselam Arif önderliğindeki pan-Arap milliyetçi Nasırcılar gelecekti.[131] Abdülselam Arif desteğinde Mısır'la sürdürülen birleşme görüşmeleri, 26 Mayıs 1964'de Karma Başkanlık Konseyi'nin kurulması kararıyla sonuçlanacaktı. Bunu Irak'ta banka ve sigorta şirketlerinin devletleştirilmesi takip edecekti. Bu burjuvazinin elde ettiği tüm kazanımların kaybedilmesi anlamına geliyordu. Devletleştirilen kuruluşların başına getirilen emekli subayların kötü yönetimleri, ekonomik zarara ve yeni işsiz ve mutsuz insan kitleleri anlamına gelecekti. Hükümet demokratik hak ve özgürlükleri kısacak ve yeni tutuklamalar yapacaktı.19 Eylül

---

[130] Karsh, **a.g.e.**, s.262.
[131] U. Zaher, "Political Developments in Iraq 1963-1980," **Saddam's Iraq Revolution or Reaction**, ed.Jabr Muhsin vd. London, Zed Books, 1986, s. 31.

1965'te tugay komutanı Abd el-Rezzak'ın Mısır'la birliğe gidilmesini çabuklaştırmak için yaptığı başarısız darbe girişiminin ardından Mısır'a kaçması Mısır'la birlik çalışmalarının sonunu hazırlarken, ordunun ülke içindeki konumu üzerinde olumsuz etki yaratacaktı. Ordu konumunu düzeltebilmek için bir sivil olan Abd el Rahman al Bazzaz'ı 21 Eylül 1965'te başbakanlığa getirecekti. Özel yatırım üzerindeki yaptırımlar kaldırılıp, yabancı sermaye desteklenirken, toprak reformu çerçevesinde köylülere yapılan toprak dağıtımı askıya alınacaktı.[132]

Abdülselam Arif 1966'da şüpheli bir uçak kazasında ölecek yerine 1968'e kadar yönetimde kalacak olan Abdurrahman Arif gelecekti. 1964-1968 dönemi, İran-Irak ilişkileri açısından gerginliğin azaldığı bir dönem olacaktı.[133] Abdulrahman Arif aralarında dışişleri ve devlet bakanlarının da bulunduğu yüksek derecede bir delegasyonu ikili konuları konuşmak üzere Şubat 1964'te Tahran'a gönderdi. 1965 sonunda ise iki ülke arasında mesaj trafiği yaşanacak, iki ülke arasındaki ilişkiler Abruhhahman Arif'in Mart 1967'de Tahran'a resmi ziyaretiyle en üst düzeyine çıkacaktı.[134]

Bir çeşit Pan-Arabizm ve sosyalizm karışımını savunan Baas Partisi'nin 1968'de bir askeri darbe ile iktidara gelmesi, Şah'ın hoşuna gitmeyen bir olaydı. Baas Partisi'nin savunduğu bağımsızlık politikası Şah'a göre Sovyetler'in emellerine hizmet ediyordu.[135] Bundan dolayı Bağdat'taki rejim yalnız İran değil, bütün Batı dünyasına karşı olarak telakki edildi. Şah, Baas rejimini devirmek için girişilen iki darbe girişimini yapan subayları desteklemekte tereddüt etmedi. Darbe liderlerinden Salih Mehdi el-Samarrai idam edildi. General Abdulgani el-Ravi ülke dışında olduğu için gıyabi olarak yargılandı.[136]

Şah daha Baas rejimini darbe ile devirme girişiminde bulunmadan önce, 1968'de Baas'ın iktidara gelmesi ertesinde Şattülarap'ta gemi trafiği konusunu yeniden gündeme getirdi. Baas Partisi'nin Pan-Arap politikasına ve Irak'ın İran'la sınırının Şattülarap'ın doğu yakası olarak kabul eden politikasına karşı olan Şah, Şattülarap konusunu yasal ve politik olarak tekrar ileriye sürdü. Fakat ülkenin toprak

---

132 **a.g.e.**, s.39
133 Malek, **a.g.e.**, s.6
134 Karsh, **a.g.e.**, s.263
135 Khadduri, **a.g.e.**, s.24

bütünlüğünü 1937 anlaşması maddeleri çerçevesinde devam ettirme isteğinde olan Baas yönetimi,yeni tavizler vermeye istekli değildi. İran'ın taleplerini reddeden Baas rejimi, konunun 1937 Antlaşması'nın ek protokolünde sağlanan metodlarla, yani arabulucu veya yasal yolla çözülmesi gerektiğini belirtti. Fakat yasal yolun kendi aleyhine sonuçlanacağını bilen Şah, buna yanaşmadı.[137]

19 Nisan 1969'da İran tek taraflı olarak 1937 antlaşmasını, Şattülarap Suyolu üzerindeki taşımacılık haklarını gerekçe göstererek feshetti.[138] Sorunun çözümü için yapılan ikili görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine Irak konuyu Birleşmiş Milletler'e götürdü. İran da 1937 anlaşmasının geçersiz olduğu iddiasını destekleyici dökümanları BM'e verdi. İran'ın argümanları arasında gene Şattülarap'ın bir milletlerarası nehir olduğu ve sınırın milletlerarası nehir sınırlarında kullanılan telveg prensibine göre belirlenmesi gerektiğini savundu. Irak ise İran'ın 1937'de imzaladığı antlaşmayı geçersiz sayarak milletlerarası kanunları ihlal ettiğini iddia etti. Milletlerarası kanunlara göre bir anlaşma bir taraf tarafından diğer tarafın onayı alınmadan geçersiz sayılamaz. Ancak antlaşmanın kendisi böyle bir hak tanıyorsa bu mümkün olabilir. Irak, konunun tavsiye kararı vermesi için Milletlerarası Adalet Divanı'na götürülmesini teklif etti. Fakat hukukun Irak tarafında olduğunu bilen İran buna yanaşmadı. Amaçlarına yasal yoldan ulaşamayan Şah, Irak yönetimini baskı altına almaya çalışacaktı. Irak Kürtleri'nin otonomi için olan faaliyetlerine destek vermeye karar verdi.[139] Ocak 1970'de Irak, İran büyükelçisini ve dört diplomatı istenmeyen kişi ilan ederek Bağdat'tan kovdu. Bundan sonraki gelişmelerin gösterdiği, İran'ın bir savaşa hazırlandığıydı. Şah, Batı ve güney cephelerine asker yığarken Kermanşah, Dezful, ve Ahvaz'da yeni ordu kışlaları yapılıyordu.[140] Ocak 1968'de İngiltere Başbakanı Harold Wilson'ın Süveyş'teki askerlerini çekeceği açıklaması, [141] 1960'lardan itibaren Sovyetler'le olan ilişkilerde görülen olumlu atmosfer sonucunda Sovyet tehdidinin azalması ve artan petrol gelirleri, İran'ı bölgede lider ülke adayı haline getiriyordu. Şah bu niyetini de Körfez güvenliğini

---

136 Malek, **a.g.e.**, s.6
137 Khadduri, **a.g.e.**, s.24.
138 Malek, **a.g.e.**, s.15.
139 Tareq, **a.g.e.**, s.22.
140 Malek, **a.g.e.**, s.10.

devam ettirme sorumluluğunun ancak bölge ülkelerine ait olabileceğini dışardan bir gücün bölge sorunlarına müdahalesine karşı olduklarını açıklıyordu. Körfez'in en güçlü ülkesi olarak tarihin ve jeopolitiğin kendisine Körfez jandarmalığı görevi verdiğine inanıyordu.[142] Ayrıca İran ve Irak'ın askeri harcamaları ve bölgesel politikalarındaki farklılık da, İran'ın liderlik iddiasını destekler nitelikteydi. İran'ın hava ve özellikle deniz gücündeki yapılanma, onun Körfez'in güneyine yönelik bir politikası olduğunu gösteriyordu. Irak'ın ise daha ağırlıklı olarak kara gücünde büyümeye gitmesi, Kürt isyanı ve içerde Baas rejimini korumaya dönük politikasıyla ilişkiliydi. [143] Baas iktidara geldikten sonra Baasçı olmayan subayları ordudan tasfiye edecek ve bir kısmını da idam edecekti. Arif taraftarları ordudan tasfiye edilirken ordunun mevcudu da %40 oranında azalacaktı.[144] Irak'ın deniz gücünde belirgin bir büyümenin olmayışı Irak'ın Körfez'de İran'ın jeostratejik üstünlüğünü kabul ettiğini gösteriyordu. İran'ın 2000 kilometre uzunluğunda Körfez'e kıyısı varken Irak'ın 15 kilometrelik bir sahil şeridi vardı. İran'ın Körfez'de operasyonel olarak beş deniz üssü varken Irak'ın iki üssü vardı. Basra ve Umm Kasr'daki bu üsler de İran topçusunun vuruş sahası içindeydi. Irak ve İran'ın bölgesel politikalarındaki öncelikler bu iki ülkenin Körfez politikalarına da yansıyacaktı. Şah 1970'lerin başında yaptığı bir açıklamada İran Körfezi'nin, (Araplar için ise Arap Körfezi) İran'ın koruması altında uluslararası trafiğe açık oluşunun yalnızca ülkesinin değil, dünyanın da çıkarına olduğunu söyleyecekti.[145]

Amerika, İngiltere'nin bölgedeki askerini çekeceğini açıklamasının ardından bölgede İngiltere'nin boşaltacağı yeri dolduracak güvenilir bir devlet arıyordu. Suudi Arabistan ordusunun yetersizliği nedeniyle (30.000 kişilik bir ordusu vardı) buna aday olamazken, Irak'ta Sovyetlere olan yakın tutumu nedeniyle Amerika'ya sempatik gelmiyordu. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in 1953'te

---

141 Charles Zorgbibe, **Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği**, Çev.Yıldırım Büktel, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 61.

142 Karsh, **a.g.e.**, s.263.

143 Efraim Karsh, "Military power and foreign policy goals:the Iran-Iraq war revisited," **International Affairs**, winter 1987, v.64, n:1 p. 85.s. 84-85.

144 Morris M. Mottale, **The Origins Of The Gulf Wars**, New York, University Press of America, 2001, s.113.

145 Efraim Karsh, "Military power and foreign policy goals:the Iran-Iraq war revisited", **International Affairs**, winter 1987, v.64,n:1 p. 85.

kendileri sayesinde tahtına yeniden kavuştuğunu unutmayan ve kendileri için bulunmaz bir lider olarak tanımladığı Şah ve ülkesi Amerika'nın bu görev için aradığı niteliklere sahip görünüyordu.[146] İran 30 Kasım 1971'de İngiliz birliklerinin çekilmesinden sonra Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan Şarce (Şarjah) Emirliği'nin Körfez'deki Ebu Musa adasını ve Rasü'l Hayme Emirliği'nin de Büyük ve Küçük Tumb adalarını işgal edecekti.[147] İran Ebu Musa'yı, Şarce Emirliği'yle varılan antlaşma sonucunda işgal ederken, Rasü'l Hayme Emirliği ise karşı çıkacak gücü olmadığı için ses çıkarmıyordu. İran, Hürmüz Boğazı'nı tamamen kendi kontrolüne alabilmek amacıyla bu üç adanın ardından Körfez'deki Sir, Beni Yas ve Abu Nuayr adalarını da işgal edecekti.[148] Bu işgalin İngiltere'nin bölgeden hemen çekilmesinin ardından gelmesi işgalin İngiltere'nin onayıyla gerçekleştiği yönünde bir şüphe yaratacaktı. Bu nedenle de Irak, bu iki ülkeye karşı oldukça sert bir tutum sergileyerek İngiltere ve İran'la ilişkilerini hemen kesecekti. Bu adaların İran'a katılması, İran sularının güneye kadar genişlemesi ve böylece Körfez'e giren tüm gemilerin İran sularından geçmek zorunda kalacakları anlamına geliyordu. Bu işgale karşı Körfez'in diğer ülkeleri sessiz kalacaklardı.[149] Körfez ülkelerinin sessiz kalmalarının nedeni, Irak'ın Körfez'de izlediği politikaların Körfez'in küçük ülkeleri üzerinde yarattığı kaygıydı. Kuveyt'in bağımsızlığını almasından hemen altı gün sonra 25 Haziran 1961'de Abdülkerim Kasım gönderdiği kutlama mesajında Şeyh'i Kuveyt'e kaymakam olarak atadığını belirterek "ilçe"yi iyi yönetmesi konusunda uyarıda bulunuyordu. Buna Kuveyt, uluslararası hukuk kuralları içerisinde tanınmış bağımsız bir devlet olduğu mesajıyla yanıt verirken, Suudi Arabistan bunu kendisine karşı da yapılmış bir eylem olarak göreceğini açıklıyordu. İngiliz birlikleri Kuveyt'e gönderiliyor ve sorun ancak Irak'ın sorunlarını güç kullanarak çözmeyeceğini açıklamasıyla gideriliyordu. İlişkiler Abdülselam Arif döneminde, Irak'ın Kuveyt'i resmen tanımasıyla normalleşecekti**.** Ancak iki ülke arasında 1964 'te kıta sahanlığının belirlenmesi konusunda yeniden sorun yaşanacaktı. Nisan 1967'de ise

---

146 Alain Gresh, Dominique Vidal, **Ortadoğu, Mezapotamya'dan Körfez Savaşı'na,** Çev. Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1991, s. 68.
147 Zorgbibe ,**a.g.e.**, s.63
148 Arı, **a.g.e.**, s.113
149 Malek, **a.g.e.**, s.11

Irak Kuveyt'in Ravdatayn bölgesini işgal edecek ancak daha sonra boşaltacaktı. 1973'te Irak, Kuveyt'ten Varba ve Bubyan adalarını veya 7-8 kilometrelik bir sahil şeridinin kendisine bırakılmasını isteyecekti.[150] Kuveyt'in Irak'la yaşadığı sorunlar 1990'daki işgalinde habercisi gibiydi. Umman'ın 65.000 kilometrekare yüzölçümü ve 80.000 nüfusu olan Dofar Eyaleti'nde 1964'te "Dofar Kurtuluş Cephesi''nin başlattığı ayrılıkçı harekete (Eylül 1968'de İşgal Altındaki Arap Körfezi Halk kurtuluş Cephesi adını alacak) Irak destek verirken, Şah ise Umman Sultanı Kabus'un isteğiyle asker gönderecek ve 1976'da isyan tamamen bastırılacaktı.[151] Şah bu ayrılıkçıları, komünistlerden daha da tehlikeli "vahşiler" olarak tanımlıyordu. [152] 5 Aralık 1974'te Suudi Arabistan kralı Faysal, Irak temsilcisinin de hazır bulunduğu bir petrokimya tesisinin açılışında "...daha açıkçası İran'ın Arap topraklarına saldırı amacı olduğu söyleniyor, bu doğru değildir, İran dost ve Müslüman bir ülkedir..."diyordu.[153] Bu, Körfez'de Irak'ın ne kadar izole edildiğini göstermesi veya diğer bir ifadeyle İran'ın "Körfez jandarmalığı"nın bölgede ne kadar kabul gördüğünün bir örneği olacaktır. İran'ın bu jandarmalığı İran Devrimi'ne kadar devam edecektir. Irak ise Körfez'de izole edildiği bu dönemde bölge dışındaki bir gelişmenin, Mısır lideri Enver Sedat'ın Sovyetler'le olan işbirliğine son vererek Sovyet personelini ülkeden kovmasıyla Mısır'ın yerini alacak ve 1972'de 15 yıl sürecek olan Sovyet-Irak İyi Komşuluk ve Ticaret Antlaşması imzalanacaktı. Sovyet silah ve teçhizatı Irak'a gelmeye başlarken, Sovyetler Irak petrolünün satışını da garanti edecektir. Irak'ta buna Irak Komünist Partisi'nin açılmasına izin vererek karşılık verecekti.[154] Aralık 1973-Mart 1974 döneminde İran ve Irak arasında zırhlı birlikler ve topçunun da katıldığı şiddetli çatışmalar yaşanacak 1974 Arap Zirvesi'nde arabuluculuk önerilecekti.[155]

Daha Irak ve İran müzakere masasına gelmeye hazır olmadan önce iki tarafı bir araya getirmek için birçok teşebbüs yapılmıştı. 1974'un sonlarında Türkiye ve Ürdün'ün arabuluculuk teklifleri iki tarafın bir araya gelmesinin yolunu açmış oldu.

---

150 Zorgbibe, **a.g.e.**, s.54
151 **a.g.e.**, s. 66.
152 Gresh,Vidal, **a.g.e.**, s. 68.
153 Zorgbibe, **a.g.e.**, s.65.
154 Mottale, **a.g.e.**, s.117.
155 Zorgbibe, **a.g.e.**, s.63.

Mart 1975'te Cezayir'in başkenti Cezayir'de OPEC toplantısı için bulunan İran Şah'ı ve Irak Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin toplantı sonunda, Cezayir Devlet Başkanı Havari Bumediyen'in daveti üzerine bir araya geleceklerdi. Müzakerelerin sonunda iki taraf Kürt savaşını sona erdiren ve aralarındaki iyi komşuluk ilişkilerini tesis eden bir antlaşma imzalayacaklardı. 6 Mart 1975'te imzalanan ve Kürt savaşına son verecek olan antlaşmanın önemli maddeleri şöyle idi:

"1.Taraflar kara sınırlarını 1913 İstanbul Protokolü, Türkiye–Pers sınırlarını belirleyen 1914 antlaşmasının ışığında saptayacaklardır.

2. Şattül Arap üzerindeki nehir sınırları Telveg hattına uygun olacaktır...

3. Taraflar ortak sınırlar üzerinde karşılıklı olarak güvenlik ve karşılıklı itimadı tesis edecekler ve yıkıcı nitelikteki bütün sızmaları ortadan kaldıracak kesin ve etkin kontrol görevlerini yapacaklardır.

4. Antlaşma içinde zikredilen bütün maddeleri bölünmez olarak karşılıklı çözüm yollarının unsurları olarak kabul eder. Bu maddelerden bir tanesinin ihlali Cezayir Antlaşması'nın bütünün ihlali anlamına gelecektir..."[156]

İki taraf arasında iyi komşuluk ilişkileri tekrar tesis edilecekti.

Daha sonra 13 Haziran 1975'te Cezayir Antlaşması'nın prensiplerine açıklık getiren ikinci bir antlaşma, Irak ve İran dışişleri bakanları tarafından imzalandı. Sekiz maddeden oluşan anlaşma, iki ülke arasındaki anlaşmazlıklara daha açık çözümler getiriyor, anlaşmazlık çıkması durumunda üçüncü ülkelerin arabuluculukları ve hakeme başvurma mekanizmalarını getiriyordu. Anlaşmanın ek protokollerinden en önemlisi, iki ülke arasında su sınırının, Mart 1975 anlaşmasında belirtildiği gibi artık Şattularap'ın doğu yakası değil, telveg olduğunu teyit ediyordu. Anlaşmanın gayesi sadece sınır anlaşmazlıklarını çözmek değil iki ülke arasında eskiden gelen, iki ülkenin toprak bütünlüğü, iç ve dış güvenliğini sağlayan çözümler getirmesi idi. Şah Irak ile anlaşıp Irak'taki Kürt Savaşı'na son vermemiş olsa idi, Irak Sovyet yardımına baş vuracak ve bu da bölgeyi ve İran'ın güvenliğini tehlikeye sokabilecekti. Dolayısıyla antlaşma İran-Irak ilişkilerinde önemli bir kilometre taşı idi.[157]

---

156 Khadduri, **a.g.e.**, s.58
157 **a.g.e.**, s.37

Anlaşma yürürlüğe konmadan önce Şah Kürtlere yardımı durdurdu ve Molla Mustafa (Barzani)'yı 13 Mart 1975 anlaşmasını kabul edip Irak'la barış yapmaya teşvik etti. Molla Mustafa'nın peşmergeleri ve karşı tarafa geçen Irak askerleri için bir genel af çıkarıldı. İran ve Türkiye sınırlarının kendilerine kapalı olduğunu bilen birkaç bin peşmerge aftan yararlanıp silah bırakmayı yeğledi. Irak ordusu Mart ayı sonunda bütün Kürt bölgelerini kontrolü altına aldı. Molla Mustafa 1977'de kanserden öldü.[158]

Anlaşmadan kısa süre sonra kara ve su sınırlarını belirleme komisyonları kuruldu ve faaliyete geçti. Anlaşma su sınırının telveg olmasına karşın, kara sınırının bazı köyleri Irak'a geçirecek şekilde yeniden belirlenmesini öngörüyordu. Nispeten kolay olması sebebi ile İran'ın avantajına olan su sınırı komisyonu işini kısa zamanda bitirdi, fakat kara sınırını belirleme komisyonunun işinin bürokrasi ve sahada işaretleme zorlukları gibi nedenlerle uzaması Şah'ın işine geldi. Şah devrildiği zaman daha kara sınırlarından Irak tarafına geçmesi gereken bazı toprak parçalarının belirlenmesi işi henüz tamamlanmamıştı. İran'daki yeni rejim ayrıca Irak'ın Körfez'e tek çıkış kanalı olan Şattülarap'taki su trafiğinde daha fazla kontrol talep etmeye başladı.[159]

Cezayir Antlaşması Körfez'de farklı tepkilere neden olacaktı. Şah, Suudi Arabistan'a giderek onların onayını alırken Suriye, Yemen ve Libya ise Irak'ı, Arap toprağını satmakla suçlayacaklardı. Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin korkusu ise bir sonraki sıranın kendilerine gelebileceği endişesiydi. Özellikle Kuveyt'in endişesi, Irak'ın Vebyan ve Bubiyan adaları üzerindeki iddiasını tekrarlama ihtimaliydi.[160]

Cezayir Antlaşması'nın İran için kazancı yalnızca Şattülarap'ta söz sahibi olmasıyla sınırlı değildi. Körfez'deki üç adanın işgaline karşı çıkan sonuçsuz da olsa İran'ın bu adaları işgaline karşı bir Arap ittifakı oluşturmaya çalışan Irak'tı. İkinci olarak Irak, Kuzistan'ın bağımsızlığı için savaşan Arabistan Kurtuluş Cephesi'ne topraklarında radyo kurma imkanı sağlayarak destek veriyordu. Bu istasyon Cezayir

---

[158] Malek, **a.g.e.**, s.20
[159] Khadduri, **a.g.e.**, s.39
[160] Malek, **a.g.e.**, s.21

Antlaşması'ndan sonra susacaktı. Irak son olarak da Dofar'daki Arap Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'ne olan desteğini çekecekti.[161] Cezayir Antlaşması'yla istediğini elde eden Şah, Körfez'e yönelik yeni bir açılma politikası içine girdi ve "potansiyel bir düşmanın olmadığı bölgede" barışı korumak için İran'la işbirliği içinde olacak bir Arap güvenlik paktı oluşturulması önerisini getirdi. İran bölgede artık bir statükocu devlet olmuştu. Şah, kurulacak bu paktın ikinci aşamada bölgeye komşu Hint Okyanusu ülkelerine kadar yayılmasını öneriyordu. Arap ülkeleri Umman dışında bu öneriye soğuk bakmalarına karşın bölge süper devletinin isteği doğrultusunda harekete geçecekler ve Umman'ın başkenti Maskat'ta Kasım 1976'da toplanacaklardı. Bir sonuç alınamayan toplantıda Arap ülkeleri bir güvenlik paktı yerine işlevselliği olan bir ilişkinin kurulmasını istiyorlardı.[162] Aslında Körfez ülkelerinin isteği, içinde İran'ın olmadığı daha geniş kapsamlı bir birlikteliğe gidebilmekti. Ocak 1976'da yedi Körfez ülkesinin katıldığı Arap Körfez Ajansı kurulması yönünde görüşmeler yapılıyor, kendiyle bağlantısı olmayan böyle bir hareketi onaylamayan Şah, "Arap" ifadesi konusunda uyarıda bulunuyor ve Şubat 1976'da Irak'ın dışarıda bırakıldığı Körfez Haber Ajansı oluşturuluyordu.[163] Bölgede ikinci olduğunu Cezayir Antlaşması'yla kabul eden Irak, Şah'ın girişimlerini endişeyle takip etmenin dışında bir şey yapamazken, ekonomiyi düzeltmeye ve artan petrol geliriyle içerdeki sorunları çözmeye çalışıyor, Kürtler'le olan savaştan çıkardığı dersle de ordusunu yeniden düzenleyerek mevcudunu artırmaya ve yeni silahlarla takviye etmeye başlıyordu.

Irak başlangıçta İran'daki yeni İslami devrim rejimine karşı olumlu bir tavır sergiledi. Baas liderleri İran'daki yeni rejimi hemen tanırlarsa, İran rejiminin işbirliği içinde olacağı ve iyi ilişkilerin devam ettirileceği düşüncesiyle İran İslam rejimini hemen tanıdı. Ancak yeni İran rejimi bu gayretlere olumlu yanıt vermezken aksi yönde girişimde bulunuyor ve İran medyasında Baas rejimini kötüler yönde yazılar çıkıyordu. İran rejiminin Cezayir Antlaşması'nı ve Baas rejimini tanıma düşüncesi yok gibi gözüküyordu.

---

161 **a.g.e.**, s. 22.
162 Zorgbibe, **a.g.e.**, s.65.
163 Malek, **a.g.e.**, s.24.

Yeni İran rejimi 1975 Cezayir Antlaşması'yla ilgili bir adım atmazken İran başbakanı, dışişleri ve BM temsilcisi kendilerini Cezayir Antlaşması'na bağlı olmadıklarını ilan edeceklerdi. Irak, İran'ın resmi tutumunu öğrenmek isteyecekti. Uluslararası hukuka göre antlaşma iki tarafın onayı olmadan geçersiz sayılamazdı. Cezayir Antlaşması'nın maddelerinden birisin de, antlaşmanın maddelerinden bir tanesinin ihlalinin tümünün ihlali olacağı belirtiliyordu. Burada konu, İran'ın Irak'a terk etmesi gereken toprak parçalarını terk etmediğine göre bu durumda telveg hattının uygulanmasının hukuki bir zemininin hala var olup olmadığıydı. İran'ın bu politikasına karşı Irak, Cezayir Antlaşması'nın geçerli olmadığını ve telveg hattını uygulamayacağını açıklayacaktı.[164]

### 1.1.2. Sünni-Şii Sorunu

Ortadoğu'da yer alan üç dinin en sonuncusu İslam'dır. İslam'da Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan ayrılık peygamberin halefinin kim olacağı üzerine yaşanacak ve bu Şii-Sünni mücadelesiyle sonuçlanacaktır. Şiiler peygamberin halefinin onun manevi evladı ve damadı olan Hz. Ali olduğunu, ondan da onunla kan bağı olanlara kaldığını savunmaktadırlar. Hz. Ali'nin soyundan gelenler imam olarak adlandırılmaktadırlar. Onların dinsel rehberliğin tek kaynağı ve yanılmaz öğreticiler olduklarına inanılmaktadır. Şii inanışına göre İyi bir Şii'nin tüm gayesi imamın yanılmaz rehberliğinde yönetilen bir yaşam olmalıdır. Şiiler M.S. 940'da halefini tayin etmeden kaybolduğuna inanılan Onikinci İmam'ın dönüşünü beklemektedirler. Şiilerin inanışına göre Onikinci İmam, adaletli tüm kötülüklerden arınmış bir İslamcı hükümeti kurmak için gizlendiği yerden tekrar ortaya çıkacaktır. Bunun gerçekleşeceği zamana kadar iyi bir Şiinin görevi Onikinci İmam dönene kadar seçilen imamlara ve onun belirleyeceği yöneticilere inanmak ve boyun eğmektir [165]

Sünni inanışına göre ise peygamberin halefi olacak kişi, halife olarak adlandırılır ve seçimle belirlenir. Seçimle belirlendiği için de onu yanılmaz olarak

---

164 Khadduri, **a.g.e.**, s.62.

165 Sonnenberg, Robert E: "The Iran-Iraq War:Strategy of Stelamete",**USMC, Marina Corps University Command and Staff College**, 1985, (Çevrimiçi), http//www.global security org/military/library /report 1985, 9 Ocak 2003

görmezler. Ancak onun rehberliğine, dini konularda yetkin olduğuna inanırlar. Sünniler yöneten kişinin meşruluğunu da kabul ederler. Onun bu mevkisine nasıl geldiği önemli değildir. Şiiler ise o kişi ancak Hz. Ali'nin halefiyse onun meşruluğunu ve yönetimini kabul ederler. Şii anlayışına göre imamlık makamında bulunan kişi Şiilere rehberlik ettiği ve Şeriat yasalarına uygun olarak devleti yönettiği sürece otoritesi tartışılmazdır. Sünni liderlerine göre onlar ve Tanrı arasında bir orta sınıf bulunmamaktadır. Şii din liderleri ise devlete bir borçları veya bağlılıkları yoktur ve müritlerinin bağlılığından güç alırlar.[166]

Cihad veya kutsal savaş fikri, Hz. Muhammed'in öğretilerine göre Müslümanlar için yönetime boyun eğmeyen paganlara (putperestler) yönelik olarak yapılan savaştır. Ancak cihad, bu anlayışa göre Müslümanlara, Hıristiyanlara veya Yahudilere karşı yapılamaz. Cihad ilan edildiği zaman kutsal savaş tüm Müslümanların yükümlülüğüdür. Sünni ve Şii İslam yorumuna göre Halife ve İmamın cihad ilan etme yetkisi vardır. İran tarihsel olarak Şiilerin merkezi olarak ortaya çıkarken, Irak ise Sünniler tarafından yönetiliyordu. Sünniler dünyadaki Müslümanların %80'inini oluşturmaktadır. Şiiler, Bahreyn, Irak ve İran'da nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. İran ve Irak'ta yönetimler farklı din anlayışlarına sahiptirler. Bu farklı yönetim anlayışları İranlılar ve Araplar arasındaki etnik ayrılıkla da örtüşmektedir. İran tarihsel olarak Sünni yönetimlerin karşısında olanların merkezi olarak kalmıştır. Ayetullah Humeyni, bölgede dominant bir güç olma mücadelesinde bu farklılıkları kullanmaya çalışmıştır.

Irak'ta Şiilerin hoşnutsuzluğu, Irak'ın Osmanlı toprağı olduğu dönemlere kadar gitmektedir. Resmi dairelerdeki görevlerin dışında tutulan Şiiler ancak kendi iç sorunlarında yetki sahibiydiler. Osmanlı yönetimi Irak'taki kutsal Şii kentlerine ve burada Şiiler tarafından kutsal yerlere saygı duyarken, Şii ulemanın yalnızca Şiilere yönelik fetva vermelerine ve Şii aşiretler arasındaki sorunların giderilmesi için çalışmalarına izin verildi.[167]

Şiilik 16'yy'dan beri İran'da devlet diniydi. Irak'ta milli bir rejim kurulduktan sonra, Osmanlı döneminden devraldıkları sorunlardan bir tanesi de

---

[166] "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.29
[167] Hiro, **a.g.e.**, s.27

Sünni-Şii gerginliğiydi. İngiliz işgali döneminde ülkede ne kadar Şii nüfusun olduğu tam olarak tespit edilmemişti. Şiiler nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiklerini iddia ediyorlardı. Şiilerin kabileler halinde şehir merkezlerinden uzakta yaşıyor olmaları tam nüfuslarının tespitini de zorlaştırıyordu. Bu iddia ülke genelinde II. Dünya Savaşı sonrası için doğru olabilirdi.

Osmanlı'dan ayrıldığı zaman nüfusu 3 milyondan az olan Şii topluluğu Irak'ın nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturuyordu. Irak Osmanlı'dan İngiliz kontrolüne geçtiği zaman, özellikle İngilizlerin muğlak da olsa kendi kendilerini idare etme ve bağımsızlık gibi sözlerini de dikkate alarak Şiiler kendilerini rahatlamış hissettiler. En büyük dini grubu oluşturan Şiiler, tabii olarak durumlarının iyileştirilmesini, ülkenin idaresinde önemli bir rol oynamayı ümit ettiler.[168] İngiltere, Kahire Konferansı'nın tavsiyeleri doğrultusunda Irak'ta milli bir rejim kurmaya karar verdi ve liderlik Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'a teklif edildi. Faysal'ın Sünni olsa da ilk imam Hz. Ali'nin soyundan gelmesi Şiilerin desteğini almasını sağladı. Sünniler ise Faysal'ı sadece Sünni oluşundan değil kendisinin ve babasının Arap milliyetçi hareketlerde yaptığı liderlikten dolayı kabul ettiler.

Kral Faysal tahta geçtikten sonra, genellikle Şiilerin isteklerine olumlu baktı. Şii liderlere ülkenin idaresinde yabancı etkilere kapalı olacağı konusunda söz verdi. Fakat Faysal bütün baskı guruplarını tatmin edemedi. Faysal'ın Şiilere devlet görevlerinde yer vermemesinde daha önce beraber çalıştığı kimselerin hemen hepsinin Sünni olması ve Şiiler'in çoğunlukla tahsilsiz aşiret mensupları olmaları önemli rol oynuyordu. Kral Faysal'ın Şiileri devlet okullarında eğitim almalarını teşvik ettiği ve daha sonraki bir süreç için onları hazırladığı da iddia edilecekti. Bazı Şii liderler devletle işbirliğine girerlerken Şeyh Mehdi el-Halisi gibi bazı aşırı uçtakiler ihanete uğradıkları fikri ile Faysal'a ve özellikle Faysal'in ilk başbakanı Abdurrahman el-Geylani'ye karşı çıktılar. Geylani kabinesini İngilizlerle manda anlaşması yaparak ülkenin bağımsızlığından taviz vermekle suçladılar. Kral Faysal'da İngilizlerle yaptığı anlaşmadan hoşnut değildi, fakat ülkesinin İngilizlerin maddi yardımına ve dışardan gelebilecek saldırılara karşı askeri korumasına ihtiyacı olduğunun farkındaydı.

---

[168] Khadduri, **a.g.e.**, s.15-16

Faysal tahtını büyük ölçüde İngiltere'ye borçlu olması nedeniyle Milletler Cemiyeti'nin Irak'ın İngiliz mandası altında kalması yönündeki kararına karşı çıkamadı. Kerbela'da yapılan Şii ve Sünni din adamlarının katıldığı bir toplantı sırasında Şii mollalar birçok Sünni aşırıların desteğiyle İngilizlerle yapılan anlaşmada ülkenin bağımsızlığının garanti altına alınması isteğiyle gösterilere başladılar. Bu gruplar anlaşmaya karşı halkı mobilize etmek için politik partiler kurma talebinde bulundular. İzin verilmesinden sonra biri hükümet yanlısı ikisi de muhalefet olmak üzere üç tane parti kuruldu. Muhalefet partileri Cafer ebu-el Timman (bir Şii tüccar) liderliğindeki Hizb-ul Vatani, (Milli Parti) ve Muhammed al-Sadr'ın (Kazmiyeli bir din adamı) kurduğu Hizb-ul Nahda (Diriliş Partisi) idi. Buna karşılık hükümet yanlısı parti ise Başbakan Geylani'nin oğlu tarafından kurulan "Hükümet Partisi" idi. Daha sonra muhalefet partileri birleşerek tek bir parti oluşturdular. Muhalefetin baskıları üzerine Geylani hükümeti istifa etti. Muhalefet Kral Faysal'ın hükümeti kurma görevini kendi liderleri Muhammed el-Sadr'a vermesini istiyordu. Fakat Kral böyle bir harekete, kendisini İngiliz destekçilerine karşı muhalefetle bir gibi göstereceği ve kendi pozisyonunu Şii'lerin insafına bırakacağı düşüncesi ile olumlu bakmadı. Bu arada Kral Faysal'ın cerrahi müdahale geçirmesinden ve hükümetin istifasından yararlanarak İngilizlerin bölgedeki temsilcisi Sir Percy Cox yönetimi ele alıp muhalefet liderlerini sürgüne gönderdi. Daha sonra muhalefet partilerini ve iki muhalefet gazetesini kapattı. Böylece Şii liderler iktidarı ele geçirmek için verdikleri mücadeleyi kaybetmiş oldular.[169]

Kral Faysal, 10 Eylül 1922'de yönetimi tekrar ele almasından sonra hükümet kurma görevini Geylani'ye verdi. Geylani'nin yeni hükümetinde sadece eğitim bakanlığı Şiilere verildi. İngiliz Dışişleri bakanının mandanın Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne kabulü üzerine son bulacağı ve Irak'ın kabulünü sağlamak için gayret göstereceği sözü vermesi üzerine İngilizlerle manda anlaşması nihayet 10 Ekim 1922'de imzalandı. Anlaşmadan sonra Şii mollalar ve destekçileri İngiliz mandasına ve onu imzalayan Kral Faysal'a karşı mücadeleye devam ettiler. İngilizler kendilerinin ülkeyi uzun süre kontrol etme niyetinde olmadıklarını göstermek için manda anlaşmasının süresini yirmi yıldan dört yıla indirdiler. Buna rağmen aşırı

---

[169] **a.g.e.,** s.16-23.

uçlar hala İngilizlerin ülkenin gerçek patronları olduğu iddiası ile gösterilere devam ettiler.

Şii din adamları rejimin yabancı kontrolünde olduğu argümanını öne sürerek halka, 1923'teki meclis seçimlerini boykot etmeleri gerektiği yönünde fetvalar verdiler ve aynı sebeple kendilerine teklif edilen devlet görevlerini reddettiler. Seçimlerden sonra Millet Meclisi'nin İngiliz-Irak antlaşmasını onaylaması, yeni anayasanın hazırlanması ve seçim kanunun çıkarılması görevlerini tamamlamasından sonra, Kral Faysal Şiilere karşı anlaşmacı bir tutum izlemeye başladı. Cafer el-Askeri tarafından kurulan yeni kabinede ekonomi ve eğitim bakanlıkları Şiilere verildi. Buna karşılık Şiiler krala bağlılıklarını göstermek için Türkiye'nin 1924'te son verdiği halifeliğin Faysal'ın babası Hüseyin'e geçmesi talebinde bulundular. Nüfusun en az yarısını oluşturmalarına karşın Şiilerin durumunda Osmanlı yönetiminden farklı olarak bir gelişme olmayacak ve hala devlet görevlerinin dışında kalmış olacaklardı. Faysal'ın 1933'te Şii ulemanın hükümet görevlerinin dışında tutulacağı yönünde gizli bir bildiri yayınladığı da iddia ediliyordu. Sonuç olarak Kral Faysal'ın Şiilere yönelik politikası Osmanlıların Şii politikasının devamı gibiydi. Şii din adamları halkın verdiği fitre ve zekatlara bağlı bir yaşam sürdürüyorlardı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli sayıdaki Şii ulema Basra ve Bağdat'a göç ederek oralarda küçük gecekondu benzeri mahalleler oluşturacaklardı.[170] Köydeki sefalet kente göçü artırırken, kentin varoşlarında gecekondularda yer edinebilen bu nüfus, köy yaşamını da beraberlerinde getiriyordu. Şii yoksul kentli nüfusu harekete geçiren siyasi hareketler, sloganlarını bu katman içinde yaymayı başaran Irak Komünist Partisi olacaktı. Şii orta sınıfa kadar söylemlerini yaymayı başararak Şii din adamlarını endişelendiren parti, 1958 sonrasında Kasım'ı desteklemesine rağmen destekçilerinin yaşam koşullarında bir değişiklik olmamasıyla güç kaybedecek, 1963 sonrası süreçte ise hükümetin partiyi imha etme gayretleri sonucunda birçok elemanını yitirecekti.[171]

Abdülkerim Kasım rejiminin problemlerinden biri de dini liderlerdi. Her ne kadar Iraklı dini liderler Iraklı sempatizanlar tarafından destekleniyor idilerse de, Şah'ın, Kasım'a karşı olmaları dışında onlara karşı bir sempatisi yoktu. Kürtler

---

170 Hiro, **a.g.e.**, s.27.
171 Workman, **a.g.e.**, s.101-102.

konusunda olduğu gibi Şah kendi ülkesinde karşı çıktığı dini gruplara, Irak'ta destek vermek istemedi. Kasım'ın İran'ın Şattularap'ta sınırın telveg olduğu iddiasına misilleme olarak ülkesindeki Şii İranlıları sınır dışı etmesi üzerine İran hükümeti tarafsız kalamadı. Fakat İran meclisi tarafından kınama ve basında eleştirel yazılar çıkması dışında ciddi bir adım atılmadı.[172]

Şii din adamlarının toplum üzerindeki etkileri ve gelirleri yüzyılın başından itibaren bir azalma içerisindeydi. Şii nüfus içerisinde dinle ilgili mesleklere ve din eğitimi yapan okullara ilgi giderek azalıyordu. Azalan ilgi, azalan etki olarak geri dönerken, kentli Şii genç nüfus arasında komünizme ilgi Necef'te bile artmaya başlamıştı. Kasım'ın komünist faaliyetleri serbest bırakmasıyla oldukça artan bu etki karşısında Şii din adamları, karşı faaliyete geçerek ateizm ve komünizmle mücadele için örgütlenecekler ve bu konuda çeşitli yayınlar yapacaklardı.[173] Kasım döneminde ilk kez örgütlenmelerine izin verilerek kurulan Irak İslam Partisi 1961 yılına kadar açık kalırken Kasım, Şiiler ve Sünniler arasında tarafsız kalacaktı.[174] Kasım'ın düşürülmesinden sonra komünist faaliyetler yasaklanacaktı. Boşalan alanı, Baasçı veya Nasırcı söylemler toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak oluşları nedeniyle dolduramazken, bunu Şii ulemanın düşünceleri dolduracaktı. Kasım iktidara geldikten sonra Bağdat'ın varoşlarındakilerin yaşamlarını değiştirme gayreti sonucunda gecekondular yıkılarak yerlerine tuğla evler yapılmaya başlandı. Bu değişimin ardından da bu bölgeye Medinet-ül Tavra (devrimin şehri) adı verilecekti. 1963 Baas darbesine de direnen bu bölge, daha sonraki dönemde aldığı sürekli göçlerle sefaletin yoğun olarak yaşandığı ve Şii ulemanın söylemlerinin en etkili olduğu yer haline dönüşecekti.[175] Abdulselam Arif'in koyu bir Sünni olması tekrar Şii grupları harekete geçirecek Fatimiya isimli Şii örgütü kurulacak ancak bu örgüt kısa sürede etkisizleştirilecekti.[176] 1960'lardan sonra devletin eğitimi laikleştirme gayretleri, Baas'ın 1968'de iktidara gelişinin ardından Necef, Kerbela gibi kentlerde din eğitimi veren okulların kapatılması, dini yayınlara sıkı bir sansür uygulanmaya

---

172 Khadduri, **a.g.e.**, s.47.
173 **a.g.e.**, s.48.
174 Hiro, **a.g.e.**, s.24
175 Workman, **a.g.e.**, s.101
176 Hiro, **a.g.e.**, s.24

başlanmasıyla had safhaya ulaşacaktı.[177] İlk kez Şiilerin kutsal saydığı kentlerde alkol satışına izin verilmesi ise Şiilerin protestolarına sebep olacaktı. 1969'da ise "Al Dava al İslamiye" (İslam'a Çağrı) isimli örgüt kurulacaktı. Al Dava kısa sürede kutsal kentlerde örgütlenecek, din adamlarının yanında din adamı olmayanların da örgüte girmeleri örgütün geniş halk kitlelerine hitap etmelerine yardımcı olacaktı.[178] Örgüt kendisini yalnızca bir mezhebin sözcülüğünü yapıyor gibi gösterecek söylemlerin özenle dışında durarak Baas'ın uygulamalarına muhalefet eden tüm etnik ve mezhep gruplarına yönelik olarak, "Müslümanların sözcüsü" olarak hareket edecekti ve böylece rejime karşı muhalefet eden en etkin örgüt haline gelecekti. Bu örgütün popülerliğinin nedeni aslında siyasi söylemleri veya muhalefetlerinin şeklinden dolayı değil, fakat o dönemde etkili olabilecek tek oluşum olarak ortaya çıkmasındandı. Coğrafi nedenlerle dağınık bir yerleşim içinde olan güneydeki Şii nüfus arasında örgütün etkinliğini sağlayan şey, yerleşik hayata geçirilerek köylüleştirilen Şii nüfusun yaşadığı kötü koşulların örgütün söylemlerine toplumu açık hale getirmesiydi.[179] Şiilerin Baas yönetimine karşı ciddi saldırıları, 1970'den sonra Baas'ın laik ideolojisine uygun uygulamalar ortaya çıktıktan sonra gerçekleşecekti.[180] 1973-1974'te yaşanan kuraklık da örgütün propaganda yapması açısından olumlu bir atmosfer sağlayacaktı. Kasım 1974'te Şii direniş, rejime karşı direnen bir güç olarak ortaya çıkarak hükümete karşı direnmeye başlayacaktı. Baas buna yirmi beş Şii liderini tutuklayıp bunlardan beşini idam ederek cevap verirken diğer taraftan da Şii toplumunu yatıştırmaya yönelik politikalara yönelecekti. Bu bağlamda Şiilere artan petrol gelirlerinin verdiği imkanla düşük faizli krediler verilecekti. Şiiler yapılan bu iyileştirme çalışmalarına karşın ülke zenginliğinden nüfuslarına oranlı bir pay almanın hala çok uzağındaydılar. Ayrıca hala yönetim kademelerinde Devrim Komuta Konseyi'nde bir tane bile Şii yer almıyordu. Konsey'in altında bir yürütme birimi olan Bölgesel Komutanlık'ın ancak üç üyesi Şii'ydi. Şii toplum, Baas'ın din dışı ve dine karşı olarak düşündükleri politikalarına karşıydılar. Şiilerin tepkisi Şubat 1977'de hükümetin Kerbela'yı, hac ziyaretine

---

177 Workman, **a.g.e.**, s.98-99.
178 Hiro, **a.g.e.**, s.25.
179 Workman, **a.g.e.**, s.99-100.
180 **a.g.e.**, s.77.

kapamasıyla had safhaya ulaşacaktı.[181] Şiilerin seslerini yükselttiği yerler, Bağdat'ın el Tavra semti başta olmak üzere Kerbela ve Necef gibi kutsal kentlerdi. Aşure gününde çıkan bu ayaklanmada binlerce Şii "Saddam elini çek, Irak halkı seni istemiyor" şeklinde sloganlarla Necef'ten Kerbela'ya doğru yürüyüşe geçecekti. [182] Çıkan olaylarda birkaç düzine insan öldürülürken önemli dini liderlerin de aralarında bulunduğu ikibin kişi ise tutuklanacaktı. Bu olaylar geniş halk kitlelerinin katıldığı ilk olay olacaktı.

1976-1980 döneminde yeni bir kalkınma planı başlatılacak ve Devlet Başkanı Hasan el-Bakr'ın önderliğini yaptığı grup Şii muhalefetle uzlaşma yönünde bir politika takip edilmesini savunurken, Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'in başını çektiği diğer bir grup ise Şiilere karşı sertlik politikası takip edilmesini destekleyerek devlet ve din işlerinin birbirinden ayrılmasını talep edecekti Kazanan Saddam'ın grubu olacaktı. Bölgesel Komutanlık'ın üç Şii üyesi görevlerinden uzaklaştırılırken yeni tutuklamalar yapılacaktı. Saddam Hüseyin durumun kritik olduğunun farkındaydı. Şiiler Arap nüfusunun %70'ini oluşturuyorlardı. Kuzeyde Kürtlerle uğraştığı bir dönemde Şiilerle sorun yaşanması tehlikeli bir gelişme olacaktı.[183]

Gelişmelerin seyri karşısında Saddam, Devrim Komuta Konseyi'ne Şii üyeleri de dahil edecekti. İran Devrimi'nden sonra Şiilerin ayaklanmaları artarken, Saddam buna "havuç ve sopa" politikasıyla yanıt vermeye çalışacaktı. Bir taraftan Şii dini değerlerine vurgu yapılıp, dini yerlerin ihtiyaçlarına daha fazla kaynak aktarılırken, ayaklanma girişimlerine ise sert yanıt verilmeye çalışılıyordu.[184]

Ayetullah Humeyni Necef'te, Şah rejimi devirmeye yönelik çalışmalarını yoğunlaştırıyordu. İran ve Irak arasındaki gerginliğin dorukta olduğu bir dönemde kendisine Abdülselam Arif tarafından sığınma hakkı verilmişti. Şah'ın Humeyni'nin ülkeden kovulması isteği üzerine Irak yönetimi, Humeyni'ye başka bir ülkeye gitmesini önerecek, Lübnan'a gitme isteği Lübnan yönetimi tarafından reddedilecekti. Şah'a karşı ayaklanmalar artarken, Şah Cezayir Antlaşması'na uygun

---

181 Hiro, **a.g.e.**, s.25.
182 Workman, **a.g.e.**, s.78.
183 Hiro, **a.g.e.**, s.26.
184 Workman, **a.g.e.**, s.78.

hareket edilerek Irak'taki İran muhalefetinin bastırılmasını istemişti. Bunun ardından Humeyni Necef'ten kovulacaktı.

Humeyni'nin İran'daki zaferi, Irak Şiileri üzerinde etkili olacaktı. El Dava'nın kurucularından olan Muhammed Bekir Sadr, Humeyni'ye devrimi kutlamak için gönderdiği mesajında "diğer zalimlerin hesap verme günü henüz daha gelmedi" diyecekti.[185] Burada diğer zalimler diye bahsettiği kişi Saddam'dan başka birisi değildi. Ancak Baas yönetimi ve Saddam Hüseyin Şiileri yatıştırmaya dönük politikalar izleyecekti. İran devrimi yalnızca Baas rejimini değil, Körfez monarşilerini de tehdit edecekti. Bu "çürümüş" monarşilerdeki "ezilen halkların" İran Devrimi'ni örnek alması ve devrimci rejimden yardım alması ihtimali ülke yöneticilerini endişelendirecekti. Bu Cezayir Antlaşması'nın birbirlerinin içişlerine karışmamayı içeren maddelerinin de ihlali anlamına geliyordu. İran'ın yeni yöneticilerine göre, bölgede İslam rejiminin kurulacağı olası ikinci ülkenin Irak olmasının nedeni, ülkenin laik yapısı, Şii nüfusa yönelik politikalar ve Şiilerin kutsal saydığı kentlerin ve türbelerin Irak'ta yer almasıydı. Bütün bunlar Irak'ı potansiyel bir hedef haline getirmek için yeterli görünüyordu.

Önemli bir Şii dini lider olan Ayetullah Kasr'ın Bağdat'ta tutuklanması Bağdat'ın Şiilerin oturduğu semti olan Al Tavra'da büyük gösterilere neden oldu. Kanlı çatışmaların üç bin kişinin tutuklanmasıyla sonuçlanmasının ardından, o dönemde Devlet Başkanı Yardımcısı olan Saddam, olaydan sorumlu tutulup idamına karar verilenlerin listesini 10 Haziran 1979'da imzalayarak devlet başkanına sunacak, listede Şii liderlerinin yanında subayların da olması Bakr'ın tepkisini çekecektir. Saddam ve Bakr arasındaki mücadele sonunda Bakr, kendisini ev hapsinde bulacak, birkaç hafta sonra ise sağlık nedenleriyle görevinden ayrılacaktı. 16 Temmuz 1979'da ise Saddam Hüseyin Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı ve devlet başkanı olacaktı. Saddam'a göre İran'daki devrim, Arap toplumuna dost olmadan yaşayamazdı. Saddam İran'dan yayılan Şii tehlikeye karşı kendisini aynı zamanda iyi bir Şii dindar olarak da göstermeye çalışacaktı. Hz. Ali'nin doğum günü ulusal tatil olarak kabul edilecek, yönetimin Şiilerle paylaşılacağı sözünü verecekti.

---

185 Hiro, **a.g.e.**, s.27

Al Dava üyelerinden idamlar hızla devam ederken, Al Dava'da karakollara ve devlet kurumlarına yönelik saldırılarla devlet baskısına cevap verecekti. Bunların en şiddetlisi Devlet Başkanı Yardımcısı Tarık Aziz'e yapılan saldırıydı. Bu saldırı iki ülke ilişkilerini gererken Saddam'ın da Şiilere yönelik tepkisinin artmasına neden olacaktı. Saddam İran kökenli binlerce Irak vatandaşını sınır dışı ettirecek, Ayetullah Sadr ile kardeşi Bint al Hüda da idam edilecekti. İdamlar gizli yapılmasına karşın haber kısa sürede İran'a da ulaşacak; Humeyni buna "en öldürücü" şekilde yanıt verilmesini isteyip Irak halkını da kendilerini örnek alarak Baas rejimini devirmeye çağıracaktı. Humeyni'ye göre İran Allah'ın mesajının geldiği yerdi ve İran devleti İslam hukukuna uygun bir devletti.

İran hükümeti, Iraklı Şiilere gerilla eğitimi vererek, bunları Irak'a geri gönderecekti. Irak ise Kuzistan'da İran yönetimine karşı savaşan Araplara verdiği desteği artırarak İran'a yanıt verecekti.[186]

### 1.1.3. Etnik Sorunlar

Ortadoğu'nun iki önemli imparatorluğu, Osmanlı ve İran imparatorluklarının çökmesiyle birlikte 20. yy'ın başında oluşan zayıf devletlerdeki etnik sorunlar, büyük devletlerin de müdahaleleriyle bu devletler üzerinde etkin hale gelecekti.

Ortadoğu'daki dört ülkede (Türkiye, Irak, İran ve Suriye) önemli bir etnik toplum oluşturan Kürtlerin bu ülkelerdeki petrol bölgelerinde yaşıyor olmaları konuyu daha hassas hale getiriyordu. İran, ülkesinde önemli bir etnik nüfusu oluşturan Azerileri 20. yy'a girmeden asimile etmiş ve Kürt isyanlarını ve özellikle 1946 başında Sovyetlerin desteğiyle kurulan Mehabad Kürt Cumhuriyeti'ni aynı yılın sonunda yıkarak bastırmış ve merkezi hükümeti güçlendirmiştir.

Irak ise bağımsızlığını kazanmasının ardından, bir taraftan Kürt ulusçuluğunun diğer taraftan İngilizlerin baskısı altında Kürdistan statüsünün varlığını kabul etmek zorunda kalacaktı. Bu resmi kabul Kürt aşiret ve kültürüne gelişme imkanı verecekti. Kürt toplumunda iki önder tipi ortaya çıkaracaktı. Aşiret reisleri ve dini önderlerin oluşturduğu gelenekçiler ile kentlerde yaşayan laik eğitim görmüş ve geleneksel toplumda yüksek bir statüye sahip olan modernistler.

---

[186] **a.g.e.**, s.29-36

Irak'ta belirleyici konumda olan iki ayrı toplum ve iki ayrı hiyerarşik yapı vardı. Bir devlet yapısı olan ve bu yapıya bağımlı olan Arap toplumu ile bir devlet yapısı olmamakla beraber kendi siyasal özerkliğine sahip Kürt toplumu. Irak'ta Kürt varlığının bir hareket olarak oluşumu en etkin biçimde 1946'dan 1975'e kadar farklı aşamalardan geçecekti.[187] Bağdat'ın bu gelişime karşı stratejisi ise "...Kürt varlığını Irak'ın devlet yapısı ve ideolojisiyle bütünleştirmek, böylece hareketin özerkliğini yok etmek ve sorunu sadece kültürel tanınma meselesine indirgemek olmuştur..."[188] Bölgede 1950-1960'lardan sonra feodal yapı devletlerin yaptığı sürgünler, iş bulmak için kente giden ve köyüyle bağını kesmeyen çeşitli mesleki sınıflara mensup olmuş gruplar, aşiret reislerine karşı ayaklanan köylüler ve merkezi yönetimler tarafından sarsılıyordu. Geleneksel entellektüelin yani ulema ve topraklı önemli kişilerin yerini giderek modernist entelektüel kesim almaya başlıyordu. Bu transformasyonlar milliyetçi hareketin sosyal zeminini büyütmede, ideolojik ve politik düzeyde hareketin tansiyonunu yükseltmede etkili oldu.[189] Göçler sonucunda oluşan yeni kentli kuşak artık aşiret yapılanması içinde kalan bir milliyetçi değildi. Kürt ulusal bilincinin yükselişi ve kitle hareketine dönüşmesi artık Kürt bölgeleri dışındaki bölgelere bağlı olacaktı.[190] Gelenekçiler ile milliyetçiler arasındaki ayrılık, milliyetçilerin reddetmek istedikleri kültürel ve dilsel bölünmüşlüğün birer ifadesi olarak açığa çıkacaktı. Irak'ta da gelenekçi ve modernleşmeci iki kesim arasındaki bölünmüşlük, yaşanılan bölgelere ve konuşulan dile kadar giden bir ayrımı da ifade ederken, Kürdistan Demokrat Partisi'nden ayrılanların oluşturacağı Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin tabanı da bu bölünmüşlük üzerine oturacaktı.[191]

Kuzey Irak'ta Irak yönetimine karşı direnen Barzani aşiretiydi. Bölgede 19.yy'ın son çeyreğinde de Osmanlı yönetimine karşı isyan etmiş olan aşiret, 20. yy'ın başında 1908'de Ruslardan destek alarak tekrar ayaklanacaktı. Şeyh

---

187 A. Şirzad, "Irak'ta Kürt Hareketi:1975-1988," **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sperl, Çev Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları, 1992, s. 139-141.

188 **a.g.e.**, s. 140-141.

189 Amir Hassanpour, "The Kurdish Experience", **Middle East Report**, No:189,vol 24, July-August 1994, s.5

190 Martin van Bruniessen, " Kürt Toplumu ve Modern Devlet:Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk", **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev.Halil Turansal, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992, s.186-187

191 **a.g.e.**, s.303-304

Abdurrahman Barzani'nin 1914'de yakalanarak idam edilmesi üzerine, Şeyh Ahmet Barzani aşiretin liderliğine gelecekti.[192]

16 Ağustos 1946'da Bağdat'ta kurulan Kürdistan Demokrat Partisi'nin başkanlığına o dönemde Moskova'da sürgünde bulunan Mustafa Barzani getirilecek ancak iki yıl sonra parti bölünecekti.[193] Bunun ardından meydana gelen mücadele Şubat 1964'de Abdülselam Arif'in ateşkes çağrısını Barzani'nin kabul etmesi, partinin fiili lideri Celal Talabani ve arkadaşlarının tepkisine neden olacaktı. [194] Ardından yaşanan bir dizi çatışmanın ardından Talabani İran'a kaçarken, Barzani fiilen başkanlığa geçecekti.[195] Bu mücadele Cezayir Antlaşması'nın ardından Celal Talabani'nin kendi partisini, Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni kurmasıyla yeni bir evreye girecekti. Irak'la ilişkileri iyi olmayan İran KDP'ye sempatiyle bakıyordu. 1962 yılında İran'ın yardım teklifi KDP polit bürosunda görüşülerek sol kesimin baskısıyla reddedilirken artan ihtiyaçları karşılayabilmek için 1963'te İran'dan yardım alınmaya başlanacaktı. İran KDP'ye yardım ederken diğer taraftan da Irak'la görüşmelerde bulunuyordu. 1964'de ateşkes imzalanmasının ardından parti içindeki bölünme karşısında, İran bölünmeyi teşvik edecek ve Barzani karşıtlarını da gizlice destekleyecekti. 1965 yılında KDP-Irak çatışmaları yeniden başlayınca, İran ağır silah yardımı yapacaktı. Irak yönetiminin 29 Ekim 1966'da sunduğu "On iki Madde Programı" diye bilinen antlaşma önerisini, bu öneriyi reddettiği taktirde Irak'ın İran'la belirli tavizler karşılığında anlaşabileceğinden endişelenen Barzani'nin kabul etmesi Şah'ı kızdıracaktı.[196] İran'ın Kürt hareketine olan desteği 1969'a kadar sınırlı kalırken bu tarihten sonra Irak'taki iç karışıklıktan faydalanarak Şattülarap'ın statüsünde değişiklik gerçekleştirmeye çalışacak ve bir baskı unsuru olarak Kürt hareketine olan yardımını artıracaktı.[197] İran'da Barzani hakkında verilmiş gıyabi idam kararı (1946 yılında yıkılan Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nde askeri komutandı)

---

192 Doğan Kılıç, **Barzaniler ve Mehabad Kürdistan Cumhuriyetinin Kuruluşu**, İstanbul, Yörük Matbaası, 1968, s.69

193 Michael M.Gunter, "The KDP-PUK Conflict in Nothern Irak" **Middle East Journal**, No:2, vol, 50, Spring 1992, s.227

194 Hulusi Turgut, **Barzani Dosyası**, İstanbul, Asya Matbaası, 1969, s.27-28

195 Bruniessen, **a.g.e.**, s.324

196 **Irak Kürdistan Demokrat Partisi Yeni Stratejisi**, Çev.Kerim Yılmazoğlu, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1978, s.104

197 Bruniessen, **a.g.e.**, s.191

1968 yılına kadar kaldırılmamıştı. Barzani, İran'la ilişkileri konusunda şöyle diyecekti: "Irak bizi bugün, İran ise bizi on yıl sonra yok etmek istiyor." [198]

1966'dan sonra Kuzey Irak'ta Barzani liderliğindeki Kürt isyanı şiddetlenecekti. İran 1969'dan sonra isyancılara yaptığı silah ve mühimmat yardımını artırırken İran gizli servisi de Barzani'ye Irak ordu birlikleri hakkında bilgi verecekti. Ayrıca İran resmi olarak iki yüz bin olduğu belirtilen Kürt sığınmacılara yılda üç yüz milyon dolar harcıyordu. Şah bu yardımlarıyla Iraklı Kürt isyancıları desteklemekle kalmıyor, aynı zamanda Kürt hareketini de İran yardımı olmaksızın yaşayamaz hale getiriyordu. 11 Mart 1970'de Irak hükümetinin Kürt bölgesine sınırlı otonomi verilmesini içeren önerisini Barzani'nin reddetmesinde Şah'ın planı reddederek daha karlı çıkacağı konusunda Barzani'yi ikna etmesinin de etkili olduğu iddia ediliyordu. 1972-1975 döneminde Kürtlerle yapılan savaş, örtülü bir İran-Irak savaşı izlenimi veriyordu. Bu savaşın Irak'a maliyeti yıllık 2 milyar dolardı ve Irak'ın buna uzun direnmesi mümkün değildi.[199] Amerika ve İsrail de Irak'a karşı Kürtlere yardım ediyordu. Saddam Hüseyin, İslam Konferansı Zirvesi'nde yaptığı konuşmada, İsrail'in Kürtlere verdiği destekle ilgili olarak şöyle diyecekti. "Siyonist Başbakan 29 Eylül 1980'de yaptığı açıklamada Siyonist varlığın 1965-1975 arasında Barzani'ye silah, araç-gereç ve asilerin eğitimlerini yüklenmiş olan eğiticiler gönderdiğini açıkça bildirmiştir."[200] Yine aynı konuşmada Saddam asker ve sivil altmış bin kayıp verdiklerini söyleyecekti.[201] İran'da yaşayan beş milyona yakın Kürt dikkate alındığında Şah'ın Irak Kürtlerinin başarısını veya otonomisini istemesinin İran'ın çıkarına olmayacağı kesindi. CIA'nin raporlarına göre de İran kilitlenmiş bir Irak-Kürt savaşı istiyordu. Irak'ı zayıflatan fakat bir Kürt başarısı olmayacak bir sonuç.[202]

İran'ın Kürtler'e verdiği destek yalnızca İran'ın ulusal çıkarlarıyla sınırlı değildi. Konunun Batı ve Amerika açısından da önemi vardı. Irak'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Irak yönetimine karşıda isyan eden Barzaniler, İngiliz Shell şirketinin Mobil Oil ve Ruslara karşı yaptığı mücadelede İngilizlerin karşısında yer

---

[198] Irak Kürdistan, **a.g.e.**, s.95
[199] Malek, **a.g.e.**, s.17-18
[200] Irak Cumhurbaşkanı, **a.g.e.**, s.12
[201] **a.g.e.**, s.12
[202] Gresh,Vidal, **a.g.e.**, s.70

alacak ancak İngilizler Barzani'yi ele geçirecekti.[203] 1958'e kadar zaten Bağdat Paktı aracılığıyla Amerika'yla iyi ilişkileri olan Irak'ta, Kürt hareketine Amerika'nın sempatisinin olması beklenemezdi.[204] Ancak General Kasım darbesinin sonrasında Irak'ın Batı'dan uzaklaşması ve petrolü millileştirerek Batı çıkarlarına darbe vurmasının ardından Molla Mustafa Barzani, Amerika'ya yaklaşmaya çalışacaktı. Amerika, Kasım karşısında Barzani'ye bunun Türkiye ve İran'la olan ilişkilerini olumsuz etkileyeceği endişesiyle destek vermeyecekti. Bu endişeyi giderebilmek için Barzani "Mümkün olan güvenceleri verebiliriz. Eğer Amerika yardımını Kürtlerin Türkiye ve İran'a müdahale etmemesi gibi bir koşula dayandırıyorsa bunu kabule razı oluruz. Türkiye ve İran'daki Kürtler arasında kışkırtma yapmayacağımıza söz verebiliriz" diyordu.[205] Amerika'nın Irak politikasındaki değişiklik 1970'lerden sonra başlayacaktı. Irak'ın 1971'de petrolü millileştirmesi ve özellikle 1973 petrol krizi sırasında Irak'ın aldığı aktif rol üzerine Barzani-Amerika ilişkileri doruk noktasına çıkacaktı.[206] 1971-1973 yılları arasında İran hükümeti ve Amerikalı yetkililer ile Barzani arasında Tahran'da görüşmeler yapılacak ve Amerikalı yetkilier Kürtler'e yardımın gerekliliğini ve Barzani'nin ihtiyaç duyduğu silahların listesini Washington'a bildireceklerdi. Amerika Kürtlere Irak petrolünün millileştirilmesinden sonra 16 milyon dolar yardım yapmıştı.[207] Barzani de Haziran 1973'te yaptığı açıklamada millileştirmeye karşı olduklarını, Amerika'nın yardım etmesi durumunda Kerkük ve çevresindeki petrol yataklarının işletilmesini Amerikalılara verebileceklerini söyleyecekti.[208] Amerika'nın Barzani'ye yardımdan ne beklediği gizli belgelerde şöyle açıklanmaktaydı: "Amerika Irak'taki Kürtlere bu yardımları zafere ulaşmaları için yapmıyor; çünkü bu iş İran Kürtlerine de etki edip Şah'ı güç durumda bırakabilir. Bu yüzden yardım miktarı belli sınırda kalmalı, böylece Irak ordusunu yıpratabilmeli ama öte yandan Kürtlerin zafere kavuşmalarına yetecek

---

203 Mahmut Rişvanoğlu, **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s.240

204 Dana Adams Schmidt, **Barzani'yle Konuşmalar**, Çev. Ahmet Dere, İstanbul, Yöntem Yayınları, 1997, s.26

205 **a.g.e.**, s.72

206 Bruniessen, **a.g.e.**, s.191

207 Meryem İmamzade, **Irak Dosyası**, İstanbul, Akabe Yayınları, 1986, s.135-136.

208 "Irak ve Kürt Sorunu", **Ürün**, sayı: 3, Eylül 1974, s.26-27

kadarda olmamalı.”[209] Millileştirmeden Barzani’nin oransal pay istemi Irak yönetimiyle olan gerginliğin artmasına neden olacaktı.[210]

1969 Sonbaharında hükümet kuvvetleriyle Barzani kuvvetleri arasında yapılan çarpışmalarda Kürtlerin başarı göstermeleri üzerine 1970 başında Baas İran’la görüşme isteğinde bulunacaktı. Ancak İran’ın Baas’a yönelik bir komplosunun açığa çıkarılması üzerine İran’ın KDP’ye verdiği yardım hızlanacaktı. 1970’de Kürtlerle başlayan barış görüşmelerinde Baaslı generallerin Kürtlerle anlaşmak yerine İran’a tavizler verilerek anlaşma sağlanması yönünde istekleri üzerine, Barzani İran’la anlaşma yapılmasını engellemek amacıyla Baas’la anlaşmaya varır. Ardından “11 Mart 1970 Bildirisi” yayınlanır. Şah, Barzani’den yediği darbeyi unutmaz. Bu bildirinin ardından İran’a yönelik saldırılarını artıran Baas, Kürtlerden aradığı somut desteği bulamayacaktır. İran’la o dönemde ilişkisini kesen KDP, Barzani’ye yönelik bir suikast girişiminin açığa çıkarılmasının ardından İran’la ilişkileri tekrar kuracak, Irak’ın da Barzani’ye yönelik hareketi tekrar başlayacaktır.[211]

1970’lerde Barzani ile yaptığı işbirliği sonucunda “...İran, yardımlarına karşılık olarak Barzani’den İran’daki Kürt hareketini etkisizleştirmesini ve dahası İran Kürtleri’nin kendileriyle işbirliği yapmasını sağlamasını istiyordu. Bunun üzerine Barzani, İran KDP’sini ve İran Kürtlerini sessiz kalmaya ve İran’a karşı “kışkırtıcı” olmamaya çağırmıştı. İran KDP’sinin o dönemde “eylemlerini dondurma” çağrısı da buradan çıkmıştı. İran KDP’sinin bir bölüm yönetici ve savaşçısı da bu çağrıya uymayıp silaha sarılınca Barzani İran KDP’sini etkisiz hale getirmek için silahlı çatışmaya girecekti.[212]

Bağdat 1974’de, Mart 1970 Kürt otonomi planını revize ederek yeniden gündeme getirecekti. Bu planda Kürtler’e Erbil’in başkent olduğu, yerel bir parlamentosu olan bir yapılanma öneriliyordu. Ancak petrol açısından zengin bölgeler olan Kerkük, Sincar ve Hanekin’in bu otonom bölgesi dışında tutulmasını

---

209 İmamzade, **a.g.e.**, s.136

210 David McDowal, “Tarihsel Bir Bakış”, **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sperl, Çev Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları, 1992 s.30

211 Irak Kürdistan, **a.g.e.**, s.96-97.

212 S. Metin, “Bu Son Olacak mı?”, **Dünyada Yeni Düzen ve Ortadoğu**, İstanbul, Eksen Yayıncılık, 1991, s.93-94.

Kürtler kabul etmezken, Barzani'nin Kürt otonomi hukukunun uygulanmasından önce kuzeyde nüfusun belirlenmesi için yeniden bir nüfus sayımı isteğinin Bağdat tarafından reddinin ardından yeniden çatışmalar başlayacaktı.[213] Barzani'nin tekrar savaşı başlatmasın da ABD, İran ve İsrail'den yardım geleceği yönünde verilen güvencenin de etkin olduğu belirtiliyordu.[214] Irak hükümeti yaklaşık yüz bin asker ve 1390 tank gücüyle Barzani güçlerine saldırırken Barzani'nin elinde kırk beş bin gerilla vardı. Barzani 2500 mil kareyi ve dört buçuk milyon insanı kontrolü altında tuttuğunu iddia ediyordu. Çatışmaların İran sınırına yakın bölgelerde cereyan etmesi İran'ın doğrudan yardım etmesini sağlıyordu. Şah, Barzani güçlerini Amerikan ve İsrail yapımı silahlarla desteklerken, iddia edildiğine göre sivilleştirilmiş iki İran alayını Kuzey Irak'a gönderecekti. Irak yönetimi Şah'ın bu manevralarına İran'daki Kürtler'e ve Kuzistan'ın ayrılması için savaşan güçlere yardım etmeye çalışarak karşılık verecekti. Ancak gerek nicel ve gerekse nitel olarak zayıf olan bu örgütlerin İran hükümetini endişelendirmesi güçtü. Fakat bu yardımların Irak ekonomisine maliyeti yıllık elli milyon dolar civarındaydı. Savaşın şiddeti 1975'te iyice artarken iki ülkenin doğrudan karşılaşması tehlikesi belirecekti. Sıcak çatışmanın iki ülkeye getireceği maliyet ilk önce Türkiye'nin ardından da Cezayir'in girişimleriyle antlaşmayla sonuçlanacaktı. Bunda Şah'ın Irak karşısında zafer kazanmış bir Kürt hareketinin ülkesindeki Kürtler içinde ilham kaynağı olacağından endişe etmesinin de etkisinin olduğu iddia edilecekti.

Bu savaş, Irak'a ekonomik maliyeti yanında yaklaşık altmış bin asker ve sivil insan kaybına neden olacaktı. Savaş aynı zamanda Irak'ın ne kadar yalnız ve izole edilmiş olduğunu da gösterecekti. Irak'a Arap Ligi'nden herhangi bir destek gelmezken, Sovyetler Birliği de mühimmat sevkiyatını durdurmuştu. Özellikle cephane eksikliği çok fazla hissedilmiş ve iddia edildiğine göre Irak hava kuvvetlerinin atabilecek yalnızca birkaç bombası kalmıştı.[215]

Sonuç olarak, İran kendi ülkesinde beş milyon (bazı kaynaklara göre iki milyon) civarındaki Kürt'ün bir kısmını asimile etmiş bir kısmını da sindirmiş ve

---

[213] Hiro, **a.g.e.**, s.18
[214] Bruniessen, **a.g.e.**, s.192.
[215] Hiro, **a.g.e.**, s.18.

bastırmıştı. Irak'takine benzer bir Kürt probleminden uzak görünüyordu. İran yardımı, ilk başta Barzani peşmergelerinin sınırdan geçmesine, İran'daki aşiretlerin Barzani'ye yardım etmesine, yaralıların tedavi edilmesine göz yumma şeklindeyken, Irak'la ilişkiler bozulunca bu yardımlar çeşitli alanlara kayan açık destekler haline gelecekti.

### 1.2. İran Devrimi Sonrası İki Ülke İlişkileri ve Sorunlar

İran Devrimi tıpkı Fransız Devrimi'nin tüm Avrupa'yı tehdit etmesi gibi tüm İslam ülkelerini tehdit edecekti. Saddam Hüseyin Şah'la Cezayir Antlaşması'ndan sonra samimi ilişkiler kurmuştu. İran'da Şah'a karşı İslamcı ayaklanma başlayınca Saddam, Humeyni'yi Şah'ın kovmasıyla 1963'te geldiği Necef'ten, yine Şah'ın isteğiyle 1978'de kovarak Şah'a yardım edecekti. Ancak devrimden sonra Saddam yeni rejimi hemen tanıyacaktı.[216]

Irak yönetimi Şahın devrilişini olumlu bir gelişme olarak karşılayacak ve iki ülke arasında Cezayir Antlaşması'yla oluşan statükonun devamı konusunda istekli olduğunu göstermeye çalışacaktı. Devrimden hemen sonra Irak Devlet başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin yaptığı açıklamada düşmanlarını desteklemeyen, iç işlerine karışmayan bir rejimin İran ve Irak halklarının çıkarlarına uygun hareket etmiş olacağını ve böyle bir rejimi de Irak'ın takdirle karşılayacağını belirtecekti. Irak'ın devrimci rejime karşı gösterdiği bu olumlu politika 1979 ilkbahar ve yaz aylarında da devam edecek, İran yönetiminin CENTO'dan çekilme kararı da ilişkileri geliştirmek için iyi bir fırsat olarak görülecek ve Irak Devlet Başkanı Bakr, İran Başbakanı Mehdi Bezergan'ı Ağustos 1979'da Irak'a davet edecekti. Irak yöneticileri İran'ı "kardeş ulus, İslam'ın güçlü bağlarıyla, tarihiyle asil gelenekleriyle Irak'ın Arap toplumuna bağlı olan ülke olarak" tanımlayacaklardı.[217] Ancak modernlik yanlısı Mehdi Bezergan hükümetinin 1979 sonunda düşmesinin ardından gelen yeni yönetimle birlikte İran'ın Irak'a yönelik açıklamaları da

---

216 Jabr Muhsin, George Harding vd., "Iraq in the Gulf War", **Saddam's Iraq, Revolution or Reaction,** ed.Jabr Muhsin, London, Zed Books, 1986, s.229-230

217 Efraim Karsh,"Geopolitical Determinism:The Origins Of The Iran-Iraq War", **The Middle East Journal,** Spring 1990, Volume 44 ,Number 2, s.267

değişecekti.[218]Tahran yönetimi bu davete Irak toplumunu Baas rejimine karşı ayaklanmaya çağırarak yanıt verecekti. Irak yönetimi, İran Devrimi'nin Irak'taki hassas Şii-Sünni dengesini sarsması ve Irak'ın Körfeze çıkışı gibi jeostratejik imkanlarını kısmasından endişe ediyordu.[219] Irak hükümetinin Ayetullah Muhammed Sadr'ın 1979'da Humeyni'yi devrim nedeniyle kutlamak için Tahran'a gitme isteğini reddetmesi, Necef ve Kerbela'da büyük gösterilere neden olacaktı. Irak yönetimi, bölgeyi yeniden şekillendirmeyi hedeflediğinden endişe duyduğu İran'ın yeni rejimine karşı endişeyle bakarken, İran yönetiminin Saddam Hüseyin'in öldürülmesi yönünde yaptığı çağrılar, ilişkileri iyice gerecekti.[220] Karşılıklı olarak yoğun bir propaganda savaşı başlıyordu. İran Dışişleri Bakanı 1979 sonbaharında yaptığı açıklamada iki rejim arasındaki farklılıklara dikkat çekerken, Irak yönetimini antidemokratik ve baskıcı olmakla itham ediyordu. Irak basını ise İran rejimini yayılmacı olmakla suçlarken, Kuzistan'ın Arap toplumu için önemine vurgu yapıyor ve İran rejiminin yayılmacı politikasını haklı göstermek için hayali düşmanlar edinmeye çalıştığını iddia ediyordu.[221]

İki ülkenin medya organlarında da bu savaş önemli yer edecekti. Irak medyasında Humeyni "mumya, türban giyen Şah" gibi nitelendirmelerle yer bulurken Devrim Komitesi için ise "bir grup ırkçı İranlı, caniler çetesi" gibi tanımlamalar kullanılıyordu.

İran medyasında ise Saddam Hüseyin "akıl hastası, şeytanın kuklası" gibi adlandırmalarla yer bulurken, Irak rejimi içinse "Tıkrit çetesi, gangsterler rejimi" gibi ifadelendirmeler kullanılıyordu. İran İçişleri Bakanı Irak'ın ülkedeki Kürt gruplara yönelik desteğiyle ilgili olarak yaptığı açıklamada "...kana susamış Saddam Hüseyin'in çıkarcı elemanları, bu sadık Amerikan uşakları –henüz insanlık dışı hayvani eylemlerinden vazgeçmediler..." diyordu.[222]

---

[218] "Iran-Iraq War", **Iran hamber Society**, http//www.Iranchamber.com/ hisory/Iran_Iraq_war, 4 Haziran 2004.

[219] "Iran-Iraq War", **an Encarta Encylopedia Article,** (Çevrimiçi), http//www.encarta msn com, encyclopedia, 9 Ocak 2003

[220] Philip Robins,"Iraq in the Gulf War:Objectives, strategies and problems", **The Gulf War**, ed.Hans W. Maull, Otto Pick, London, Pinter Publishers, 1989, s.46

[221] W. Thom Workman, **The Social Origins of the Iran-Iraq War,** London, Lynne Rienner Publishers, 1994, s.87

[222] **a.g.e.**, s.88

Bezergan'ın düşmesinin ardından gelen molla yönetiminin izlediği, ilişkileri geren bu politikada Cezayir Antlaşması'yla oluşturulan statükoyu değiştirme isteğinin de etkisi vardı. Devrimci rejimin yöneticilerine göre baskı altında ezilen Irak'ın %60'ını oluşturan Şii nüfus İran örneğini takip ederek ayaklanacaktı. Bunda Irak yönetiminin laik yapısı İran yönetiminin ifadesiyle "kafir" oluşu, ayrıca Şiilerin kutsal saydıkları kentler olan Necef, Kerbela ve Kazimiye gibi kentlerin de bu "kafir" rejimin kontrolünde olması İran'ın argümanını destekleyici unsurlar olarak kullanılacaktı.[223] İran'ı Irak'a karşı politikasını belirleyen iki unsur vardı. İlki kendisini mazlum olarak gören ve diğer mazlum milletlere de yardımı görev edinen İran, bir taraftan içerde yeni rejimi yerleştirme mücadelesi verirken diğer yandan da bu devrimi ihraç eden ülke konumuna geliyordu. Dönemin İran Devlet Başkanı Beni Sadr İran'da model bir İslam rejimi oluşturmaları durumunda bunun diğer "mazlum uluslar" tarafından da örnek alınacağını belirtiyordu. İran'dan sonra ikinci büyük Şii nüfusu oluşturan Irak'ın "mazlum ulusu"nun yeni rejimi örnek alması İranlı yöneticiler gayet doğaldı. Baas rejimini endişelendiren de bu bakış açısıydı.

İkinci unsur ise yeni rejimin tüm totaliter rejimlerin yaptığı gibi düşman yaratma politika gütmesiydi. Bu politika İran'ın teokratik bir devlet anlayışını da destekler nitelikteydi. Çünkü düşmanın din düşmanı olduğunun belirtilmesi içerde toplumun rejimin arkasında birleşmesine yardımcı olurken, Irak'ın Şii toplumunu da Baas'a karşı ayaklandırmada etkili olabilecekti. Nisan 1980'de el Dava örgütünün kurucularında olan Ayetullah Sadr ve kardeşinin idamı ve ardından İran kökenli Irak vatandaşlarını sınır dışı etmesi Humeyni rejimine Irak'a yeni saldırılar gerçekleştirmesi için istediği bahaneyi sağlayacaktı. Bu saldırılar İran içinde de devrim coşkusunun devamına yardımcı oluyordu.[224] Devrimci yönetim Körfez'in "İslam'ın emirlerine uygun şekilde yeniden düzenlenmesi için" Irak engelini, yani laik Baas rejimini aşmak zorundaydı. İran yönetiminin önemli dini liderlerinden birisi olan Hocettül İslam Sadık Halhali bu konudaki amaçları hakkında "Biz gerçek İslam'ın yolunu takip ediyoruz ve bizim amacımız Saddam Hüseyin'in yalanlarını elimine etmek, aslında biz Saddam'ı bölgede İslam'ın yayılmasına esas engel olarak

---

223 Karsh, **a.g.e.**, s.265-266
224 Workman, **a.g.e.**, s.95

görüyoruz" diyecekti.[225] Ancak konu reel politika çerçevesinde değerlendirildiğinde mesele İran'ın yeni yönetiminin on yıl önce Şah'ın karşılaştığı sorunla, bölgesel hegemon olabilmek için Irak engelinin aşılması gerektiği gerçeğiyle karşılaşmış olmasıydı. İran'ın yeni devrimci rejiminin devrimi ihraç etme gayretleri, Irak'ın pan-Arabizmini tehdit ediyordu. Humeyni, 15 yıl kaldığı Necef'ten 1978'de kovulması nedeniyle Saddam'a kişisel bir nefret duymasının yanında, Şiileri öldürdüğü gerekçesiyle de ondan intikam almaya yemin etmişti.[226] İki ülke arasındaki gerginlik giderek tırmanırken Irak Şattülarap Suyolu başta olmak üzere 1971'de İran'ın işgal ettiği Körfezdeki üç adayı tekrar gündeme getiriyor ve 30 Ekim 1979'da kendisine Kürtlerin isyanı karşısında imzaya mecbur kaldığını iddia ettiği Cezayir Antlaşması'nın gözden geçirilmesini istiyordu.[227] İran yönetimi 1979 sonbaharında Kürtlere destek vermeye başlayacaktı. Ayrıca başta el Dava partisi olmak üzere Şii yeraltı örgütlerine de yardım verecekti. Irak yönetimi bunun üzerine yeraltı örgütlerini bastırmaya çalışacak diğer yandan da İran kökenli vatandaşlarını da rejimle bütünleştirebilmek için bir Arap cephesi oluşturmayı deneyecek, İran Kürtleri ve Kuzistan'da faaliyet gösteren Arap ayrılıkçı gruplara destek verecekti.[228] Ajanlar ve provokatörler bu eyalete gönderilecek ve savaş planlarında Kuzistan öncelikli hedef olarak belirlenecekti. Burasının İran'ın elinden çıkması demek, İran'ın petrol üretiminin önemli bir bölümünü kaybetmesi anlamına gelecekti. Ancak savaş sırasında bu amaçlara ulaşılamayacak ve yapılan girişimlerde İran yönetimini etkileme açısından başarısız girişimler olarak kalacaktı.[229] İki ülke arasında gerginliği sıcak çatışmalara doğru yönelten olaylar ise Nisan 1980'de İran tarafından desteklenen Al Dava örgütünün Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e yönelik suikast girişiminde bulunmasıydı. Bundan kısa bir süre sonra Kültür ve Enformasyon Bakanı Latif Nayif Casim'e yapılan başarısız suikast girişiminden de yine aynı örgüt sorumlu tutulacaktı. Bu iki suikast girişimi ilişkileri gererken, Saddam'ın buna yanıtı sert olacak, El Dava'nın kurucularında birisi olduğu söylenen Ayetullah Seyid Sadr

---

225 Karsh, **a.g.e.**, s.265-266

226 "Iran-Iraq War, (1980-1988)", **Military Analysis Network**, (Çevrimiçi), http//www.fas org/man/dod, 15 Şubat 2003.

227 Workman, **a.g.e.**, s.88

228 Karsh, **a.g.e.**, s.267

229 Robins, **a.g.e.**, s.47

ve kardeşini idam ettirecekti. [230] Bu suikast girişimlerinin ardından Irak yönetimi, İran'la sıcak savaşın kaçınılmazlığını dikkate alarak savaş planları yapmaya başlayacaktı. Aynı zamanda Irak bu tarihten sonra İran'la uzlaşma arayışlarını bırakacak ve içerde İran destekli rejimi devirmeye yönelik hareketlere karşı sert önlemler alacaktı. İran'dan yayılan İslamcı ve milliyetçi söylemi küçümsediği iddia edilen Irak yönetimi, İran'daki yeni rejimin Irak'taki Baas rejimine ciddi bir tehdit oluşturduğunu görünce binlerce İran kökenli Irak vatandaşını sürgün edecekti. Irak'ın Londra elçiliği yaptığı açıklamada bunu insani bir tutum sayıp ayrılan ailelerin bir araya getirilmesi olarak değerlendirecekti.[231] 1 Nisan 1980'de Tarık Aziz'e yönelik başarısız suikast girişiminin intikamını alacağı sözünü veren Saddam'a Ayetullah Humeyni 9 Haziran'da, Saddam yönetimini devirme çağrısı yaparak yanıt verecekti. İran Dışişleri Bakanı Sadık Kutbizade'de aynı gün yaptığı açıklamada hükümetinin Saddam rejimini yıkma kararı aldığı şeklinde bir açıklama yapacaktı. İran yöneticileri ayrıca durumun daha da kötüleşmesi halinde savaşın kaçınılmaz olacağından bahsetmeye başlayacaklardı. Nisan 1980'den sonra sınırda başlayan çarpışmalar Ağustos ayında tank, top ve uçaklarında katıldığı çarpışmalara dönüşecekti. Haziran-Eylül 1980 ayları arasında 193 çatışma meydana geliyordu.[232] İran bu hareketleriyle bölgedeki statükoyu yeniden yapılandırma konusunda kararlılığını sergilemek isteyen bir tutum ortaya koyarken, Baas rejimi on yıl sonra İran'la yeniden yıpratıcı bir savaşa girecekti. İran rejiminin Baas rejimini devirme konusunda sergilediği kararlı tutumun, Irak'ı savaşa zorlaması ve Bağdat yönetiminin de savaşta avantajlı olabilmek için İran'da devrimi takiben oluşan kargaşalıktan yararlanmayı düşünmesi muhtemeldi.[233] 17 Eylül 1980'de ise Irak, Cezayir Antlaşması'nı feshettiğini ilan ediyordu. Ardından Saddam, Irak Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada İran'ın Cezayir Antlaşmasının koşullarını yerine

---

[230] "Iran-Iraq War", **İran Chamber Society**, http//www.Iranchamber com/history/Iran_Iraq_war, 4 Haziran 2004.

[231] Jabr Muhsin, George Herdling vd. "Iraq in the Gulf War", **Saddam's Iraq:Revolution or Reaction,** ed.Jabr Muhsin vd. London, Zed Books, 1986, s

[232] "The Iran-Iraq War", **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http//www.jewishvirtuallibrary org/source., 5 Ocak 2003

[233] Karsh, **a.g.e.**, s.267

getirmediğini iddia edecekti.[234] Saddam Cezayir Antlaşmasıyla Irak'a bırakılması gereken Zain el Kavs ve Saif Saad'ı geri alacaklarını ve tarih boyunca Irak'a ait olduğunu iddia ettiği Şattülarap'ın yine kendilerine ait olacağını söyleyecekti.[235] Her iki ülke de gelen savaşı, ülke çıkarlarıyla değil, yüce ve daha büyük hedeflerle adlandırmayı tercih ederek, Arap halkı için veya İslam için savaş gibi ifadelendirmeler kullanıyordu.

İki ülke arasındaki gerginliği arka planında derin bir endişe vardı. Irak'ta, İran'ın ülkedeki Şiileri rejime karşı kışkırttığı, Baas rejimini yıkmaya çalıştığı şeklinde bir inanç ve kendisini güvenceye alma gayreti vardı .[236]

Savaşı kimin başlattığı konusunda sayısız iddia bulunmaktadır. Ancak savaşın geldiğinin habercisi 17 Eylül 1980'de Saddam'ın Cezayir Antlaşması'nı feshettiğini ilan etmesiydi.[237] Şah'ın ordusunun birçok üst rütbeli subayı Kuzistan'da idam edilmişti. Irak haber alma görevlileri işçi sorunları üzerinde çıkan kargaşalıkları kışkırtacaklardı ve Kürt bölgesinde çıkan yeni bir ayaklanma Humeyni hükümetini meşgul ediyordu. Irak yönetimi planladığı saldırıyı gerçekleştirmek için uygun zamanın geldiğine inanıyordu. İran ordusunda bir düzen ve merkezi bir komuta zincirinin olmaması yanında orduda Şah döneminden kalma Amerikan silahlarının yedek parça eksikliği de vardı. Oluşturulan yeni İran birlikleri, İran'da rejimden sonra yönetimi ele geçiren mollalardan ve onların müritlerinden oluşuyordu. Diğer tarafta ise Irak ordusunun eğitimli teçhizatlı birlikleri, Devrim Muhafızları, tamamıyla mekanize son model Sovyet silahlarıyla donanmış on iki tümeni vardı. 1970 sonlarında 100.000 mevcuda ulaşıyordu.[238] Saddam'ın savaş planında, dışardan yapılan bir saldırı sonucunda İran içindeki rejim karşıtlarının harekete geçerek rejimi yıkacağı hesap ediliyordu. Irak ordusunun silah ve personel olarak çok sıkıntıda olan İran ordusunun bu durumdan yararlanmak istediği açıktı.[239] Saddam'ın İran'ın bu durumundan faydalanarak Körfez'de etkin duruma gelme ve böylece Arap

---

234 Workman, **a.g.e.**, s.88
235 Muhsin vd., **a.g.e**., s.232
236 Workman, **a.g.e.**, s.88
237 Muhsin vd., **a.g.e.**, s.233
238 "Iran-Iraq War, (1980-1988)", **Military Analysis Network**, (Çevrimiçi), http//www.fas org/man/dod, 15 Şubat 2003.
239 Morris M. Mottale. **a.g.e.**, s.121

dünyasının lideri olma hayalinin de bunda etkili olduğu belirtiliyordu. Böyle bir amaç için Mısır'ın 1979 Camp David Antlaşması nedeniyle Arap dünyasından izole edilmesiyle oluşan boşluktan yararlanması içinde zamanın uygun olduğu söylenilebilirdi.[240] Irak'ın savaşta kendi gücü ve imkanlarını ve İran'ın gücünü yanlış hesap ettiği iddia edilecekti. İran askeri alandaki yetersizliklerini nicel olarak kapatmaya çalışacaktı. Devrimci rejim savaşı kutsal bir savaş, İslam'ı savunan ve ona saldıranlar arasındaki savaş olarak yorumlayacaktı. Savaştaki amaçlarının Baas rejimini yıkmak olduğunu ilan ederlerken, bu savaş yeni rejime içerdeki düşmanlarını bastırmada bir araç olarak hizmet edecekti. Irak'ın amacı sürpriz saldırıyla başlayacak sınırlı bir savaşla, sonuç almak ve İran'ı barışa zorlamaktı.[241]

Irak'ın İran'a savaş açması siyasal ve askeri nedenlerle sınırlı değildi. Savaşın petrolle ilgili yönü de vardı. Irak ekonomisi tamamen petrole bağımlıydı ve içerdeki hassas dengenin devamı da bu gelirin devamına bağlıydı. Irak'ın petrol ihracı için üç yolu vardı. İlki Körfez'deki terminaller vasıtasıyla olanıydı ki bu o kadar karlı değildi. Diğerleri ise Suriye ve Türkiye üzerinden giden petrol boru hatlarıydı. Bunun anlamı Irak'ın petrol ihracı için dışarıya bağımlı olduğuydu. Bu durum Irak'ın rekabet için zaman zaman fiyatları düşürme gibi politika izlemesine neden olurken, bölgede petrol politikaları konusunda etkin olabilmesi için en güçlü rakibi olan İran'ı bertaraf etmesi gerekiyordu ve İran'da devrim sonrasındaki karışık durum, Irak'a böyle bir imkan verebilirdi. Irak'ın daha saldırgan görünen politikasının ardında petrol konusundaki hassasiyetinin de etkili olduğu söylenebilir. Petrol politikası, Irak içinde toplumun yapılanmasını ve rejimin toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilme imkanını artırması nedeniyle de önemliydi.[242] Irak petrol gelirleriyle ücretliler arasındaki gelir bozukluğunu düzeltme imkanı sağlarken toplumun tüm kesimlerine ve özellikle de Kürtlere yönelik popülist politika takip etme imkanına sahip olacaktı. Irak'ın petrol üretimi 1972 sonrasında iki katına çıkarken geliri ise kırk kat artacaktı. Rejim petrolden kazandığı gelirle güçlü bir polis örgütü kurmuş ve toplum kesimleri üzerinde baskı yoluyla etkili olmayı başarmıştı. 1975 sonrasında ise petrolden elde

---

240 **a.g.e.**,s.120-121

241 Shahram Chubin, Charles Tripp, **Iran and Iraq at War,** Colorado, Westview Press, 1988, s.5-6

242 Workman, **a.g.e.**, s.103

edilen gelir rejim karşıtı örgütlerin sınırlandırılmasına yardımcı olurken, etkili bir muhalefetin oluşmasına da engel oluyordu.[243]

### 1.2.1. İran-Irak Savaşı

10 Eylül 1980'de Kasr-ı Şirin etrafında top atışlarıyla başladı. Bir hafta sonra Saddam Hüseyin 1975 Cezayir Antlaşmasını feshettiğini ve Şattülarap Suyolu'nun Irak'a ait olduğunu ilan etti. Bu aslında 20.yy'da alevlenen iki ülke sınır anlaşmazlıklarının yeni bir evresini oluşturacaktı.[244] Irak'ın saldırısının İslamcı devrim ihracını kendilerinin dış politika hedefi olarak gören dinci aşırı kesimlerin işine geldiğine kuşku yoktur. Devletin askerleştirilmesine paralel olarak aşırı kesimler de güçlerini artıracaklardı. Eylül 1980'de Irak saldırdığında 7000 devrim muhafızı varken ve hiç militan yokken bu sayı 1986'da iki yüz bin devrim muhafızına ve üç yüz elli bin militana ulaşacaktı. Ayrıca yeni bir üç yüz bin kişiyi de cepheye göndermeyi planlıyorlardı.[245] Irak ordusu tüm hazırlıklarını tamamlamış ve ordusunda nehirleri geçmek için Sovyetlerden aldıkları yeterli malzemeleri vardı. Ayrıca Irak ordu planlamacıları Khardeh ve Karun nehrinin etrafındaki İran istihkamlarının zayıf olduğunu anlamışlardı ve bunların zırhı tümenlere karşı bir varlık göstermesi oldukça zordu. Irak istihbaratı Ahvaz, Abadan, ve Dezful'daki toplam iki İran tümeninin bu üç kentte paylaştırıldığını rapor ediyordu. Bu birlikler ancak tabur ölçüsünde zayıf teçhizatlandırılmıştı. Tahran'ın önemli bir handikabı mevcut birliklerin kolordulara bağlı olmasına karşın operasyonel olarak ise Tahran'a bağlı olmalarıydı. Iraklı savaş strateji planlamacıları için bilinmez olan İran hava kuvvetleriydi. Bir kısmı son derece gelişmiş Amerikan uçaklarından oluşan hava kuvvetlerindeki önemli mevkilerdeki komutanların ve pilotların idamına karşın, İran hava kuvvetleri yerel kargaşalıkların bastırılmasında gücünü göstermişti. Ayrıca hava kuvvetlerinin, Nisan 1980'de Amerika'nın Tahran Büyükelçiliği'nde rehineleri kurtarma operasyonunun başarısız olmasında da önemli bir rolü olduğu iddia

---

243 **a.g.e.**, s.104

244 "Iran-Iraq War," **An Encarta Encylopedia Article,** (Çevrimiçi), http//www.encarta msn com, 9 Ocak.2003

245 Mansour Ferhang, "Conflict:an unending war between two despots*",* **The Nation**, September 20 1986, v.243, p.233

ediliyordu. Bu nedenle Irak'ta savaş planlamacıları, İsrail'in 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda yaptığına benzer şekilde ilk önce İran hava üslerine yoğun ve sürpriz bir hava saldırısıyla savaşı başlatmaya karar vermişlerdi.[246] Saddam Arap azınlığın yaşadığı önemli bir petrol bölgesi olan Kuzistan'ı ele geçirerek Tahran'a karşı bir Arap ayaklanması başlatmayı ümit ediyordu. Ancak savaş süresince buradaki Araplar Tahran yönetimine sadık kalacaktı. Kuzistan Arapları'nın İran hükümetine olan bağlılıkları, dini ve etnik bağlılıklarına üstün gelmişti.[247] 22 Eylül 1980'de Irak Mig 23 ve Mig 21 filoları İran'ın Mehrabed, Dozhen, Toppen, Tebriz, Bekteran, Ahvaz, Sonandej ve Abadan'daki hava üslerine sürpriz saldırılarda bulunacaktı. İran hava üsleri ve mühimmat depolarına önemli bir zarar verilmiş olmasına karşın İran savaş uçaklarının birçoğu saldırılardan zarar görmeden kurtulacaktı. Bunun nedeni İran uçaklarının güçlendirilmiş hangarlarda muhafaza edilmesi yanında, Irak bombardımanının İran'ın tüm hava gücünü yok etme amacından çok pistlere yönelik olmasındandı. Irak bombardımanının ardından aynı pistlerden kalkan İran F-4'leri Irak kentleri yakınlarındaki stratejik hedefleri vuracaklardı. Altı tümeni savaşın başında üç ayrı cepheden İran'a girecek ve sekiz kilometre kadar içeriye gidecek ve 1000 kilometrekarelik bir alanı işgal edecekti. Kuzey cephesinde Irak, savaşın başında Hermanşah'ı ele geçirecek, Zagros dağlarında kuzeye doğru 30 kilometre kadar içeriye ilerleyecekti. Merkez cephede Irak kuvvetleri Mehran'ı ele geçirecekti. Güneyde beş zırhlı Irak tümeni Kuzistan'a yönelik saldırı gerçekleştirecek, Kuzistan'ın Dezful kenti için yoğun çarpışmalar cereyan edecek, İran kara birliklerine destek verebilmek için hapisteki pilotlar Devlet Başkanı Beni Sadr'ın emriyle serbest bırakılacaktı. Irak'ın elde ettiği son önemli başarı ise 3 Kasım 1980'de Abadan'a ulaşmasıydı. Abadan'da şiddetli çatışmalar meydana gelirken Pasdaran birlikleri (Devrim muhafızları) saldırıyı geri püskürtecek ancak 10 Kasım'da şiddetli çatışmaların ardından Irak birlikleri Hürremşehr'i ele geçirecekti. Kasım sonu itibarıyla Humeyni'nin "yirmi milyonluk ordu"sundan yüz bini gönüllü

---

246 "Iran-Iraq War, (1980-1988)", **Military Analysis Network**, (Çevrimiçi), http//www.fas org/man/dod, 15 Şubat 2003.

247 Sterner, **a.g.e.**, s.128

olmak üzere iki yüz bin asker cepheye sürülecekti. [248] Saddam'ın savaş stratejisi, çabuk ve kesin bir zafer kazanma üzerine kurulmuştu. Savaşın ilk yılı İran topraklarında geçecekti. Ancak altı hafta süren bu ilerleme ardından Irak ordusu savunma savaşına başladı. İkinci evrede (Eylül 1981 –Mayıs 1982) askeri inisiyatif İran'a geçti. İran kuvvetleri Abadan'a yönelik kuşatmayı kırdılar ve Hürremşehr'i kurtardılar ve Irak ordularını Kuzistan dışına sürdüler. Temmuz 1982'de başlayan üçüncü evrede İran, savaşı Irak içlerine taşımaya ve cepheyi yarmaya çalıştı. Ancak her saldırı ağır kayıplarla geri dönüyordu. Savaşın uzaması üzerine 1983'ün sonlarından itibaren Irak savaşı daha geniş bir alana yaymaya ve dış güçleri de savaşa dahil ederek İran'ı ateşkese zorlamaya çalışacaktı. Mart 1983'ten sonra kara savaşı, da iki buçuk yıl sürecek bir durgunluk dönemine girecekti.[249] Irak'ın Tahran yönetimini barışa zorlayabilmek için Irak'tan 125 mil uzakta olan İran'ın Harg adasındaki ana petrol terminalini karşı yoğun bir bombardıman ve blokaj sonunda devre dışı bırakmasının ardından İran yönetimi, Irak kıyılarından yaklaşık 300 mil uzaklıkta olan Sırrı adasını ham petrol ihracatında ana terminal yapacak ancak Irak hava kuvvetleri burayı da vuracaktı. Bu durum gelirinin %95'i petrol ihracatına bağlı İran'ı olumsuz olarak etkileyecek, ekonomide oluşan bu kötü durum İran'ın temel ihtiyaçlarının ithalatında düşmeyle kendini gösterecekti. İran'ın bu dönemdeki petrol üretimi günde 1,7 milyon varilken Irak'ın ki ise 1,68 varildi ki, savaş öncesi dönemde genel olarak İran'ın Irak'ın ürettiğinin iki katı petrol ürettiği dikkate alındığında İran'ın petrol üretimindeki trajik düşüş de daha iyi anlaşılmaktadır**.**[250] Irak savaşı uluslararasılaştırabilmek ve İran'ı barışa zorlayabilmek için 1984'ün ortalarında Tanker Savaşı ardından da Kentler Savaşı'nı başlatacaktı. Irak'ın, İran limanlarından kalkan gemilere yönelik olarak başlattığı bu saldırılara İran**,** Arap ülke limanlarının tümüne yönelen gemilere ateş açarak karşılık verecekti. Irak'ın komşusu Körfez ülkeleri, sıranın kendilerine geleceğinden endişe ederek Körfez etrafındaki hava savunma sistemlerini güçlendirmeye çalışacaklar, ancak kendilerini radikal İslam'ın hedefi haline getireceği endişesiyle bölgede Amerikan varlığına karşı

---

[248] "Iran-Iraq War, (1980-1988)" **Military Analysis Network**, (Çevrimiçi), http//www.fas org/man/dod, 15 Şubat 2003.

[249] Muhsin vd**., a.g.e.,** s.226

[250] Ferhang, **a.g.e.**, s.234

çıkacaklardı.[251] Irak ve İran'ın Tanker Savaşı, uluslararası piyasalarda petrolün bolluğu nedeniyle bir krize neden olmayacaktı.[252] Amerikan Başkanı Ronald Reagan 1984 Mayıs'ında Londra'da yaptığı açıklamada düşmana ekonomik olarak zarar verebiliyorsa onun ticaretine yönelik saldırı yapılmasının doğru olacağı açıklamasını yapacaktı. Bu açıklamanın yapıldığı tarih aynı zamanda Irak'ın Tanker Savaşı'nı başlattığı zamana rastlıyordu. 1988 yılı itibarıyla Irak tankerlere yönelik toplam 189 saldırı ve 164 vuruş yaparken, İran ise 171 saldırı ve 127 vuruş geçekleştirecekti. Irak'ın savaşı uluslararasılaştırma ve İran'a daha fazla baskı uygulanmasını sağlamaya yönelik olarak başlattığı Tanker Savaşı, sonuçları itibarıyla Irak'ın hedeflerini gerçekleştirmenin uzağında olacaktı. Burada diplomatik anlamda başarı Körfez'in küçük ülkesi Kuveyt'in tankerlerinin Amerikan ve Sovyet bandırası altında Körfez'den geçmesini başarmasıydı.[253] İran, Suudi Arabistan kıyılarından ayrılan veya yanaşan gemileri vururken 1986 Ağustos'un da İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani, Irak'ın Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten gelen petrol parasıyla silah aldığını yardıma son vermedikleri taktirde bu ülkelere yönelik saldırıların devam edeceği uyarısında bulunuyordu.[254] 17 Mayıs 1984'te bir Irak savaş uçağının fırlattığı füze Amerikan Stark firkateynini vuracak ve 37 denizci ölecekti. Haziran 1987'de Amerikan süper tankeri Bridgeton bir mayına çarpacaktı.[255] Amerikan savaş gemileri iki İran petrol platformunu vuracaktı. İran ve Amerikan deniz kuvvetleri arasında da çatışmalar yaşanacaktı. Amerika'nın İran'la sıcak çatışmalara girmesi, Sovyetler Birliği'ni Körfez dışında tutma politikası üzerinde olumsuz etki yaratacak, İran'ı Sovyetler'e doğru itecekti.

Kentler Savaşı da Irak'ın 1984'ün başında İran'ın kent ve kasabalarına saldırmasıyla başlayacaktı. Irak, İran'ın Abadan ve Kermanşah gibi önemli kentlerini vururken İran buna, Basra, Hanikin ve Mandali gibi önemli Irak kentlerini vurarak cevap verecekti. Sivil hedeflere yönelik bu saldırılar, İslam Konseyi ve BM

---

[251] Horton, **a.g.e.,**

[252] "The Iran-Iraq War", **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http//www.jewishvirtuallibrary org., 5 Ocak 2003.

[253] Muhsin vd**., a.g.e.**, s.228

[254] Ferhang, **a.g.e.**, s.234

[255] "The Iran-Iraq War", **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http//www.jewishvirtuallibrary org.., 5 Ocak 2003

temsilcilerinin gayretleri sonucunda Mart 1985 yılına kadar sürecek bir ateşkes antlaşmasına ulaşılacaktı.[256]

İranlı yöneticiler 1986'da savaşın gidişinden, durgunluktan memnun değillerdi. Devlet Başkanı Ali Hamaney Fao yarımadasında gerçekleştirildiği gibi bir saldırının yapılması gerektiğini söylerken, Humeyni ise kendilerine empoze edilen barışı ve arabuluculuğu kabul etmeyeceklerini ve zaferi elde edinceye kadar savaşacaklarını ilan edecekti. Savaşın devamı iki ülkedeki despot liderin Saddam Hüseyin ve Ayetullah Humeyni'nin egolarını da tatmin ediyordu. İran'da savaşa yönelik eleştiri idam nedeni olurken Irak'ta ise Saddam'ın savaş politikalarının eleştirisi hainlik olarak değerlendiriliyordu. Humeyni kendisiyle barış yapılmasını istemeye gelen modernlik yanlısı mollalara kendisinin ölümü için dua etmelerini tavsiye edecekti. [257] Humeyni'nin veliahdı gözüyle bakılan Ayetullah Hüseyin Muntazari savaşın stratejisini eleştirecek ve zaferin kazanılması için doğru savaş planlarının hazırlanması gerektiğini belirtecekti. Humeyni'nin istediği savaş devam ediyordu. Ayrıca hükümette savaşla birlikte dikkatlerin ekonomik ve sosyal konulardan uzaklaşmasından memnundu. Büyük bir ordunun Tahran'dan uzak tutulması, ordudan gelecek bir tehdidi de engellediği gibi savaş, orduyu da meşgul ediyordu. Savaşın diğer bir boyutu da sloganlarla yapılan bir savaş olmasıydı. Arap'ın Pers'e karşı, Sünni'nin Şii'ye, Pan Arabizmin, Pan İslam'a karşı savaşı şeklinde sloganlaştırılan bir savaştı. Irak, bu savaşı ırkçı Persli düşmana karşı verdiğini iddia edecek, bu savaşı M.S. 7. yy'da Arapların Perslere karşı zafer kazandığı Kadisiye Savaşına benzeterek, bunu Saddam'ın Kadisiye'si olarak adlandıracaktı.[258]

#### 1.2.1.1. İran ve Irak'ın Savaş'ın Sona Erdirilmesi İçin Öngördüğü Şartlar

Irak'ın savaşın bitirilmesine yönelik başlangıçtaki şartları, Şattülarap üzerinde Irak'ın egemenliğinin tanınması ve bazı tartışmalı sınır bölgelerinin kendisine verilmesiydi. Irak daha sonra bu şartlara İran'ın kendisinin ve bölgedeki diğer Arap

---

[256] Muhsin vd., **a.g.e.**, s.228
[257] Ferhang, **a.g.e.**, s.235
[258] "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.29.

devletlerinin içişlerine karışmaması, iyi komşuluk ilişkileri takip etmesi ve İran'ın Körfez de işgal ettiği üç adayı Birleşik Arap Emirlikleri'ne iade etmesini de ekleyecekti. Bu şekilde Irak kendisinin Körfez'in koruyucusu olduğunu iddia etme gayretindeydi. Ancak İran karşısında gerileyen Irak'ın yeni hedefi kendi sınırlarını korumak ve İran'ın yayılmasına engel olabilmekti. 1982'nin baharında İran'ın ilerleme göstermesinin ardından Irak savaşı sona erdirme çağrısı yapacak ve Lübnan'ı işgal etmiş olan ortak düşman Israil'e karşı harekete geçilmesi çağrısında bulunacaktı.[259] 1982'de Irak, prensipte tüm bölgesel sorunlarda hakemliğe gidilmesi ve savaşın sorumlusunun belirlenmesi için araştırma komisyonun kurulmasını kabul edecekti. 1983'te ise Irak BM'ye hangi tarafın saldırganlığa ve savaşa başladığının belirlenmesi için tarafsız bir komitenin kurulmasının önerecekti. 1985'de Saddam, geniş kapsamlı bir ateşkes ve uluslararası sınırlara çekilme, egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama temelinde müzakerelere başlanması çağrısı yapacaktı. Ardından yine aynı yıl içerisinde geniş kapsamlı bir barış veya geniş kapsamlı savaş politikası ilan edecekti. [260] Irak, savaşın İslam Konferansı, Birleşmiş Milletler, Bağlantısızlar Hareketi, Arap Ligi ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi örgütlerin hakemliğinde ele alınmasını önerecek ancak bu öneriler, İran tarafından bu örgütlerin önyargılı oldukları gerekçesiyle reddedilecekti. [261] İran başbakanı 1981'de Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada İran'ın şartlarını Irak ordusunun geri çekilmesi, saldırganın kınanması, Cezayir Antlaşması'nın yeniden yürürlüğe konması şeklinde sıralayacaktı. Ancak daha sonra İran, Cezayir Antlaşması'nın yürürlüğe konmasından vazgeçecek bu isteğinin yerine Iraklı göçmenlerin geri dönüşüne izin verilmesi isteğini koyacaktı. İran'ın iddiasına göre bu durumdaki göçmenlerin sayısı beş yüz bin kadardı. 1985'te açıkladığına göre savaş tazminatı ise 150 milyar dolardı. İran 1983'te barış için şartlarını bir kez daha değiştirecek ve Saddam Hüseyin'in iktidardan uzaklaştırılmasını ekleyecekti. İran hükümeti daha sonra yaptığı açıklamada eğer Saddam Hüseyin devrilirse barış için savaş tazminatından da vazgeçebileceğini açıklayacaktı.[262] Humeyni'nin müzakereler için Saddam'ın iktidardan uzaklaştırılmasını şart koşması nedeniyle barış girişimleri

---

[259] **a.g.e.**, s.30
[260] Rundle, **a.g.e.**, s.131
[261] "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.32
[262] Rundle, **a.g.e.**, s.131

başarısızlıkla sonuçlanıyor, Saddam Hüseyin bir ateşkes ve uzlaşmaya istekli olmakla birlikte savaşı başlatan taraf olduğundan hareket edemiyordu.[263]

Gözlemcilere göre İran'ın nihai bir saldırıyı ertelemesinin nedeni, hükümetin savaşın amaçları konusunda bölünmüş olmasındandı. İran'ın hedefi cepheyi yarmak ve Irak ekonomisini çökertmekti. Ancak bunu başaramadılar. 1987 ve 1988'de Humeyni sonuç alıcı saldırı tehdidine devam etti, fakat savaş alanında hiçbir şey değişmedi.[264]

Irak'ın İran'a kaybettiği toprakları geri alması barış için Saddam'ın devrilmesini şart koşan radikallerin durumunu zayıflatırken, BM temsilcileri bu durumu barış için yeni bir fırsat olarak görecekti. 2 Temmuz 1988'de Amerikan Vincennes firkateyni Hürmüz Boğazı'nın kuzeyinde İran yolcu uçağını vuracak ve 290 yolcu ölecekti. Iraklıların kimyasal silahta kullandıkları bu sonuçsuz savaş, BM Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1987'de oybirliğiyle aldığı kararı Ağustos 1988'de İranlıların kabul etmesiyle sona erecekti. İran'ın BM kararını kabulünde süper güçlerin daha fazla olaya karışacaklarından duyduğu endişe de etkili olmuştu. İran'ın kabulünün ardından Irak bir saldırı başlatarak bir kısım toprağını daha geri alacaktı.[265] Güvenlik Konseyi kararı, bir ateşkese ulaşılması için görüşmelere başlanılması, uluslararası tanınmış sınırlara çekilinmesi, BM temsilcilerinin gönderilmesine izin verilmesi savaş esirlerinin serbest bırakılması, iki ülke arasındaki uyuşmazlık konularında arabuluculuğa gidilmesinin kabulü, gerginlik yaratacak davranışlardan kaçınılmasını öngörüyordu.[266] Savaş kayıpları kesin olarak bilinmemekle birlikte beş yüz bin ile bir milyon arasında ölü, bir ila iki milyon arasında yaralı ve 80.000'den fazla esir olduğu ve 2,5 milyon kişinin de mülteci olduğu tahmin edilmektedir. Savaşın tahmini maliyetinin de 200 milyar dolar civarında olduğu tahmin ediliyordu. 8 yıllık savaşta hiçbir taraf zafer ilan edemezken sınır anlaşmazlığına da çözüm bulunamamıştır. Her iki ülkenin otokrat liderleri yerlerini korurken, her iki ülkenin de maddi ve mali kayıpları da çok büyüktü.

263 Horton, **a.g.e.**, 49
264 "The Iran-Iraq War", **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http//www.jewishvirtuallibrary org., 5 Ocak 2003
265 Muhsin vd., **a.g.e.**, s. 230,
266 **a.g.e.**, s.230

Bunlara rağmen Irak savaştan silah altında 500 bin asker, 500 savaş uçağı ve 550 tankla çıktı.[267]

### 1.2.2. Bölge Ülkeleri ve Süper Güçlerin Politikaları

İslam cumhuriyetine silah satan İsrail ve Suriye, İran'ın dini yönetimini ve onun sembolize ettiği değerleri benimsememelerine rağmen bu iki ülke de Baas'ın küçük düşürüldüğünü görmek isteyen iki fonksiyonel müttefikti. Savaş Amerika için bölgedeki müttefiklerini etkilemediği ve güç dengesini değiştirmediği sürece çok da kötü bir şey değildi. Henry Kissinger bunu daha açık olarak Amerika'nın çıkarlarına uygun olanın her iki tarafında kaybetmesi olduğunu söyleyerek dile getiriyordu. İsrail'in İran'a silah satışının Yitzak Rabin'in "Biz bu savaşa çözüm istemiyoruz" sözünü doğrulayan bir politika olduğuna şüphe yoktu. İran, 1982'de Irak'ın en başta gelen Arap düşmanı olan Suriye ile işbirliğine gitti. Yapılan antlaşma ile Suriye kendi topraklarından Akdeniz'e doğru giden Irak boru petrol boru hattını kapatacak, bunun karşılığında İran'dan her ay 100 bin varil petrolü düşük fiyattan, 20 bin varili de ücretsiz olarak alacaktı. Dört yıl sonra 1,5 milyar dolara ulaşan petrol borcunu talep eden İran'a, Hafız Esat'ın Irak ile görüşmelerde bulunma tehdidiyle karşılık vermesinin ardından Suriye ve İran arasında yeni bir antlaşma imzalanacaktı. İran devriminin yayılması endişesi Körfez ülkelerini 1982 den sonra Irak'a oldukça cömert yardım vermeye itecek bunun toplamı kısa sürede 30 milyar dolara ulaşacaktı. Irak, Suriye'den geçen petrol boru hattının kapatılmasını, Suudi Arabistan'a doğru açılan petrol boru hattı ile dengeleyecekti.[268]

İranlı liderler devrimlerinin ihraç edilmeye uygun olduğuna inanmaktadırlar. İran Devlet Başkanı Ali Hamaney Irak'a yönelik tutumlarının nedeninin Saddam'ı cehenneme göndermek olduğunu, Irak'ı destekleyen küçük ülkeler ile daha sonra ilgileneceklerini ve küçük ülkelerden kastının Körfez'deki şeyhlikler olduğunu belirtecekti. Bu Körfez'deki küçük ülkelerin neden İran'dan endişe duydukları sorusunun da yanıtıydı. Körfez ülkeleri savaşın başından itibaren savaşın dışında durmalarına karşın İran'ın kazanması durumunda olacaklardan endişe duydukları

---

267 "The Iran-Iraq War", **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http//www.jewishvirtuallibrary org., 5 Ocak 2003

268 Ferhang**, a.g.e.,** s.235

için Saddam Hüseyin'i desteklediler. Körfez ülkeleri Irak'ın elde edeceği bir zaferden de endişe duymakla birlikte, İran'ın yarattığı tehlike onlar için daha yakın görünmekteydi.

#### 1.2.2.1. Süper Güçler ve Bölge Ülkelerinin Devam Eden Savaşa Yönelik Politikaları

Mısır bölge ülkesi olmamakla beraber, en önemli Arap ülkesi olması dolayısıyla uyguladığı politikalar önem arz ediyordu. Devlet Başkanı Enver Sedat 1981 yazında, Irak hükümetiyle Irak'taki Mısırlı işçilerin askere çağrılabilecekleri yönünde bir antlaşma yapacaktı. 1982 yılı itibarıyla Irak ordusunda çarpışan yirmi bin Mısırlı vardı ve bunların on beş bin kadarını Mısırlı işçiler oluşturuyordu.[269]

Suudi Arabistan, Irak'ın yanında olmasına karşın İran'a yönelik düşmanca hareketler yapmaktan özellikle kaçınacaktı. Ancak 1984 Haziran'ında bir "it dalaşı" sonucunda Suudilerin bir İran uçağını düşürmeleri sürpriz olacaktı.[270] Ayrıca Suudi Arabistan Irak'a olan desteğini, Körfez'in diğer ülkeleriyle birlikte Irak'a ayda bir milyar dolar tutarında bir yardım yaparak gösterecekti.[271]

Kuveyt ise savaş bölgesine olan yakınlığı, ekonomik ve endüstri tesislerine İran savaş uçaklarının birkaç dakikada ulaşabilir olması dolayısıyla Amerika'yla olan ilişkilerinde de mesafeli olmaya çalışıyorlardı. Bunun nedeni, İran'la olası bir savaşı Amerikalıların sonlandıramayacağına inanmalarıydı. Bahreyn ve Katar, Suudi Arabistan'ın koruması altında varlıklarına devam ederken, Bahreyn, nüfusunun önemli bir bölümünün Şii olması nedeniyle yabancılara karşı korkuyla bakacaktı.

Birleşik Arap Emirlikleri ise büyük ticaret ortağı İran'a sempatiyle bakmakta ve savaşı kardeş ülkeler arasındaki bir savaş olarak değerlendirmekteydi. Umman, savaş bölgesinin oldukça uzağındaydı ve Amerika ve İngiltere ile yakın ilişkileri vardı. Ürdün, güçlü bir şekilde Irak'ı destekleyecek ve cepheye gönüllüler gönderecek, Kızıldeniz'de Akabe limanını Iraklıların kullanımına açacaktı. Körfez dışı Arap ülkesi olan Suriye, Bağdat yönetimine olan muhalefeti nedeniyle İran'ı

---

[269] Muhsin vd., **a.g.e.**, s.231
[270] "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.33
[271] Muhsin vd., **a.g.e.**, s.232

destekleyecek ve Suriye'den geçen Irak petrolünü taşıyan boru hattını kapatarak İran'a yardım edecekti.

Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu laik bir ülke olan Türkiye, savaşa yönelik sıkı bir tarafsızlık politikası takip edecekti. İran ve Irak savaş süresince Türkiye'nin iki büyük ticaret ortağı olacaklar, Türkiye de petrol ihtiyacının büyük bir bölümünü bu iki ülkeden karşılayacaktı. Suriye'nin ülkesinden geçen Irak'ın petrol boru hattını kapatmasının ardından açık kalan tek Irak petrol boru hattı, Türkiye'den geçen olacaktı. Türkiye ayrıca İran'ın Avrupa'dan yaptığı ithalatın önemli bir bölümü için de transit geçiş yolu olacaktı. İran'la güçlü ticaret bağları kuran Pakistan, savaşta tarafsızlık politikası takip edecek, Hindistan'la olan sorununda İran'ın yardımını bekleyecekti. Ancak Pakistan, Arap ülkelerinden kredi yardımı alması ve bu ülkelerde işçi ve askeri personel bulundurması nedeniyle de bir Arap baskısından endişe duymaktaydı.

İsrail, savaşın bitmesini istediğini ilan edecekti. Herhangi bir tarafın açık zaferi İsrail'in çıkarlarına uygun gelmezken eski düşmanı Irak'ın kazanmasını ise asla görmek istemeyecekti. Irak'ın zaferini en kötü alternatif olarak görüyordu. Bunu engellemek için İsrail, İran'a silah ve uçak parçaları satacaktı. İsrail'in savaşın devamından kazancı dünyanın dikkatlerini Arap-İsrail uyuşmazlığından uzaklaştırmış olmasıydı.

Dünyanın birçok bölgesinde Amerika ve Sovyetler Birliği farklı kamplarda yer almalarına karşın savaşa yönelik politikaları paralellik arz edecekti. Her iki ülke de resmi olarak tarafsızlıklarını ilan ederlerken, İran'a stratejik konumu nedeniyle önem verecekler, olası bir yakınlaşma için İran'a kapıyı tamamen kapatmayacaklardı. Sovyetler Birliği, İran Devrimi'nin Amerikan yönetimine karşı olan politikalarından mutlu olurken, mollaların aynı şekilde Sovyet karşıtı tutumları nedeniyle ise İran'ın yeni rejimine karşı ihtiyatlı bir politika benimseyecekti. İran'ın sloganının ne Doğu ne de Batı olması nedeniyle Amerika'nın kaybı otomatik olarak Sovyet kazançlarına dönüşmeyecekti. 1983'te İran Komünist Partisi Tudeh kapatılınca, Sovyetler fiili olarak İran'da güç kaybetmiş olacaktı. İran-Sovyet ilişkileri hızla kötüleşirken İran, Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgalini ateist bir ülkenin tüm Müslüman ülkelere yönelik saldırısı olarak yorumlayarak, Afganistan'daki direnişçilere destek verecekti. Sovyetler Birliği de İslamcı devrimin

kendi ülkesindeki Müslüman bölgelerine yayılmasından endişe duyacaktı. Sovyetler Birliği'nin Irak'la 1971'de imzaladığı onbeş yıllık Dostluk, Ticaret ve İşbirliği Antlaşması'ndan sonra Irak'la ilişkileri İran'la olduğundan daha iyi hale gelirken, Irak'ın herhangi bir uyarı olmaksızın İran'a saldırması üzerine Sovyetler 1982 yılının sonuna kadar Irak'a silah satışını durduracaktı. Ancak savaşın İran'ın lehine dönmesinden sonra silah satışına yeniden başlayacaktı.[272] Sovyetler Birliği'nin yeniden Irak'a silah satışına başlamasında Sovyetlerin "yola gelmiş" bir Irak'la iş yapabilmeyi, galip bir İran'la iş yapabilmekten daha kolay görmelerinin de etkisinin olduğu kesindi.[273]

Amerika'nın savaşa yönelik politikası genel hatlarıyla Sovyetler'in politikalarıyla paralellik arz ediyordu. Ancak 1979'daki rehineler krizi, ardından 1982'den sonra Lübnan'da Hizbullah tarafından rehin alınan Amerikalıları kurtarmak için İran'a gizlice silah satışı (Irangate skandalı) Amerikan politikasındaki çelişkiler olarak dikkati çekecekti. Amerika'nın bölgeye yönelik politikasının genel hatlarını Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Murphy, Batı'ya petrol akışının devamını sağlamak, bölgenin Sovyet nüfuzu altına girmesini engellemek, İran'ın bölge ülkelerine devrim ihracına ve bunun soncunda olabilecek karışıklıklara engel olmak ve savaşı sona erdirmeye çalışmak şeklinde çizecekti. Murphy, iki ülkenin bir birlerine bir üstünlük sağlamadan bir ateşkes ve barışa ulaşılmasının Amerika'nın çıkarına olacağını belirtirken, iki ülkeden birisin savaştan zaferle ayrılmasının bölgedeki dengeleri ve düzeni bozacağı ve bunu da Amerika'nın çıkarına olmayacağı gerekçesiyle arzu edilmeyen bir durum olarak ortaya koyacaktı. Ancak bunu sağlamak için Amerika savaşa doğrudan müdahale etmek yerine Körfez ülkelerine yardım edecekti. Amerika'nın bu iki savaşan ülke üzerinde savaşın sona erdirilmesini sağlayacak bir etkiye sahip olmadığı ve bu nedenle de uyguladığı politikalarında tek bir hat takip etmediği, farklı politik alternatifleri denemeye çalıştığı iddia edilecekti.[274] Amerika savaşın İran'ın lehine gelişmesi üzerine İran'ın Hürmüz Boğazı'na yönelik yaratabileceği tehlikeden endişe ederek Fransızları Irak'a silah satışı konusunda cesaretlendirecekti. Humeyni'nin Harg adasından gerçekleştirilen petrol ihracının kesilmesi durumunda Hürmüz Boğazı'nı gemi trafiğine kapatacakları

---

272 "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.31
273 Muhsin vd**., a.g.e,** s.232
274 "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.33

tehdidinin ardından, başta Amerika ve Fransa olmak üzere Batılı ülkeler bölgeye savaş gemileri ve uçak gemileri göndereceklerdi. Amerika buna ek olarak Suudi Arabistan, Umman ve Somali'deki üslerine takviye yaparken bölgeye Hızlı Müdahale Gücü gönderecekti.[275] Savaşın Irak'ın aleyhine dönmesinden sonraki bir dönemde gerçekleşen Türk askerinin Kuzey Irak'ta, PKK'ya yönelik operasyonu ve ardından Türkiye'nin Kuzey Irak'a yakın bölgesinde gerçekleştirilen NATO tatbikatı, Amerika ve Türkiye'nin işbirliği içerisinde Kürtlere gözdağı vererek Irak'ı rahatlatma operasyonu olarak yorumlanacaktı.[276]

İran ve Irak'ın her biri savaşta ayda bir milyar dolar silahlanmaya harcayacaklardı ki, bunun onların ekonomileri üzerinde önemli olumsuz etkileri olacaktı. Irak silahlarının %70'ini Sovyetler Birliği ve Fransa'dan diğer bir bölümünü de Mısır, İtalya ve İspanya'dan alıyordu. İran ise silahlarını önemli ölçüde Suriye ve Kuzey Kore'den alıyordu. Irak savaşın sona erdirilmesini hızlandırmak için, uluslararası silah ambargosu uygulanması için uğraşacaktı.[277]

Sonuç olarak, İran-Irak Savaşı ortak sınırın iki ülkeyi doğal bir düşman ve rakip yapabileceğini gösterirken, sınırdaş iki ülke arasındaki işbirliği olanaklarının da etnik ve dini ayrımları nötralize etmede yeterli olamayabileceğinin de kanıtıydı. Bağdat yönetiminin İran'ın bölgedeki hegomonik durumunu kabulü üzerine oturtulan "zayıf denge" bir savaş tehdidi olmadan 50 yıl devam etmişti. İran'ın yeni rejiminin bölgeyi "İslamın gerçeklerine göre yeniden düzenleme" gayretinin Baas'ın yıkılması tehdidini içermesi, Baas rejimini bu tehdide karşı uygun bir anda yanıt vermek için harekete geçirecekti. Bu aşamadan sonra iki ülke arasındaki ilişki, "sıfır toplamlı" bir oyun halinde planlanacaktı. Şah'ın 1969 komplosu hariç tutulursa, İran'ın bölgede hegemonik güç olarak kabulünün ötesinde bir amacı, özellikle de Baas'ı yıkmaya yönelik bir amacı yoktu. Savaşın nedeninin İran'ın devrim ihraç etme gayretinin bir sonucu olduğu şeklindeki bir değerlendirme, İran'ın bölgesel rol algılamalarında radikal ancak belirli olmayan bir değişim anlamına da geliyordu. Bölgede hegemonik bir güç olma sınırları ve olabilirliği açısından değerlendirilebilen unsurlar taşırken "devrim ihracı" bu değerlendirme ölçüleriyle açıklanabilir gözükmüyordu. İran'ın yeterli donanımdan yoksun ancak insan seddi oluşturan kuvvetlerinin Irak cephesini

---

275 Muhsin vd., **a.g.e.**, s.233
276 **a.g.e.**
277 "Iran-Iraq War", **Great Decisions**, vol.30, 1985, s.33

yaramaması, büyük bir insan kıyımı ve ekonomik harabiyete neden olurken, bu İran yönetimini de Körfez'i yeniden yapılandırma gayretlerinde mevcut dengeleri dikkate alan değişiklikler yapmaya zorlayacaktı. İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani 1986 Şubatı'nda İran ordusunun ilerleme kaydettiği Fao yarımadasını ele geçirdiği bir dönemde yaptığı açıklamada, 1975 Antlaşması temelinde bir ateşkesi kabul edeceklerinin işaretini verecek ve Şattülarap'ın yarısının Irak'a ait olduğunu, telveg hattını kabul ettiklerini, bundan fazlasını istemediklerini söyleyecekti.

İran'ın Birleşmiş Milletlerin 598 sayılı kararını kabulü ve barış görüşmelerinde Cezayir Antlaşması temelinde oluşturulan yapının iki ülke arasında yeniden tesisi konusundaki ısrarı, İran'ın "devrimci yönetimin" de iki ülke arasındaki "zayıf denge" yi kabul ettiğini gösteriyordu. [278]

---

[278] Karsh, **a.g.e.**, s.268

# İKİNCİ BÖLÜM

## 2. TÜRK BASININDA 1980-1984 DÖNEMİ İRAN-IRAK SAVAŞI

Türkiye'de basının dış politikaya ilgisi daha önce belirtildiği gibi iç politikaya olan ilgisinin çok gerisinde kalmış ve "milli dava" olarak görülmeyen veya iç politikaya yönelik etkileri olmayan dış politika gelişmelerine fazla yer verilmemiştir. Gazetelerin dönem dönem bir konuya odaklanmaları, ancak o konunun aciliyetinin Türkiye açısından önemi veya kamuoyu üzerinde yaratacağı etki düşünülerek veya bölgeye gönderdikleri muhabirlerinin geçtiği haberleri yayınlamaları şeklinde, gerçekleşmiştir. Bunun yanında savaşa yönelik diğer devletlerin özellikle de süper güçlerin girişimleri de gazetelerin ilgilerinin artmasına, bölgeyle ve savaşla ilgili haberlere daha ön sıralarda, daha sık yer vermelerine neden olmuştur.

Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi Türkiye'de basın, savaşın sonucuna etkileri olabilecek ani bir gelişme olmadığı taktirde sütunlarını Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik "Arap ve İslam ülkeleri arasındaki ilişkilere taraf olmama, mesafeli olma" geleneksel ilkesine paralel bir tutum takınmıştır. Türkiye'nin bu geleneksel politikası çerçevesinde, İran ve Irak'la ilişkilerinin savaş öncesinde ve savaş süresince nasıl bir gelişme gösterdiğinin analizinin konunun anlaşılmasına yardımcı olacağı kanısındayım.

### 2.1.Türk Basınında Irak'ın Üstünlük Dönemi

#### 2.1.1. Ocak 1980-22 Eylül 1980 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

Irak hükümetinin, 1980 yılınının ilk aylarından itibaren Türkmenlere yönelik baskı uygulaması, bazı Türkmen aydınları idam etmesi ve bazılarını da tutuklaması basının gündemine gelecekti. Hükümetin Irak'la ilişkilerin devamını öncelikli konu olarak gördüğü ve bu gelişmenin iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilememesi için gayret gösterdiği görülüyordu. Bu konuyla ilgili olarak **Tercüman** gazetesine demeç

veren Irak büyükelçiliğinden bir yetkili ise iki ülke arasında her alanda gelişen ilişkileri çekemeyen çevrelerin dedikidu çıkardıkları ancak "...Irak daima Türkiye'ye dostluk beslemiştir..."[279] dediği aktarılıyordu. Bu demeçten Irak hükümetinin de konunun iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemesini istemediği yorumu çıkarılabilirdi.

Türkiye'nin İran ve Irak'a yönelik politikasına bakıldığında, o dönemde misyoner parti hüviyeti taşıyan MSP ve MHP kendi önceliklerini dış politikaya taşıdıkları görülürken, merkez sağ ve sol partiler konumunda olan Adalet Partisi ve CHP'nin ise Türkiye'nin geleneksel "Ortadoğu ve Arap ülkeleri" politikasını devam ettirdikleri anlaşılıyordu. Ülkenin 12 Eylül'e taşındığı bir ortamda dış politikada 1960'lardan itibaren başlayan ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından ivme kazanan "İslam ülkeleriyle ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönündeki eğilim," iktidar ve ana muhalefet tarafından paylaşılan ortak görüştü.

Türkiye'nin savaşa yönelik politikası, hiç kuşkusuz Amerika-İran ilişkilerinden de etkileniyordu. Kıbrıs müdahesi nedeniyle Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargo yeni kalkmıştı ve Türkiye, Tahran'daki rehineler krizi yüzünden gerginleşen Amerika-İran ilişkilerinde dikkatli bir politika takip etmek istiyordu. Dışişleri Bakanı Erkmen'in de mecliste vurguladığı gibi, Türkiye, Amerika'nın Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği görevlilerinin rehin alınması nedeniyle İran'a yapmayı düşündüğü ekonomik ambargoya katılmayacağını bildirmişti. Türkiye'nin bu katılmama kararıyla ilgili olarak **Yankı** dergisinde "Türkiye'ye Yeşil Işık mı?" başlıklı haberde "...Demirel'e çok yakın bir Türk gazetecisi ise geçen hafta "ABD'den Türkiye'nin İran ile dış ticaret ilişkilerini daha da yakınlaştırması için yeşil ışık yakıldığını..."[280] söylediği belirtilerek, bu yeşil ışığa güvenerek hükümetin İran'a konacak ambargoya katılmayacağını net bir şekilde ifade ettiği iddia ediliyordu. Yorumda bu yeşil ışığın işareti olarak ABD'nin satışını yasak ettiği bazı ürünlerin Türk firmaları vasıtasıyla ihracı gösteriliyordu. Yorumda Türk-İran ilişkilerinin gelişmesinin bir gün Amerika'nın işine yarayacak olmasının bunda etkili olduğu belirtiliyordu. Ayrıca yorumda İran Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'nin Amerikan ambargosuna katılmayarak bir uydu olmadığını gösterebileceğini ve dünya

---

279 **Ayın Tarihi**, 18 Nisan 1980, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

önünde prestij sağlayabileceğini söylediği aktarılıyordu. Yorumun devamında ise Türk-İran sınır bölgesinde operasyon yapan İran güçlerinin Van'ın Özalp ilçesinin köylerini bombalama olaylarını "bir yanlışlık olduğu muhakkaktı" şeklinde değerlendiriliyordu. Merkez sol eğilimli **Yankı** dergisi, Amerika-İran gerginliğinde İran'a yakın bir yayın politikası takip ederken, azınlık Demirel hükümetinin "Türkiye'nin durumunu sarsıcı harekette bulunmamaya özen gösteren " bu politikasının nedenini Amerika'nın yeşil ışığına bağlıyordu. **Yankı** bu haberiyle Demirel hükümetini İran politikasında cesaretlendirmeye çalışıyor gibiydi.

Türkiye'nin Amerikan ambargosuna katılmama kararı konusunda "ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu'nda konuşan ABD Savunma Bakan Yardımcısı Robert Komer'ın "Türkler Ortadoğu'daki bunalıma hiçbir şekilde karışmak istemiyorlar"[281] dediği aktarılıyordu. İran ve Irak arasındaki gerginlik tırmanırken, **Yankı** dergisi İran'la ilgili haberlere dış politika sayfalarında öncelik vermekteydi. Dergide Humeyni rejimi ve onun akıbetinin Türk kamuoyunda nasıl algılandığının konu edildiği haberde, iktidar ve ana muhalefet partisine mensup milletvekillerinin bu konuyla ilgili düşüncelerine yer veriliyordu. Milletvekillerinin İran Şahı'nın halkına çektirdiklerinin sonucu olarak gördükleri Humeyni rejiminin Amerika'yla yaşadığı rehineler sorunundaki politikasının haklı gerekçeleri olduğunu söyledikleri aktarılıyordu. Burada dikkati çeken nokta iktidara mensup Adelet Partisi'ne mensup milletvekilleri taraf belirten yorumlar yapmaktan kaçınırlarken, Cumhuriyet Halk Partisi'ne mensup olanların ise devrik İran Şahı'nı eleştirmeleri ve bu eleştirilerin de yazının ana temasını oluşturmasıydı.[282]

Amerika-İran ilişkileri rehineler kriziyle giderek gerginleşir ve İran'ın Türkiye'nin Amerikan ambargosuna katılacağı endişesi, hükümetin açıklamalarıyla giderilirken, Türkiye'nin bu politikasından duyduğu memnuniyeti İran Dışişleri Bakanı Sadık Kutbizade düzenlediği basın toplantısında "Türkiye'nin Jimmy Carter'ın isteğiyle İran'a ambargo uygulamayacağını bildirdiğini" söyleyerek dile

---

280 "Türkiye'ye Yeşil Işık mı?", **Yankı,** 21-27 Nisan 1980, s.10

281 **Ayın Tarihi**, 8 Nisan 1980, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

282 "Türkiye Nasıl Görüyor",**Yankı**, 5-11 Mayıs 1980, s.10

getirmiştir.[283] Türkiye'nin İran'ı rahatlatan bu politikasında İran Maliye Bakanı Beni Sadr'ın Türkiye'ye koşulsuz mali destek vermeye hazır oldukları açıklamasının da etkisi olabilirdi.[284]

Ana muhalefet partisi CHP'nin de İran'la ilişkilerin geliştirilmesini destekleyen tutumunun hükümeti bu konuda rahatlattığına şüphe yoktu. CHP lideri Bülent Ecevit, hükümeti İran ve Irak arasındaki gerginliğin giderilmesi için harekete geçmeye çağırıyordu. Ecevit, Türkiye ile iyi ilişkiler içersindeki bu iki ülke arasında yaşananlardan endişe duyduğunu ve Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat'ın arabuluculuğunun sorunların çözümüne yardımcı olabileceğini belirtiyordu.[285] Ancak Ecevit'in Arafat'ın arabuluculuk yapması yönündeki önerisini İran Dışişleri Bakanı Kutbizade "Irak rejimi bir Amerikan uşağıdır ve onlarla görüşmeye gerek yok" diyerek geri çevirecekti.[286] İran yalnız rehineler sorunundan rahatsız değildi. Aynı zamanda sınırda Irak ile çatışıyordu. Çatışmanın nedenlerinin ne olduğu üzerine yorumlar da Türk basınında yer almaya başlıyordu. **Middle East Review**'de ki yorumda da bunun nedenleri araştırılıyordu. Irak'ın İran'ın Şah döneminde işgal ettiği Körfez'deki üç adadan çekilmesini istediğini, İran'ın reddetmesinin ise iki ülke ilişkilerini gerdiğini, Tahran yönetiminin de Bağdat'taki Şiileri provoke ederek huzursuzluk çıkarmak istediği, ancak Bağdat'taki Şiilerin ise Humeyni'ye karşı oldukları iddia ediliyordu.[287]

Türkiye ile İran arasında sıcak mesajlar verilirken Irak'ta beş Türk asıllı Irak vatandaşının idamından sonra sınırı yanlışlıkla geçen oniki Türk köylüsü, Irak helikopterlerinden açılan ateşle öldürülecekti. **Yankı** dergisinde Türkiye-Irak ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan bu olayın konu edildiği bir yazıda, Irak yönetiminin sert tutumu ve Baas yönetimi eleştiriliyordu. İran'la yaşanan benzer bir olayda bunun kaza olduğuna vurgu yapan derginin konu Irak olduğunda aynı tutumu sergilememesi dikkat çekicidir.[288] Sedat Ergin ise "Türk-Irak ilişkilerindeki bunalımın öyküsü" başlıklı yazısında Türkiye ile Irak arasında yaşanan beş

---

283 **Ayın Tarihi**, 20 Nisan 1980, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

284 **a.g.e.,** 27 Ocak 1980

285 **a.g.e.,**12 Nisan 1980

286 **a.g.e.,**16 Nisan 1980

287 "İran:A Country Fighting in two fronts", **Middle East Review**, Mayıs 1980, s.56

Kerkük'lü Türk'ün idamıyla başlayan ardından 1 Haziran 1980'de sınırı geçen 12 köylünün öldürülmesiyle doruğa ulaşan gerginlikten bahsederek, Türk hükümetinin görüşme yanlısı bir tutum sergilediğini, Irak'ın ise bir yanıt vermediğini belirterek konuyu MHP'nin gündeme getirmesinin ve Kerkük'lü Türkler üzerinde etki yaratmaya çalışıyor olmasına dair iddiaların, Irak'ın tutumunda etkili olabileceğini belirtmiştir. Türkiye'nin İran-Irak gerginliğinde taraf olmamaya azami gayret gösterdiğini ancak İran'la yapılan ekonomik antlaşmanın benzerinin Irak'la yapılmamasının Irak'ın İran'ın gerisinde kalma endişesine neden olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Irak'ın sınırı geçen 10 Türkü öldürmesi ve temel insan haklarına aykırı uygulamaları nedeniyle ilişkilerin gerildiğini, Irak'ın Türkiye büyükelçisinin diplomatik nezakete ters tutumunun da gerginliğin giderilmesini engellediğini iddia ediyordu. Ergin devamla, Irak'ın köylülerin öldürülmesiyle ilgili olarak görüşmeye yanaşmaması ve Kerkük'lü Türklere yaptığı eziyetin büyükelçilerin karşılıklı çekilmeleriyle sonuçlandığını ve Türkiye'nin güçsüz bir dönemden geçişini fırsat bilerek yapılan bu meydan okuduğunu belirterek "...Suriye ve İran'la ciddi sorunları bulunan Irak'ın bu arada Türkiye'yi karşısına almak istemesi açıklanması oldukça güç bir politika olarak gözükmektedir."[289] diyordu.

Sağ eğilimli **Tercüman** gazetesi ise muhabiri Zafer Atay'ın Bağdat'taki izlenimlerini okuyucuya aktardığı "Bağdat Notları" başlıklı yazı dizisinde Atay'ın Irak izlenimlerini, Irak'taki parlamento seçimlerini ve Türk-Irak ilişkileri okuyucuya aktarıyordu. Yazı dizisinin Türk-Irak ilişkilerini konu edinen bölümlerin de, Irak'ın Kerkük nedeniyle Türkiye'ye yönelik bir şüpheci yaklaşımı ve Türkiye ile Irak arasında gerginliğe neden olan Irak sınırını geçen Türk vatandaşlarının öldürülmesi olayı yer alıyordu. Bu bölümlerde yazar Irak yönetimini bu konulardaki tutumu nedeniyle eleştiriyordu.[290]

Yine **Tercüman** gazetesinin dış politika yazarı Fahir Armaoğlu ise "Suriye gelişmeleri" başlıklı, bölge ülkelerinin bir biriyle olan ilişkilerini konu edinen makalesinin Irak'la ilgili bölümünde "...Irak'ın son zamanlarda Türkiye ile olan

---

288 "Irak sınırındaki olay", **Yankı,** 9-15 Haziran 1980, s.39
289 Sedat Ergin, "Türk-Irak ilişkilerindeki bunalımın öyküsü", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1980, s.4
290 "Bağdat Notları", **Tercüman,** 11-18 Temmuz 1980, s.8

münasebetlerini garip bir şekle sokmasını anlamak mümkün değildir..."[291] diyordu. İranla sıcak çatışma yaşayan Suriye ile de soğuk savaş içinde olan Irak'ın Türkiye'yle de ilişkilerini gerginleştirmesinin çıkarına olması mümkün değildi. Armaoğlu'nun bu makalesinin yanın da Kenan Akın da Saddam Hüseyin'in Bağdat'ta düzenlediği basın toplantısından izlenimlerini aktarıyordu. Saddam konuşmasının bir bölümünü Türkiye ile olan ilişkilere ayırarak, Türkiye'nin Irak'la komşu olduğunu ve iki ülke arasındaki ilişkilere saygılı olduğunu söylüyordu. Konuşmasının devamında ise Saddam açıkça Türkiye'den duyduğu kaygıyı dile getiriyordu: "...Türkiye'de bizimle iyi münasebetleri devam ettirme isteği içindedir. Fakat Siyonist ve mason çevrelerin etkisiyle Türkmenler kullanılmak istenmektedir. Onlara şunu söylemek isteriz ki, onlar Irak vatandaşıdır. Kimsenin onlar üzerinde söz sahibi olmasına izin vermeyiz. İster dost ister düşman olsun, Irak daima kendisine saygı duyana saygı duyacaktır..."[292]

Bu konuşmadan anlaşılan Irak'ın ilişkilerini germesinin nedeni sınırı geçen Türk köylülerin Irak askerleri tarafından öldürülmesi karşısında Türkiye'nin verdiği tepki değildi. Irak'ın endişesi 1980 başlarında idam edilen beş Kerkük'lü Türkmen'in idamı ve bunun Türkiye'de yarattığı infialin, Irak başkentinde Türkiye'nin Kerkük hayali olarak yorumlanması olduğu anlaşılmaktadır. Saddam konuşmasının devamında "...Irak'la Türkiye arasında alevlendirilmek istenen mesele neticede İskenderun Araplarına zarar getirir. Böyle bir şeyi biz istemeyiz ve benimsemeyiz..."[293] diyordu. Saddam'ın burada yaptığı, siz Kerkük'ü gündeme getirirseniz, bizde "Hatay Araplarını" gündeme getiririz tehdidini ileri sürmesiydi.

Türkiye ve Irak arasında yaşanan gerginliği gündemine taşımaya devam eden **Yankı** dergisindeki "Yılan Etmez Irak'ın Ettiğini" başlıklı yazıda, Irak'ın Türkiye içindeki karışıklığı fırsat bilerek Türk azınlığı ezdiği, bununla da yetinmeyerek sınırı geçtikleri bahanesiyle 12 Türk köylüsünü öldürdükleri belirtilerek "...olay ertesinde Irak'ın Ankara'daki küstah büyükelçisi Taha Aziz Hassan, basın toplantısında Irak'ın

---

291 Fahir Armaoğlu "Suriye gelişmeleri", **Tercüman,** 22 Temmuz 1980, s.4
292 Kenan Akın, "Saddam Hüseyin:Türkiye ile Irak arasındaki bağlara saygılıyız", **Tercüman,** 22 Temmuz 1980, s.6
293 **a.g.e.**

katil askerlerini Türk kamuoyu karşısında rahatça savunabiliyordu...”[294] deniliyordu. Yazının devamında Irak Büyükelçisi'nin diplomatik nezaket kurallarına uymayan hareketlerinin Dışişleri kaleminden randevu verilmeyerek karşılık bulduğu belirtilerek Kerkük Türklerinin idamlarını protesto etmek için yürüyüş yapanların da ağır cezalara çarptırıldıkları belirtiliyordu. **Tercüman** gazetesinde “ Irak Ürdün'e Fırat'tan su verecek” başlıklı haberde Karakaya barajının inşası için Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardan kredi almasını engelleyen Irak'ın Fırat'ın sularından Ürdün'e vererek bu ülkeyi de yanına almaya çalıştığı iddia ediliyordu.[295] Bu konuya MHP'nin sahip çıktığı, hükümetin ise pasif kaldığı ve olayları geçiştirmeye çalıştığı iddia ediliyordu**.** **Yankı** dergisinin bu konuda MHP'ye yakın görünmesinin nedeni **Tercüman**'la birlikte konuyu “milli dava” olarak ele almış olmalarıydı.

**Milliyet** gazetesi ise Temmuz ayı içersinde dış politika sayfalarında İran-Irak gerginliği yoğun olmak üzere Irak-Suriye ilişkileri ve Amerika-İran ilişkilerine yer verirken, bir Türk gazetecinin İran'da tutuklanmasına ve bu konuyla ilgili gelişmeleri okuyucularına aktarıyordu. **Milliyet**, İran-Irak gerginliğiyle ilgili haberlerde Irak'ın İran karşısındaki “başarılarına” yer verdiği günlerde, **Cumhuriyet** gazetesinde ise İran kaynaklı bilgiler yer alıyordu. **Cumhuriyet** gazetesinin İran'da tutuklanan Türk gazeteciyle ilgili haberleri okuyucularına duyurmaması dikkat çekicidir. **Milliyet**, Şah'ın sağlık durumunun iyi olduğunu belirtirken, **Cumhuriyet** ise aynı günlerde Şah'ın sağlık durumunun ciddi olduğunu okuyucularına aktarıyordu.[296] **Cumhuriyet** gazetesinde ayrıca İran'ın Şah dönemi son başbakanı Şahpur Bahtiyar'ın rejimi yıkmak için faaliyetlere giriştiği haberinin yer aldığı görülüyordu.[297] **Milliyet** dış politika sayfasının başında “Bahtiyar Paris'te direniş hareketi kurdu” başlıklı haber yer alıyordu. Haberde, Şah döneminin son başbakanı Şahpur Bahtiyar'ın “Ulusal Direniş Hareketi” kurduğunu ilan ettiği ve tüm İranlıları, ülkeyi okuma yazma bilmeyen cahil, ülkelerini mahvetme arzusunda olan kişilerin elinden kurtarmaya çağırdığı aktarılıyordu. **Cumhuriyet** gazetesinde ise bu haber, “İran: Sovyetler Irak'a silah vermeyi sürdürürlerse elçimizi çekeceğiz” başlıklı haberin içerisinde “...İran'da

---

294 “Yılan Etmez Irak'ın Ettiğini”, **Yankı**, 21-27 Temmuz 1980, s.37-38
295 “Irak Ürdün'e Fırat'tan su verecek”, **Tercüman**, 9 Ağustos 1980, s.6
296 “İran-Irak İlişkileri Gergin”, **Milliyet**, 5 Temmuz 1980, s.5
297 “Şahpur Bahtiyar: “Irak Bana Yardım Ediyor”, **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1980, s.7

İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından önceki son başbakanı olan Şahpur Bahtiyar Paris'te yaptığı bir açıklamada bugünkü rejimle mücadele etmek üzere "İran Ulusal Direniş Örgütü'nün kurulduğunu bildirmiştir" şeklinde bir cümleyle yer buluyordu.[298] "Şah ölmeden önce ABD'ye bağlanma ve İran halkından soyutlanma hatalarını kabul etmiş" başlıklı haberde ise Şah'ın bir dergideki röportajında ülkesine döndüğü taktirde aynı yanlışları yapmayacağı ve başka olanağının olmadığını söylediği belirtiliyordu. Röportajı yapan gazeteci ise Şah'ın ders almamış olduğunu ..." söylüyordu.[299] "İran'ın düşündürdükleri" başlıklı makalesinde ise Burhan Oğuz, Şah'ı eleştiriyor, liderin ülkenin kaderindeki önemine vurgu yaparak Şah'ın kişisel özelliklerinden kaynaklanan yanlış uygulamalarının yanında "...kraliyet ailesinin hısım akrabasının ve çevresindeki sair gürühun çürümüşlüğü suistimalleri ve bencillikleri eklenince, çöküntü ve siyasi körlükleri nedeniyle felakete mahkum bir idareci sınıf portresi meydana çıkar..."[300] diyordu. Oğuz, İran Devrimi hakkında bir hüküm için ise vaktin erken olduğunuda ekliyordu. **Milliyet**, İran'da tutuklanan Türk gazeteciyle ilgili gelişmelere ve ardından "ABD casusluğuyla suçlanan Türk Gazeteci Hami Sami Çoşar Anlatıyor" başlıklı bir hafta süren ve Çoşar'ın İran'da tutuklu kaldığı süre içerisinde başından geçenleri anlattığı bir yazı dizisine sütunlarını ayırıyordu.[301] Bu iki gazete arasında aynı günlerde verilen haberlerin öncelik ve sıralamasının yanı sıra, aynı habere ilişkin ciddi yorum farklılıkları da görülüyordu.

Amerika'nın rehineler krizinin çözümü konusunda bir sonuç alamaması üzerine Amerika'nın askeri bir operasyon yapabileceği ve bunun için de Türk topraklarının kullanılabileceğinin basında yer alması üzerine Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Savlet Aktuğ Türkiye'deki üslerin olası bir operasyon da kullanılmasının söz konusu ve olmadığı, mevcut üslerin de NATO'nun ihtiyaçlarını karşılamak için

---

298 "İran: "Sovyetler Irak'a silah vermeyi sürdürürlerse elçimizi çekeceğiz", **Milliyet**, 10 Ağustos 1980 ve "Bahtiyar Paris'te direniş hareketi kurdu.", **Milliyet**, 10 Ağustos 1980, s.4,7

299 "Şah ölmeden önce ABD'ye bağlanma ve İran halkından soyutlanma hatalarını kabul etmiş", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1980, s.5

300 Burhan Oğuz, "İran'ın düşündürdükleri", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1980 ,s.5

301 "ABD casusluğuyla suçlanan Türk Gazeteci Hami Sami Çoşar Anlatıyor", **Milliyet**, 30 Temmuz-5 Ağustos 1980, s.5

hizmet veren üsler olduğu açıklamasını yapacaktı.[302]Amerika'nın rehineleri kurtarma operasyonu düzenlediğinin öğrenilmesinin ardından Başbakan Süleyman Demirel Amerikan uçaklarının kesinlikle Türk topraklarından kalkmadığına vurgu yapacak, olayların gelişiminden ve rehinelerin hayatından duyduğu endişeyi dile getirecekti.

Amerika'nın başarısız operasyonu hakkında MSP lideri Necmettin Erbakan **Cumhuriyet** gazetesine verdiği demeçte operasyonun nedeni olarak İran'ın Batı uşaklığını reddederek İslam'a dönmesi olduğunu iddia edecekti.[303] Farklı dünya görüşleri olmasına karşın **Cumhuriyet** ve Erbakan'ı buluşturan nokta Amerika'ya duyulan antipati ve bunun sonucu olarak da İran'a duyulan sempatiydi. Bakanlar Kurulu'ndan da Amerika-İran gerginliğinin çözümü için arabuluculuk yapılabileceği yönünde bir açıklama gelecekti.[304]

Irak'la olan ilişkiler ise basında uzunca bir süre yer almazken, Çukurca ilçesini yanlışlıkla geçen köylülerin Irak helikopterlerinden açılan ateşle öldürülmesinin ardından gerilen Irak-Türkiye ilişkilerinin, Irak Kültür ve Enformasyon Bakanı Latif Casim'in Türkiye ziyaretiyle ve Irak'ın tazminat ödemeyi kabul etmesiyle giderildiği basında yer alacaktı.[305]

**Tercüman**'da "Soğuyan Türkiye-Irak İlişkileri Üst Seviyede Ele Alınıyor" başlıklı haberde Irak Kültür ve Enformasyon Bakanı'nın Türkiye ziyaretiyle iki ülke ilişkilerinin geliştirme imkanının doğduğu ve konuk bakanın "...komşumuz ve kardeşimiz Türkiye ile gerginliği nasıl sürdürmeyi isteriz? Her türlü meselenin çözümünde ana unsur iyi niyettir, ülkelerimiz arasında benim Ankara'da yapacağım temaslardan sonra yeni ziyaretler düzenlenecek ve ilişkilerdeki bugünkü dargınlığın yerini sıkı bir dostluk dönemi alacaktır..." dediği aktarılıyordu.[306] Bu konuyu **Tercüman**'daki köşesinde değerlendiren Fahir Armaoğlu da Irak Kültür ve Enformasyon Bakanı'nın ziyaretinin Irak'ın hatasını görerek Türkiye ile ilişkilerini düzeltme gayreti olarak değerlendirilmiştir Armaoğlu'na göre Irak'ın İran'la savaşın

---

302 **Ayın Tarihi**,10 Nisan 1980, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

303 **a.g.e.**, 25 Nisan 1980

304 **a.g.e.**, 26 Nisan 1980

305 "Irak sınırda öldürülen 10 Türk'ün ailelerine tazminat ödemeyi kabul etti", **Milliyet**, 11 Eylül 1980, s.5

306 "Türkiye-Irak İlişkileri Üst Seviyede Ele Alınıyor",**Tercüman**,10 Eylül 1980, s.4

eşiğine gelmesi ve olası bir Suriye saldırısıyla izole edileceği endişesi taşıması da bu politika değişikliğinde etkili olmuştu.[307] **Milliyet**'teki köşesinde "Arap saçı" başlıklı makalesinde Sami Kohen, Irak'ın Bağdat'taki Suriyeli diplomatları sınır dışı etme kararını değerlendirdiği makalesinde, Ortadoğu'da yeni dengelerin oluşturulmaya başladığını iddia ederek "...İran ise kendisini yalnızlığa itmek için şimdiye kadar yaptıkları yetmezmiş gibi Rusya'yı da karşısına alıyor..."[308] diyordu.

Irak ve İran arasında sınırda devam eden çatışmalar Eylül ayında ağır silahlar ve savaş uçaklarının da katıldığı çatışmalara dönecekti. 17 Eylül 1980'de Saddam Hüseyin, Nisan 1975 yılında imzalanan, Şattülarap Suyolu'ndan geçişi düzenleyen Cezayir Antlaşması'nı feshettiğini ilan ediyordu. İki ülke arasında bu fesih kararının ardından oluşan durumu analiz eden Fahir Armaoğlu, makalesinde Cezayir Antlaşması'nın içeriğini açıkladıktan sonra,

> "...şimdi Irak 1975'te İran'a bıraktığı Şattülarap topraklarını geri alma veya geri isteme durumuna girmiştir. Bu surette bir süredir devam eden sınır çatışmalarına bir yenisi ve çok daha ciddisi ilave edilmiş olmaktadır. İran bu sefer 1975'tekinden çok farklı bir durumda bulunmaktadır. Kürt meselesi bir kere İran'ın başına derttir. Ayrıca Humeyni rejiminin başından beri Irak, İran halkının çoğunluğu Arap olan Kuzistan bölgesinde kışkırtmalarda bulunmaktadır. İran Kuzistan'da hiç rahat değildir..."[309] diyordu.

Armaoğlu olası bir savaşta şartların Irak'ın lehine olduğunu belirtiyordu. Armaoğlu'na göre "...Irak'ın bu son gelişme ile bir hayli sertleşen tutumunun İran'la bir savaşa sebep olması şimdilik muhtemel görünmüyor..."du.[310] Armaoğlu'nun vurgulamaya çalıştığı, İran'ın eski gücünde olmadığıydı.

Sami Kohen'de Cezayir Antlaşması'nın feshiyle gelinen durumu ve Körfez'e getirilen statükoyu açıkladığı yorumunda "çılgınlık olacak böyle bir durum" diye tanımladığı savaşın ihtimal dahilinde olduğunu belirterek iki ülke arasındaki sorunun bir toprak sorunu olmadığını belirtmiştir. Kohen şöyle devam etmiştir: "...Uyuşmazlığın temelinde Irak'taki Baas rejimi ile Tahran'daki Humeyni rejimi arasındaki dinsel, ideolojik ve politik sürtüşmeler yatıyor. İran-Irak ilişkileri

---

307 Fahir Armaoğlu, "Irak'la Münasebetlerimiz",**Tercüman**, 10 Eylül 1980, s.4

308 Sami Kohen, "Arap saçı", **Milliyet**, 20 Ağustos 1980, s.5

309 Fahir Armaoğlu, "İran-Irak Çatışması", **Tercüman**, 19 Eylül 1980, s.4

310 **a.g.e.,**

Tahran'da Ayetullah'ın işbaşına geçmesi ve hemen ardından Saddam Hüseyin'i hedef alması ile gerginleşmeye başlamıştı..."[311] Kohen'e göre bu gerginlikten Humeyni rejimi sorumluydu. Ali Sirmen ise Cezayir Antlaşması'nın fesih kararının ardından gerginliğin boyutlarını yorumlarken, gelişmeleri Amerika'nın çıkarları açısından ele alarak şu yorumu yapmıştır:

> "...Hiç kuşku yok ki İran ile savaşa tutuşması Irak'ın, bundan böyle İsrail karşısında küçükte olsa bir güç olma durumunu tümden kaldırabilecek ve belki de Bağdat'ı hızla ABD'nin yanına itecektir. Bölgede İran'dan boşalan jandarmalık görevini yüklenecek ülkeler arayışı içinde olan Washington'un bu durumu gayet iyi değerlendirip böyle bir gelişmeyi sağlamak için her türlü girişimde ve vaadde bulunacağı açıktır..."[312]

Irak'ı saldırılarının sonuçları konusunda uyaran Sirmen, Irak'ın bu tutumunun gerisinde Amerika'nın olduğunu ima etmekteydi. Amerika'nın böyle bir savaşla bölgedeki kayıplarını telafi etmeye çalışacağını iddia eden Sirmen,"...İran'ı eski görevlerini yeniden yüklenecek bir duruma getirme girişimleri sürerken, öte yandan bölgenin herhangi bir yerinde İsrail'in önceden kurduğu köprülerin atılmasını engellemek, İsrail karşısındaki tehlikeleri birer birer etkisiz hale getirmek ve İran'ın jandarmalık görevlerinin bir bölümünü yüklenecek yeni güçler bulmak, ABD'nin Şah sonrası dönemdeki en büyük kaygısını oluşturuyordu..."[313] demektedir. Sirmen, İran ve Irak arasında yaşanan çatışmaları bu çatışmalardan faydalanacaklar açısından değerlendiriyor ve üstü kapalı şekilde Irak'ı saldırgan olmak, Amerikan ve İsrail çıkarlarına hizmet etmekle suçluyordu. Sirmen'in Irak'ı suçlayan ve buradan Batılıların elde edecekleri çıkarları gündeme getirdiği makalesinden bir gün sonra İsmet Giritli, İran'daki gelişmelerin Batı için olası tehlikelerini yorumluyordu. Humeyni rejimin Batı dünyasına soğuk bakışının ve yaşanılan mevcut problemlerin Batı'da, İran'ın Sovyetlere yakınlaşması için bir zemin oluşturabileceği endişesi vardı. Bu endişeyi devrimde rol alan ve Sovyetler Birliği'yle ilişkisi olduğundan şüphelenilen TUDEH'in devrimden sonra faaliyetlerine devam etmesi ve yasaklanmaması güçlendiriyordu. İsmet Giritli de "Humeyni ve İran komünist Partisi" başlıklı makalesinde bu konuyu gündemine taşıyarak Humeyni'nin TUDEH'

---

311 Sami Kohen,"Toprak kavgasından da Öte", **Milliyet**, 20 Eylül 1980, s.5
312 Ali Sirmen, "İran-Irak-Ortadoğu", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1980, s.5
313 **a.g.e.**,

e Sovyet yönetiminin baskısı ve TUDEH'in İran'daki "...en tehlikeli solcu kuruluşu olmaması..." nedeniyle müsamaha ettiği yorumunu yaparak "...TUDEH'in bugün başarılı ve bağımsız bir çizgi takip etmesi mümkün değildir. Onların hesabı evvela Humeyni'nin İslamcı cephesini bölmek, sonrada Sovyet etki ve baskı ile iktidar boşluğunu sömürmektedir"[314] diyordu. Devrik Şah da anılarında, TUDEH'le ilgili oldukça ilginç bir iddia ortaya atıyordu. TUDEH'in Batılı bir ülkeyle, İngiltere ile ilişkisinin olduğunu iddia ediyordu. Şah'a göre 1949'da kendisine suikast girişimini yapan Fakhr Arai isimli şahsın İran Komünist Partisi TUDEH üyesiydi ve Fakhr'ın kız kardeşinin İngiltere Büyükelçiliği'nde çalışan bir bahçıvanla ilişkisi vardı.[315] Şah'ın bu konu ile ilgili diğer bir iddiası da Londra ve Moskova'nın TUDEH'in kuruluşuna yardım ettikleri şeklindeydi. İran da İngiliz şirketinde çalışan İngiliz ajanı Mustafa Fateh, TUDEH' in gazetesi olan **Mardom** (Millet) isimli gazeteyi finanse ediyordu. Şah, İngilizlerin bir komünist partiye olan desteklerini ise İngilizlerin her şeyi kontrol etme isteği olarak açıklıyordu.[316] Giritli'nin ve Şah'ın TUDEH tanımlamalarının farklı olduğu anlaşılıyordu. Sezai Orkunt'a göre ise İran'daki tek sol örgüt TUDEH değildi. Fedain-i Halk ve Mücahidin-i Halk isimli iki radikal sol örgüt vardı ve her iki örgüt de Marksist ve TUDEH'e karşıydılar. Orkunt, bu örgütlerin "...ABD Büyükelçiliği baskını ile İran-ABD ilişkilerini temelinden bozmakla ve ABD düşmanlığı yapmakla SSCB'ye çok büyük yardımlarda bulunmuşlardır..."diyordu.[317] Savaşın çıkma ihtimalinin artması üzerine gazete sütunlarında olası bir savaşın dünya petrolünün %40'nın transfer edildiği Hürmüz Boğazı'nın tehlikeye düşüreceği ve bunun Batı'lı ülkelerde endişe yarattığı yazılıyordu. Ali Sirmen ise savaşın resmi olarak başladığı gün köşesinde Irak'la savaş arifesinde olan İran'ın rehineler konusundaki tutumunu eleştirdiği yazısında, bu politikanın Amerika'nın doğrudan veya dolaylı müdahale olasılığını artıracağını, Vietnam savaşından sonra Amerikan kamuoyunun deniz aşırı müdahalelere sıcak bakmadığını bu nedenle de Amerikan yönetiminin müdahale için Amerikan toplumunu psikolojik olarak böyle bir müdahaleye hazırlaması gerektiğini şu

---

314 İsmet Giritli, "Humeyni ve İran Komünist Partisi", **Tercüman**, 19 Eylül 1980, s.4
315 Rıza Pehlevi, "Tarihe Cevap", **Tercüman**, 7 Ekim 1980, s.4
316 Rıza Pehlevi, "Tarihe Cevap", **Tercüman**, 8 Ekim 1980, s.4

cümlelerle söyleyecektir. "...Amerikan yönetiminin işini hafifletmeyi, aranan bahaneleri bulmayı, İran kendisi üstlenmiş gözükmektedir. Bir yıla yakın süre Tahran'da rehin tutulan insanlar ABD'nin Ortadoğu'daki girişimleri için iyi bir kılıf oluşturacaktır. İran Parlamentosu bu gerçeği görmemekte ve devrim adı altında molla kafasının oyunlarını sürdürmektedir..."[318] Sirmen burada rehineler sorunun çözülmemiş olmasından değil, bu sorunun Amerika tarafından kullanılarak İran'a müdahalede bulunmasından endişe etmekte ve bu "oyunu" göremedikleri gerekçesiyle de İranlı yöneticileri eleştirmektedir. **Cumhuriyet**'de yine aynı günkü "Basra Körfezi'nde savaş bulutları yoğunlaşıyor" başlıklı haberde iki ülke arasında Şattülarap Suyolu sorunu anlatılarak "...Bu arada İran Devrimi'nin kendi ülkesine de sıçramasından korkan Irak'ın Baas yönetimi iki ülke arasındaki gerginliği sürekli sıcak tutmak eğilimi içine girmiştir. Nitekim geçtiğimiz günlerde Şattülarap antlaşmasını tek yanlı olarak kaldırdıklarını açıklaması da Irak yönetiminin bu tutumunun sonu olmuş ve taraflar arasında bir sıcak savaş tehlikesi, tüm bölgeyi hatta dünyayı etkileyecek biçimde belirginleşmiştir...."[319] deniliyor ve olası bir savaşı Irak'ın kışkırttığı ve tüm dünyayı etkileyecek sonuçlarının olabileceği endişesi dile getiriliyordu.

### 2.1.2. 22 Eylül 1980-Ocak 1981 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

Irak'ın 22 Eylül'de İran havaalanlarına yaptığı saldırıyla İran-Irak Savaşı başlamıştır. Savaşın, Türk basınında nedenleri ve gelişmeleri açısından yoğun bir şekilde gazete sütunlarında yer aldığı görülüyordu. Savaşın başlamasından sonra "Komşuları Saran Alevler" başlıklı yazısında Çoşkun Kırca, Saddam Hüseyin'in, 1975'te verdiği tavizleri geri almak için İran'ın iç karışıklılıklar içinde olduğu, ordunun tasfiye edildiği ve İran'ın dünyadan dışlandığı bu zamanı değerlendirme düşüncesiyle İran'a saldırdığını, bu savaşta Humeyni'nin çökmesi veya İran'ın dağılması olasılığının Amerika ve Irak'ı sevindirirken, Türkiye'nin böyle bir gelişmeden endişe duyduğunu belirtiyordu.[320] Sami Kohen ise "çılgınlık" başlıklı

---

317 Sezai Orkunt, "Tudeh, Moskova'nın emri ile çalışmalarını 11 yıl durdurdu", **Tercüman,** 30 Ekim 1980, s.8

318 Ali Sirmen, "İran ve Rehineler", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1980, s.5

319 "Basra Körfezi'nde Savaş Bulutları Yoğunlaşıyor", **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1980, s.5

320 Çoşkun Kırca, "Komşuları Saran Alevler", **Yankı,** 29 Eylül-5 Ekim 1980, s.36

makalesinde savaşın çıkışının görünürdeki nedeninin Irak'ın 1975'te verdiğini 1980'de geri almak için İran'ın iç karışıklıklarından faydalanma düşüncesi olduğunu belirterek "...Ancak savaşın nedenini sadece buna bağlamamak gerek, iki ülke daha doğrusu iki rejim arasındaki sürtüşmeler Humeyni'nin Saddam Hüseyin'i devirmek kendi devrimini Irak'a ihraç etmek, Irak'taki Şiileri Sünni yönetime karşı kışkırtmak için harcadığı çabalar Bağdat'ı çileden çıkaran nedenler arasındadır..."[321] demektedir. Sami Kohen'in yorumuna göre Irak bu savaşa zorlanmış gözükmektedir. Ali Sirmen "Paralı Askerler" başlıklı makalesinde savaşın sorumlusunun hangi taraf olduğunu belirlemeye çalışırken Irak'ın Amerika'ya yaklaşmaya çalıştığını ve "...Küçük Kral Hüseyin'in en usta bir emperyalizm yanlısı olduğunu..."[322] belirtmiştir. Sirmen, Irak uçaklarının Ürdün'de konaklamasına İsrail'in sessiz kaldığını, Amerika'nın salt kendi çıkarlarına hizmet etmediği için Humeyni rejimini yıkmaya çalıştığı dönemde Irak'ın müdahalesinin Amerika'yı memnun ettiğini belirterek Irak'ın bu konularda sorumlu olduğunun söylenebileceğini iddia etmektedir. Sirmen, "... Ortaçağ kafalı mollaların ülkedeki Şah yönetimine karşı kanını canını sakınmadan savaşmış TUDEH, Musaddıkçılar, Fedayin gibi örgütleri karşılarına almaları, acaba uzun dönemde İran ve bölge halkına mı anti emperyalist güçlere mi, yoksa ABD'ye mi yarar sağladı?..."[323] demektedir. Sirmen ertesi günkü yazısında da İran'ı desteklemeye devam ederken bir önceki günkü yazısında olduğu gibi İran yönetimini yanlış kararlar almamaları konusunda uyarmaktadır. "İran'ı Bekleyen Tehlikeler" başlıklı yazısında "Şahın tahtını ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını savunmak için örgütlenmiş bir kuruluş"[324] olarak değerlendirdiği İran ordusunun.yok olmasının normal olduğunu ileri sürüyordu. Ancak yeni bir ordunun oluşturulması için "demokrat" kişilerin görüşlerini almak yerine "ilerici ve demokrat kişilere karşı iktidar savaşımını her şeyin önünde tutan "mollalar takımı"nın bu kritik aşamada Şah'ın ordusunun subaylarına ihtiyaç duyabilirdi. Buda Şah'lık yanlısı güçlerin ülkenin kontrolünü ele geçirme ihtimalini güçlendiriyordu. Sirmen'e göre mollaların şimdiye kadar doğru kullanamadıkları aklı şimdiden sonrası için kullanabilme

---

321 Sami Kohen, "Çılgınlık", **Milliyet**, 23 Eylül 1980, s.5
322 Ali Sirmen, "Paralı Askerler**", Cumhuriyet**, 25 Eylül 1980, s.5
323 **a.g.e.**,
324 Ali Sirmen, "İran'ı Bekleyen Tehlikeler", **Cumhuriyet,** 26 Eylül 1980, s.5

şansları hala vardı.[325] **Tercüman**'da "Kuvvet" başlıklı makalesinde ise Güneri Civaoğlu kuvvetlinin haklı olduğunu ve dün İran'ın Şattülarap'ın yarısını alırken bugün Irak'ın bu verdiğini almak için harekete geçtiğini ve buradan ülke içinde bütün olmanın önemine vurgu yapıyordu. Civaoğlu ayrıca, "...Birşey daha İran örneği büyük tecrübedir. Bir ve bütün olmamızın güçlü olmamızın zorunluluğunu daha açık görebiliriz"[326] demiştir. Civaoğuna göre, uluslararası ilişkilerin güç üzerine kurulmuştur ve güçlünün eylemi meşrudur. Burada çıkan sonuçda Irak'ın bu saldırısında haklı olduğudur. Sami Kohen ise **Milliyet**'teki köşesinde savaşın nedeni olarak İran'ın kışkırtıcı hareketlerinin etken olduğunu belirtirken, Ürdün, Suudi Arabistan ve Emirliklerin, Humeyni'nin tutumu nedeniyle Irak'ın yanında yer aldıklarını ve "..Humeyni iktidara geldikten hemen sonra kendi devrimini bu ülkelere ihraç etmek arzusunda olduğunu gösteren konuşmalar yapmıştır. Hatta Irak'ta yaptığı gibi, bu ülkelerde özellikle Emirliklerde Şiileri yöneticilere karşı kışkırtmaktan geri kalmamıştır..."[327] diyordu. Cumhur Abacı da savaşın çıkmasının ardından İran'ın izole edilmiş bir görüntü verdiğini belirterek bunun nedenlerini açıklıyordu. İran'ın herkesi düşman gören politikası sonucunda izole edildiğini ve İran'ın bu durumundan Amerika'nın ve İran'dan rövanşı aldığını düşünen Sovyetler Birliği'nin mutlu olduğunu iddia ediyordu.[328] Çetin Altan da savaşın nedenlerini sorguladığı makalesinde Humeyni'nin, Irak'taki azınlık Sünni yönetimin Şii çoğunluk tarafından devrilmesini sağlamaya çalıştığı, böylece dünya petrolünün %60'ını besleyen kaynakların kontrolünün İran'a geçeceğini hesapladığını belirtmiştir. Altan'a göre Saddam, kendini sıkıştıran tehlikeyi görerek, bu tehlikeyi tamamen etkisiz hale getirmeye karar vermiş ve İran'ın karışıklıklarının olduğu bir dönemde İran'a saldırmıştı. Altan böylece, "Sayın Humeyni kafasındaki planları uygulamanın sanıldığı kadar kolay olmadığını görerek bazı ödünler verecek, Irak'ta daha öteye gitmeyecektir...İslam ve Arap dünyasına yüzde yüz bağlı bir dış politika izlenmesini önerenler için, üstünde uzun, uzun düşünülmesi gereken tablolardır bunlar..."[329] diyordu. Altan savaşın nedeni olarak Humeyni'nin Irak Şiilerini kışkırtması ve dünya

---

[325] **a.g.e.**,
[326] Güneri Civaoğlu, "Kuvvet", **Tercüman**, 24 Eylül 1980, s.4
[327] Sami Kohen, "Kim Kimden Yana?..", **Milliyet**, 24 Eylül 1980, s.4
[328] Cumhur Abacı, "A Senseless War", **Middle East Review**, Ekim 1980, s.28

petrolünün % 60'nın geçtiği Hürmüz Boğazını kontrol altına almaya çalışmasını görüyordu.

İran-Irak Savaşı'nın başlamasının ardından Türkiye'de iktidara gelen yeni yönetim, Ortadoğu'ya yönelik yukarıda özetlenen geleneksel politikanın bir devamı

olarak değerlendirilebilecek tarafsız bir tutum izleyecekti. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Savlet Aktuğ, Türkiye'nin durumu üzüntü ile izlediği şeklinde bir açıklama yaparken verdiği resmi demeçte "...Bölgemizde barış ve istikrarı bozacak gerginlik ve çatışmalar kuşkusuz bizce kaygı nedenidir. Bu kaygının her iki ülkece de paylaşılmasını, bu çatışmanın biran önce sona ermesini ve iki komşu dost ve kardeş ülkenin aralarındaki sorunlara barışçı çözümler bulmalarını ümit ve temenni ediyoruz"[330] diyordu. **Milliyet** savaşın ikinci gününde savaşa yönelik gazetenin tutumunu belirten bir makale yayınlamıştır. Makalede II. Dünya Savaşı'na katılmayarak Türkiye'nin kazançlı çıktığı belirtilerek "...Sonunda barışın kazanması en büyük dileğimizdir. Türkiye bu anlaşmazlıkta taraf değildir ve bölge dengesini sarsan gelişmelerden kaygılıdır" deniliyordu.[331] **Milliyet**'in aynı günkü sayısının diğer bir sayfasındaki haberde Dışişleri Eski Bakanı Hayrettin Erkmen ve Milli Savunma Eski Bakanı Hasan Esat Işık'ın savaşla ilgili değerlendirmelerine yer verilerek, her iki eski bakanın da Türkiye'nin dikkatli olması ve savaşta taraf olmaması gerektiğini söyledikleri aktarılıyordu.[332]

Türkiye'nin savaşa yönelik endişesini kuvvetlendiren diğer bir etken de Türkiye'nin petrol gereksinimiydi. Savaş başladıktan sonra, olası bir petrol krizine Türkiye'nin hazırlıksız yakalandığı ve kırk günlük petrol stokunun bulunduğu basında yer alıyordu. Bu endişeye ilişkin olarak Irak'ın Ankara büyükelçisinden savaşın Irak'tan Türkiye'ye gelen petrol akımını değiştirmeyeceği açıklaması geliyordu.[333] Büyükelçinin "...Türkiye bizim dostumuzdur. Karşılıklı ilişkilerimiz ve

---

329 Çetin Altan, "Irak-İran Savaşı", **Milliyet**, 25 Eylül 1980, s.6
330 "Türkiye, Irak-İran arasındaki savaşı dikkatle izliyor", **Milliyet**, 23 Eylül 1980, s.1,9
331 "Savaş ve Barış", **Milliyet**, 24 Eylül 1980, s.1,7
332 "Erkmen ve Işık: Türkiye çok dikkali olmak zorunda", **Milliyet,** 24 Eyllül 1980, s.8
333 **Ayın Tarihi**, 26 Eylül 1980, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

anlaşmalara olan bağlılığımız sürecektir..."[334] dediği aktarılıyordu. Benzer bir açıklama da İran büyükelçisinden gelecekti. Büyükelçiye göre savaş Türkiye ile olan ilişkilerini ve taahhütlerini etkilemeyecekti. Emin Çölaşan da iki ülke arasındaki savaşın Türkiye'deki petrol ihtiyacı üzerinde yaratacağı olumsuz etkileri gündemine alarak, Türkiye'nin 1980 yılı için Irak'tan beş milyon ton, İran'dan ise 3,4 milyon ton petrol alım antlaşması olduğunu belirtmiştir. Çölaşan ayrıca diğer bazı petrol ülkelerinden de petrol alımı için antlaşmalar yapıldığını, eldeki stokların da ancak bir aylık petrol ihtiyacını karşılayabileceğini belirtmiştir. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kesilmesinin yinede endişe yarattığını yazan Çölaşan, özellikle savaşın uzun sürmesi ve petrol tesislerinin büyük hasar görmesi durumuna karşı hükümetin Libya ile yıllık petrol kontenjanının artırılması yönünde girişimde bulunduğunu belirtiyordu.[335] Görüldüğü gibi İran ve Irak büyükelçilerinin bu açıklamalarına karşın İran ve Irak'la yapılan sözleşmelerle alınması gereken petrolün savaşın petrol bölgelerine yoğunlaşması ve Kerkük-Yumurtalık boru hattının vurulması ihtimalinden sonucunda endişelenen Türk hükümeti, Libya gibi diğer petrol üreticisi ülkelere yönelecekti. Ancak Irak petrolünün ucuz ve kaliteli olduğu, bu nedenle tercih edildiği belirtilerek, Kerkük'teki pompalama tesislerinin önemi basında vurgulanıyordu.[336] **Tercüman** gazetesi ise petrol sorununu Batı'ya olan etki ve sonuçları açısından değerlendirmeyi tercih ediyordu. Haberde, Hürmüz Boğazının Batı için taşıdığı öneme vurgu yapılıyordu. "İran ve Irak'tan petrol sevkıyatı kesilebilir" başlıklı haberde Irak'ın Hürmüz Boğazı'nın kontrolünü kesin olarak ele almak istediği belirtilerek, savaşın seyri aktarılıyordu. Ayrıca "...İran Devlet Başkanı Abdülhasan Beni Sadr, önceki gün Tahran radyosunda bir konuşma yaparak Irak'ın askeri üstünlüğünü kabul etti..."[337] değerlendirmesi yapılarak Beni Sadr'ın buna rağmen iman kuvvetiyle galip geleceklerini iddia ettiği aktarılıyordu[338] **Milliyet** gazetesi de aynı konuyu gündemine almış ve savaşın dünya için endişe veren yönünün Hürmüz Boğazı'ndan Batı'ya petrol akışının oluşturduğunu belirtmiştir.

---

334 **a.g.e.**,

335 Emin Çölaşan, "Savaşın devamı Türkiye'nin Akaryakıt durumunu etkileyebilir", **Milliyet**, 25 Eylül 1980, s.6

336 "Türkiye Petrol Gereksinimini Karşılamak üzere girişimde bulunuyor", **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1980, s.1,9

337 "İran ve Irak'tan petrol sevkiyatı kesilebilir", **Tercüman**, 25 Eylül 1980, 1,6

**Milliyet**'in savaşla ilgili gelişmeleri aktarırken petrol ve onun Batı'ya sevkine daha fazla yer verdiği görülüyordu. Bu konuyla ilgili olarak ABD Başkanı Carter'ın demeci haber başlığı olarak verilerek Amerika'nın petrol akışının devamının sağlanması için mevcut kararlılığına vurgu yapılıyordu.[339] Sami Kohen de makalesinde savaşın dünya için esas endişe verici yönünün petrol olduğunu iddia ederek "Batının can damarı" olarak yorumladığı Hürmüz Boğazı'nın kapanmasının müdahalelere ve yeni bir çatışmalara neden olabileceğini belirtiyordu. Kohen'e göre İran ve Irak'tan petrol akışının kesilmesi diğer petrol üreticilerinin üretimlerini artırmalarıyla giderilebilirdi, ancak Hürmüz Boğazı'ndaki petrol trafiğinin kapanması endişesi, savaşın durdurulması yönündeki gayretler için önemli bir neden teşkil ediyordu.[340] Amerikan Savunma Bakanı Harold Brown'un da Hürmüz Boğazı'nın kapanmasını engellemek için gerekirse bölgedeki Amerikan donanmasını kullanma kararlılığında olduklarını ve bunun savaşın gelişmesini de engelleyeceğini söyleyecekti. Bakan, müttefiklerinin Körfez petrolüne olan bağımlılıklarına da vurgu yapacaktı.[341]

Gazeteler İran ve Irak'a gönderdikleri muhabirlerinin geçtiği haberler vasıtasıyla savaşı okuyucularına aktarmaya başlamışlardı. 26 Eylül tarihli **Tercüman**'ın birinci sayfasının önemli bölümünü "Irak, Tahran yolunu kesmeye çalışıyor" haberi kaplıyordu. Haberde Irak'ın hızla ilerlediği ve Irak Savunma Bakanı'nın Şattülarap'tan çekilinceye kadar İran'ın boğazını sıkacaklarını"[342] söylediği aktarılıyordu. Ertesi günkü **Tercüman**'ın başlığı ise "Irak Hedefimize Ulaştık" şeklindeydi. Haberin alt başlıklarını ise "İlk defa barış çağrısında bulunan Irak tarafından yayınlanan bildiride, İranlı askerlerin teslim olması istendi" ve "Asıl düşmanımız Humeyni'dir" cümleleri oluşturuyordu.[343] İran'ın, Irak'ın sürpriz saldırısı karşısında gerilemesini köşesinde yorumlayan Sami Kohen, "Nerede Duracak" başlıklı makalesinde, Humeyni rejiminin politikaları sonucunda içte, rehineler krizi yüzünden Amerika'dan yedek parça ve silah gelmemesi nedeniyle

---

338 **a.g.e.**,

339 "Carter: "Petrol Sevkiyatının Aksaması Ciddi Tehlike Yaratır", **Milliyet,** 26 Eylül 1980, s.4

340 Sami Kohen, "Can Damar Tehlikede...", **Milliyet**, 26 Eylül 1980, s.4

341 "Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasını engellemek için gerekirse ABD donanması kullanılacak", **Tercüman**, 7 Temmuz 1980, s.1,9

342 "Irak, Tahran yolunu kesmeye çalışıyor", **Tercüman,** 26 Eylül 1980, s.1,5

İran ordunun iyice zayıfladığını ve bu durumdan Saddam Hüseyin'in yararlandığını belirtmiştir. Kohen'e göre "...Humeyni'nin devrim heyecanı ile iç ve dış politikada yaptığı büyük hataların faturasını şimdi bütün İran ödüyor..."du.[344]

Nilüfer Yalçın da yorumunda savaşın özellikle İran'ın etnik yapısı üzerinde yaratabileceği olası etkilere dikkati çekerek silah ihtiyacını karşılayamayan Irak'la savaşan, ordusunu tasfiye eden İran'ın ayrıca etnik isyanlarla karşılaşmasının bu endişeyi artırdığını belirtmiştir.Yalçın ayrıca "...Humeyni rejiminin henüz bir Türkiye politikasının oluşamaması ve çok sesli oluşunun, Türkiye'nin barışa katkı sağlanması için müdahalesinin önünü..."[345] kapadığına vurgu yapmaktadır. Emekli Amiral Sezai Orkunt ise İran'ın yeni rejiminin içe ve dışa yönelik politikaları eleştirirken, "...Humeyni ve arkadaşları iç barışı huzuru, istikrarı sağlayamadıkları gibi, en tehlikeli oyun oynayarak bütün Batıya, komşusu Sovyetler Birliği'ne ve Arap ülkelerine karşı olmuş ve hakarete varan ithamlarla onları küçümsemişlerdir..."[346] diyordu. Orkunt, İran'ın süper güçleri ve komşu devletleri karşısına alarak "sempati ve dost" kaybettiğini iddia ediyordu. Orkunt'a göre böyle bir politika uygulayan "...İran rejimi, çok zayıf bir durumda iken çok güçlünün dahi yapmakta tereddüt edeceği bir dış politika uygulayarak, Irak'a büyük cesaret vermiş ve kendisini, nasıl söndüreceğini kendisinin de bilmediği bir ateşin içine..."[347] atmıştı. **Milliyet**'in yorumcularının Irak'ın savaşı kazanacağı düşüncesinden hareketle İran'ın savaşı kaybetmesinin olası sonuçlarını ve İran'ın neden kaybedeceğini değerlendiren yorumlara köşelerinde yer verdikleri görülmektedir. **Milliyet**'in bir sonraki günkü sayısının başlığı ise "Yeni Bir Nasır mı?" şeklindeydi. Haberde "...istikrarsız ve ne istediği belli olmayan Humeyni yönetimi yüzünden..."[348] dünyanın Irak'ın, İran'ı "sıkıştırmasına" seyirci kaldıkları iddia ediliyordu. Saddam da durması gerektiği yeri bilmek zorundaydı Ancak bu şekilde devlet adamlığı belli olacaktı.[349] **Milliyet,** savaşta İran'ın gerileme nedeni konusunda yeni rejime yönelik eleştirisini devam ettirirken, Irak'ında bölgede yeni bir güç olmasından da endişe

---

343 "Asıl düşmanımız Humeyni'dir", **Tercüman**, 27 Eylül 1980, s.5
344 Sami Kohen, "Nerede Duracak", **Milliyet**, 25 Eylül 1980, s.4
345 Nilüfer Yalçın, "Türkiye neden kaygılı", **Milliyet**, 25 Eylül 1980, s.3
346 Em. Amiral Sezai Orkunt, "Dost İran'ın Dramı", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.5
347 **a.g.e.**,
348 "Yeni Bir Nasır mı?", **Milliyet**, 26 Eylül 1980, s.1,4

duyduğu görülüyordu. **Milliyet**'te ki haber ve yorumların aksine **Cumhuriyet**'de çıkan haber ve yorumların savaştan Irak'ın ve Batı'nın sorumlu tutulduğu ve barışın sağlanmasının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. **Cumhuriyet**'te ki köşesinde İlhan Selçuk, savaşın farklı nedenlerinin ileri sürülebileceğini ancak bu savaşın gerçek nedeninin "petrol kavgası" olduğunu iddia ederek "...ABD, Ortadoğu'da yitirdiğini kazanmak istiyor. Savaş, İran'da Humeyni'yi yıkarsa Washington istediğine ulaşacaktır. Olayın özeti budur..."[350] diyordu. Gazetede savaşla ilgili diğer başlıkları ise "İran, Irak'ı destekleyen Arap ülkelerine uyarıda bulundu," "TASS: Savaş, ABD ve İsrail'e yarıyor" şeklindeydi. Bu haberde TASS'ın Amerika ve İsrail'i savaştan çıkar sağlamaya çalışmakla suçladığı aktarılıyordu. Haberde ülkelerin savaşa yönelik politikalarının analizinin yapıldığı bölümünde ise İsrail meclisi adına televizyona verildiği belirtilen bir açıklamaya yer veriliyordu. Açıklamada Saddam'ın "İran üzerinde emelleri olduğu" ileri sürülmüş, İran'ın yenilmesi durumunda Irak'ın Kuzistan'ı da ele geçirerek, Suudi Arabistan'a eşit petrolü olan bir ülke haline geleceği aktarılmıştır.[351] Burada dikkati çeken TASS'ın eleştirdiği söylenilen İsrail'in, Irak konusunda yaptığı uyarının aynı haber başlığı altında yer almasıdır.

Ali Sirmen ise **Cumhuriyet**'in bir gün sonraki sayısındaki makalesinde Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Amerika'ya yaptığı Humeyni'yi devirmeye yönelik bir müdahale çağrısını "çılgınlık" olarak değerlendirmiştir Sirmen Şah rejiminin "...işbirlikçilik, hırsızlık, yağmacılık, zorbacılık, kan ve cinayet temellerine oturtulmuş rejimini yıkma başarısını gösteren İran halkının, en güç koşullar altında bile kendi yolunu ancak kendisinin çizebileceğini görmeme, bu olguyu saygıyla karşılamamak çılgınlık değil de nedir?" demiştir. Sirmen, tarihin çöp tenekesine atılmış olarak gördüğü Şah'tan ülkeyi kurtaran yeni yönetimin, sorunlarını aşamaması ve parçalanmasının bölge ülkelerini ve Türkiye'yi birebir ilgilendirdiğini ve bunu görmemenin "çılgınlık" olduğunu iddia ediyordu.[352]

**Tercüman**'ın aynı günkü sayısında savaşla ilgili haber başlığı, "Şah'ın generalleri, Humeyni'yi devirmek için komite kurdu" şeklinde yer buluyordu.

---

349 **a.g.e.**,
350 İlhan Selçuk, "Petrol Bunalımının Reçetesi Neydi ?", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1980, s.2
351 "TASS: "Savaş, ABD ve İsrail'e yarıyor", **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1980, s.1,9
352 Ali Sirmen, "Çılgınlık", **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1980, s.5

Haberde İran dışına kaçan Şah yanlısı subayların dışarıda eğitim yaptıkları ve darbe yapmak için hazırlandıkları veriliyordu.[353] **Milliyet** ise bu konuyu okuyucularına "Şah yanlısı generaller Humeyni'nin 48 saatte devrilmesini bekliyor" başlığıyla aktarıyordu. Haberde Humeyni rejimi sonrasında ülkeden kaçan

> "...Şah yönetimine bağlı generallerin Irak saldırısı sonunda İran da Ayetullah Ruhullah Humeyni rejiminin 48 saat içerisinde çökmesini bekledikleri... Şah döneminin genelkurmay başkanlarından "Feldmareşal" Aryana liderliğinde ki bir grup generalin, Humeyni rejiminin çökmesinin ardından İran'a dönmeye hazırlandıkları ve generallerin, Irak'ta Humeyni aleyhtarı İranlılardan kurulu 5000 kişilik bir birliğin başına geçen general Uveyal ile de temas halinde oldukları belirtilmiştir..."[354] deniyordu.

**Yankı** dergisinde bu konuyla ilgili olarak çıkan haber de Humeyni rejimini yıkma konusunda Bağdat yönetimi ile sürgündeki İranlı liderlerin anlaşmaya vardıkları belirtilerek şöyle devam ediliyordu:

> "...İranlılar, Humeyni rejiminin duruma gittikçe daha hakim olduğunu ve eğer bir girişimde bulunulacaksa zamanın geçmekte olduğunun söylüyorlardı. İran cumhurbaşkanı Abdülhasan Beni Sadr ülkedeki Müslüman yapıyla anlaşma halindeydi. Ordu da eskiye nazaran daha iyi duruma geçmişti. Yaz ortasındaki büyük temizlik harekatından sonra tayin edilen yeni komutanlar silahlı kuvvetler içindeki çözülmeyi durdurmaya muvaffak olmuşlardı. Yeni silahlı kuvvetler liderlerinin cumhurbaşkanına sadık oldukları anlaşılıyordu..."[355]

Ayrıca bu temizlik harekatında, Humeyni rejimini devirmeyi planlayan İran ve Iraklıların en uygun zamanın geldiğine karar vermeleri de etkili olmuştu.[356] **Tercüman**'da savaşı "milli menfaatlerimiz ve Iraklı soydaşlarımız" açısından değerlendiren yorum ve haberlere de yer verildiği görülüyordu. **Tercüman**'ın Bağdat muhabiri vasıtasıyla aktardığı haberde "...Son iki günde en fazla saldırıya uğrayan bölge binlerce soydaşımızın yaşadığı Kerkük ve Musul...".denilmektedir. Haberin devamında ise,

---

353 "Şah'ın generalleri Humeyni'yi devirmek için komite kurdu", **Tercüman**, 27 Eylül 1980, s.5

354 "Şah yanlısı generaller Humeyni'nin 48 saatte devrilmesini. bekliyor", **Milliyet,** 27 Eylül 1980, s.4

355 "Irak Neden Saldırdı?", **Yankı**, 6-12 Ekim 1980, s.19-21

356 **a.g.e.**,

"...Irak'ın hava savunması iyi işliyor. Bombardımana gelen İran Fantom'ları çok kayıp vererek dönüyorlar...Irak'ın giriştiği harekatı destekleyen ülkeler hergün çoğalıyor... Fantom'ların ve Mig'lerin gövde gösterisi şeklinde geçen savaşta Irak'ın üstünlüğü bariz bir şekilde görünüyor. Gözlemciler Humeyni'nin birkaç gün daha dayanabileceğini söylüyorlar"[357] deniyordu

Ergun Göze ise **Tercüman**'da ki köşesinde "Irak'ın önemli petrol bölgeleri olan Kerkük ve Musul'da aynı zamanda önemli sayıda "asırlık eritme ve yok etme politikasına rağmen" ikamet eden Türklerin bulunduğunu bu nedenle "...İran ve Irak, petrol bölgelerinin karşılıklı bombalanması insanlığı alakadar ettği gibi, Türk milletini manen de tesir altına ..." aldığını belirterek, Saddam Hüseyin'in Türkiye'nin ricalarına rağmen Kerkük Türklerini idam ettirdiğini "...Hele hudutda ot biçmekten başka günahı olmayan zavallı köylü vatandaşlarımızı kurşuna dizdirdiği..."ne vurgu yapıyordu. Göze devamla "...Türk milleti Irak'tan almış olduğu petrol kadar orada Arap ırkçılığının kurbanı olan Türklerin kaderi ile de alakalıdır. Ayrıca savaşan, her iki taraf ta Türkiye'nin dindaşıdır. Ve İslam aleminin parçalarıdır..."[358] diyordu. Göze, bir gün sonraki yorumunda ise savaşın kazananının olmayacağını her iki ülke liderinin de İslam tarihini kendi çıkarları için çarpıttıkları eleştirisinde bulunarak savaşın sonunda

"...İran'ın ayrıca büyük iç karışıklılar ve "bölgesel" zorluklarla karşılaşacağı daha yakın bir ihtimaldir. Çünkü ortaya çıkmıştır ki İranlı mollaların manevi güçleri Irak ordusunun elindeki Rus yapısı uçakları durduramamış Abadan rafinerisinin alev alev yanışını söndürememiştir... Irak'la aramızda organik bir bağ vardır. O da Yumurtalık Petrol Boru hattıdır...ve Türkiye'nin hayat damarlarından bir tanesidir. Kerkük petrol tesisleri pompalamayı durdurursa Türk menfaatleri de şiddetle haleldar olur. Yani Türkiye bu harbin neticesi ile alakalıdır..."[359] diyordu.

Ergun Göze'nin her iki makalesinden de anlaşılacağı gibi savaşı "milli menfaatlerimiz" ve "Türk soydaşlarımız" açısından değerlendirmeyi tercih ediyor ve değerlendirmesini milliyetçi bir çerçevede yapıyordu. Savaşın sonucu açısından ise Irak'ın zaferini kaçınılmaz olarak gördüğünü de gizlemiyordu.

Gazetelerin savaşla ilgili olarak öne çıkardıkları ortak konu, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin savaşta tarafsız kalma konusunda anlaştıkları açıklamalarıydı.

---

[357] Kenan Akın, "Saddam Hüseyin Fahri genrallikten Feld Maraşalliğe terfi etti", **Tercüman**, 27 Eylül 1980, s.1,5

[358] Ergun Göze, "Kerkük'de Bombalandı", **Tercüman**, 26 Eylül 1980, s.5

Gazetelerde savaşla ilgili olarak verilen haberlere de dikkati çeken nokta, savaşla ilgili yorum farklılıkları kadar, hangi haberlerin öncelikli ve önemli olduğu konusunda da önemli ayrılmaların görülmesiydi. Savaşın ilk haftasında Irak'ın hızla İran topraklarında ilerlemesi, Türkiye'de köşe yazarlarını farklı şekilde etkileyecektir. Sol basında bu durum savaştan bölge dışı güçlerin ve özellikle "Batı emperyalizminin" karlı çıkacağı şeklinde yorumlanırken, **Milliyet** bu durumundan Humeyni rejimini sorumlu tutuyor, **Tercüman** ise Irak'ın ilerlemesi ve onun etrafında oluşan Arap ittifakı kadar, Irak'ta yaşayan Irak Türklerinin bu savaştan etkilenmesine de öncelik verdiği görülüyordu.

İki ülke arasındaki savaşın şiddetlenerek petrol bölgelerine yönelik olarak yoğunlaşan bombardımanlara dönüşmesi Batılı ülkelerde endişeye sebep olurken, başta Bağlantısızlar grubu üyesi İslam ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerde, barışın sağlanması için girişimlerde bulunacaklardı. Irak'ın İran'a barış önerdiği gazete sütunlarına yansırken Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat ve Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül-Hak barışı sağlamak üzere Bağdat ve Tahran'ı ziyaret ediyorlardı. Ziya ül Hak'ın başkanlığındaki İslam İyi Niyet Heyeti'nin Tahran'daki temaslarından olumlu bir sonuç elde edilemiyordu. İran barışa yönelik gayetleri "anlamsız" olarak değerlendirirken, İran Başbakanı Ali Recai'nin "iyi niyet" heyetinin girişimlerine sıcak bakmadıklarını söylediği aktarılıyordu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden İran-Irak Savaşı hakkında bir karar çıkmazken toplantının başkanlığını yapan Pakistan'ın önerisiyle savaşla ilgili toplantılar erteleniyordu. Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi ise 1913 İstanbul Protokolü çerçevesinde yapılacak bir barışa evet diyeceklerini açıklarken, İran'ın "yola gelmesi" durumunda ilerlemeyi durdurabileceklerini belirtecekti.[360]

Batı'nın petrol yollarını koruma gayreti, Türkiye'ye bu konuda bir rol verilmesi ihtimalini gündeme getirirken Ali Sirmen'de bu konuyu köşesinde ele alıyordu. Sirmen İran-Irak Savaşı'yla birlikte petrol sorunun daha ivedilikle gündeme geldiğine vurgu yaparak, Amerikan savunma ve dışişleri yetkililerinin Türkiye'ye yeni roller ve görevler verebilmek için çalıştıklarını, "...Türk Genelkurmayı'nın

---

359 Ergun Göze, "Netice", **Tercüman**, 27 Eylül 1980, s.5

360 **Cumhuriyet**, "Batı'nın petrol endişesi", 29 Eylül 1980, s.1,9

ülkenin bölgede ve dünyadaki rolü konusunda büyük bir titizlik içinde bulunduğu, Türkiye'nin dış politikasının "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesinden ayrılmamasına özen gösterdiklerinin herkesçe bilinen bir olgu ..."[361] olduğunu belirtiyordu. Sirmen, Evren'in 12 Eylül sonrasında yaptığı basın toplantısında Misak-ı Milli sınırlarına paralel bir politika takip edeceklerini açıkladığını belirterek, "...Pentagon ile State Department'daki uzman ve yetkili kişilerin istekleri, olumlu yanıt bulması olanaksız tek yanlı niyetler görünümünde bulunmaktadır"[362] diyordu. Sirmen ihtilalin verdiği olanaklar çerçevesinde, Türk Genelkurmayı'nı Ortadoğu'da Amerika'nın kalkacağı bir hareketin parçası olmaması konusunda uyarıyordu. Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi'nin barış yapılması çağrısı Türk basınında da farklı şekillerde yankı buluyordu. **Tercüman'**da bu durum "Irak: "Hedefimize Ulaştık"[363] başlığı altında, Ziya ül Hak ve İslam Konferansı Genel Sekreteri Habib Şatti'nin arabuluculuk yapmalarını İran ve Irak'ın kabul ettiği haberi içerisinde değerlendiriliyordu. **Tercüman** yazarlarında savaşın kısa sürede sonuçlanacağı fikrinin hakim olduğu anlaşılıyordu. Fahir Armaoğlu "Savaş ve Sonrası" başlıklı makalesinde İran-Irak savaşından en karlı çıkan ülkenin Sovyetler Birliği olacağını ve savaştan sonra savaşan ülkelerden birisinin Sovyetler'e kaymasının olası olduğunu iddia ediyordu.[364] Armaoğlu'nun savaşın sonucu hakkında olduğu gibi savaştan kimin karlı çıkacağı konusunda da fikir sahibi olduğu görülüyordu. Zafer Atay'da makalesinde Humeyni'nin devrim ihracı için en kolay ülke olarak Irak'ı gördüğü buna karşın Irak'ın da Kuzistan Araplarını kışkırttığını belirten Atay'a göre "...İran gibi geri kalmış bir ülke, uydurma sebeplerle binlerce aydının kurşuna dizerek dar kadrolarını hovardaca harcamasının acısını ..."[365] çekiyordu. Zafer Atay'da savaşın bu olası sonucunu İran açısından değerlendirerek bundan Humeyni rejimini sorumlu tutuyordu.

Ergun Balcı ise Irak'ın barış isteğini farklı şekilde yorumluyordu. Balcı **Cumhuriyet**'teki yorumunda, "Irak'ın tüm çalkantılar ve yedek parça sıkıntılarına rağmen artan oranda direnen bir İran bulduğunu, Irak'ın barış isteyip, İran'ın

---

[361] Ali Sirmen, "Petrol-Ortadoğu NATO-Türkiye**", Cumhuriyet**, 29 Eylül 1980, s.5
[362] **a.g.e.**,
[363] "Irak: Hedefimize Ulaştık", **Tercüman**, 27 Eylül 1980, s.1,10
[364] Fahir Armaoğlu, "Savaş ve Sonrası", **Tercüman**, 28 Eylül 1980, s.4

istememesinin de bunun sonucu olduğunu..."[366] ileri sürüyordu. Balcı, Sovyetlerin İran-Irak Savaşı'ndan bir beklentilerinin olmadığını Batılıların da kabul ettiğini, komünistlerin İran'da güçsüz olduklarını ve Humeyni'nin devrilmesiyle İran'da komünistlerin gelme olasılığının olmadığını belirterek şöyle devam ediyordu. "...Nitekim bu gerçeği göz önünde tutan Kremlin, Irak'a silah yardımını artırmayı reddetmiştir..." [367] Balcı, Irak'ın ise "...isteyerek yada istemeyerek Humeyni'ye karşı ABD ile çıkar ortaklığına girmiştir. Üstelik savaş ABD'ye petrol yollarını koruma gerekçesi ile İran'a müdahale fırsatı vermiştir..."[368] diyordu. Balcı, Irak'ı Amerikan çıkarlarına hizmet etmekle eleştiriyordu. Balcı'ya göre, Sovyetler Birliği'nin bu savaştan çıkarı yoktu Irak'ın barış çağrısında bulunmasının nedeni de İran'ın direnmesiydi.

Fahir Armaoğlu da Sovyetler Birliği'nin savaş karşısındaki politikasını değerlendirdiği yorumunda savaşın Sovyetleri endişelendirdiği savını gündeme getirerek Sovyetler'in barış isteğinin nedenlerini sıralıyordu. Armaoğlu'na göre Sovyetler, Irak İran topraklarında iken yapılacak bir pazarlığın Irak lehine olacağını biliyorlardı. Sovyetler yakın ilişkiler içerisinde olduğu Irak'ın bundan karlı çıkmasını istiyordu. İkinci bir neden de savaşta Sovyet ve Amerikan yapımı silahlar kullanılması nedeniyle silahların karşılaştırılması gibi Sovyetler'in hoşuna gitmeyecek bir konu gündeme gelebilecek ve Sovyet silahlarının geri teknoloji ürünü olduğu ortaya çıkacaktı. Üçüncü nedende savaşın uzaması halinde Irak yeniden silah isteyebilecekti. Buda İran'la köprüleri tamamen atmak anlamına gelebileceği için Sovyetler bunu istemiyordu. Ayrıca böyle bir silah yardımı, Amerika'yı harekete geçirebilecekti. Bu gelişmede Sovyetler'i memnun etmeyecekti. Oysa savaşın sona ermesi Sovyetler'in bölgedeki manevra yeteneğini artırabilecekti.[369] Armaoğlu, Balcı'nın aksine bir yorum yaparak Sovyetlerin savaşın sona ermesini istemesinin birden fazla nedenini bulmuş gibi gözüküyordu.

---

365 Zafer Atay, "İran-Irak Savaşı", **Tercüman**, 29 Eylül 1980, s.4
366 Ergun Balcı, "Savaş ve Bazı Gözlemler", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1980, s.5
367 **a.g.e.**,
368 **a.g.e.**,
369 Fahir Armaoğlu, "Savaş ve Sovyetler", **Tercüman**, 2 Ekim 1980, s.4

Sami Kohen de savaşta süper güçlerin resmi tarafsızlıklarını yorumladığı makalesine göre, savaşın devamı, Hürmüz Boğazı'nın kapanması veya İran'ın yenilerek parçalanması durumundan Sovyetler Birliği'nin karlı çıkacağı düşünülebilirdi. Buna karşın Hürmüz Boğazı'nın kapanması durumunda olası bir Amerikan müdahalesi de beklenebilir, buda Sovyetler'i sıkıntıya sokarak cevap vermeye zorlayabilirdi. Bu nedenlerle birbirlerine güvenmeyen iki ülke, savaşta tarafsız kalma konusunda anlaşmışlardı.[370] Sovyetler Birliği'nin savaşa yönelik "tarafsız" tutumunun nedenini makalesinde açıklamaya çalışan Emre Gönensay'a göre İran-Irak Savaşı'na yönelik Sovyet politikasında belirleyici olan temel unsur petroldü. Sovyetler Birliği'nde çıkan petrol artık komünist bloğun petrol ihtiyacının

---

370 Sami Kohen, "Süperlerin Tarafsızlığı", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.5

karşılayamıyordu ve bu durum Sovyetler Birilği'ni Körfez petrolüne yöneltmişti. Gönensay, Sovyetler'in 1930'lardan itibaren Körfez'e sızmaya çalıştığını ve bunun esas nedeninin kendisinin ve peyklerinin artan petrol ihtiyacını karşılamak olduğunu, ayrıca petrolü kontrol ederek Körfez petrolüne bağlı Batı Avrupa ve Japonya'yı kendi politikalarına ve amaçlarına hizmet eder duruma getirmek olduğunu iddia ediyordu. Amerika'yı da bölgeye gereken önemi vermemekle eleştiren Gönensay, Amerika'nın bölgede yalnızca İran'la var olabileceğini düşünmenin büyük hata olduğunu İran'a ve Şah'a Amerika'nın verdiği desteğin ve gücün Türkiye'yi bile bir ölçüde zayıflatacak dereceye kadar çıktığını iddia ediyordu.[371]

Savaşta iki süper gücün tarafsız kalma konusunda anlaşmaları **Milliyet** gazetesinde "ABD ve SSCB Tarafsız Kalma Kararı Aldı" başlığıyla yer alıyordu. Haberde BM'lerdeki "İslam Ülkeleri Grubu"nun iki ülke arasındaki sorunu çözme yönündeki gayretleri İran tarafından engellenmiş, İran, Irak'ın tüm birlikleri geri çekilinceye kadar ateşkes uygulamayacağını belirtmiştir"[372] deniyordu. Ayrıca Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi'nin "Irak, İran'ın üç yıl süreyle hiç durmaksızın saldırganlığı ve anlaşmaları bozan davranışlarına maruz kaldıktan sonra Cezayir Anlaşması'nı geçersiz saymıştır..."[373] şeklindeki sözlerine yer veriliyordu. Haberde Irak'ın Pakistan Büyükelçisi'nin "...Sovyetler Birliği'nin Irak'la arasındaki dostluk ve işbirliği anlaşmaları gereğince ülkesine silah vermeye devam ettiğini..."[374] söylediği aktarılıyordu. Kohen, Balcı ve Armaoğlu'ndan farklı olarak Sovyetler'in barış isteği ve tarafsız kalmasının ardında, Amerika'nın bölgeye yerleşmesinden duyduğu endişeyi görüyordu. Savaşta Sovyetler Birliği'nin tutumu hakkında Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak **Newsweek** dergisine, "Sovyetlerin İran ve Pakistan'ı hedef alarak Basra Körfezi'ni arka kapıdan zorlamaya çalışmaktadır."[375] diyordu. Ziya ül Hak, dergiye verdiği mülakatın devamında ise Pakistan'ın Sovyetler

---

371 Emre Gönensay, "Sovyetler Körfez petrolünü Kontrole Alarak Japonya ve Avrupa'yı etkisizleştirmek emelinde", **Tercüman**,10 Ekim 1980, s.4

372 "ABD ve SSCB Tarafsız Kalma Kararı Aldı", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.6

373 **a.g.e.**,

374 **a.g.e.**,

375 "İki ülkenin petrol tesislerindeki zarar 1 trilyon 600 milyar liraya ulaştı", **Tercüman**, 7 ekim 1980, s.9

Birliği'nin hedeflerinden biri olduğunu ve istediği zaman Sovyetler'in İran'a müdahale edebileceğini belirtiliyordu.[376]

Batı'ya olan petrol akışını sağlayan Hürmüz Boğazı'nın kapanması durumunda Amerika'nın müdahale edeceği endişesi vardı. Deniz Banoğlu da makalesinde Hürmüz Boğazı'nın statüsünün ne olduğunu açıklıyordu. Boğaz için uluslararası alanda kabul edilmiş bir antlaşma yoktu ve boğazdan geçişler bugüne kadar geleneksel yasalarla düzenlenmişti. Boğaza kıyısı olan ülkeler de savaş zamanında düşman ülke gemileri hariç olmak üzere diğer gemilere serbest geçiş hakkı tanımak zorundaydı. Boğaza kıyısı olan ülkeler, geçişlerdeki kontrolü artırabilecek veya belli saatlerde geçiş izni verebileceklerdi. Boğaz'a kıyı ülkeler ancak ülkelerinin tesisleri tehlike altına düşmesi durumunda Boğaz'ı trafiğe kapatabileceklerdi.[377] Carter yönetimi Hürmüz Boğazı'nın kapanmasına seyirci kalmayacakları açıklamasını yaparken olası bir müdahalenin müttefiklerle birlikte yapmayı düşündüğü şeklinde yorumlar basında yer alacaktı. Amerika bölgeye bir uluslararası deniz gücünün gönderilmesini ve bu konuda BM Güvenlik Konseyi'nin karar almasını istiyordu. ABD Dışişleri Bakanı Edmund Muskie'nin Hürmüz Boğazı'nın şimdilik açık olduğu ve bu nedenle bir harekata gerek olmadığı, gerek Sovyetler'in ve gerekse kendilerinin tek başına bir müdahalede bulunmayı istemediği şeklindeki bir açıklaması basında yer alıyordu. Muskie'nin açıklamasında Amerika'nın "nazik durumu" nedeniyle bir müdahaleden çıkarlarının olmayacağını konuşmasına eklemişti. [378] Burada Muskie'nin "nazik durum" dan kastettiği konunun Amerikalı rehineler sorunu olduğu kuşkusuzdu. Amerika Hürmüz Boğazı'nın açık olmasını istemekle beraber İran'la doğrudan karşılaşma için zamanı uygun görmüyordu. **Tercüman** ise bu " nazik durumu" İran'ın savaşta Irak'a yardım etmemesi için Amerika'yı, Tahran'daki Amerikalı rehineleri öldürmekle tehdit ettiği şeklinde açıklıyordu.[379]

---

376 **a.g.e.**,

377 Deniz Banoğlu, "The Legal Status of the Straits of Hormuz", **Middle East Review**, Ekim 1980, s. 23

378 "ABD Hürmüz Boğazı'na Uluslararası bir filo gönderilmesini istiyor", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.7

379 "Türkiye Tarafsızdır", **Tercüman**, 3 Ekim 1980, s.5

Süper güçlerin savaşın durdurulması yönündeki gayretlerde BM'in devreye girmesi konusundaki ortak tutumlarına karşın, BM'nin faaliyetleri ve aldığı kararlar yetersiz bir görüntü sergilemişti. Prof. Dr Yılmaz Altuğ'da BM Güvenlik Konseyi'nin savaşa yönelik tutumunu sorgulamakta ve Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi'ni geç toplantıya çağırdığını, ayrıca BM üye tüm devletlerin savaşın uzamasının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edici boyutta olduğunu belirterek BM antlaşmasının 35. Maddesi uyarınca bunu yapabileceğini oysa hiçbir ülkenin bunu yapmadığını iddia ediyordu. Ayrıca saldırıya uğrayan ülkenin BM Güvenlik Konseyi'ne temsilci bile göndermediğini söylüyordu. BM Güvenlik Konseyi'nin ancak 27 Eylül'de bir ateşkes çağrısı yaptığını, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin de "tarafsız" kalmalarının ölümlere seyirci kalmak anlamına geldiğini iddia etmektedir.[380]

Birleşmiş Milletlerin savaşa barışçı bir çözüm bulma konusundaki tutumuna yönelik diğer bir eleştiride savaşın birinci ayını doldurmasından sonra Ömer Madra'dan gelecekti. Madra da BM'nin girişimlerini yetersiz bularak eleştiriyordu. Madra, BM'nin elinde savaşı sona erdirmek için yeterince güç olduğunu, örgütün amacının uluslararası barış ve güvenliğin korunması olduğuna göre BM'nin burada harekete geçmesi ve savaşın suçlusunu bularak yaptırım uygulaması gerektiğini ifade ediyordu. Güvenlik Konseyi'nin her türlü zorlayıcı yaptırım almaya yetkisi vardı ve BM Antlaşması'na göre saldırının bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ve o ülkenin siyasal bağımsızlığına karşı silah kullanması veya BM Antlaşması'na uygun olmayan bir eylemde bulunması gerekiyordu. Saldırı sayılan eylemler Antlaşma da açıkça belirtiliyordu. Silahlı kuvvetleri kullanarak işgal, bir ülkenin başka bir ülkeyi bombardıman etmesi ve her türlü silahlı saldırıda bulunması durumuydu.[381] Antlaşma metnine göre, "...siyasal, ekonomik askeri ya da başka herhangi bir nedenin saldırıyı haklı gösteremeyeceği, bir saldırı savaşının uluslararası barışa karşı bir suç olduğu önemle vurgulanmış. Ayrıca, bir saldırı savaşı sonunda elde edilecek toprak vs. gibi kazançlarda kesinlikle meşru sayılmayacağı da açıktır..."[382]

---

380 Yılmaz Altuğ, "Hukuçu Gözüyle İran-Irak Savaşı", **Milliyet**, 30 Eylül 1980, s.4
381 Ömer Madra, "Birleşmiş Milletler"**, Cumhuriyet**, 28 Ekim 1980, s.2
382 **a.g.e.,**

demektedir. Madra, savaşın nedeninin ne olduğunun kesin olarak bilinmediği, ancak savaşın kimin başlattığını ise

> "...22 Eylül 1980 günü Saddam Hüseyin bütün dünyaya bağıra bağıra ilan etti. Irak, İran'a o tarihten önce savaş açtı, daha sonra Irak Hava Kuvvetleri İran'ın belli hava üslerini bombaladı, arkasından da Irak Kara Kuvvetleri İran topraklarının işgale girişti... Irak askerlerinin yerle bir ettikleri, İran kasabalarında gösterişli pozlarla göndere bayraklar çektiklerini, Humeyni'nin resimlerini parçaladıklarını hepimiz televizyonlarımızda izlemedik mi? Evet bu konuda herhangi bir "tereddüde mahal" yok: Irak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın en temel hükümlerini açıkça çiğnemiş bir saldırı başlatarak uluslararası barışa karşı suç işlemiştir..."[383] demektedir.

BM'nin "Irak'ın bu saldırganlığı" karşısında sessiz kalışını eleştiren Madra "...BM Antlaşmasına sonuna dek bağlı, "barış aşığı" büyük devletlerin bu uluslararası suç karşısında sus pus oturmalarını, Irak'ın birçok ülkenin baş belası İran devrimini boğazlama girişimini tarafsızlık maskesi altında belki de ellerini ovuşturarak izlemelerini anlamak mümkün..."[384] dür şeklinde ifade eden Madra, BM'nin "suskun seyirciliğini" eleştirerek BM'nin "ilkelerinin ayaklar altına alınması karşısında sesiz kalmayarak "şeref tribününden inip oyunu durdurmasını" istemektedir. Madra'nın burada BM'den "tribünden inerek oyunu durdurması"ndan kastettiği şeyin barışın sağlanması mı yoksa suçu artık belli olan suçlunun infazını mı gerçekleştirmesini istediği anlaşılamamaktadır.

Amerika'nın olası bir müdahalesinin ve savaşın uluslarasılaşması endişesi basına yansırken, **Cumhuriyet,** diğer bir süper güç olan Sovyetler Birliği'nin tutumunu sütunlarında değerlendiriyordu. Sovyetler Birliği Başkanı Leonid Brejnev'in "...İran ve Irak'ın görüşme masasına oturmaları gerektiğini söylediği "...savaşın sürmesinin yalnızca emperyalistlerin çıkarlarına hizmet edeceğine dikkat..."[385] çektiği aktarılıyordu.

BM Güvenlik Konseyi'nin İran ve Irak'a ateşkes çağrısı Irak tarafından kabul edilirken, İran tarafından işgal edilen topraklar boşaltılmadan bu çağrıya uymayacakları açıklaması nedeniyle sonuçsuz kalacaktır. **Milliyet** de bu konuyu "Irak, BM'nin ateşkes çağrısını kabul etti" başlığıyla okuyucularına aktarırken,

---

383 **a.g.e.,**
384 **a.g.e.,**
385 "Brejnev:İran ve Irak derhal görüşme masasına oturmalı", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1980, s.1,11

haberin alt başlığı da “İran’ın ateşkese razı olmaması Irak’ı şaşırttı” şeklinde yansıyordu. Habere göre Iraklı yöneticiler, İran’ın Güvenlik Konseyi’nin ateşkes çağrısını reddetmesini şaşkınlıkla karşılamışlardı Iraklı yöneticiler, Beni Sadr’ın Güvenlik Konseyi’nin çağrısını reddetmesini “çılgınlık” olarak görürlerken, Irak halkı da “...İran akılsızlık ediyor, en büyük şansını yitiriyor...”[386] diyorlardı. Askeri gözlemcilerin İran’ın savaşa devam isteğinin İran’da büyük sorunlara neden olacağını söyledikleri belirtilerek Irak halkın da konuşmalarında “İran’a kesin darbenin indirileceği” inancının yaygınlaştığı ve Irak askerlerinin halktan büyük destek gördükleri ekleniyordu.[387] Yelçe, Irak’ın cephedeki üstünlüğünün İran ordusundaki tasfiyeler sonrasında ordunun Humeyni rejimine olan karşıtlığının etkili olduğunu belirtiyordu. Iraklılar, düşürdükleri bir uçağın pilotunun çocuk denecek yaşta olduğunu söylemişlerdi. Haberin başlığı da “Birçoğu Humeyni rejiminden kaçmak için tutsak oluyor” şeklindeydi.[388]

Amerika ve Sovyetler Birliği bu süreçte dışişleri bakanları düzeyinde görüşmelerde bulunurlarken ABD Dışişleri Bakanı Muskie’nin Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi ile görüşmesi de Amerika’nın taraf olduğu yorumlarına neden olacaktı. Bu durum **Cumhuriyet**’de “...Muskie bu görüşmenin ABD’nin İran-Irak arasındaki savaşta takındığı tarafsız tutumun sonu olduğunu doğrulamaktan kaçınmış...” şeklinde yorumlanıyordu.[389] Amerika’nın Hürmüz Boğazı’nın kapanması halinde müdahale edeceği şeklinde demeç vermesi üzerine İran yaptığı açıklamada, Hürmüz Boğazı’nın kapatılması gibi bir amaçlarının olmadığını, uluslararası yükümlülüklerinin gereğini yerine getirerek Hürmüz Boğazı’nın açık tutulması için gayret ettiklerini ifade ediyordu. Açıklamanın devamında ise,“...bazı yabancı devletlerin, boğazın kapanması olasılığını bahane ederek Körfez bölgesine müdahale etmeyi düşünmeleri kınanmıştır.”[390] deniyordu. Hürmüz Boğazı’yla ilgili olarak İran iki ay sonra bir açıklama daha yapacaktı. **Cumhuriyet**’e yansıyan habere

---

386 Özer Yelçe,“İran’ın ateşkese razı olmaması, Irak’ı şaşırttı”, **Milliyet**, 30 Eylül 1980, 1,13
387 **a.g.e.**,
388 Özer Yelçe, “Birçoğu Humeyni rejiminden kaçmak için teslim oluyor”, **Milliyet**, 30 Eylül 1980, s.1,12
389 “Brejnev:İran ve Irak derhal görüşme masasına oturmalı”, **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1980, s.6
390 “Ahvaz Kentinde göğüs güğüse çarpışmalar oluyor”, **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1980, s.4

göre, İran Dışişleri Bakanlığı, Körfez deki yabancı gemilerle ilgili bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride Amerika ve diğer güçlerin Körfez'deki askeri varlığı kınanıyor ve Hürmüz Boğazı'ndaki serbest ticaretin güvence altına alındığı, yabancı güçlerin bölgede bulunmasının ise durumu daha da ağırlaştıracağı belirtiliyordu. Ayrıca bildiride, savaşla ilgilide bilgi verilerek, Irak güçlerinin kayıtsız şartsız İran topraklarından çekilmediği sürece savaşın devam edeceği ifade ediliyordu.[391] Savaşın Batı'nın çıkarları açısından önemine vurgu yapan Yalçın Doğan da, Eylül 1979'da Jimmy Carter'a sunulan bir rapordan bahsederek Batı'nın "...petrolden doğduğu öne sürülen ekonomik bunalımda..."[392] olduğu bir dönemde "çıkarılan" savaşın zamanlamasının bunalımın aşılmaya başlanmasıyla örtüştüğünü iddia ediyordu.

Gazetelerin bölgedeki muhabirlerinin savaşın gelişimiyle ilgili geçtiği haberlerden savaşın gelişimi kadar, gazetelerin savaşa bakışlarıda yansıyordu. **Milliyet**'in Bağdat muhabiri Özer Yelçe, haberinde Iraklıların savaşı kazanacaklarına inandıklarını, Saddam'a büyük bir sevginin olduğunu belirterek, Batılı gazetecilere göre İran'ın saldırı gücünün zayıf olduğunu ve ancak hava akınlarıyla bir sonuç elde etmeye çalıştığını aktararak "...Gerçektende stratejik açıdan birşey elde edemeyen İran, bugün bir yere ertesi gün başka bir yere saldırarak cephe sayısını artırıyor..."[393] diyordu. Yelçe, savaşın bu iki ülkenin kaynaklarının yetersizliği nedeniyle uzun sürmeyeceğini söyleyenlerin çoğunlukta olduğunu, Irak'ı daha çok Arap ülkesinin desteklediğini ileri sürüyordu. Ancak bu destek, Irak'a Humeyni rejimini yıkması için veriliyordu. Bu destek Irak'ın güçlenip Arap dünyasının liderliğine geçmesine müsaade edilmesi anlamı taşımıyordu. [394] Bir gün sonrasında ise Yelçe'nin gönderdiği habere göre Bağdat'ta savaşa rağmen panik yoktu ve "Iraklı General Ebu Hüseyin, istesek İran'ın içlerine kadar girebiliriz, ama buna gerek yok. Komşumuzla

---

391 "İran: "Yabancı güçler Ortadoğu bunalımını ağırlaştırıyor", **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1980, 1,9
392 Yalçın Doğan, "Ortadağu'da Zamanlama", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1980, s.1,9
393 Özer Yelçe, "Bağdat'ta Yaşam", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.1,11
394 **a.g.e.**,

dost olmak istiyoruz" diyordu.[395] Yelçe'nin Irak'ın Arap dünyası üzerine yorumu bir gün öncesindeki "Yeni bir Nasır mı?" başlıklı yorum göz önüne alınarak değerlendirildiğinde daha anlaşılır hale gelecektir.

**Cumhuriyet**'in Tahran muhabiri Cengiz Çandar ise halkın direnme gücünün arttığına vurgu yaparak "...Batılı askeri gözlemcilerin, İran ordusunun ortaya koyduğu savaşma yeteneğinin ve gösterdiği direnme gücünün kendilerini şaşırttığı ve İran ile ilgili değerlendirmelerinin yanlış çıktığı yolundaki itiraflardan gururla söz ediyor İranlılar. Bir savaş halinde, Irak'ın birkaç gün içinde İran'ın direnişini kırabileceği savı çökmüş durumda..."[396] demektedir. Yelçe ve Çandar arasında savaşın seyri konusundaki büyük yorum farklılığı dikkat çekicidir. **Milliyet**'in diğer bir haberi de Arap ülkelerinin Irak'a olan bu "desteklerinin" nedenleri üzerinedir. Haberde savaşın Arapları ikiye böldüğü, Suudi Arabistan'ın dört günlük bir kararsızlıktan sonra Irak'ı desteklediğini açıkladığı ifade ediliyordu., Diğer Körfez ülkeleri de Irak'ın yanında yer almışlardı. Habere göre bu desteğin nedeni ise bu ülkelerde önemli miktarda bir Şii nüfusun olmasıydı. Suriye ve Libya ise, İran'ı destekler bir tutum içine girmişlerdi ve Cezayir ve Güney Yemen'nin ise tarafsız bir tutum sergilemeleri bekleniyordu. [397]

**Yankı** dergisinde çıkan yoruma göreyse, Körfez ülkelerinin Irak'a olan destekleri, yapılan gizli bir antlaşmaya dayanıyordu. "...Irak saldırıya geçmeden önce Suudi Arabistan, Kuzey Yemen, Ürdün ve Umman hariç Basra Körfezi şeyhlikleriyle gizli gayri resmi antlaşmalar yapmıştı. Şimdi uygulanmakta olan bu antlaşmalar, savaş Irak'ın başarısıyla sona ererse belki de bölgede Sovyetler Birliği ve Amerika dışında yeni bir askeri ittifakın doğmasına yol açacaktı..."[398] Savaştan hemen önce de Iraklı yetkililer, Suudi Arabistan, Ürdün ve Kuzey Yemenli liderler ve silahlı kuvvetler yetkilileriyle görüşmelerde bulunmuşlar ve onların verdiği destek, Irak'ın saldırmasına yardım etmişti.[399] Irak'a önce şüphe ile bakan Körfez ülkelerinin tutum değişikliğine giderek Irak'ın yanında yer alışlarını makalesinde değerlendiren Kohen'e göre bunun en büyük nedeni Humeyni'nin bu ülkelere devrim ihraç etme isteğiydi. Nüfuslarında farklı oranlarda Şii bulunan bu ülke liderleri bu durumdan

395 Özer Yelçe, "Bağdat'ta Yaşam", **Milliyet**, 28 Eylül 1980, s.1,10
396 Cengiz Çandar, "İran'ın iki üç hafta daha yedek parça sıkıntısı yok", **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1980, s.1,12
397 "Araplar İkiye Bölündü", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.5
398 "Arap Ülkeleri Birleşti", **Yankı,** 13-19 Ekim 1980, s.10
399 **a.g.e.**,

kaygı duyuyorlardı.[400] "...Irak'ın Humeyni'ye iyi bir ders vermesi hatta onun devrilmesini sağlaması kadar Kral Hüseyin ve Kral Halid'i memnun edecek bir şey ..."[401] yoktu. Savaşın başında örtülü olan bu destekler daha belirgin hale gelecek, Suudi Arabistan ve Kuzey Yemen Irak'a açık destek vereceklerdi. Bunun karşısında ise savaşın başında tarafsızlıklarını ilan eden Suriye ve Libya'da İran'ın yanında yer aldıklarını açıklarken, bu gelişme Libya ve Suudi Arabistan'ın diplomatik ilişkilerini kesmelerine neden olacaktı. Armaoğlu da bu kutuplaşmaya değinerek burada dikkat çeken hususun, "...İran gibi "gerici" denen bir rejimi, "ilerici" denen sosyalist Arap devletlerinin desteklemesine karşılık, krallık ve şeyhliklerle idare edilen ve "gerici" damgasını yemiş ülkelerin "ilerici" ve sosyalist Irak'ın arkasında yer almalarıdır..."[402] demektedir. Armaoğlu bu durumun bölgede ilk defa ortaya çıktığına vurgu yapıyordu.

**Milliyet** de Suudi Arabistan'ın Libya ile ilişkisini kesmesinin nedeni olarak Kaddafi'nin hac konusundaki açıklaması gösteriliyordu. Suudi Arabistan bu konuyla ilgili yaptığı açıklamada şöyle dediği aktarılıyordu. "Kaddafi'nin sözlerinin üzüntüyle karşılandığı belirtilmiş, Libya'nın iftiralarla Müslümanları yanıltmaya çalıştığı kaydedilmiştir..."[403] İran-Irak Savaşı'nın Arap dünyasında yarattığı çatlak Ürdün'ün başkenti Amman'da yapılması gereken 1980 yılı Arap Zirve Toplantısını da etkileyecek, Suriye toplantının mevcut koşullar nedeniyle ertelenmesini isterken, bu isteğin reddedilmesi üzerine de toplantıyı boykot ettiğini açıklayacaktı. Bu boykot kararını Güney Yemen'in de desteklediği açıklanıyordu. Bu iki ülkeyi "kararlılık cephesi" diye adlandırılan, İran'ı destekleyen grup içerisinde yer alan Libya'yı, Cezayir ve FKÖ'nün takip edebileceği belirtiliyordu. FKÖ'den daha sonra yapılan açıklama ise örgütün 12.Arap Zirvesi'ne katılmayacağı yönünde olacaktı.[404]

Ergun Balcı da Arap toplumundaki bu bölünmenin kaynağının İran-Irak Savaşı olduğunu, savaşın Arap toplumunu iki kampa böldüğünü, Körfez ülkelerinin Şii azınlıkları nedeniyle İran'a kuşkuyla yaklaştıklarını belirterek başka bir olguya daha dikkat çekmektedir: "...Ama İran'ın bölgede güçlenmesinden çekinen tutucu Körfez ülkelerinin savaşı sola dönük Irak kazanır ve bölgede ağırlığını duyurmaya başlarsa, bu olguyu nasıl karşılayacakları da merak konusudur..."[405] diyordu. Balcı yorumun devamında savaşın, Arap toplumunda başka sorunlar hakkında da bölünmelere neden olduğunu belirtiyordu. Balcı'ya göre savaş ayrıca Filistin sorunun

---

400 Sami Kohen, "Kim Kimi Neden Tutuyor?...", **Milliyet**, 29 Eylül 1980, s.5
401 **a.g.e.**,
402 Fahir Armaoğlu, "Orta Doğu'da Kutuplaşma", **Tercüman,** 31 Ekim 1980, s.4
403 "Suudi Arabistan Libya ile diplomatik ilişkisini kesti", **Milliyet**, 1 Kasım 1980, s.8
404 "Arap Zirvesi tehlikeye girdi", **Milliyet**, 25 Kasım 1980, s.1,9
405 Ergun Balcı, "Arap doruğu başlarken", **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1980, s.5

geriye atılmasına neden olmuştu ve bu durumda İsrail'in işine geliyordu.[406] Suriye'nin ertelenmesi talebi ve boykotuna rağmen Ürdün'ün başkenti Amman'da başlayan Arap Zirve Toplantısı'na "kararlılık cephesi" olarak bilinen Suriye, Cezayir, Libya, Demokratik Yemen Cumhuriyeti ve FKÖ katılmayacaklardı. Bu şekilde de Arap toplumundaki bölünme kesin bir şekilde açığa çıkmış oluyordu.[407]

Hürmüz Boğazı'ndan yapılan petrol sevkiyatının kesilmesi ve bunun Batı'ya ve Türkiye'ye olası sonuçları basında gündeme geliyordu. Erdoğan Alkin de bu konuya **Milliyet**'teki yazısında değinerek, İran-Irak Savaşı nedeniyle dünya petrol tüketiminin %35'nin, Batı Avrupa'nın petrol ihtiyacının %63'ünün, Amerika'nın %20 ve Japonya'nın %73'nün geldiği Hürmüz Boğazı'nın kapanma olasılığı Batıda yüksek petrol stokları nedeniyle ciddi anlamda bir tedirginliğe yol açmayacağını belirtiyordu. Ancak savaşın bir yılı aşkın bir süre devamı ve Körfez'in kapalı kalması durumunda Batı da bir petrol darboğazı yaşanabilirdi. Olası bir kapanma durumundan kısa vadede etkilenecek ülkeler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdi. Petrol fiyatındaki ani artış, ekonomiye ek yük getireceği gibi ülkeleri spot piyasalardan alıma zorlayabileceği için de döviz sıkıntısına neden olabilecekti. Petrol ihtiyacının %60'ını Körfez'den sağlayan Türkiye, %10 dolayında gelecek yıl kapasite kısıtlamasına gitmemesi durumunda yeni bağlantılar ile serbest piyasadan ek petrol almak zorunda kalacaktı. Alkin'e göre buda Türkiye'nin ödemeler dengesini oldukça olumsuz yönde etkiyecekti.[408] **Cumhuriyet**'te aynı konuyu gündemine taşıyarak savaşın en büyük etkisinin spot alımlarda yaşandığı ve savaş öncesinde tonu 150 dolara olan feul-oil'in tonunun 230 dolara fırladığı aktarılıyordu. Türkiye'nin o dönemde en çok ihtiyaç duyduğu petrol ürünlerinden birisini oluşturan feul-oil ham petrolden sağlanıyordu. Türkiye'ye olan petrol akışının durması halinde Türkiye ham petrol ihtiyacını spot piyasadan sağlamak zorunda kalabilecekti. Bunun

---

406 **a.g.e.**,
407 "Amman Doruğu Arapları bir kez daha böldü", **Cumhuriyet,** 26 Kasım 1980, s.5
408 Erdoğan Alkin, "İktisatçı Gözüyle İran-Irak Savaşı", **Milliyet**, 28 Eylül 1980, s.8

anlamı da Türkiye'nin petrolü 230 dolardan temin edeceğiydi.[409] Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının Türkiye kesiminde meydana gelen patlamayla hasar gören hattın tamiri tamamlanıyor ve ve hat 3 Ekim'de yeniden işletilmeye başlanıyordu.[410] Türkiye'nin karşılaşabileceği bu enerji darboğazı konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Serbülent Bingöl'ün Irak'ın saatteki petrol pompalama hızını üç kat artırdığı, savaştan önce saatte 1700 ton pompalayan Irak'ın, dünden itibaren bunu 3700 tona çıkardığı açıklaması **Milliyet**'de yer alıyordu. Bingöl, 130 ve 140 tonluk üç petrol tankerinin İran'dan petrol yüklemek için beklediğini açıklıyordu.[411] **Cumhuriyet**'de konuyla ilgili olarak Bingöl'ün "paniğe gerek yoktur" sözleri yer alıyordu. Serbülent Bingöl, Türkiye'nin bir milyon ton ham petrol stokunun olduğunu 600 bin tonunda gelmekte olduğunu belirtiyordu. Bakan, 195 bin ton motorin, 315 bin ton feul-oil stokunun olduğunu, ancak vatandaşları yinede tasarruf yapmaya davet ettiğini, elektrik kesintilerine ise devam edileceğini sözlerine ekliyordu.[412] Kerkük'ten Yumurtalık'a günde 50-110 bin ton ham petrol pompalanan hat, Kerkük'teki tesislerin İran tarafından bombalanması üzerine Eylül ayı sonundan itibaren devre dışı kalacaktı.[413] Türkiye'nin 1980 yılı için Irak'tan almayı planladığı ham petrolün 3,5 milyon tonunu aldığı, Irak'tan petrolün diğer kısmı gelmese de bir sıkıntı çekilmeyeceği ayrıca Irak'tan tankerler vasıtasıyla petrol getirildiği, Libya ve Suudi Arabistan'la da bu konuda görüşmeler yapıldığı **Milliyet**'de yer alıyordu.[414]

Savaşın birinci ayını doldurmasının ardından petrol darboğazı endişesinin basında gündeme geldiği görülmektedir. Irak'ın Kerkük-Yumurtalık boru hattını çalıştıramayacağını açıklamasıyla bu endişe artacaktı. Ancak savaşta Türkiye'nin tutumunun önemi nedeniyle gerek İran, gerekse Irak Türkiye'ye petrol sağlama konusunda sıcak bir tavır sergileyeceklerdi. Türkiye'nin Irak'tan 1980 yılı için alacağı ham petrol miktarının 5 milyon ton olduğu ve bunun 3,8 milyon tonunun

---

409 "İran-Irak Savaşı feul-oil'in tonunu spot alımlarda 150 dolardan 230 dolara yükseltti", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1980, s.1,9

410 **Ayın Tarihi**, 2 Ekim 1980, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

411 "Irak petrol hattından üç misli petrol pompalıyor", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.1,7

412 "Enerji Bakanı: "Akaryakıt konusunda paniğe gerek yok", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1980, s.1,8

413 "Amerika, savaşın başından beri ilk kez Irak'ı eleştirdi", **Cumhuriyet,** 25 Ekim 1980, s.5

414 "Türkiye, Irak'tan bu yıl için bağlantı yaptığı 5 milyon ton petrolün 3,5 milyon tonunun almış durumda", **Milliyet**, 30 Eylül 1980, s.1,8

alındığı ve Irak'ın 500 bin ton da Suudi Arabistan ve Kuveyt üzerinden gönderileceğini bildirdiği belirtiliyordu. İran'dan ise alınması gereken 3,4 milyon ton petrolün 2,5 milyon tonunun alındığı geri kalan bölümünün de İran limanlarından yüklenmesinin beklendiği aktarılıyordu.[415] **Tercüman**'da bu konuyla ilgili olarak verilen habere göre, savaş nedeniyle düşen petrol üretimini kapatabilmek amacıyla Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in petrol üretimlerini üç milyon varil artıracaklardı. Petrole duyulan ihtiyaç spot piyasada, petrolün fiyatını 31 dolardan 36,50 dolara çıkaracaktı. Gözlemcilere göre petrol ihtiyacının %45'ini Irak'tan sağlayan Türkiye'nin üç aylık petrol stoku vardı. Türkiye'nin bundan sonraki dönemdeki ihtiyacını spot piyasada karşılamak zorunda kalabilirdi. Ancak döviz rezervleri bu durumda yetersiz kalabilirdi. [416] Çölaşan'da Irak'ın pompalamayı durdurduğu Kerkük-Yumurtalık hattını tekrar devreye sokmaması ve Türkiye'nin petrol alabileceği yeni bir yer bulamaması durumunda yılbaşından sonra bir enerji krizine girilmesinin kaçınılmaz olduğunu ve spot piyasada petrol almak içinde yeterli dövizin bulunmadığını belirtecekti.[417] Türkiye'nin petrol ihtiyacının %44'nü İran ve Irak'tan sağlıyordu. Hürmüz Boğazı'nın kapanması petrol fiyatlarının artmasına neden olabilecekti. Irak'tan petrol gelmemesi durumunda Türkiye, nakit parayla spot piyasan petrol almak zorunda kalacak, buda petrol için ödediği yıllık 3 milyar doların üçe katlanması anlamına gelecekti Boğazın kapanması durumunda "ABD Kongresi Araştırma Servisi" tarafından hazırlanan rapora göre petrol fiyatları 100 dolara çıkabilecekti.[418] Mustafa Özyürek'te bu noktaya vurgu yaparak tasarruf önlemlerinin alınmasını öneriyordu.[419] Bu konuda Türkiye'yi rahatlatan haber basına daha sonra yansıyacaktı. Petrol sorunu, Irak'ın vermeyi düşündüğü ancak savaş nedeniyle veremediği petrolü diğer Körfez ülkelerinin Türkiye'ye vermeleriyle giderilecekti. Irak'ın bu ülkelerle yaptığı antlaşmaya göre Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri, Irak'ın Fransa, Brezilya ve Türkiye'ye olan petrol ihracı

---

415 "İran ve Irak Türkiye'ye petrol vermeyi sürdürecek", **Milliyet**, 25 Ekim 1980, s.4

416 "Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve B.A Emirlikleri petrol üretimlerini 3 milyon varil artırıyor", **Tercüman**, 10 Ekim 1980, s.1,9

417 Emin Çölaşan, "Irak ve İran petrolü keserse Türkiye sıkıntılı duruma düşecek", **Milliyet**, 1 Kasım 1980, s.7

418 "Hürmüz Boğazı kapanırsa 1 varil petrol 100 dolar olacak", **Tercüman**, 16 Ekim 1980, s.1,8

419 Mustafa Özyürek,"Hürmüz Boğazı ve Kış Baba", **Milliyet**, 27 Ekim 1980, s.5

miktarını karşılayacaklar, Irak ta bu petrolü, kendisi üretmeye başlar başlamaz bu ülkelere verecekti.[420] **Cumhuriyet** gazetesi de bu gelişmeyi okuyucularına aktararak Irak'ın savaş nedeniyle antlaşmalarla doğan petrol yükümlülüklerini yerine getirememesi nedeniyle Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Irak'ın bu yükümlülüğünü yerine getirebilmek için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu dokuz ülkeye ek petrol ihracatı yapacağı belirtiliyordu.[421] Petrol konusundaki bu gelişmeyle rahatlayan Türkiye savaş nedeniyle rafineleri çalışmayan İran ve Irak'a başta gazyağı, motorin ve benzin olmak üzere petrol ürünleri satışına başlayacaktı. Bu durum **Milliyet'**te ilişkilerin tersyüz olması anlamına geldiğini Türkiye'nin ithal eder konumdan ihraç konumuna geçtiği, bu durumda karın düşünülmediği ve dostluk ilişkileri içerisinde bu satışın gerçekleştireceği şeklinde veriliyordu.[422] Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine olan ihracatı yalnızca petrol ürünleriyle sınırlı kalmayacak gibi görünüyordu. Ortadoğu ülkelerine olan gıda maddesi ihracatında küçük oranlı hızlı kıpırdanmalar görülmeye başlanacaktı. Tavuk, et margarin, un, buğday gibi ürünlerin ihracatının bağlantıları yapılacaktı. İran-Irak Savaşı'nın Ortadoğu ülkeleri arasında gıda maddesi ihtiyacını artırırken Türkiye'nin bölge ülkesi olması dolayısıyla avantajlı olduğuna vurgu yapılıyordu. Bu durum daha ucuz bir fiyata ürünün ihracına olanak verecekti ki, bunun ithalatçı ülke açısından hiç kuşkusuz tercih edilen bir husus olacaktı.[423] Türkiye Irak'tan gelecek petrol konusunda rahatlamasına karşın, İran'dan gelecek petrol konusunda savaş nedeniyle rahat değildi. Buna ek olarak da artan petrol tüketiminin de karşılanması diğer bir sorundu. Türkiye bu açığını kapatabilmek için ek petrole ihtiyacı vardı. Bunu Libya'dan alacağı ek petrolle gidermeyi planlıyordu. Ancak Libya'nın her yıl vermeyi taahhüt ettiği 4,5 milyon ton petrolü de vermemiş, aksine bunu 2 milyon tona düşürmüştü. Bu miktarın artırılmasının Libya ile yapılacak görüşmelerde gündeme getirileceği belirtiliyordu.[424] Kasım ayında Irak, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını açtığını

---

420 "Yeni taahhütlerin tutarı günde 1 milyon varil", **Milliyet**, 8 Kasım 1980, s.6

421 "Suudi Arabistan Türkiye dahil savaştan etkilenen 9 ülkeye ek petrol ihracatı yapacak", **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1980, s.5

422 "Irak ve İran'a benzin, gazyağı ve motorin satmaya başladık", **Milliyet,** 19 Kasım 1980, s.6

423 Kenan Mortan, "Türkiye, Ortadoğu pazarına gıda ürünleriyle giriyor", **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1980, s.5

424 "Libya'dan daha fazla petrol isteyeceğiz", **Milliyet,** 10 Aralık 1980, s.1,9

açıklayacaktı. İran hava kuvvetlerine bağlı uçakların savaşın başlamasından itibaren en şiddetli hava saldırısını Kerkük'teki petrol pompalama istasyonuna yaptıkları haberi **Cumhuriyet** gazetesinde yer alıyordu. Bombalamanın zamanlamasının Irak'ın tekrar Yumurtalık'a doğru petrol pompalamaya başladığını açıklamasının hemen sonrasında yapılmış olması ise önemliydi.[425] İran-Irak Savaşı'nın Türkiye'ye olumsuz etkisi olan petrol konusunun "milli dava" olarak basında ele alınıp değerlendirildiği görülmektedir.

Türkiye'nin İslam Ortadoğu'suna "yönelik geleneksel tarafsızlık politikası" İran Devrimi sonrasında patlak veren İran-Irak gerginliği döneminde de devam eder bir görüntü çizmişti. Türkiye'de gerçekleşen 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından çıkan İran-Irak Savaşı'na yönelik Türk dış politikası yine bu geleneksel görüntü içerisinde kalmıştır.12 Eylül müdahalesinin ardından Dışişleri Bakanlığı'na getirilen İlter Türkmen BM çalışmaları için bulunduğu New York'ta yaptığı açıklamada Türkiye'nin İran ve Irak arasındaki savaşı kaygıyla takip ettiğini, savaşın Türkiye'yi hem güvenlik hem de ekonomik açıdan endişelendirdiğini ve savaşa bir çözüm bulmaya yönelik olarak İslam Konferansı'nın aldığı karar doğrultusunda iki ülkeye bir iyi niyet heyeti gönderileceğini söyleyecekti Türkmen'e göre Irak'la on Türk'ün öldürülmesiyle meydana gelen gerilimler Irak Enformasyon Bakanı'nın ziyaretiyle artık geride kalmıştı.[426] Türkmen, Türkiye'nin iki ülke ile olan ilişkilerinden ve gelişmelerden bahsederek "...Irak'ı bir düşman değil, dost bir ülke olarak görmek istiyoruz. İran ile de daima iyi komşuluk ilişkileri içerisinde olmuşuzdur. Bundan böyle de bu şekilde devam etmesi dileğimizdir. İran'ı dost olarak biliyoruz ."[427] diyecekti. Bu mesajdan anlaşılacağı gibi 12 Eylül yönetimi de savaşan iki komşusuna karşı eşit mesafede durmaya ve "aktif tarafsızlık" politikasını sürdürmeye özen gösteriyordu. Türkmen açıklamasının devamında ise, İran-Irak Savaşı'nı durdurmak için bir girişimde bulunmayacaklarını, zaten İslam Konferansı Örgütü'nün bu yöndeki girişimleri olduğuna dikkat çekiyordu. Türkiye'nin bir arabuluculuk girişiminde bulunmamasının nedeni, henüz mevcut ortamı böyle bir

---

425 "Irak'ın Kerkük petrol bölgesi bombalandı", **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1980, s.5
426 "Türkmen "İran-Irak Savaşını Kaygı Ve Endişeyle İzliyoruz", **Milliyet**, 28 Eylül 1980, s.1,12
427 **a.g.e.**,

girişim yapmaya elverişli görmemesindendi. Irak tarafı bir ateşkes ve barış sağlanmasına sıcak bakarken, İran ise gerek başbakanı ve gerekse cumhurbaşkanının ağzından böyle bir girişime sıcak bakmayacaklarını belirtmiş olmalarıydı. Nitekim İran, İslam Konferansı Örgütü adına barış girişiminde bulunan Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak'a ve İKÖ Genel Sekreteri Habib Şatti'ye bunu açık bir dille ifade edeceklerdi.[428] Türkmen'in bahsettiği "güvenlik"endişesini Bayülken daha açık hale getirecekti. Milli Savunma Bakanı Haluk Bayülken'in Türkiye'nin savaşı büyük bir hassasiyet içinde takip ettiğini, "mevcut planlarını" uygulamak için hazırlık yaptığını ve kendilerinin görevinin Türkiye'nin bütünlüğünü korumak olduğunu söylediği aktarılacaktı. Bayülken bu savaşın sonunda oluşabilecek tablolara yönelik kastettiği "mevcut planları"ndan anlaşılan, savaşın barış dışındaki sonuçlarından Türkiye'nin önemli ölçüde rahatsız olduğuydu. [429] Bayülken yaptığı açıklamanın başında ise "dost ve komşu iki ülkenin bir savaş içine girmesi Türkiye'de büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Kardeş iki ülkenin aralarındaki bütün sorunlarını barışçı yollardan çözümlemeleri, bunu temin içinde aralarında en kısa zamanda ateşkes antlaşmasına varmaları en büyük arzumuzdur" [430] diyordu. Türkiye, gerekli önlemleri alırken savaşın barışla sonuçlanmasını fazlasıyla istediği kesindi. Türkiye "aktif tarafsızlığı"nı koruma konusunda hassas bir politika takip ediyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması **Tercüman**'da "Türkiye tarafsız" başlığıyla yer alıyordu. Haberde Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin İran ve Irak'a toprakları üzerinden silah sevkıyatına izin vermesinin söz konusu olmadığı, iki dost ülke arasında devam eden savaşın barışçı yollardan çözümünü isteyen Türkiye'nin savaşın daha çok yayılmamasına yönelik gayret sarf ettiği belirtilerek, savaşan taraflardan hiçbirisine silah vermesinin de söz konusunu olamayacağı aktarılıyordu.[431]

Bu konunun **Cumhuriyet** gazetesinde de haber olarak yer bulduğu görülüyordu. Haberde **Tercüman**'dakine benzer ifadeler kullanılarak Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'in, Türkiye'nin Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak'ın İslam

---

428 **a.g.e.**,
429 "Bayülken:Irak ile İran'ın Ateşkes Anlaşmasına Varmaları En Büyük Arzumuzdur", **Milliyet**, 27 Eylül 1980, s.1,9
430 **a.g.e.**,
431 "Türkiye Tarafsızdır", **Tercüman**, 3 Ekim 1980, s.1,8

Konferansı adına yürüttüğü iyi niyet çalışmalarını desteklediğini söylediği aktarılıyordu.[432] **Tercüman** da Türkiye'nin Ziya ül Hak'ın iyi niyet girişimlerine olan desteğini vurguladığına ilişkin haber de, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Suudi Arabistan'ın savunulması için Amerika'ya üs verebileceklerini ve "İslam ülkeleri tehditler karşısında devekuşu gibi başlarını kuma gömeceklerine"[433] gerçekçi bir tavır takınmalıdırlar dediği aktarılıyordu.

Türkiye'nin savaşta tarafsızlığını ilan etmiş olmasına karşın dış basında Türkiye üzerinden Irak'a silah gönderildiği iddialarının devam ettiği Türk basınında yer alıyordu. Rahmi Kumaş'ta **Cumhuriyet**'deki yazısında, Türkiye'nin savaşta taraf gözükmesinin Atatürk'ün "Yurtta sulh dünyada sulh" deyişiyle çelişkiye düşmüş olacağını, Türkiye'nin savaşta taraf tutmaması gerektiğini belirtecekti. Büyük devletlerin arkasından gitmek Türkiye'ye yarar sağlamayacaktı.[434] Kumaş burada, askeri yönetimin onaylayabileceği bir ifade kullanarak, savaşta Amerika'nın arkasından gidilmemesi konusunda uyarıda bulunuyordu. Ancak **Cumhuriyet**'de Em. Orgeneral R.Ferit Erdoğan ise makalesinde Türkiye'nin kuruluşundan itibaren izlediği dış politikayı eleştirerek

> "...kalkınmış bir Türkiye yaratmak için, içimize dönük izlediğimiz politika ile Ortadoğu'daki politik gelişmelerde etkinliğimizi yitirmiş dahası yalnızlığa itilmişizdir. Hiç bir savaş saldırısız (taarruzsuz) kazanılmaz...Kanımca politikada da aynı kural geçerlidir. Yalnız savunmayı içeren bir politika ile başarıya ulaşılamaz. Zamanında ve yerinde gerekli politik saldırılar yapmak başarı için zorunludur..."[435]

diyordu. Erdoğan Türkiye'nin kuruluşundan itibarenki dış politikasını eleştiriyordu. **Cumhuriyet**'in genel çizgisine çok uyduğu ifade edilemeyecek olan bu görüşlerin gazete yer alması, 12 Eylül sonrasında orduya duyulan sempati ve orduya yakın olma ihtiyacıyla belki açıklanabilirdi. Ancak Erdoğan'ın Türkiye'nin kuruluşundan itibaren uyguladığı dış politikayı eleştirmesi aynı zamanda Atatürk'ün dış politikasını da eleştirmek anlamına geliyordu. Acaba 12 Eylül müdahalecilerinin de benzer bir

---

432 "Dışişleri:Türkiye'nin taraflardan birine askeri yardım malzemesi sağlaması söz konusu değil", **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1980, s.1,9

433 "Türkiye Tarafsızdır", **Tercüman**, 3 Ekim 1980, s.1,8

434 Rahmi Kumaş, "İyi ilişkler içinde olmalıyız", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1980, s.7

435 R. Ferit Erdoğan, "Süre Yitirmeden...", **Cumhuriyet,** 3 Ekim 1980, s.5

kanıya sahip olma ihtimalide bu durumda gündeme gelebilirmiydi? Bu makalenin yanında Haluk Gerger'in savaşı daha global ölçüler içerisinde ve "emperyalizme karşı yapılan İran Devrimi" temelinde değerlendiren makalesi yer alıyordu. Gerger, savaşın nedenlerinin çoğaltılabileceğini, savaşın ancak "ezenle ezilen, devrimle, karşı devrim" arasında olduğunu, İran Devrimi'nin yalnız, Şah'a karşı değil, tüm uluslararası düzene ve onun destekçilerine karşı yapılmış olduğunu, sistemi temelinden sarsıntıya soktuğu için de hoşgörüyle karşılanmadığını iddia ediyordu. Gerger'e göre İran Devrimi uluslararası sömürü ve baskıya karşı mücadele ettiği için affedilmemiş, Ortadoğu'daki yerleşik düzene ve ekonomik sisteme bir darbe olduğu için hedef alınmıştı. Irak'ın saldırısı ise "...Irak ordusunun gürültüsü, Saddam Hüseyin'in cüce varlığıyla birlikte tarihin cılız bir sesinden başka bir şey değildir. Irak ordusunun nesnel işlevi ise tarihsel bir yasanın günümüzde işleyişiydi ve bu Saddam Hüseyin'e düzenin paralı askeri olmak onurunu verebilir ..."di.[436] Gerger, süper güçlerin tutumunu da eleştirerek "...düzenin ilahları gizli sevinçlerini "yansızlık" demeçlerinin kaypak kılıfına saklamaktadırlar... Savaş alanlarında sonuç ne olursa olsun, İran Devrimi, insanlığın özgürlük savaşımındaki onurlu yerini almıştır ve ezilen insanları için görkemli bir kurtuluş anısı olarak yaşamın bir parçası olmuştur ..."[437] diyordu. Gerger'in bu makalesinin Erdoğan'ın makalesiyle aynı gün ve sayfada yer alması kanımca yorumlanmaya muhtaç yeni bir makale konusu oluşturabilirdi.

Türkiye'nin 12 Eylül müdahalesinden sonra kurulan hükümet savaşa yönelik tarafsız bir politika takip ederken, İsrail-Filistin sorununda taraf olmaya başlıyor ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu. Türkiye İsrail'le olan ilişkilerini en alt düzeye indirecekti. Bu tutum Arap ülkelerine yönelik sıcak mesajların ilkini oluşturacaktı. Ardından Dışişleri Bakanı Türkmen'in Amman ziyaretiyle Arap ülkelerine yakınlaşma politikası daha belirgin hale gelecekti. **Milliyet** gazetesinde bu politika değişikliği şöyle yorumlanıyordu. Türkiye'nin İsrail'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi görüşü eski bir politika olmasına karşın "...belki de ilk kez bir Arap ülkesi ile birlikte yayınlanan bir ortak bildiride yer alan bu görüşler

---

436 Haluk Gerger, "Ortadoğu'da Devrim ve Karşı Devrim"**, Cumhuriyet**, 3 Ekim 1980, s.3

437 **a.g.e.**,

artık Türkiye'nin Orta Doğu'daki kampını seçmiş olduğunu ve bu kampın tartışmasız bir durumda olduğunu ortaya koyuyordu.Üstelik bu görüşler 1978'de Bağdat'ta toplanan Arap doruğunda kabul edilen prensiplerle de aynıydı..."[438] Savaşta Irak'ın tarafında yer alan Ürdün'e yapılan bu ziyaretin sonunda yayınlanan ortak bildiride İran-Irak Savaşı'nın yer almaması dikkat çekiciydi. Haberin devamında ise "taraf" olan Ürdün Dışişleri Bakanı Mervan el Kasım'ın gazeteye verdiği özel demeç yer alıyordu. Ürdünlü bakan demecinde, Akebe limanından Irak'a silah gittiğini yalanlarken yalnızca hayati maddelerin gittiğini söylüyordu. Ayrıca Libya-Suriye birleşmesini eleştiren Kasım, Arap toplumunun birleşmeye ihtiyacının olduğu, ancak bunun Libya-Suriye birleşmesi gibi olmaması gerektiğini dile getirdiği haberde aktarılıyordu. Görüşmelerin sonucu konusunda **Milliyet** muhabiri Yelçe şu yorumu yapıyordu. "...Türkiye bunca yıl ihmal ettiği doğuya dönmeye karar vermiştir. Suudi Arabistan'dan sonra Ürdün'le yapılan görüşmelerin ardından Türkiye Ortadoğu'da kendine özgü bir yer yapmaya çalıştığı açıkça belli oluyor"[439] Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve Arap dünyasına döndüğü ve bir politika değişikliğine girdiği açık olmasına karşın Irak'ın mı yoksa İran'ın mı Ortadoğu'suna döndüğü kısmı henüz daha net değildi. Çünkü ilişkilerin geliştirildiği ülkeler Irak'ı destekleyen ülkelerdi.

Türkiye 26 Kasım 1980'de İsrail'le olan ilişkilerinin düzeyini indirme kararı alacaktı. Bu kararın nedenlerini BM Genel Kurulu'nda açıklayan daimi temsilci Coşkun Kırca, Filistin Sorunu'nun şimdiye kadar çözüme ulaştırılamamasının nedeninin gerçek anlamda sorunun ele alınmış olmaması olduğunu ve Türkiye'nin FKÖ dahil edilmeksizin yapılacak bir görüşmenin anlamlı olmayacağına inandığını, Avrupa'nın Filistin sorununa yönelik bakışındaki değişikliğin olumlu olduğunu, İsrail'in de Filistin davasını doğru şekilde algılaması ve Filistin toplumunun haklarını tanıyan uluslararası alanda alınmış kararlarına uyarak sorunun çözümüne katkı sağlayabileceğini vurgulayacaktı.[440] Türkiye bu hareketiyle Arap-İsrail sorununda denge politikasını terk ederek, Arap Ortadoğu'suna daha da yakınlaşmayı tercih ediyor gözükecekti.

---

438 Özer Yelçe, "Türkiye'nin Ortadoğu barışına katkısını taktir ediyoruz", **Milliyet,** 10 Aralık 1980, s.1,9

439 **a.g.e.**,

440 "Kalıcı bir barışı İsrail engelliyor", **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1980, s.1,11

Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini ikinci katip düzeyine indirme kararını değerlendiren Armaoğlu ise, bunun ciddi bir yapı değişikliğine işaret ettiğini, Ortadoğu'ya ve Arap dünyasına ciddi bir yöneliş isteği olarak görülebileceğini İsrail ile olan ilişkinin buna engel olarak görülmüş olmasından dolayı en alt düzeye indirildiğinin anlaşıldığını belirterek, bu ilişkinin merkezine Suudi Arabistan'ın alındığının gözlendiğini ifade edecekti.[441] Armaoğlu yorumunun devamında ise Suudi Arabistan'ın bölünmüş bir Arap dünyasının bir tarafını temsil ettiğini, Türkmen'in de Suriye-Ürdün gerginliği yaşanırken Ürdün'ü ziyaret etmesinden anlaşılanın Türkiye'nin bu bölünmenin bir tarafında yer aldığını gösterdiğini belirtiyordu.[442] Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerde aldığı bu karar, **Cumhuriyet** gazetesinde de yer aldığı görülüyordu. Yapılan yorumda Türkiye'nin Amerika'nın isteklerinin bir aracı olmadan dengeli bir politika uygulaması gerektiği savunularak, Türk Dışişleri Bakanı'nın son dönemde görüşme ve ziyaretlerde bulunduğu Suudi Arabistan, Ürdün Somali ve Mısır'ın Ortadoğu'da tutucu kanatta yer alan ve İran-Irak Savaşı'nın başlamasından itibaren Amerika ile daha yakın ilişkiler içerisine giren ülkeler olduğu vurgulanıyordu. Yorumun devamında bunların birer rastlantı olarak savunulabileceği, ancak rastlantıların ülkeyi götüreceği yönelimleri ve bunların anlamlarının gözden uzak tutulmaması gerektiği savunularak, Türkiye "...Amerikan oyununun gönüllü yandaşı olan ülkelere doğru bir yönelişin ipuçlarını vermektedir. Türkiye'nin böyle bir yörüngeye oturtulacağına ihtimal vermek istemiyoruz. Türkiye'nin ulusal çıkarları Ortadoğu'ya ve İslam dünyasına dengeli ve terazinin kefesini bir tarafa kaydırmayan yaklaşımı benimsemesinde yatıyor..."[443] deniliyordu. Bu makalede vurgulanmak istenen Irak'ı destekleyen ülkelerle olduğu kadar, İran'ı destekleyen ülkelerle de ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye'nin yararına olacağıdır.

Türkiye Ortadoğu'da politika değişikliğine giderek bölgeye aktif olarak müdahale eder bir görüntü veriyordu. Ortadoğu'nun çözülemeyen sorunu İsrail-Filistin uyuşmazlığında taraf olarak açığa çıkıyor, Arap ülkeleriyle ilişkilerini

---

441 Fahir Armaoğlu, "Dış politikamız", **Tercüman**, 5 Aralık 1980, s.5
442 **a.g.e.**,
443 "Ortadoğu Politikası", **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1980, s.1,9

geliştirmeye çalışıyordu. Türkiye'nin bu tutum değişikliğini mercek altına alan Sedat Ergin de Türkiye'nin Suudi Arabistan'a 12 Eylül sonrasında sıcak bir tutum sergilemesinin nedenini, radikal unsurların bölgede güçlenmesini istemeyen Suudi Arabistan'ın içerideki sorunlarını çözmüş kendisi gibi statükocu bir Türkiye'ye olumlu bakıyor oluşuyla açıklıyordu. Ergin, Suudi Arabistan'ın bu yaklaşımının İran-Irak Savaşı nedeniyle endişe içinde olan diğer küçük Körfez ülkelerince de paylaşıldığını belirtiyordu. Ayrıca Türkmen'in Ortadoğu'da yaptığı ziyaretlerin zamanlamasına da dikkati çeken Ergin'e göre Suudi Arabistan ziyaretinin, Suudi-Libya ilişkilerinin koptuğu bir zamana rastlaması ilginçti ve bu ziyaret Libya'yı kaygılandırmıştı. Türkmen'in Amman'a yapacağı ziyaret de Suriye-Ürdün gerginliğinin yaşandığı bir zamana denk düşüyordu.[444] Buradan çıkan sonuç 12 Eylül yönetimi Ortadoğu'da daha aktif bir politika izleme kararındaydı. Ergin yorumunun sonunda ise Amerika-Türkiye ilişkilerine de değinerek, Türkiye'nin Amerika'nın Ortadoğu'da oluşturmak istediği acil müdahale gücüne katkı sağlayabileceği yönünde ifadelerin ortada dolaştığını, Türkmen'in bu konunun ikili antlaşmalarla şekillenebileceğini söylemesinin Amerika'ya bir açık kapı bırakmak anlamına geleceğini ileri sürüyordu.[445] Armaoğlu'nun yorumu ve **Cumhuriyet** gazetesindeki yorumlar bir birlerine paralel düşünceler arz ediyordu. Armaoğlu, bir olguyu açıklayarak sonuçlarını belirtmekten kaçınırken, **Cumhuriyet** yorumcuları ise bu gelişmenin olası sonuçlarına da açıklıkla vurgu yapıyorlardı.

**Cumhuriyet**'in 1980 yılının son günkü sayısını yine Türkiye'nin Ortadoğu'daki "aktif" politikasına ayırdığı görülüyordu. Habere göre 1980 yılına Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in İsrail ile ilişkilere dikkat eden politikası ile girilmiş, ancak süreç içerisinde Arap ülkeleriyle ilişkileri temel alan bir politikayla çıkılmıştı. Bu politikanın Arap ülkelerinin memnun ettiği, olumlu karşılandığı ve Türkiye'nin prestijini artırdığına vurgu yapılıyordu. Bu politika, Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye olan tutum değişikliğiyle de kendini göstermişti. Ayrıca bu tutum Ocak ayında yapılacak İslam Konferansı Örgütü toplantısında İsrail ile ilişkisinden dolayı olağan hale gelen eleştirilerden de kurtulmasını sağlayacaktı. Türkiye'nin yeni

---

[444] Sedat Ergin, "Türkiye şimdi Amerika'ya daha uzak", **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1980, s.1,9
[445] **a.g.e.**,

yönetiminin Demirel hükümetinin aksine İsrail'i dışlayan bir politika takip ederek, Ortadoğu'nun Türkiye açısından taşıdığı önemi de kavramış gözüküyor deniliyordu. Türkiye'nin bu politika değişikliği, **Cumhuriyet** gazetesinin de desteğini alan ve övgülerine nail olan bir politika değişikliği miydi? Bunun yanıtı haberin devamında şöyle veriliyordu. Türkiye'nin daha çok Batı yanlısı Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştiriyor görüntüsünün diğer Arap ülkeleriyle olan ilişkilerin geliştirilerek değiştirilmesi ile, bu yönde haksızlık yapıldığına yönelik eleştirilere de son verilmiş olunacaktı. Devamında ise bir tavsiye vardı. Türk Dışişleri Bakanlığı dengeli bir politika takibini tercih ederek siyasi kadroyu da etkileyebilirdi. Bunun örneği olarak da "...Savaş halindeki İran ve Irak karşısında Türkiye'nin tarafsızlığının tartışmaya yer vermeyecek biçimde sürmesinin de bu çerçevede değerlendirilmesi..." gerektiğine vurgu yapılıyordu. Bu haberde mevcut politikalar ortaya konarak 12 Eylül yönetimi imkanlar elverdiği ölçüde eleştirilerek yapılan hatayı da deneyimsiz yönetime karşın, deneyimli Dışişleri kadrolarının düzeltebileceği ve dengeli bir politika takibi konusunda 12 Eylül yönetimini ikna edebileceği anlatılmaya çalışılıyordu.[446]

Türkiye'nin Ortadoğu'da "aktif" politika değişikliğine gidişinin izlerinden bir diğeri de NATO toplantısına yansıyacaktı. NATO Bakanlar Konseyi bildirisine Filistin sorunuyla ilgili bölümlere Türkiye itiraz ederek daha önce Ankara'da yapılan toplantıda Filistinlilerin haklarını temel alan unsurların bulunduğunu bildirmesi üzerine, bildiriye Konsey'in daha önce bu konuda aldığı kararları teyit eder şeklinde bir ifade konacaktı.[447]

Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'nın ikinci haftasına kadar gazetelerde Irak'ın üstünlüğü ve İran'ın çözülüşü ve bunun nedenleri üzerine haber ve yorumlar yoğun şekilde görülürken, İran'ın havada üstünlüğü ele geçirerek direnmeye başlamasıyla birlikte bu kez İran'ın direnişi ve Irak'ın cephede durması üzerine haber ve yorumlar görülüyordu. **Tercüman**'da bu durumun analizini yapılarak Batılı askeri uzmanların Irak'ın cephede yanlış bir askeri strateji uyguladıklarını söyledikleri aktarılıyordu. Batılı uzmanlara göre Irak'ın İran'ı küçümsemesi savaşı uzatabilirdi ve Amerikan

---

446 "Türkiye İsrail'i dışlayan bir poltikaya yöneldi", **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1980, s.1,8
447 "Türkiye Sovyetler'e karşı NATO önlemlerine katılıyor", **Cumhuriyet"**, 13 Aralık 1980, s.5

silahları kullanan İran'ın yedek parça sorunu zannedildiği gibi büyük değildi. İran bunları Japonya ve Güney Kore'den temin ediyordu. Ayrıca Şah döneminde İranlı pilotların eğitimi için Amerikalı uzmanlara milyarlarca dolar harcayan Şah'ın bunda rolü vardı ve Amerikalılar da görevlerini tam olarak yerine getirerek layıkıyla pilot yetiştirmişlerdi.[448] Haberde Amerikalı uzmanların savaşın galibinin olmayacağı, savaşın genişlemesinin sonucunda Amerikalı yetkililerin "..İran-Irak savaşında tesadüfen ya da kasten Suudi Arabistan'ında hedef olabileceğini ..." [449] ve Suudi Arabistan'ın petrol kapasitesinin çok önemli olması nedeniyle Amerika'nın da savaşa dahil olabileceğini söylediği aktarılıyordu. **Tercüman** İran'ın direnmeye başlamasının nedeni olarak Şah'ın yaptığı yatırımları görürken, İran'ın direnmesinin ise tehlikeli sonuçları olabileceğini vurgulamaktadır.

Savaşta Irak'ın savunmaya İran'ın ise saldırıya geçmesini yorumlayan Kohen, ilk birkaç günlük Irak üstünlüğü ve ilerlemesinin ardından İran'ın direnmeye ve bir şekilde savaşa yeni girmeye başladığını, İran'ın elinde büyük bir savaş potansiyelinin bulunduğunu ordudaki tasfiyeler ve yedek parça sıkıntısını İran ordusunun atlatmış gözüktüğünü belirtiyordu.[450] Burada dikkati çeken nokta, savaşta Irak'ın üstünlüğüne sürekli olarak vurgu yapan **Milliyet**'in İran'ın ilerlemesi karşısında tavrını değiştiriyor görüntüsü sergilemesidir. **Cumhuriyet** de İran'ın cephede direnmeye başlamasını "İran Durumu Lehine Çeviriyor" başlığıyla vererek İran'ın Kuzistan da durumu lehine çevirdiğini aktarıyordu .[451] Emekli Amiral Sezai Orkunt da İran'ın Irak'ı durdurmasının nedenini, Irak'ın taktik hata yaparak, İran hava kuvvetlerine etkili bir vuruş yapamaması olarak görüyor ve Irak'ın bu hatasının bedelini ödemek zorunda kalacağını ekliyordu.[452] Ali Sirmen ise iki ülkenin silahları kullanmadaki yeteneklerini karşılaştırdığı makalesinde, özellikle İran'ın Amerikan silahlarını kullanmada gösterdiği maharetin uzmanları şaşırttığını belirtiyordu. Sirmen'e göre, "...Ortadoğu'nun değil yeryüzünün sayılı ordularından birini meydana getiren Şah, bu ordunun ABD tarafından yönetilmesine, gelişmiş silah ve

---

448 "Irak yanlış bir askeri strateji uyguladı", **Tercüman**, 4 Ekim 1980, s.1,9
449 **a.g.e.**,
450 Sami Kohen, "Yanlış Hesap Bağdat'tan Döndü", **Milliyet**, 4 Ekim 1980, s.4
451 "İran Durumu Lehine Çeviriyor", **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1980, s.1.10
452 Sezai Orkunt, "Irak, İran'a 15 Altın Gün Kazandırdı", **Milliyet**, 5 Ekim 1980, s.8

aygıtların Amerikan uzmanları tarafından kullanılmasına göz yumarak ülkesine karşı işlediği ihanetlerine bir yenisini katmıştı...”[453] Sirmen, o zamanlarda bu silahların ancak Amerikalı uzmanlar tarafından kullanılabileceğine inanıldığını, Amerikalı uzmanların da “...sözü geçen silah ve aygıtların İranlıların tarafından kullanılmasını geciktirmek için ellerinden gelen çabayı gösteriyorlardı...”[454] demektedir. Ayrıca devrimin ardından silahlı kuvvetlerin büyük oranda dağıtıldığı iddialarına karşın İran ordusunun tamamen tersi bir görüntü sergilemişti ve bu Amerikalı uzmanların görüşüydü. Sirmen’in makalesinde dikkati çeken noktalar, Şah rejimi eleştirisi, Amerikan karşıtlığı ve Humeyni rejimine duyulan sempatidir. Diğer bir dikkati çeken nokta, **Tercüman**’ın İran’ın başarısını Şah’ın askerlerine Amerika’da eğitim verdirmiş olmasına bağlarken, Sirmen’in ise bu durumu “ihanet” olarak değerlendiriyor oluşudur.

Güneri Civaoğlu, Sirmen’in ülkesine ihanet etmekle eleştirdiği Şah’ın durumundan bahsederken “...itilmişliğin terkedilmişliğin, hatta ihanetin basamaklarını tek tek ve adım adım inen Şah’ın son ayları gerçekten bir dram. Ve hatıratında sadece dostlarının değil, hayatın da terk etmekte olduğunu görüyoruz ...”[455] diyordu. İran’ın direnmesi Arap ülkeleri arasında bölünmeye sebep olacak ve Arap ülkelerini, açıkca taraf olmaya ve filli destek vermeye yöneltecekti. İlk fiili desteği Irak’a yardım eden Ürdün ortaya koyacaktı. **Cumhuriyet** gazetesi de bu konuyu birinci sayfasında “Ürdün, kara taşıtlarını Irak’ın emrine verdi” başlıklı haberde Irak askerlerinin gıda ve diğer ihtiyaçlarını taşımak üzere bütün motorlu kara taşıtlarını Irak’ın emrine verdiğini aktarıyordu.[456] Bu haberi takip eden günde verilen habere göre ise Amerika ve İngiltere Ürdün’ü savaşın dışında kalması konusunda uyarmışlardı. Irak’a Ürdün üzerinden silah satıldığı iddia edilen haberde savaşın uluslararası hale gelmesinden de endişe duyuluyordu.[457]

**Tercüman**’a göre ise bazı Arap ülkelerinin Irak’a verdiği destek, İran’ın izole edilmesi anlamına geliyordu. Siyasi gözlemciler

---

453 Ali Sirmen, “Savaş ve gözlemler”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1980, s.5
454 **a.g.e.**,
455 Güneri Civaoğlu, “Irak’tan...İran’dan Gdansk’tan”, **Tercüman**, 6 Ekim 1980, s.4
456 “Ürdün kara taşıtlarını Irak’ın emrine verdi”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1980, s.5
457 “ABD ve İngiltere Ürdün’ü savaş dışı kalmaya çağırdı”, **Cumhuriyet,** 9 Ekim1980, s.1,8

"...İran-Irak savaşında gerek Arap ülkelerinin, gerekse Batılı ülkelerin Irak'ı desteklemesinin, İran'ın milletlerarası platformlarda yalnız kalmasına yol açtığını, bunun ise Humeyni'yi birtakım mantıksızca davranışlara sürükleyebileceğini öne sürdüler. Gözlemciler İslam dünyasında desteksiz kalan İran'ın intikam almak için, Arap ülkelerinden birine sürpriz bir saldırıda bulunabileceğini kaydettiler..."[458] deniyordu.

Bu haberin başlangıç kısmında ise İran'ın petrol sıkıntısı içinde olduğunu ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Kuveyt'ten 600 milyon dolarlık petrol alımı yapmak istediği iddia ediliyordu. [459] Bir taraftan Arap ülkelerinden birisine saldırı ihtimali olan İran'ın, yine bu ülkelerden petrol almak istemesi aynı haber başlığı altında veriliyordu. **Cumhuriyet**'te Amerika ve İngiltere'nin Ürdün'ü savaş dışı kalma konusunda uyardığı öne sürülürken, **Tercüman** da ise, Arap ve Batılı ülkelerin Irak'ın yanında yer aldığı iddia ediliyordu.

Cengiz Çandar da Araplar arasında bir bloğun değil bir bölünmenin olduğuna vurgu yapıyordu. Çandar, Libya'nın İran'a silah göndermesinin, Irak'ın "Fars düşmana karşı Arap dünyası" söylemini çökerttiğini, buna karşılık Humeyni'nin "hainler ve Siyonizm'e" karşı söyleminin ise meyvelerini verdiğini belirtiyordu. Cephe de İran'ın başarısı ve Irak'ın başarısızlığının nedenlerini sıralayan Çandar'a göre İran'ın cephe gerisi sağlamdı ve eğer bir değişiklik meydana gelmesi söz konusu ise bunun Irak'ta gerçekleşmesi çok daha olasıydı. Cumhurbaşkanı Beni Sadr'a yakın kaynaklar, Saddam'ın başarısızlığının anlaşılır hale gelmesinin ardından bir Sovyet destekli darbenin olası olabileceğini iddia ediyorlardı.[460] Savaşla ilgili haberlerin savaşın üçüncü haftasından itibaren gazetelerin ön sayfadaki yerlerini ilk önce diğer haberlerle paylaşmaya başladığı, ilk ayını doldururken ise iç sayfalarda ve dış politika sayfalarında yer buldukları, köşe yazarlarının ise bu konuyu artık sıklıkla gündemlerine almadıkları görülüyordu. Bu durumun istisnasının **Cumhuriyet** gazetesinde yaşandığı söylenilebilirdi. **Tercüman** ve **Milliyet**'de savaşla ilgili haberlerdeki azalmanın aksine **Cumhuriyet** gazetesinde ise nicel bir artma meydana

---

458 "Savaş yüzünden stokları biten İran komşu ülkelerden petrol almaya hazırlanıyor", **Tercüman**, 5 Ekim 1980, s.6

459 **a.g.e.,**

460 "İran'a Bir yerlerden Silah ve Cephane Geliyor", **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1980, s.1,8

gelmişti. Bunun savaşın İran'ın lehine döndüğü bir zamana denk düşmesinin bir rastlantının ötesinde sebeplerinin olduğu söylenilebilir.

Buna karşın bölgede muhabirleri bulunan gazeteler savaşa öncelik vermeye devam ediyorlardı. İran'ın direnmeye başlamasının ardından hangi tarafın cephede daha üstün olduğu da basında yorumlanmaya başlanmıştı. İran'ın ilk önce direnme ardından da saldırıya geçmesiyle özellikle Hürremşehr kenti etrafında çatışmalar yoğunlaşacaktı. **Tercüman**'da bu çatışmaların yorumlandığı haberde, İran Genelkurmay Başkanı'nın kentin Irak güçlerinin elinde olduğu haberlerini yalanlamasına karşın "...Yabancı gazeteciler ise Hürremşehr'i yeniden gezdiler. Şehrin merkezinde bir adaya sıkışıp kalan ve direnen İranlı devrim muhafızlarının dışında her yerin Irak kontrolünde olduğunu gördüler ..."[461] deniyordu. Cengiz Çandar ise savaşın gelişimiyle ilgili olarak aktardığı haberde Irak'ın ve uluslararası basın ajanslarının iddiarının aksine Kuzistan eyaletindeki kentlerde savaşın devam ettiğini gördüğünü, Irak'ın propaganda savaşını daha iyi götürüyor gibi bir izlenim vermesine karşılık teknolojinin gerçeklerin saklanmasına izin vermediğini ileri sürüyordu. Çandar süper güçlerin tutumlarını da şöyle yorumluyordu:

> "...Irak'ın yıldırım savaşının bir sonuç vermediğini, İran'da rejimin ayakta kaldığını ve İran'ın kolay yutulur bir lokma olmadığını anladıktan sonra politikalarını değiştirdiler. Savaş başladığı gün, değişik amaçlarla da olsa her ikisinin de Irak'ın arkasında yer aldığına inanılan ABD ve Sovyetler Birliği, İran'ın pes etmeyeceği belli olduktan sonra belirgin biçimde politikalarında yeni düzenlemeler yaptılar..."[462]

Haberin devamında ise Çandar'a göre artık süper güçlerin yeni politikası, savaşı uzatmaktı. Sovyetler bir taraftan Irak'a silah sağlayarak savaşın devamını sağlarken, diğer yandan, Suriye ile "dostluk ve işbirliği antlaşması imzalayarak Libya-Suriye birleşmesinin önünü açmışlar ve Irak'ı da yalnızlığa itmişlerdi. Amerika da Suudi Arabistan'a AWACS uçakları göndererek Irak'a dolaylı da olsa yardımcı olurken, Ürdün'den de savaşın dışında kalmalarını isteyerek, İran'a kur yapıyordu. [463] **Cumhuriyet** gazetesinde bu haberi takip eden savaşla ilgili diğer

---

461 "Hedef Abadan", **Tercüman**, 9 Ekim 1980, s.1,9
462 Cengiz Çandar, "İranlılara göre savaşın yıkıcı etkisini Irak daha çok hissedecek", **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1980, s.1,10
463 **a.g.e.,**

haberde ise Irak birliklerinin Hürremşehr'de oldukları aktarılıyordu. Haberde ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin de savaşı sona erdirmek için yedinci kez toplandığı ve toplantıda Sovyetler Birliği temsilcisi "Oleg Troyanovsky, "emperyalistleri ve gerici güçleri" İran-Irak Savaşı'na karışmakla suçlamıştır. Toplantıda yaptığı konuşmada, ABD ve ona bağlı güçlerin İran'da yeniden "egemenliklerini kurmak istediklerini"belirtmiştir..."[464] dediği gazetede yer alıyordu. Burada dikkati çeken nokta Cengiz Çandar'ın bu haberden kırk sekiz saat önce "...Hürremşehr'de bulunmamız, sokaklarda dolaşmamız inanılır gelmiyor bize. Daha 24 saat önce dünyanın belli başlı bütün radyoları Hürremşehr'in Irak'ın eline geçtiğini duyurmamışlar mıydı?..." demesidir. [465]

Cengiz Çandar Tahran'dan geçtiği yazı dizisinin ilkinde ise Irak'ın elde etmeye çalıştığı ve saldırdığı İran topraklarından yola çıkarak Irak'ın savaştaki hedefinin ne olduğunu analiz etmeye çalışıyordu. Irak, savaşın başlamasının nedeni olarak Şattülarap Suyolu'nu göstermiş ve toprak elde etmek amacının olmadığını söylemişti diyen Çandar bunun doğru olmadığını Irak askeri harekatının Kuzistan eyaletinin Hürremşehr, Abadan ve Ahvaz'a yoğunlaştırılmış olmasının Irak'ın bu resmi savaş nedeniyle çeliştiğini iddia ediyordu.[466]

Savaşın gelişimiyle ilgili olarak **Tercüman**'da Saddam Hüseyin'in ordularının artık savunmaya geçeceklerini açıkladığını söylediği verilirken, uzmanlar da Irak'ın elde ettiği toprakları savunmaya geçeceğini daha fazla bir toprak elde etme gayretinde olmayacağını tahmin ettiklerini söylemişlerdi.[467] İran-Irak Savaşı'nın uzamasının bölgede yeni oyunlara ve planlara neden olabileceği, petrol üzerine kurulmuş bu iki ülkedeki muazzam çöküşün faturasının Türkiye açısından da ağır olabileceği, savaşın uzamasının komşu ülkelere sıçrama ihtimalini de artırdığı gazete sütunlarına yansıyordu.[468]

Savaşın şiddetlenmesinin ardından Amerika'nın Türkiye'nin içerisinde yer alacağı yeni planlar üzerinde çalıştığı basında yer alırken, Sirmen bu gelişmeyi

---

464 "Irak birlikleri Hürremşehr'de", **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1980, s.1,9

465 Cengiz Çandar, "İranlılara göre savaşın yıkıcı etkisini Irak daha çok hissedecek", **Cumhuriyet,** 29 Ekim 1980, s.1,9

466 Cengiz Çandar, "Irak Humeyni'nin gücünü iyi hesaplayamadı", **Cumhuriyet,** 26 Ekim 1980, s.1,8

467 "İran Sanayi Bakanı İran-Irak Savaşı hakkında bilgi verdi", **Tercüman**, 9 Aralık 1980, s.1,8

yorumladığı makalesinde Türkiye'nin savaşta sıkı bir tarafsız tutum sergilemesi gerektiğini ısrarla savunuyor ve tarafsızlığın nasıl bozulacağını açıklıyordu. Bu da Türkiye'nin "yeni yükümlülükler" altına girmesiyle gerçekleşebilirdi. Burada yeni yükümlülüklerin Batı'dan ve özellikle Amerika'dan gelebileceğini üstü kapalı şekilde vurgulayan Sirmen'e göre "...Türkiye zaten büyük askeri ittifakın içine bulunmaktadır. NATO antlaşması gereğince Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelecek tehlikeler örgütün diğer diğer ortaklarının harekete geçmesine neden ..."[469] olacaktı. Türk ordusunun gücü göz önüne alındığında bölgedeki küçük devletlerden böyle bir tehdidin gelmesinin mümkün olmayacağını "...Bu durumda Türkiye'nin kendi güvenliğini pekiştirmek için bölgede yeni yükümlülüklerin altına girmesine gerek olmadığı kendiliğinden..."[470] anlaşılmaktaydı. Sirmen'in burada vurgulamaya çalıştığı Ortadoğu'da Batıyla birlikte hareket etmenin Türkiye'nin çıkarına olmamasıydı. Cengiz Çandar'a göre ise Amerika'daki bu hareketliliğin nedeni, İran'ın savaşta daha etkili olmaya başlamasıydı. Bu gelişme Amerika'yı politika değişikliğine yöneltmişti. Suudi Arabistan'ın petrol kuyularını korumak için Amerika'dan Awacs erken uyarı uçaklarını kabul etmesi bu politika değişikliğinin işareti olarak görülebilirdi. "...Sovyetler Birliği savaşı bahane eden ABD'nin Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne askeri müdahalede bulunabileceğinden kuşkulanmaktadır. Nitekim Moskova bu kaygıdan ötürü İran-Irak savaşında çok temkinli bir politika izlemiş ve iki tarafı da gücendirmekten kaçınmıştır."[471] deniyordu.

Çandar'ın Sovyetler Birliği'nin Irak'a olan açık silah satışını bu "temkinli politika" içerisinde görmesi ve İran'ın Sovyetler Birliği'nin bu tutumundan duyduğu rahatsızlığı resmi kanallardan iletmiş olmasını da bu "temkinli politikayla" çelişiyor görmemesi ilginçtir. Armaoğlu'na göre ise bu politika temkinli olmanın uzağındaydı. Sovyetler Birliği, Irak'a doğrudan, İran'a da dolaylı olarak silah gönderiyordu. Sovyetler Suriye'ye silah gönderiyor, Suriye de bu silahları İran'a gönderiyordu.

---

468 "Gerilimli Günler", **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1980, s.8

469 Ali Sirmen, "Ortadoğu'da Yeni Gelişmeler", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1980, s.5

470 **a.g.e.**,

471 "Arap ülkeleri ABD'nin Basra Körfezi'ne müdahalesini onaylama eğilimine girdiler", **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1980, s.1,8

Armaoğlu, Sovyetlerin böylece bölgedeki durumu istismar ederek “tarafsızlık” adı altında bölgede üstünlük sağlamaya çalıştığını belirtiyordu. Batı’dan buna bir mukabele gelmediği taktirde Ortadoğu’daki kuvvet dengelerinde Sovyetlerin lehine önemli bir değişiklik olabilirdi. Armaoğu’na göre Carter seçim öncesinde yeni bir krizden kaçınarak pasif bir politika takip ediyordu ve İran-Irak Savaşı’nı mümkün olduğunca önemsiz göstermeye çalışıyordu. Batı Avrupa’da Hürmüz Boğazı’ndaki sorunu Amerika’ya bırakmış olduklarından, Amerika’da yönetiminde seçimi beklemesi nedeniyle Sovyetler Birliği bölgede diplomasi açısından büyük bir boş alan buluyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği ve Suriye arasında 8 Ekim’de imzalanan “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması”da Türkiye için önem arz ediyordu.[472] Çandar’ın yorumunda “temkinli” olan bu politika Armaoğlu’nun yorumunda ise “istismarcı” olarak yer alışı Türk basınının tutumu için yeni bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Aralık ayında Çandar’ın Sovyetler Birliği’nin savaşa yönelik politikalarını konu edinen diğer bir yorumu **Cumhuriyet**’te yer alıyordu. Çandar’ın ilk makalesindeki üslupla, bu makalesinde kullandığı önemli oranda fark ediyordu. Çandar ikinci makalesinde, Sovyetler Birliği’nin tutumunu, bir süper gücün çıkarlarını gerçekleştirmesi açısından değerlendiriyordu. Çandar yorumunda, Sovyetler’in Amerika ile eşit konuma gelmeye çalıştığını, Irak’a Batı’ya kaymaması için silah verdiğini diğer taraftan da müttefiki olan Libya ve diğer Arap ülkelerini, İran’ı desteklemeye teşvik ettiğini belirtiyordu. Sovyetler Birliği, savaştan yıpranmış çıkacak bir Saddam rejiminin yerine Suriye gibi dost bir rejimi oluşturmaya çalışıyordu. Ayrıca Sovyetler, İranla da ilişkileri sürdürerek açık kapı politikası uygulamaya çalışıyordu. Çandar’a göre, Sovyetler Birliği’nin İran-Irak Savaşı’yla hareketlenen Ortadoğu’ya yönelik diplomasisi, Suriye-Ürdün gerginliğinde ortaya çıkmıştı. Amerika’nın Ürdün’ü desteklediği açıklamasının ardından Sovyetler Birliği başbakan yardımcısı Şam’ı ziyaret etmişti. Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu üzerindeki tüm politik oyunlarda eşit oyuncu olarak var olma peşinde koşuyordu.[473] Çandar’ın

---

[472] “Savaşın uzaması Ortadoğu’da Sovyetlerin durumunu kuvvetlendiriyor”, **Tercüman**, 11 Ekim 1980, s.1,9

[473] Cengiz Çandar, “Sovyetler ABD ile eşit etkinlik peşinde”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1980, s.1,9

Sovyetler Birliği için bu tanımlaması, rasyonel bir süper gücün hareketlerini mantıklı gerekçelerle açıklayarak onu meşrulaştırma gayreti olarak gözüküyordu. Cevdet Küçük de İran-Irak Savaşı'nda süper güçlerin rolünü açıklamaya çalıştığı makalesinde, süper güçlerin bu savaştan her durumda karlı çıkacaklarını, bu savaşın arkasında süper güçlerin bir tezgahının da bulunabileceğini belirterek, Sovyetler Birliği-Suriye Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın önemli olduğunu belirtiyordu. Küçük, Ruslar "...bu antlaşma ile daha önce kendilerine sırt çeviren, Mısır, Somali ve hatta Irak'ın yerini doldurmak istemektedirler. Rusya böylece nereye varacağı belli olmayan İran-Irak Savaşı devam ederken Orta Doğu'nun önemli stratejik noktasında bir köprübaşı kurmuş bulunmaktadır..."[474] diyordu. Küçük'e göre, Türkiye'nin yanı başında süper güçler arasında yaşanan bu yarıştan zarar görmemesi için çok yönlü bir politika takip edilmesi gerekliydi.[475] Sezai Orkunt da, Sovyetlerin İran'daki "dinsiz olmayan sosyalist grupları" hazır bulduğunu, bu grupların desteklenmesi durumunda zayıf bir İran'ın doğabileceğini, bununda Sovyetlerin İran'a fiili müdahalesine gerekçe sağlayabileceğini iddia ediyordu. Amerika ile İran arasındaki sürtüşmenin, Sovyetlere büyük kazanç sağlayacağını düşünen Orkunt, "...SSCB, İran'da Marksist sosyal ve ekonomik temelde bir "İslami komünizm koalisyonu" kurulmasına çalışmakta ve Tudeh partisini buna alet etmektedir. Ancak bu fikir diğer sol gruplar tarafından pek iltifat görmemiştir..."[476] diyordu.

Savaşın şiddetlenmesi arabuluculuk konusunu yeniden gündeme getirecekti. **Milliyet'**e göre bunun nedeni Londra'daki diplomatik çevrelerin Irak Gençlik Bakanı'nın Türkiye ziyaretini, Türkiye'nin arabuluculuk girişimi yapmaya hazırlandığı şeklinde yorumlamalarıydı. Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'in İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Carrington'la bu konuyu görüştüğü ve İngiltere'nin de buna sıcak baktığı ifade ediliyordu.[477] **Tercüman**'da da bu konu, "İran-Irak arasında kan

---

474 Cevdet Küçük, "Türkiye Ortadoğu'da çok yönlü stratejiler izlemek zorunda", **Milliyet**, 28 Ekim 1980, s.8

475 **a.g.e.**,

476 Sezai Orkunt, "İran-ABD ihtilafı Sovyetler için büyük kazanç oldu", **Tercüman**, 26 Ekim 1980, s.9

477 Kasım Yargıcı, "Türk-İngiliz Dışişleri Bakanları, Türkiye'nin İran-Irak Savaşında Arabuluculuk Olasılığını Görüştü.", **Milliyet**, 11 Ekim 1980, s.6

dökülmesini önleyebilecek tek ülkenin Türkiye ...” olduğu ve Londra’da Lord Carrington ve Türkmen arasında yapılan görüşmede, Londra’nın Türkiye’nin arabuluculuğunu desteklediğini söylediği şeklinde yer alıyordu. Carrington ile Türkmen arasında arabuluculuk konusunun görüşüldüğü ABD ve Federal Almanya’nın da arabuluculuk konusunda önerilerde bulundukları belirtiliyordu. Habere göre İngiltere’de resmi çevrelerde, Moskova’da Brejnev ile Hafız Esad arasında imzalanan antlaşmanın, Ortadoğu’da dengeleri olumsuz etkileyeceğinden endişe duyulduğu ve savaşın kamplara ayırdığı İslam dünyasında tek güvenilir ülke olarak Türkiye’nin kaldığına inanılıyordu.[478]

İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nın bir sözcüsü **Tercüman’**a “...Türkiye’nin İslam dünyasında itibarı olan bir ülke olduğunu, Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in arabuluculuk görevini yüklenmesinin daha fazla kan dökülmesinin önlenmesine yardımcı olabileceğini ...”[479] söylediği aktarılıyordu. Irak’ın da Türkiye’nin arabuluculuk yapmasını istediği yolundaki söylentilerin nedeninin, Irak Gençlik ve Spor Bakanı El Molla’nın Türkiye ziyaretinde bu konuyu gündeme getirdiğinin düşünülmesiydi.[480] Türkiye’nin arabuluculuk yapması konusuna **Tercüman** büyük önem veriyordu. Gazetenin iki önemli yorumcusu, köşelerinde bu konuyu işleyeceklerdi. Bu yorumculardan Zafer Atay arabuluculuk konusunun Irak Gençlik ve Spor Bakanı Kerim Mahmut Hüseyin El Molla’nın Ankara’ya yaptığı ziyaretle alevlendiğini, bakanın Saddam’ın özel mesajını Evren’e sunduğunu belirtiyordu. Atay da Dışişleri Bakanı Türkmen’in New York dönüşünde Londra’da İngiliz meslektaşı ile görüşmesinde bu konunun gündeme geldiği konusunda diğer yorumcularla aynı görüşü paylaşıyordu. Ancak arabuluculuğun Türkiye’ye olası getirisi açısından ise Atay’ın bunu bir fırsat olarak görmesi, onu diğer yorumculardan fazlasıyla ayırıyordu. Atay, Batının Türkiye’ye uzlaştırıcı bir rol verme isteğinin açık olduğunu bugüne kadar birçok ülke ve liderin bu yöndeki çalışmalarının sonuçsuz kaldığını, ancak Türkiye’nin savaşın durdurulmasına yönelik şansının büyük

---

478 “Batı Türkiye’nin arabulucu olması için telkin yapıyor”, **Tercüman**, 11 Ekim 1980, s.1,9
479 **a.g.e.**,
480 **a.g.e.**,

olduğunu savunuyordu. Bu savunusundaki argümanlarını ise "...Türkiye özellikleri bulunan bir ülkedir. Ortadoğu'daki karmaşık politik ve ideolojik çekişmelere bulaşmamıştır. Üstelik her iki ülke ile olan tarihi kültürel ve sosyal bağları da unutmamak gerekir. İran'da, Irak'ta 1 milyondan fazla insan Türkçe konuşmaktadır. Türkiye'nin bu insanlara karşı sorumluluğu da dikkatlerden kaçırılmamalıdır..."[481] şeklinde ortaya koyuyordu.

Arabuluculuk girişimi için yeterli argümanı olan Atay'ın bu girişimin sonuçları açısından da oldukça iyimser olduğu görülüyordu. Türkiye arabuluculuğa davet edildiği ve bu girişiminde de olumlu sonuç elde ettiği taktirde, yıllardan beri beklediği "patlamasını" yapmış olacaktı. Bu yönüyle arabuluculuk kapımıza gelen büyük bir şanstı.

Mukbil Özyörük de Atay'la aynı gün yaptığı yorumda, Türkiye'nin arabulucu olmasından bahsederek Batılı ülkelerin bunu istediklerini, Türkiye'nin bu savaşı durdurabileceğini düşündüklerini

> "...Demek ki, Türkiye'nin bu imkana sahip olduğu yolunda ümitler ve hatta "inançlar" beslemeye elverişli ciddi, makul ve gerçekçi sebepler buluyorlar... Misak-ı Milli hudutları içindeki anavatanın imarı ve refahı için çırpınan ve didinen Türkiye Cumhuriyeti ...Gerek İran-Irak Savaşı'nı durduracak, gerek Ortadoğu'da ve İslam aleminde kardeşliğin ölçüsü koruyucusu olacak "ara buluculuğu" yapabilir mi? Hiç şüphesiz evet!...Hiç tereddütsüz evet... Bu arabuluculuk için Türkiye Cumhuriyeti'nin elindeki muslihane potansiyel, bence Birleşmiş Milletlerde dahi mevcut değildir"[482]

diyordu.

**Tercüman**'ın belirttiği patlama Türkiye'nin Mısır'ın Camp David ile boşalttığı yeri doldurması şeklinde yorumlanabilir miydi? **Cumhuriyet**'te ise Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'in "Biz savaşta tam bir tarafsız tutum içindeyiz "açıklaması yaptığı yer alıyordu. Haberin devamında ise Türkiye'nin üzerinden silah sevkıyatının yapılacağı söylentileri karşısında Türkmen, bu sorunun Iraklı bakanın Türkiye ziyaretiyle bağlantılandırıldığını, ancak bakanın ziyaretin yalnızca Türkiye'yi kapsamadığını bir bilgilendirme ziyareti olduğunu ve Türkiye'ye bir arabuluculuk talebinin getirilmediğini söyleyecekti.[483] İki farklı gazetenin aynı günkü sayısında aynı haberin bir birinden tamamen farklı şekilde verilişi dikkat çekicidir. Savaşta Türkiye'nin tarafsızlığını resmi ağızlar vasıtasıyla ilan etmesine karşın

---

481 Zafer Atay, "Türkiye'nin arabuluculuğu", **Tercüman**, 13 Ekim 1980, s.5

482 Mukbil Özyörük "Türkiye'nin Arabuluculuğu", **Tercüman,** 13 Ekim 1980, s.5

483 "Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'nda Arabuluculuk Yapması Söz Konusu Değil", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1980, s.8

Türkiye'nin arabuluculuk yapmak istediği yönündeki yayınlar ve İngiliz-Türk dışişleri bakanlarının görüşmesinden İran'ın rahatsız olduğu anlaşılıyordu. İran Devlet Başkanı Beni Sadr Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi Turgut Tülümen ile iki kez görüşecekti. Görüşmenin içeriği basına yansımamasına rağmen **Milliyet**'de bu görüşmeyle ilgili olarak "...Türkiye'nin arabuluculuk yapmak niyetinde olmadığını, ancak iki tarafa da itidal tavsiye etmekle yetineceğini belirtmektedirler ..."[484] deniliyordu. Savaşta Türkiye'nin arabuluculuk yapması konusu bu görüşmeden yaklaşık on gün sonrasında Irak Sanayi ve Maden Bakanı Tahir Tevfik'in Türkiye ziyaretiyle gündeme gelecekti. **Cumhuriyet**'te bu konuyla ilgili haberde Iraklı bakanın Türkiye'nin böyle bir girişimini memnunlukla karşılayacağını söylediği aktarılıyordu. Bakan ayrıca İran'ın Irak'a saldırdığından bahsederek, eğer Irak'a saldırmamış olsaydı Türkiye'ye saldıracaktı demişti.[485] **Milliyet** gazetesi ise Iraklı bakanın Türkiye'den arabuluculuk taleplerinin olmadığını söylediği ve İran'ı kastederek de karşılarında bir delinin olduğunu "...Dostumuz kardeşimiz olan Türkiye'yi delilerle karşı karşıya getirmek istemiyoruz"[486] dediği aktarılıyordu. Bakan, Türkiye'nin tarafsızlığını taktirle karşıladıklarını, Türkiye ile olan iyi ilişkilerinin İran'la da olmasını arzu ettiklerini, bu savaşı kendilerinin istemediğini, ancak zorlandıklarını ileri sürüyordu.[487] **Cumhuriyet**'in aynı günkü sayısında Iraklı bakanın ziyareti "destek arama girişimi" olarak yorumlanıyordu. Habere göre Iraklı Bakan Tahir Tevfik, geliş amacını Saddam Hüseyin'in bir mesajını Kenan Evren'e iletmek ve İran-Irak Savaşı'nın gelişimi konusunda bilgi vermek olduğunu ifade etmişti. Bakan konuşmasının devamında ise Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılama konusunda kararlı olduklarını, petrol konusunda da yardımcı olacaklarını ve Türkiye'nin tutumundan memnun olduklarını belirtmişti. Türkiye'nin tutumuna da değinen bakana göre İran, Türkiye'nin kendisini tarafında olmasını istiyordu.[488] Görüldüğü gibi Iraklı bakanın resmi demeci bile iki farklı gazetede farklı şekilde yer almıştı.[489]

Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'ndaki tarafsız tutumunun tartışmaya meydan vermeyecek şekilde devam ettiği ve bunun her iki ülkenin de çıkarına olduğu Dışişleri Bakanlığı tarafından dile getirilerek, bu tutumun Bağdat ve Tahran tarafından da olumlu karşılandığı belirtiliyordu. Türkiye üzerinden herhangi bir askeri araç veya silah sevkinin söz konusu olmadığı ve her iki ülkenin de Batıyla bağlantısı olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istedikleri, Dışişleri Bakanlığı'nın demecinde yer alıyordu. **Cumhuriyet** gazetesinde Sedat Ergin'de bu noktaya dikkat

---

484 "Tahran Elçimiz Beni Sadr ile 2.kez görüştü", **Milliyet,** 16 Ekim 1980, s.1,9

485 "Irak Sanayi Bakanı:Türkiye'nin arabuluculuk girişimi olursa sevinçle karşılarız", **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1980, s.1,11

486 "Irak Sanayi Bakanı:Türkiye'nin arabuluculuk yapmasını istemedik", **Milliyet**, 27 Ekim 1980, s.1,13

487 **a.g.e.**,

488 "İraklı bakan'ın ziyareti destek arama girişimi olarak değerlendiriliyor", **Cumhuriyet,** 27 Ekim 1980, s.1,9

489 **a.g.e.**,

çekerek Tahran büyükelçimizle Beni Sadr'ın görüşmesinde ekonomik konuların gündeme geldiğini belirterek,

> "...Başkentteki tarafsız gözlemciler Türkiye'nin İran-Irak karşısındaki yansız tutumuna tek istisna olarak Irak Sanayi Bakanı'nın ziyaretini göstermektedirler. Tahir Tevfik 15 gün içinde Ankara'ya gelen ikinci Iraklı bakan olmuştur. Tahran'dan herhangi bir temsilci gelmezken, Iraklıların sık ziyaretlerinin "görüntü de bu yansızlığı Irak lehine kaydırabileceği belirtilmektedir"[490] diyordu.

Ayrıca bakanın İran hakkındaki "hoş olmayan" sözlerinin basında ve TRT'de yayınlanması da Ergin'e göre İranlıların tepkisini çekmişti. Ergin haberinin son bölümünü ise şöyle bitiriyordu.

> "...Yine tarafsız gözlemcilerin yaptıkları bir değerlendirmeye göre Irak rejimi, özel temsilciyi göndererek Türkiye'nin kendisini desteklediği yolunda bir görünüm yaratmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuş, ayrıca Türkiye'nin başkentinden İran aleyhine yapılan çıkışla propaganda savaşında kendi lehine başarı sağlamıştır...Tahir Tevfik'in ziyaretinden sonra görüştüğümüz bir İranlı yetkili "**Cumhuriyet**'e bu ne biçim tarafsızlık" diye sormuştur."[491]

Diğer iki gazete Tahir Tevfik'in ziyaretine bir veya iki gün olarak gazete sütunlarında yer verirken **Cumhuriyet**'in bu ziyarete ve bu ziyaretle ilgili diğer haberlere dört gün yer verdiği görülüyordu. **Cumhuriyet**'in bir gün sonraki sayısında ise İran'ın Ankara temsilcisinin Türk-İran ilişkileriyle ilgili görüşleri yer alıyordu. Türkiye-İran ilişkilerinin iyi yönde ilerlediğini belirtiyordu. Maslahatgüzar Habibullah Asefi, demecinin devamında ise şöyle diyordu. "...Herhangi bir güçlüğümüz yok. Türk halkının bize karşı duygularını taktirle karşılıyoruz. Türkiye'de gittiğimiz her yerde konuştuğumuz herkesin, Türk basının aksine bize sempati duyduğunu görüyoruz. Başlangıçta Türk basını bizi desteklemiyordu. Bunun

---

490 Sedat Ergin, "Irak'ın Ankara'daki girişimleri İranlılarda tepki yarattı", **Cumhuriyet,** 31 Ekim 1980, s.1,12

491 **a.g.e.**,

nedeni de bütün bilgilerin Bağdat'tan gelmesi idi..."[492] Ayrıca Asefi'nin Türk hükümetinden daha fazla destek beklediklerini, kendilerinin haklı olduğunu ve gerçeğin bilinmesini istediklerini söylediği aktarılıyordu. [493] **Cumhuriyet** bu haberin hemen altında Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin görüşlerine de yer veriyordu. Irak'ın Ankara Büyükelçisi Taha Aziz Hasan Türkiye'nin tarafsızlığının normal olduğunu, iki ülke ilişkilerinin tarihten kaynaklandığını, ortak çıkarların mevcut olduğunu, ilişkileri geliştirmeye çalıştıklarını, bazı çevrelerin bozma girişimlerine karşın ilişkilerin iyi düzeyde olduğunu petrol sevkıyatın da savaş nedeniyle meydana gelen güçlükleri Türk hükümetinin anlayışla karşıladığını söylediği gazetede yer alıyordu.[494]

Iraklı bakanın ziyaretinin ardından ise Türkiye-Irak ilişkilerinde bir süre gerilime yol açan Hakkari'nin Çukurca ilçesinden, Haziran ayında yanlışlıkla sınırı geçen on köylünün Irak askerlerince açılan ateşle ölmesi olayında Irak hükümetinin tazminat ödemeyi kabul ettiği **Milliyet**'te yer alıyordu. Habere göre Irak bu ödemeyi, "insancıl nedenlerle ve dost ve kardeş Türk halkına istemeyerek yapılmış bir hatanın telafisi için"[495] yapacaktı.

Irak Sanayi ve Maden Bakanı Tahir Tevfik bir sonraki Türkiye ziyaretini Aralık ayında gerçekleştirecekti. Kasım ayında da Türkiye'yi ziyaret eden bakanın savaşın başlamasından itibaren bakan düzeyinde Irak'tan Türkiye'ye dördüncü kez ziyaret gerçekleştirilmiş oluyordu. Bakan, Saddam Hüseyin'in özel bir mesajını, Kenen Evren'e getirmişti.[496] Tahir Tevfik'in Ankara ziyareti **Tercüman** gazetesinde de yer buluyordu. Konuk bakanın, Başbakan Bülent Ulusu tarafından kabulünde, İran-Irak Savaşı hakkında Ulusu'ya bilgi verdiği aktarılıyordu. Ulusu tarafından kabulünün ardından Tevfik'in Kenan Evren tarafından kabul edildiği ve kabulde Saddam Hüseyin'in özel bir mesajını sunduğu ifade ediliyordu. Kenan Evren'le

---

492 "İran Türkiye'den daha çok destek bekliyor", **Cumhuriyet,** 1 Kasım 1980, s.1,9
493 **a.g.e.**,
494 "Irak Büyükelçisi: Türkiye'nin tarafsız tutumunu taktir ediyoruz", **Cumhuriyet,** 1 Kasım 1980, s.5
495 "Irak öldürülen 10 Türk'ün ailelerine 1'er milyon lira verecek", **Milliyet**, 6 Kasım 1980, s.4
496 "Irak Sanayi Bakanı Orgeneral Evren'e Saddam Hüseyin'in bir mesajını sundu", **Milliyet,** 10 Aralık 1980, s.1,13

Tevfik'in görüşmesi 2.5 saat sürecekti.[497] Bakanın ziyareti ve Kenan Evren tarafından kabulünün ardından **Cumhuriyet** gazetesinde yapılan yoruma göre, Türkiye Irak'ı dolaylı destekleyen politikasının olumlu bir sonucunu görecekti. Irak, Türkiye'ye yılda verdiği 5 milyon ton ham petrolün miktarını 10 milyon tona çıkartacaktı. Kerkük-Yumurtalık boru hattından bir yılda gelen 30 milyon ton petrolün 20 milyonluk bölümünün ise İskenderun'dan ihraç edilmesi kararlaştırılacaktı. Belirtildiğine göre, Türkiye'nin petrolün ve petrol geçiş ücretlerinin artırılmasını ilk önce reddeden Saddam'ın özel temsilcisi Tahir Tevfik, tutumunu Saddam Hüseyin'e ilettikten sonra, ondan aldığı direktifler doğrultusunda Kenan Evren'le ikinci kez görüşerek Türkiye'nin isteklerini kabul ettiklerini bildirecekti. **Cumhuriyet**'te bunun nedeninin, Irak'ın, Suudi Arabistan-Türkiye yakınlaşmasından rahatsızlık duyması ve İran'a karşı Türkiye ile daha yakın ilişki içerisine girmek istemesi, olabileceği öne sürülüyordu. [498]

**Yankı** da son iki ay içerisinde Türkiye'ye üçüncü kez gelen Irak Sanayi ve Maden Bakanı Tahir Tevfik ile Aralık ayında yaptığı ziyarette bir protokol imzaladığı, bu protokole göre Irak'ın Türkiye'ye yılda 8,5 milyon ton petrol vermesinin kararlaştırıldığı, Türkiye'nin ton başına 35 sent olan boru hattı geçiş kirasının 50 sente çıkarılması önerisinin Irak'ın Fırat nehrinden Irak'a bırakılan suyun miktarının artırılması isteğiyle karşılık bulduğu belirtiliyordu. Türkiye Irak'ın bu isteğini, Fırat üstünde yapılması düşünülen Atatürk ve Keban barajları için ne kadar su miktarına ihtiyaç olduğunun iki günlük görüşme içerisinde tespit edilmeyeceği, ayrıca Suriye'nin de ne kadar suya ihtiyacı olduğu belirlenmeden zaten bir yanıt vermelerinin mümkün olamayacağını belirterek geri çevirecekti. Suriye'nin 8 yıllık sulama planı için Türkiye'den verilecek su miktarının belirlenmesi istemine de yanıt verilebilmeside mümkün gözükmüyordu. Bu nedenle de yapılan ikili görüşmelerde, transit petrol geçiş fiyatlarının artırılması ve su konusunun en kısa sürede yeniden ele alınması kararı alınacaktı. [499] Görüldüğü gibi diğer gazetelerde verilecek petrolün miktarı 10 milyon ton olarak verilirken, **Yankı**

---

[497] "Irak Sanayi Bakanı Başbakan Ulusu'ya İran-Irak savaşı hakkında bilgi verdi", **Tercüman**, 9 Aralık 1980, s.1,10

[498] Füsun Özbilgen, "Irak verdiği petrolü iki katına çıkardı", **Cumhuriyet,** 13 Aralık 1980, s.1,9

[499] "Türkiye'ye yönelik Gayretler", **Yankı**, 12-18 Ocak 1981, s.38-39

da bu rakam 8,5 milyon, ton geçiş ücreti konusunda anlaşma sağlandığı haberi ise **Yankı**'da "sağlanmadı" şeklinde yer alıyordu. Kanımca haberin aktarımındaki farkların en önemlisi **Yankı**'nın geçiş ücretlerindeki anlaşmazlığın nedeninin Irak'ın bu isteğe karşı istekle yanıt vererek, Dicle ve Fırat'tan gelen su miktarının artırılması isteği olduğunun belirtilmesidir. Diğer gazetelerde su pazarlığından hiç bahsedilmemişti. **Cumhuriyet** gazetesi Irak Ekonomi ve Maden Bakanı'nın ziyaretine verdiği önemi gazete sütunlarını birkaç gün devamlı olarak bu ziyarete ayırarak gösterecekti. Iraklı bakanın Türkiye'nin tüm petrol ihtiyacını vermeyi taahhüt ettiklerini, Türkiye ile Irak'ın tüm konularda anlaştıklarını, Türk firmalarının Irak'la ticaret yapmasını arzu ettiklerini ayrıca teknik eleman ve teknik yardıma da ihtiyaçlarının olduğunu söylediği aktarılıyordu. Bakanın "Bonkörce vereceğiniz petrol karşılığında Türkiye'den ne istiyorsunuz" sorusuna bakanın kendisinin Türkiye'ye üçüncü kez geldiğini Türkiye'nin savaş karşısındaki tutumunu saygıyla karşıladıklarını "Türkiye'ye petrol vermesek Türkiye'nin bizimle ilişkisi biter mi? Biz her şeyden önce komşuyuz. Ben sana şunu veriyorum, sende bunu ver demek olmaz. Bir şey verip karşılığını istemek dost ülkeler arasında olur mu?"[500] dediği belirtiliyordu. Irak'ın bu "bonkörce" yardımının **Cumhuriyet** gazetesini bazı kuşkulara sevk ettiği görülüyordu.

Savaşın başlamasından itibaren savaşın sona erdirilmesiyle ilgili olarak yapılan BM Güvenlik Konseyi'ndeki toplantılara da katılmayan İran, ilk kez Konsey toplantısına katılacaktı. Bu katılımı **Milliyet** bazı gözlemcilerin İran'ın bu katılımını "...Irak ile çatışmasında çok güç durumda olmasına bağlamaktadırlar"[501] şeklinde yorumluyordu. **Tercüman**'da bu gelişme, "...siyasi gözlemciler, İran hükümetinin Konseye katılmayı kabul etmesini, Irak ile çatışmasında çok güç durumda olmasına bağlıyorlar..." şeklinde yer buluyordu.[502] Haberin devamında ise Ürdün Kralı Hüseyin'in demecine yer veriliyordu. Hüseyin, Irak'ı desteklediğini ve Irak'ın işgal

---

[500] "Irak Türkiye'nin tüm petrol ihtiyacını karşılamayı taahhüt etti", **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1980, s.1,9

[501] "İran, devrimden bu yana ilk kez Konsey'e katılacak"**, Milliyet**, 15 Ekim 1980, s.5

[502] "BM Güvenlik Konseyi bugün İran-Irak savaşını görüşecek", **Tercüman**, 15 Ekim 1980, s.1,10

edilen sularını ve topraklarını kurtarmak için savaşmasının haklı olduğunu, savaşın İran'ın lehine dönmesi durumunda Ürdün'ün de savaşa dahil olacağını söylüyordu.[503]

BM Güvenlik Konseyi'nin İran-Irak Savaşı'nı görüşmek için yapacağı toplantıya İran Başbakanı Recai'nin de katılmasını Armaoğlu, İran'ın Konsey kararlarını dikkate almak istediğini gösterdiğini belirterek, bunu İran'ın da savaşın sona erdirilmesinin gerekliliğini kabul ettiği şeklinde yorumlayacaktı. Armaoğlu'na göre bunda, ülke kaynaklarının savaşın maliyetini kaldıramaz oluşu kadar dünyanın barış isteği de etkili olmuştu.[504]

**Yankı**'daki haberde ise İran'ın saldırması karşısında ne yapacağını şaşırarak sıkışan Saddam Hüseyin'in Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi başkanlığındaki bir heyeti tank, uçak ve füzeler gibi çeşitli silahları temin etmesi için Çin' e gönderdiği yer alıyordu. Habere göre Iraklılar bu isteklerine karşılık "...Çinlilere Ortadoğu'daki Sovyet yayılmasına karşılık denge kurmak üzere yerleşme olanağı teklif ettiler. Çinliler bu teklife karşı nazikane şekilde düşüneceklerini söylediler, ama şimdiye kadar bir ses çıkarmadılar..."[505] deniyordu. Haberde ayrıca Sovyetler Birliği'nin Irak'a artık silah satmama kararlılığında olduğu, ancak kendi eksenindeki ülkelerin silah satmasına ses çıkarmadığı, bununda Irak'ı memnun ettiği haberde yer alıyordu. Irak'ın tüm bunlara ek olarak Küba'dan asker istediği belirtilerek şu ifadeye yer veriliyordu "... Ama Rusya'nın İran ile Irak arasındaki çatışmada her iki ülkeye de eşit uzaklıkta kalma kararlığını bilenler, Küba'nın böyle bir girişimine Moskova'nın ses çıkarmamasına ihtimal vermiyorlar..." Haberin diğer bir bölümünde ise Saddam Hüseyin İçişleri eski Bakanı İzzet El-Duri'yi kurşuna dizdirtmişti. Bunun nedeninin El-Duri'nin Sadddam Hüseyin'in karşısına güçlü bir başkan adayı olarak çıkma ihtimali olduğu belirtiliyordu. Bu infaz aynı zamanda Rusya'ya da bir jest olabilirdi. El-Duri bakanlığı sırasında komünist faaliyetlere karşı çok sert önlemler almış ve birçok Rus yanlısı komünisti öldürtmüştü. [506] **Yankı**, **Tercüman** ve **Milliyet** gazeteleri arasında "sıkışanın" kim olduğu konusunda farklılık vardı. **Yankı** sıkışan

---

503 **a.g.e.**,
504 Fahir Armaoğlu, "Savaş ve Birleşmiş Milletler", **Tercüman**, 17 Ekim 1980, s.5
505 "Sıkıştı Yardım Arıyor", **Yankı**, 12-18 Ocak 1981, s.39
506 **a.g.e**

Irak derken **Milliyet** ve **Tercüman** ise İran diyorlardı. Ayrıca **Yankı**'ya göre Irak bu "sıkışmasını" gidermek için tüm yolları denemişti.

İran yalnız Türkiye'nin değil, diğer ülke ve örgütlerin de arabuluculuk girişimlerine sıcak bakmıyordu. Ancak İran Başbakanı Ali Recai'nin BM Güvenlik Konseyi toplantısında yaptığı konuşmada İran'ın sonuna kadar savaşacağını, Amerika'nın da Irak'ı desteklerken rehinelerin bırakılmasını istemesinin anlaşılır olmadığını söyleyecekti. Irak basınında aynı günlerde Amerika'yı İran'ı desteklemekle suçlayan yazıların yer aldığı söyleniyordu.[507] İran, İslam Konferansı adına iyi niyet temaslarında bulunan Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak'ın Kurban Bayramı nedeniyle ateşkes yapılması önerisini reddedecekti. Bu öneriyi İran Başbakanı Ali Recai'nin bir yardımcısı tarafından "anlamsız" olarak değerlendirdiği, Irak'ın ise İran'ın da uyması durumunda kendilerinin böyle bir ateşkese uyacaklarını açıkladığı belirtiliyordu.[508] BM'nin dışındaki diğer bir arabuluculuk gayreti de İran'ın da üyesi olduğu Bağlantısızlar Hareketi tarafından yürütülmeye çalışılıyordu. **Cumhuriyet**'teki haberde de Bağlantısız ülkelerin arabuluculuk girişiminde bulunmaya karar verdiklerini ancak Humeyni'nin hiçbir barış önerisini kabul etmeyeceklerini, "...İran toprakları işgal altında olduğu sürece görüşmelerde bulunma önerilerini kabul etmeyeceklerini ..."söylediği veriliyordu.[509] Ancak Saddam'ın barış çağrısını reddeden Humeyni'nin bu çağrıya yanıtı sert olacaktı. "İşgalcilerle anlaşılamaya varılamaz. Silahlı Kuvvetler ve İslam Devrim muhafızları, kafirleri yenilgiye uğratıncaya kadar savaşı sürdüreceklerdir"[510] Saddam Hüseyin'in Humeyni'ye yanıtı Bağdat'ta yaptığı basın toplantısında gelecekti. "İran'ı mahvetmeden savaşı bırakmayacağız"[511]

Çandar'ın da belirttiği gibi Amerika-İran ilişkileri geriliyordu. Bunun temel nedenleri olarak, İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehlikesi ve çözülemeyen rehineler krizi, iki ülke arasında bir soğuk savaş yaşanıyor olarak görünüyordu. Ancak Amerika'daki başkanlık seçimlerinin yaklaşmasının da etkisiyle rehineler sorunun biran önce çözmek isteyen Carter yönetimi, İran'a karşı açık bir tutum almaktan kaçınacaktı. Bu tutum ise Irak'ı, Amerika'yı İran'ı desteklediği yönünde

---

507 "Ali Recai: Irak'la sonuna kadar savaşacağız", **Tercüman**, 19 Ekim 1980, s.1,9

508 "Ziya-ül-Hak, İran ve Irak'a 5 günlük ateşkes önerdi", **Milliyet**, 19 Ekim 1980, s.5

509 "Humeyni: arabuluculuk girişimini kabul etmeyiz", **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1980, s.4

510 "İran, Irak'ın barış çağrısını reddetti", **Milliyet**, 6 Kasım 1980, s.6

511 "Saddam Hüseyin: İran'ı mahvetmeden savaşı bırakmayacağız", **Tercüman,** 12 Kasım 1980, s.1,11

eleştirmesine neden oluyordu. BM Güvenlik Konseyi'nde İran-Irak Savaşı'na ilişkin gelişmelerin görüşüldüğü toplantıda, Amerikan temsilcisi Donald McHenry, Irak'ın saldırısının İran'ın ulusal bütünlüğünü tehlikeye soktuğu ve İran'daki bir bölünmenin bölgenin tümünü etkileyeceğini söyleyecekti.[512]

Gazetelerin ve dergilerin Amerika'da başkanlık seçimi yaklaştıkça dış politika sayfalarını Tahran'daki rehineler sorununa ayırdıkları görülüyordu. Ali Sirmen de rehineler krizi ve Amerikan politikasını makalesinde konu ediniyordu. Sirmen'in bu konularla ilgili şu ifadeleri dikkat çekiciydi:

> "Rehineler sorunun çözümü, İran-Irak savaşının ilk günlerinde acele ve yüzeysel tahminlerde bulunanların büyük yanılgısını gözler önüne sermiş bulunmaktadır. İran-Irak savaşını İran Devrimine karşı Irak'ın ABD hesabına giriştiği bir baltalama hareketi olarak görenler, bölgesel girişimleri salt Amerikan emperyalizminin girişimlerine bağlayan, ya da iki büyük gücün çekişmesi çerçevesi içinde ele alanlar büyük bir yanılgıya düşerek, olayların iç dinamiğini görmemişler, Şattülarabın iki yakası arasındaki savaşta her iki yönetiminde sorumlulukları bulunduğunu fark edememişlerdir..."[513]

Sirmen kendisinin daha önceki söylemleriyle çelişen bir yorum yaparken, aynı zamanda bu yorum genel olarak, **Cumhuriyet** gazetesinde bugüne kadar savaşla ilgili olarak verilen haber ve yorumlarla da çelişir gözükmektedir. Bu bakış açısındaki değişimin haberini verircesine Sirmen, makalesinin devamında

> "...İran-Irak savaşı, Tahran ile ABD ilişkilerinde Carter'ın çok işine yarayabilecek bir yumuşama olasılığı doğurmuştur. Şahın devrilmesinden bu yana bölgede yeni denge oluşturma çabasını sürdürenler son savaştan sonra girişimlerini yoğunlaştırmış bulunmaktadırlar. Hiç kuşku yok ki rehineler sorununda verilecek karar, bu girişimlere yeni yönler kazandıracak niteliktedir..."[514]

demektedir.

Sirmen'in diğer makalelerinin aksine "emperyalizme karşı savaş" söyleminden farklı olarak Amerika ve İran'ı yakınlaştırmaya çalıştığı Amerika'ya İran'a yakınlaşması için zamanın uygun olduğu mesajını verirken, İran'a da rehineler sorununu sonuçlandırarak bu yakınlaşmaya katkı sağlamaya çağırdığı görülmektedir. **Cumhuriyet**'de savaşı yorumlama da görülen bu değişim, acaba Sirmen'le sınırlı

---

512 "Amerika savaşın başından beri ilk kez Irak'ı eleştirdi"**, Cumhuriyet**, 25 Ekim 1980, s.5
513 Ali Sirmen, "Savaş sürüyor", **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1980, s.5
514 **a.g.e.**,

olabilirmiydi? Yoksa bu, **Cumhuriyet** gazetesinin savaşa yönelik bakışının da değişmeye başladığının bir işareti miydi? Bu sorunun yanıtının alınması kanımca Türk basının savaşı yansıtışı açısından da önem arz edecektir.

Başkan Carter'in rehineler krizini başkanlık seçimlerinden önce çözerek seçimlerde avantaj sağlama gayreti sonuçsuz kalacak ve sorun çözülemeyecektir. Carter seçimi kaybedecek ve Amerika'nın yeni başkanı olarak Ronald Reagan seçilecekti. Reagan rehineler sorununda taviz verilmesine karşı olduğunu söylüyordu. Ancak Amerika'nın BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'ı suçlayan açıklaması Amerika'nın İran politikasında radikal bir değişikliğin habercisi olarak mı algılanmalıydı? **Yankı** dergisinde bu konunun ele alındığı makalede bu konu üzerinde Amerikan yönetiminin içinde bir çatlağın olduğu iddia ediliyordu. Yorumda Carter'ın milli güvenlik konularındaki danışmanı Brezezinski ile görüş ayrılığına düştüğü, Dışişleri ve Savunma Bakanları ile CIA başkanın Amerika'nın tarafsızlığını hatta biraz daha İran'a dönük bir politika takip edilmesini savunurlarken, Brezezinski'nin ise herkesi şaşırtan bir tutumla Amerika'nın Irak'ı desteklemesi gerektiğini savunduğu belirtiliyordu. Carter'ın Brezezinki'nin görüşlerini benimsemediği, İran'ın BM delegesinin Amerikalılarla yaptığı görüşmelerde rehinelerin serbest bırakılabileceği mesajı verdiği, bu konuda İran'ın taktiğinin tuttuğu ve BM'deki görüşmelerde Amerika'nın İran'ın isteklerini yerine getirerek savaşın çıkışından Irak'ı sorumlu tuttuğu ve İran'ı desteklediği ifade ediliyordu. Amerika'nın beklentisi, rehinelerin her an bırakabileceği şeklinde ortaya konuyor ve buna uygun politika takip ediliyordu. Humeyni'nin politikasının ise bu beklentilerin çok uzağında olduğu ve rehineler konusunda adım atmaya niyetli olmadığı görülecekti.[515] **Yankı** dergisi gelişmelerin seyrini aktararak, başlıkta kullandığı kimin kimi kullandığı sorusunun yanıtını da vermiş oluyordu. Buradan anlaşılan İran'ın Amerika'yı kullandığıydı.

Rehineler krizinin çözümüyle ilgili olarak BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'ın özel temsilcisi olarak İsveç eski Başbakanı Olof Palme'nin barışçı

---

[515] "Kim Kimi Kullandı", **Yankı**, 10-16 Kasım 1980, s.29-30

görüşmelerin başlatılabilmesi amacıyla İran ve Irak'ı ziyaret etmesi, bu ülkeler tarafından kabul edilecekti.[516] Olof Palme, Tahran'da İran Başbakanı Ali Recai ile yaptığı görüşmede Recai, Saddam'ın uluslararası bir mahkemede yargılanmasını isteyecek ve sorunun bir saldırganlık sorunu olduğunu ileri sürecekti. İran Cumhurbaşkanı Beni Sadr'da Irak askerleri topraklarında bulundukları sürece barışın olamayacağını bildirecekti. Olof Palme'de görüşmelerde bir ilerleme sağlanamadığı yönünde bir açıklama yapacaktı.[517]

İran'ın rehinelerin casus olarak yargılanması veya yargılanmaması için İran hükümetinin vereceği karar ve bu kararın olası sonuçları **Cumhuriyet** gazetesinde değerlendirilecekti. Haberde böyle bir davranışın mantığın ötesinde bir tutum olacağı, ne yapacağı belli olmayan sağ görüşlü Reagan'a koz verilmiş olacağı belirtiliyordu. Haberin devamında bu konunun artık İran'a zarar verdiği, Beni Sadr ve mollalar arasındaki çekişmesinin konuyu bu aşamaya getirdiği belirtilerek, bunun Amerika'ya saldırgan bir girişimde bulunma imkanı vereceği ifade ediliyordu. Rehinelerin serbest bırakılması karşılığında İran'ın bloke edilen 9,5 milyar dolarının serbest bırakılmasının ekonomik olarak sıkışmış İran yönetimini rahatlatacağı da iddia ediliyordu.[518]

"Emperyalizme karşı" savaşta İran'ın gösterdiği başarı, **Cumhuriyet**'in genelde dünyaya bakışıyla çelişmiyordu. Cengiz Çandar da savaşın İran yakasından görünüşünü konu ettiği yazı dizisinde, İran'da resmi kesimlerin ve halkın Irak'ın Amerikan ve Sovyet desteği almadan bu saldırıya geçebileceğine inanmadıklarını belirtiyordu. Çandar, ancak savaşın demografik ve kültürel nedenlerinin göz ardı edilemeyeceğini belirterek, Irak'ın devrim ithal etmeye uygun bir ülke olmasının bu savaşın başlamasında etkili olduğunu iddia etmektedir. Bu özgül sebebe karşın stratejik konumu nedeniyle Baas rejiminin korunmasının süper güçler için önemli olduğu, "Irak'ta Baas rejiminin boğulması bir birine koşut bir birleriyle iç içe iki amaç ...Dolayısıyla Irak Baas rejimiyle süper kuvvetlerin bölgesel çıkarları

---

516 "Wadheim'in özel temsilcisi savaş bölgesine gidiyor", **Milliyet**, 16 Kasım 1980, s.5

517 "İran Başbakanı Recai, Irak Devletbaşkanı Saddam Hüseyin'in yargılanmasını istedi", **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1980, s.1,9

518 Ergun Çağatay, "İran rejimi Irak'ı yargılayabilir", **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1980, s.6

uyuşuyor... Savaş İslam ile emperyalizm arasında bir savaş olarak niteleniyor....” şeklinde savaşı yorumluyordu.[519]

Çandar süper güçlerin politikasına da dikkati çekerek, “...Peki savaşın üzerinden birkaç gün geçtikten bu yana Sovyetlerin ısrarla tarafsız olduğunu vurgulamasını ABD’nin ise bir ay sonra İran’a kur yapmaya başlamasını nasıl açıklamalı ?..”[520] diye sormaktadır. Cengiz Çandar, yazı dizisinin ikincisinde İran’ın beklenenin aksine direnme gösterdiğine vurgu yaparak bu beklentinin ne olduğunu açıklamaya çalışıyordu. Çandar, iç karışıklıklarla ordusu parçalanmış, İran’da birde devrimden sonra buna siyasi iktidar mücadelesinin eklendiğini, Irak’ın ise bundan yaralanmak istediğini belirtiyordu.Çandar bunun sonucunda,

> “...Humeyni’nin İslamcı rejimi çökecek, Irak bölgenin yeni lider ülkesi olarak sivrilecekti. Böyle bir sonuç, İslam Cumhuriyeti’ne diş bileyen ABD’nin hiç bir itirazıyla karşılaşmayacağı gibi, kendisine sürekli kafa tutan ve Şah zamanında ucuza bol bol sağladığı doğal gazdan yeni devrimci rejim tarafından yoksun bırakılan Sovyetler Birliği’nce de büyük bir olasılıkla benimsenecekti...”[521]

diyordu.

Çandar’a göre ancak savaşta Saddam’ın yanlış hesabı, Tahran’dan dönmüştü. Savaşın birleştirdiği İran da Devrim Muhafızları’nın ateşli askerleri halkla bütünleşmiş ve Irak’ı durdurmayı başarmışlardı. Irak’ın artık böyle kararlı bir ordu karşısında top, tank, uçak üstünlüğüyle zafer elde etme şansı kalmamıştı. “...İran’ın bugüne dek her türlü ateşkes önerisini Irak defalarca kabul etmesine ve hatta tek taraflı ilan etmesine karşılık reddetmesi, bir olgunun kanıtı...”ydı. [522] Irak artık kendi rejimini savunmak için savaşıyordu ve savaşın başında koyduğu hedeflerin çok uzağındaydı, İran’ın bu başarısı Amerikan ve Sovyet politikalarının da değişmesine neden olmuştu.[523]

**Tercüman** gazetesi de diğer gazeteler gibi savaşın ilk ayından sonra savaş haberlerini dış politika sayfasına taşıyarak günlük cephe gelişmelerini aktarırken,

---

[519] Cengiz Çandar, “İran’a göre savaş, İslam-Emperyalizm Savaşı”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1980, s.1,11

[520] **a.g.e**.,

[521] Cengiz Çandar, “Savaş İran’a ordusunu kazandırdı”, **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1980, s.1,10

[522] **a.g.e.,**

[523] **a.g.e.,**

verdiği haberlerin başlıkları itibarıyla içeriklerinin belirlendiği görülüyordu. İki ülkedeki durumun karşılaştırıldığı haberde

"50 günden beri savaşmasına rağmen Irak'ta hayat normal akışı içerisinde sürüyor. Bağdat'ta dükkanlar açık, halk arasında hiçbir panik tedirginlik görülmüyor. Herhangi bir yiyecek maddesinin sıkıntısı çekilmiyor Irak'taki bu normal görüntüye rağmen dün Tahran radyosu aracılığı ile İran'da yiyecek maddelerinin karneye bağlandığı açıklandı. İlk olarak da şekerin karne ile satılacağı bildirildi... Bu arada İran'da elektrik kesintileri de arttırıldı. Uzun süreden beri karneye bağlanan benzine ise yeniden zam yapıldı..."[524] deniliyordu.

İran'daki yiyecek sıkıntısını tekrar gündemine alan **Tercüman**'a göre yiyecek sıkıntısı had safhadaydı. Yiyecek karaborsasının önlenebilmesi için Başbakan Ali Recai sert önlemler alınmasını istemişti. Dükkanlarda temel yiyecek maddelerinin büyük bir kısmı ise bulunmuyordu.[525] **Tercüman** İran'daki durumun "vahametini" okuyucularına aktarırken, **Cumhuriyet** ise İran'ın ilerlemesini vermeye devam ediyordu.

Amerika'nın bölgede acil müdahale gücü oluşturma projesi savaşın şiddetini artırması üzerine yeniden gündeme gelecekti. Bu acil müdahale veya çevik kuvvet oluşturma projesinde Türkiye'nin de üs olacağı söylentisi **Cumhuriyet**'te geniş olarak yer bulacaktı. **Cumhuriyet** bu konuyla ilgili olarak verdiği ilk haberde uzmanların Türkiye'nin Batının tutumundan büyük bir hayal kırıklığına uğradığı ve ancak büyük fedakarlıklar yapılması durumunda yeni yükümlülükler alabileceğini söyledikleri yer alıyordu. İngiliz savunma uzmanı Sir Sowrey'in "Ortadoğu'da Batı'nın Askeri Yeteneği" isimli kitabında Batının bölgede azalan varlığını yeniden güçlendirmesinde Türkiye'nin anahtar rol oynayabileceğini, Türkiye'nin Asya ile Avrupa'yı bir birine bağlayan, Ortadoğu'da NATO üyesi bir ülke olarak İran Devrimi'nden sonra öneminin daha da arttığı ve petrol üreticisi ülkelerin ucuz fiyatla petrol sağlamaları durumunda ekonomisi üzerindeki ağır yükün kalkacağını belirttiği aktarılıyordu.[526] Sowrey kitabında devamla, bu yükün kaldırılması sonucunda Türk ordusunun modernizasyonuna katkı sağlanacağı ve bununda Körfez'deki devletlerin

524 "İran'da Yiyecek Maddeleri Karneye Bağlandı", **Tercüman,** 11 Kasım 1980, s.1,9
525 Bekir Aydın, "İran'da şekerde karneye bağlandı", **Tercüman**, 15 Kasım 1980, s.5
526 "Türkiye Ortadoğu'da anahtar olabilir", **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1980, s.10

desteklenmesine yardımcı olacağını söylemişti.[527] Amerika'nın Ortadoğu'da müdahale etme durumunda kalması halinde Türkiye'den yararlanması konusunda Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, bunların ikili antlaşmalarla halledilecek konular olduğu ve henüz daha Türkiye'ye bu yönde bir girişim yapılmadığını şeklinde bir açıklama yapacaktı. Türkmen açıklamasının devamında da Irak'tan alınacak petrol konusuna da değinerek, Irak'tan alınacak petrolün de Suudi Arabistan vasıtasıyla sağlanacağını, İran'dan da mümkün olduğu ölçüde petrol alınmaya çalışıldığını belirtiyordu.[528]

**Cumhuriyet**'in Amerika'nın Ortadoğu'da acil müdahale gücü oluşturma planına büyük bir önem verdiği görülüyordu. Ali Sirmen'de makalesinde ABD'nin Körfez'de ve genel olarak Ortadoğu'da yeni dengeler oluşturmaya çalıştığı, bu yöndeki girişimlerine NATO'yu da alet etmek istediği, ancak Batıllı müttefiklerin bölgedeki yeni karışıklıklara neden olabilecek bu tip düzenlemelere sıcak bakmadığını belirtiyordu. Sirmen, Amerika'nın bu girişiminin en çok Türkiye'yi ilgilendirdiğini iddia ederek[529] "...Bir Ortadoğu ülkesi olan Türkiye'nin kısa ve uzun dönemde siyasal çıkarının gerginlik değil yumuşama ortamından yana olduğu iyice anlaşılabilirse, Ankara'nın temsilcileri toplantıda gereken uyarı görevini üstlenirler"[530] diyordu. Burada ısrarla vurgulanmak istenen konu NATO Bakanlar Konseyi toplantısından Türkiye'ye bölgede bir görev verilmesi ihtimali ve bunun kesinlikle Türkiye'nin çıkarına olmayacağıydı. **Cumhuriyet** gazetesi diğer iki gazetenin aksine bu toplantıya ve olası sonuçlarına yıl sonuna kadar birinci sayfadan yer verdiği gözleniyordu. Gazete de NATO Genel Sekreteri Joseph Luns'un **Cumhuriyet**'e verdiği özel demeç birinci sayfada yer buluyordu. Luns, Türkiye'nin Amerika'nın hızlı müdahale gücüne katkısı konusunda "ABD'nin belli bir an geldiğinde transit kolaylığı istemesinin mümkün olmadığı söylenemez. Çıkarları aynı doğrultuda olan, bir ülkenin bu konuda yardımda bulunması son derece doğal olur" [531] dediği belirtiliyordu. Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeri konusunda ise Luns'un

---

[527] **a.g.e.**,

[528] "Dışişleri Bakanı: "Batı ile ilişkilerde sıkıntı yok", **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1980, s.1,11

[529] Ali Sirmen, "NATO Haftası", **Cumhuriyet,** 11Aralık 1980, s.5

[530] **a.g.e.**,

[531] "Körfezi Savunacak takviye güçleri Türkiye üzerinden geçebilir", **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1980, s.1,9

"Türkiye'nin Ortadoğu'daki ağırlığı ve etkisi diğer bütün ülkelerden fazladır. Kanıma göre Arap ülkeleri Ankara'nın öğütlerine diğer ülkelerinkinden daha fazla açıktırlar"[532] demişti. **Cumhuriyet** gazetesinin ertesi günkü sayısının başlığı ise " NATO'nun Körfez Stratejisi Türkiye'nin katkısı olmadan düşünülemez" şeklindeydi. Haberde adının açıklanmasını istemeyen NATO'da görevli Batılı bir generalin görüşlerine yer veriliyordu. General, "...Türkiye'nin yeni stratejiye katkısı, geçiş kolaylıkları sağlamakla sınırlı tutulamaz"[533] diyordu. **Cumhuriyet** bu konuya verdiği önem karşısında diğer iki gazetenin bu konuyu hiç gündeme almamaları da Türk basınındaki ayrılığı sergilemesi açısından da önemlidir. Bir gazete bu konuyu "milli dava" olarak işlerken, diğerinin bunu dikkate bile almaması neyin "milli dava" olduğunun da tartışmaya açık olduğunu gösteriyordu. **Cumhuriyet**'te bu konuyla ilgili olarak aynı gün içerisinde diğer bir haber daha göze çarpıyordu. Haberde NATO Genel Sekreteri Luns'un verdiği demeç yorumlanarak, Luns'un Körfez'in savunmasının Batı için önemli olduğunu, buranın savunmasını Amerika'nın üstleneceğini, ancak kuvvet kaydırılması durumunda diğer NATO üyesi ülkelerin doğacak boşluğu doldurması gerekir dediği aktarılıyordu. Luns'un burada dile getirmeye çalıştığı şeyin Amerika'nın yakında bu konuyla ilgili olarak Türkiye'nin kapısını çalabileceğiydi. Luns'un ifadelendirmeye çalıştıkları hakkındaki haber, Türkiye'nin çıkarının ne olduğu sorusunun etrafında şöyle noktalanıyordu:

> "...NATO Genel Sekreteri'ne göre Ankara kapısı çalındığı zaman ABD'ye sağlanacak "kolaylıklar" açısından güçlük çıkarmayacaktır. Herhalde bu Sayın Luns'un kişisel değerlendirmesidir. En azından öyle temenni edilir. Çünkü Türkiye'nin ulusal yararları Arap dünyasında yeni "jandarmalık" görevlerine yönelmekte değil, dengeli ve tarafsız ilişkiler kurmasında yatıyor."[534]

**Cumhuriyet**'in bu kadar önem vererek "milli dava" olarak verdiği bir konuya diğer iki gazetenin yer vermemesi, bu konuyu önemsemeyip "milli dava" sınıfına almamalarından mı yoksa, "sükut ikrardır" şeklinde bir onayın mı işareti olduğu bir soru olarak kalıyordu.

---

532 **a.g.e.**,

533 "NATO'nun Körfez Stratejisi Türkiye'nin katkısı olmadan düşünülemez", **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1980, s.8

534 "Luns'un Demeci", **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1980, s.1,9

Savaş üçüncü ayına girerken görünen manzara savaşın bir cephe savaşına dönüşmeye başladığıydı. Ancak Amerika'nın acil müdahale gücü oluşturma gayreti ve buna Sovyetlerin tepkisi bölgeyi basında hala sıcak tutulan unsur olarak ön plana çıkaracaktı. Ergun Balcı da bu konuya değinerek herkesin kanıksar hale geldiği bu savaşın aslında diğer ülkelere sıçraması, Arap ülkelerinde bölünmeye sebep olması ve süper güçleri bölgeye çekmesi nedeniyle hala son derece tehlikeli olduğuna vurgu yapıyordu. Balcı'ya göre savaş, daha henüz başındayken Saddam'ın, daha sonra karşı ilerlemeyle ümitlenen İran'ın beklentilerinin ötesine geçerek kilitlenen bir cephe savaşı haline gelmişti. Saddam piyadelerini savaşa sürmeyerek, işgal ettiği yerlerde yerleşmeyi ve Humeyni rejimini yıpratmayı, ardından da İran'da olası bir karışıklığı bekliyordu. Ancak bu iki taraflı bir bıçak olarak Irak'taki hassas Şii-Sünni dengesini olumsuz etkileyebilirdi. Balcı, yorumunun devamında ise en tehlikeli gelişmenin de savaşın diğer bölge ülkelerine sıçraması ihtimali olduğunu, bu durumda da süper güçlerinde savaşa müdahalesine neden olabilecek gelişmelerin ortaya çıkabileceğini ileri sürüyordu. Bu yöndeki bir gelişmede dünya barışını da tehdit edebirdi. [535] Balcı'nın bu makalesinde, konuyu ideolojik açıklamaların dışında yorumlamaya çalıştığı izlenimi veriyordu.

### 2.1.3. Ocak 1981-Ocak 1982 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

Ocak ayında Türk basının sayfalarını, İslam Konferansı Örgütü'nün toplantılarına ve bununla ilgili gelişmelere ayırdıkları görülüyordu. Cephede devam eden savaş ise gündeme alınmamıştı. Yılın ilk ayında 3.İslam Zirve Toplantısı yapılacaktı. Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini İkinci katip düzeyine indirmesinin hemen sonrasında gerçekleşen bu toplantıdan Türkiye nin iki yönlü beklentisi vardı. Örgüt içerisinde daha ağırlıklı bir yer edinebilmek ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirebilmek. Türkiye'nin ilk beklentisinin gerçekleştiğini Armaoğlu şöyle dile getiriyordu:

> "...3. İslam Zirvesi Türkiye bakımından gerçekten bir fevkaladelik taşımaktadır. Çünkü Türkiye, 1969' dan beri ilk defa olarak, dış politika rotasında Arap dünyasına müteveccih bir takım değişikliklerle böyle bir konferansa katılmaktadır. Bundan dolayı yine ilk defa olarak bir İslam Zirvesine başbakan seviyesinde iştirak etmekte ve konferansta gayet aktif olma kararlılığı içinde

---

[535] Ergun Balcı, "Bir Garip Savaş", **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1980, s.5

bulunmaktadır. Bu aktivite kararlılığını, Dışişleri Bakanı Türkmen'in Dışişleri Bakanları Konferansı'ndaki hareketliliğinde ve bunun neticesi olarak da İran'ın iştirakini sağlamak için bu ülkeye gönderilen beş kişilik heyete Türkmen'in dahil edilmesinde görmüş bulunmaktayız..."[536]

Ancak bu kaynaşmanın ve ağırlığı hissettirmenin kolay olmayacağı gözüküyordu. Bunu Armaoğlu "11 yıldır kalıplaşmış bir tutumun İslam ülkeleri üzerindeki yerleşmiş tesiri izole etmek hiç de kolay değildir..."[537] şeklinde açıklarken Türkiye ve İslam ülkelerinin kulvarlarının da farklı olduğunu belirtiyordu. Arap ülkelerinin çoğu, Bağlantısızlar hareketi üyesiydiler, Türkiye ise NATO üyesiydi. Türkiye'nin diğer beklentisi olan Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi konusunda bir adım atıldığı, Başbakanın Suudi Arabistan'la ilişkilerin geliştirilmesi konusunda basına verdiği demeçten anlaşılıyordu. Ulusu verdiği demeçte, Suudi Arabistan'la mevcut ilişkileri şöyle ifade ediyordu. "...Türkiye kökleri kültürel ve İslam mirasına uzanan dostluk ve kardeşlik bağlarının bulunduğu bir ülke olan Suudi Arabistan ile her alanda işbirliğini artırmayı ve bu işbirliğini en ileri ölçülere ulaştırmayı arzulamaktadır..."[538] Bülent Ulusu'nun Suudi Arabistan ile olan ilişkilerini geliştirme arzusuna yanıt Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı'ndan gelecekti. Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini en alt düzeye indirmesini nasıl değerlendirdiğini soran bir basın mensubuna Suudi Dışişleri Bakanı Emir Suud Bin Faysal, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini en alt düzeye indirmesini son derece olumlu bulduklarını belirterek, "...Türkiye böylece İslam davasına büyük katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin bu davranışı İsrail'in niyetini boşa çıkarmıştır. Türkiye İsrail'in barışı istemediğini ispatlamıştır." diyordu. [539] **Cumhuriyet**'te bu konuyla ilgili haberde ise, Türkiye'nin Arap toplumu ve özellikle Suudi Arabistan'la ilişkileri geliştirme isteğinin diğer bir halkası olarak Bülent Ulusu'nun, Kenan Evren' in bir mesajını Suudi Arabistan Kralı'na getirdiği, bunun Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin boyutunu gösterdiği belirtiliyordu.[540] Türkiye'nin İslam Zirvesi öncesinde Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı bu amaçla Suudi Arabistan'la görüşmeler yapıldığı,

---

536 Fahir Armaoğlu, "İslam Zirvesi NATO", **Tercüman**, 19 Ocak 1981, s.4

537 **a.g.e.**,

538 "Ulusu: Suudi Arabistan ile olan ilişkilerimizi en ileri ölçülere ulaştırmayı arzulamaktayız", **Tercüman**, 19 Ocak 1981, s.1,10

539 "Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı: Türkiye İslam davasına büyük katkıda bulunmaktadır", **Tercüman,** 19 Ocak 1980, s.1,11

540 "Ulusu, Kral Halid ve Saddam Hüseyin'le Görüştü", **Cumhuriyet,** 28 Ocak 1981, s.1,9

Türkiye'nin Suudi Arabistan'a silah satmasının kararlaştırıldığı, ayrıca Suudi askeri personelinin de Türkiye'de eğitilmesi konusunda anlaşmaya varılacağı **Milliyet**'de yer almaktadır. Bunlara ek olarak buğday satan tek İslam ülkesi olması dolayısıyla İslam ülkelerine buğday satışının da söz konusu edildiği vurgulanmaktadır.[541]

Taif'teki İslam ülkeleri Zirve Toplantısı ile ilgili gelişmeler **Cumhuriyet** gazetesinde de yer alırken Zirve toplantısına hazırlık niteliğindeki Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye'nin NATO üyeliğini gerekçe göstererek bağlantısızlık ile ilgili bölümün değiştirilmesini istediği ancak reddedildiği, gazetede "Taif toplantısında Türkiye'nin NATO üyeliği tartışıldı" şeklinde birinci sayfadan ilk haber olarak verilmesi dikkat çekiyordu. Bu gelişme **Tercüman** ve **Milliyet** gazetelerinde birer cümle ile verildiği göz önüne alınırsa basının tercihlerindeki ayrımlarının halen birbirlerinden gayet keskin olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.[542] Türkiye'nin ilk kez başbakan düzeyinde katılacağı toplantı öncesinde İlter Türkmen'in Suudi televizyonuna verdiği demeç **Cumhuriyet**'te yer alıyordu. İlter Türkmen'in "Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini asgari düzeye indirmesinin İslam ülkeleri tarafından taktirle karşılandığını" söylediği haberde veriliyordu [543] Cengiz Çandar, Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini en alt düzeye indirmesinin Türk basınında yer aldığı gibi Arap dünyasında çok olumlu karşılandığı söyleminin doğru olmadığını FKÖ yetkilerinin yetersiz bir adım olarak gördüklerini ve bu kararı, Türkiye'nin Arap dünyasını ve özelliklede Suudi Arabistan'ı memnun etmek için aldığını belirtiyordu. Bu eylem ayrıca FKÖ yetklilerine göre, İslam Konferansı Toplantısı'nda Türkiye'ye gelebilecek baskıları geçiştirebilmesini sağlamak için Suudilerin eline kart vermeye dönük bir girişimdi.[544]

Cengiz Çandar "Ortadoğu Raporu" başlıklı yazı dizisinde İslam İyi Niyet Heyeti'ne katılmasına karşın İran'ı destekleyen Filistin Kurtuluş Örgütü ve Filistin halkının savaşa ilişkin görüşlerini aktarıyordu. Filistinliler, İran-Irak Savaşı'nın birisi yıkılana dek devam edeceğine inanıyorlardı. Çandar, bir Filistinlinin savaşan taraflardan hangisinin yıkılma olasılığının daha fazlaca olduğu sorusuna, hangisi

---

541 Özer Yelçe, "Suudi Arabistan'la askeri işbirliği esasları saptandı", **Milliyet**, 28 Ocak 1981, s.1,13

542 "Taif toplantısında Türkiye'nin NATO üyeliği tartışıldı", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1981, s.8

543 Özel Yelçe, "İslam Konferansı ikna heyeti dün Tahran'a gitti", **Milliyet**, 23 Ocak 1981, s.11

halka dayanan bir rejim, devrimle gelmiş rejimse, onun ayakta kalma şansının olacağı yanıtını vereceğini belirtmektedir. FKÖ'nün savaşta tarafsız kalmaya çalıştığını, ifade eden Çandar, Irak'ın savaşı kaybetmesi durumunda olabilecekleri sıralayarak "...Eğer Bağdat'taki Saddam rejimi, Irak'ın savaşı kaybetmesi, yada savaşın yol açacağı iç çalkantılar sonucu yıkılırsa tüm Ortadoğu denklemi de değişiverecektir..." demektedir. Çandar Iraklı muhaliflerin, Saddam rejiminin baskı zorbalığa dayandığını, Irak'ın bu savaşa başlamasının nedenininde içerdeki grupları bir noktaya yönlendirerek rejimi rahatlatmak olduğuna inandıklarını ifade etmektedir. Muhaliflere göre Saddam rejimi, birçok grupların yönetimden tasviyesi nedeniyle bir azınlıklar iktidarına dönüşmüştü. Buda baskının artmasına neden olmuştu. Geniş halk kesimlerine dayanan bir birleşme için ortam artık hazırdı. Çandar ayrıca muhalif kesimlerin Suriye'nin de desteğini aldıklarını ifade ediyordu. Ancak Filistin halkının Ürdün'dekiler de dahil çoğu İran'ı desteklediklerini söylerken, İran'ın kazanması durumunda Filistin'e daha erken gidebilme şanslarının olacağına inanıyorlardı. Çandar'a göre, Filistinlilerin İran'ın kaybetmesini düşünmek bile istemiyorlar, İran'ın kazanmasını ise tek alternatif olarak görüyorlardı. Çandar Irak'ın içinde harekete geçmeye hazırlanan Şii İslami bir hareketin olduğunu iddia ediyordu. Diğer iki gazetenin aksine doğrudan savaşla ilgili olmasa bile **Cumhuriyet**'in, Ortadoğu'daki gelişmeler, İran-Irak Savaşı'nın sonucu ve bölgeye olası etkileriyle 1981 yılının başından itibaren ilgilendiği görülüyordu. [545]

Bülent Ulusu ikili temaslarda bulunmak üzere, Suudi Arabistan ve Ürdün krallarını Türkiye' ye davet edecekti. Türkiye'nin Ortadoğu politikasından aktif bir tutum sergilemesinin ilk adımını Pakistan Devlet Başkanı'nın Türkiye ziyaretinin oluşturduğu dile getiriliyordu. Ayrıca ikili görüşmeler de "Ortadoğu'da bir güvenlik zinciri" oluşturulması gündeme gelecekti. Bu güvenlik zincirinin, ekonomik siyasi ve askeri alanlarda olması ve bu zincire, Türkiye, Ürdün, Kuveyt, BAE, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın dahil olması planlanıyordu.[546] Ulusu, Üçüncü İslam Ülkeleri Zirve Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Türkiye'nin Batılı örgütlerin üyesi

---

[544] Cengiz Çandar, "Ortadoğu Raporu", **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1981, s.10
[545] Cengiz Çandar, "Ortadoğu Raporu", **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1981, s.10
[546] "Güvenlik Zinciri Temasları", **Tercüman**, 28 Ocak 1981, s.1,10

olmasının, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle yakınlaşmasına engel olduğunun öne sürüldüğünü belirtiyordu. Ulusu'ya göre bu iddiaların aksine İslam ülkelerinin çoğunun Bağlantısızlar içerisinde yer alması, ilişkilerin geliştirilmesine bir engel teşkil etmiyordu. Ulusu konuşmasının devamında Türkiye ve İslam ülkelerini şöyle kaynaştırıyordu. "...Türkiye, kendi izlediği politika ile bağlantısız ülkelerin politikası arasında uyumsuzluk ve çelişki görmemekte, bağlantısız ülkelerle, İslam Konferansı'nda ve öteki milletlerarası formlarda işbirliğini sürdürmekte ve güçlüğe rastlamamaktadır..." Ulusu konuşmasında Körfez güvenliğine de değinerek Körfez'in güvenliğinin tamamen Körfez ülkelerine ait olduğunu ve buna da diğer ülkelerin saygı duymaları gerektiğini söyleyecekti.[547] Ulusu, İran-Irak Savaşı'yla ilgili olarak ise iki komşu ülke arasında büyük can kaybına ve tahribata yol açan savaşı üzüntüyle takip ettiğini ve iki ülkeyi barıştırmak için elinden gelen gayreti göstermeye de hazır olduğunu belirtecekti.[548]

Ali Sirmen de Başbakan Ulusu'nun Zirve Toplantısı'nda yaptığı konuşmayı gündemine taşıyarak son derece olumlu bulduğunu belirtmektedir. Sirmen'e göre, Türkiye'nin NATO üyeliği ve Ortadoğu'da yeni bir rol verilmesinin gündeme gelmesi bazı çevrelerce abartılmıştı. Ulusu'nun konuşmasın da Fatin Rüştü Zorlu'nun konuşmasından farklı olarak Bağlantısızlık Hareketi ile Türkiye'nin izlediği politika arasında hiçbir uyumsuzluk olmadığını vurgulaması önemliydi. Ayrıca Körfez'in savunmasının yine bölge ülkelerinin sorumluluğun da olması gerektiğini söylemesi de kayda değerdi. [549] Ali Sirmen bir sonraki yazısında Taif'te Türkiye'nin sergilediği olumlu tutumu ekonomik gerekçelere bağlayacaktı. Artan petrol fiyatları karşısında içerde gümrük duvarlarıyla korunan ekonomi parçalanmış, 12 Eylül yönetimi de bunu aşmak için dış alımı hedeflemişti. Ancak sanayiinin buna hazır olmaması ise tek eksikti .[550]

Haluk Gerger ise İslam dünyasında bir bölünme olduğunu ve Türkiye'nin bu bölünmede Batı yanlısı ve tutucu ülkelerin yanında yer aldığını iddia ediyordu. Gerger'e göre Türkiye, Taif'teki Zirve Toplantısı'nı tutucu İslam ülkeleriyle

---

547 İsrail'le işbirliği yapanlara ekonomik ambargo uygulanacak", **Tercüman,** 29 Ocak 1981, s.1, 10
548 "İran-Irak Savaşı", **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1981, s.5
549 Ali Sirmen, "Ulusu'nun Kunuşması", **Cumhuriyet,** 30 Ocak 1981, s.5
550 Ali Sirmen, "Türkiye ve Ortadoğu", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1981, s.5

ilişkilerini geliştirmek için bir zemin olarak kullanmayı düşünmüş ve bunda da başarılı olmuştu. Gerger Türkiye'nin bu ülkelerle ekonomik ve askeri işbirliği yönünde bazı girişimlerin olduğunu ve bu oluşumun "Güvenlik Zirvesi" olarak ortaya çıktığını belirtiyordu.[551]

Savaşı sona erdirmeye yönelik girişimler çerçevesinde İslam Konferansı Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda oluşturulan İslam İyi Niyet Heyeti'nin çalışmalarını Irak'tan sonra İran'da kabul edecekti. Heyet'te İKÖ Genel Sekreteri, Türkiye, Pakistan, Gambia, Bangladeş, Senegal ve FKÖ yer alacaktı. Humeyni'nin Savunma Konseyi'nde ki temsilcisi de yaptığı açıklamada, Arap olmayan İslam ülkelerinin temsilcilerinden oluşan iyi niyet heyetinin yakında İran'a geleceğini söyleyecekti. Humeyni'nin temsilcisinin açıklamasında "Arap olmayan" ifadesine yer vermesi İran'ın tutumunu yansıtması açısından önem arzediyordu. [552]

Armaoğlu Türkiye'nin kasım ayında İsrail ile ilişkilerini en asgari düzeye indirmesini Türkiye'nin NATO ile Ortadoğu arasında bağlantı kurma planının bir parçası olarak değerlendirerek şöyle diyordu: "...Türkiye, Ortadoğu ile NATO arasında köprü kurmaya karar vermiştir..."Armaoğlu bunun işaretleri olarak İsrail'le ilişkilerin kesilmesi ve İKO Zirvesi'nde yaptığı "gövde gösterisi"ni örnek olarak veriyordu. [553]

İslam Zirvesi çalışmaları için Suudi Arabistan'ın Taif kentine giden Dışişleri Bakanı İlter Türkmen çeşitli temaslarda bulunacaktı. Türkmen'in İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin arabuluculuğu konusunda ise şöyle diyecekti: "Türkiye, İran-Irak Savaşı'nda bir arabuluculuk girişiminde bulunmadı. Bu girişimin ancak iki ülkenin istekleriyle gerçekleşebilir" [554] **Milliyet**'in de **Tercüman** gazetesi gibi ocak ayının dış politika gelişmeleri olarak sayfalarını rehineler sorunu ve İslam Zirve Konferansı'na ayırdığı görülüyordu. Ancak savaşla ilgili haberlere fazla bir yer verilmemişti. Rehineler sorunun çözülmesi ve bu konuda Türkiye'nin tutumu hakkında M.Ali Birand'ın yorumu Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik "aktif" politikasının Irak'ı destekleyen ülkelere dönük olduğu yönündeki eleştirileri

---

551 Haluk Gerger "Türkiye Taif' te Amacına Ulaştı", **Yank**ı, 2-8 Şubat 1981, s.28

552 "İran ve Irak 8 İslam ülkesi liderinin arabuluculuk yapmasını kabul etti", **Tercüman,** 6 Şubat 1981, s.5

553 Fahir Armaoğlu,"Türkiye NATO ve Ortadoğu", **Tercüman,** 13 Şubat 1981, s.5

destekler nitelikteydi. M. Ali Birand rehineler krizini bir başka açıdan değerlendirdiği makalesinde, Türkiye'nin Cezayir'in yaptığı arabuluculuğu yapmayarak büyük bir olanağı kaçırdığını ileri sürüyordu. Cezayir'e uluslararası toplumda büyük bir prestij kazandıran böyle bir arabuluculuk girişimi, ekonomik olarak açmazda olan ve kredi bulmaya uğraşan Türkiye'ye çok büyük yarar sağlayabilirdi. Ancak bu olanağı Türkiye kaçırmıştı. Birand, 12 Eylül öncesi Demirel hükümetinin İran politikasını eleştirerek 1979 sonu ve 1980 yılı başlarında İran'ın Türkiye'ye yaklaşmaya çalıştığını Beni Sadr'ın her alanda Türkiye ile işbirliği isteğini açıkça dile getirdiğini belirterek, "...Ankara'dan siyasi ekonomik yaklaşım bekliyordu Yarıda kalmış milyarlarca dolarlık inşaatlar, milyarlarca dolarlık ithalat, Türkiye üzerinden gerçekleştirilebilecekti..."[555] diyordu. Birand ayrıca rehineler krizi nedeniylede eski hükümetin İran politikasını eleştirerek şöyle diyordu:

> "...Gerek mi vardı, İran'ı yerin dibine batıran bir bildiriye Türkiye'nin imzasını atmasına? Bir defa tutum saptamak yetmez miydi? Gerek mi vardı, Birleşmiş Milletler de daha tartışma açılmadan " ekonomik ambargoya" uyacağımızı açıklamaya gerek mi vardı. İran'ın Türkiye üzerinden ithalatını kolaylaştırma isteklerini görmezlikten gelmeye? Gerek mi vardı, et ve buğday antlaşmaları yapıp ardından bozmaya? Gerek mi vardı kraldan da fazla kralcı olmaya?"[556]

Birand ümidinin yeni hükümetin bu tür politikaları uygulamaması olduğunu belirtiyordu. İran Devrimi'ni soğuk karşılayan, ardından İran-Irak Savaşı'nda da Irak'a daha sempatik görünen **Milliyet** gazetesindeki bu değişiklik, Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını ilgilendiren bu konuyu "milli dava"olarak görmesinden mi kaynaklanıyordu, yoksa yalnızca Birand ile sınırlı bir değişiklik mi olduğu kanımca takip edilmesi gereken bir husustur.

İran, eğer Irak katılırsa İslam Zirve Konferansı toplantısına katılmayacağını bildirirken Beni Sadr' yaptığı açıklamada "...İran'ın hiç bir zaman Irak'la aynı masada oturmayacağını ..."[557] söyleyecekti. İran'ı Zirve Toplantısı'na katılmaya ikna etmek için giden özel heyet başarısız olacaktı. İran kararında ısrarcı olurken, İran Başkanı Ali Recai yaptığı açıklamada, Saddam Hüseyin'in savaş suçlusu olduğu ve

---

554 Özer Yelçe, "İslam Zirvesi Hazırlık çalışmaları dün başladı", **Milliyet**, 18 Ocak 1981, s.1,13

555 M. Ali Birand, "Türkiye'nin kaçırdığı İran olanağı", **Milliyet**, 23 Ocak 1981, s.4

556 **a.g.e.**,

557 Özer Yelçe "Kıbrıs sorunu İslam Zirvesi gündemine alındı", **Milliyet**, 20 Ocak 1980, s.8

bu nedenle de diğer ülkelerinde katılmaması gerektiğini ileri sürecekti.[558] İran'ın Zirve Toplantısı'na katılmasını sağlamak için çeşitli formüller üzerinde çalışılıyordu. İran yaptığı açıklamada, Saddam Hüseyin'in katılmasına karşı çıktıklarını, ancak Irak'ı temsilen diğer katılımcılara bir itirazlarının olmayacağını ifade edecekti. Bu açıklama İran'ın, İslam Konferansı Heyeti'ne açık kapı bıraktığı yorumlarıne neden olacaktı.[559] Sedat Ergin'de 3. İslam Zirve Toplantısı'nın en önemli sonucunun, tek bir İslam ülkesi dahi kalmaksızın ABD'nin Ortadoğu politikasını eleştirmesi olduğunu iddia ediyordu.[560] Türkiye açısından ise ilk kez başbakan düzeyinde temsil edildiği toplantıda alınan sonucu Başbakan Bülent Ulusu da, Türkiye'nin Orta doğuya yönelik politikasını, hükümet içi çekişmeler olmaksızın istikrarlı şekilde devam edecek bir politikanın ilk adımı olarak değerlendiriyordu.Ulusu'ya göre, Türkiye'nin hem Doğu' da hem de Batı'da olması gerekiyordu. Türkiye'nin bu İslam hareketinde yerinin olduğunu belirten Ulusu, Türkiye'nin arabuluculuğu konusunda ise, Türkiye'den arabuluculuk istenmediği ancak iyi niyet heyetlerinde Türkiye'nin de yer aldığını konuşmasına ekleyecekti.[561]

BM Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi Olof Palme'nin girişimlerini gecikmiş ve yetersiz olarak yorumlayan Ömer Madra ise, İslam ülkelerinin bir alt grup olarak devreye girmesinin de bu yetersizlikten kaynaklanmış olabileceğini ileri sürüyordu. Türkiye'nin bir fırsat kaçırdığını düşünen Madra İslam iyi niyet heyetinde Türkiye'nin yer almasını da bu kaçırılmış fırsatın telafi edilme girişimi, ayrıca İslam ülkelerinin de Türkiye'ye verdiği önemin göstergesi olarak düşünülebileceğini iddia ediyordu. Madra Türkiye'nin kaçırdığı arabuluculuk fırsatını da şöyle açıklıyordu: "...Türkiye coğrafi konumu savaşan iki ülkeyle de iyi ilişkileri geleneksel siyasi konumu gibi nedenler bu konuda tek başına girişimde bulunarak, Irak-İran savaşının olumlu bir çözüme ulaştırılmasında önemli bir rol oynayabilirdi. Türkiye bu bölgede uluslararası olarak siyasal girişim potansiyelini artırabilecek bir fırsat kaçırmıştır..."[562]

---

558 "İran, ikna heyetine rağmen Zirveye katılmıyor", **Cumhuriyet,** 24 Ocak 1981, s.5
559 "Bir formül üzerinde çalışılıyor", **Cumhuriyet,** 25 Ocak 1981, s.1,9
560 Sedat Ergin, "Taif 'in ardından", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1981, s.1,11
561 "Ulusu: Türkiye hem Doğu' da hem Batı' da olmak zorundadır", **Milliyet,** 27 Ocak 1981, s.1.13
562 Ömer Madra, "Türkiye'nin Rolü", **Yankı,** 9-15 Mart 1981, s.38-39

Madra, Türkiye'nin arabuluculuğu konusunda Türkiye'deki sol kesimin arabuluculuğa karşı çıkan tutumunun aksine arabuluculuğu sağ kesim gibi "fırsat" olarak görüyordu.

İran Başbakanı Ali Recai, İslam İyi Niyet Heyeti'nin Tahran'a gelişinin ardından yaptığı açıklamada "Heyetin gelişi ile savaş alanında herhangi bir değişiklik olmadı. İran savaşı sürdürecek ve saldırganların akıllarını başlarına getirecektir" diyecektir. Tahran Radyosu' nda İyi Niyet Heyeti'nin gelişi hakkında yapılan yorumda, "... iyi niyet heyetinin İran ve Irak arasındaki savaşı sona erdirmek için adil hakemlik yapamayacağı.." ileri sürülecekti. Açıklamaya göre, "bu heyet savaş ile sömürgeci Amerikan oyunları arasındaki ilişkiyi göremez"di. Irak Baas Partisi'nin yayın organı **El-Savra** gazetesinde, heyetin Bağdat'ta çok sıcak karşılanmasına karşın, Tahran'da soğuk bir karşılamaya muhatap oldukları iddia edilecektir.[563]. Türkmen'in de İslam Konferansı İyi Niyet Heyeti'nin çalışmaları hakkında Bangladeş'in Başkenti Dakka'da yaptığı açıklamada, "...Komitenin İran-Irak savaşına bir çözüm getirmek amacıyla yaptığı önerilerin bu yolda bugüne kadar yapılmış özlü ve kapsamlı yegane önerileri teşkil ettiğini...kimsenin bir günde mucize beklememesi gerektiğini..." söyleyecekti.[564] Türkmen aynı konuyla ilgili Kuala Lumpur'da verdiği demeçte, iki ülkenin de İyi Niyet Heyeti'nin verdiği önerileri reddettiği ancak bunun heyetin çalışmalarının başarısızlığı anlamına gelmeyeceğini ifade dedecekti. Türkmen'e göre bu ülkelerin yöneticilerinden birçok demeç gelmesine karşın, heyete resmi bir tutum bildirmemişlerdi. Heyet, İran ve Irak'ın resmi yanıtlarını bekleyecekti. [565] Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz **Washington Post** gazetesine verdiği demeçte ise "Eğer İran-Irak'a düşman bir ülke olmaya devam edecekse beş küçük İran'ın varlığı, bir büyük İran'ın varlığından daha iyi olacaktır" diyecekti. Tarık Aziz kendilerinin İran'la anlaşma imzalamayı arzu ettiklerini ancak bundan sonra ise İran içindeki azınlıkları destekleyerek İran'ı parçalamaya çalışacaklarını söyleyecekti.[566]

---

563 "Tahran: İyi Niyet Heyeti adil hakemlik yapamaz", **Milliyet**, 4 Mart 1981, s,4.
564 "Barış çabalarından kimse bir günde mucize beklememelidir", **Milliyet**, 10 Mart 1981, s.1,12
565 "Türkmen: İyi Niyet Heyeti Başarısızlığa Uğramadı", **Milliyet**, 15 Mart 1981, s.1,13
566 "Irak'ın İran'ı parçalamaya çalışacağı bildirildi", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1981, s.5

İlhan Gürkan, İran, Irak ve savaşı yorumladığı yazısında İran'ın coğrafik koşulları nedeniyle Basra Körfezinde üstün olduğunu, Irak'ın ise Basra Körfezi'nin İran'ın kontrolü altında olması nedeniyle boru hatlarıyla petrolünü satmak zorunda kaldığını belirtiyordu. İslam İyi Niyet Heyeti'nin Tahran ziyaretine yer veren **Cumhuriyet** gazetesin de Beni Sadr'ın heyetin getirdiği önerileri bir öncekilere oranla daha anlaşılır ve olumlu gördüklerini, ancak yeterli olmadığını belirttiği aktarılıyordu. Bangladeş Devlet Başkanı Ziyanur Rahman da görüşmelerin olumlu bir atmosferde cereyan ettiğini, bazı olumlu sonuçların da elde edildiğini ve kısa sürede çözülmesini ümit ettiklerini söyleyecekti.[567] İslam Konferansı İyi Niyet Heyeti'nin ikinci tur çalışmalarını tamamlamasının ardından Türkiye'ye dönen Bülent Ulusu gazetecilere yaptığı açıklamada, her iki ülkenin de heyetin önerilerini reddettiğini ve kendi önerilerini sunduklarını belirtiyordu. Ulusu, iki ülke arasında savaşı sona erdirmek için bir komitenin kurulacağını ve bu komitenin taraflara ateşkes önereceğini ifade ederek şöyle demektedir:

> "... Irak-İran'ı, İran-Irak'ı saldırgan addediyor ve ikisi de gerçeğin saptanmasını, saldırının kimden geldiğinin ortaya çıkarılmasını istiyor. Tarafların bu görüşünü dikkate alan komite, üstün yetenekli hukukçulardan oluşan bir komisyon kurarak savaşın kimin başlattığını araştırılmasını taraflara teklif etmeye karar verdi. Bildiğiniz gibi, iki ülke arasındaki başlıca sorun, Şattülarap'ın statüsüdür. İslam Komisyonu kara ve nehir sınırları sorununu incelemek üzere her iki tarafa da bir komisyon kurulmasını teklif etmektedir. Bu komisyonun görevi iki ülke arasındaki sınırlar değil, sınırlar üzerinde bir anlaşma sağlamaktır..."[568]

**Cumhuriyet** gazetesinin diğer iki gazeteye göre İran-Irak Savaşı'yla ilgili gelişmeleri daha ayrıntılı verdiğinden söz edilebilir.

İran Devlet Başkanı Beni Sadr, İyi Niyet Heyeti'nin önerilerini, kendi önerilerini dikkate almadıkları gerekçesiyle reddettiklerini belirtecekti. Sadr, heyetin ilk önce sınırın belirlenip ardından Irak güçlerinin bu sınırın gerisine çekilmesi önerisi karşısında, sınırın zaten belli olduğu ve Irak birliklerinin 1975 anlaşmasıyla belirlenen sınırlara çekilmeleri gerektiğini ieri sürecektir. Sadr ayrıca, ateşkes ve sınırlara çekilme işlerinin bir birinden ayrı düşünülmesine karşı olduklarını eş zamanlı gerçekleştirebileceklerine inandıklarını söyleyecektir. İran yaptığı

---

567 "İslam İyi Niyet Heyeti Tahran'dan ayrılarak Bağdat'a Gitti", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1981, s.1,9

568 "Ulusu: İran ve Irak'a ateşkes önerilecek", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1981, s.1,11

açıklamada İyi Niyet Komisyonu'nun kurulmasına olumlu baktıklarını, saldırganı belirleyecek bir mekanizmanın savaşın açtığı zararları da belirlemesi ve bu zararları giderecek tedbirleri de alması gerektiğini belirtecekti.[569] Saddam Hüseyin'in Bağdat da yaptığı açıklama **Cumhuriyet**'te yer alıyordu. Saddam Hüseyin Irak'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesinin şartlarını şöyle sıralıyordu. "...İran'ın Irak'ın karasularının ve topraklarının üzerindeki haklarını tanımayı ve üç küçük Arap adasını (Küçük ve Büyük Tumb ve Ebu Musa) "Arap sahiplerine" geri vermeyi kabul ettiği taktirde Irak işgal ettiği İran topraklarını geri vermeye hazır..." dı.[570]

İran Meclis Başkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani de Irak güçlerinin İran topraklarından çekilmedikleri sürece hiç bir ateşkes önerisini kabul etmeyeceklerini açıklayacaktı. Bu açıklamanın BM özel temsilcisi Olof Palme'nin bölgeye üçüncü kez bir ziyaret gerçekleştirme programının hemen arifesinde gelmesi dikkat çekiyordu.[571] Benzer bir açıklama İran Yüksek Mahkemesi Başkanı Ayetullah Muhammed Beheşti'den gelecekti. Beheşti İslam İyi Niyet Heyeti'nin Tahran'a gelişini bu konudaki sorunlarını anlatmak için kabul ettiklerini aksi taktirde heyetin bir arabuluculuk yapmasının mümkün olmayacağını ileri sürecekti. Beheşti ayrıca tüm Irak askerleri topraklarını terk etmediği taktirde barış masasına oturmayacaklarını söyleyecekti.[572] Saddam Hüseyin, İslam İyi Niyet Heyeti'ni kabulde yaptığı konuşmada İran'ın kabul etmesi durumunda kendilerinin ateşkese hazır olduklarını ve "...Anlaşmazlıkların giderilmesinde heyetin gözetiminde doğrudan görüşmeler yapılması veya diğer bütün görüşme formüllerini başlatma..." konusundaki istekliliklerini dile getirecekti. Saddam, barışın nasıl sağlanacağı konusunda ise şöyle diyordu. "...Eğer barış yolunda çözüme ulaşılırsa iki ülkeden her biri diğerinin egemenliği, güvenliği, mülki ve hukuki çıkarlarına saygı göstermelidir. İran ayrıca diğer bütün Arap ülkelerinin özellikle Körfez ülkelerinin egemenliğine

569 "İran, İslam İyi Niyet Komitesinin ateşkes önerisini reddetti", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1981, s.5
570 "Saddam Hüseyin: Irak nükleer teknik bilgiye sahip olmaya karalı", **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1981, s.5
571 "İran körfez savaşı için arabuluculuk girişimlerini bir kez daha reddetti", **Milliyet**, 19 Şubat 1981, s.1,13
572 "Beheşti: Irak askerleri topraklarımızdan çıkmadan barış görüşmesi yapılamaz", **Milliyet**, 27 Şubat 1981, s.1,10.

saygılı olmalıdır."[573] İslam İyi Niyet Heyeti'nin sunduğu barış önerileri İran ve Irak tarafından reddedilecekti. Heyetin sunduğu barış önerisinde, 13 Mart gecesi silahların bırakılması, ardından da 20 Mart'ta Irak birliklerinin dört hafta içerisinde tamamen İran topraklarını boşaltması öngörülüyordu. Ancak İran'ın Irak güçlerinin İran topraklarını terk etmesi ve Saddam Hüseyin'in cezalandırılmasını şart koşarken, Irak ise geri çekilme için Şattülarap üzerindeki kontrolünün kabulünü istiyordu.[574] BM Özel Temsilcisi Olof Palme savaşa barışçı bir çözüm bulmak için Tahran'a gelişinde, savaşın diğer ülkelere sıçrama tehlikesi olduğunu ve ayrıca süper güçlerin müdahalesinin de olabileceği uyarısında bulunuyordu. [575]

Körfez de ani bir gelişme karşısında Amerikan müdahalesinde Türkiye'nin rolünün ne olacağı konusu dış basında yeniden gündeme gelirken, bunun yerli basındaki yansımalarını makalesinde eleştiren Sirmen'de Körfez'e bir Amerikan müdahalesin de Türkiye'nin de yardımcı olması konusunun Ankara'da bazı çevrelerce yeniden dile getirilmeye çalışıldığını ileri sürüyordu. Sirmen oysa bunu Bülent Ulusu'nun Taif'te yaptığı konuşmada kesin bir dille kestirip attığını belirterek, Türkiye'nin bu konuları gündeminden çıkararak ekonomiyi temel alan gündeme yönelmesinin doğru olacağını savunuyordu. Sirmen'e göre "...Milli Misak sınırları içindeki bu istikrarlı varlığın, Körfez'e müdahaleye yönelen tarafların yanında etkin bir işbirliğine dönüşmesi ise, Türkiye'yi hem büyük bir maceranın içine atacak hem de ekonomik gelişmesi, bölgedeki politik bağlantıları açısından tehlikeli bir duruma itecektir... Körfez' de etkin bir rol oynama Türkiye'nin savunma stratejisinin ve dış politikasının yeni baştan gözden geçirilmesini zorunlu kılacaktır..."[576]

Sirmen, Türkiye'de bazı çevreleri yanılgıya sevk eden noktanın Suudi Arabistan'ın Amerika'yla olan iyi ilişkileri olduğunu dile getiriyordu. Sirmen ancak Suudilerin önceliğinin hala Arap dünyası olduğunun görüldüğünü ifade ediyordu. Sirmen'e göre Suudi Arabistan, Sovyetlerle işbirliği içinde olan Suriye'ye büyük

---

[573] "İyi Niyet heyeti Bağdat'tan durum değerlendirmesi yapmak için Cidde'ye geçti", **Tercüman,** 3 Mart 1981, s1, 11
[574] "İran ve Irak iyi niyet heyetinin tekliflerini kabul etmedi", **Tercüman,** 6 Mart 1981, s.4
[575] "Olof Palme İran-Irak savaşının öteki ülkelere sıçrayabileceğini söyledi", **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1981, s.1,9
[576] Ali Sirmen, "Yine Körfez Sorunu", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1981, s.5

yardımlarda bulunurken Camp David sonrasında Mısır'a verdiği büyük mali yardımı beklentilerin aksine kesmemişti. Sirmen, bu konuda Türk Genelkurmayı'na da gönderme yaparak, "...Dış politikayı izleyenler Türk Genelkurmayı'nın uzun yıllardır bu alanda maceradan kaçan sorumlu bir tutumu benimsemiş olduğunu da bilmektedir..."[577] diyordu.

Ali Sirmen bir sonraki makalede ise Körfez' de Türkiye'nin rol almasının ekonomik boyutunu gündeme getirecektir. 25 Ocak kararlarıyla ekonomide canlanma ve dış ticari artım bekleyen Türkiye için gelişmiş ülkelerin pazar olamayacağını, Arap ülkelerinin iyi pazar oluşturacağının gayet açık olduğunu belirterek

> "... Ekonomik yönelişleri bu temele oturtunca Türkiye'ye Körfez'de yeni roller yüklemek isteyen politikayı da bu açıdan bir kez daha çok önemli bir biçimde elden geçirmekte sayılamayacak kadar büyük yarar vardır... Türkiye tüm Arap ülkeleriyle başarılı ve iyi ilişkiler sürdürmek zorundadır ki ekonomik yönelişlerinin ürünlerini toplayabilsin...Türkiye'ye Körfez de yeni roller yüklemek isteyen politika, askeri ve politik açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da ülkemizin yaşamsal çıkarlarına ters düşüyor..."[578] diyordu.

Sirmen'in bu konuyu iki gün devamlı gündemde tutması bu konunun olabilirliliği konusundaki endişenin büyüdüğünü gösterirken, bu endişeyi diğer iki gazetenin taşımaması ilginçtir.

Amerika'nın Körfez de acil müdahale gücü ve Türkiye'nin rolünü Kohen makalesinde değerlendirerek İngiltere'nin Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı İan Gilmore'un bu konudaki görüşüne yer vermiştir. Türkiye'deki üslerin Körfez de acil bir müdahale durumunda kullanılıp, kullanılmaması konusunda Gilmore, açık bir Sovyet saldırısı olması durumunda Türkiye'den böyle bir yardımın istenebileceğini belirtecektir. Ancak bu durumun o zaman ki koşullar içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Gilmore, İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin arabulucu olması konusunda ise Türkiye'nin bu yönde bir rol oynamasının çok iyi olacağını ileri sürecektir.[579] Türkmen Londra'da yayınlanan bir dergiye Taif'de bulunduğu sırada verdiği demeçte, Körfez ülkelerinin eğer Körfez'in savunmanın kendilerinin

---

577 **a.g.e.**
578 Ali Sirmen, "Körfez politikası ve ekonomisi", **Cumhuriyet**, 19 şubat 1981, s.5
579 Sami Kohen "Körfez'e Rus saldırısı olursa, Türkiye'nin katkısı istenebilir", **Milliyet**, 23 Ocak 1981, s.4

sorumluluğu olduğunu söylemelerine saygı duyabileceklerini, Körfez'i savunmak için Amerikan güçlerinin bölgeye gelmesi gibi bir konuyu düşünmediklerini belirtecektir. Türkmen, bağlantısız olma politikasının ise iyi ve geçerli bir politika olarak görmediklerini söyleyecektir.[580] Türkiye'nin Ortadoğu'da Batının girişeceği bir operasyonda rol alması konusu gazetelerin ilgisini, ancak bu konuya ilişkin fiili bir adım atıldığında çekecektir.

Amerika Savunma Bakan Yardımcısı West "çevik kuvvet" konusunu görüşmek üzere Türkiye'ye gelecekti. Bu ziyareti makalesinde inceleyen Armaoğlu'da bu konunun önemli olduğuna vurgu yaparak, çevik kuvvetin Batı için hayati önemi olan Ortadoğu petrollerine ve özellikle Körfez bölgesine yönelik Sovyet işgalini etkisizleştirmeyi amaçladığını ifade edecektir. Armaoğlu çevik kuvvetin neden yalnızca bölgede Sovyetler'i etkisizleştirmeye yönelik olduğunu ise şöyle açıklayacaktır. "...Yoksa herhangi bir Arap ülkesine karşı kullanılması söz konusu değildir. Sovyetler'in Afganistan da yaptığı gibi ani saldırı ve Batının seyirci kalması durumunda, hemen bölgeye sevkedilebilecek"[581] tir. Armaoğlu'na göre adından da anlaşılacağı gibi çevik kuvvette esas olan unsur süratle hareketti. Bu nedenle, bölgeye yakın yerlerde konaklama ve diğer hizmetler önem kazanacağı için Türkiye de önem arzediyordu. Türkiye'nin bu konuda iki yönlü endişesi vardı. İlki NATO yükümlülüğüne ek yük almak, ikincisi ise Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmek istendiği bir dönemde çevik kuvvetin Ortadoğu'da yaratacağı tepkiydi. Armaoğlu'na göre, West'in Suudi Arabistan'ın bu konuya sempatisinin sağlanmış olduğunu söylemesi, bu tepkinin azaldığını gösteriyordu. Armaoğlu, makalesinin sonunda ise çevik kuvvetin gerekli olduğuna vurgu yaparak, şöyle demektedir. "...Kısacası, çevik kuvvet mantıki ve gerçekçidir. Lakin Türkiye için nazik dengelere ihtiyaç göstereceği de bir gerçektir."[582]

**Yankı** dergisinde bu konuyla ilgili olarak verilen habere göre NATO toplantısında bu konu görüşülmüştü. Amerika'nın Körfez'e olası bir müdahalesi halinde Türkiye'den kolaylıklar isteyip istemediği yönündeki iddialara Milli

---

[580] "Kendimizi Batı'nın bir penceresi sayıyoruz", **Cumhuriyet,** 21 Şubat 1981, s.5
[581] Fahir Armaoğlu, "Çevik Kuvvet ve Türkiye", **Tercüman**, 2 Haziran 1981, s.4
[582] **a.g.e.,**

Savunma Bakanı Haluk Beyülken Amerika'nın bu konuda istekte bulunmadığı şeklinde yanıt verecekti. Yunanistan Savunma Bakanı ise Amerika'nın diğer NATO üyesi ülkeler gibi Türkiye'den de bu yönde istekte bulunduğunu, ancak Bayülken'in rezerv koyduğu ifade ediyordu. Türkiye'nin bu tutumunun nedeni, 1958'de Lübnan'a yapılan Amerikan müdahalesinde üslerini kullandırarak Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini bozulmasına neden olan benzer bir durumla tekrar karşılaşmak istememesiydi.[583]

Gazetelerde öne çıkarılan haberler açısından olduğu kadar yorumlarla da gazetelerin savaşa yönelik tutumları hakkında bilgi sahibi olunabiliyordu. **Milliyet** gazetesinden Özer Yelçe Bağdat'tan geçtiği yazı dizisinde İran-Irak Savaşı'yla ilgili olarak şöyle diyordu:

> "... Bir de savaşın Ortadoğu'ya getirdiği bir şey var önemli olan... O da Ortadoğu ülkelerinin Irak'ın yanında yer aldığı. Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi son basın toplantısında bu konuda İslam ülkeleri Irak-İran savaşında tarafsız kalmamıştır. Hepsi Irak'ın yanında yer almıştır. Bu da doğaldır. Çünkü Irak Arap olmayan bir ülke ile savaşıyor. Üstelik Humeyni rejimine karşı savaş veriyor. Tabi ki Arap ve İslam ülkeleri Irak'ın yanında yer alacaktır".[584] demişti.

Yelçe bu görüşte gerçeklik payının çok büyük olduğunu iddia ederek şöyle diyordu. "... Bu payın büyüklüğünü de Irak, Bağdat'taki İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda 40 kadar ülkenin dışişleri bakanlarını bir hafta süre ile ülkesinde tutarak kanıtladı..."[585] Katılan ülkelerin, İran-Irak Savaşı'nda Irak'ın yanında yer aldıkları iddiası, kendisinin Bağdat'tan geçtiği haberdeki "İslam ülkeleri 12. Dışişleri Bakanları Toplantısına İran, Libya, Suriye, Mısır, Afganistan, Çad ve Cezayir katılmayacaktır" sözleriyle çelişmektedir. Katılan ülke sayısıyla Irak'a olan desteği ölçerken katılımcıların tarafsız olamayacağı, katılmanın Irak'ı desteklemek anlamı taşıdığını iddia ediyorduki, bu durumda toplantıya katılan Türkiye'de tarafsız değil, taraf oluyordu.[586] **Tercüman**'da ise 12. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları

---

583 "Körfez Savunması Ve Türkiye", **Yankı,** 25-31 Mayıs 1981, s.29-30
584 Özer Yelçe, "İran-Irak Savaşı için bitiş şansı yok", **Milliyet**, 12 Haziran 1981, s.1,10.
585 **a.g.e.**
586 Özer Yelçe, "İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Bağdat'ta Toplandı", **Milliyet**, 1 Haziran 1981, s.1,13

toplantısının Irak için bir başarı olarak yorumlanması gerektiği belirtilerek şu ifadelere yer veriliyordu:

"... Her şeyden önce İran, Irak'ta toplantının yapılmasına ısrarlı bir şekilde itirazda bulunmuştu. Suriye'nin yanı sıra, Libya, Çad gibi ülkelerin Konferansa katılmayacakları belirtiliyordu. Ne var ki her şeye hatta Filistin Kurtuluş Örgütü'nün gizli çalışmalarına rağmen konferans toplanmıştı. Bu Bağdat için büyük başarı sayılıyordu. Irak halkı çeşitli İslam ülkelerinin bayraklarının seyriyle moral kazanmıştı. Halk, 40 İslam ülkesinin Dışişleri Bakanları'nın Bağdat'a gelişini başkanlarının yeni bir zaferi gibi değerlendiriyordu."[587]

Görüldüğü gibi her iki gazete de toplantıyı Irak hanesine başarı olarak eklerken, **Milliyet** tüm Arap ülkelerinin Irak'ı desteklediğini belirterek, ardından katılmayan Arap ülkelerini sıralıyordu., **Tercüman** ise katılmayan ülkeleri "engel olmaya çalışan ülkeler" olarak sınıflandırıp diğerlerinin katılımını "başarı" olarak yorumluyordu. Bağdat'ta yapılan 12. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Toplantısı'yla ilgili gelişmelerin yanı sıra **Tercüman**'da Irak Dışişleri Bakanı Sadun Hammadi'nin demecine yer veriliyordu. Hammadi "... Irak'ın İran ile savaşında, başta Rus silahları kullandığını, ancak şimdi ticari ilişkiler karşısında bütün ülkelerden ihtiyacını karşıladığını... Basra Körfezi'nin savunmasının bu bölgedeki ülkelerin görevi olduğunu..." söylüyordu. [588]

Gazetelerde savaşla ilgili çıkan ve ülkeyi tanıtan yazı dizileri de gazetelerin bakışı açısından önemli bir veri sağlıyordu. **Tercüman** gazetesi Irak'ı tanıtan bir yazı dizisi yayınlarken yazı dizisinin ilkinde halkın Saddam Hüseyin'e büyük bir sevgi gösterdiğini Irak'ın her tarafında inşaatların yükseldiğini belirtiyordu. Yazı dizisinin ikincisinde de Irak'taki kalkınma gayretleri yanında savaşın ikinci plana düştüğü öne sürülmekteydi. Ayrıca Saddam'ın yaptıklarından bahsedilerek "... Saddam Hüseyin Hz. Hüseyin Camiinde bulunan dev kristal avizeleri şahsi parasıyla tamir ettiği gibi aynı camiinin restore edilmesi için de 1 milyon dinarlık (takriben 305 milyon Türk Lirası) tahsisat ayrılmasını sağlamış..." deniyordu[589].

---

587 Kenan Akın, "İslam Konferansı, "Sıcak" Başlayıp "Soğuk" Bitti", **Tercüman,** 6 Haziran 1981, s.1,9

588 "İlter Türkmen, Kuveyt Dışişleri Bakanı ile 2. defa görüştü", **Tercüman**, 5 Haziran 1981, s.1,10

589 Kerametti̇n Yılmaz,"Çehresi Değişen Irak", **Tercüman**., 3 Haziran 1981, s.6.

Bu yazı dizisinin üçüncü ve son bölümünde ise Iraklıların savaşla ilgili görüşlerine yer veriliyordu. Iraklılar bu savaşı kendilerinin çıkarmadıklarını, Humeyni'nin kendi düzenini zorla empoze etmeye çalıştığını, Humeyni'nin artık iç işlerine karışmaktan vazgeçmesini umduklarını ve kendilerinin kalkınmaya ihtiyaçlarının olduğunu söylüyorlardı. Haberde Irak'ın durumundan da bahseden yazar şöyle diyordu: "... Evet, bir yanda islamcı bildiğimiz, ülkesinde içkiyi, sinemayı, barı, pavyonu yasaklamış Şii lideri Humeyni'nin İran'ı öte yanda kalkınmaya çalışan sadece sanayi tesisleriyle değil, yeniden yapılırmışçasına itina ile restore edilen dini eserleri ve bunun yanında Avrupai gece hayatıyla her inançtan insanı toprakları üzerinde barındıran Irak..."[590] Yılmaz'ın bu yazı dizisinde Irak'ın penceresinden her şeyin yolunda, savaşın kazanılacağına inanan bir halk ve güçlü bir liderin olduğu ısrarla verilmeye çalışılıyordu. Ayrıca Irak Gazeteciler Sendikası başkanıda "Irak basını olarak bugüne kadar Türk halkından ve Türk basınından görmüş oldukları yakınlıktan dolayı müteşekkiriz..."[591] diyordu.

Cephede savaş şiddetlenirken Irak'ın aldığı silah miktarının, İran'ın ise Irak'a silah satan ülkelere olan protestosunun arttığı görülüyordu. İran-Irak Savaşı'nda Irak'a silah sağlayan ülkelerde birisi olan Fransa'nın Irak'a yeni Mirage savaş uçakları vermesi İran'ın tepkisini çekecekti. İran'ın Paris Büyükelçiliği bu konuda yayınladığı bildiride masum insanlara karşı kullanılacağını bildiği halde saldırgan bir ülkeye bu silahların verilmesini anlamadıklarını ve bu kararı üzüntüyle karşıladıklarını belirterek, bunu İran halkının asla unutmayacağını sözlerine ekleyecekti. [592] İran Başbakanı Ali Recai Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçisi Vinogradov ile yaptığı görüşmede Sovyetler Birliğini'ni Irak'a silah gönderimini artırmak ve taraf tutmakla suçlayacaktı. [593] İran Başbakanı Recai'nin Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçisi'yle görüşmesindeki sözler **Cumhuriyet**'te büyük puntolarla yer alacaktı. Recai, Büyükelçi Viladimir Vinogradov'a Sovyetler Birliği ve Amerika arasında fark olmadığını saldırgan tutum kimden gelirse gelsin fark

---

590 Keramettin Yılmaz, "Çehresi Değişen Irak", **Tercüman**, 4 Haziran 1981, s.6

591 Keramettin Yılmaz, "Çehresi Değişen Irak", **Tercüman,** 3 Haziran 1981, s.6

592 "İran, Fransa'nın Irak'a Mirage uçakları vermesini bir bildiri ile kınadı", **Milliyet**, 3 Şubat 1981, s.4

593 "İran Başbakanı Recai Moskova'yı Irak'a silah yardımını artırmakla suçladı", **Milliyet** ,17 Şubat 1981, s.1,13

etmediğini, ilerici ve gerici devletler arasında hiçbir fark olmadığını ileri sürecekti. Recai ayrıca, İran'a yardım edilmesi gerektiğini söyleyecekti. [594] **Cumhuriyet** gazetesinin diğer yazarlarının Sovyetler Birliği'nin savaşa yönelik politikasını "dengeli" olarak tanımlarken Recai'nin bu politikayı "dengesiz" olarak değerlendirip eleştirmesinin **Cumhuriyet**'de yer alması üzerinde durulması gereken bir husus olacaktır. Mısır'ın Umman'ın aracılığıyla İran-Irak Savaşı'nda kullanmak üzere Irak'a 35 milyon dolarlık silah verdiği belirtilerek, silahların sevkinde hava yolunun tercih edilmesinden "... Irak'ın nakliye uçaklarının Ürdün üzerinden geçirilmesi konusunda, Ürdün Kralı'na güvenilmemesinin neden olduğu belirtiliyordu."[595] İran'ın Moskova Büyükelçisi de Sovyetler Birliği'nden silah alabileceklerini söyleyecekti. **Cumhuriyet** gazetesi de bu habere "...Bilindiği gibi, Irak son zamanlarda Sovyetler Birliği'nden istediği silah ve yedek parçaları alamadığından yakınıyor..." diyerek katkıda bulunuyordu. **Cumhuriyet** Amerika'nın desteklediği Irak ve Sovyetler'in desteklediği İran arasında devam eden bir savaşı daha anlaşılır buluyordu.[596]. Ancak, **Cumhuriyet**'te daha önce çıkan ve Ali Recai'nin Irak'a silah satışı nedeniyle Sovyetler Birliği'ni protesto ettiği hatırlanacak olursa, bunun İran'ın Sovyetler Birliği politikasında bir değişikliğe işaret etmediği görülüyordu.

İran'da "mollaların adamı" adamı olarak bilinen Başbakan Ali Recai ile Cumhurbaşkanı Beni Sadr arasında yaşanan sürtüşme, kabine üyelerinin seçimi ve atanması konusundaki uyuşmazlıkla giderek artarken her iki liderin taraftarları sokaklarda çatışmaya başlıyorlardı. Bu sürtüşme **Cumhuriyet**'e şu şekilde yansıyordu. "... Tahran Üniversitesine doğru yürüyen binlerce kişinin ellerinde Humeyni'nin ve diğer siyasi yöneticilerin portreleri göze çarparken, bunların içinde Beni Sadr'ın tek bir portresine bile rastlanmaması dikkat çekti..." [597] Diğer gazetelerde gerginlikler ön plana çıkarılarak Humeyni yanlıların yaptıkları taşkınlıklara yer verilirken, **Cumhuriyet** ise daha başka bir konuyu Beni Sadr'ın halktan destek bulmadığını ön plana çıkarıyordu. İki lider arasındaki sürtüşme

---

594 "Recai Sovyetler'in Irak saldırısı karşısında sesiz kalmasını eleştirdi", **Cumhuriyet,** 17 Şubat 1981, s.1, 10

595 "Mısır Irak'a 35 Milyon Dolarlık silah verdi", **Cumhuriyet,** 13 Nisan 1981, s.5

596 "ABD-Irak yakınlaşması artarken, Tahran Sovyetlerden silah alabileceğini açıkladı", **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1981, s.5

597 "Başbakan Recai yanlıları Beni Sadr'ın bürosunu bastı", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1981, s.1,9

Humeyni'nin "manevi oğlu" Sadr'dan desteğini çekmesi sonucunda Sadr'ın ülkeden kaçmasıyla sonuçlanacaktı.

Fahir Armaoğlu da Beni Sadr'ın düşürülmesiyle ilgili İran'daki olayları yorumladığı makalesinde şöyle demektedir.

> "... Şah aleyhtarlığının makul ve liberal temsilcisi Beni Sadr, yobazlığın ve karanlığın temsilcisi Ali Recai karşısındaki şimdilik mücadeleyi kaybetmiş bulunuyor... İslamiyetin fevkalade ehemmiyet verdiği otorite ve düzen kavramından mahrum bir milletin mukadderatını kendi şahsi kin ve ihtirasının ayıracağı haline getiren Humeyni'nin tutumudur. Beni Sadr, Şah rejimine karşı Humeyni'den çok daha fazla objektif ölçüler ve inanışlar içinde mücadele etmiş, geçen yaz aylarında, başbakanlığa gelen ve İran yobazlarının müstesna temsilcisi Ali Recai ile aralarında siyasi rekabet başlayınca, Humeyni 16 Mart'ta, yayınladığı bir bildiri ile her türlü siyasi tartışmayı yasaklamıştı..."[598]

Armaoğlu'na göre, mart ayında Recai ve Sadr taraftarları arasındaki çatışmalar, Sadr'ın toplum içindeki gücünü ortaya koymuş, buda "yobazlar" tarafından hazmedilememişti. Ayrıca Irak "tahrik edilen savaş ve uğranılan başarısızlıklar," yasalar gereği İran Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı sıfatını taşıması nedeniyle Sadr'a yüklenmek istenmişti. Armaoğlu bu durumun "...esasında Humeyni rejiminin aczi iken, Humeyni, yobazların da tahriki ile bir "Şamaroğlanı" aramış, bunu Beni Sadr'da bulmuştur..."[599] demektedir. Armaoğlu makalesinin devamında ise Şah-Humeyni karşılaştırması yaparak şöyle demektedir: "...şimdi bu gelişmelerin birinci neticesi, Humeyni'nin selefi İran Şahı'ndan çok daha beceriksiz ve fakat daha zalim bir Şehinşah olduğudur. İkincisi, Beni Sadr hadisesinin İran'da yeni bir dönemin başlangıcını teşkil edeceğidir. Beni Sadr meselesinin şu anda kapanmış olduğuna hükmetmek sadece safdillik olur..."[600]

İran'daki Beni Sadr konusundaki gelişmeler henüz sıcak olduğu ve devam ettiği bir dönemde, Armaoğlu'nun bu kadar kesin yargılarla sonuca gidiyor olması, kendisinin bu konularda daha önceden bilgisinin olduğunu düşünmemizi gerektirmektedir. Zafer Atay da İran'daki gelişmelerle ilgili makalesinde gelişmeleri anlatarak, Beni Sadr'ın eşi ve üç akrabasını Caferî isimli bir milletvekilinin sokakta

---

[598] Fahir Armaoğlu, "Şehinşah Hümeyni", **Tercüman**, 5 Haziran 1981, s.4
[599] **a.g.e.**
[600] **a.g.e.**

görüp yakaladığını ve bu "marifetini"de mecliste kürsüden anlattığını ifade ediyordu.Atay'a göre, Beni Sadr'ı desteklemekle suçlananlar duvarların dibinde kurşuna dizilmiş, caddelerde ise "Beni Sadr'ın yerini bildirenler cennete gidecekler" yazılı afişler başkentin duvarlarını süslemişti. Başbakan Ali Recai'nin Cumhurbaşkanı olma ihtimalini ise şöyle yorumluyordu: "... Tabii bu arada sıradan bir lise matematik öğretmeni olan Başbakan Ali Recai Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyuyor, bütün dünyanın umursamadığı savaşın en önemli cephesinde Seyit Hameney adındaki bir Molla, Humeyni adına tankların nerelerden saldırması gerektiğini generallerle tartışıyordu..."[601] Beni Sadr'ı başına gelenleri bu süreçte rol alanları ise"...2500 yıllık bir geçmişe sahip, dünya sanatına ve kültürüne eşsiz katkılarda bulunmuş bir ülkeyi ortaçağın karanlık günlerine getirmenin yollarını..."[602] arayanlar olarak yorumluyordu.Atay devamla şöyle demektedir: "... Geçen yıl Ocak ayında yapılan Başkanlık seçimlerinde halkın yüzde 75'inin oylarını alan Beni Sadr'ın sadece biraz daha uygar olduğu için "Ekonomiyi mollalar yürütemez dediği için İran'ın dünya politikasında Humeyni ve adamları tarafından büyük yalnızlığa itildiğini gördüğü için kellesi istenmektedir..."[603] Bu durumu bir "toplu çılgınlık" olarak değerlendiren Atay, makalesinin son cümlelerinde ise Türklere örtülü bir mesaj vermektedir. "... İran'da Kaşgay'ı ile Azeri'si ile Türkmen'i ile 10 milyondan fazla Türk şimdilik olup biteni sessiz seyretmektedir. Bir zamanlar tek bir sözü milyonlarca Türk'ü sokağa döken Ayetullah Şeriatmadani susmuş beklemektedir..."[604] İran'daki gelişmeler hakkında bir karara vardığı anlaşılan Atay, İran'daki Türk asıllı topluluk içinde zamanın geldiği mesajını vermektedir.

Çetin Altan, Beni Sadr'ın devrilmesinin ardından İran'da yaşanan gelişmeleri konu edindiği makalesinde "İran'ın durmadan kan isteyen ve ölüm çağrısı yapan fanatiklerin kabaran coşku sarhoşluklarıyla, ülkeyi bir girdabın içine çektiklerini" belirtiyordu. Altan bu kargaşanın temelindeki nedenide şöyle açıklıyordu:

---

601 Zafer Atay, "Toplu Çılgınlık", **Tercüman**, 29 Haziran 1981, s.5
602 **a.g.e.**
603 **a.g.e.**
604 **a.g.e.**

> "...Sayın Humeyni ile çoğunluk partisi lideri, fanatik coşkuların da etkisiyle dinsel yönetimi çok dar ve bağnaz bir kalıbın içine oturtmak istiyorlardı. Bu dar kalıpla dilediklerini diledikleri gibi suçlama ve fanatik coşkuyu daima arkalarında tutma olanağını yitirmek istemiyorlardı. Devleti ve hükümeti yönetmek sorumluluğu altına girmiş olanlar ise dinsel yönetimi bu kadar dar bir kalıp içinde değerlendirmenin toplumsal gelişmeyle çağdaşlaşmayı engelleyeceği kanısındaydılar. Onun için de dinsel yönetimi daha modern ve daha esnek bir açıdan ele almak..." [605]istiyorlardı.

Altan, İran da ekonominin bozulduğunu, işsizliğin çığ gibi büyüdüğünü belirterek, İran aydınlarının "sokak bağnazları" karşısında sustuklarını her eleştirinin "düşmanla işbirliği" olarak karşılık bulduğunu iddia ediyordu. Altan'a göre ortalığa

[605] Çetin Altan, "İran'daki Fokurtu", **Milliyet,** 19 Haziran 1981, s.6

çeki düzen vererek dini yönetim anlayışını daha esnek hale getirip daha medeni bir yapı oluşturmak isteyenleri ise ölüm cezaları bekliyordu. Altan yeni kargaşalıklarında doğabileceğini ileri sürerek şöyle diyordu:

"...Sayın Beni Sadr'ın gözaltına alınmasıyla dinsel yönetimin azıcık daha liberal bir değerlendirmesini denemek isteyen kanat bir kez daha yenilgiye uğramış oluyordu. Ne var ki bu kanadın yandaşlarında da bir yaygınlaşma görülüyordu. Duygusal saplantıların durmadan kelle isteyen çığlıklarıyla ekonominin acımasız cendereleri bir anda öfke tiryakilerine hedef saptırabilirdi. Bunu göremeyenlerin, bunu gözleyenlerin bulunduğu da muhakkaktı..."[606]

İran'ın başkenti Tahran'da, iktidar partisi olan İslam Cumhuriyeti Partisi'nin merkez binasında 28 Haziran'ı 29 Haziran'a bağlayan gece toplantı yapılırken bir patlama olacaktı. Aralarında Humeyni'den sonra ikinci adam konumunda olan ve İran'ı yöneten üç kişilik Başkanlık Konseyi üyesi Ayetullah Muhammed Beheşti, dört bakan, 6 bakan yardımcısı ve 23 milletvekilinin de bulunduğu 72 kişi ölecektir. Bu bombalama eylemini ve İran'daki gelişmeleri yorumlayan Armaoğlu'da İran'ın yeni bir döneme girdiğini belirterek mevcut durumu şöyle ifade etmektedir.

"... daha ilk günden itibaren asma-kesme metodu ile sözlü muhalefeti sindiren Humeyni rejimi, şimdi gayet ciddi bir şekilde, bombalı muhalefetle karşı karşıya bulunmaktadır. Açık ve sözlü muhalefeti bir takım tedhiş ve korku metotları ile sindirmek kolaydır. Lakin gizli ve bombalı muhalefeti bertaraf edebilmek için her şeyden önce ciddi ve müessir bir devlet otoritesi gerekir. Bu da Humeyni rejiminde mevcut değildir..."[607]

Fahir Armaoğlu, İran'daki olayların Beni Sadr'ın azledilmesiyle birlikte ortaya çıktığını ve arkasının geleceğinin görüldüğünü, bunun demokratik bir muhalefeti engellemenin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.

İran'daki patlamayı İran Azerbaycan'ının bağımsızlığı için mücadele eden Milli Müsavat Partisi'nden Orgeneral Karabaği'nin üstlendiği ve bunu Ankara başta olmak üzere çeşitli ülke merkezlerindeki gazetelere telefonlarla bildirdiğini basında yer alacaktı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'de herhangi bir İran siyasi partisinin çalışma yürütmesinin söz konusu olmadığı açıklamasını yapacaktı.[608]

---

606 **a.g.e.**

607 Fahir Armaoğlu, "İran'da Yeni Dönem", **Tercüman**, 30 Haziran 1981, s.4

608 "Dışişleri: Bir İran siyasi partisinin Türkiye'de faaliyette bulunması söz konusu değildir", **Tercüman,** Temmuz 1981, s.1,11

Beheşti ve Ali Recai'nin bir patlamada ölmesini değerlendiren Mehmet Barlas, İran'ın yeni olaylara gebe olduğunu belirtmektedir. Barlas İran'daki çatışmanın, iki farklı grup ve görüş arasında yaşandığını vurgulayarak, "... Şah'ın kaçışından sonra başbakan olan Bahtiyar ve geçen hafta devrilen Beni Sadr ile benzerleri Batılılaşarak İran milliyetçiliğini geliştirmekten yana olanlardır. Humeyni, Beheşti, Recai gibiler ise, "Batı'ya Tepki" ve "İslam Dini" üzerine oturtmuşlardır hareketlerini..." diyordu.[609]

**Yankı** dergisinde İran'da Beni Sadr'ın ülkeden ayrılışı ve Cumhuriyetçi İslam Partisi'nin lideri Muhammed Beheşti'nin meydana gelen patlamada ölümünün ardından yaşanan gelişmelerle ilgili olarak verilen haberde Beni Sadr'ın görevden alınışının arkasında Beheşti'nin olduğu belirtiliyordu. Haberde Beheşti'nin kişiliği ve yükselişi konu ediliyordu. Beheşti'nin Hamburg'da yaşarken Humeyni adına Şiilerin Almanya'da ki ruhani liderliğini yaptığı ifade edilerek,

> "...Humeyni'ye katılması ise çok daha sonraları ancak devrimin başarısı konusunda bir kuşku kalmadığı zaman gerçekleşmişti...Tahran'da ki Amerikan Elçiliği'nin işgali sırasında ele geçen belgelerin Beheşti'yi güç duruma sokabilecek cinsten olduğu söyleniyordu. Ama bütün bu belgeler sonunda partisinin eline geçti... Beheşti'nin Beni Sadr'ı saf dışı bırakması da büyük bir sabır işiydi. Sonunda Humeyni'nin bir zamanlar oğlu saydığı Beni Sadr'a karşı açıktan cephe almasını sağlaması, büyük bir beceri ürünü olmalıydı..."[610] deniyordu.

Devrimin bu katı yorumunu benimseyen mollalar karşısında "Hizbullahiler" ve Halkın Mücahidleri'nin silahlı direnmeye başladıkları ordu içinde, Beni Sadr'ın seçiliyor olmasının mollaları endişelendirdiği haberde veriliyordu. Yoruma göre ülkede ekonomi giderek kötüye gidiyordu. İran'ın eski Başbakan'ı Şahbur Bahtiyar'a yakın birisinin sözleri aktarılıyordu. "...Beheşti'nin ölümüne kadar İran'da hiçbir şeyin mümkün olmadığını düşünüyordum. Şimdi artık her şeyin hızlanacağına kesinlikle inanıyorum."[611]

"Sağ" basın İran'daki gelişmelerde "mollalar" rejimini eleştirirken, **Cumhuriyet**'tin Sadr'ın tutumunu eleştiren haberlere yer verdiği görülüyordu. "Sol" kanatta yer aldığı ifade edilen **Yankı'**nın da bu konuda molla rejimini ve Beheşti'yi

---

609 Mehmet Barlas "Beheşti ve Devrim", **Milliyet**, 30 Haziran 1981, s.1
610 "Güç Boşluğunda Çarpışmalar", **Yankı,** 6-12 Temmuz 1981, s.17

eleştirmesi bu konuda sol basında bir fikir birliğinin olmadığını gösteriyordu. İran Milliyetçi Müsavat Partisi Genel Başkanı General Muhtar Karabağ'ın "Humeyni rejimine karşı savaşa hazır olun" dediği aktarılırken, Karabağ adına Ankara'da gazetelere gönderildiği ileri sürülen demeç, **Milliyet** gazetesinde de yer alıyordu. Karabağ, İran'da çocukların Humeyni'nin neden olduğu felaket neticesinde yok olup gittiklerini belirterek "İran'da bugün geçici Humeyni rejimi yıkılmak üzeredir. Ekonomik ve siyasal felaketin içinde bulunan vatandaşların üzerine bir de harp felaketi getirilmiştir."[612] diyordu. Sadr'ın neden devrildiği sorusunun yanıtını vermeye çalışan diğer bir yorumda ise Sadr'ın başını mollalarının yediği belirtilerek anlaşmazlık noktaları gösteriliyordu. Anlaşmazlık noktaları şöyle sıralanıyordu:

> "...Beni Sadr İslam'a yani bir yorum getirmişti. İslam'ın uygar koşullara uyması gerektiğini savunmuştu... Beni Sadr ülke içinde istikrar olmasından yanaydı... Düzenli ve sürekli bir ordudan yanaydı, Beni Sadr. Oysa mollalar Devrim Muhafızlarına daha rahat söz geçirebildikleri için düzenli bir ordu istemiyorlar... Beni Sadr, Irak savaşının çıkmasından sonra barışın sağlanmasını istiyordu..."[613]

Bu isteklerinin mollaların hoşuna gitmediği için Beni Sadr'ın mollalarca düşman ilan edilerek yerinden edildiği ileri sürülüyordu.[614]

**Tercüman** da İran'da Cumhurbaşkanı ve Başbakanın öldüğü bombalı suikastlar olmak üzere diğer suikastlardan da sorumlu tutulan Halkın Mücahitleri örgütünün lideri Mesud Recavi'nin sözlerine yer veriliyordu. Recavi'nin "... Halkın Mücahitleri'nin Humeyni'yi devirecek güce sahip olduklarını bildirerek "Humeyni ne vakit günde 50 kişiyi kurşuna dizdirmeye başlarsa o vakit sehpalar olmadan bu kişinin iktidarda kalamayacağı anlaşılacaktır..." [615] dediği aktarılıyordu. İran'da Cumhurbaşkanı ve Başbakanın bombalı saldırıda öldürülmesinin sorumlularının kim oldukları açığa çıkmazken hızlı bir şekilde devam eden idamlar birbirini takip ediyordu. İran'da farklı grupların rejimi yıkmaya çalıştıkları, buna karşı yönetimin

---

611 **a.g.e.**,
612 "General Muhtar Karabağ İran'da Azınlıkları Humeyni'ye Karşı Savaşa Çağırdı", **Milliyet**, 22 Haziran 1981, s.1,9
613 **a.g.e.,**
614 "Sadr'ın başını Mollalar yedi", **Milliyet**, 23 Haziran 1981, s.1,13
615 "İran Başsavcısı: Devlet Başkanı Recai ile Başbakan Bahonar'ı Güvenlik Konseyi Sekreteri Öldürdü", **Tercüman**, 14 Eylül 1981, s.4

idamlarla yanıt verdiği söyleniyordu. Amerikalı politikacı George Ball'in de "Mollalar baskı rejimlerini halkın direniş gücünü kıracak şekilde sürdürmedikleri taktirde ya solcu Halkın Mücahitleri ya da ordu bir sağ darbe yapar" dediği aktarılıyordu.[616]

Türkiye'nin savaş nedeniyle İran ve Irak'a yönelik ihracatında bir artış bekleniyordu. Bu artışın ilk ayağı Irak'la ticaretin artırılmasıyla ortaya çıkarken ikinci ayağı da Ticaret Bakanı Kemal Cantürk'ün Tahran ziyaretiyle gerçekleşecekti. İran'ın Türkiye'ye istenilmesi halinde petrol ihracatını 3,5 milyon tonun üzerine çıkacağı taahhüt ettiği belirtiliyordu. Bunun karşılığı olan 1 milyar 200 milyon dolar karşılığı olarak, Türkiye satabileceği kadar mal satarak kapatacaktı. Toplam ihracatın da 300 milyon dolar olacağı tahmin edildiğinden, diğer kısmının 400 milyon doları için İran'ın Türkiye'ye kredi açması planlanıyordu. Geri kalan bölümünü ise Türkiye nakit ödeyecekti. **Cumhuriyet** bu şekilde İran'ın Türkiye'ye sağladığı kolaylığın 700 milyon dolar olacağına vurgu yapıyordu. İhraç edilecek malların arasında traktör, boru gibi sanayi malları da dahil ediliyordu. İran'a yönelik bir ihracat patlaması yaşandığı, yılın ilk iki ayının, her bir ayı için 40 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirildiği, bu rakamın 1978 yılının yıllık 8 milyon dolar olan ihracatına denk düştüğüne vurgu yapılıyordu.[617]

Türkiye'nin İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirdiği haberi **Yankı**'nın sütunların da yer buluyordu. Bunda askeri müdahale sonucunda Batı Avrupa'dan izole edilmiş hissine kapılan Türkiye'nin, Ortadoğu'ya açıldığının iddia edildiği haberde, bunun somut örneğini de İsrail'le olan ilişkilerin en alt düzeye indirilmesi oluşturuyordu. Türkiye'nin yaptığı bu aktif politikanın ekonomik ayağında ise, 7 milyar dolar değerinde 335 Türk firmasının bölgede aldığı iş oluşturmaktaydı. Bu rakamın yıl sonu itibarıyla 10 milyar dolara ulaşması bekleniyordu. Ayrıca Ortadoğu ülkelerinde 200 bin işçi çalışıyor ve Suudi milyonerler İstanbul'un büyük otellerini kiraladıkları basında yer alıyordu. **Yankı** da Türkiye'nin ılımlı-radikal Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini de bir ayrım yapmadan geliştirdiği ve İran-Irak Savaşı'na taraf olmadan ihracatını artırdığı belirtiliyordu.[618]

---

616 "Humeyni Rejimi Sarsılıyor", **Yankı,** 7-13 Eylül 1981, s.13
617 "İran 400 Milyon dolar kredi veriyor", **Cumhuriyet,**. 20 Nisan 1981, s.6.
618 "Türkiye Ortadoğu'ya Açılıyor", **Yankı**, 14-20 Eylül 1981, s.10-13

Tahran'daki büyükelçiliğimize Nisan 1981'de bir grup Ermeni tarafından saldırı düzenlendi. Yapılan saldırı konusunda Büyükelçi Tunşuğ Bleda İran TV'sine yaptığı açıklamada bu saldırının Türk-İran dostluğuna yönelik olduğunu iki ülke dostluğunun tarihten ortak değerlerden aldığını ve bunun bu türden olaylar nedeniyle bozulmasına müsaade edilmeyeceğini belirtiyordu.[619] Öyle anlaşılıyordu ki Türkiye, İran'a sert bir ifadelendirmede bulunarak ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu. Bunun siyasi nedenleri yanında ekonomik nedenin daha ağır bastığı iddia ediliyordu.

**Cumhuriyet** İran'ın yeni işgüderinin İran-Irak Savaşı ve Türkiye-İran ilişkileri hakkındaki düşüncelerine yer veriyordu. Prof. Dr. Ebul Kasım Ejtehadi, Türkiye'nin İran-Irak Savaşı karşısında zor durumda olduğunu bildiklerini belirterek şöyle diyordu. Türkiye "...İran'ın da Irak'ında komşusu, Müslüman olması, dolayısıyla iki ülkeyi de düşünmek zorundadır. Fakat burada kimin kime saldırdığı açıktır. Kimin, kimin toprağında olduğu da bellidir. Türk milletinin hak taraftarı olduğunu biliyoruz ve Irak'ın İran'a saldırdığı gerçeğini kabul etmesini istiyoruz..." İşgüder Türkiye-İran ilişkilerinin geliştirilmesinde arzuladıklarını da sözlerine ekleyecekti.[620] İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Musavi de yaptığı açıklamada Türkiye ile ilişkilerin iyi olduğunu belirtecekti. Musavi' nin "...Türkiye ile İran arasında hiçbir mesele bulunmadığı, ancak bazı dış güçlerin bu ilişkileri bozmaya çalıştıklarını... İran ile Türkiye arasında iyi ilişkileri bozmaya yönelik çabalardan haberdar olduklarını ve bu konuda uyanık davrandıklarını..." söylediği aktarılıyordu.[621] Türkiye'de Humeyni rejimini yıkmaya yönelik iki ordunun hazırlık yaptığına ilişkin olarak **New York Times** da çıkan yazıyı gündemine alan **Yankı** dergisi bu haberlerin "Türkiye'nin dostu olarak geçinen" bazı Batılı ülkeler tarafından çıkarıldığını öne sürüyordu. Ortaya konan "oyunun" nedeni ise şöyle açıklanıyordu. "...uzun yıllar Şah döneminde Batının sömürgesi gibi yaşayan İran uyandı. Batı ile neredeyse tüm ilişkilerini kesti. Batıya şüphe ile bakıyor. Bu arada da Türkiye ile ilişkilerini dikkatle gözden geçirip geliştiriyor."[622] Buda Bat'yı rahatsız ediyordu. **Yankı**'ya göre, İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinden bazı ülkeler

---

619 "Ermeni Saldırısı Türk-İran İlişkilerini bozmayı amaçlıyor", **Cumhuriyet,** 25 Nisan 1981, s.1,10

620. "İran'ın Ankara İşgüderi: İran-Irak savaşı karşısında Türkiye zor durumda kaldı", **Cumhuriyet,** 16 Şubat 1981, s.1,9

621 "İran Dışişleri Bakanı: Türkiye ile İran arasında hiçbir mesele yoktur", **Tercüman**, 16 Eylül 1981, s.12

622 "Bu Ne Biçim Dostluk", **Yankı**, 15-21 Mart 1982, s.15

rahatsızdı. "...Türkiye'nin sözüm ona bir kısım "dostları" bu gelişmelerden rahatsız oluyorlar. Bunların başında İngiltere geliyor. Belki onu İsrail izliyor... Ama doğrusu daha düne kadarda bu "dostların" arasında Amerika'nın da bulunacağı kolay düşünülemiyordu...."[623] Bu gelişmelerden bölgeyi silahla kontrolünde tutamayan İngiltere'nin ekonomik olarak da bölgeyi kontrol edemeyeceği endişesinin yattığı, Türkiye'de de bazı görevlilerin bu gelişmeleri anlamamakta ısrar ettikleri iddia edilerek şöyle deniyordu. "...İşin acı tarafı bir kısım görevlinin, bu gelişmeler olurken kafalarını kuma sokan devekuşu gibi davranması. Bilindik önemli mevkilere gelinceye kadar geçirdikleri yetiştirilme tarzı, beyinlerini yıkamış Türkiye'nin "müttefiki" veya "dostu" olarak tanınmış bir kısım ülkeden Türkiye'ye hiç kötülük gelmeyeceğini sanacak kadar görüş yeteneklerini yitirmişler. Böyle bir şey hatırlatıldığı zaman hatırlatma yapandan kuşkulanıyorlar. Allah'tan bu tür saflardan kurulu örgütlerin içinde ne Türk Silahlı Kuvvetleri var ne de ülkenin iç ve dış güvenliğiyle ilgili diğer çok önemli kuruluş..."[624] Yorum da Milli Güvenlik Konseyi'nin bu konudaki tutumunun övülmesi, kanımca **Yankı** gibi sol kanatta yer alan bir dergi açısından bakıldığında bu tutum, günün koşulları içerisinde yapılmış bir uyarı olarak, bir mesaj verme olarak, yorumlanabilir. Haberde, MGK'nın bu gelişmeler karşısındaki tutumuyla ilgili olarak şu cümleler yer almaktadır:

> "...Türkiye'de MGK Yönetimi doğru yoldadır. Çok sıkışık koşullar içinde çaba göstermesine rağmen Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak, Türk halkının layık olduğu rejimi kurmak için çalışmakta, Türkiye'yi namerde muhtaç etmeme yolunda yürümektedir. Kendisine oynanmak istenen çeşitli oyununda farkındadır. Yeter ki ona Türk ulusu çoğunluğuyla, şimdiye kadar olduğu gibi yardımcı olsun. Türkiye'nin "sözüm ona dostları"nın oyunları boşa çıkacaktır."[625]

Kenan Evren, Pakistan'ı ziyaretinde İran-Irak Savaşıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada,

> "... İran ve Irak arasındaki silahlı çatışmalardan endişe duyuyoruz. Bu savaşın sona erdirilmesi gayretlerine sizinle birlikte katıldık. Bu çabalara daima hazırız. Türkiye, İran ve Irak arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarının, barışçı bir çözüme varacak bütün yolları araştırmamızı gerekli kıldığı kanısındayız..." diyordu.[626]

---

623 **a.g.e.**
624 **a.g.e.**
625 **a.g.e.**
626 "İsrail, Arap topraklarından çekilmelidir", **Tercüman,** 23 Ekim 1981, s.5

Türkiye'nin İran'la olan ilişkilerini koruma gayretinin, İran tarafından da mukabele gördüğü görülüyordu. İran'ın ithalatını savaş nedeniyle aylık 1 milyar 800 milyon dolardan 900 milyon dolara indirme kararı alacaktı. Bundan Türkiye'nin etkilenmeyeceği çünkü Türkiye'nin sattığı ürünlerin zaruri gıda ürünleri olduğu belirtiliyordu.[627]

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek isteği Kuveyt Emiri Şeyh El Ahmet El Sabah'ın Türkiye ziyaretiyle somut bir adıma dönüşürken yayınlanan ortak bildiri de İran-Irak Savaşı'ndan duyulan kaygı dile getiriliyor ve Körfez bölgesiyle ilgili şu ifade ortak bildiride yer alıyordu: "...Taraflar, Körfez bölgesinde güvenlik ve barışın korunmasının bölge ülkelerinin sorumluluğu altında olduğu görüşündedirler. Taraflar bu bölgenin dış müdahalelerden korunmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir..."[628]

## 2.2. Türk Basınında İran'ın Üstünlük Dönemi

### 2.2.1. Ocak 1982-Ocak 1983 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1982 yılında Türk basınında takip edilen süreli yayınlarda savaşla ilgili olarak çıkan haber ve yorumlarda ağırlıklı olarak İran'ın ilerlemesi ve ardından Irak topraklarına girmesiyle alevlenen savaş, buna paralel olarak yeniden başlayan arabuluculuk girişimleri, Türkiye'nin inisiyatif kullanarak yaptığı arabuluculuk girişimi, İran'ın ilerlemesiyle daha da belirginleşen her iki ülkenin taraflarının belirginleşmesi ve bu taraf ülkelerin uyguladıkları politikaların yer aldığı görülüyordu. Diğer önemli konu başlıklarını ise, 1982'ye damgasını vuracak olan "Tanker Savaşı"nın başlaması ve Türkiye'nin İran ve Irak ile olan ekonomik ilişkileri oluşturuyordu.

İran'ın cephede ilerleme kaydettiği basına yansırken, buna paralel olarak Irak'ın barış çağrılarının da basın da yer aldığı görülüyor. Saddam Hüseyin Sri

---

627 "İran, ithalatını yarı yarıya kısıyor", **Tercüman**, 24 Eylül 1981, s.1,10

628 "Bütün Arap ülkeleri ile ilişkilerimizi ayrım gözetmeden sürdüreceğiz", **Tercüman**, 11 Eylül 1981, s.1,11

Lanka'da düzenlenen bir İslam seminerine gönderdiği mesajında "Irak'ın İran topraklarına karşı düşmanca bir emeli olmadığını ve İran'ın içişlerine karışmak istemediğini... Ancak İran'ın Irak'ın içişlerine karışmasına da izin vermeyeceklerini..." [629] söylediği belirtiliyordu. Irak Başbakan Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'da Yugoslavya'nın Tanjug ajansına verdiği demeçte "Temel haklarda güvence verildiği taktirde Irak'ın işgal altında tuttuğu İran topraklarında derhal çekileceğini"[630] söyleyecekti. İran'ın "Fetih" isimli giriştiği harekatta ilerleme kaydettiği belirtilirken İran, Dezful kentinden sonra Dizkal, Ahvaz ve Ses bölgelerini de ele geçirdiklerini iddia edecektir. Irak haber ajansı da "düşman hareketini durduran ordularının" yeniden yerleşebilmeleri için Saddam Hüseyin'in orduya çekilme emri verdiğini duyuruyordu. [631]. Uzunca bir süreden beri ilk defa savaştaki gelişmeleri ön sayfadan duyuran **Milliyet** gazetesin de İran'da zafer şenliklerinin yapıldığı belirtiliyordu. Habere göre, İran'ın sürpriz ilerlemesi karşısında Irak birlikleri çekilmiş, Humeyni'de orduyu kutlayan "zafer mesajı" yayınlamıştı İran'ın Irak topraklarına girip girmeyeceğinin bilinmediği belirtilen haberde Ali Hameney'in sözlerine yer verilmektedir. Hameney "İran'ın Irak topraklarına girmeye niyeti olmadığını ancak işgal altındaki topraklarının kurtarılması için savaştıklarını..." ifade ediyordu. İran ilerlemesi karşısında Ürdün Kralı Hüseyin'de Bağdat'a gelerek Saddam Hüseyin'le görüşecek, Saddam görüşmeden sonra yaptığı açıklamada "Savaşta her şey olur, geri çekilmemiz yenildiğimiz şeklinde kesinlikle yorumlanmamalı. Irak savaşacağı toprakları kendisi tespit eder. Bu kendi toprakları olabileceği gibi sınır boyunda ve düşman topraklarında da olabilir" diyecektir.[632] İran cephede kazandığı zaferini kutlarken bu durum Amerika'ya kaygı şeklinde yansıyordu. Bu kaygı **Cumhuriyet** gazetesin de şu cümlelerle veriliyordu:

"...ABD Dışişleri Bakanlığı, İran'ın savaş alanındaki son zaferlerinin Körfez bölgesini siyasi dengeyi değiştirmesinden duyduğu kaygı nedeniyle İran-Irak çatışmasının sona erdirilmesi için

---

629 "Saddam Hüseyin, İran'a bir kez daha savaşa son verme çağrısında bulundu", **Milliyet**, 24 Mart 1982, s.1,13

630 "Irak, güvence verilmesi halinde İran topraklarından çekilecek", **Milliyet**, 30 Mart 1982, s.1,11

631 "Irak birlikleri geri çekiliyor", **Milliyet**, 1 Nisan 1982, s.4

632 "İran'da Zafer Şenlikleri yapılıyor", **Milliyet**, 2 Nisan 1982, s.1,13

görüşmelere başlanması çağrısı yaptı. ABD'nin Irak'ın askeri kayıplarının Körfez de İran hakimiyetine yol açmasından duyduğu kaygının en açık ifadesi olarak yorumlandı..."[633]

**Yankı** dergisinde de İran kuvvetlerinin olası bir zaferinin sonuçlarının değerlendirildiği bir yorumda bunun ılımlı Arap ülkelerini Sovyetler'le bir ittifak kurmaya itebileceği ileri sürülüyordu. Böyle bir gelişmede Washington yönetimini yeni bunalımlara sürükleyebilirdi. ABD İran'ı göz ardı eden bir politika takip edemezdi. İran'ın başarısı diğer yandanda Körfez ülkelerini Mısır'la yakınlaşmaya itiyordu. Mısır Dışişleri Bakan Yardımcısı da "Mısır, yabancı istilası tehlikesiyle karşı karşıya kalmış her Arap ülkesinin yardımına koşacaktır" diyordu. Ayrıca Hüsnü Mübarek'in danışmanı da yaptığı açıklamada İran ordusunun Irak sınırını geçmesinin "vahim sonuçlar" doğuracağını belirtiyordu. Ancak Mısır ordusunun savaşacak gücü varmış bir görüntü vermediği belirtilirken, İran'ın kazanmasıyla oluşacak bir dinci salgın Suudi Arabistan'ı da endişelendiriyor, Suudiler de Amerika'nın Irak'a silah satmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Mısır'ın da aldığı yeni Amerikan silahlarını Irak'a gönderdiği iddia ediliyordu. Haberde İsrail'in Irak düşmanı olan tutumunda bir değişiklik gözlenmediği belirtilerek şöyle deniyordu: "...Kudüs İran'ı Irak'ın ve Arap devletlerinin geleneksel düşmanı olarak görüyor. Bu yüzden İsrail İran'a silah sağlıyor ve Batının bu bölgedeki en güçlü devletlerden birini terk etmeye cesaret edemeyeceğini ileri sürüyor."[634]

Cephede savaşın tekrar alevlenmesi Türk basınında savaşla ilgili haberlerin yeniden birinci sayfaya taşınmasına neden olurken, Irak'ın İran'ın karşısında direndiği haberi **Milliyet** gazetesinde yer bulmaktadır. Haberde Humeyni'nin komşu Arap ülkelerini kendileriyle uğraşmaktan vazgeçip İsrail'e güçlerini yöneltmeye çağırdığı ifade ediliyordu. Irak Enformasyon Bakanı Latif Nasif Casim de bağlantısız ülkelerden, İran'ın ülkesinin içişlerine karışması nedeniyle kınanmasını istiyordu. İran Devlet Başkanı Hamaney'in de Irak'ta, halka ve İslami kurallara dayanan bir yönetim kurulması çağrısı yaptığı belirtilmektedir. Ayrıca Hamaney'in İran'ın Sovyetler Birliği ve Amerika'nın tehdidi altında olduğunu söylemesi de Sovyetlerin tepkisini çekecekti. Sovyet TASS Ajansı'ndan Sovyetler Birliği'nin, devrimi desteklediği ve İran'a daha yakın ilişki kurmak isteği şeklinde bir demeç

---

[633] "Humeyni", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1982, s.9

gelecektir.[635] Savaşın yeniden alevlenmesinin ardından Amerika yeniden barış çağrısı yaparken Türkiye de yaptığı açıklamada durumun bölgedeki yapıyı tehdit edici hale geldiğine dikkat çekecektir.[636] Irak Enformasyon Bakanı Latif Casim de beş önemli İran kentinin ellerinde olduğu ve İran topraklarının bazı bölümlerinde 100 kilometre kadar içerde olduklarını iddia edecekti.[637]. İran'ın cephedeki zaferi savaşın İran'ın kazanması ve bunun olası sonuçları üzerine bazı köşe yazarları çeşitli senaryoları makalelerinde dile getirmişlerdir. Ergun Balcı'da mevcut durumu şöyle açıklamaktaydı:

> "...İran'ın kesin üstünlük sağladığı savaşı, Irak'ın kazanma umudunun kalmadığı artık aşağı yukarı bellidir. İki ülke arasında barış yapılmaz ve İran orduları Irak'a girerse, bu olgu büyük bir olasılıkla Saddam Hüseyin'in devrilmesine yol açar. En azından kendisine karşı büyük çapta bir ayaklanmaya neden olur. Irak nüfusunun çoğunluğu Şii olduğu düşünülürse böyle bir gelişmenin Humeyni rejimine yarayacağı ve İran'ın Basra Körfezi'nin en güvenli ülkesi durumuna geleceği hemen görülebilir..."[638]

Balcı, ancak böyle bir gelişmenin Körfez'deki Arap ülkelerini Amerika ya doğru itebileceğini, bölgede yalnız kalmaktan endişelenen Suriye'nin de Sovyetler Birliğine yaklaşabileceğini iddia ediyordu. Sovyetler Birliği'nin savaşa yönelik politikasını da yorumlayan Balcı'ya göre, her iki ülke arasında bir denge politikası takip eden Sovyetler Birliği, Irak'ın yenilmesiyle İran'a kayacak, buna mukabil Amerika'da Körfez ülkelerinin güvenliğini sağlama bahanesiyle bölgede "çevik-güç" için ihtiyaç duyduğu üsleri elde edebilecekti. Körfez'in Amerika'ya kaymasının ardından Suriye ve İran da Sovyetler Birliği ile yakın bir işbirliğine gidebileceklerdi. Suriye-Irak gerginleşmesini de İran'ın cephedeki zaferiyle bağlantılandıran Balcı, Suriye'nin tutumunu şöyle yorumlamaktadır: "...Savaşta üstünlüğün kesinlikle İran'a geçtiğine inanan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, uzun süredir diş bilediği can düşmanı Saddam Hüseyin'e öldürücü darbeyi vurmak için uygun zamanın geldiğini düşünerek harekete geçmiştir..."[639] Basında savaşın ilk iki haftası içinde Irak için

---

634 "İran Zaferi ABD'yi Güç Durumda Bırakıyor", **Yankı**, 24-30 Mayıs 1982, s.19-20
635 "Karşı saldırı sürüyor, Irak direniyor", **Milliyet,** 3 Nisan 1982, s.1,11
636 "ABD, İran ve Irak'ı barış görüşmeleri yapmaya çağırdı", **Milliyet,** 6 Nisan 1982, s.4
637 "Irak, 5 İran kentini kontrol ettiğini açıkladı", **Milliyet**, 7 Nisan 1982 ,s.1,13
638 "Ortadoğu'da Üç Boyutlu Bunalım", **Cumhuriyet,** 20 Nisan 1982, s.10
639 **a.g.e.**

yapılan yorumların tekrarlandığı görülmektedir. Tek bir farkla o da Irak'ın yerini İran'ın almış olmasıdır. İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani de yaptığı açıklamada "... Saddam Hüseyin yönetiminin barış için İran'ın ortaya koyduğu şartları reddetmesi durumunda İran güçlerinin Irak'ı ve başkent Bağdat'ı ele geçirebileceklerini..."[640] söyleyecekti. Saddam Hüseyin ise yaptığı konuşmada, Arap ülkelerinden yeterince destek alamadıklarından dert yanıyordu. Saddam, Körfez'deki Arap ülkelerinin Irak güçlendiği taktirde kendileri için tehlike yaratabileceği düşüncesiyle hareket ettiklerini ve bunun yanlış olduğunu söylemekteydi.[641] **Yankı** dergisindeki haberde de Arap ülkelerinin Saddam Hüseyin'i gözden çıkardıkları iddia ediliyordu. Haber de "...Saddam Hüseyin'in hoşuna gitmeyecek ama Arap üst düzeyli yetkililer savaşı bitirebilecek ancak Irak devlet Başkanı için gelecek vaad etmeyen bir plan etrafında birleşiyorlar..."[642] diyordu. Bir Arap ülkesinin Paris'teki diplomatı da, "İranlıların kendilerini saldırgan duruma sokacak şekilde büyük bir hata yapmaları için hiç bir neden yok... Hangi açıdan bakarsanız bakın, Humeyni bu zaferi ile büyük kazanç elde etmiştir. Saddam Hüseyin'in cinayetlerini kuşkusuz pahalıya ödetecektir."[643] diyordu.

**Yankı** dergisindeki habere göre İran karşısındaki ittifak çözülmüştü ve Körfez ülkeleri kendi selametleri için Saddam'ı fedaya hazırdılar. Saddam Hüseyin'in cephedeki bu yenilgiyle prestijinin önemli oranda yara aldığı belirtilerek, savaştan üç gücün tatmin olduğu iddia ediliyordu. Bunlar, rakiplerinin bir birlerini zayıflatmalarını izleyerek kendi hareketi için sırasını bekleyen Brejnev, diğeri Saddam'ı iktidara geldiğinde yok etmeyi isteyen Humeyni ve sonuncusunun da "...İran'a silah yardımında bulunarak Irak'ın zayıflaması ve Arap dünyasının bölünmesini hızlandırmayı amaçlayan İsrail başbakanı Begin..."[644] olduğu ifade ediliyordu.

Saddam'ın eleştirilerine muhatap olan Körfez ülkelerinin üye olduğu Basra İşbirliği Konseyi, İran'ın Irak sınırına dayanmasının ardından Suudi Arabistan'ın

---

640 "İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani" Irak topraklarını ele geçirebiliriz", **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1982, s.1,9
641 "İran'la Savaşta Araplar yeterince yardım etmiyor", **Cumhuriyet,** 29 Nisan 1982, s.5
642 "Humeyni Irak'ı işgal Edecek mi?", **Yankı**, 14-20 Haziran 1982, s.17-18
643 **a.g.e**
644 **a.g.e.**

başkenti Riyad'ta olağanüstü toplanacak ve toplantı sonunda İran'a 25 milyar dolar tazminat vermeyi ve ayrıca savaşın verdiği tahribat içinde işbirliği önereceklerdi.[645] Ali Hameney'in buna cevabını Tahran Üniversitesi'nde cuma namazı için toplanan halka yaptığı konuşmada verecekti. Hamaney savaşı sona erdirmeleri için 150 milyar dolar istediklerini açıklayacaktı.[646] **Yankı** dergisinde Konsey'in İran'a önerdiği miktarın 45 milyar dolar olduğu ifade ediliyordu. Haber de Saddam sonrası senaryolar yine gündeme getirilerek, Humeyni'nin Saddam'ın yerine yeni bir Baas üyesinin mi, yoksa bir generalin mi veya çoğunluk Şiiler arasından birisinin mi iktidara geçmesine sıcak bakacağının henüz belli olmadığı ifade ediliyordu. Körfez ülkeleri, İran endişeleri nedeniyle İsrail'in Lübnan işgaline de ortak bir tutum belirleyememişler, tüm dikkatlerini Humeyni rejimi üzerine yoğunlaştırmışlardı. İran birlikleri Irak topraklarına girecekti. İran saldırısının amacının, İran'ın tazminat konusundaki isteklerini kabul ettirmek, Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesini sağlamak ve İran kentlerini Irak topçusunun menzilinin dışına çıkarmak olduğu belirtiliyordu. Riyad radyosunun ise İran'ın son "Ramazan"isimli harekatını, "Dikkatleri İsrail'in Lübnan'a saldırısından başka bir yere çekmek amacıyla başlatılmış bir saldırı" olarak yorumladığı **Yankı**'da yer alıyordu.[647]

İran'ın "Zafer Harekatı" ile cephede üstünlük sağladığı ve Irak birliklerinin ağır kayıplar vererek sınıra doğru çekilmeye başladıkları **Tercüman**'da verilirken Saddam Hüseyin'in bildirisi aktarılıyordu. Saddam bildiride

> "Milletimizin düşmanları ve Tahran'ın yöneticilerini, bu davranışımızı savaşmaktaki kararlılığımızdaki zayıflık olarak niteleyebilirler. Savunmamızı ileri veya geri alarak yeniden düzenlememiz, savaşmak kararlılığımızla asla çelişmemektedir. Irak, savaş alanı olarak, düşman toprakları veya kendi sınırını seçecektir."[648] demekteydi.

**Cumhuriyet** gazetesindeki Saddam'ın demeci ile **Tercüman**'da verilen arasındaki farklılık göze çarpıyordu. İran'ın başlattığı "Fetih Hareketi"ni Zafer Atay, bu savaşın her iki ülkede de insan ve mal kaybı açısından yol açtığı maliyetin

---

645 "İran'a Irak'la savaşı durdurması için 25 milyar dolar önerildi", **Milliyet,** 2 Haziran 1982, s.1,11
646 "İran Devlet Başkanı", **Milliyet,** 5 Haziran 1982, s.4
647 "Humeyni Yumruğunu Gösteriyor", **Yankı**, 19 Temmuz-1 Ağustos 1982, s.24-25
648 "Saddam Irak birliklerine geri çekilme emri verdi", **Tercüman,** 31 Mart 1982, s.1,10

büyüklüğüne dikkat çekiyordu. Atay, İran'da bir çok temel gıda maddesinin bulunmadığını Abadan rafinerisinin devre dışı kaldığını ve her gün yüzlerce insanın öldüğünü belirterek iki ülkenin zararının, süper güçlerin karı haline dönüşeceğini ileri sürüyordu.[649]

Atay'ın İran'ın "Fetih Harekatı"nın ardından yaptığı bu değerlendirmenin zamanlamasının bu harekata denk düşmesi, insani kayıpların fazla olacağından duyulan endişeyle açıklanabilir miydi? Irak birliklerine Kuzistan'dan çekilme emri verilmesini savaşın bir dönüm noktası olarak değerlendirilirken, İran Başbakanı Mir Hüseyin Musevi'de Irak'a girip girmeyecekleri konusunu şöyle ifade edecekti. "Her zaman toprak kazanma emelinde olmadığımızı gösterdik. Bütün istediğimiz Irak'ta Müslüman halkın istekleri doğrultusunda bir hükümetin iş başına geçtiğini görmektir."[650] **Milliyet**'te "Fetih" ve ardından "Kudüs" adlarıyla başlattığı saldırılarla cephede üstünlük sağlayan İran'ın şimdi de propaganda savaşına başladığı ileri sürülüyordu.[651]

Körfez ülkeleride İran-Irak Savaşı'nı görüşmek üzere toplanacaklardı. Yapılan görüşmelerde "Körfez ülkelerinin savaşı kendilerini tehdit etmeyecek bir noktada durdurmak üzere yeni bir plan hazırladıkları ve planın uygulamaya sokulması için Arap Birliği dışişleri bakanlarını olağanüstü toplantıya çağıracakları..."[652] söyleniyordu. İran savaşın sona erdirilmesi için Saddam Hüseyin'in düşmesini istiyordu. Bunu İran Petrol Bakanı Muhammed Garazi şöyle dile getiriyordu: "Biz binlerce ölü verdik. Birçok şehrimiz tahrip edildi, yüz milyonlarca dolarlık hasara maruz kaldık. Bu yüzden halkından Saddam Hüseyin rejimine son vermelerini istemek hakkımızdır."[653] **Milliyet**'de Irak birliklerinin iki koldan saldırıya geçerek ilerleme kaydettikleri belirtilerek, "İran birliklerinin birçok bölgede ricat halinde olduklarını, her şeyi bırakarak kaçtıkları ileri sürülmüştür..."[654] deniyordu. **Milliyet** gazetesindeki bu haberin aksine **Tercüman** gazetesinde ise

---

649 Zafer Atay, "Bu Savaşın Galibi Olmayacak", **Tercüman,** 5 Nisan 1982, s.5
650 "Irak birliklerine ricat emri verildi", **Tercüman,** 9 Mayıs 1982, s.1,8
651 "İran, Irak'a karşı propaganda savaşı başlattı", **Milliyet,** 5 Mayıs 1982, s.5
652 "Körfez ülkeleri İran-Irak Savaşı konusunda karara varamadı", **Milliyet,** 14 Mayıs 1982, s.4
653 "İran'da 40 bin Iraklı esir var", **Tercüman,** 27 Mayıs 1982, s.5
654 "Irak, karşı saldırıya geçti", **Milliyet,** 2 Haziran 1982, s.1,13

Irak'ın elinde kalan Şattularap'ı kontrol eden Hürremşehr'in de İran güçleri tarafından geri alındığı haberi verilerek, bu şekilde İran'ın kaybettiği tüm toprakları

geri almış olacağı belirtiliyordu. Ayrıca haberde "...Bağdat'taki bir hükümet sözcüsünün Arap ülkelerine bir çağrıda bulunarak İran'ın durdurulması için Irak'a acilen yardım edilmesini istemiştir..." deniliyordu. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'de "Mısır orduları yardıma gelirse, kapılarımızı açarak hoş geldiniz demeye hazırız"[655] diyecekti. İran'ın savaşın sona erdirilmesi için Irak'ın kendi sınırlarına çekilmesinin yeterli olamayacağını ve Saddam Hüseyin'in düşürülmesini istediği haberi basında tekrar yer alacaktır. Bu konuyla ilgili olarak İran hükümeti sözcüsü Ali Tevekkülü'nin demeci **Tercüman**'da veriliyordu. Sözcü demecinde şöyle diyordu:

> "...Saldırganın geri çekilmeye mecbur edilmesi savaşın bitmesi demek değildir. Irak'ın kendi sınırlarına çekilerek İran şehir ve köylerini oradan topa tutmasına müsaade edemeyiz. Aksine devletimizin güvenliğini garanti altına almak zorundayız. Bu yüzden de onun gibilerin (Saddam Hüseyin) iş başından uzaklaştırılmasını istemek pek tabi hakkımızdır."[656]

Ayrıca sözcü Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek istediklerini yalnız bunun Amerikan egemenliğinde olan bir çizgi gibi değil, İslami esaslar çerçevesinde geliştirilmesi gerektiğini söyleyecekti. İran'ın işgal edilen topraklarını geri almasının ardından konuşan İran'ın BM'de ki Temsilcisi Sait Recai Horasani'nin bir sonraki adımları hakkında şöyle dediği **Milliyet**'te yer alıyordu. "İran birliklerinin gerekirse Bağdat'a Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin rejimini devirmek amacıyla saldıracaklarını ifade etmiş, bu arada ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig'in, ABD'nin İran ve Irak arasındaki savaşı sona erdirmek amacıyla daha etkin rol oynamaya kararlı olduğu yolundaki sözlerinin ise üzerinde durulmadığını belirtmiştir..."[657] Savaşın geldiği noktayı değerlendiren Zafer Atay, savaşın artık bittiğini, Irak'ın savaşa başlarken ileri sürdüğü hiçbir hedefi gerçekleştiremediğini, büyük miktarda mali kayba, insan kaybına uğradığını belirterek Irak'taki olası gelişmeler içinde şöyle demektedir: "...Şimdi bütün dünya Irak'ta bir iç hesaplaşmanın patlak vermesini beklemektedir. Belki askerler, belki parti, belki de yöneticiler suçlanacaktır. Savaşın geride bıraktığı yıkıntıların yangını

---

[655] "İran Hürremşehr'i 578 gün sonra kurtardı", **Tercüman,** 25 Mayıs 1982, s.1,10

[656] "İran: Körfez ülkelerinde Mısır'daki gibi bir rejime izin vermeyiz", **Tercüman,** 28 Mayıs 1982, s.5

sürmektedir. Onun için Irak'ta kimleri neyin beklediğini söylemek şu an için pek kolay değildir..."[658]

Atay'a göre İran ise, işgal edilmiş topraklarını geri almıştı. Şimdi artık barış için masaya oturması uygun olacaktı. Eğer İran böyle hareket etmeyip Saddam'ı devirmenin kendi hakları olduğu gibi sözlere ve Körfez ülkelerinin kendi dediklerini yapmaları aksi taktirde sonuçlarına katlanacakları gibi tehditlere gitmesi halinde saldırgan bir devlet haline dönmüş olacaktı. İran'ın tutumunu zafer sarhoşluğu olarak gördüğünü belirten Atay, "...İran yönetiminin başındakilerin, sağduyularının sesini dinleyerek Ortadoğu'da yeni yangınlar çıkarmak istemeyeceklerine inanıyoruz" demektedir. Atay, İran'ın zaferi konusunda da bir noktaya daha dikkat çekmektedir. İran'ın son harekatının ismini "Kudüs Harekatı" koyduğunu ve bu harekatı İsrail'in büyük yardımlarıyla gerçekleştirdiğini iddia ediyordu.Atay'a göre Irak ise buna mukabil, yakın zamana kadar en büyük düşman ilan ettiği Mısır'dan gelecek yardıma kapılarının açık olduğunu söylüyordu. İran'ı Körfez ülkelerini tehdit etmeklede eleştiren Atay'ın "...Bazı güçlerin İran'ın Ortadoğu'da istediği gibi hareket etmesine izin vermeyecekleri de bilinmelidir"[659] cümlesi açıkça İran'a bir uyarı anlamı taşırken, süper güçlere de bir davet olarak değerlendirilebilecek nitelikteydi.

**Milliyet** gazetesi ise Humeyni'ye suikast planının ortaya çıkarıldığından bahsedilerek, bunun Amerika ve diğer Batılı devletlere kapıyı açmak için yapılmış bir eylem olduğu ileri sürülmekteydi.[660] Bu eylem **Tercüman** gazetesin de, Suriye'nin arkasında olduğu iddia edilen suikast girişimi, **Milliyet** gazetesinde ise Amerika ve Batılı ülkelerin giriştiği bir eylem olarak veriliyordu.

Irak tek yanlı olarak ateşkes ilan ettiğini açıklarken Özer Yelçe'de ateşkes sonrası Bağdat'ı anlatıyordu. Bağdat'ta zafer günlerinin neşesinin yerini sessizlik ve bir bıkkınlığın aldığını belirten Yelçe Irak'ı destekleyen ülkeler içinde savaşın geldiği noktanın, endişe verici olduğunu ifade ediyordu.[661] Humeyni, Irak güçlerinin İran'dan çekilmesinin savaşın bitmesi için öne sürdükleri şartlardan bir tanesi

---

657 "Bağdat'a yürümeye hazırız", **Milliyet,** 30 Mayıs 1982, s.1,11
658 Zafer Atay, "İran-Irak Kavgası", **Tercüman,** 31 Mayıs 1982, s.1,9
659 **a.g.e.,**
660 "Humeyniye suikast planı ortaya çıkarıldı", **Milliyet,** 11 Nisan 1982, s.4
661 "Iraklı savaştan bıkkın", **Milliyet,** 15 Haziran 1982, s.8

olduğunu söylüyordu.[662] İran'ın ilerlemesini ve Batılıların endişesini **Tercüman**'a değerlendiren Massachussettes Institute of Technology öğretim üyesi Prof. William Griffith "...Batılıların İran'ın Sovyet hakimiyetine girdiği yahut gireceği yolundaki görüşlerin yanlışlığının ortaya çıktığını, buna mukabil Irak'a karşı kazanılacak zaferin Suudi Arabistan dışındaki Ortadoğu ülkelerinde rejim değişikliklerine yol açacağını..." söyleyecekti.[663]

Irak'ın kendi sınırlarına çekilmesiyle ilgili olarak Saddam'ın verdiği demeç **Tercüman**'da yer alacaktır. Saddam demecinde şöyle diyordu. "Milli davamız ve Arap davası adına vazifesini 21 ay boyunca yerine getiren kahraman ordularımız Irak'ın milli sınırlarına çekilmiştir. Irak'ın hükümranlığını, şerefini ve güvenliğini korumak için sınırda hazır bekleyen kahraman askerlerimiz, karşı tarafın yapacağı bir saldırıya karşı hazır beklemektedirler."[664] **Tercüman**'daki haberde İran'ın, Irak'a saldırı için Sovyet sınırındaki sekiz tümenini de Irak sınırına kaydırdığı, yakında geniş kapsamlı bir saldırının beklendiği belirtiliyordu. İran radyosunundaki yayında da, "Paralı askerlerden kurulu Baas rejiminin ordusunu (Irak) büyük ve tarihi bir savaş ile yok etmek için herşeyi tamamladık... Saddam'ın ve Baas'ın yıkılmasının ve yok olmalarının zamanı gelmiştir. Bu şekilde savaş borazancıları ortadan kalkacak ve barış gelecektir."[665] deniliyordu.

İran Dışişleri Bakanı Ahmed Azizi, İran kuvvetlerinin Irak'a girmesinin bir olasılık olduğunu, ancak "İran kuvvetlerinin Irak'a girmesi, Irak'ın işgali için değil, Irak'ı savaş tazminatı ödemeye mecbur etmesi için gerekebilir."[666] diyecekti. İran iki yıl aradan sonra sınırı aşarak Irak'a girecekti. "Ramazan" adı verilen harekatta İran birlikleri Şattülarap'tan saldırıya geçerek 10 kilometre kadar Irak sınırın içinde ilerleyeceklerdi. İran Genelkurmayı savaşın amacını, "savaş tazminatına ilişkin istekleri Irak'a kabul ettirmek, İran kentlerinin Irak topçusunun atış menzili dışında tutmak ve Baas rejimini yıkarak Irak'ı kurtarmak" şeklinde açıklıyordu.[667] İran birliklerinin "Ramazan" harekatıyla Basra'ya 15 kilometre yaklaştığı ifade edilirken

---

662 "Humeyni: Irak'ın geri çekilmesi barış için yetersiz", **Milliyet,** 22 Haziran 1982, s.4
663 "İran'ın Zaferi Ortadoğu'daki dengeyi değiştirecektir", **Tercüman**, 1 Temmuz 1982, s.1,9.
664 "Şimdi İran'ın saldırması bekleniyor", **Tercüman,** 1 Temmuz 1982, s.5
665 "İran, Irak'a saldırmaya hazırlanıyor", **Tercüman,** 13 Temmuz 1982, s.1,13.
666 "İran: Irak'a girebiliriz", **Milliyet,** 7 Temmuz 1982, s.4
667 "İran, Irak topraklarında ilerliyor", **Milliyet,** 15 Temmuz 1982, s.1,11

**Milliyet** muhabiri Murat Bardakçı'ya göre ise üç koldan yapılan Irak karşı saldırısı ile İran ordusu durdurulmuştu.[668] **Tercüman** gazetesinde de benzer içerikli bir haber görülüyordu. Haber gazeteye, "Basra cephesindeki savaş İran'ın aleyhine döndü" şeklinde yansıyordu. Irak gazetecilere cepheyi gezdirerek, İranlıları nasıl püskürttüklerini gösteriyorlardı. Iraklıların iddiasına göre Irak birlikleri, taktik gereği geri çekilmiş, ardından İran ordusunu kıskaca alıp imha etmişti Bir Iraklı albayın İranlıların "inanılmaz derecede aptalca ve çılgınca savaştıklarını ve kıstırıldıklarını kapandan kurtulamadıklarını" söylediği **Tercüman**'da yer alıyordu.[669] Murat Bardakçı'nın geçtiği haberde İran saldırısının nedeninin henüz anlaşılamadığını ancak bunun hafta sonu Bağdat'ta toplanacak olan Bağlantısızlar Zirvesi'ni engelleme amacı güttüğü, bu Zirve toplantısın yapılması halinde İran'ın prestij kaybına uğrayacağı iddia ediliyordu.[670] Cezayir'in yaptığı öne sürülen arabuluculuk girişimini İran'ın kabul edebileceği belirtilirken Cezayir'in bu önerisini İran'ın kabul etmesinin nedeninin Irak'tan gördüğü sert direniş olduğu ifade edilmektedir.[671]

13 Temmuz'dan itibaren Irak topraklarına giren İran'ın saldırı hızını kesmesinin nedeninin Irak'ın sert direnişi olduğu, savaşın kontrolünün yeniden Irak'ın kontrolüne geçtiği ileri sürülüyordu.[672] Saddam Hüseyin **Le Monde**'a verdiği demeçte, uluslararası konferansların savaşan taraflardan birinin topraklarında yapılması durumunda barış sağlanmasının bir uluslararası hukuk kuralı olduğunu söyleyecekti. Saddam ayrıca Cezayir'in arabuluculuğunu kabul edeceklerini de sözlerine ekleyecekti.[673] **Milliyet**'de ki İran'ı cephede Irak'ın durdurduğu ve İran'ın arabuluculuk girişimini kabul ettiği haberleri, İran'ın üst üste gerçekleştirdiği ifade edilen saldırı haberleriyle doğrulanabilir olmaktan uzak gözüküyordu. Savaşın geldiği son durumun değerlendirildiği **Tercüman**'da çıkan haber de İran'ın geldiği durumun başarı olmadığı, eğer başarmış olsaydı bunu 20 ay önce yapmış olacağı öne sürülüyordu. Savaşta İran'ın üstünlüğünün nedeni, Irak'ın beceriksizliği ve iyi bir

---

668 "Murak Bardakçı, Irak, savaşının en sert direnişini gösteriyor", **Milliyet,** 17 Temmuz 1982, s.8

669 "Basra cephesindeki savaş İran'ın aleyhine döndü", **Tercüman,** 20 Temmuz 1982, s.1,9

670 Murat Bardakçı,"Saddam, Humeyni'ye karşı denge arayışları içinde", **Milliyet,** 22 Temmuz 1982, s.8

671 "İran Cezayir'in arabuluculuk önerisini kabul edecek", **Milliyet,** 25 Temmuz 1982, s.1,13

672 "İran'ın Irak'taki saldırısının hızını yitirdiği açıklandı", **Milliyet,** 27 Temmuz 1982, s.1,11

673 "Rafsancani, Savaşı sürdürmek için ant içti", **Milliyet,** 30 Temmuz 1982, s.1,13

istihbarat çalışması yapmamış olmasındandı. Diğer bir nokta da Irak askerinin henüz modern silahları tam olarak kullanabilecek bir yeteneğe ulaşmamamış olmasıydı. Habere göre silahların tümünü Sovyetler Birliği'nden alan Irak, Sovyetler Birliği'nin tarafsız kalması ve Irak'a silah ve yedek parça vermeyi kesmesiyle "ortada kaldığı" belirtiliyordu. Bu durum yorumlanarak, "...Sovyet politikasının oynaklığını Arap ülkeleri için bir mana ifade etmesi temenni olunur..." denilmektedir. Ayrıca İsrail'in İran'a silah satma konusunda şöyle dile getirilmektedir:

> "...Şüphesiz Irak-İran savaşının en mühim hadisesi, İran'ın İsrail'den 27 milyon dolarlık savaş malzemesi alması ve bunu da İran'ı destekleyen Libya, Suriye, Cezayir ve FKÖ'nün hazmetmesidir. Şüphesiz İran savaşı bu 27 milyon dolarlık malzeme ile kazanmadı. Mühim olan bu değildir. Mühim olan, yapılan işin bizatihi kendisidir. Yıllardır Türkiye'den İsrail ile bütün münasebetlerini kesmesini isteyenlerin kulaklarını çınlatmamak mümkün mü?..."[674]

Geleceğe yönelik öngörülerin de yapıldığı haberde, İran'ın kendisine olan bu güveninin onu bir maceraya sokabileceğini iddia edilmektedir. Ayrıca Mısır Devlet Başkanı Mübarek'in Mısır'ın mevcut gelişmeler sonucunda, Körfez ülkelerinin güvenliğinin tehdit altına girmesi durumunda sessiz kalmayacağını söylediği gazetede yer alıyordu.[675] Savaştan Irak'ın üstün olduğu dönemde **Tercüman**'da ısrarla Irak'ı desteklediği belirtilen Sovyetler Birliği'nin şimdi "Araplara oyun" oynaması ilginçtir. "Kararlılık cephesine" verilen İsrail mesajının da **Tercüman**'ın savaşa yönelik bakışına iyi bir örnek oluşturduğu görülmektedir.

İran'ın başarısı, Saddam Hüseyin'in Arap dünyasında lider olma hülyasının da sonu demek anlamına geliyordu. Humeyni'nin bölge ülkelerine Amerika'dan emir almayı bırakıp kendilerinin inandığı İslami kurallara uymaları durumunda kendilerinin de Arap ülkelerine yardımcı olacaklarını söylemesi **Milliyet** gazetesinde şöyle yorumlanıyordu: "...İran hakim olan yönetim sisteminin ve mezhep hakimiyetinin önce Irak'a (Irak'ta yönetim Sünni, halkın çoğunluğu Şii'dir) daha sonrada diğer Körfez ülkelerine yayma arzusunun gizlendiği ortadaydı. Çünkü İran'a göre Saddam Hüseyin'in asıl gayesi Körfez bölgesinde Sünniliği hakim kılmaktı. Nitekim bu

---

674 "İran'a 3.8 trilyon lira tazminat teklif edildi", **Tercüman,** 2 Haziran 1982, s.1,9

675 **a.g.e.**

yüzden de İranlılar “Amacımız Saddam Hüseyin’i devirmektir. O devrilmeden savaş bitmeyecektir”[676] diyorlardı.

Savaşın geldiği aşamanın dönemin iki yayın organında verilişindeki yakınlığın oldukça önemli olduğu kanısındayım. Mevcut gelişmelerin bu iki gazetedeki yorumlanış şekli, duyulan rahatsızlığı açıkça ortaya koyuyordu. İran Devlet Başkanı Ali Hamaney, savaşa son vermek için 150 milyar dolar verilmesi, savaşı başlattığı için Saddam Hüseyin’in yargılanması ve Irak topçusunun Hürremşehr ve Abadan’a yönelik bombardımanına son vermesini isteyecekti. [677]

Fahir Armaoğlu Körfez ülkelerinin İran’a savaşa son vermek için 25 milyar dolar önermelerini ve İran’ın 150 milyar dolar istemesini yorumlayarak, savaşın sonucunun belli olmadığı, savaşın sona ermediği ortamda bu teklifin tarihte ilk kez olduğuna dikkat çekiyordu. Armaoğlu’na göre bu paranın Irak değil, Körfez ülkeleri tarafından teklif edilmesi ise diğer bir garip tutumdu. Bu durumun Irak’ın inisiyatifi tamamen kaybettiğini ve inisiyatifi Körfez ülkelerine bıraktığını gösterdiğini ileri sürüyordu. Armaoğlu, onlarında savaştan vazgeçmesi için İran’a para önermelerinin onların da ne halde olduğunu gösterdiğini ifade ediyordu. Armaoğlu, bu durumdaki Körfez ülkeleri, “nasıl Körfez’i savunacaklar” demektedir. “Hem de Sovyetler Birliği’ne karşı değil, İran’a karşı.” Armaoğlu Körfez’in bu durumunun, Humeyni’ye İran’dakine benzer bir rejimi kabul etmesi halinde korkmalarına gerek olmadığı şeklinde bir cümle kullanma hakkını verdiğini ifade etmektedir.[678]

Irak’ın tek taraflı ateşkes ilan ederek, İran’ın da buna uyarak tüm güçlerini İsrail’e yöneltmesi teklifi, “çok geç yapılmış teklif” olarak İran tarafından reddedilecekti. İran’ın resmi ajansı İRNA’da yayınlanan bildiride Irak’ın teklifinin zamanlamasına vurgu yapılarak teklifin Irak ve Mısır dışişleri bakanları toplantısı sonrasında yapılmasına dikkat çekilerek şu ifadelere yer veriliyordu: “Hedef İslam devriminin yayılmasını önlemek ve Bağdat rejimini ayakta tutmaktır. Her şey Amerika’nın emriyle olmaktadır. Artık çok geçtir. Bize göre bölgedeki emperyalist

---

676 “Ortadoğu’da dönüm noktası”, **Tercüman,** 4 Haziran 1982, s.5

677 “İran 22.5 trilyon lira savaş tazminatı istiyor.”, **Tercüman,** 5 Haziran 1982, s.1,8

678 Fahir Armaoğlu, “Barış Planı”, **Tercüman,** 6 Haziran 1982, s.5

üçgen Mübarek, Begin ve Saddam Hüseyin tarafından kurulmuştur. Bunların istekleri bölgede ve Basra Körfezi'nde barışı ortadan kaldırmaktır."[679]

İran'ın başarısını yorumlayan Kenan Akın Irak'ın büyük hatasının İran'ın askeri gücünü ve nüfusunu doğru hesaplayamadığını "...Oysa İran'ın vurucu gücü gerçekten de "son Şah'ın belki de en büyük eseriydi..." diyordu. İran halen bir kısım askerini de henüz savaşa sokmamıştı. Akın, Irak'ın elinde tuttuğu son İran toprağı Kasr-ı Şirin'i barışla vererek Bağdat'ın yolunu İran'a kapatma gayretinin de İran tarafından kabul edilmediğini belirtiyordu. Ancak, İsrail'in Lübnan saldırısının Irak'a yeni bir saldırıya hazırlanan İran ordusunu, duraksattığını ifade ediyordu.[680]

İsrail'in Lübnan'a saldırısının ardından Suriye'ye yardımda bulunmak için asker göndermeyi planlayan İran, Irak'tan bunun için bir geçit isteyecekti. Bu durum **Tercüman**'da siyasi gözlemcilerin bu gelişmeyi, İran'ın Irak topraklarını işgal etmek gibi niyetinin olmadığınının bir delili olarak değerlendirdikleri ifade ediliyordu. Rafsancani'nin de "İsrail'e gidecek yolumuz olmadığı için Iraklılar kuvvetlerimizi geçirebileceğimiz bir yol göstermelidirler" diyordu. **Tercüman**'a göre Rafsancani'nin bu demeci "...Irak ile yeni bir barış yapma isteğinin bir işareti olarak..." yorumlanmalıydı.[681]

Savaşta İran'ın başarısını ve bu başarının olası sonuçlarını yorumlayan halkın mücahitleri lideri "İran-Irak savaşının sona ermesi Humeyni'yi son noktaya getirmiştir. Humeyni'nin bu savaşı sürdürmekten amacı İran'ın içinde bulunduğu meselelerin üzerini örtmek, orduda bulunan yurtsever kişileri sınırlarda tutmak ve dünya kamuoyunu İran'da bir yıldır sürdürülen iç savaş konusunda yanıltmaktı. Bu iç savaş sırasında her gün en azından çoğu kadın 50 kişi idam edilmektedir. Bu arada 40 bin vatanseverde tutuklu bulunmaktadır. Irak'la savaşın sona ermesi Humeyni rejiminin alaşağı edilmesine birkaç adım daha yaklaştığımızı göstermektedir. Humeyni'nin "devrim ihracı" adı altında sürdürdüğü oyun sona ermiştir." diyordu.[682]

İran'ın eski Devlet Başkanı Beni Sadr da **Tercüman**'a verdiği demeçte, İran halkına Humeyni'nin yalancı olduğunu anlatmak zorunda olduklarını belirterek, kendisinin de 20 yıl Humeyni'nin arkasından gittiğini belirtiyordu. "Önceki Humeyni'nin karıncayı bile incitmekten çekinen birisi olduğunu," Şah'a karşı

---

679 "Irak, tek taraflı ateşkes ilan etti", **Tercüman,** 12 Haziran 1982, s.1,10
680 "Müşterek Düşman İsrail, hesapları etkileyebilir", **Tercüman,** 12 Haziran 1982, s.5
681 "İran, Suriye asker göndermek için Irak'tan yol istedi", **Tercüman,** 12 Haziran 1982, s.1,9
682 "Sadr: Beni Şah'ın pilotu kaçırdı", **Tercüman,** 15 Haziran 1982, s.1,10

çıkmasının farklı, Şah'ın tahtına oturmanın farklı şeyler olduğunu söyleyecekti. Humeyni'nin geleceği konusunda ise Sadr şöyle diyordu:

"Bugün Humeyni'ye "Hayır" diyenler çoğunluktadır. Ancak az da olsa mutaassıp taraftarları vardır. Bu yüzden ayakta duruyor. Ayrıca Irak savaşı da Humeyni'ye destek oluyor. Savaş halka Humeyni'nin yaptıklarını ettiklerini unutturuyor... Humeyni'nin kendisi bizim için küçük bir meseledir, dış güçler bizi kendi halkımıza bıraksalar meseleyi çözümleriz. Amerika, bazen Humeyni'den yana görünmeye, bazen de Humeyni'nin yerine koyacak bir adam arıyor. Ama şunu kesin olarak söylenebilinir ki çok sürmez, Humeyni gidecektir."[683]

Şahlık rejimi gibi Humeyni rejiminin de "sansür, baskı, zulmün geçerli olduğu tek farkın Şah'ın bunları örgütlere (SAVAK gibi) yaptırdığını" Humeyni'nin ise halen bu konuda bir örgüt kuramadığını iddia edecektir.[684] **Tercüman**'ın muhaliflerle röportaj yaparak hazırladığı yazı dizisinin ikinci günkü konuğu Halkın Mücahitlerinin lideri Mesud Recavi'dir. Recavi'de Humeyni'nin nasıl iktidarda kaldığı sorusunun yanıtını şöyle vermektedir: "Humeyni sırtını zulme dayamıştır. Ancak tarih iktidarların zulümle sürdürülemeyeceğini binlerce örnekle ortaya koymuştur" diyordu. Recavi, Humeyni'nin bu yılın sonunu getiremeyeceğini belirterek "...1982 yılı Humeyni'nin sonu olacaktır."diyordu.[685] Şah'ın generali Üveysi'nin oğlu Muhammed Rıza Üveysi'de İran ordusunda halen kendilerini destekleyen subaylar olduğunu belirterek şöyle diyecektir: "...Şah'ı tutan subayların çoğu kaçtı diyorlar. Bu da yalan!... Bizi destekleyen subayların çoğu İran'da ve Irak cephesindedir..."[686] **Tercüman**'ın bu yazı dizisini yayınladığı dönemin Humeyni'nin Irak karşısında zafer kazandığı, Körfez'de liderliğini ilan ettiği ve İran içinde de popülaritesini artırdığı bir döneme rastlamaktadır. Bu dönemde muhaliflere Humeyni rejimini yıkınca yapacaklarının sorulması, zamanlama olarak dikkat çekici gözükmektedir.

Ergun Balcı İran-Irak Savaşı'nın süper güçlerin de karşılaşmasına neden olabileceğini İran'ı ekonomik ve silah yardımlarıyla destekleyen Sovyetler Birliği'nin bu kez doğru ata oynadığını belirtmektedir. Bölgede Amerikan çıkarlarına

---

683 "Beni Sadr: Çok Sürmez, Humeyni gidecektir!", **Tercüman,** 17 Haziran 1982, s.1,10
684 **a.g.e.,**
685 "Humeyni öyle bir noktadaki bu yılı çıkaramaz", **Tercüman,** 18 Haziran 1983, s.4
686 "Humeyni döneminde Komünizm güçlendi", **Tercüman,** 19 Haziran 1982, s.4

zarar veren İran'ın Amerika için nasıl bir tehdit oluşturacağını ise şöyle açıklamaktadır: "...bölgede İran, Amerikan yanlısı Arap rejimlerini temellerinden tehdit etmektedir. Humeyni yönetimi çağdaşlıkla pek bağdaşmayan koyu dinci niteliğine rağmen, anti-Amerikan ve anti-emperyalisttir. Tahran yönetimi ayrıca bölgede kurulu düzeni yıkmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan Humeyni'nin İslam devriminin, Körfez ülkelerini İsrail emperyalizminden daha fazla kaygılandırdığı düşünülebilir..."[687]

Balcı İran'ın Irak'a girmesinin bölgedeki rejimleri sarsacağını ve bu durumda Amerika'nın sessiz kalmayacağını, Sovyetlerin de İran'a destek vermesiyle bölgede bir Amerika-Sovyet karşılaşmasının olası olduğunu iddia etmektedir.[688]

**Tercüman** gazetesi İran'ın Irak topraklarına girdiği günlerde İran'a karşı yurt dışındaki İranlı muhalefetin görüşlerini aktarmaya çalışıyordu. Gazete Ayetullah Şeriatmedari'nin oğlu Hasan Şeriatmedari'nin görüşlerine yer veriyordu. Şeriatmedari can güvenliği olmadığı için İran'ı terk ettiğini ve Şeriatmedari taraftarlarının uğradığı insanlık dışı baskıları duyurmak istediklerini belirtiyordu. Şeriatmedari'ye göre, sorunun ve korkunun nedeni, Humeyni'den sonraki iktidarın ne olacağıydı. İran rejiminin Ayetullah Şeriatmedari'den korktuğunu ve Humeyni hayatta iken onu saf dışı bırakmak istediklerini iddia ediyordu. Hasan Şeriatmedari'ye göre İran Azerbaycan'ın da bir ayaklanmanın çıkmamasının nedenleri, uygulanan baskı yöntemi ve Irak'la olan savaşın milli duyguları bir noktada toplamasıydı. Ayrıca yönetimin rehineler krizi, Irak'la savaş gibi olaylarla halkı oyalayarak halkın dikkatlerinin kendilerinde toplanmasını engelliyorlardı. Bir sonraki "çılgınlıklarının" ne olacağıda belli değildi[689]. Buradan çıkartılabilecek sonuç, Irak topraklarında ilerlese de İran'ın içerde ciddi sorunları ve muhalefetin olduğunun belirtilmek isteniyor olmasıydı.

İran "Ramazan" isimli harekatla Irak topraklarından 10 kilometre içeri girerken, Humeyni Irak halkını Saddam Hüseyin'e karşı direnmeye ve kendilerine yardımcı olmaya çağıran bir mesaj yayınlıyordu. Humeyni, mesajında şöyle diyordu:

---

687 Ergun Balcı, "İran-Irak Savaşı", **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1982, s.5
688 **a.g.e.,**
689 "Hasan Şeriatmedari'ye göre Humeyni rejimi buhranlarla ayakta duruyor", **Tercüman,** 5 Temmuz 1982 s.1,10

“Irak’ın kutsal şehirlerinin halkı, Tanrının size ihsan ettiği bu fırsattan yararlanın, ayaklanın ve kendi mukadderatınızı kendi ellerinize alın. Basra halkı, İranlı kardeşlerinizi bağrınıza basın ve hep birlikte Iraklı askerler ve Baascıların ellerini kesin, kardeşleriniz sizleri kurtarmaya geliyorlar. Ayaklanın ve İranlı kardeşlerinizin yardımlarıyla ülkenizi ve kendinizi kurtarın...”[690]

Saddam Hüseyin de **London Times’**a verdiği demeçte “Sınırı geçmek ve Bağdat’a ulaşmak niyetindeler. Fakat biz hazırız ve ben zaferden tümüyle eminim.[691] diyordu. Armaoğlu da İran saldırısının iki amacı gerçekleştirmeye dönük olduğunu iddia ediyordu. Bunlar ekonomik alanda, Irak’tan alınacak tazminat konusu, siyasi alanda ise Saddam rejimini yıkarak Şii bir yönetimi iş başına getirmek olduğunu belirtiyordu. Diğer bir unsurun da İran’ın cephede kazanacağı zaferin bölgedeki diğer Arap devletleri ve Irak Şiileri üzerinde yaratacağı etki olduğunu sözlerine eklemektedir. Cengiz Çandar da İran’ın Basra’ya yönelik hücumunu değerlendirdiği yorumunda, İran’da herkesin bu hücumu istediği halde Humeyni rejiminin geç kaldığını iddia etmektedir. Çandar’a göre bunun farklı nedenleri vardı. Amerika ve Sovyetler bir uzlaşmayla nüfuz bölgeleri oluşturmuşlardı. Amerika’nın Lübnan da Suriye’nin elini rahat bırakması karşılığında, Sovyetler Birliği de Amerika’yı, İran-Irak Savaşı’nda rahat bıraktığı şeklinde senaryo vardı ve buda İran’ı dizginlemişti. İran’ın Irak’ta istediği sonucu elde etmesini iki açıdan değerlendiren Çandar, bunun ilk sonucunun “devrim ihraç etme” konusunda İran’ın ilk somut adını atmış olacağı, ikinci olarak ta bir ülke, Yalta’da süper güçler arasında oluşturulan dünya dengesini bozmuş olacaktı. Yani iki süper gücünde karşıtlığına rağmen, bir ülkenin kendi nüfus bölgesi oluşturmuş olacağını iddia etmektedir.[692].

**Cumhuriyet** gazetesindeki habere göre İran ve Irak arasındaki savaşın geldiği nokta iki ülkenin verdiği resepsiyonlara da yansıyacaktı. İran Büyükelçiliği Kudüs gününü kutlarken, Irak Büyükelçiliği 1968 Devrimi’nin yıl dönümü resepsiyonunu iptal edecektir. İptalin resmi gerekçesi gözükmezken savaşın

---

690 “Saddam’dan İran halkına çağrı”, **Cumhuriyet,** 15 Temmuz 1982, s.5
691 **a.g.e.**,
692 “Kerbela yolu Kudüs yolu...”, **Cumhuriyet,** 15 Temmuz 1982, s.1,11

şiddetlenmesinin bu kararda etkili olduğu belirtiliyordu.[693] Ergun Balcı'da İran'ın ilerlemesinin gerekçelerini ve olası sonuçlarını sorguladığı makalesinde İran'a bu kadar süre toprakları işgal altında kaldıktan sonra neden Irak topraklarına girmek istiyorsun diye bir soru sorulamayacağını ileri sürüyordu. Ancak böyle bir saldırı, dikkatleri Lübnan işgalinden uzaklaştırarak İsrail'in ve Körfez de askeri bir varlık bulundurmaya gerekçe olarak Amerika'nın, işine yarayacaktı. Balcı'ya göre bu nedenlerle İran'ın bu harekatı bir kez daha düşünmesi gerekiyordu.[694]

Savaş üst üste İran'ın tekrarladığı saldırılarla devam ederken, buna paralel olarak Irak'ın barış arayışları da devam ediyordu. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Irak'ın Riyad Büyükelçisi Şefik El Derraji vasıtasıyla Suudi Arabistan Kralı Fahd'a mesaj gönderecekti. Mesajda Saddam'ın İran topraklarından geri çekildiklerini ve "saldırgan olduklarını kabul ettikleri" şeklindeki sözleri yer alıyordu. Derraji, savaşı sona erdirmenin yolunu aradıklarını BM ve İslam ülkelerinin de savaşı sona erdirmesi için İran'a baskı yapmalarını istediklerini söyleyecekti.[695] İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti'de **Tahran Times**'e verdiği demeçte, Saddam'ın Hüseyin'in devrilmesinin barış için koşul olmadığı, bunun Irak'ın içişleri olduğu ve Irak halkı bu konuda kendilerinden yardım isterse, bu durumda yardım edeceklerini söyleyecekti. İran'ın öne sürdüğü şartların savaş tazminatı, İran topraklarından tamamen çekilme, İran'da sürgündeki 100 bin Iraklının geri dönüşüne izin verilmesi, suçlu tarafın belirlenmesi olduğu söyleniyordu.[696]

Ergun Balcı İran'ın ilerlemesi konusundaki endişelerini makalesinde yeniden gündeme getiriyordu. Balcı, İran'ın cepheye 200 bin asker yığdığı yolunda **International Herald Trubine** gazetesinde çıkan haberi yorumlayarak İran'ın beşinci kez böyle bir saldırıya geçmeyi planladığının anlaşıldığını belirtiyordu. Balcı bu türden bir saldırının dikkatleri Lübnan işgalinden uzaklaştırarak İsrail'in işine yarayacağını, İsrail'in diğer İran saldırılarına eş zamanlı olarak Lübnan'a saldırıya

---

693 "İran Elçiliği, Kudüs Gününü Kutlarken, Irak Elçiliğindeki davet iptal edildi", **Cumhuriyet,** 18 Temmuz 1982, s.5

694 Ergun Balcı "İran'ın Saldırısı", **Cumhuriyet,** 19 Temmuz 1982, s.5

695 "Saddam Hüseyin: İran geri çekilişimizi yanlış anladı", **Cumhuriyet,** 5 Ağustos 1982, s.1,9

696 "İran Dışişleri Bakanı: Saddam'ın devrilmesi barış için şart değildir", **Cumhuriyet,** 6 Ağustos 1982 s.1,11

geçtiğini hatırlatmaktadır. Saldırının olası sonuçlarını da yorumlayan Balcı'ya göre, İran'ın bu saldırıdan başarı elde etmesi durumunda savaş, bir şekilde çözülmüş, olacaktı. İran Körfez de hakim duruma gelecek, zafer kazanmış bir ordu tarafından desteklenen devrimde Suudi Arabistan ve diğer şeyhliklerde sarsıntılara yol açabilecekti. Ayrıca böyle bir gelişme, Lübnan sorununu da geri plana itebilecekti. Diğerlerinde olduğu gibi yine başarısızlık olursa bu defa da İran'da önemli gelişmeler olabilecekti. Son saldırıda 12 bin ölü ve 20 bin yaralı veren İran'ın gönüllü bulmakta zorlandığı söyleniyordu. Balcı'ya göre bu saldırı, Humeyni rejiminin son harekatıda olabilirdi. Bu saldırının da başarısız olması durumunda, ordu içinde büyük bir kargaşaya ve ekonomik sıkıntının da etkisiyle yönetime yönelik bir darbeye neden olabilirdi. Batılı ülkeler, bu olasılığa oynayarak Irak'a sürekli olarak silah gönderiyorlardı.[697] Balcı'nın endişesinin, İran'ın toprak kazanarak büyümesi veya Irak'ı yenmesi değil, bu saldırının bölgede ve İran'ın içinde istikrarsızlığa yol açabilme ihtimali olduğu görülüyordu.

BM Güvenlik Kurulu'nun iki ülke askerlerinin ulusal sınırlara çekilmesi çağrısını, İran tek yanlı olduğu gerekçesiyle reddederken, Rafsancani'de bu çağrının İran'a "adaletsiz koşulları kabul etmeye zorlama amacını taşıdığı"nı ileri sürecekti. İslam Konferansı iyi niyet heyeti de bir kez daha girişim başlatarak Tahran'a gidecekti.[698]

Savaşın takip edildiği basın organlarında 1982 yılında gündeme gelen diğer bir konuda Türkiye'nin bu ülkelerle olan ekonomik ilişkileri ve bu ülkelerle yaşanan "ekonomik patlama"ydı. Başbakan yardımcısı Turgut Özal Mart 1982'de İran'a resmi ziyaret gerçekleştirecekti. Türkiye-İran arasında Özal'ın gezisinde imzalanan ticaret antlaşmasıyla, bir milyar dolarlık ihracat yapma olanağı sağlandığı ve ayrıca üç boru hattı yapımının da kararlaştırıldığı belirtiliyordu. Ancak antlaşmayı İran ,iki ülke arasında daha geniş bir işbirliğinin ilk adımı olarak gördüğü, Hamaney'in iki ülke ilişkileri hakkındaki şu sözlerinden anlaşılıyordu. "Ortadoğu'nun en büyük iki devletiyiz. Her alanda yapacağımız işbirliği İslam dünyası içindeki dayanışma

[697] Ergun Balcı, "Yine İran-Irak Savaşı", **Cumhuriyet,** 26 Eylül 1982, s.5

[698] "İran, BM Genel Kurulu'nun derhal ateşkes için yaptığı çağrıyı reddetti", **Cumhuriyet,** 24 Ekim 1982, s.1,9

işbirliğinin temelini oluşturabilir."[699] İran'la ekonomik ilişkileri geliştiren antlaşmanın yarattığı atmosferde **Yankı** dergisi, Humeyni-Şah karşılaştırması yapıyordu. Haberde Türk basınında Şah sempatizanları olduğu iddia edilerek, "Şahcılar" eleştiriliyordu. Habere göre, Şah döneminde ilişkiler, Şah'ın petrol geliri sebebiyle kendini yukarda görmesi sonucunda bir gelişme kaydedememişti. Şah, ısrarla ilişkilerin gelişmesi için Cumhurbaşkanının Tahran'a gelmesini istemiş, dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Tahran ziyaretinde ise iki ülke ilişkilerinde bir gelişme sağlanamamıştı. Haberin devemında bu ziyareti ısrarla teşvik ettiği öne sürülen Abdi İpekçi ve Metin Toker eleştirilerek şöyle deniyordu. "...Abdi İpekçi **Milliyet**'te "hata" yaptığını kabul etmiş, fakat Metin Toker olgunluğu göstermemişti..."[700] Haberde ayrıca Turgut Özal'ın da şimdiki İran ile Şah dönemi İran'ı arasında Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi açısından 180 derecelik bir fark olduğunu söylediği aktarılıyordu.

Türkiye-İran arasında ekonomik ilişkileri geliştiren antlaşma müzakereleri Tahran'da devam ederken **New York Times**'ta Humeyni'yi devirmek için Türk topraklarında iki ordunun hazırlık yaptığı haberi bazı basın organlarında yer alacaktı. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nazmi Akıman'da yaptığı açıklamayla bu haberleri yalanlayacaktı.**Yankı**'ya göre, bazı dış çevreler Türk-İran yakınlaşmasını istemiyorlardı. Buna karşın ilişkiler, imzalanan antlaşmayla geliştirilmiş ve yapılması düşünülen "sabotaj" ise hedefine ulaşmamıştı.[701] Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik aktif politikasının ekonomik boyutunun gazetelerin dış politika ve ekonomi sayfalarında İran-Irak Savaşı'nın yerini aldığı görülüyordu. 1981 yılında Ortadoğu ülkelerine olan ihracatımızın bir önceki yıla göre üç kat artarak 740 milyon dolardan 2,3 milyar dolara aynı süre içerisinde OECD ülkelerince alan ihracatımız ise, 1.7 miyar dolardan, 2.1 milyar dolara çıkacaktı. 1981 yılında Irak'a alan ihracatımızın bir önceki yıla oranla 4.1 kat artarak 599 milyon dolara İran'a yapılan ihracatımız da 175.5 milyon dolardan 233.7 milyon dolara çıkmıştı. [702] Özal'ın İran ziyaretinin hemen ardından Ulusu'da Irak'a gidecektir. Artık Türkiye'nin amacı savaşta

---

[699] "Beklenmedik Yakınlaşma", **Yankı**, 15-21 Mart 1982, s.12
[700] **a.g.e.**
[701] "Gelişen İlişkilere Sabotaj", **Yankı**, 15-21 Mart 1981, s.14
[702] "İhracatımızın yarısını İslam ülkeleri emiyor", **Milliyet,** 16 Mart 1982, s.7

arabuluculuk değil ticaret hacminin artırılması olarak gözüküyordu. Ulusu ziyaretinin amacını şöyle ifade ediyordu. "Irak ile aramızda gücünü köklü bağlardan alan bir dostluk mevcuttur. Amacımız bu dostluğu her alandan karşılıklı çıkarlara uygun bir işbirliği modeli içinde perçinlemektir... Sayın Ramazan'ın ülkemizi ziyareti sırasında ilişkilerimiz ve işbirliğimiz tüm yönleriyle ele alınmış ve ortak hedefler saptanmıştır. Bu hedeflerin çoğu kez aşıldığını memnunlukla görmekteyiz. Ticaret hacmi ulaşım ve transit nakliyat, müteahhitlik hizmetleri, işgücü, enerji gibi alanlarda işbirliğimizin yeni boyutlar kazanmıştır..." [703] Ulusu bu ziyaretinin Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ortaya koyduğu yeni "aktif politikasının" devamı olduğunu da şu sözlerle ortaya koyuyordu: "...Irak'a yapacağım ziyaret, aynı zamanda hükümetimizin bölgedeki tam Arap ve Müslüman ülkelerle ilişkilerimizin karşılıklı güven duygusu içinde en ileri düzeye çıkarmayı amaçlayan Orta Doğu politikası meselesinde değerlendirilmelidir..."[704] Bülent Ulusu ziyaretinin dönüşünde ziyaretiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapıyordu."iki ülke arasında son yıllarda gelişen işbirliği büyük boyutlara ulaşmıştır. 1980 yılında 135, 1981'de 550 milyon doları aşan ihracatımızın 1982 yılında 800 milyon doları bulacağına inanıyoruz" [705] **Yankı** dergisinde Bülent Ulusu'nun Bağdat ziyareti sonucunda ilişkilerin gelişmesinin Irak'ın "sıkışmış" konumundan kaynaklandığı iddia ediliyordu. Irak'ın savaş öncesi dönemdeki politikası ve şimdi uyguladığı politika arasındaki fark vardı, bu farkın ne olduğu şu cümlelerle ortaya konuyordu. "...Bir zamanlar kendisine isyan halinde bulunan Kürtleri izlerken sık sık Türk topraklarına girip sınır köylerimizi bombalayarak birçok Türk vatandaşının ölümüne sebep olan, bu konuda kendisinden beklenen titizliği bir türlü göstermeye yanaşmayan Irak şimdi sıkışmıştı..."[706] Ayrıca Türkiye'nin tarafsızlığının bir tarafa yakınlaşmaya dönüşmesi konusunda bazı telkinlerin yapıldığı iddia edilerek şöyle deniyordu."...Türk hükümeti içinde taraflardan birine yakınlaşması halinde Türkiye'nin çıkarlarının daha iyi korunacağı görüşü ortaya atılmış fakat aklı selim galip gelerek geleneksel "Müslüman ülkeler

---

703 "Ulusu: Irak'la yeni bir işbirliği modeli oluşturuyoruz", **Milliyet**, 16 Mart 1982, s.1,13
704 **a.g.e.**
705 "Irak: Türkiye'nin petrol ihtiyacını karşılarız", **Milliyet,** 18 Mart 1982, s.1,12
706 "Sıkışan Komşuya Dostluk", **Yankı**, 22 –28 Mart 1982, s.16

arası çekişmelere katılmayalım" politikası sürdürülmüştü."[707] **Yankı** dergisi, İran'la ilişkilerin geliştirilmesi konusunda Batı'yı bu ilişkileri baltalamakla eleştiriyor ve bu konuda MGK'nın "uyanık" politikalarını övüyordu. Dergi, Türk-Irak ilişkileri konusunda ise Irak'ın bu ilişkileri geliştirmek istediği öngörüsünden hareketle neden bu ilişkileri geliştirmek istediği ve önceki politikasının hiç de "dostça" olmadığını ortaya koyması **Yankı**'nın bu iki ülkeye bakışını anlama açısından güzel bir örnek oluşturuyordu.

Türkiye 1981 yılında toplam petrol ithalatının %48'ini Irak'tan gerçekleştirirken Irak, ihracat sıralamasında da Batı Almanya'dan sonra 559 milyon dolarla ikinci sırada yer alacaktır. İthal edilen petrol miktarı olarak Türkiye 1981 yılında Irak'tan 1 milyar 604 milyon dolar karşılığında 5.6 milyon ton, İran'dan ise 490.6 milyon dolar karşılığında 1.7 milyon ton petrol ithal etmişti.[708]

Fahir Armaoğlu Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'nda tarafsız olma gayretlerine devam ettiğini belirterek birer hafta arayla gerçekleştirilen Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın İran ve Başbakan Bülent Ulusu'nun Irak ziyaretinin bu dengeli yaklaşımın bir örneği olduğunu ileri sürüyordu. Armaoğlu'na göre, Irak'a başbakan düzeyinde ziyaret yapılmasının anlamı yalnızca ekonomik değil, siyasi konularında konuşulacağını göstermişti. İran'la ilişkilerin Şah döneminde sıcak olduğu söylenemezdi. Armaoğlu İran'la ilişkilerin ancak İran-Irak savaşından sonra geliştiğini ileri sürmektedir.[709] Türkiye-Irak arasındaki boru hattının yıllık kapasitenin 35 milyar tondan 49 milyar tona çıkarılması için görüşmelere başlanacağı, 1984 yılında bitirilmesi düşünülen genişletme çalışmalarının maliyetini Irak tarafının karşılayacağı belirtiliyordu.[710] Bunun iki sonucu olabilirdi. Özal'ın "ekonomik patlaması"na yeni bir katalizör ve Irak petrolüne daha fazla bağımlılık. Ayrıca Irak'ın petrol ihracatı için tek çıkış noktası olan Türkiye üzerinden daha fazla petrol ihraç etmesi anlamına geliyordu.

Basın da 1982 yılında yer alan diğer bir konuda savaşın geldiği boyut üzerine, savaştaki taraflarını açıkça ortaya koymaya başlayan başta Suriye, Mısır ve Körfez

---

707 **a.g.e.**
708 "Petrol ithalatımızda Irak birinci", **Milliyet,** 23 Mart 1982, 1,13
709 Fahri Armaoğlu, "Türkiye ve Irak", **Tercüman,** 16 Mart 1982, s.4
710 "Türk-Irak petrol boru hattı geliştirilecek", **Cumhuriyet,** 12 Ekim 1982, s.1,11

ülkeleri olmak üzere Arap ülkelerinin tutumlarıydı. Bu konuda ilk önemli açıklama ocak ayında Ürdün Kralı Hüseyin'den gelecekti. Ürdün Kralı Hüseyin yaptığı açıklama da eğer tüm Araplar Irak'ın safında savaşmış olsalardı Irak'ın bu savaşı şimdiye kadar kazanmış olacağını söyleyecekti. Kral Hüseyin'in açıklamasının devamında ise "...gönüllülerden oluşan Ürdün askerlerinin İran-Irak savaşında Irak safların da dövüşeceğini ve Ürdünlü gönüllülerden oluşan kontenjana kendisinin komuta edeceğini...", bu savaşa kendisinin de gönüllü olarak katıldığını ve bundan büyük şeref duyduğunu..." söyleyecekti.[711] İran Dışişleri Bakan yardımcısı Ahmet Azizi, Ürdün Kralı'nın bu çağrısını kendilerine yönelik bir savaş ilanı olarak gördüklerini açıklayacaktı.[712] Bu alanda ikinci adım ise savaşta İran'ı destekleyen Suriye'den gelecekti. Irak'la soğuk savaş yaşayan Suriye ilk önce topraklarından Irak'a transit taşımacılığı durduracak ardından da Kerkük petrolünü Banyas limanından Akdeniz'e ulaştıran petrol boru hattını da kapatacaktı. Böylece Irak'ın petrol ihracatın da %20'lik bir düşme yaşanması bekleniyordu. Diğer iki hattan birisi olan Kerkük-Trablusşam hattı da sık sık bombalanması sonucu verim alınamazken, Irak'ın tek hattı olarak, günde 550 bin varil petrolün pompalandığı Kerkük Yumurtalık hattı kalıyordu.[713]

Saddam Hüseyin'in Irak'ın haklarına saygı gösterdiği taktirde İran topraklarından çekilecekleri açıklaması **Cumhuriyet** gazetesinde yer alıyordu. Saddam Hüseyin İran topraklarını işgal etmelerine gerekçe olarak ta İran sınırının Bağdat'tan 120 kilometre mesafede olduğunu ve başkentlerini korumak için İran sınırından 110 km içeriye girdiklerini söylüyordu.[714] Suriye Başbakan Yardımcısı Walid Hamdun'da yaptığı basın toplantısında "Saddam Hüseyin'in kanlı rejimine karşı verdiği mücadele de İran halkının yanında yer alacağız ve onların kurtuluş savaşını sonuna dek destekleyeceğiz"[715] diyordu. Suriye'nin İran'a karşı yaptığı bu jestin karşılığı, İran Devlet Başkanı Ali Hamaney'in Suriye Devlet Başkanı'na gönderdiği mesajla gelecekti. Hamaney'in mesajda "işgal altında bulunan

---

711 "Hüseyin, Ürdünlüleri Irak'ın yanında savaşmaya çağırdı", **Milliyet**, 30 Ocak 1981, s.4
712 "İran Ürdün Kralı'nın çağrısını "savaş ilanı" olarak görüyor", **Milliyet**, 1 Şubat 1982, s.4
713 "Irak'ın petrol dışsatımı yüzde 20 oranında azalıyor", **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1982, s.1,13
714 "Saddam Hüseyin: İran savaşa son verirse derhal çekiliriz", **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1982, s.5
715 "Şam hükümeti Irak halkına Saddam Hüseyin'i devrime çağrısı yaptı", **Milliyet**, 19 Nisan 1982, s.5

topraklarımızı ve köylerimizi kurtardıktan sonra Kudüs ve Golan tepelerini de işgalden kurtarmak bizim görevimizdir...”[716] dediği aktarılıyordu.

İran’ın başarısının bazı Arap ülkelerinde endişe yarattığını okuyucularına duyuran **Tercüman** gazetesinde İran birliklerinin güneyde sınıra yaklaştığı 19 aylık savaşın da sonunun geldiği yorumlarının yapıldığı belirtiliyordu. Şattularap Suyolu’nu korumak için Irak’ın 30 bin asker yerleştirdiği söyleniyordu. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mubarek de Irak’ın sınırlarına çekildiğini belirterek İran’ın görüşme masasına oturmasını isteyecekti.[717] **Tercüman** gazetesinin Irak’ın ilerlediği dönemlerdeki üslubunun dışına çıkarak savaşı “Kardeş Savaşı” olarak yorumladığı görülüyordu.

İran’ın Irak sınırına dayanması Arap ülkelerini endişelendirirken Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek bu kez İran’ı uyarma ihtiyacını hissederek “Mısır’ın Körfez ülkelerinin güvenlik ve toprak bütünlüğünü tehdit edici herhangi bir durumu kabul etmeyeceğini açıkça belirtmek isterim” diyordu. Ürdün Kralı Hüseyin’in “İran’ın Irak’ın sınır kapılarına dayanarak bu ülkede İran’dakine benzer bir İslami hükümet kurulmasına zemin hazırlayacak bir zafer elde etmesinden son derece endişeli...”[718] olduğu söyleniyordu.

Mısır’ın İran’a olan tepkisinin yalnızca uyarıyla sınırlı kalmadığı bazı “stratejik silahları” da Irak’a verdiği söyleniyordu. Mısır’da hükümetin sözcülüğünü yaptığı ifade edilen **El Ahram** gazetesin de İran saldırıları etkisiz hale getirinceye kadar Irak’a silah vermeye devam edileceği “...Irak’ın mağlubiyetinin yalnız Bağdat rejiminin çöküşü değil bütün Basra Körfez ülkelerinin çöküşü anlamına geleceği...” ifade ediliyordu. Ayrıca Mısır’ın “...bu felaketi önlemek için Irak’a yalnız cephane değil büyük fedakarlıkta bulunarak yedekte duran stratejik silahlardan da göndermeye başlamıştır” deniliyordu.[719] “Stratejik silahlardan” kastedilenin ise Mig uçakları ve karadan karaya fırlatılan füzeler olduğu yazıda ekleniyordu. Mısır’a yanıt, Körfez ülkelerine ise uyarı mahiyeti taşıyan açıklama Humeyni’den gelecekti. Humeyni’nin Tahran Üniversitesi’nde oğlu Ahmed Humeyni tarafından okunan

---

716 “İran Devlet Başkanı Hemaney: Irak’la savaş bitince İsrail’e karşı savaşacağız”, **Milliyet**, 1 Mart 1982, s.1,13

717 “Kardeş Savaşı en kritik bölgede”, **Tercüman,** 10 Mayıs 1982, s.5

718 İran’ın askeri başarısı bazı Arap ülkelerinde endişe yarattı”, **Tercüman,** 12 Mayıs 1982, s.4

mesajında şöyle dediği belirtiliyordu: “Arap ülkelerini İslami esaslara dönmeleri konusunda uyarıyorum. Yarın çok geç olabilir. Eğer onlar ABD’nin arzuları doğrultusunda hareket etmeye devam ederlerse İran’ı güçlü, ordusu ve devleti ile karşılarında düşman olarak bulacaklardır.”[720] Bu mesajın hedefinin Suudi Arabistan olduğu düşünülüyordu. Suudi Arabistan’ın buna tepkisi sert olacaktı. Riyad radyosunda İranlı liderler için “İslam’ın bir numaralı düşmanları ve şeytanın uşakları” şeklinde bir ifade kullanılarak İran’ın İsrail ile işbirliği yaptığı da iddia ediliyordu.

**Tercüman**’da aynı haberin içinde bir başka iddia daha dikkati çekiyordu. Tahran’da bu ay içerisinde Humeyni rejimini devirmeye yönelik bir darbe teşebbüsü ortaya çıkarılmıştı ve bunun arkasında da Suriye’nin olduğunun iddia edildiği belirtiliyordu.. Suriye’nin bu tutumunun nedeni “... Humeyni rejiminin sonu geldiği inancı...”ydı. Humeyni rejiminin yıkılmasının ardınan Suriye, “...İran’da kurulacak yeni rejimin başına Sadık Kutbuzade’yi, kendi adamı olarak...”geçirmeyi düşünüyordu.[721] **Tercüman**’ın dış basından aktardığı iddiası bir gün önce Suriye’nin de aralarında bulunduğu “kararlılık cephesi”nin İran’ı destekledikleri haberiyle ne kadar doğrulanabilir olduğu da tartışılabilirdi. Ayrıca topraklarını geri almayı başarmış bir Humeyni “rejiminin sonu geldiği”ne de inanmak için Suriyeli yöneticilerin hangi gerekçeleri olabilirdi. İran’ın Irak’a girmesiyle şiddetlenen savaşta İran, Körfez ülkelerini İran’a yardım etmemeleri konusunda uyarırken, İran Meclis Başkanı Rafsancani’de İran’ın hiç kimsenin topraklarında bir hak talebi olmadığını belirterek şöyle diyordu: “Kamyonlar dolusu silah Irak’a akmaya devam ederse, bu durumda İran’ın gereken cevabı verme hakkı doğar” [722]

Savaş Basra etrafında karşı saldırılarla yoğunlaşan çatışmalarla devam ederken **Washington Post**’ta yer alan habere göre İran’ın istediği 150 milyar dolar konusunda pazarlıkların devam ediyordu. Suudi Arabistan’ın 50 milyar dolar vermeyi önerdiği belirtiliyordu. Ayrıca Körfez ülkelerinin politikasında da bir

---

719 Mısır’ın Irak’a Stratejik silahlar verdiği açıklandı”, **Tercüman,** 22 Mayıs 1982, s.4
720 “Irak’a göre, İran topcusu Basra’yı dövdü”, **Tercüman,** 29 Mayıs 1982, s.1,10

721 **a.g.e.,**
722 “Ayakta kalan petrol tesisleride bombalanıyor”, **Tercüman,** 19 Temmuz 1982, s.4

değişiklik görülüyordu. Haber de Körfez ülkelerinin bu tutum değişikliği şu ifadelerle yansıyordu. “Artık Körfez ülkeleri savaşın başlarında olduğu gibi Irak’ı büyük bir zevkle desteklemiyor, İran tarafından daha az kışkırtıcı olarak nitelendirilebilecek bir tutum benimsiyorlar.”[723]

Sudan “Kardeş ülke” Irak’a asker göndereceğini açıklıyordu. **Milliyet**’te yer alan habere göre Sudan bu kararını, Fas’ın Fez kentinde yapılan Arap Birliği doruk toplantısında alınan karara dayandırmaktaydı. Kararda “Bir Arap ülkesine karşı girişilen saldırının tüm Arap dünyasına yapılmış olarak kabul edilmesi” ilkesi benimseniyordu.[724] İran saldırısının başlamasının ardından Suudi Arabistan radyosunda Fas’ın Fez kentinde alınan karar hatırlatılarak eğer İran Irak’ın bütünlüğünü tehlikeye sokacak saldırılara devam edecekse Arap savunma paktının hayata geçirilmesi çağrısında bulunulacaktı. Yapılan çağrıda “Irak’ı desteklemek yönündeki kollektif Arap adımını geciktirerek siyasi hamleleri uygulamak, her şey için çok geç olana dek beklemekle eş anlamlıdır” deniliyordu.[725]

Körfez’deki altı Arap petrol üreticisi ülkenin liderlerinin Bahreyn’in başkenti Manama’da yaptıkları zirve toplantısında Irak’ı desteklemeye devam kararı aldıklarını açıklanacaktı. Alınan kararı açıklayan Bahreyn Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Mübarek, bunun “Barışı gerçekleştirici bir girişim” olduğunu söylediği aktarılıyordu.[726] Suudi Arabistan savaşı durdurmaması durumunda petrolün fiyatını aşağı çekerek İran’ın petrol ihracatını engelleyecekleri uyarısı üzerine, İran Petrol Bakanı Muhammed Garali, “Suudi Arabistan’ın bu tehdidi, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in tehdidi gibi bir blöftür. Suudi Arabistan böyle bir yola baş vurursa sonuçlarına da katlanmak zorunda kalır. Riyad yöneticilerine daha dikkatli olmalarını tavsiye ederiz...”[727] diyecekti.

Savaşın Irak topraklarına taşındığı bir dönemde Batı da Sovyetler’in olası bir İran işgali senaryosu **Cumhuriyet** gazetesinde yer alıyordu. Haberin önemi bu senaryo da Türkiye’ye de rol veriliyor olmasıydı. Haber de ABD Başkanı Ronald

---

723 “Irak olası bir Basra kuşatmasına karşı savunma planlarını hazırlıyor”, **Cumhuriyet,** 28 Temmuz 1982, s.1,11

724 “Sudan, İran’la savaş için Irak’a asker gönderecek”, **Milliyet,** 4 Ekim 1982, s.4

725 “İran’a karşı ortak Arap tavrı istendi”, **Cumhuriyet,** 5 Ekim 1982, s.5

726 “Körfez ülkeleri bir kez daha Irak’ı destekleme kararı aldı”, **Milliyet**, 13 Kasım 1982, s.4

727 “Körfez Savaşı’nda kanlı çarpışmalar”, **Cumhuriyet,** 9 Kasım 1982, s.1,11

Reagan'ın danışmanı Prof. Albert Wohistetter'in Sovyetlerin olası bir İran işgalinde kullanılacağı yolun Van'dan yalnızca 100 km. uzaklıkta olduğu ve Türkiye'nin bu nedenle hayati önemi olduğunu söylemişti. İlter Türkmen, bu görüşün bir danışmanın görüşü olduğu ve kendilerine Amerikan tarafından bu konuyla ilgili herhangi bir görüş verilmediği açıklamasını yapacaktı.[728] Aynı senaryo iki ay sonra bu kez **Tercüman**'da yer buluyordu. Haber, Sovyetler Birliği'nin İran'ı işgali durumunda bölgede nelerin olabileceği üzerine oturuyordu. Humeyni sonrasında İran'ın Sovyet işgaline uğraması durumunda Türkiye'nin kuzeyinden değil, doğusundan da sarılmış olacağı, bunun Türkiye için ciddi bir tehdit olacağı ileri sürülüyordu. Türkiye'nin Doğu Anadolu'da 10 havaalanını modernleştirme düşüncesinin de bu açıdan değerlendirilmesi gerekiyordu. [729] İki farklı kanada mensup gazetede ki bu Sovyet endişesi ve zamanlaması önemlidir.

Türkiye'nin savaşa yönelik tutumuda 1982 yılında basının gündemin de olan diğer bir konu başlığını oluşturduğu görülüyordu. Türkiye'nin savaşa yönelik politikası genel olarak tarafsızlık diye ifade ediliyordu. Özellikle yabancı ülke liderlerinin Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler sonucunda yayınlanan ortak bildiriler de sıkça rastlanan bir kelimeydi: "tarafsızlık." Kenan Evren Mart ayında geçekleştirdiği Kuveyt ziyaretinde yaptığı açıklamada Kuveyt'le "İran-Irak Savaşı'nın durdurulması için çabaların arttırılması konusunda mutabakata vardıklarını..." ifade edecekti. İlter Türkmen'de Kuveyt Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Abdülaziz Hüseyin'le yaptıkları görüşmede "...İran-Irak Savaşının sona erdirilmesi için Kuveyt ile Türkiye'nin tam bir fikir birliği için de olduğunun tespit edildiğini..." [730] söyleyecekti.

Evren'in Kuveyt gezisinin son derece başarılı geçtiğini ifade eden **Tercüman** muhabiri Kenan Akın, Türkiye'nin Ortadoğu da "başrole" çıkmasının nedenlerini, "...İran-Irak savaşında tam tarafsız kalınması, en önemlisi savaşan iki ülke üzerinde herhangi bir baskı kurmaması, bir talepte bulunmaması bu arada "Körfez'in savunması, Körfez'lilere ait olmalıdır" fikrini benimsemesi, kendisini bir anda

---

728 "İlter Türkmen: Reagan'ın danışmanının Türkiye'ye ilişkin görüşleri gayri resmi", **Cumhuriyet,** 9 Ekim 1982, s.1,11

729 "İran üzerindeki Sovyet tehdidi Batı'yı endişelendiriyor", **Tercüman,** 17 Aralık 1982, s.4

730 "İşbirliği anlaşması bugün imzalanıyor", **Tercüman,** 22 Mart 1982, s.1,10

başrole çıkarmaya yetmişti...”[731] şeklinde açıklıyordu. İran’ın ilerlemesi karşısında panikleyen Irak’ı destekleyen Arap ülkelerinin Türkiye’nin müdahalesini istedikleri görülüyordu. Bu bağlamda İslam Konferansı Genel Sekreteri de İran-Irak Savaşı’nı Türkiye’nin durdurabileceğine inandığı şeklinde bir demeç veriyordu. Habib Chatti’ye göre bunun için Türkiye’nin ağırlık koyması gerekliydi. Chatti’nin Türkiye’nin savaşın durdurulabilmesi için yapabilecekleri konusunda ise şöyle dediği aktarılıyordu:

> “Bildiğiniz gibi İslam Konferansı Teşkilatı İyi Niyet Heyeti, barış teşebbüslerini devam ettiriyor. İçinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Bülent Ulusu’nun da bulunduğu İyi Niyet Heyeti haziran ayında yeni girişimlerde bulunacak.Türkiye, bu safhada üzerine düşen görevi yapmıştır. Fakat şimdi yeni bir durum bahis konusudur. O da Türkiye’nin doğrudan İran-Irak Savaşı’nın durdurulması için ağırlığını koymasıdır. Belki de o zaman savaş sona erebilir. Çünkü, Türkiye gerçektende Ortadoğu’da istikrarlı ve güçlü bir devlettir. Hem Irak hem de İran’la dostane ilişkileri ve sınırları mevcuttur.”[732]

Bu isteğe yanıt Kenan Evren’den gelecekti. İstanbul’da yapılan İslam Kalkınma Bankası Guvernörler Kurulu toplantısında konuşan Kenan Evren, İran-Irak Savaşı ve Türkiye’nin politikası hakkında şöyle diyecekti:

> “...Yakın komşularımız İran ve Irak arasında ki çatışma bizim için üzüntü ve endişe kaynağıdır. İki İslam ülkesi arasındaki bu kardeş çatışması karşısında Türkiye tam bir tarafsız tutum almış ve çatışmanın durdurulması sorununun barışçı bir çözüme ulaştırılması dileğini her vesile ile açıklamıştır. Burada, İslam Konferansının iki üye ülke arasında barışın tesisi için giriştiği çabaları taktirle karşıladığımızı belirtmek isterim. Türkiye, çok yakın komşusu bu iki İslam ülkesi arasında daha fazla kan dökülmemesi ve adil ve şerefli bir barışın tesisi için her imkan ve fırsattan yararlanarak çabalarını sürdürmeye devam edecektir...”[733]

Türkiye’nin tek başına arabuluculuk girişimlerinde bulunması konusunda ise Dışişleri Bakanlığı’na yakın çevrelerin “Türkiye’nin tek başına İran ile Irak arasındaki savaşın durdurulması ile ilgili bir girişimde bulunmasının beklenilemeyeceğini, Türkiye’nin iki dost ve kardeş ülke arasında bir taraf tutmaktan daima kaçındığına dikkat çekerek, İslam İyi Niyet Heyeti’nin bu girişimini

---

731 “Siyasi Mutabakat sağlandı. Ekonomik engeller kalktı”, **Tercüman** 24 Mart 1982, s.1,10
732 “İran-Irak savaşını Türkiye durdurabilir”, **Tercüman**, 23 Mayıs 1982, s.1,12.
733 “Türkiye İslam aleminin ayrılmaz bir parçasıdır”, **Tercüman**, 25 Mayıs 1982, s.1,10

Türkiye'nin daima destekleyeceğini ve bu girişime katılmaya devam edeceğini..."[734] bildirdikleri **Tercüman**'da yer alıyordu.

Türkiye'nin bu açık yanıtına karşın Cahatti'nin Türkiye'ye arabuluculuk teklifi yaptığı **Tercüman** da veriliyordu. Habere göre İslam Konferansı Genel Sekreteri Habib Chatti de Türkiye'nin doğrudan arabuluculuk yapması yönünde resmi teklifi yapmış, ancak bu Türkiye tarafından geri çevrilmişti. Türkiye'nin red gerekçesi ise "...Türkiye, İran-Irak savaşında üye olduğu iyi niyet heyetinin dışında doğrudan doğruya bir çabasının, şimdiye kadar takip ettiği tarafsızlık politikasına ters düşeceğiydi." Ancak Türkiye'nin İyi Niyet Heyeti'nin çalışmalarına da katkı sağlamaya devam edeceği ifade ediliyordu. Ayrıca olağanüstü zirvenin etkinliğini sağlamak için Chatti'nin Türkiye'yi Kenan Evren'in temsil etmesini istediği belirtiliyordu.[735] Türkiye iyi niyet komitesinde yer almaya özen gösterirken, Amerika'nın bölgeye yönelik olası bir müdahalesinde de atlama taşı olmak istemiyordu. İslam Konferansı İyi Niyet Komitesi'nin Cidde'de yapacağı toplantıya katılmak üzere İlter Türkmen'le birlikte Cidde'ye giden Bülent Ulusu oradan bir Kuveyt gazetesine Türkiye'nin çevik kuvvete bir üs olmayacağını belirterek "Türkiye'nin Körfez bölgesine müdahale etmek amacını taşıyan herhangi bir ABD çevik kuvvet, hareketin de atlama taşı olarak kullanılmayacağını" [736] söyleyecekti.

Türkiye'nin Çevik Kuvvet konusundaki çekinceleri devam ederken **Tercüman** da ki habere göre bu politikadan bir dönüş söz konusuydu. Habere göre F. Almanya'nın Başkenti Bonn'da Çevik Kuvvet'in özellikle İran'ın cephedeki zaferinden sonraki gelişmeler sonucunda bölgeye intikali gündeme gelecekti. Söz konusu olduğunda Türkiye'nin tutumunu NATO'da benimsenecek karara göre belirleyeceği belirtiliyordu. Eğer NATO müdahale yönünde ortak tutum benimsenirse, Türkiye buna uyarak katkıda bulunma kararındaydı. Ancak Türkiye "Körfez'in savunması Körfez ülkelerine aittir" görüşünü savunması ve Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinin hassasiyet nedeniyle NATO'daki konumunun özel

---

[734] "İslam İyi Niyet Heyeti İran-Irak Savaşını durdurmak için yeniden harekete geçiyor", **Tercüman**, 26 Mayıs 1982, s.4

[735] "İslam Zirvesi Olağanüstü Toplanıyor", **Tercüman,** 29 Mayıs 1982, s 1,11

[736] "Ulusu: Çevik Kuvvetler Arapları tehdit ederse atlama taşı olamayız", **Milliyet,** 5 Haziran 1982, s.1,13

olarak ele alınmasını istiyordu.[737] **Tercüman**'daki haberin başlığına bakıldığında Türkiye'nin Çevik Kuvvet politikasında dönüş olduğu söylenebilecekken, haberin içeriğinin başlığı destekler nitelikte olmadığı, Türkiye'nin Çevik Kuvvet konusundaki çekincelerinin devam ettiği görülüyordu. Haber gazetenin bakış açısını yansıtmasına diğer bir güzel örnek olmasının ötesinde, içerik ve başlık arasında çelişki gözüküyordu.

**Yankı** da Batı basınında Türkiye'nin dış politikasının değerlendirildiği bir yoruma göre, Çevik Kuvvet bölgeye gelene kadar Amerikalı stratejistler, Türkiye'nin önemli bir rol üstlendiğini belirtmişlerdi. Türkiye, Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini korumak için gayret ederken Batı'nın bölgedeki çıkarlarının koruma konusunda Türkiye'nin politikasında bir değişiklik gözlendiği ifade ediliyordu. "...Dışişleri Bakanı İlter Türkmen İran Körfezi ve Güney Batı Asya'nın savunmasının o bölge halkının sorumluluğu olması yanında bölge dışındaki devletlerinin bu savunmayı güçlendirmek için onlarla işbirliği yapmalarının doğal ve zorunlu olduğunun dile getirdi..."[738] deniliyordu. Bu bakışın Bülent Ulusu'nun İslam Zirvesi'ne dile getirdiği "Körfez'in savunmasının yine Körfez ülkelerine ait olduğu" şeklindeki Türk dış politikasından bir dönüş olduğu kesindi.Saddam Hüseyin, İslam Konferansı İyi Niyet Heyeti'nin Mekke'de İran Devlet Başkanı Ali Hamaney ile bir araya gelmesi teklifini kabul ettiğini bildirecekti.[739]

Balcı savaşın geldiği noktayı değerlendirdiği makalesinde Türkiye'nin süper güçlerin bölgeye müdahalesinden çekindiğini belirterek, bu gelişmenin Türkiye'yi ekonomik ve siyasi açıdan baskı altına alacağını iddia ediyordu. Balcı, iki ülke arasında sağlanacak bir ateşkesin bölgedeki olası tehlikeleri engelleyeceği gibi "Türkiye'nin de yararına" olacağını ileri sürüyordu. Türkiye'nin bu durumda yapabileceğinin ne olduğunu da Balcı şöyle açıklamaktadır. "...Güneyimizdeki tehlikeleri dikkatle izleyen Türkiye, doğusundaki iki dost ülke arasındaki savaşın sona ermesi için tüm diplomatik çabaları harcamalıdır."[740] Daha yakın döneme kadar Türkiye'nin arabuluculuğuna kesinlikle karşı çıkan **Cumhuriyet'**de Ergun Balcı'nın

---

737 "Türkiye Çevik Kuvvet'e Katılmakta Kararlı", **Tercüman,** 4 Haziran 1982, s.1,10

738 "Türkiye'nin dış ilişkileri", **Yankı**, 19-25 Nisan 1982, s.16-17

739 Saddam Hüseyin, İran Cumhurbaşkanı ile Mekke'de buluşmayı kabul etti", **Milliyet,** 9 Haziran 1982, s.5

740 Ergun Balcı, "İran-Irak Savaşı", **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1982, s.5

Türkiye'nin arabuluculuğunu önermesi, İran'ın ilerlemesinin **Cumhuriyet** için de bir endişe mi yarattığı sorusunu gündeme getirmektedir. İran Başbakan Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan **Milliyet**'e verdiği demeçte Türkiye'nin barıştan yana olduğunu İyi Niyet Heyeti'nde yer alarak bunu kanıtlandığını dile geirecektir. Ramazan Türk-Irak ilişkileri içinde, ilişkilerin her geçen gün daha gelişmekte olduğunu, Türkiye'nin Ortadoğu ya açılma politikasını desteklediklerini belirterek şöyle diyecektir: "Türkiye'nin ekonomik ufuklarının genişlemesini arzuluyoruz. Birçok ekonomik ve politik sıkıntıları geride bırakan Türkiye'nin Arap ülkeleri ile yakın ilişki kurması bizi memnun etti."[741]

Savaşın ulaştığı boyutun Türkiye'yi kaygılandırdığı muhakkaktı. Bu kaygının nedenlerini Sedat Ergin iki başlık altında topluyordu. Bu savaşın Ürdün'e arkasından Kuveyt'e sıçrayarak tüm Körfez ülkelerini tehdit eder hale gelmesi ve bir Arap–İran savaşına dönüşme ihtimali. Bunun sonucu olarak ikinci aşamaya gelinerek savaşa süper güçlerin müdahale etmesi olasılığı. Savaşın bu aşamaya gelmesi durumunda da Türkiye'nin tarafsızlığını koruyacağını belirten Ergin, Türkiye'nin bazı baskılara da maruz kalabileceğine vurgu yapıyordu. Türkiye'nin yapabileceklerinin sınırlı olduğunu ancak "sağduyu ve itidal" tavsiye edebileceğini ve bunun da sıkça tekrarlandığını belirtmektedir. Savaşın büyümesi durumunun yaratacağı sonuçları vurgulamaya çalışan Türkiye'nin "Bunun süper güçlere doğrudan davetiye çıkarmak anlamına geleceğini" İran'a hatırlatmıştı. Uluslararası ilişkiler açısından belli dengelerin gözetilmesi gerekiyordu. Ergin, Irak, İran topraklarındayken sevinen Batı'nın İran, Irak topraklarına girdiğinde paniklediklerini ve bunun önemli bir ayrıntı olduğunu vurgulamaktadır.[742]

Türkiye İran'ın Irak topraklarına girmesinin ardından "tek başına girişimde bulunmama" politikasını terk edecekti. **Milliyet** gazetesinde yer alan haber de Başbakan Bülent Ulusu'nun yapacağı İran ziyaretin de savaşın sona erdirilmesi konusunda taraflardan birisi olan İran'ın görüşünü almaya çalışacağı belirtiiyordu., Bu ziyaret, Türkiye'nin sonunda savaşa ağırlığını koyması olarak değerlendirilebilirdi.[743] **Cumhuriyet** gazetesin de ise bu gelişme daha ayrıntılı olarak

---

[741] "Barışçı bir çözüm için çaba gösteriyoruz", **Milliyet,** 10 Haziran 1982, s.1,13
[742] "Ankara Körfezi savaşı için şimdi daha kaygılı", **Cumhuriyet,** 25 Temmuz 1982, 1,9
[743] "Ulusu, Irak-İran savaşı için yarın Tahran'a gidiyor", **Milliyet,** 5 Ağustos 1982, s.1,13

işleniyordu. Habere göre, Türkiye, İran-Irak Savaşı konusundaki çalışmalara bu kez İslam Konferansı dışında ikili temaslarla devam etmeye çalışacak ve bu çerçevede ilk önce İran'a bir mesaj gönderecekti. Ardından da bir diğer mesajı Saddam Hüseyin'e gönderecekti. Evren'in mesajlarına yanıtlar Irak Dışişleri Bakanı Hammadi ile, İran Devlet Başkanı'nın özel temsilcisi Mir Selim tarafından getirilecekti. Türkiye'nin bu nabız yoklama girişiminin eğer olumlu bir sonuç vermesi durumunda, bunu arabuluculuk çalışmalarının takip edebileceği dile getiriliyordu. Başbakan Bülent Ulusu'nun Tahran'a gitmesi kesinlik kazanacaktı. Türkiye'nin bu girişimini Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Nazmi Akıman, Türkiye'nin arabulucuğa girişmediğini "...endişelerimizi bildiriyoruz ve gelişmeler çerçevesinde görüşlerini almak istiyoruz. Onlarda bildiriyorlar"[744] şeklinde açıklayacaktı. İran'ın saldırısıyla Basra'nın etrafında savaş şiddetlenerek devam ederken, Başbakan Ulusu Dışişleri Bakanı Türkmen'le birlikte Tahran'ı ziyaret edecekti. Bu ziyaretin Türkiye'nin inisiyatifi ele almaya çalıştığını gösteren bu girişim, bir zemin yoklayarak tarafların görüşlerini öğrenme çalışması olarak değerlendirilebileceği belirtiliyordu. [745] Türkiye'nin girişimde bulunması konusunda takip edilen basın organlarında bir oydaşı olduğu görülüyordu. Bu oydaşının nedeni, İran'ın Irak'a girmesinin "milli menfaatlerimize" olumsuz etki yaratacağı endişeside olabilirdi. Türkiye'nin savaşa yönelik ilk bireysel girişimi için Tahran'a giden Başbakan Ulusu'yu karşılayan Mir Hüseyin Musavi yaptığı açıklamada şöyle konuşacaktı:

> "Hem İran hem de Irak'la iyi ilişkiler içinde bulunan Türkiye'nin Başbakanı, savaşı sona erdirmek konusunda girişimlerde bulunmak üzere İran'a geldi. Bununla birlikte İran, Ulusu'nun ziyareti sırasında savaşın sona erdirilmesi için gerekli gördüğü koşullardan asla ödün vermeyecektir. Çünkü İran güçlü bir konuma sahiptir. Türk hükümeti İran'ın gerekli gördüğü koşullar doğrultusunda hareket ederse elbette Türkiye'nin çabalarını büyük bir memnuniyetle karşılayacağız, geçmişte tüm barış çabalarını memnunlukla karşıladığımız gibi." [746]

Türkiye'nin yaptığı bu girişimin devamı ancak bu girişimlerin devamın da fayda olduğunun anlaşılması ve mevcut koşulların elverişli olmasına bağlı olacaktı. Bu konuyla ilgili olarak açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nazmi Akıman

---

744 Sedat Ergin, "Ankara, İran ve Irak'tan görüş istedi", **Cumhuriyet,** 4 Ağustos 1982, s.1,11
745 "Ulusu Yarin Tahran'a gidiyor", **Cumhuriyet,** 5 Ağustos 1982, s.1,9
746 "Ulusu, arabuluculuk için Tahran'a gitti", **Cumhuriyet,** 7 Ağustos 1982, s.1, 11

da bu girişimlerin arabuluculuk olarak da adlandırılamayacağını bir kez daha vurgulayarak şöyle diyecektir. “Türkiye’nin her iki ülkeyle çok yakın ve dostça ilişkiler için de bulunduğu noktasından hareketle kendilerine gelişmelerden duyduğumuz kaygıları dile getirmek, onların görüşlerini almak amacıyla yüksek düzeydeki temasları sürdürmeyi yeğlemekteyiz.”[747] Türkiye Tahran’da savaşa bir çözüm yolu bulmak için yaptığı girişimlerden olumlu bir sonuç elde edemezken, Türkmen’de savaşın sona erdirilmesi konusunda ümid ışığı görmediğini belirterek şöyle diyecekti. “...bir umut ışığının olduğunu söyleyecek durumda değilim. Fakat tabii İslam ülkelerinin özellikle, İslam Barış Komitesi üyelerinin yılmadan yorulmadan çabalarını sürdürmeleri de bir zarurettir.”[748] Türkmen kendi çabalarının tek taraflı olmadığını, iki ülkeye de komşu bir ülke olarak İslam Konferansının çabalarına katkıda bulunmaya çalıştıklarını ifade edecekti. Türkmen’in bu ifadelerinden Türkiye’nin bu girişiminin ardından tekrar insiyatifi ele alan bir girişime kalkmayı düşünmediği anlaşılıyordu.

Türkiye bu başarısız “inisiyatifi ele alma” denemesinin ardından bu konuda duyduğu “üzüntüyü” Ürdün Kralı Hüseyin’in Ankara ziyaretinde dile getirecekti. Ürdün Kralı Hüseyin’in Ankara ziyaretinde yapılan resmi görüşmelerde Evren, İran-Irak savaşına yönelik Türkiye’nin politikası konusunda şu ifadelere yer verdiği **Milliyet**’de aktarılıyordu. “...İran-Irak savaşını sona erdirmek amacıyla Türkiye’nin hem komisyon da hem de kişisel seviyede girişimleri olduğunu ve sonuç alınamamasından duyulan üzüntüyü dile getirdi. Bu girişimlere devamlı hazır olduğumuzu da açıkladı.[749]

İran’ın Irak’ı yenmesi durumunda oluşacak duruma karşı bölgeye intikali söz konusu olacak Çevik Kuvvet’in Türkiye’deki üslerden faydalanması konusunda Amerika’nın isteği olduğu yolunda değerlendirmeler yapılıyordu. Teoman Erel de Amerika için Muş ve Van gibi yerler, bölgeye intikal açısından Hint Okyanusu’ndaki Amerikan üslerinden yapılacak kuvvet nakline göre son derece avantajlı olduğunu ifade ediyordu. Ancak, Libya ve İran’la iki üç milyar dolara varan ticaret hacmimiz

---

747 “Ankara, İran-Irak savaşına ilişkin girişimlerini iki koşula bağladı”, **Cumhuriyet,** 11 Ağustos 1982, s.1,6

748 “Ortadoğu’da yeni denge oluşumları beklenmeli”, **Cumhuriyet,** 22 Ağustos 1982, s.4

göz önüne alındığında bu “dostlarımızı” üzmemiz gerekiyordu. Bu nedenle bölgede Amerika için Şah’ın bölge de bıraktığı boşluğu doldurmaya istekli olmak yetmiyordu. Erel, bunun hiçbir tarafı “üzmeden” yapılması gerektiği, “aksi taktirde dış politikamız ve ekonomimiz çıkmaza girecektir” demektedir.[750] İran’ın ilerlemesinden sonra Türk basınında görülen “itidalli hareket etmenin” **Milliyet** gazetesine ve Teoman Erel’e de yansıdığı ve “milli politika” temelinde savaşın yorumlanmaya başlandığı görülmektedir.[751]

Türkiye’nin başarısız arabuluculuk girişiminin ardından gerçekleşen Mısır Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Ali’nin Türkiye ziyaretini yorumlayan Cengiz Çandar, Ankara-Kahire yakınlaşmasının bölgede ki dengenin ayaklarını oluşturan üç ülkeyi; İran, Türkiye ve Mısır’ı ayırdığını, Sünni iki merkez olan Kahire ve Ankara’nın Şiiliğe set çekmek için Tahran’a karşı işbirliğine karar verdiklerinin anlaşıldığını iddia ediyordu.[752] **Cumhuriyet**’in Türkiye’nin savaşta taraf olmaya karar verdiği iddiasının doğru olması, Türk dış politikasında radikal bir dönüş anlamına gelecek bir adım olarak değerlendirilebilirdi. Diğer bir ihtimal de Çandar’ın Türk-Mısır yakınlaşmasını eleştirmesi ve politika yapımcılarına, böyle bir yakınlaşmanın nasıl görüneceği konusunda bir hatırlatması da olabilirdi. Tarih ikinci ihtimali haklı çıkarmıştır.

Basında 1982 yılının ikinci altı ayından sonra, Türkiye’nin de savaşa yönelik politikaların da savaşın sonuna kadar baskı oluşturan bir konu işleniyordu. Bu konu daha sonradan “tanker savaşları” olarak adlandırılacak olan her iki savaşkan ülkenin de bir birlerini zayıflatmak için Körfez’e giren tankerlere ve ticari gemilere yönelik saldırılarıydı. Ayrıca bu konu savaşın uluslararası hale gelmesinin de tek sebebi gibi görülüyordu. “Tanker savaşları”nı da Irak başlatmıştı. Savaşın başında İran’ın, Körfez’i Irak’a kapatmasıyla deniz yolu kesilen Irak, petrol ihracatının tümünü Körfez’den yapan İran’ı barışa zorlayabilmek için İran limanlarına yanaşan gemileri bombalamaya başlayacaktı. Çok geçmeden İran’da buna aynı şekilde yanıt verecekti.

---

749 “Kral Hüseyin: Türkiye’nin güçlü olması, Arap aleminin güçlü olmasıdır”, **Milliyet,** 20 Kasım 1982, s.5

750 Teoman Erel, “Çevik Kuvvet, Çabuk Kuvvet”, **Milliyet,** 2 Aralık 1982,s.5

751 “İran Meclis Başkanı Rafsancani Barış heyetlerinden bıktık”, **Milliyet,** 23 Aralık 1982, s.5

752 Cengiz Çandar, “Ortadoğu’da yeni dengeler oluşuyor”, **Cumhuriyet,** 7 Kasım 1982, s.1,9

Irak hükümeti, saldırılarına başlamadan önce bölgeye gelecek gemilere yönelik bir uyarı yapıyordu. Irak'ın yaptığı uyarı açıklaması **Cumhuriyet**'de şöyle yer alıyordu:

Irak, "... yabancı gemilerle petrol tankerlerinin İran'ın petrol yükleme ve boşaltma limanı Harg adası ve Körfez'in kuzey bölgesinden uzak durmalarını istedi. Bağdat hükümeti, bölgeyi savaş alanı ilan ettiğini belirtti. Tahran ise Irak'ın Harg adasını bombalayacak güçte olmadığını ileri sürerek, yabancı gemiler için bir tehlikenin söz konusu olmadığı belirtti."[753] İran Başbakanı Musavi ise bunun Körfez'in güvenliğini ortadan kaldıracağını, başka ülkelerin de Körfez'deki çıkarlarına zarar vereceğini belirterek, Körfez'e bağlı olan ülkelerin çıkarlarını korumaya çalışacaklarını söyleyecekti.[754] Bu demeç Körfez'de uzun süreli yeni bir savaşın, "tanker savaşı" olarak anılacak savaşın da ilk işaretini vermiş oluyordu. Irak Harg adasına yönelik ilk saldırısını gerçekleştirecek, tesislere büyük hasar verecek ve gemilerin bölgeden uzak durmalarını isteyecekti.[755]

Ergun Balcı' da cephede kilitlenen savaşın iki ülkeyi de bir birlerinin ekonomik yapılarını yok etmeye yönelttiğini, Irak'ın Harg adasına yönelik başlattığı savaşın da bunu gösterdiğini ifade ediyordu. Balcı, bu gelişmenin dünyada kaygıyla izlendiğini, Harg adasından dolum işleminin durdurulduğunun söylendiğini belirtmektedir. Savaşın bu şekil alması Türkiye'yi de kaygılandırıyordu. Balcı, İran'ın Kerkük'teki tesislere yapılacağı söylenen saldırısının da bundan Türkiye'nin de ekonomik olarak etkileneceğini gösterdiğini belirterek, Türkiye'nin daha fazla ağırlık koyması gerektiğini iddia etmektedir.[756]

Irak hükümeti, uluslararası denizcilik kuruluşlarına yönelik yayınladığı mesajda, Basra Körfezi'nin kuzey kısımlarını tehlikeli bölge ilan edildiğini, gemilerin bu bölgeye girmeleri durumunda sorumluluk kabul edilmeyeceğini ilan edecekti. Bu mesaj, İngiliz sigorta şirketlerinin bölgeden petrol taşıyan tankerlere uyguladığı sigorta miktarını üç kat artırmalarına neden olacaktı.[757] Sigorta şirketleri İran limanlarından petrol yükleyecek gemileri normal ücretin %1'ne

---

753 "Irak, Kerkük petrol bölgesine bir İran saldırısı bekliyor", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1982, s.1.11
754 **a.g.e.**,
755 "Irak, İran'ın Hargı, Petrol tesislerini bombaladı", **Cumhuriyet,** 26 Ağustos 1982, s.5
756 Ergun Balcı, "İntihar Savaşı", **Cumhuriyet,** 31 Ağustos 1982, s.5
757 "İran, Kerkük'teki Irak Petrol tesislerini bombaladı", **Milliyet,** 30 Ağustos 1982, s.1,13

sigortalayacaklarını ilan edeceklerdi.[758] Irak'ın iki şilep ve iki tankeri bombalamasının ardından İran Meclis Başkanı Boğazı kapatabileceklerini ilan edecekti. Bu Körfez deki diğer ülkelerin de petrol ihraç edemeyecekleri anlamına geliyordu. Bunun da Batı' da endişe yaratması kaçınılmazdı.[759] Irak'ın İran'ı barışa zorlamak için başlattığı "tanker savaşı"nın ilk Türk kurbanı da Sohtorik denizcilik Şirketine ait olan Türk bandıralı Mar Transporter isimli gemi olacaktı. İspanya'dan İran'a demir ve saç getiren geminin Bender Humeyni limanına girerken Irak roketatarlarının saldırısına uğrayacaktı. İki Türk denizcisi kaybolurken bir diğeri de ölecekti. Bu saldırı aynı zamanda ateş hattı dışında yapılmış ilk bombalama eylemi olacaktı.[760] Bu batırma eyleminin ardından ulaştırma Bakanlığı İran ve Irak limanlarının tehlikeli bölge olduğunu ilan eden 20 Ağustos 1982 tarihli duyurularının halen geçerlilikte olduğunu belirtecekti.[761] Bölgede de seyir halinde altı tane daha Türk gemisinin ve 200 gemicinin olması bu gemicilerin güvenliği açısından Ulaştırma Bakanlığı ile denizcilik şirketlerinin arasının açılmasına neden olacaktı. Şirketler, Ulaştırma Bakanlığı'nın "tehlikeli bölge" ilan ettiği bölgenin dışında vurulan Mar Transporter'in Bakanlığın ihmal sonucu vurulduğunu iddia ederek, diğer gemilerin durumu konusunda da Bakanlığın girişimde bulunmasını isteyeceklerdi. [762]

### 2.2.2. Ocak 1983-Ocak 1984 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1983 yılında takip edilen basın organlarında savaşla ilgili olarak çıkan haberleri dört başlık altında yoğunlaştığı gözlenmekteydi. Bunlar, devam eden savaşla ilgili haberler, Türkiye'nin savaşa yönelik politikası ve arabuluculuk girişimleriyle ilgili olan haberler, bu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerle ilgili olan haberler ve ağırlıklı olarak ta Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalesi ve İran'ın Kuzey Irak'a saldırısıyla ilgili haberlerden oluşuyordu.

---

758 "İran Harg adasından petrol alacak tankerleri sigorta edecek", **Milliyet,** 3 Eylül 1982.

759 "İran. "Hürmüz Boğazını kapatabiliriz", **Milliyet,** 6 Eylül 1982, s.5

760 "Irak roketatarları Basra Körfezi'nde bir gemimizi batırdı", **Milliyet,** 7 Eylül 1982, s.1,13

761 "Ulaştırma Bakanlığı, Basra Körfezi'nin "tehlikeli bölge" olduğunu yineledi", **Milliyet,** 9 Eylül 1982, s.1,12

762 "Basra Körfezi'nde 200 denizcimizin üzerindeki bomba tehdidi sürüyor", **Milliyet**, 10 Eylül 1982, s.5

1983 yılında savaşın Türk basınında yer alışında azalma gözlenirken diğer bir durumda birbirleriyle tamamıyla zıt kutuplarda yer alan yazı ve yorumlarla fazla karşılaşılmamasıydı. Savaşın sona ermesine dönük haber ve isteklere savaşın kendisinden daha fazla yer verildiği gözleniyordu. İran "Şafak harekatı" adıyla yeni bir saldırı başlatırken bu saldırıyla ilgili olarak İran haber ajansı IRNA "İran kuvvetleri güneydeki savunma hattını geçtikten sonra kurtarılan bölgenin güvenliğini sağlamak ve düşmanın askeri harekatını kontrol altında tutmak amacıyla bölgeye yerleşmiştir" şeklinde bir haber yayınladığı **Tercüman** da yer alıyordu.[763] İran'ın

---

763 "İran birlikleri Irak'a girdi", **Tercüman,** 9 Şubat 1983, s.1,10

İstanbul Başkonsolosu Ali Sermedi, İran Devriminin 4. yılı nedeniyle düzenlediği basın toplantısında İran'ın yeni saldırısı konusunda şöyle diyordu:

> "Bu saldırı bir ön saldırı mahiyetindedir. Asıl vurucu hamleyi önümüzdeki günlerde indireceğiz. Saddam Hüseyin ve Baas rejimini devirene kadar savaşa devam etmeye kararlıyız. Saddam şu anda köşeye sıkışmıştır. Birleşmiş Milletler'e barış çağrısında bulunması bunun en açık delilidir. İran'ın iktisadi durumu şu anda savaş öncesinden de daha iyidir. Irak'la ancak, kurulacak bir milletlerarası mahkemede yargılanmaları, savaş tazminatı ödemeleri ve aldıkları yerlerden çekilmeleri durumunda, barış yapabiliriz. Yoksa, Irak'ta bir İslam Cumhuriyeti kurulana kadar savaşa devam edecek, sonra da geri çekileceğiz. Amacımız toprak kazanmak değildir..."[764]

Balcı da İran-Irak Savaşı'nın 30 ayını doldururken savaşın sonununun geleceğine yönelik henüz bir işaretin görülmediğini belirtiyordu. Balcı'ya göre Irak, insan gücü ve ekonomik olarak savaşın altında eziliyordu. Bunu bilen İran da savaşı sona erdirmeyi istemiyordu. Ancak İran halkının da artık ne kadar bu savaşın devamını istediğide şüpheliydi. Ayrıca her iki süper gücünde bölgeye müdahale olasılığı henüz gerçekleşmemişti. Buda savaşın bölgesel daha büyük bir bunalıma yol açabilme olasılığını ortadan kaldırıyordu. İran'ın devrim ihracı ve yayılması da gerçekleşmemişti.[765] **Nokta** dergisinden Nilay Karman'da savaşı Irak cephesinden anlatarak cephede Saddam fotoğraflarının birkaç tane görülebildiğini belirterek, oysa Bağdat'ta "her taraftaydı, "diyordu. Saddam birçok Iraklı için "mükemmel bir lider" di. Karman, bir Iraklı Hıristiyanın Saddam rejiminden memnuniyetini söyleyerek şöyle dediğini aktarıyordu: "Biz başkanımızla gurur duyuyoruz. Bu savaş çıkmasaydı daha da ilerlerdik, ona çok şey borçluyuz. Yılda yaklaşık 35 milyar dolar gelirimiz var. Bunun büyük bölümü savaş harcamalarına gidiyor. Başkan Saddam buna rağmen ülkenin kalkınması için gerekli birçok projeyi durdurmadı ..."[766]

Karman, bu olumlu görüntünün diğer bir aksi yansımasını da belirterek genelde Iraklıların rejimle ilgili tartışmalara girmek istemediklerini belirterek, "Savaştan söz ederken bile kullandıkları sözcüklere özen gösteriyorlar" diyordu. Karman savaşın geleceği konusunda kendi düşüncesini de şöyle açıklıyordu.

---

764 "Sermedi: Irak'taki rejimi devirip İsrail'e karşı savaşacağız", **Tercüman,** 11 Şubat 1983, s.1,10
765 "Sonu Gelmeyen Bir Savaş", Ergun Balcı, **Cumhuriyet,** 21 Nisan 1983, s.5
766 Nilay Karman, "Savaşın Basra Cephesi", **Nokta,** 7-13 Mart 1983, s.26-27

"...İran'da Humeyni rejiminin savaşı bitirmeye niyeti yok. Savaş sona ererse halkı nasıl oyalayacak..."[767]tı.

Tahran'da Amerikan Büyükelçiliği personelinin rehin alınması sorunun çözümünde büyük rol oynayan ve savaşta İran'ı desteklediği söylenen Cezayir'in arabuluculuk için girişimde bulunduğu haberi **Cumhuriyet**' te yer alıyordu. Cezayir Dışişleri Bakanı Ahmet Talib'in Tahran'da yürüttüğü görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada, İran ile Irak arasında savaşı sona erdirmek için yaptığı temaslarda tek anlaşmazlık noktasının, İran'ın ödenmesini istediği savaş tazminatı olduğunu söyleyecekti.[768] Bağlantısız ülkeler doruğuna katılan İran heyetinin üyelerinden İran'ın BM'deki temsilcisi Recai Horosani yaptığı açıklamada Irak'ın ülkelerine 200 milyar dolarlık zarar verdiğini ancak kendilerinin nakit verilmesi koşuluyla bu miktarın yarısına razı olacaklarını söyleyecekti.[769] Saddam Hüseyin'in kutlanan İran milli bayramı nedeniyle yayınladığı mesaj **Milliyet** gazetesinde yer alıyordu. Mesajın da Saddam, yeniden barış çağrısı yaparak şöyle diyordu. "Bugün kutlamış olduğunuz milli bayramınızı ulusum adına kutlarken, iki ulusun birlik ve barış içinde yaşaması gerektiğine inanıyorum. Bu görüşlerimizi dünyadaki bir milyar Müslüman halkında desteklediği şüphesizdir".[770]

Bu iyimser demeçlere karşın İran-Irak Savaşı, İran'ın Irak'ın içlerine girmeye yönelik saldırılarıyla şiddetlenerek devam edecekti. Irak'a silah ihracını durduran Moskova'nın bir yıl sonrasında tekrar Irak'a silah sattığı **The Daily Telegraph** gazetesinde yer alıyordu. Haber de bunun Sovyetler Birliği'nin bir politika değişikliğine gittiğinin işareti olduğu belirtilen yazıda Sovyetler Birliği'nin savaşın sona erdirilmesi için yeni bir barış planı sunacağı iddia ediliyordu.[771] İran Başbakanı Mir Hüseyin Musevi'nin Suriye ziyaretinde verdiği demeçte Irak'la olan savaşın görüşmeler yoluyla çözülmesinin imkanı olmadığını söyleyecekti.[772] Musevi'nin

---

767 **a.g.e.**
768 "Körfez Savaşında anlaşmaya varma umudu doğdu", **Cumhuriyet,** 21 Şubat 1983, s.1,9
769 "İran'ın Irak'a yeni barış koşulu: 50 milyar dolar tazminata razıyız", **Cumhuriyet,** 11 Mart 1983, s.1,11
770 "Saddam Hüseyin, İran Milli Bayramı'nda barış çağrısında bulundu", **Milliyet,** 22 Mart 1983, s.1,6
771 "Sovyetler, İran-Irak savaşındaki politikasını değiştiriyor", **Milliyet,** 12 Ocak 1983, s.1,13
772 "Musevi: İran-Irak Savaşı görüşmeler yoluyla çözümlenemez", **Milliyet,** 25 Ocak 1983, s.1,8

savaş dışında başka bir çözüm yolu görmediği açıklamasına Saddam Hüseyin, üç gün sonra bir İspanyol gazetesine verdiği demeçle cevap veriyordu. "Humeyni ile günah sayılmazsa kan dökülmesini önlemek için Tahran'a gidip kendisi ile görüşebilirim"[773]

İran'ın, Komünist TUDEH Partisi'ni kapatmasını, partinin 1000 kadar üyesini tutuklamasını ve ardından Sovyetler Birliği'nin Tahran Büyükelçiliği'nde görevli 18 diplomatı sınır dışı etmesini yorumlayan Ergun Balcı, bunun bir diyalektiğinin olduğunu belirtiyordu. Yakın zamana kadar Irak'ın Amerika'ya İran'ın da Sovyetler Birliği'ne yaklaştığı yolunda yorumlar yapılmasına karşın böyle olmamıştı. Aksine Sovyetler Birliği, Irak'a yeniden silah vererek ilişkilerini geliştirirken İran'la ilişkileri ise hızla gerilemişti. [774]

**Nokta** dergisi de İran'ın Sovyetler Birliği'ne Irak'a yaptığı desteği çekmesini istediği, aynı günler de İran Komünist Partisi, TUDEH'i kapattığı ve önemli on üyesini idam ettiği veriliyordu. Bu Sovyetler Birliği'ne yönelik bir uyarı olarak algılanabilirdi. **Nokta** dergisinde Türkiye'ye de İran'dan dolaylı bir uyarının geldiği, herhangi bir arabuluculuk girişiminin iyi karşılanmayacağı şeklindeki İran açıklamasının adresinin Türkiye olduğu öne sürülüyordu. Arabuluculuk için gerekirse İran'a gidebileceğini belirten Kenan Evren'in açıklamasının ardından, İran'ın Türkiye'den yaptığı ithalatta belirgin bir düşme görülecekti.[775]

İran ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gerilirken Saddam Hüseyin, Sovyetler Birliği ve Amerika'nın Körfez Savaşı'nın uzaması için anlaştıklarını ve Amerika'nın "gizlice" İran'a silah gönderdiğini iddia ediyordu. Saddam Hüseyin, iki süper gücü eleştirirken onlara mesaj vermeyi de ihmal etmediği görülüyordu. Saddam bir gazeteye verdiği demecin devamında ise "Moskova'yla olan iyi ilişkilerinin bir dostluk çerçevesi içinde süreceğine inanıyoruz. İran'ın sorumsuz davranışlarının bölge güvenliği üzerinde yarattığı kötü etkilerden Washington'un haberdar olduğu yolundaki kanımız da sürüyor"[776] diyordu. Moskova'nın Tahran'la

---

773 Saddam Hüseyin: "İran'a gidip Humeyni ile görüşmeye hazırım", **Milliyet,** 28 Ocak 1983, s.5
774 Ergun Balcı,"Ortadoğu'nun Diyalektiği", **Cumhuriyet,** 12 Mayıs 1983, s.5
775 "Körfez' de Kader Saati", **Nokta,** 17-24 Ağustos 1983, s. 26-28
776 "ABD ve Sovyetler İran'la flört ediyor". **Milliyet,** 3 Aralık 1983

ilişkileri bozulmasına karşın Bağdat yönetimi açısından da her iki süper gücün politikaları güvenilir olmaktan uzak gözüküyordu. **Tercüman** gazetesin de Washington-Tahran yakınlaşmasının gözlendiği, savaştan yenik çıkmış bir Irak'ın Suriye'ye, Golan'dan askerlerini çekmesi için baskı unsuru olacağı öne sürülüyordu. Bunun gerçekleşmesi ise Amerika ve İsrail için bir zafer olacaktı. Irak'ın yenilmesi durumunda üç farklı senaryo veriliyordu. İlk senaryoda Şiiler, Kürtler ve Kerkük Türkleri bağımsızlıklarını kazanıyorlardı. İkincisinde Şiiler ve Kürtler bölgelerinde fiili egemenliklerini ilan ederlerken, son senaryoda ise, Federasyon halinde, tüm azınlıklara haklarını vermiş bir Irak oluşturuluyordu. Ancak bunların farklı şekilde olumsuz yönleri ve Türkiye çıkarlarına zarar verecek tarafları sıralandıktan sonra şöyle denilmektedir. "...Buna göre Türkiye için geçerli tek çözüm İran-Irak Savaşı'nın derhal durdurulması ve tarafların 35 aydır olduğu gibi birbirlerinin azınlıkları üzerinde oynamaya başladıkları oyundan vazgeçmeleridir..."[777]

Türk basınında 1983 yılında savaşla ilgili verilen haberlerle ilgili diğer bir durumda, iki ülke yetkililerinin görüşlerinin cephedeki savaştan daha ağırlıklı olarak yer bulmasıydı. Irak'ın Ankara Büyükelçisi Taha Mahmud El-Kaysi'nin İran'la olan savaşı barışı istemeyen, barışa düşman olanların çıkardıklarını iddia ediyordu. Kaysi devamla şöyle diyordu: "Dünyada yalnızca bağımsızlık savaşları haktır. Bizde bağımsızlığımızı ve egemenliğimizi korumak için bu savunma savaşını zorunlu olarak göğüslemek durumunda kaldık. Zorunlu olarak girdiğimiz çatışmaya rağmen Irak kalkınma planlarını uygulamaya devam etmektedir. Bizler inanıyoruz ki bu savaş Irak'ın hızlı kalkınmasını engellemek için çıkartıldı."[778]

İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti savaşın sona erdirilmesi için üç şartlarının olduğunu belirtiyordu. "İran topraklarından tüm Irak askerlerinin çekilmesi, İran'a savaş tazminatı ödenmesi ve Irak'ın İran'ı işgal etmesi nedeniyle cezalandırılması..." [779]

Saddam Hüseyin yaptığı çağrı ile İran-Irak Savaşı'nı durdurmak için İran'ın ikna edilmesi, eğer gerekirse de baskı yapılmasını istiyordu. Saddam,

---

777 "Türkiye'nin menfaati savaşın durmasında", **Tercüman,** 5 Ağustos 1983.
778 "Irak'ın Ankara Büyükelçisi İran'la savaşı barış düşmanları planladı", **Cumhuriyet,** 18 Temmuz 1983.

"...Komşularımızın, bölgede barışa kavuşulması için İran'a gereğinde baskı yaparak savaşın durmasını sağlamalarında büyük çıkarları vardır." diyordu. Büyük devletler ve kuruluşların da İran'a baskı yapmasını isteyen Saddam, "Bu ülke ve kuruluşların İran'ı ikna ederek olmazsa zorlayarak savaşa ve bölgedeki saldırılarına bir son vermesini" sağlamak için harekete geçmeye çağırıyordu. [780]

İran-Irak savaşı cephede kilitlenmiş bir görüntü verirken **Cumhuriyet** bunun nedenini, Irak'ın bitirici sonucu alacak silaha sahip, ancak kordinasyondan ve eğitimden yoksun personel nedeniyle sahip olduğu silahları kullanamamalarına bağlıyordu. İran da silahlarının yetersiz olması nedeniyle cephede üstünlük sağlayamıyordu. İran'ın 30-40 savaş uçağına karşı, Irak'ın 300 savaş uçağı vardı. Ancak eğitilmiş personel ve kordinasyon eksikliği bulunuyordu.[781]

Humeyni'nin aralarında **Tercüman** muhabirinin de bulunduğu bir grup gazeteciyi kabulünde, Irak'la olan savaştan bahsederek, kendilerinin Irak halkıyla herhangi bir sorunlarının olmadığını belirterek şöyle dediği aktarılıyordu:

> "... Saddam Hüseyin şeriat kanunu gereğince kafirdir. Saddam Hüseyin aynı zamanda kafirin de taraftarıdır. Süper güçlerin yardımı ile onlardan yardım alarak İran'a saldırmıştır. Bizim Amerika'ya düşman olmamız, Saddam'a göre bağışlanması mümkün olmayan bir suçtur. Bu savaş Saddam Hüseyin yönetimi devrilinceye kadar sürecektir. Bizi barıştırmaya çalışan güçler, Irak bizim toprağımızı işgal ederken seslerini bile çıkarmıyorlardı. Ne zaman ki Saddam Hüseyin zor durumda kaldı, ondan sonra bizi barıştırmak için çaba göstermeye başladılar."[782]

Bu demeçten Humeyni'nin kendi şartlarında barış sağlanıncaya kadar savaşa devam edeceği anlaşılıyordu. Irak'ın Fransa'dan son derece etkili olduğu bilinen Süper Etendart uçakları alarak İran'ın petrol dolum terminali olan Harg adasını vurma isteği bölgedeki tansiyonu artıracaktı. Bu gelişmenin Türk basınına da yansıdığı görülüyordu. **Cumhuriyet** gazetesinde de birinci sayfadan Fransa'nın Irak'a vereceği Süper Etendard uçakları ve bunun İran-Irak savaşı üzerine yapabileceği etkiler ile İran'ın buna gösterdiği tepkilere yer veriliyordu. Savaşın

---

779 "İran Dışişleri Bakanı: Irak 3 Koşulumuzu Kabul edinceye kadar savaşacağız", **Cumhuriyet,** 2 Ağustos 1983.

780 "Saddam Hüseyin: Büyük devletler İran-Irak Savaşına müdahale etmeli", **Milliyet,** 18 Temmuz 1983, s.1,9

781 "Irak, İran'a karşı savaşta sahip olduğu hava üstünlüğünden yararlanamıyor", **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1983, s.1,11

782 "Savaş sürecek" **Tercüman,** 7 Ekim 1983, s.1,8

kaderini değiştirebilecek güçte olduğu belirtilen uçaklarının verilmesi halinde İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatacağını söylediği ifade ediliyordu. Rafsancani'nin Körfez'in kapatılmasıyla petrolün varilinin 100 dolara çıkabileceği ve bununda üçüncü dünya savaşının çıkmasına yol açabileceği, ancak bundan korkmadıklarını söyleyecektir.[783]

Ali Sirmen de Etandard uçaklarının Irak'a verilişi ve bunun karşılığı olarak ta İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatacağı tehdidi konusunda Irak'ın bu uçakları kullanması durumunda bile savaşı kendi lehine çeviremeyeceğini öne sürüyordu. İran'ın Körfez'deki petrol tesisleri vurulsa bile altı aylık döviz rezervi vardı. Bu süre içerisinde de İran, tekrar tesisleri devreye sokabilirdi. Irak'ın burada yapmak istediği şey, Humeyni'yi Hürmüz'ü kapatmaya sevkederek, Amerika'nın müdahale etmesine imkan sağlamaktı. Humeyni'nin böyle bir oyuna geleceğini tahmin etmediğini ifade eden Sirmen, "...Ama her şeye karşın "molla mantığının akıl almaz mekanizması bir kez daha harekete geçer mi?" sorusuna kesin bir yanıt vermekte olası değil demektedir. Ancak, bunun gerçekleşmesi durumunda, Amerika'nın Körfez'e müdahalesinden bir dünya savaşının çıkacağını söylemek doğru olmayacaktı. Çünkü bu, Batı dünyasının gırtlağına sarılmak anlamına gelecekti ve bu durumda da hiç kimse Amerika'nın neden müdahale ettiğini sormayacaktı.[784]

Türkiye'nin 1983 yılında da savaşa yönelik politikasında bir değişiklik olmayacağı ve "tarafsızlık" politikasını sürdüreceği, senenin başında dışişleri bakanı tarafından açıklanacaktı. **Milliyet** gazetesine yazdığı yazıda Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'na yönelik politikasını açıklayan Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, bu konudaki Türk dış politikasını şöyle ifade etmektedir:

> "İki yılı aşkın bir süredir devam etmekte olan İran-Irak savaşı bölgede barış ve istikrarı tehdit eden önemli bir sorun olmak niteliğini korumaktadır. Türkiye söz konusu kardeş kavgasını başından bu yana tam bir tarafsızlık politikası izlemiş ve bu politikayı özellikle barış girişimlerinin etkinliği açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmesi amacıyla sürdürülen İslam Barış Komitesi çalışmalarına aktif biçimde katıldığı gibi, her imkan çıktığında bazı zemin yoklamalarında bulunmuştur. Ancak çeşitli kuruluşlar ve ülkeler tarafından vaki girişimler henüz arzulanan sonucu vermemiştir. Türkiye bu konuda elinden gelen tüm çabayı sarf etmeye kararlıdır."[785]

---

783 "Körfez yeni bir bunalımın eşiğinde", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1983, s.1,9
784 Ali Sirmen, "Körfez Savaşı", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1983, s.5
785 "İlter Türkmen, "Türkiye Dış İlişkilerinde aşama Yaptı", **Milliyet,** 8 Ocak 1983, s.1,13

Türkiye'nin takip ettiği "tarafsızlık" politikasının **Milliyet** gazetesi tarafından da desteklendiği anlaşılıyordu. Gelecek on yılda Akdeniz'in durumunun konu olarak ele alındığı panelde, Ortadoğu'daki sorunları gündeme getiren **Milliyet** gazetesinden Nilüfer Yalçın Türkiye'nin İran'ı neden tanıdığı ve politikasının ne olduğunu şöyle açıklayacaktı. "...Türkiye, İran'daki halk devrimi karşısındaki Batı' nın tepkisi yerine bu ülkeye karşı anlayış ve yardım göstermek gereğine inanmış, İran'ın zayıflaması ile Körfez bölgesinin güvenliği arasındaki sıkı bağları dikkate alan bir tutum izlemiştir. İran, Körfez bölgesindeki iki anahtar ülkeden biridir..."[786] Türkiye adına toplantıya katıldığı belirtilen Nilüfer Yalçın'ın Türkiye'nin İran politikası konusundaki bu değerlendirmesi, **Milliyet**'in İran'a bakışında "milli çıkarların" ön plana çıktığı, rejimle ilgili değerlendirmenin ise ikinci plana düştüğünü gösteren güzel bir örnek oluşturacaktı. Ayrıca Türkiye'nin Körfez bölgesin de olası bir yükümlülük alması konusunda da Yalçın, Türkiye'nin ortak bir girişim olmaksızın, tek başına bir yükümlülük almak istemediğini belirtecekti.[787]

Türkiye'yi ziyaret eden Irak Başbakan Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'la yaptığı görüşmede Ulusu, İran-Irak Savaşı'na yönelik Türkiye'nin politikasını şu cümlelerle açıklayacaktı: "Türkiye, kardeş kanının döküldüğü ve dostumuz olan iki ülkenin kalkınması için kullanılabilecek kaynakların tüketildiği, savaşın devamından derin üzüntü duymaktadır. İslam iyi niyet komitesinin çalışmaları maalesef bir sonuç vermemiştir. Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da Türkiye olarak savaşı bir an önce sona erdirmek için elimizden gelen her türlü çabayı göstermeye hazır ve kararlıyız."[788]

Ramazan da ilişkilerin gelişmesinden memnun olduklarını ancak yalnızca ticaret ve ekonomiye dayandırılırsa bu ilişkilerin kopabileceğini belirtecekti.[789] Taha Yasin Ramazan'ın ziyaretinde Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapasitenin artırılması kararı alınırken ayrıca bir doğal gaz boru hattının yapılması kararının alındığı belirtiliyordu. Savaş konusunda ise Ramazan Irak'ın savaşta daha iyi

---

786 "Ortadoğu'da gelecek 10 yılın değerlendirmesi tartışıldı", **Milliyet,** 2 Şubat 1983, s.8

787 **a.g.e.**,

788 "Taha Yasin Ramazan: Özel yeri olan ilişkilerimizi siyasi alanda da geliştirmeliyiz", **Tercüman,** 17 Şubat 1983, s.1,10

789 **a.g.e.,**

durumda olmasına karşın barış istediğini belirtecekti.[790] Konuk bakanın "ekonomik patlamayı" yeterli görmeyip "siyasi bir patlama" beklediği anlaşılıyordu.

Körfez'de Batı'nın çıkarlarının tehlikeye düşmesi durumunda bölgeye acil olarak müdahale edebilmek için Amerika tarafından oluşturulan Çevik Kuvvet'e bir üs arama çalışmaları Araplardan sempati bulamayacaktı. Türkiye'nin üs olması yönünde Amerika'dan talep geldiği belirtiliyordu. M. Ali Birand da Türkiye'nin ısrarla sorumluluk alanının NATO'yla sınırlı olduğunu ilan etmesine karşılık, Batı nın Türkiye'ye olmadığı kadar ihtiyacı olduğunu belirterek, bu konuda **Business Week** isimli dergide çıkan yazıya atıfta bulunuyordu. Birand'a göre Sovyetler, Batının en zayıf olduğu nokta olan petrolünü direkt veya dolaylı kontrol altına almak istiyordu. Birand, Batı'nın buna mutlaka engel olması gerektiğini belirterek Batı istemiyor diye Amerika' Çevik Kuvvet'ten vazgeçemez diyordu. Washington Çevik Kuvvet için hangi ülke veya ülkelerin yardımcı olacağını araştırıyordu. Birand Amerika'nın Türkiye'den üs talep ettiğini şöyle açıklıyordu: "...Hem Batılı gözlemciler, hem de Washington'da politikalar oluşturan çevreler, sadık, Batı'nın çıkarlarını kendi çıkarı gibi gözeten bir ülke arıyorlardı. Son aylardaki bazı gelişmeler, doğru veya yanlış, haklı veya haksız şekilde Amerika'nın kendisine böylesine yakın bir müttefik bulduğu izlenimini veren birçok gelişmeleri ardı ardına vermeye başladı... Ve Batı Avrupa'da bu ülkenin Türkiye olacağı konusu giderek yaygınlaşmaya başladı..." [791]

Birand ayrıca Türkiye'nin jostratejik yapısı gereği ideal bir ülke olmanın bu seçim açısından önemli olduğunu vurgu yaparak Türkiye'nin neden böyle bir fedakarlığa katlanması gerektiğini ise ahde vefa ilkesi içinde şöyle açıklıyordu:

"Batı Avrupa'nın bir yandan siyasi, öte yandan ekonomik yaklaşımı Türkiye ile arasının açılmasına neden olurken, Ankara'nın en geniş desteği sadece Washington'da gördüğü izleniyor. Türkiye'yi en kesin şekilde Amerika destekliyor. Ermeni terörüne karşı en sert tepkiyi gösteren tüm uluslararası kuruluşlarda bu konuda Türkiye'nin yanında yer alan ülke Amerika. Kıbrıs ve Yunanistan ile sorunlarda Türkiye'yi gözeten Amerika oluyor. Ordusunu modernleştirmek istediği

---

790 "Türkiye-Irak likit petrol gazı boru hattı kuruluyor", **Tercüman,** 18 Şubat 1983, s.1,9
791 M.Ali Birand, "Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü tartışılıyor", **Milliyet,** 23 Mart 1983, s. 8

zaman Türkiye'nin karşısına hem kredi, hem de bu silahları sağlayabilecek güçte tek ülke olarak yine Amerika çıkıyor..."[792] Bu nedenlerle Batılı gözlemcilerin Türkiye'nin Amerika'nın bu isteğine hayır diyemeyeceğini varsayımından hareket ettiklerini belirtiyordu. Batılıların kendi çıkarlarından hareketle Türkiye'nin hayır diyemeyeceğini düşünebilmeleri doğaldı. Ancak M. Ali Birand'ın iki kez konuyu gündemine taşıyarak ve neden Türkiye'nin hayır dememesi yolundaki gerekçelerini Türkiye'nin "milli çıkarlarıyla" nasıl bağdaştırdığı ise anlaşılır gibi gözükmüyordu. Ayrıca Amerika'nın diğer müttefiklerinin ve Arap ülkelerinin sıcak bakmadığı bu kuvvet, Türkiye'de üstlense bile hangi ülke topraklarına işgal gücü sıfatını taşımadan girebilirdi.

Körfez İşbirliği Konseyi toplantısından sonra açıklama yapan Kuveyt Savunma Bakanı Şeyh Salim El Sabah, bir saldırıya karşı ortak bir güç oluşturma kararı aldıkları belirtiliyordu. Ayrıca Konsey'e üye ülkeler ortak bir askeri tatbikat yapacaklardı.[793] Bu tatbikat Körfez ülkelerinin Körfez'in savunmasının yine Körfez ülkeleri tarafından yapılması politikası konusunda ileri bir adım atma olarak değerlendirilecekti. Ayrıca bu gelişme, Amerika'nın oluşturduğu "Çevik Kuvvet"e de bir yanıt teşkil ediyor gibiydi.

Savaşın uzaması sonucunda Türk basınında savaşı, "gerici" "ilerici" veya "emperyalizme karşı savaş" olarak değerlendiren yorumların artık yer almadığı görülüyordu. Savaşın Türk basınında, toplumların ekonomik ve sosyal yapılarına getirdiği yıkım ve insan kayıplarıyla gündeme geldiği görülüyordu. Ergun Balcı da savaşın İran ve Irak ekonomilerinde yarattığı yıkım ve insan kaybına dikkat çekiyordu. Savaşın Türkiye'nin ihracatında belirli bir sıçrama yaptığını belirten Balcı'ya göre, savaşa ayrılan bütçenin giderek artması nedeniyle bu ülkelere olan ihracatımızda düşme beklenebilirdi. Bu nedenle Türkiye'nin vakit geçirmeden arabuluculuk girişimlerinde bulunmasını isteyen Balcı, bunun gerekçesinide şöyle açıklıyordu. "...Türkiye iki dost ülke arasındaki bu anlamsız savaşı durdurmak için ciddi ve kararlı bir çaba harcarsa hem boşuna kan dökülmesini önlemiş olur, hem de

---

792 **a.g.e.,**
793 "Körfez ülkeleri "Çevik Güç" oluşturuyorlar", **Cumhuriyet,** 13 Haziran 1983, s.5

İslam dünyasında büyük itibar sağlar..."[794] demektedir. Suudi Arabistan'ın savaşın sona ermesi en azından sınırlı kalması için çalıştığını belirten Balcı' ya göre Türkiye bu çabalara etkin olarak katılır ve yönlendirici rol oynarsa İslam dünyasında da büyük bir prestij kazanabilirdi.[795] Ergun Balcı, Türkiye'deki ihracat patlamasının nedeni olarak İran-Irak Savaşı'nı gören ve devamını üstü kapalı isteyen çevrelere yine aynı şekilde, "üstü kapalı" şekilde yanıt vererekti. Balcı'ya göre savaşın devamı, ihracatımızda negatif bir patlamaya da sebep olabilirdi. Balcı'nın makalesinde dikkati çeken diğer bir nokta da Suudi Arabistan'ın çabalarına destek verilmesini istemesidir. Zafer Atay da savaşın İran ve Irak'a ekonomik ve insan kaybı olarak maliyetini açıkladıktan sonra Tarık Aziz'in ziyaretine vurgu yaparak Türkiye'nin barış sağlanması için harekete geçebileceğini belirterek, şöyle demektedir:

"... Türkiye şüphesiz milli çıkarlarını gerektirdiği biçimde üzerine düşeni yapacaktır. Barışı arama çabalarında ağırlığını koyacaktır. Çünkü İran-Irak arasındaki "anlamsız savaş"ı durdurabilme şansına sahip tek ülke Türkiye'dir. Bölgedeki iki tarafla da arası iyi tek ülke Türkiye'dir. İslam Konferansı üyeleri içinde NATO üyeliği dolayısıyla ABD ve Batı Avrupa ile sıkı işbirliği içinde bulunan tek ülke Türkiye'dir. Kısacası Türkiye barış için tek şanstır".[796]

Çandar ise yazısında, İran'ın cephede ilerlemeyi sürdürdüğünü bu nedenle sonuna kadar savaşı götürmek istediklerini belirterek Türk basınında savaşla ilgili çıkan yazıları eleştiriyordu. Çandar, neden savaşın durmayacağını da bir örnekle açıklıyordu: "... Sınırlarımızın dibinde cereyan eden savaş, ciddi gelişmelerle yüklü. Kimileri "Anlamsız savaş" nitelemesiyle avuna dursun, barış gündem dışı. Üstelik anlamlı barışın asla söz konusu olmadığının ya da barış girişimlerinin tutmayacağının en belirgin nedenlerinden biri, Irak muhalefetinin savaşın başından bu yana ilk kez Irak topraklarında askeri üs kurma noktasına ulaşmasıdır." [797]

İran'ın son saldırıları ve özellikle Kuzey Irak'ta üst üste yenilediği operasyonları, diğer gazetelerin aksine, Cengiz Çandar'ın aktardığı haberlerle birinci sayfasından veren **Cumhuriyet** gazetesi ayrıca özellikle Çandar'ın yorumlarıyla da

---

794 Ergun Balcı, "İran-Irak Savası ve Türkiye", **Cumhuriyet,** 16 Haziran 1983, s.5
795 **a.g.e.**,
796 Zafer Atay, "Anlamsız bir savaş", **Tercüman,** 8 Ağustos1983, s.5
797 Cengiz Çandar, "İran ilerlemeyi sürdürürse Musul'la Suriye'de ilgilenir", **Cumhuriyet,** 16 Ağustos 1983, s.1,11

savaşa bakışında diğer iki gazeteden ayrılıyordu. Diğer iki gazete, acil bir barış ve Türkiye'nin arabuluculuğunu isterken Çandar, barışın mümkün olmadığını belirterek, barışın zamanlamasını da üstü kapalı şekilde eleştiriyordu. Çandar, "Anlamsız savaş" başlıklı makalesinden dolayı açıkça Zafer Atay'ı eleştirerek, neden şimdi bu kadar barışın istendiğini de İran'ın cephedeki başarılarından örnekler vererek açıklamaya çalışıyordu. Çandar'ın belirtmeye çalıştığı şey, İranlıların dile getirdikleri Irak'ın cephede üstün olduğu zamanlarda istenilmeyen barışın, cephede insiyatifin kendilerine geçtiği bir dönemde neden ısrarla istendiğiydi. Kanımca bu yorumda eksik olan nokta, İran'ın da savaşın ilk dönemlerinde kesinlikle barış istemediğidir. Balcı gibi Atay'ın da Türkiye'nin arabuluculuk yapmalarını istemeleri merkez sağ ve merkez solun görüşlerini yansıttığı ifade edilen iki gazete yazarının bu istemlerinin nedenini, "milli çıkarlar" olarak belirtmeleri önemliydi. Ancak **Cumhuriyet**'in diğer bir yazarı olan Çandar'ın barış isteyenleri İran'ın tarafını tutmakla suçlama anlamı taşıyan ifadeleri, savaşın bazı merkez sağ-sol bölünmeleri ve "milli politika" söylemlerinin dışında bir değerlendirmeyle de ele alındığını gösteriyordu.Üçüncü yılını dolduran savaşta sağ-sol basın farklılığı veya "milli politika" bütünlüğünün dışında yazarların görüşlerinin de ön plana geçtiği görülüyordu. Ancak **Cumhuriyet**'in iki zıt görüşe sayfalarında yer vermesi haberin özgürlüğü savunusuyla ne kadar açıklanabilirdi veya **Cumhuriyet**'in bakışında da bir karışıklığın başladığının işareti olarak görülemezmiydi? Çengiz Çandar İran-Irak Savaşı'yla ilgili görüşlerinin son bölümünde ise Saddam rejiminin her an devrilebileceğini ancak Saddam rejiminin yerine hangi rejimin geleceği konusundaki anlaşmazlığın rejimin devamını sağladığını ileri sürüyordu. Saddam rejiminin devamındaki diğer etkenler ise Suriye ile Türkiye'de dahil olmak üzere diğer ülkelerin ve süper güçlerin Saddam'ın devamını çıkarlarına görmeleriydi. [798]

Kenan Evren Ürdün ziyaretinde Ürdün Kralı Hüseyin'in onuruna verdiği yemekte İran-Irak Savaşı'yla ilgili olarak yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

"... İran ve Irak arasında üç yıldır süregelen ve her iki tarafa da ağır can ve kaynak kaybına neden olan savaş, bölgemizdeki diğer bir üzüntü kaynağıdır. Bu savaş sonuçları bütün bölgeyi

---

[798] İran ekonomisi savaşı sürükler", **Cumhuriyet,** 24 Ağustos 1983, s.1,11

etkileyecek bir merdivenleşme ve genişleme tehlikesine kapıyı devamlı surette açık bırakmaktadır. Bu bakımdan münhasıran ilgili tarafların değil, diğer bölge ülkelerinin de uzun vadeli çıkarlarına uygun olmadığı görüşündeyiz. Türkiye dostane ilişkiler idame ettirdiği bu iki komşusu arasındaki savaşta titiz bir tarafsızlık politikası gütmektedir. Temennimiz kardeş kavgasının bir an önce son bulmasıdır."[799]

Evren de bu iki gazete yazarı gibi savaşın devamını bölge ülkelerinin çıkarlarına uygun görmezken, yeniden bir insiyatif alma konusundan hiç bahsetmiyordu.

Türkiye'nin genel olarak Arap ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinde 1980 sonrasında bir "patlama" yaşandığı iddia ediliyordu. Türkiye'nin bu "ekonomik patlama"sında en büyük pay birbirleriyle savaşan iki komşusu, İran ve Irak almışlardı. Ancak 1983 yılında petrol fiyatlarındaki ve devam eden savaş nedeniyle petrol gelirlerindeki düşüş, Türkiye'nin bu iki komşusuyla olan ekonomik ilişkilerinde bir gerileme yaşanacağı endişesinin doğmasına neden olmuştu. Bu konunun basında da yer bulduğu görülüyordu. **Cumhuriyet** gazetesinde bu konuyla ilgili haberde 1982'de petrol fiyatlarındaki düşmenin ihracatının %43'nü OPEC ülkelerine yapan Türkiye'nin ihracatında bu yıl bir düşme yaşanmasına sebep olacağı belirtiliyordu. Bu ülkelerin ithalatlarını kısmaları bekleniyordu. Petrol fiyatlarındaki %15'lik düşmeden sonra, aynı ihracat miktarının korumasının bile güç olabileceği endişesi dile getiriliyordu.[800]

Başbakan Turgut Özal, kalabalık heyetle mart ayında İran'a gidecekti. Özal'ın İran gezisinde İranlıların, Türkiye'nin ilişkileri ekonomik zemine oturtma gayretlerine, politik çıkarlar zemininde yaklaştığı gözüküyordu. Kısa vadeli önerilere olumlu bakan İran, uzun ve orta vadeli önerilere sıcak bakmıyordu. Türkiye'nin bu bağlamda önerdiği doğal gaz ve petrol boru hattı projelerine İranlı yetkililer diğer öncelikleri nedeniyle savaştan sonraya bırakmayı istemişlerdi. Türkiye'nin İran ve Irak arasında tarafsız bir politika takip etmesine karşın, Türkiye ile uzun vadeli ilişkilere girme konusunda isteksiz oldukları görülüyordu. Bunun nedeni **Nokta** dergisinde İran'ın Türkiye ile ilişkilere "...Ortadoğu'daki genel çıkarları açısından yaklaşma..." isteği şeklinde açıklanıyordu.[801]

---

799 "Ortadoğu, dünya barışının en ağır sınavını geçiriyor", **Milliyet,** 4 Aralık 1983, s.8
800 "OPEC'e ihracatımız ne olacak", **Cumhuriyet,** 19 Mart 1983, s.6
801 "İran Seferi'nin ardından", **Nokta,** 19-26 Mart, 1983, s.19-21

Türkiye savaş süresince ve sonrasında İran ve Irak ile olan ilişkileri de etkileyecek ilk sınır ötesi operasyonunu Mayıs'ta gerçekleştiriyordu. Irak'la koordineli olarak yapıldığı belirtilen ve 4 saat süren operasyon, Hakkari'nin Cudi dağında başlayarak Irak içinde devam etmişti. Henüz Türkiye de bir örgüt ismi konmayan terörist saldırılar basında "ayrılıkcı haydut çeteleri "olarak veriliyordu.[802] Türkiye operasyonu Irak tarafına Kenan Evren'in konuyla ilgili mesajını Saddam'a iletmek için acil olarak Bağdat'a giden Türkmen vasıtasıyla bildirecekti. Ancak operasyon Türkmen'in Bağdat ziyaretinden önce başlamıştı. Türkmen, Saddam Hüseyin ve Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'le görüşürken Irak'ın **Eş Şark ül Evsat** gazetesi de Türk Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgili olarak yayınladığı bildiriyi okuyucularına aktarıyordu. Bildiride,

"komşumuz ve yakın dostumuz Irak topraklarından Türkiye'ye sızmak isteyen silahlı gruplar kahraman hudut bekçilerimizden bir Mehmetcik'i şehid ve bir subayımızı da yaralamışlardı. Irak hükümetinden bu eşkiyaların yakalanarak cezalandırılmasını istedik. Ancak, Irak hükümeti savaş içerisinde bulunduğundan bu çetelerle uğraşacak durumda olmadığını belirterek, duruma el koymamızı istedi. Biz de bir askerimizin burnu dahi kanamadan harekatı gerçekleştirdik ve sınırlarımızdaki silahlı eşkiyaları temizledik" deniyordu.[803]

Ayrıca **Eş Şark ül Evsat** gazetesi Irak dışişleri yetkililerinin de "Türk ordusunun bu harekatı mübarek bir harekat olmuştur. Bu silahlı çeteler yıllardan beri hem bizleri hem de komşunuz Türkiye'yi rahatsız ediyordu" dediklerini aktarıyordu. **Tercüman** gazetesinde yer alan bu operasyon haberi, Türkiye'nin her iki komşusu ile ilişkilerini ve savaşa yönelik politikasını da etkileyecek ilk haber olacaktı. Irak bu harekatın devamını "mübarek" görmezken, İran'da sert eleştiriler yöneltecekti. Evren' in "birkaç bin terörist" dediği kişilerin yaptığı bu saldırılar, Türkiye'nin iç ve dış politikasının da birinci gündem maddesini oluşturacaktı.[804]

**Nokta** dergisindeki habere göre, 26-27 Mayıs'ta Türk askerinin teröristleri takip için Kuzey Irak'ta yaptığı operasyon, İran tarafından "büyük kaygıyla" karşılanmıştı. Bu operasyon, Türkiye'nin başından beri izlediği tarafsızlık politikasından bir sapma olarak değerlendirilmiş ve endişeye neden olmuştu. İran'a

---

802 "Huzur Operasyonu 4 saatte tamamlandı", **Tercüman,** 31 Mayıs 1983, s.1,9

803 "Irak yetkilileri: "Türk ordusunun huzur operasyonu mübarek bir harekat olmuştur", **Tercüman,** 1 Haziran 1983, 1,10

804 **a.g.e.**,

göre Türkiye bu operasyonla Irak'ın kuzeydeki birliklerini güneye kaydırmasına imkan sağlamıştı. Ancak Türkiye İran'a güvence vererek savaştaki tarafsızlığının değişmediğini İran tarafına iletmesiyle İran'ın kaygıları giderilmişti.[805] İran Başbakanı Mir Hüseyin Musavi'de Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı operasyon hakkında şu açıklamayı yapacaktı. "Saddam Hüseyin rejiminin Kuzey Irak'ta aşağı yukarı hiçbir hükümranlığı olmadığı söylenebilir. Eskiden olduğu gibi şimdi de İran İslam Cumhuriyeti, Kuzey Irak'taki olayları dikkatle izlemektedir."[806] İran'ın bu "dikkatle izlemesi" daha sonraki dönemlerde de Türkiye'nin gerçekleştireceği operasyonlarda iki ülke arasında yaşanacak olan gerginliklerin iki kelimesi olacağa benziyordu. **Cumhuriyet** gazetesin de yapılan operasyonla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'nın açıklaması yer alıyordu. Açıklamada "Türk-Irak hudut bölgesinde sınır güvenliğimizi ve halkımızın huzur ve emniyetini ihlal eden, içlerinde Ermeni teröristlerin ve Türkiye'de takibat konusu olan kişilerin de bulunduğu silahlı gruplara karşı Türk askeri birliklerinin, Irak hükümetinin mütabakatıyla, derinliği en fazla 3 km. olan kısıtlı bir alanda geçen hafta uyguladıkları arama harekatı başarıyla sona ermiş ve Türk kuvvetleri bu (dün) sabah sınırlarımız içine çekilmiştir..."[807] deniliyordu. **Nokta** dergisinde Türkiye'nin başka yolu olmadığı için operasyona karar verdiği belirtilerek, Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini hızla geliştirdiği iki komşu ülkenin sorunlarına taraf olmadığı ancak bıçağın kemiğe dayandığı ifade ediliyordu. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilide **Nokta** da yer alan açıklamasında, "...İşler bu noktaya geldiğinde, Türkiye o mu darılır? Bu mu darılır diye düşünmez. Türkiye'nin tarafsızlığının da bir sınırı vardır."[808] diyordu. Türkiye'yi harekete geçmeye iten bu sınırın ise Türkiye'nin üçüncü taraf olarak savaştan zarar görmesiydi. Armaoğlu' da Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonu ardından büyük bir gizlilik içerisinde Türkiye'ye gelen Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in geliş nedenleri üzerine çeşitli olasılıkları gündeme getirerek ziyaretinin amacının arabuluculuk isteği veya boru hattı meselesi olamayacağını iddia ediyordu. Bu durumda diğer olasılıkta, Irak'ın Türkiye'den askeri yardım istemesiydi.

---

805 "Körfez de bitmeyen savaş", **Nokta**, 26 Aralık-1 Ocak 1983, s.28
806 "Irak'ın Kuzeyindeki olayları dikkatle izliyoruz," **Cumhuriyet,** 2 Haziran 1983, s.1,11
807 "Irak sınırındaki harekat bitti", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1983, s.1,11
808 "Bitmeyen kin, dinmeyen kan", **Nokta**, 8-14 Ağustos,1983, s.20-25.

Armaoğlu'na göre ayrıca Irak Kürt sorunu konusunda Türkiye'nin yardımını istemişte olabilirdi. Armaoğlu İran'ın Kürtleri ve Şiileri Saddam'a karşı kullandığının söylendiğine değinerek, ayrıca İran'ın bölgedeki Kürtleri, İran Azerilerine karşıda kullanabilmesinin ihtimal dahilinde olduğunu ifade ediyordu.[809]

İran Dışişleri Bakanı Vekili Ahmet Azizi Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalesini değerlendirirken, normal olanın Türkiye'nin bu tecavüzlerin önlenmesi için Irak'a başvurması olduğunu, olanın ise daha farklı olduğunu öne sürüyordu. Azizi, Irak'ın bu harekata onay verdiğinin belirtilmesine karşın "... Bizce, Irak'ın bu onayı verdiğini harekatın başlamasından bir kaç gün sonra ilan etmiş olmasından ve bu durumdan tedirginlik duymasından, böyle bir onayı vermeye mecbur kaldığını anlıyoruz" [810] diyordu. İranlı bakan bu açıklamasıyla Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını tasvip etmediklerini açıkça belirtmiş oluyordu. İranlıların Türkiye hakkındaki gayri resmi düşüncelerinin üç başlık altında toplandığını belirten Çandar, bunları şöyle sıralıyordu:

> "1.Türkiye'nin bu harekatı İran'a yönelik bir mesaj niteliğindedir. Yani Türkiye bu davranışıyla İran'a Irak'ta ki durumu ve bölge dengelerini istediği gibi değiştiremeyeceğini hatırlatmak istemiş ve "burada biz de varız" demiştir. 2.Türkiye'nin bu harekatı tarihten kalma bazı haklarını unutmadığını ve uzun vadede bunları gündeme getirebileceğini anlatmıştır. 3.Kuzey Irak'ta yürütülen askeri harekat, geleceğe yönelik askeri bir manevra niteliğindedir..."[811]

Çandar yine aynı çevrelerin Kuzey Irak'taki Kürtlere yaklaşmayı düşünmeyen Tahran'ın, Türkiye'nin operasyonundan sonra Hameney'in devreye girerek, Kürtlere silah verilmesini sağladığını söylemişlerdi.[812] Buradan çıkan sonuç ise eğer Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonu olmasa İran Barzani dayanışmasının gerçekleşmeyeceğiydi.

Türkiye'nin 1983 yılında iki ülkeyle ilişkilerini etkileyen konulardan belki de en önemlisi ve basının da geniş ölçüde yer verdiği konu, İran'ın Kuzey Irak'a yönelik olarak başlattığı Şafak I ve Şafak II harekatlarıydı. Bu harekatlar sonucunda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını İran'ın vurulabilme ihtimali Türkiye'de kaygı

---

809 Fahir Armaoğlu, "Tarık Aziz'in Ziyareti", **Tercüman,** 5 Ağustos 1983, s.5

810 "Petrol boru hattı zarar görecek olursa İran telafi edecek", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1983, s.1,9

811 "İranlılar Türkiye'nin kuzey harekatını bir mesaj olarak değerlendiriyor", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1983, s.1,11

812 **a.g.e.**,

yaratacaktı. **Nokta** dergisinde ki haberde İran'ın Kuzey Irak'ta Kürt lider Mesud Barzani güçlerinin de yardımıyla Hac Umran bölgesini ele geçirmesi, bu bölgenin Kerkük ve Musul'a olan yakınlığı ve petrol boru hattına çok yakın olmasının Türkiye'de ciddi kaygılara sebep olduğu ifade ediliyordu. Bu kaygı özellikle İranlı bir hükümet yetkilisinin gerekirse Kerkük ve Musul'un yanı sıra petrol boru hattını da bombalayacakları açıklaması Türkiye'nin bu endişelerinin artmasına neden olacaktı. [813] İran'ın en yetkili ağızlarından birisi olan İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani'nin Kerkük-Yumurtalık hattını ele geçirmek istedikleri yönünde açıklama yaptığı ve bu açıklamanın Ankara'da büyük bir endişe yarattığı ifade ediliyordu. Ankara bu gelişmeleri "kaygıyla" izlemesine karşın tarafsızlığını korumaya özen gösteriyordu. Boru hattının olası bir kapanması durumun da tek ihraç maddesi olan petrolü Suudi Arabistan ve Kerkük-Yumurtalık hattı olmak üzere iki kanaldan petrol ihraç eden Irak ekonomisi felç olabilirdi. Irak Kerkük-Yumurtalık hattından günde 700 bin varil petrol ihraç ediyordu. Hattın kapanması Türkiye'nin yılda bu hattan elde ettiği 250 milyon dolar, ayrıca yılda aldığı 5 milyon ton petrolü alamaması anlamına gelecekti. [814] Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık boru hattı konusundaki kaygıları ve İran'a üstü kapalı uyarılarına karşılık, İran Dışişleri Bakanı Velayeti'den geliyordu. Velayeti konuyla ilgili olarak verdiği demeçte, amaçlarının Irak'ı savaşı sona erdirmek için İran'ın yerine getirilmesini istediği koşulları kabul etmesini sağlamak olduğunu söylüyordu. Velayeti demecinin devamında "Bölge ülkeleri bundan emin olmalıdırlar" diyordu. Bunun Türkiye'ye bir cevap niteliği taşıdığı iddia ediliyordu.[815]

Sami Kohen'de İran'ın Kerkük'e yönelik saldırısının iki amacı olduğunu belirtiyordu. İlki bölgedeki Kürtleri ayaklandırmak, ikincisi de petrol yönünden zengin olan bu bölgeyi tehdit etmek ve zarar vermekti. Bu şekilde Irak'a ekonomik anlamda önemli bir darbe vurabilecekti. İran'ın nihai hedefi ise Saddam rejimini yıkarak, kendisine dost bir rejimin Irak'ta kurulmasını sağlamaktı. Kohen bu iki amacın İran'ın Kürt kartını ileri sürmesi için yeterli olmayacağını ileri sürüyordu. Çünkü Humeyni'nin Kürtlerden hoşlanmadığı ve Kürt gerillalarında İran'a karşı İran içinde çarpıştıkları çok iyi biliniyordu. Ayrıca Irak, çok etkili ve gelişmiş silahlara

---

813 "Bitmeyen kin, dinmeyen kan", **Nokta**, 8-14 Ağustos,1983, s.20-25.
814 "Kerkük bombalanırsa Türkiye'nin ve Irak'ın kaybı büyük olacak", **Cumhuriyet,** 3 Ağustos 1983, s.1,10
815 "İran Dışişleri: Bölgedeki ülkeler kaygı duymasın", **Cumhuriyet,** 4 Ağustos 1983, s.1,10

sahipti. Irak eğer isterse Kerkük'e misilleme olarak İran'ın petrol tesislerini yıkabilirdi. İran'ın Kuzey Irak saldırısı konusunda Kohen, "... Kısacası İran'ın Irak'a karşı açtığı "Kuzey Cephesi," bu üç yıllık kör döğüşü daha da kızıştırmış ve tehlikeli aşamaya getirmiş bulunuyor..." demektedir.[816]

**Nokta** dergisin de İran'ın ilerlemesinin nedenleri ve sonuçları üzerinde daha farklı bir değerlendirme göze çarpıyordu. İran Şafak 2 herakatıyla bir ilerleme kaydetmiş ve bu ilerlemeyi Erbil ve Kerkük'e kadar genişleteceğini açıklamıştı. İran'ın desteklediği Kürt ayrılıkçıların da burada bir devlet kurmayı planladığı iddia ediliyordu .Bu iki farklı amaç, yalnızca Saddam'ı değil, Suriye'yi de endişelendiriyordu. Suriye'nin Irak'ta İran tipi bir İslam devleti kurulmasına sessiz kalmayacağı kesindi. Ayrıca Suriye'nin, I.Dünya Savaşı sonun da Irak'a verilen Musul'un petrollerini almaya çalışacağı, Osmanlı döneminde Şam vilayetine bağlı olan Musul'da kendilerine yakın bir yapılanma görmeye çalıştıkları iddia ediliyordu. **Nokta** dergisinde olası bir Irak yenilgisinin, iki müttefiki, Suriye ve İran'ı birbirlerinin karşısına çıkaracağı iddia ediliyordu.[817]

Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'de Ankara'ya ani bir ziyaret gerçekleştirecekti. Bu ziyaretin İran'ın Kerkük saldırısına denk düşmesi önemliydi. Aziz'in ziyaretinin nedeni konusunda farklı spekülasyonlar yapılıyordu. Aziz'in ziyaretiyle ilgili ilk olasılık, sıkışan Irak'ın Türkiye'den savaşın durdurulması için çaba göstermesini sağlamaya yönelik olabileceğiydi. Diğer bir olasılıkta Kerkük-Yumurtalık boru hattını İran'ın vurabileceğini açıklamasının ardından böyle bir gelişmeden zarar görebilecek olan iki ülkenin karşılıklı görüşme isteği isteğiydi. Kuzey Irak'ın bazı bölgeleri Mesud Barzani'nin kontrolüne geçmişti. Bu gelişmeninde görüşmenin konularından birisini oluşturmasıda mümkündü. [818] Tarık Aziz'in ziyareti hakkında Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nazmi Akıman ise Tarık Aziz'in destek için gelmediğini, Saddam Hüseyin'in bir mesajını Evren'e getirdiğini ve mesajın iyi dilekler içeren bir mesaj olduğunu söyleyecekti. Geliş amacı ise "bölgedeki son durumla" ilgili olarak bilgi vermekti. Türkiye tarafsızlığını da halen devam ettiriyordu. Akıman'a göre, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı operasyonun

---

816 Sami Kohen, "Yeni Cephe...", **Milliyet,** 26 Temmuz 1983, s.5
817 "Irak içten mi çatırdıyor", **Nokta,** 9-16 Temmuz 1983, s. 23-24
818 "Irak destek istiyor", **Cumhuriyet,** 4 Ağustos 1983, s.1,6

Irak'ı rahatlatarak İran'ın aleyhine bir denge değişikliği yarattığı şeklindeki bir yorumda doğru değidi. Türkiye "bıçak kemiğe dayandığı" için bu operasyonu yapmıştı. [819]

Kamuran İnan da **Nokta**'ya verdiği mülakatta Türkiye açısından savaşa bakışını belirleyecek iki önemli unsurun, Kerkük ve petrol ihtiyacımızın %50'sini karşıladığımız Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı olduğunu ifade ediyordu. İnan, İran'ın Irak'ı zayıflatmaya çalışırken Türkiye'nin de çıkarlarını dikkate almak zorunda olduğunu, aksi taktirde Türkiye'nin istemeyerek de olsa savaşa yönelik bazı önlemler alabileceğini belirtiyordu. [820] **Nokta,** bölgenin Türkiye açısından önemli diğer bir boyutunu, ekonomik boyutunu gündeme getiriyordu. Savaş dış ticarette bir patlamaya sebep olurken, inşaat sektörü ödeme problemleri yüzünden sorunlarla karşılaşmıştı. Irak'taki inşaatların önemli bir bölümü İran'ın saldırdığı Kuzey Irak'taydı ve yeni açılan Hac Umran cephesi bu nedenle de önemliydi.[821]

İran'ın Kerkük'e yönelik saldırısının basının savaşı tekrar birinci sayfaya taşımasına neden olduğu görülüyordu. Boru hattını, İran'ın imha edeceği veya ele geçireceği endişesi, basında da ağırlıklı olarak yer buluyordu. **Cumhuriyet** gazetesin de Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin boru hattının tehlikede olduğu yönündeki görüşlerin abartılı olduğunu, bunun "mevcut belirtiler bakımından oldukça zayıf" bir ihtimal olduğunu söylediği ifade ediliyordu. Habere göre yetkili, Türkiye için önemli olanın, boru hattının Irak'ın sınırları içerisinde olan bölümlerinin bombalanması olduğu, bunun bir endişeye sebep olabileceği, ancak bu endişeleri destekleyecek somut verilerin henüz var olmadığını belirtiyordu. Türk basınında çıkan haberlerde yekiliye göre çelişkiliydi. Bakanlık yetkilisinin bu konuda İran'la yapılan görüşmeler hakkındaki sözlerinden yapılan alıntılar gazetede yer alıyordu. Bakanlık yetkilisi, "Bu konudaki inanç ve düşünceleri, İran'ın çeşitli fırsatlarda Türkiye'ye verdiği güvencelerin oluşturduğunu ve boru hattının Türkiye için taşıdığı hayati önemin İranlı yöneticilerce yeterince kavranmış olduğunu" söylemişti. Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in ziyaretinin amacını Dışişleri Bakanlığı

---

[819] "Türkiye'nin tarafsızlığı sürüyor", **Cumhuriyet,** 5 Ağustos 1983, s.1,9
[820] "İstemeyerekte olsa tedbir alabiliriz", **Nokta,** 8-14 Ağustos 1983, s.24-25.
[821] "Bitmeyen kin, dinmeyen kan", **Nokta**, 8-14 Ağustos 1983, s.20-25

şöyle açıklıyordu: “... Bölgedeki azınlıkların yoğunlaşan hareketliliğine ve muhtemel gelişmelere karşı Türkiye’nin alacağı kesin tutumu, görüşüp konuşmak ve petrol

boru hattının İran bombardımanlarına hedef olması halinde Türkiye'nin muhtemel tutumunun ne olacağını öğrenmek amacına yöneliktir." [822]

Ergun Balcı'da yorumunda İran'ın Kerkük'e yönelik saldırısını ele alarak, İran'ın Kuzey Irak'a yönelmesi ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını bombalama ihtimalinin Türk basınında "haklı bir kaygıya" neden olduğunu, bu durumun Türkiye'nin ekonomisine zarar vereceğini belirtiyordu. Basın konuyu hassasiyetle takip etmeye başlamıştı. Buraya kadar basının tutumunu makul karşılayan Balcı devamında ise, "Ne var ki, biraz da gazetecilik heyecanı ile sanırız petrol boru hattına karşı tehlike abartıldı. İran saldırısı olduğundan da büyük gösterildi ve zaman zaman cephedeki askeri durumun gereken değerlendirmesi yerine, sansasyon haberciliğe kaçıldı. Böylece İran'ın Kerkük bölgesini ele geçirmek üzere olduğu, petrol boru hattının çok büyük ve yakın bir tehlike içinde bulunduğu verildi..."[823]

Ergun Balcı, Türk basının da "İran ordusu yıldırım hızı ile Kerkük'e doğru ilerliyor" şeklinde manşetler atıldığı sırada İran Dışişleri Bakanı Velayeti'nin operasyonunun amacına ulaştığını söylediği, bunun da anlamının operasyonun bitmiş olduğuydu. Balcı, **The Economist** dergisinde çıkan yazıda bölge şartlarının ve Irak'ın iyi tahkim edilmiş mevzilerinin İran'ı durmak zorunda bıraktığının yazıldığını belirtiyordu. Balcı'ya göre bu saldırı, stratejik bir hedefe yönelik olmaktan çok, Harg adasını bombalayarak İran'ı sıkıştıran Irak'ı bu şekilde psikolojik olarak baskı altına almayı amaçlıyordu. İran saldırısının bu kadar önemli olmadığı yönünde örnekler vermeye devam eden Balcı, BBC'nin bölgedeki Kürt asıllı muhabiri de İran'ın ele geçirdiğini belirttiği Hac Umran garnizonunun da Irak sınırının 5-6 kilometre içinde olduğunu belirtmişti. Balcı'ya göre garnizon, Irak sınırından 18 km içerde değildi ve İran ordusu da daha ileriye hareket edememişti. Balcı ayrıca, yabancı askeri uzmanların bölgedeki İran mevzilerinin iyi tahkim edilmiş olduklarını ve tankcı desteği yeterli olmadığı için İran'ın başarılı olmasının zor olduğunu belirttiklerini aktarıyordu. Balcı bu örneklerinin ardından ise Türk basınının tutumunu eleştirerek şöyle diyordu. "Hac Umran yöresinde sona ermiş olan İran saldırısını haberciliğin

---

822 "Ankara: İran Kerkük'ü bombalamaz", **Cumhuriyet,** 6 Ağustos 1983, s.5
823 "Ergun Balcı Boru hattı tehlikede mi?", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1983, s.5

eğilimi içinde her gün heyecanlı biçimde vermeye çalışmak yerine, sorunun uzun vadede Türkiye'yi ilgilendirebilecek diğer yanları üzerinde durmak sanırız daha yararlı olacaktır.[824]

Balcı'nın Türk basınını sansasyona kaçmakla suçlayan yorumuyla neyi vurgulamaya çalıştığı net değildi. Balcı'nın tepkisinin yapılan yorumlarla kamuoyunun yanlış yönlendirilmesi mi? veya Türkiye'nin savaşta taraf olarak gözükmesine mi? Yoksa savaşın içine çekilmek istenmesinemiydi? **Cumhuriyet**'in bu konuya yaklaşımından Türkiye'nin "tarafsızlığının" bozulmuş olduğu anlaşılıyordu. Esasında boru hattı konusunda Türkiye taraftı, ancak **Cumhuriyet** boru hattı için bir endişenin var olmadığını vurgulamaya çalışıyordu. Türk basınındaki sansasyonel haberler, "acaba İran açısından Türkiye'nin konuya verdiği önemi ve kamuoyunun hassasiyetini algılamasına olumlu etkisi olamaz mıydı? Bu nokta basının konuları ele alışlarında dikkate alınması gereken bir husus olmalıdır. Diğer bir hususta  Ergun Balcı'nın ve **Cumhuriyet** gazetesinin savaşı Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı temelinde almasına karşın, Sami Kohen'in Kerkük'ü savaşta açılan yeni bir cephe ve Irak'ın iç işi olarak görmesi ilginçtir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nazmi Akıman, Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'in ziyaretiyle ilgili olarak yaptığı açıklamada,

"Bu ziyareti iyi ilişkiler içinde bulunan iki komşu ülke arasında olağan görüş alış verişine yönelen bir ziyaret olarak değerlendirmek gerekir... Türkiye, İran ile Irak arasındaki savaşı büyük bir endişeyle takip etmektedir. Savaşın bir an önce bitmesi için her şeyi teşvik etmektedir. Türkiye gerek kendi başına, gerekse İslam iyi niyet komitesi çerçevesinde çeşitli defalar girişimde bulunmuştur. Ancak bir sonuç elde edememiştir. Harbin devamı bölge için tehlikelidir. Bu savaşın barışla biran önce sonuçlanıp bitmesini bekliyoruz"[825] diyordu. Dışişleri çevreleri Aziz'in ziyaretinin , "Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in sözlü olduğu anlaşılan ve savaşla ilgili gelişmelerin yer aldığı mesajını" getirmek için olduğunu belirtiyorlardı.

---

824 **a.g.e.**,
825 "Akıman: Tarık Aziz arabuluculuk teklifi ile gelmedi", **Milliyet,** 5 Ağustos 1983, s.1,13

Ancak bazı yetkililere göre ise ziyaret, Türkiye'den dolaylı manevi destek aramaya yönelikti. [826]

Teoman Erel, Türkmen'in ani Bağdat ziyareti ve Saddam'la sözlü bir mesaj iletmasi ve Irak Dışişleri Bakanı'nın da ertesi gün Saddam'ın mesajını Evren'e iletmek üzere Ankara'ya gelişini makalesinde yorumluyordu. Erel, Aziz'in ziyaretinin Türkmen'in götürdüğü mesaja cevabı mesaj getirmek için yapıldığı şeklinde **Associated Press**'te verildiğini belirterek uzman meslektaşlarının bu haber için tek kelime kullandıkları "yalandır" dediklerini ifade ediyordu. Türkiye'nin "Ortadoğu çorbasına" karıştırılmak istendiğini ve itidalli davranılması gerektiğini ifade eden Erel'e göre, Türk Dışişleri İran'ın Kerkük saldırısını sınırlı görüyordu. Bölgedeki Kürtlerin desteklenmesi yeni bir hadise değildi. Her iki ülke de Kürtleri birbirlerine karşı kullanıyorlardı. Irak'ın kuzeyinde bir boşluk vardı. Buradaki savaşta bu boşluğu doldurmak için yapılıyordu. Erel, bu tür boşlukların Humeyni ve Saddam dışındaki güçler tarafından da doldurulmak istenebileceğini ve işte o zaman "palavraların yerini gerçek zelzeleler ve dehşetengiz gelişmeler alabilir" diyordu. [827]

**Milliyet** gazetesi Kerkük'e yönelik İran saldırısını, "Türkiye'nin çıkarlarını tehlikeye sokan bir saldırı" olarak ele almaktan özenle kaçınıyordu. Teoman Erel'de bu tip yorumları ve haberleri "palavra" olarak değerlendirmesi, **Cumhuriyet**'in tarafsızlığını korunması ısrarıyla örtüşüyordu. Yalnız dikkati çeken husus, **Cumhuriyet'**te bu konuda diğer gazetelerde çıktığı iddia edilen "asparagas" haberlerin asılsız olduğu kanıtlanmaya çalışılırken, **Milliyet**'in bu gelişmeye hiç değinmemesi ve İran saldırısını, Irak'a yönelik saldırının bir parçası olarak değerlendirme gayretiydi. Dışişleri Bakanı İlter Türkmen aniden Diyarbakır'a gidecekti. Dışişleri Bakanlığı'ndan ise bakanın gezisiyle ilgili şu açıklama gelecekti:

> "Dışişleri Bakanı bir süreden beri bu bölgeye gidip gelmek istediğini, Habur Kapısı ve Irak sınırını üzerinde karşı tarafla görüşmeler yaparken bölgeyi tanımakta yarar olduğunu söylüyordu. Bakan bu yöreye şimdiye kadar hiç gitmediğini belirtmekteydi. Bu hafta sonu tatilinden yararlanarak iki gün için bu geziyi yapmaya karar vermiş. Enformasyon bürosu da bu olayı bakan yola çıktıktan sonra öğrendi. Bu gezinin Irak'tan bir yetkiliyle buluşmak ya da bazı gizli temaslar yapmak gibi herhangi bir amacı yoktur, böyle bir planda yoktur. Sırf bir bölgeyi tanıma gezisidir."[828]

---

826 **a.g.e.**,

827 Teoman Erel, "Palavranın ötesindeki tehlike," **Milliyet,** 5 Ağustos 1983, s.5

828 "Türkmen, Diyarbakır'da incelemelerde bulunuyor", **Milliyet,** 7 Ağustos 1983, s.1,12

Bakan'a yakın bir kaynağın da,

"Türkmen bu geziyi geçen hafta başında planlamıştır. Tarık Aziz'in Ankara'ya gelişinden önceydi, daha doğrusu Tarık Aziz'in ziyareti ile hiçbir ilgisi yoktur. Bakan uluslararası görüşmeler de üzerinde durulan, sınır güvenliği geçiş sorunları gibi konularla ilgili bulunan bu yöreyi ilk kez yakından tanımak gerektiğini düşündü, gidişinin başka bir amacı yoktur" dediği aktarılıyordu.[829]

İran'ın Kuzey Irak'ta ele geçirdiği bölgeleri Barzani'ye bıraktığı haberleri basında yer alırken bu gelişmeyle ilgili olarak Mehmet Barlas'ta İran'ın bu hareketini şöyle yorumlamaktadır: "...Hatta bu durumdaki ülkeler zaman zaman düşmanlarına zarar vereceği inancı ile bir süre sonra kendi bütünlüklerini sarsacağı kesin olan davranışlara girerler. Nitekim İran ile Irak arasındaki ilişkilerde, bu hatanın yapıldığına defalarca tanık olunmuştur. İran ilişkileri gerginleştiği zamanlarda, yönetimde ister devrik Şah, isterse Humeyni olsun Irak'taki bazı etnik ve dini grupları silahlandırmak yolunu seçmiştir. Son haberlere göre İranlılar yine aynı tutum içinde, Irak'a karşı Barzani hareketini desteklemektedir. Oysa aynı İran, yakın tarihteki "Mahabat" devletinin yine Barzaniciler tarafından kendi toprakları üzerinde kurulduğunu bilmektedir. Yani İran aslında bölgenin bölünme ve paylaşılma hadiselerine hedef olan en müsait ülkesidir..."[830]

İran Dışişleri Bakanı Velayeti, İran Dışişleri Bakanlığı siyasi işler Genel Müdürü Lavasani aracılığıyla Türkmen'e bir mesaj iletiyordu. Lavasani'nin getirdiği mesaj da "... Tahran hükümetinin, gerek sınırlarına yaklaşan ve giderek daha kanlı ve tehlikeli hale gelen çarpışmalarla Türkiye'nin çıkarlarına halel gelmeyeceği, Kerkük–İskenderun boru hattını atıl bırakacak bir plan bulunmadığı konusunda Ankara'ya güvence vermesi büyük bir olasılık olarak görülüyor" denildiği ileri sürülüyordu.[831] İran Dışişleri Bakanı Vekili Ahmet Azizi, Türkiye'nin çıkarlarını ve toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu belirtiyordu. Konuşmasının devamında Azizi boru hattını, Türkiye-Irak boru hattı olarak değil, Irak'a ait boru hattı olarak gördüklerini belirterek, Türkiye'nin ekonomik olarak zarar görmemesi için gayret

---

829 **a.g.e.**,

830 Mehmet Barlas, "Türkiye ve Güneydoğu", **Milliyet,** 4 Ağustos 1983, s.1

edeceklerini söyleyecekti.[832] İranlı bakan bu açıklamasıyla Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını tasvip etmediklerini belirtmiş oluyordu. Petrol boru hattı konusunda ise "dokunmayız" demek yerine "telafi ederiz" diyordu. Bununda anlamı boru hattını vurabilirlerdi. Balcı, Türk basınından bazılarını "evhamlı ve abartılı" haber yazmakla itham ederken yine **Cumhuriyet** bu tehlikenin devam ettiğini ilan etmiş oluyordu**.** **Milliyet**'de İran-Irak Savaşı ile ilgili olarak yapılan açık oturum da İran'ın kuzeyde cephe açmasını stratejik bir hata olarak gören Karaosmanoğlu'na göre, İran ne amacını ve ne de bu konuda lojistik ve diğer güçlerini iyi hesaplayamamıştı. Ali Kaynar da Irak'ın tek gelir kaynağının petrol olduğunu, onunda kuzey de olduğunu ve güneyin kapalı olduğunu, savaşında bu nedenle bu bölgede yoğunlaştığını iddia ediyordu. Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetinin İran tarafından anlaşıldığının görüldüğünü belirten Orhan Eralp'te Kürtleri kışkırtarak Irak içinde huzursuzluk çıkarmak isteyen İran'ın bunda başarılı olamadığını ileri sürmekteydi.[833]

İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Gencidost düzenlediği basın toplantısında İran'ın Kuzey Irak'taki Kürtlere destek verdiği konusundaki haberler konusunda da şöyle diyordu: "...Peşmergelere bağımsız bir devlet kurma izni verdiğimiz söylendi. Bu tamamen yalan bir söylenti. Bu söylentileri emperyalist ülkeler, Türkiye ile İran arasındaki dostluğu bozmak için maksatlı olarak çıkartıyorlar..."[834]

Sami Kohen de İran'ın Kerkük'e yönelik başlattığı yeni saldırı ve Türk dış politikasını konu alan makalesin de, Türkiye'nin tarafsız tutumunu muhafaza ettiğini belirtiyordu. Kohen'e göre savaşın aldığı boyut, Türkiye için yeni endişeler taşımaktaydı. Kerkük-Yumurtalık hattına yönelik olarak İran'ın burayı hedef aldığı şeklinde İran Meclis Başkanı'nın yaptığı açıklama ardından İran, bölge de Irak rejimini zayıflatmak için bölgedeki Kürtler'e verdiği desteği artırmıştı.

Kohen, İran'ın Saddam Hüseyin rejimini devirme amacını da üstü kapalı şekilde eleştiriyordu. Kohen bu konuyla ilgili olarak "... savaşın devamın da güdülen esas hedef, şimdiki yönetimlerin devrilmesi, yeni bir siyasal düzenin kurulmasıdır.

---

831 "Velayeti, Türkmen'e mesaj gönderdi", **Milliyet,** 9 Ağustos 1983, s.1,13

832 "Petrol boru hattı zarar görecek olursa İran telafi edecek", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1983, s.1,9

833 "Sami Kohen, Ali Karaosmanoğlu vd., Daha tehlikeli olabilir mi?", **Milliyet,** 14 Ağustos 1983, s.6

Bu müdahaleci tutum, bölgede mevcut siyasal güç dengesini alt üst edebilir ve hatta bölge dışındaki devletlerinde bulaşmasına yol açabilir...”[835] demektedir. Kohen’e göre Türkiye, çıkarlarına zarar gelmemesi konusundaki uyarılara cevap almıştı. İran Dışişleri Bakanı Velayeti’nin Türkiye’nin hassasiyetlerinin dikkate alındığına dair sözlerinin Ankara’yı bu konuda rahatlattığını belirten Kohen, yeniden İran’a yönelik bir gönderme yaparak “... Türkiye iki ülkenin rejimlerini siyasal davranışlarını kendi iç işleri olarak görmektedir. Kuşkusuz Ankara, komşularının da aynı şekilde davranmalarını bekliyor...” demektedir. Savaşa yönelik olarak Türkiye’nin yapabilecekleri konusunda ise Kohen şöyle diyordu: “... Türkiye’nin tek yapabileceği şey tarafları bir an önce ateşi kesmeye teşvik etmek ve çatışmaların sürmesinin bölgede yaratacağı yeni tehlikeler üzerinde uyarıda bulunmaktır...” [836]. Türkiye-İran ekonomik ilişkilerine de vurgu yapan Kohen’in isim vermeden İran’ı Saddam’ı devirme hedefi konusunda eleştirmesi Kohen’in daha önceki yorumlarına göre İran’a daha sert bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. İran Cumhurbaşkanı Ali Hamaney de yaptığı açıklamada Türkiye ile ilişkilere önem verdiklerini belirterek şöyle demektedir: “Türkiye’nin çıkarlarını zedeleyici her türlü davranıştan kaçınmak isteriz. Kardeş ve dost ülke Türkiye’nin zarar göreceği herhangi bir girişim dostluğumuzu tehlikeye atacağından, böyle bir şeyden kaçınmamız gerekmektedir.”[837]

Takip edilen basına yansıdığı kadarıyla İran, Türkiye’nin bu konudaki hassasiyetini anlayarak özenli hareket edeceğini açıklamıştı. Basın da bu konuda “milli politika” temelinde bir oydaşı sağlanmış gözükürken, İran’ın yapması gerekenler konusunda ise özellikle makalelerde önemli farklılıklar gözlemlenmiştir.

---

834 “Gencidost: “Irak’la sonsuza kadar savaşabiliriz”, **Milliyet,** 16 Ağustos 1983, s.5
835 Sami Kohen “Dostça uyarı”, **Milliyet**, 1 Eylül 1983, s.5
836 **a.g.e.**,
837 “İran:Türkiye’nin çıkarını zedeleyen davranışta bulunmayız”, **Cumhuriyet,** 13 Kasım 1983, s.4

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# 3. TÜRK BASININDA 1984-1988 DÖNEMİ İRAN-IRAK SAVAŞI

## 3.1. Tanker Savaşlarının Türk Basınında Yer Alışı

### 3.1.1. Ocak 1984-Ocak 1985 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1984 yılında Türk basınında savaşla ilgili olarak öne çıkan konular, Körfez'de başlayan "tanker savaşları" bu savaşların olası sonuçları, "tanker savaşları"nda vurulan Türk tankerleri ve Türkiye'nin savaşa yönelik politikasıydı. Ayrıca "savaşın devamında süper güçlerin rolü" ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta teröristlere yönelik sıcak takip operasyonu da yıl içinde basında öne çıkan diğer başlıkları oluşturacaktı.

Irak, İran'ı barışa zorlamak için 1984 yılı boyunca İran'dan petrol alan tankerlere yönelik saldırılar düzenleyecekti. Bu şekilde İran'ı ekonomik olarak zorlayacak, diğer yandan da savaşı, üçüncü tarafların da dahil olduğu uluslararası bir sorun haline getirecekti. Irak Deniz Kuvvetleri Komutanı Abid Muhammed Abdullah'ın İran'ın tüm limanlarına gelen gemilere milliyetlerine bakılmaksızın ateş açılacağını ilan edecekti. Irak savaş alanını daha önce Harg adasının etrafı olarak belirtmesine karşın aralarında Mor Transporter isimli Türk şilebinin de bulunduğu 45 yabancı gemiyi, son bir buçuk yılda bu alanın dışında vuracaktı.[838] "Tanker savaşları"nın başlaması, Iran-Irak Savaş'ının bölgesel bir savaşa dönüşme riskini artıracaktır. Başta Amerika olmak üzere bu bölgedeki petrole bağımlı Batı ülkelerinide Körfez'in gemi trafiğine kapanmasına müsade etmeyecekleri şeklindeki demeçleri ve İran'ın buna karşıt Körfez'i kapatırız tehditleri, Türk basınında sıkça yer bulacaktı. [839] Körfez'deki bir İran uçağına Amerikan savaş gemisinden kendisine

[838] "Irak, İran limanlarına giren gemilere ateş açacak", **Milliyet**, 31 Ocak 1984, s.1,5
[839] "İran Hürmüz'ü kapatırsa ABD harekete geçecek", **Milliyet**, 26 Şubat 1984, s. 5

fazla yaklaştığı gerekçesiyle uyarı ateşi açıldığı haberi basında yer alıyordu. Haberde Amerika'nın bölgede meydana gelecek her türlü gelişmeye hazır olduğunu söylediği aktarılırken Washington'dan yapılan açıklama da, "Biz çok iyi niyetli arabuluculuk girişiminde bulunuyoruz. İran'ın ateşkes için yapılan çağrıları red etmesi esef vericidir" deniyordu.[840] Bu ilk Amerika-İran karşılaşması olduğu kadar savaşın uluslararası bir nitelik kazanabileceğinin de ilk sinyali gibiydi. Amerika, bir taraftan İran'la karşılaşırken diğer taraftan da Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek, Körfez politikasına meşruiyet sağlamaya çalışıyordu. **Milliyet** gazetesin de verilen haberde, Amerika'nın "izin verdikleri taktirde" Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin hava savunmasını sağlayabileceğini bildirdiği, ancak Körfez ülkelerinin buna sıcak bakmadıklarını belirtiliyordu. Japonya ise tankerlerinin bombalanması üzerine tankerlerinin İran limanlarından dolum yapmalarını durduğunu açıklayacaktı. Altı Körfez ülkesinin dışişlerini bakanları Arap Birliği ve BM Güvenlik Konseyi'nden Körfez'in güvenliği için bir karar almasını isteyeceklerdi. Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri ise Riyad'ta İran'a karşı Ortak Arap stratejisini belirlemek ve "İran'ın saldırganlığına karşı alınacak tedbirleri" görüşmek üzere acil olarak toplanacaklardı.[841]

Amerika ve Körfez ülkeleri bölgedeki tanker trafiğinin güvenliğini sağlamaya gayret ederlerken, Irak ise tankerlere saldırarak, bölgedeki sorunu uluslararası bir sorun haline getirmeye çalışıyordu. Irak'ın düşüncesi savaşa özellikle süper güçleri dahil ederek, İran'ı barışa zorlayabilmekti. İran da Irak'ın tankerlere yönelik saldırılarına aynı şekilde yanıt verecekti. Körfez'de ilk önce İran'ın Yanbu isimli bir Suudi tankeri, ardından da Irak'ın Panama bandırmalı bir tankeri vurması ve batırması gerilimi tırmandıracaktı. Amerikan müdahalesi söylentisi ve Körfez ülkelerinin İran'ı suçlayan demeçleri, bu gerginliğin boyutlarını daha da artıracaktı. Batı'da "tanker savaşları" olarak bilinen bu savaşları yorumlayan Cengiz Çandar da Irak'ın çaresizlikten başvurduğu bu yola İran'ın da aynı şekilde yanıt vermesinin gerekli olmadığını ifade ediyordu. Çandar, Amerika'nın tutumu için ise rehineler krizinde de görüldüğü gibi Amerika'nın, kararsız ve birbiriyle bağlantılı olmayan

---

840 "Amerika savaş gemisi İran uçağına ateş açtı", **Milliyet**, 29 Şubat 1984, s.1,13
841 "Amerika Körfez'in savunmasını üstlenmek istiyor", **Tercüman**, 19 Mayıs 1984, s.1,10

politikalar takip ettiğini bunu İran'ın da gayet iyi bildiğini ileri sürüyordu. Çandar'a göre özellikle seçim arifesindeki Amerika böyle bir müdahale yapamazdı. Mevcut tutumundan da bu anlaşılıyordu.[842] Armaoğlu'da bu konuyu makalesine taşıyarak, Suudi Arabistan ve Mobil şirketine ait Yanbu isimli tankerin Suudi Arabistan karasuları içinde bombalanmasının çok tehlikeli bir gelişme olduğunu ileri sürecekti. Armaoğlu'na göre, benzer saldırıları Irak da İran'ın Harg adası etrafındaki tankerlere yönelik olarak yapmıştı. İki ülke savaş uçakları tarafından yapılan saldırılar, Körfez'i tehlikeli hale getiriyordu. Bu durum petrolünü Körfez'den alan Batı'lı ülkeleri harekete geçirecekti. Ayrıca, İngiltere ve Amerika alınacak önlemleri görüşmeye başlayacaklardı. İran'ın Kuveyt ve Suudi tankerlerine yönelik saldırıldırısı ciddi gelişmelere neden olabilirdi.[843]

Türk Dişişleri Bakanlığı'ndan Körfez'de iki tankere yapılan saldırıyla ilgili olarak yapılan açıklama da şöyle deniyordu: "Böyle bir gelişmenin önlenmesinde istisnasız bütün ülkelerin önemli yararı bulunduğuna inandığımız için, tarafların sorumlulukla davranacaklarını ve en azından bu gibi tehlikeli davranışlardan kaçınacaklarını ümid ediyoruz."[844] Mukbil Özyörük ün değerlendirmesine göreyse, "hatalı hesaplarla başlayan İran-Irak Savaşı, büyük kayıplara neden olan mantıksız ve sonuçsuz bir savaş olarak "Körfez'i son noktasına süratle ..." yaklaştırmaktadır. Artık yapılması gereken şey savaşın sınırlarının belirlenmesini sağlamak değil savaşı en kısa sürede sona erdirmek olmalıydı.[845] Tunus'ta biraraya gelen Arap Birliği Bakanlar Konseyi, Körfez'de son haftalarda sivil gemilere yönelik artan saldırıları görüşecekti. Ürdün, Tunus, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Kuzey Yemen ve Birleşik Arap Birlikleri tarafından sunulan "İran'ın Körfez'deki sivil gemilere karşı sürdürdüğü hava saldırıları ve Irak ile görüşme masasına oturmaması sebebiyle kınanması" için sunulan karar tasarısı, Libya ve Suriye tarafından engellenecek ve son derece "ılımlı" ve İran'a karşı herhangi bir yaptırım öngörmeyen bir karar kabul edilecekti. Bu durum Arap Birliği'ndeki çatlaktan kaynaklanıyordu.[846] İran ve Irak'ın

---

842 Cengiz Çandar, "Gürültü büyük, ama tehlike uzak", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1984, s.1,6.
843 Fahir Armaoğlu "Körfez'de tırmanma", **Tercüman,** 23 Mayıs 1984, s.4
844 "Dışişleri, Körfez'deki Saldırıları, "tehlikeli bir gelişme" olarak niteledi", **Milliyet**, 19 Mayıs 1984, s.1,13
845 Mukbil Özyörük, "Körfez'deki savaş körfez'de kalmaz", **Tercüman**, 23 Mayıs 1984, s.6
846 "Arap dünyasında Körfez çatlağı", **Tercüman,** 21 Mayıs 1984, s.6

Körfez de seyreden tankerlere yönelik saldırıları bölgedeki gerginliği artırmaya devam ederken, Körfez ülkeleri İran'ı BM'ye şikayet edeceklerdi. Körfez'deki gelişmeleri iki gün öncesinde tehlikeden uzak gören Çandar da makalesinde gelinen noktayı tehlikeli olarak yorumluyordu. Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Abdulhalim Haddam İran'lı yetkililerle yaptığı görüşmelerin ardından yaptığı açıklamada, savaşın yayılmaması konusunda İran'la mutabık kaldıklarını söyleyecekti. Bunun İran'ın Suudi Arabistan ve Kuveyt'deki hedeflere saldırıda bulunmayacağı anlamına geldiği ileri sürülüyordu. Çandar'a göre bunda Suudi Arabistan'ın Irak'ın Harg adasına yönelik saldırıları durduracağı şeklinde İran'a verdiği vaadin de etkisi olmuştu. Çandar, İran'ın yumuşama işaretleri verdiği bir zamanda Irak'ın gerçekleştirdiği iki tankere yönelik saldırının Irak'ın kendisini destekleyen Kuveyt, Suudi Arabistan ve Amerika'dan bağımsız olarak harekete geçerek savaşı uluslararasılaştırma gayretinde olduğunu gösterdiğini iddia ediyordu. Çandar'a göre, Irak'ın İran'a yönelen tankerlere saldırırken düşüncesi, İran'ın bu saldırılara Suudi Arabistan'a yönelen tankerlere saldırmak suretiyle yanıt vermesi, bunun sonucunda da Amerika veya Batı'nın, İran'ı sıkıştırarak masaya oturtması veya cezalandırmasıdır. Sonuçta bugüne kadar bu senaryo oynanmıştır. Ancak yine de savaş uluslararası bir boyut kazanmanın uzağında gözüküyordu. Amerika Suudilere silah vermeyi kararlaştırarak, kendi müdahalesinin uzakta olduğunu gösteriyordu. Amerika açısından sorun Hürmüz Boğazı'nın trafiğe açık tutmanın ötesinde, İran'ın sıkıştığı taktirde Suudi Arabistan'ın petrol tesislerine intihar saldırıları yapması ihtimaliydi. Böyle bir durum, seçim yılına girmiş Amerika için çok ağır olacaktı. Ayrıca Körfez ülkelerindeki Şii nüfusun yoğunluğu da düşünüldüğün de gerek Amerika ve gerekse Körfez ülkelerinin bir yatıştırma politikası takip etmeleri çıkarlarına en uygun politika olarak gözüküyordu. Çandar sorunun Irak'ın kendisini destekleyen ülkelerce "Zapturapt" altına alınmasıyla yatışabileceğini belirtmektedir.[847] Armaoğlu bir sonraki yazısında Körfez'de tankerlere yönelik saldırılarla artan gerilimden bahsederek, İran'ın Körfez ülkelerine baskı yaparak onlarında Irak'a baskı yapmalarını sağlamaya çalıştığını ifade etmektedir. Armaoğlu

---

[847] "Körfez'de tanker avı", **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1984, s.1,11.

kendi açıklamasının yanlış çıkması durumunda olabilecek tehlikeleri de şöyle dile getirmektedir.

> "... eğer doğru ise İran uçaklarının Kuveyt ve Suudi Arabistan tankerlerine saldırması ve hem de Suudi Arabistan karasuları içinde bu işi yapması demek, bundan böyle İran'ın bütün Körfez ülkelerini karşısına almaya karar vermiş demektir. Böyle bir maceranın neticeleri çok karmaşık ve çok tehlikeli olabilir. Bir devletin gemisine hem de onun karasularını ihlal ederek saldırmak öyle basit bir hadise değildir. Ümit olunur ki İran işi bu kadarla noktalar ve daha öteye götürmek gibi bir maceraya girmez..."[848]

Armaoğlu'nun, Körfez'de tankerlere saldırıdan dolayı İran'ı suçlarken tarihe "tanker savaşları" olarak geçecek bu saldırıların Irak tarafından İran'ı barışa zorlamak için başlatıldığı gerçeğini ihmal ettiği görülmektedir. Kohen de Körfez de gelinen durumu "çılgınlık" olarak değerlendirirken bu noktaya gelinmesinin nedenini, İran'ın savaş başladıktan sonra Irak'ı denizden ablukaya alarak Irak'a Körfez'i kapatması üzerine, Irak'ın da İran'a zarar vermek için İran petrolünü taşıyan gemilere saldırılar düzenlemesi şeklinde açıklamaktadır. İran'ın da buna diğer Arap ülkelerinin tankerlerine saldırarak yanıt vermesiyle tansiyon iyice yükselecekti. Kohen bu durumda, Batı'nın ve Amerika'nın müdahalesinin gündeme geleceğini, Amerika'nın "öylesine önemli, hatta yaşamsal stratejik ve ekonomik bir değer taşıyan bölgenin Humeyni'nin etkinliği altına girmesini..." istemeyeceğini söylüyordu.[849] Kohen, Irak'ın "tankerler savaşı"nı başlatmasına gerekçe olarak İran'ın savaşın başından beri Körfez'de uyguladığı ablukayı gösterirken, Irak'ın neden bu ablukaya yanıt vermek için dört yıl beklediği sorusunu ise yanıtsız bırakıyordu.

"Tanker savaşıyla" şiddetlenen Körfez'deki savaşı yorumlayan Ergun Balcı İran'ın insan yoğun saldırılarını Irak'ın teknolojisi yüksek silahlarla yanıt vererek durdurduğunu, ancak Irak'ın gerek insan ve gerekse ekonomik açıdan kendinden güçlü İran karşısında eridiğini ileri sürmektedir. Balcı'ya göre Irak bu erimeyi durdurabilmek için bölgedeki gemileri bombalayarak diğer ülkelerin de savaşa müdahil olmasını ve İran'ın petrol ihracının düşmesini sağlamaya çalışıyordu. Sonuç

---

[848] Fahir Armaoğlu, "Körfez'de Kriz", **Tercüman**, 19 Mayıs 1984, s.4
[849] Sami Kohen, "Tehlike Çanları...", **Milliyet**, 22 Mayıs 1984, s.5

olarak ikinci hedefinde başarılı olmuş, İran'ın petrol ihracı %30 oranında düşmüştü. Balcı, Irak'ın uzun süreli bir savaşı kaldıracak bir potansiyelinin kalmadığını iddia etmektedir. Irak, tüm bölgeyi felakete götürebilecek bir eyleme geçebilecekti. Sovyetler'den aldığı söylenilen 700-800 kilometre menzilli SS-12 füzeleriyle Harg adasını vurabilirdi. Amerika'da Suudi Arabistan'a hava yakıt ikmal uçakları göndereceğini açıklyacaktı. Balcı, bu uçakların Amerikan pilotlar tarafından kullanılacağının dış basında yer aldığını, bunun anlamının da İran uçaklarının saldırısının Amerika'nın savaşa müdahil olmasına neden olabileceğini ileri sürüyordu. [850] Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklama da bölgede son dönemlerde gerçekleşen ticaret gemilerine yönelik saldırıların bölgede zaten var olan gerginlikleri daha da artıracağını belirtiyordu. Bakanlık açıklamasının devamında ise "Son zamanlarda Körfez'de ticaret gemilerine karşı girişilen saldırıların yarattığı durum, hiçbir ülkenin menfaatine uygun ve müsait değildir. İnşallah yakında müsait hale gelir" deniliyordu. [851]

Körfez'de gerilim artarken, Körfez ülkelerinin de bölgede yabancı kuvvetlerin olmasına karşı tutumlarında değişim gözleniyordu. Bu tutum değişikliği, Kuveyt Emiri el Sabah'ın **Milliyet**'te yer alan demecinde görülüyordu. El Sabah demecinde şöyle diyordu. "...Batı ülkelerinin petrol taşıyan gemilerini korumak amacıyla bölgeye bir müdahalede bulunmaları halinde Körfez ülkelerinin buna karşı çıkma hakkı olmadığını, Körfez'in sadece Araplara ait olmadığını, uluslararası bir nitelik taşıdığını..."[852] söylüyordu. Bu demeç "Körfez, Körfez ülkelerine aittir" ilkesinden bir sapma anlamı taşıyordu. Ancak demecinin devamında ise Kuveyt'in yabancı üslere hala sıcak bakmadığı da görülüyordu. Bu durum El Sabah'ın şu sözlerinden anlaşılıyordu: "Körfez Avrupa ve Asya ülkeleri için hayati bir önem taşımaktadır. Bu ülkelerin bölgeye müdahalesi bizi ilgilendirmez. Ancak bunun için ülkemde üsler kurulmasını kabul edemem." Halife El Sabah ayrıca, Amerika'nın "hareketsiz kalmasını" istemediğini de demecine ekliyordu.[853] Kuveyt bölgede tankerlere yönelik saldırıları durdurması için yabancı güçleri davet ederken, Irak

---

[850] Ergun Balcı, "Körfez'de Durum", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1984, s.3.
[851] "Türkiye Körfez'de ticaret gemilerine yapılan saldırıları kınadı", **Tercüman**, 19 Mayıs 1984, s.5
[852] "Körfez'de güvenlik koridoru oluşturuldu", **Milliyet**, 22 Mayıs 1984, s.1,13
[853] **a.g.e.,**

Başbakan Birinci Yardımcısı Ramazan da tanker saldırılarına devam edeceklerini açıklıyordu. Özal'ın Bağdat ziyareti sırasında Kenan Akın'la konuşan Ramazan, Körfez'deki kontrollerini daha da sıklaştıracaklarını belirterek, Körfez'deki tüm gemilere saldırmalarının doğal olduğunu kendilerinin bir ölüm-kalım savaşında olduklarını iddia edecektir. Körfez'in gemi trafiğine kapatılması konusunda ise "şileplerin bombalanması yüzünden Hürmüz Boğazı kapatılamaz. Ayrıca Körfez'deki herhangi bir tırmanma, Irak'ın aleyhine olur. Zira başta, Irak olmak üzere bütün Körfez ülkeleri Körfez'i korumak için hazırlıklarını tamamlamışlardır" diyordu.[854] Ramazan'ın ifadelerinden anlaşılan, Irak yabancı güçleri bölgeye müdahale etmeleri için çıkardığı davetiye ye icabet etmelerini çabuklaştırmaya gayret ediyordu. Körfez savaşında üçüncü ülkelerin İran ve Irak'a yönelik politikalarını yorumlayan Balcı, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin politikalarını eleştiriyordu. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun "Körfez savaşında ABD ile Sovyetler Birliği belki de tarihlerinde ilk kez aynı ülkeyi destekliyorlar" dediğini belirterek destekleme nedenleri farklı olmasına karşın, desteğin paralel olmasına vurgu yapıyordu. Balcı, Halefoğlu'nun sözlerini ise şöyle yorumluyordu: "... Körfez savaşında tek yönlü davranıp, ülkelerden sadece birini destekleyerek ya da suçlayarak bunalımı sona erdirmek olanaksızdır. Halefoğlu Washington'da iken de ABD ile Batılı ülkelere bu gerçeği anlatmaya çalışmış ve sadece İran'a yüklenip, Irak'ı desteklemenin pek akılcı bir yol olmayacağını belirtmiştir. ..."[855] Körfez ülkelerinin Batılı ülkeleri savaşta pasif davranmakla eleştirdikleri ve duruma müdahale etmelerini istediklerini ifade eden Balcı, Türkiye'nin bölgeye dış güçlerin müdahelesine karşı çıktığını ileri sürüyordu. Balcı'ya göre"... Türkiye, çeşitli çıkar hesaplarının bir yana itilerek, bu kötü savaşın sona erdirilmesi için İran'la Irak'a eşit biçimde telkinde bulunulmasını ve sadece İran'ı suçlamaktan kaçınılmasını istemektedir. Bu tutumu ile de bölgede tarihsel ağırlığı ile uyumlu güvenilir bir devlet olarak sahnede görünmektedir..."[856] Balcı savaşan her iki ülkenin de Türkiye'nin tutumunu övmekle birlikte kendi yanlarında olmasını istediklerini,

---

[854] "Komşumuz Türkiye ile iftihar ediyoruz", **Tercüman,** 1984, s.5
[855] Ergun Balcı, "Körfez ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1984, s.3.
[856] **a.g.e.**,

İran'ın bir komplo karşısında olduğunu ifade ederek Türkiye'nin desteğini istediğini, Türkiye'nin de İran'a karşı oluşturulan ittifakın dışında kalarak İran'a yardım ettiğini ifade etmektedir. Türkiye'nin bu tutumunun bazı Arap ülkelerini hoşnut etmeyebileceğini ileri süren Balcı, "...Bugün dış baskılarla dost İran'a karşı tavır almayan Türkiye, yarın da yine dış baskılar nedeni ile dost Irak'a ya da diğer dost Arap ülkelerine karşı tavır almaz..." demektedir. [857]

İran'ın Harg adasından petrol almak için Körfez'e giren Türk bandıralı Umum Nakliyat'a ait Büyük Hun tankeri, adanın 80 km açığında Irak uçakları tarafından vurulacak ve mürettebattan üç kişinin kaybolduğu iki kişinin ise yaralandığı açıklanacaktı.[858] Irak hükümeti saldırıdan dolayı Türk şirketine tazminat ödemeyeceğini açıklıyordu. Diğer yandan Körfez'de Suudi Arabistan Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların karasuları üzerinde kimliği belirsiz bir savaş uçağını düşürdükleri haberi basına yansıyacaktı. Bu uçağın İran uçağı olabileceği belirtiliyordu. Bu ilk Suudi Arabistan-İran çatışması olacaktı.[859] Türkiye, Körfez'de tankerlere yapılan saldırılarla bölgede yeniden savaşın genişlemesi ihtimalini karşısında, gelişmeleri endişeyle takip ediyordu. **Milliyet** gazetesinde yer alan habere göre, Özal Körfez'deki durumla ilgili olarak her saat başı bilgi alıyordu. Halefoğlu ise yaptığı açıklamada, Amerika'nın veya Batı'nın bölgeye askeri müdahalesin de Türkiye'nin üslerini ve hava sahasını kullandırmayacağını ve Türkiye'nin tarafsızlık politikasını sürdürmekte kararlı olduğunu söyleyecekti.[860] Halefoğlu NATO Bakanlar Konseyi'nin İlkbahar Toplantısı dönüşünde Körfez'deki gelişmelerle ilgili olarak yaptığı açıklamada "Körfez'e asla müdahale etmemek lazım. Biz Türkiye olarak mümkün mertebe müdahale etmemeye barışı kuvvetlendirecek faktörleri ortaya koymaya çalışıyoruz" diyordu. Toplantıda savaşa yönelik olarak tarafsız bir politika takip ettiklerini belirten Halefoğlu, Türk tankeri Büyük Hun'un Irak savaş uçaklarınca vurulması konusunda ise şöyle diyordu: "Basından takip ettiğim kadarıyla, Türkiye'nin, Türk gemilerini bombalamayın talebine Irak, "Ayırt etmemiz

---

857 **a.g.e.,**
858 "Süper tankerimiz bombalandı", **Tercüman,** 4 Haziran 1984, s.1,9
859 "Suudi Arabistan bir iran uçağını düşürdü", **Tercüman,** 6 Haziran 1984, s.1,7
860 "Halefoğlu: Batı Ortadoğu'ya müdahale ederse Türkiye Karışmayacak", **Milliyet**, 3 Haziran 1984, s.1,13

mümkün değil" karşılığını verdi."[861] Ancak Körfez'deki tırmanış, endişeyle takip edilmesi gereken bir durum yaratıyordu. Halefoğlu konuşmasının devamında ise savaşın ulaştığı boyut konusundaki endişelerini şu sözlerle ifade ediyordu. "Beş ay önce İran'da yaptığım açıklamada, savaşta kimyevi silah kullanılması, sivil hedeflerin bombalanması ve Körfez ticaret yollarının kösteklenmesine karşı olduğumuzu bildirmiştim. Çünkü bunlar savaşı tırmanmaya götürür."[862] Halefoğlu üstü kapalı olarak Irak'ı tankerlere yönelik saldırılar ve kimyevi silah kullanılması konusunda uyarırken, **Tercüman** bu uyarının "milli politika" temelinde sıkıntıları da yansıttığını ileri sürecekti. Körfez'de Türk tankerlerinin vurulması, **Tercüman'ın** Irak'a yakın tutumunun konu "milli menfaatlere" gelince değiştiğini gösteriyordu.

Büyük Hun'a yönelik Irak saldırısını köşesinde değerlendiren Mehmet Barlas da dünyanın büyük armatör şirketlerinin bölgeye tanker göndermediklerini, gönderenlerin de daha büyük navlun ücretleri alarak gönderdiklerini belirtirek tankerin sahibi olan Umum Denizcilik'i isim vermeden eleştirecekti. Irak'ı ise bu konuda daha sonra eleştirecekti. Barlas, Türkiye'nin Irak petrolünün tek çıkış noktası olan boru hattını kapatması durumunda Irak'ın Türkiye'ye verdiği zarardan daha fazlasıyla her gün karşılaşmış olacağını belirterek şöyle demektedir. "...Irak yine bilmelidir ki gerek bölge dengeleri gerekse uluslararası denge hesapları yüzünden İran'a karşı yoğunlaşan düşman kamplaşma çoğu zihinlerde soru işaretleri yaratmaya başlamıştır. Savaşı hiçbir tarafın kazanmasına imkan olmadığını Bağdat da bilmek durumunda olmasına rağmen, üçüncü ülke gemilerine saldırarak, gerginliği anlamsız biçimde yaymaya çalışmaktadır..." [863]

Hasan Cemal Irak'ın Türk tankerine saldırısını konu aldığı yorumun da Türkiye'nin Irak'a karşı tutumunda bir değişiklik olabileceğini ileri sürüyordu. Irak'ın tutumu hakkında ise "... Türkiye, dostluk ve iyi komşulukla haklı olarak bağdaştıramadığı bu tavrını değiştirmesini Irak'tan istemiştir..."[864] diyordu. Türkiye'nin Irak'ın bu tutumu karşısında farklı seçenekleri olduğunu belirten Cemal, "... Türkiye, Irak'ın bu sağduyudan yoksun tavrına karşı gündemde sıcak tutmaya

---

861 **a.g.e.**,
862 Halefoğlu: "Körfez'e asla müdahale edilmemeli, "6 Haziran **Tercüman**, 1984, s.1,9
863 Mehmet Barlas, "Tankerimize Hücum", **Milliyet**, 4 Haziran 1984, s.1
864 Hasan Cemal, "Körfez'de Terazinin Kefeleri", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1984, s.1,12

devam edeceği birden çok anlamlı seçeneğe sahiptir. Bütün bu seçenekler Özal yönetimi tarafından Bağdat'a diplomatik kanallardan hissettirilmiş bulunuyor. Bu konuda aşamalı olarak çok şey yapılabileceği açıktır..." demektedir.[865] Mukbil Özyörük de Körfez'deki tankerlere yönelik saldırılar konusunda Irak'ı suçluyordu:

"...Savaşı başlatan İran değil Irak'tır. Humeyni'ye ve İran halkına, bu haksızlığa razı ol! Saddam'dan bir fedakarlık beklemeden sen mağlubiyete rıza göster denebilir mi? denilse İran bunu kabul eder mi? Nitekim kabul ediyor mu? ...Kim bu haksızlığa bu kadar dayanır? ...Gerçi bu savaşın kökeninde İran'ın bütün Körfez'i ve Ortadoğu'yu ürküten yanlış politik tahrik ve taarruzları da yatmaktadır ama, fiil İran'dan gelmemiştir. Bu süre önce, İran'ın Körfez'i kapatma tehdidine bütün dünyanın gösterdiği şiddetli tepki, şimdi Irak'ın aynı Körfez'i harp harekatıyla kapatmasına da gösterilmek gerekmez mi? Tarafsız ülkelerin gemilerini vurmak ne demektir? ...Özellikle Birinci Dünya Harbi'ne Amerika'nın girmesi, Almanların bu gibi hareketlerinden doğmamış mıydı?"[866]

Konu "Tanker savaşlarına" gelene ve Türk tankerlerini vurulana kadar savaşta genelde İran'ın politikasını eleştiren yazılara sütunlarında yer veren **Tercüman** yazarı Mukbil Özyörük'ün, İran'a çifte standart uygulandığı ve "tanker savaşları"ndan Irak'ın sorumlu olduğunu dile getirmesi konu "milli menfaatler"e geldiği zaman basının yeni bir değerlendirmeyle konuyu yansıtmasına da kanımca güzel bir örnek oluşturmaktadır. **Milliyet** gazetesinde konuyla ilgili olarak verilen haberde, Irak Enformasyon Bakanı Latif Casim'ın Özal'ın Bağdat gezisinde Türk gazetecilerle yaptığı görüşmede, "böyle bir saldırının olabileceğini, Türk tankerleri için özel bir önlem alınamayacağını" söylediği aktarılıyordu. Haberde Casim'ın "savaş alanına giren tankerler bayraklarına bakılmadan vurulacaktır. Gerisi, yani buraya girip girmemek herkesin kendi bileceği iştir" dediği aktarılıyordu.[867] Sami Kohen konuyla ilgili yorumun da, Irak Enformasyon Bakanı'nın açıklamasına dikkat çekerek Büyük Hun'un bölgeye gitmemesi gerektiği, hükümetin de gitmesine izin vermemesi gerektiğini belirterek "... Bu kuşkusuz siyasal alanda Türkiye'yi güç duruma düşürecek bir gelişmedir. Ne var ki Ankara, bu komşusu ile bir anlaşmazlık veya sürtüşme çıkmasını istememekte ve bu talihsiz olayın burada kapanmasını yeğlemektedir..."[868] demektedir. Türk hükümetinin Türk gemilerinin bölgeye

---

[865] **a.g.e.**,
[866] Mukbul Özyörük, "Anlamsız savaş durdurulamadı", **Tercüman**, 8 Haziran 1984, s.4
[867] "Casim Uyarmıştı", **Milliyet**, 4 Haziran 1984, s.1,13
[868] Sami Kohen, "Büyük Hun'a Saldırı", 5 Haziran 1984, s.5

gitmesine izin vermemesi gerektiğini söyleyen Kohen bunun Türkiye'ye olabilecek etkisini de şöyle açıklamaktadır."... Kuşkusuz bunun bazı zararları olacaktır. İran'dan petrol alınamayacak, bu ülke ile büyük gelişme beklenen karşılıklı ticaret aksayacaktır..."[869] **Milliyet'in** yorumlarında bu konuda ilk önce Türk firmasının, ardından da gayet yumuşak bir üslupla Irak'ın uyarılması, **Tercüman** da kullanılan üslupla karşılaştırıldığın da "milli çıkarlarımız" konusunun da zaman zaman da olsa bir oydası olmadığını ortaya koyuyordu. Diğer önemli bir konu da Kohen'in bir cümleyle değindiği gibi İran petrolünün getirilmemesi ve bizim takasa dayalı ticaretimizin akıbetiydi. Bu durumu Umum Denizcilik'in sahibi Uğur Mengenecioğlu şu cümlelerle dile getiriyordu. "... İran'dan alınacak 6 milyon tonluk yakıtı UM gemileri taşıyacaktır. Resmi makamların bu durumda harekete geçmelerini istiyoruz. Irak ile ilişkilerin artırılması istenildiği bir zamanda bilinçli ve kasıtlı olarak Türk gemisine saldırılmıştır".[870] Türkiye'nin İran'la yapılan antlaşmalar gereği alması gereken 6 milyon ton petrolü almaması, takas üzerine kurulu 3 milyar dolar tutarındaki ticaret hacminden vazgeçmesi anlamına gelecekti. **Milliyet** buna hiç değinmemişti.

**Cumhuriyet** gazetesinde savaş, Körfez'de üçüncü tarafların içine daha fazla çekildiği vurgulanarak birinci sayfadan verildiği gözleniyordu. Diğer bir önemli haber olarak da Büyük Hun tankerinin vurulması ve bunun etrafında değerlendirilen Türkiye-Irak ilişkileri göze çarpıyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın Irak'la yaşanan gerginlikle ilgili olarak yaptığı açıklamayı gazete birinci sayfadan veriyordu. Açıklama da şu ifadeler yer alıyordu: "Türkiye ile Irak arasında dostluk ilişkilerinin sorunun görüşmelerle çözülmesinin mümkün kılan bir ortam teşkil ettiğine inanmaktayız. Konuya itidal ile yaklaşmamızın ve diplomatik yolları sabırla denemeye devam etmemizin nedeni budur..."[871] Açıklamanın devamında da Türkiye'nin soğukkanlı şekilde konuyu her yönüyle ele aldığı maddi ve manevi kayıpların telafisi için, uluslararası hukukun tanıdığı çerçevenin sonuna kadar kullanılacağı belirtiliyordu.[872]

---

869 **a.g.e.**,
870 "Uluslararası sularda Türk gemilerine saldırı kısıtlıdır", **Milliyet**, 5 Haziran 1984, s.1,13
871 "Irak'la sorunlarımız görüşmeyle çözülebilir", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1984, s.1,11.
872 **a.g.e.**,

**Tercüman**'da "İran Körfez için yeşil ışık yaktı" başlıklı haber göze çarpıyordu. Haberde uzlaşmaz olduğu iddia edilen İran'dan ilk kez bu kadar ılımlı mesajlar geldiği belirtilerek Rafsancani'nin cuma namazı arasında yaptığı konuşmada İran'ın savaşın Körfez'e yayılmasını engellemek için elinden gelen gayreti göstereceği, bunun için gerekiyorsa diplomatik yolları da kullanacaklarını söylediği belirtilerek, "Bizler, Körfez'in bir felakete sürüklenmesini istemiyoruz ve şerefimizi ayaklar altına almadan, devrimimizi tehlikeye sokmaktan, bundan kaçınmaya çalışıyoruz."dediği aktarılıyordu.[873] Özal, Büyük Hun'a yapılan saldırıyla ilgili olarak Irak Başbakanı Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'a gönderdiği mektupta şu ifadelere yer vermişti. "Çok kısa bir zaman önce Irak'ta bulunmuş ve sizlerle görüşmüştüm. Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikasını bir kez daha anlatmış ve bu tavrımız sizin tarafınızdan da memnuniyetle karşılanmıştı. Yine görüşmelerde Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olan tutumlardan kaçınılması dost ülke olarak sizden önemle istemiştim. Bu tutumu sizden beklemiyordum.Olay hakkındaki derin üzüntümüzü size üst düzeyde şahsen bildirmek isterim".[874] Armaoğlu, Irak'ın Türk tankerine saldırısını makalesinde yorumlayarak birkaç gün öncesinde Özal'ın ziyaretiyle Irak ve Türkiye arasında başlayan samimi havayla birlikte Türkiye'de bazı gazetelerin "önceden bildirirsek, Irak uçakları bizim gemilerimize saldırmayacak" şeklindeki haberlerinden hemen bir gün sonra saldırının gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Armaoğlu haberi izleyicilerine duyurmayan TRT'yi de eleştirerek şöyle demektedir: "... Bizim TRT'miz, hadiseye ait haberlerinde her nedense Irak'a kanat germiş ve toz kondurmamaya çalışmıştır. Bu haberlerde ilk gün Irak'ın ismi hiç geçmemiş, ertesi gün ise, İran haber ajansı "İRNA"ya atfen Irak'tan söz etmişti. Haber manipulasyonundaki bu kurnazlıkla, TRT acaba hangi gayeye hizmet etmek istenmiştir? Hadisenin hemen akabinde Bağdat radyosu saldırıyı teyid ettiğine göre artık işi "idare etmenin" manası var mıdır? ..." [875] Armaoğlu Irak'ın bu olayda gayri samimi davrandığının diğer bir kanıtının da Tebriz'deki rafineriye, Türk tankerlerinin orada olduğunun

---

[873] "İran Körfez için yeşil ışık yaktı," **Tercüman,** 3 Haziran 1984, s.4
[874] "Bir dosttan bu davranışı beklemiyorduk, ayıp ettiniz", **Milliyet**, 7 Haziran 1984, s.1,9
[875] Fahir Armaoğlu, "Pişmiş Aşa Soğuk Su", **Tercüman,** 5 Haziran 1984, s.4

bildirilmesine rağmen saldırılması olduğunu ancak hiçbir tankerimizin yara almadığını belirtmektedir. Armaoğlu göre, bu olaylardan çıkan sonuç Irak'ın, Türkiye'nin İran'dan petrol almasını istemediğidir. Ancak İran'dan almasak, Irak'ın kendisi "muhtac himmet bir derecede iken" Türkiye'nin tüm petrol ihtiyacı nasıl karşılayacağı da meçhuldür. Armaoğlu, Irak'ın tankerlere saldırı politikasını şu cümlelerle eleştirmektedir. "...Irak giderek zorbalık yoluna başlamıştır. Bağdat radyosu Türk tankerine yapılan saldırıdan sonra Irak'ın havadaki üstünlüğünden dem vurmuştur. Savunmasız ve silahsız gemilere saldırılar ne zamandan beri hava üstünlüğünün işareti olmuştur, bilemeyiz. Lakin böyle zorbalıklar ve ucuz kahramanlıklara "dur" diyen de çıkabilir. Irak herşeyden önce büyük hayallerinin altından kendisinin dört yıldır kalkamadığını unutmamalıdır." [876] **Tercüman**'daki Irak'a karşı olan sempatik tutumun "Büyük Hun"a yapılan saldırının ardından bir kırılmaya uğradığı bu makaleyle bir kez daha anlaşılırken, Armaoğlu bu kırılmayı daha da ileri götürerek üstü kapalı bir tehditle Irak'ı uyarmaktadır. Türk tankerinin Körfez'de vurulması olayının basında "milli menfaatler" çerçevesinde ele alındığı, **Tercüman** gazetesinin konuya diğer iki gazeteden daha fazla önem verdiği gözleniyordu. **Tercüman** konuyla ilgili haberlerinde bir taraftan Irak'ı suçlarken, hatta Armaoğlu'nun makalesinde görüldüğü gibi tehdit ederken, diğer taraftan da hükümeti suçluyordu. **Tercüman**'da konuyla ilgili olarak çıkan haberde Büyük Hun tankerinin vurulmasından sonra Özal hükümetinden beklenilenin iki devlete de eşit düzeyde baskı yapılması olduğu ifade edilerek, "Özal hükümeti İran Irak'a eşit baskı yapmalıdır."deniliyordu.

İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Gencidost, İran'ın Türk tankerlerine petrol vermeye devam edeceğini ve Irak'ın Harg adasından petrol sevkiyatını engelleyemediğini söylüyordu. Gencidost ayrıca Büyük Hun tankerinin vurulması konusuna da değiniyordu: "Iraklılar, Türkiye'ye karşı sözlerinde durmadılar. Türk tankeri saldırıya uğramayacağı yolunda belli bir garanti bulunduğu umuduyla Harg adasına doğru yol almaktaydı. Irak, Türk tankerini arkadan bıçaklamıştır. Ancak Harg adası çevresindeki ablukaları herhangi bir sonuç getirmemiştir. Çünkü buradan

---

[876] **a.g.e.**,

petrol sevkiyatı sürmektedir.” [877] **Cumhuriyet** gazetesi, konuyu milli çıkarlarımız açısından ele alıyor ayrıca bunun İran'ın penceresinden nasıl göründüğü ve Türkiye-Irak ilişkileri konusunda İranlı yetkililerin ne düşündüğünü okuyucularına iletiyordu. **Cumhuriyet** ve **Tercüman** haberlerinde Irak'ın Türkiye'nin “hassasiyetlerini” göz ardı ettiğini vurgulamaya çalışıyorlardı. **Tercüman**'ın konuyla ilgili olarak verdiği bir sonraki haberin başlığı “Büyük Hun olayı kapatılamaz” şeklindeydi. Haberde Türk Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasına yer veriliyordu: Büyük Hun'a yönelik olarak yapılan ve üç denizcinin ölümüyle ve geminin büyük hasara uğramasıyla sonuçlanan saldırının

> “... özellikle dostluk ilişkilerimiz bulunan bir ülke tarafından yapılmış olması dolayısıyla bu saldırı haklı olarak kamu oyumuzda infial ve üzüntü yaratmıştır. ... Hadisenin Irak'la ilişkilerimiz açısından politik, can ve mal kaybı dolayısıyla hukuki yönleri vardır. Bu sebeple konuyu basite icra etmeye yönelik bir yaklaşım tarzı ve olayın izahının mümkün olamayacağı açıktır. Diğer taraftan, savaşan iki ülkeye karşı dengeli bir tarafsızlık politikası uygulamaktayız ve bunun doğru olduğu inancındayız. Bütün bunların ışığında milli menfaatlerimizin ön planda tutulduğunun ve bunu korumadaki kararlılığımızın herkes tarafından bilinmesinde fayda vardır.”[878]

Dışişleri Bakanlığı'nın demeci ve **Tercüman** gazetesinin bu demeç için koyduğu başlık arasındaki fark dikkat çekicidir.

Türk hükümetinin, Körfez'e Türk tankerlerinin gitmesine yeniden izin verdiği ve bu kararını Irak hükümetine de bildirdiği **Cumhuriyet** gazetesinde yer alıyordu. Gazetede ki haberde Türk yetkililerinin Irak'ın Büyük Hun tankerinin bombalanması ve denizcilerimizin ölümü nedeniyle üzüntülerini bildirdiği aktarılırken, bir yetkilinin “üzüntü beyanı kafi değil” dediği ve Türkiye'nin Irak'tan güvence istediği ileri sürülüyordu. Adını açıklamayan bir yetkiliye atfen verilen haberde, Irak'ın Türkiye'nin çıkarlarına saygı göstermesi ve Türkiye'nin Körfez'den petrol alımının Türkiye açısından ne kadar önemli olduğunu bilmesi gerektiğinden bahsediliyordu.[879] **Cumhuriyet** gazetesinin bu haberlerin yer aldığı aynı günkü sayısında **The New York Times** gazetesinden savaşla ilgili bir haber aktarılıyordu. Haberde İran ve Irak'ın tankerlere ve ticari gemilere yönelik saldırılarının bir blöften

---

877 “İran elçisi: Türk tankerlerine yükleme yapmaya hazırız”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1984, s.1.
878 “Büyük Hun olayı kapatılamaz” **Tercüman,** 9 Haziran 1984, s.1,10
879 “Diyalog Kuruldu”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1984, s.1,11.

ibaret olduğu, petrol çıkışını kesmeye yönelik olmadığı iddia ediliyordu. Körfez ülkelerinin de iki düşmanlarının birbirlerini yemesinden ve sürekli artan petrol gelirlerinden memnun oldukları belirtilerek, iki ülkenin muhtemel hedefleri veriliyordu. Habere göre Irak, İran'ı Körfez'deki diğer ülkelere ait petrol dolum tesislerine saldırtmaya zorlayarak savaşı uluslararasılaştırmaya çalışırken, buna karşın İran da düzenlediği saldırılarla, Körfez ülkelerini Irak'a yardım etmekten vazgeçmeleri için baskı yapmaya çalışıyordu. Ancak bu baskının bir Amerikan müdahalesine neden olabilecek boyuta ulaşmasından özenle kaçınıyordu. Haber de savaşın uluslararasılaşması ihtimaline de değinilerek böyle bir olasılığın yakın olmadığı, olayların yatışma ihtimalinin yüksek olduğu belirtilerek petrol fiyatlarının yükselmesinin beklenemeyeceğini, Batı'nın endişeye kapılmasına gerek olmadığı haberde yer alıyordu. Bölgedeki gerginliğin giderilmesi için ise "... Irak lideri Saddam Hüseyin'in yabancı gemilere saldırması önlenmeli, Irak'a modern silah göndermekten vazgeçilmeli, ya da Saddam Hüseyin'e görevinden istifa etmesi için telkinde bulunulmalıdır" deniyordu.[880] Haber de Batı'nın endişe etmesine gerektirecek bir gelişmenin olmadığı vurgulanarak Batı'nın endişesi giderilmeye çalışılarak, İran'ın tezine yaklaşılıyordu. Savaşın sona erdirilmesi için önerilenler Irak'ın yapması gerekenlerden ibaretti ve içeriğine bakıldığında yine İran'ın şartlarına yakın söylemler vardı.

1984 yılında Türk basınında öne çıkan diğer bir konu da Türkiye'nin savaşa yönelik politikasıydı. Savaşa yönelik tarafsız ve dengeyi muhafaza etmeye yönelik bir politika takip eden Türkiye'nin bu hassasiyetinin bir örneği senenin başında Kazablanka'da yapılacak olan IV. İslam Zirve'sinde yaşanacaktır. İran bu Zirve toplantısına katılmayı reddetmişti. İran Cumhurbaşkanı Ali Hamaney'in temsilcisi Kazım Erdebili'nin Kenan Evren'e, Kazablanka'da yapılacak olan IV. İslam Zirve'sinde İran-Irak Savaşı'nın gündeme gelmesi durumunda, "dost" Türkiye'nin desteğini beklediklerini söylediği ve İran'ın aleyhine çıkacak kararlara Türkiye'nin engel olmasını istediği, Evren'in de Türkiye'nin bu konuda "hassas" davranacağını söylediği **Cumhuriyet** gazetesinin haberinde aktarılıyordu. Haberin devamın da ise Türkiye'nin tarafsızlık konusundaki "hassasiyetine" vurgu yapılarak Irak'ın bir grup

---

[880] "İran'la Irak oyun oynuyor", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1984, s.3.

Arap ülkesinin desteğini arkasına alması karşısında, İran'ın da İslam Konferansı'na üye Türkiye'nin yanı sıra Suriye, Bangladeş ve Pakistan'a temsilciler göndererek desteklerini kazanmaya çalıştığı ifade ediliyordu.[881] **Cumhuriyet** gazetesinin İran'ın Türkiye'den "destek" isteğine ve Türkiye'nin "tarafsızlığına" vurgu yapması, Türkiye'nin Irak'a ve Irak'ı destekleyen ülkelere daha yakın durduğu eleştirilerine yer veren bir gazetenin bu noktaya değiniyor olması, dış politika yapıcılarına bir uyarı niteliği taşıyordu. Kazablanka Zirvesi'yle ilgili gelişmeleri okuyucularına aktaran gazete, toplantıya katılmayı reddeden İran'la ilgili olarak Gine Devlet Başkanı Seku Ture'nin savaşan her iki ülkeye de heyet gönderilmesini istediği ve Evren'nin de "İran burada aramızda yokken İran'la ilgili karar almak doğru değildir." dediği aktarılıyordu.[882]

**Cumhuriyet**'te Evren'in B.M. Genel Sekreteri Perez de Cuellar'la görüşmesinde, Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'nın sona erdirilmesinde aktif rol oynayabileceğini söylediği, bunun Türkiye'nin bir arabuluculuğa soyunabileceği şeklinde yorumlandığı belirtiliyordu. Haberde buna karşın Türk yetkililerin ise Türkiye'nin arabuluculuğunun ancak her iki tarafın da isteği durumunda söz konusu olabileceği şeklindeki sözlerinin ise altı çiziliyordu.[883] Gazete deki haberde Kenan Evren'in Doruk'ta yaptığı konuşmada Ziya ül Hak'ın görüşlerine katılarak, "İran'ın Kazablanka'da bulunmamasının bir eksiklik" olduğunu belirtmesi ve Ziya ül Hak'ın Mısır'ın Konferans'a dönüşü konusundaki gayretlerini desteklemesinin iki şeyi ortaya koyduğu belirtiliyordu. "...1. Türkiye, İslam ülkelerinin en radikali olarak bilinen İran'ı kollamaktadır. 2. İslam ülkelerinin radikalleri diye bilinenlerin şiddetle karşı çıktıkları Mısır'ın geri dönüşünden ve İslam dünyasında etkili rol almasından yanadır..."[884] İki tutum toplandığında varılan sonuç, Türkiye'nin İslam camiası içinde bir "dengeleyici ağırlık" olduğuydu. Türkiye'nin savaşa yönelik dış politikasını Irak ve İran'a daha yakın bularak eleştiren ve daha dengeli bir politika takibini isteyen yazı ve yorumlara sayfalarını ayıran **Cumhuriyet** gazetesinin şimdi Türkiye'nin bu

---

881 "İran Türkiye'nin desteğini istedi", **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1984, s.1,6.
882 "İran'a heyet gitti, Mısır'a şartlı çağrı yapıldı", **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1984, s.1,6.
883 a.g.e.,
884 Cengiz Çandar, "İslam dünyası ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1984, s.1,11.

politikasını "dengeli" buluyor oluşu, mevcut durumu mu yansıtmaktadır yoksa hala bir temenninin dile getirilmesi midir? Bu sorunun yanıtı kanımca netleşmemiştir.

Türkiye'nin bu hassas olma gayreti, savaşı sona erdirmeye yönelik gayretlere katılması için ön koşul olarak da gündeme gelmiştir. Türkiye savaşan her iki ülkenin de onayladığı girişimlerde yer almayı istiyordu. İran, Basra-Bağdat yolunu kesmek için "nihai bir saldırı" başlattıklarını, İran askerlerinin "Dicle'de abdest aldıklarını" iddia ederken, Irak bunu kesinlikle yalanlıyordu. Özer Yelçe'ye göre, İran'ın bu durumda Irak'ın 3. ve 4. orduları arasındaki bağlantıyı kestiği anlamı çıkacak ve Irak'ın kalbine bir "hançer" saplanmış olacaktı. Yelçe Türkiye'nin bu gelişmeler ışığında harekete geçmeyi istediğini belirterek şöyle devam etmektedir: Türkiye, "arabuluculuğa kadar varan bir rol oynamayı göze almaktadır. Gerek Başbakan Turgut Özal'ın "Ortadoğu'da daha etkin bir rol oynayabiliriz" demeci gerekse Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in "Gerekirse bizzat iki tarafla da görüşüp barış ararım" sözlerini hem Fas'taki İslam Zirvesi'nde hem de Suudi Arabistan gezisi sırasında yinelemesi, Türkiye'nin bölge barışı için ne denli büyük katkılar yapmaya hazır olduğunu kanıtlamaktadır..." [885]

Kazablanka Zirvesi'ni yorumlayan Ergun Balcı da, Türkiye'nin Kazablanka'da büyük bir prestij sağladığını belirterek devamı yalnızca "İsrail'in çıkarına olan" İran-Irak Savaşı'nın sona erdirilmesine yönelik görüşmelerde bulunarak, Türkiye'nin prestijinin arttığını öne sürmektedir. Balcı, "... Türkiye dördüncü yılına giren bu anlamsız savaşın sona ermesi yolunda ciddi ve başarılı girişimlerde bulunursa, hem iki dost ülkeye yıkımdan başka bir şey getirmeyen bir felaketi durdurmuş olur, hem de sadece Müslüman ülkeler arasında değil, tüm dünyada prestijini yükseltir..." demektedir. [886] Kenan Evren Kazablanka Zirvesi'nin ardından Suudi Arabistan'a bir resmi ziyaret gerçekleştirecekdi. Bu ziyaret sırasında Evren, Kral Fahd'la görüşmesinde olumlu bir sonuç alınacağına inanırsa Tahran'a gidebileceğini söyleyecektir. Hasan Cemal de Kenan Evren'in sözlerinin yeni olmadığını, ancak bu açıklamayı Irak'ı desteklediği bilinen Riyad'ta yapmış olmasının önemli olduğuna vurgu yapıyordu. Hasan Cemal'e göre, Riyad yönetimi

---

885 "Ortadoğu dengeler dengesiz", **Milliyet**, 25 Şubat 1984, s.1,13
886 Ergun Balcı, "Türkiye ve İran-Irak Savaşı", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1984, s.3.

Türkiye'nin Irak'a daha yakın bir politika takip etmesini istiyordu. Ancak Türkiye, dengeli bir politika takip etmeyi arzuluyordu. [887] Cemal de Balcı gibi Türkiye'nin arabuluculuğuna sıcak bakıyor ve aynı noktaya vurgu yapıyordu, "dengeli ve tarafsız" bir arabuluculuk. Suudi Arabistan Kralı Fahd ve Kenan Evren resmi görüşmelerin dışında 3 saat süren sürpriz bir görüşme daha yapacaklardı. Bu görüşmeyi aktaran **Cumhuriyet** gazetesin de, görüşmelerde Riyad ve Ankara'nın savaşa yönelik bakışlarının farklı olduğunun ortaya çıktığı belirtilerek, Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin ağırlığını Irak'tan yana koymasını istediği, bunu resmi ve gayri resmi görüşmelerde dile getirdiği, Türkiye'nin de dengeli bir politika takip etmenin Türkiye'nin savaşın sona erdirilmesine yönelik görüşmelerde ağırlığının devam edebilmesi için gerekli olduğunu muhataplarına aktardığı yer alıyordu. Kenan Evren de resmi görüşmelerde bu konuda Kral Fahd'a hitaben yaptığı konuşmada, şu noktalara vurgu yapmıştı. "... 1. Türkiye, hem İran'a hem de Irak'a karşı dengeli ve eşit mesafeli tutumu koruyarak, her iki tarafla da diyaloğunu sürdürürse, savaşın sona erdirilmesi açısından son derece yararlı bir görev yapmış olur. 2. Türkiye, gerek ikili ilişkiler gerekse İslam Konferansı çerçevesinde başından beri üzüntü duyduğu savaşı sona erdirmek için çaba gösteriyor. Ankara aynı politikayı sürdürmeye, Dışişleri'nden üst düzeyde bir yetkilinin deyimi ile "arzulu, niyetli ve kararlıdır...." [888] Evren'in Kral Fahd'la yaptığı görüşmede Türkiye'nin arabuluculuğu konusunda Türkiye'nin izleyeceği yolu da anlatmıştı. Önce Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, sonra Başbakan Turgut Özal İran'ı ziyaret edeceklerdi. Bu ziyaretler sonunda "müspet sonuç" alınacağı inancına varılırsa Evren de Tahran'a gidebilecekti.

**Milliyet** gazetesin de **Foreign Report** dergisinden aktarılan bir yazıya göre Türkiye, Suudi Arabistan'ın Yemen sınırındaki askeri üssüne çeşitli tipte savaş uçakları ve 50 pilot göndermişti. Amaç ise Suudi Arabistan'ın Körfezi korumak için askerlerini sınırdan çekmesiyle doğan boşluğu doldurmaktı. Ayrıca bir komanda birliği ile Suudi askerlerine komando eğitimi verecek bir grup subay da Suudi Arabistan'a gitmişti. Suudi Arabistan'da Türkiye'ye bu yardımından dolayı petrol verecek ve nakit olarak 1,6 milyar dolar ödeyecekti. Bu haberle ilgili olarak Dışişleri

---

[887] Hasan Cemal, "Arabuluculuğa Doğru mu?", **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1984, s.1,6.
[888] "Evren: Savaşta arabuluculuk", **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1984, s.1,6.

Bakanlığı sözcüsü Yalım Eralp, bunun "hayal mahsülü olduğunu ve gerçeklere dayanmadığını" ifade edecekti. [889] **Cumhuriyet**'in aksine **Milliyet** gazetesi iki ülkenin savaş konusunda işbirliğine gittiği konusundaki bir haberi aktarmayı tercih etmişti. Bu tercih basının savaşı nasıl algıladığının anlaşılması açısından iyi bir örnek oluşturuyordu.

Türkiye, arabuluculuğa istekli gözükürken, Irak'a ve Irak'ı destekleyen ülkelere, Batı'ya yakın duruş sergiliyordu. Ancak, Irak'a daha yakın bir politika takibi yerine, "dengeli" bir politika takibiyle de İran'ı memnun etmeye çalışıyordu. **Cumhuriyet** gazetesi İran'la ilgili haberlere öncelik vermeye daha sonraki günlerde de devam edecekti. İslam Konferansı Genel Sekreteri Habib Şatti, İslam Barış Komitesi'ni acil toplantıya çağırırken Türkiye'nin bu çağrıya henüz yanıt vermediği **Milliyet'**teki haberde veriliyordu. Haber de Batılı ülkeler ve Körfez ülkelerinin İran'ı ikna etmesi için Türkiye'ye baskı yaptıkları ancak Türkiye'nin tarafsızlık politikasını devam ettirme kararında olduğu için bu teklife sıcak bakmadığı belirtiliyordu. Şatti'nin Gine Devlet Başkanı Seku Ture'nin ölümüyle boşalan İslam Barış Komitesi'nin başkanlığını Evren'e önerdiği, ancak Evren'in bu öneriyi reddettiği aktarılıyordu. Bu önerinin kabul edilmesinin Türkiye'nin çıkarları açısından doğru olmayacağını diplomatik gözlemcilerin söyledikleri ifade edilerek, söz konusu gözlemcilerin "İran-Irak savaşındaki tarafsızlık konumunu Türkiye büyük bir dikkatle devam ettirecektir. İslam Barış Komitesi, İran tarafından Arap ülkelerinin etkin olduğu gerekçesiyle tanınmayan bir örgüttür. Onun için Türkiye böyle bir komitenin başına geçerse İran-Irak savaşının önlenmesi yolunda ciddi adımlar atmayacaktır."[890] dedikleri aktarılıyordu. Türkiye'nin Körfez'de oluşturulacak bir barış gücüne katılması konusunda ise aynı gözlemcilerin "Türkiye'nin herhangi bir güce katılması kesinlikle beklenemez. Bu tarafsızlık politikamızı tamamen yok edici bir davranış olacaktır. Gelen haberlere göre, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri tarafından bir güç oluşturulmaktadır,"[891] dedikleri ileri sürülüyordu. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SODEP) Genel Başkanı Erdal İnönü'nün İran-Irak

---

[889] "Suudi Arabistan'da Türk askeri ve uçakları var...", **Milliyet**, 18 Ağustos 1984, s.8.
[890] "Şatti Türkiye'yi İslam Barış Komitesi"nin toplantısına çağırdı", **Milliyet**, 22 Mayıs 1984, s.1,11
[891] **a.g.e.**,

Savaşı'yla ilgili görüşlerine yer veren **Cumhuriyet** gazetesine göre İnönü, İran-Irak Savaşı'na yönelik Türkiye'nin arabuluculuk önerisini desteklediklerini söylemişti. İnönü, Ortadoğu'daki gelişmeleri tehlikeli bulduğunu belirterek durumu şöyle ifade ediyordu: "Komşu ülkelerde devam eden bu savaşların çarpışma kıvılcımlarını Türkiye'ye sıçratma olasılıklarından ciddi olarak kaygı duyuyoruz. Bu bakımdan hükümetin partilere açıklama yapmasını hayati zorunluluk olarak görüyoruz".[892] **Cumhuriyet** gazetesi Türkiye'nin arabuluculuğunu destekleyen haberlere yer vermeye devam ederken, Kenan Evren Türkiye'nin arabuluculuğu ile ilgili olarak şöyle diyordu:

> "... İran-Irak savaşının ne bölgeye ne de iki ülkeye yarar sağladığını söylemek mümkün değildir. Bölgeyi de rahatsız etmektedir. Eğer, Türkiye daha üst düzeyde ziyaretler yapmak suretiyle savaşın sona erdirilmesinin mümkün olacağı kanaatini taşırsa hiçbir zaman bu girişimden geri kalamaz. Bu bakımdan eğer şahsen benim bu savaşın sona erdirilmesi hususunda yapacağım bir girişim bir neticeye ulaşacaksa, ben bu girişimleri yapmaya her zaman hazır oldum, bundan sonra da hazır olduğumu beyan etmek isterim". [893]

Türk basının savaşla ilgili olarak okuyucularına aktardığı haber başlıklarından birisini de savaşın devamında süper güçlerin rolünün ne olduğu konusu oluşturuyordu. Genelde savaşa fiilen katılmayarak, savaşın global bir savaşa dönüşmesine neden olmamaları olumlu bulunurken, savaşı sona erdirmek için "yeterince istekli olmamaları" ise eleştiriliyordu. Sami Kohen Amerikan Senatosu'na sunulan bir raporu köşesinde değerlendirerek süper güçlerin istediklerinin olduğunu, savaşı bir tarafın kazanmasını engellediklerini ifade ediyordu. Kohen'e göre, iki süper güç de farklı sebeplerle bir tarafın kazanmasını istemiyorlardı ve eğer bu iki süper gücün "savaş karşısındaki tutumunda böyle bir benzerlik veya uyum olmasaydı, herhalde bölgede askeri ve siyasal denge değişecek ve iki blok karşı karşıya gelecekti" [894]

Türkiye'nin "şartlar uygun olduğu taktirde" arabuluculuk yapma isteği çerçevesinde İran'ın şartlarını öğrenmek üzere Dışişleri Bakanı Halefoğlu mart ayı içerisinde Tahran'a gidecekti. Halefoğlu'nun ziyareti ve İran'ın Batı'yla ilişkileri

---

[892] "İnönü: Savaş Kıvılcımları Türkiye'ye de sıçrayabilir", **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1984, s.7.
[893] "Evren, İran-Irak Savaşı için her girişimi yapmaya hazırım", **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1984, s.1,11.
[894] Sami Kohen, "Büyükler Nasıl İsterse...", **Milliyet**, 29 Ağustos 1984, s.5

**Cumhuriyet** gazetesinde önemle yer alırken diğer gazetelerin ise bu konulara aynı ilgiyi göstermedikleri görülüyordu. Halefoğlu Tahran'a yaptığı ziyarette, savaşın devamında Türkiye'nin duyduğu endişeyi dile getirerek savaşan tırmanması ihtimalinin yabancı güçlerin savaşa müdahale olasılığını güçlendirdiğini ve bölgede şimdiden ne olacağı kestirilemeyecek krizlere yol açacağını söyleyecekti. **Cumhuriyet** gazetesi Halefoğlu'nun bu ifadesini, Dışişleri'nin yabancı güçlerin savaşa müdahalesine karşı olduğu şeklinde yorumluyordu. Görüşmeler de Halefoğlu savaşın üçüncü taraflara zarar vermemesi gerektiğini dile getirirken, İran da Türkiye'nin aleyhine olabilecek ve zarar verecek eylemlerden kaçınacakları garantisi verecekti. Halefoğlu'nun ziyareti ayrıca Türkiye'nin son dönemlerde Araplara daha yakın bir tutum sergilediği eleştirilerini de sona erdirmiş, Türkiye'nin açık bir şekilde tarafsız olduğunu da  göstermişti. Halefoğlu İran tarafına Türkiye'nin savaşın bitirilmesine yönelik kendine bir görev düşerse yapmaya hazır olduğu mesajını da verecekti. İran tarafının görüşmeler de, Türkiye'nin yanlarında yer alması yönünde bir istekte bulunmamalarına karşın, "tüm dünyanın mağdurun yanında yer almalarını istediklerini", bunun da Türkiye'den örtülü bir destek istemi olduğu ifade ediliyordu.[895] Velayeti, bir grup Türk gazeteciyle yaptığı mülakatta, arabuluculuğa karşı olduklarını yinelerken Türkiye'nin tarafsızlığına "teşekkür" ettiklerini söyleyecekti.[896] **Cumhuriyet** gazetesi Halefoğlu'nun Tahran ziyareti ve Türk-İran ilişkileriyle ilgili haberlere bir hafta süreyle yer veriyordu. Halefoğlu'nun Tahran ziyaretin de İran yönetiminin Türkiye'ye en mesafeli durduğu bir dönemde, Humeyni'nin halefi olarak ifade edilen Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani'yle yaptığı görüşmede, Rafsancani'nin Türkiye ile olan ilişkilerden olumlu şekilde bahsetmesinin Türk delegayonunu memnun ettiği belirtiliyordu. **Cumhuriyet** gazetesindeki bu haberde Batı'nın İran politikasını değiştirmeye başladığı konusuna vurgu yapılıyordu. Bunun en güzel örneğinin de Amerika'nın Irak'ı kimyasal silah kullanmakla suçlaması olduğu ileri sürülüyordu. Bu politika değişikliğinin nedenlerinin ne olduğu üzerine bazı olasılıklardan şöyle sıralanıyordu:

---

[895] "İran'ın Türkiye'nin tutumuna ilişkin kaygıları giderildi", **Cumhuriyet**, 10 Mart 1984, s.11,12.
[896] "Arabuluculukta herhangi bir yarar görmüyoruz", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1984, s.1,13

"...1. ABD bu davranışıyla Irak'a, kendisine sonuna kadar kullanabileceği bir açık çek vermemiş olduğunu hissettirmiş olabilir. 2. ABD, savaşta üstünlüğü ele geçirmiş durumda bulunan ve içerde de bütün tahminlerin aksine istikrarı sağlamış olan İran'ı tümden dışlamanın yarar getirmeyeceğini görmüş olabilir. Bu halde ABD'nin İran'ı kabullenmekten başka seçeneği kalmaz. Özellikle Amerikan seçimlerinin yaklaştığı bir sırada Körfez'de uluslararası boyutlar kazanabilecek bir sıcak krizi arzulamadığı anlaşılan ABD, bu davranışıyla Irak'ı böyle bir buhranı davet edecek davranıştan alıkoymaya çalıştığı söylenebilir..."[897]

Amerika'nın Irak'ı karşısına alarak İran'a mesaj verdiği, bu şekilde cephedeki savaşın yayılmasını engellemeye çalıştığı, ancak bu değişikliğin İran'ın da isteklerinden vazgeçmesini sağlamayacağı ifade ediliyordu. Alman Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher'in Türkiye' ye yaptığı ziyaretin ardından İran'a gitmek isteyişinin de Batı'nın İran'a yaklaşma arayışlarından birisi olduğu ileri sürülüyordu. **Cumhuriyet** gazetesi Batı'nın bu yaklaşımından İran rejimine yönelik bir destek ifadesi çıkarıyordu. Gazeteye göre "... Humeyni rejiminin içeride gücünü koruyabilmek için savaşı sürdürdüğü yolundaki görüşler, bu izlenimin ışığında artık havada kalıyordu. İşte Batı'daki arayış havasında da hem savaşın sonuna yaklaşılmakta olduğunun hissedilmesi, hem de artık İran'ın kabullenilmesinin rol oynadığı rahatlıkla söylenebilir"di.[898] **Cumhuriyet** gazetesinin İran'ın cephedeki üstünlüğünün sonucun da Batı'nın politikasın da bir değişiklik olduğunu iddia etmesi, gazetenin diğer yandan savaşın sona erdirilmesi istemiyle, nasıl açıklanabileceği kanımca yoruma ihtiyaç hissettirmektedir.

Türkiye'nin Kuzey Irak'ta teröristlere karşı gerçekleştirdiği "sıcak takipler" Türkiye'nin taraf tuttuğu eleştirilerine neden olacaktı. Hakkari'nin Şemdinli ilçesini basarak kaçan PKK'lı teröristler vur-kaç taktiğini kullanarak yeniden İran ve Irak'a kaçmışlardı. Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin bir yıl öneki benzer bir operasyon için kullandığı "mübarek harekat," PKK'nın terör eyleminden sonra yeniden gündeme gelecekti. Irak, PKK teröristlerine yönelik sıcak takip yapılmasını kabul ederken, İran bunu reddedecektir.[899]

Halefoğlu ve Genelkurmay İkinci Başkanı Necdet Öztorun teröristlere yönelik bir operasyonu görüşmek ve Evren'in bir mesajını Saddam'a iletmek üzere

---

897 Sedat Ergin, "Batı, İran'a tutumunu değiştiriyor", **Cumhuriyet**, 12 Mart 1984, s.1,11.
898 **a.g.e.**,
899 "İran, sınır anlaşmasına yanaşmıyor", **Tercüaman,** 23 Ekim 1984

Bağdat'a gideceklerdi. Evren Saddam'a gönderdiği mesajda Irak'ın kuzeyinde teröristlerin yoğunlaşmaya başladığının tesbit edildiği, ortak bir operasyonun yapılabileceğini söylediği belirtiliyordu. Türkiye operasyon için Saddam Hüseyin'in cevabı mesajını bekliyordu.[900] **Milliyet** gazetesin de Türkiye'nin teröristlere karşı gerçekleştirdiği "Güneş Harekatı" nın başladığı ve Irak'tan alınan izinle 5 kilometre kadarda Irak topraklarına girildiği belirtiliyordu. Habere göre Kuzey Irak'ta Mesut Barzani'nin kamplarında üstlendiği tahmin edilen teröristler vur-kaç taktiği yaparak saldırıp kaçmışlardı.[901] Saddam Hüseyin'in Evren'e gönderdiği cevabı mesajın içeriğinde "Ayrılıkçı gruplara karşı Türkiye'nin mücadelesini yürekten destekliyoruz. Türkiye'nin bu mücadeleden istikrar içinde ve kuvvetli çıkması Irak'ın çok yararınadır."[902] demekteydi. Türkiye'nin sıcak takip yaparak, Irak sınırında 5 kilometre içinde operasyon yapmasına olumlu yanıt veren Irak tarafı, eş zamanlı olarak Irak'ın da bir operasyon başlatması ve teröristlerin kıskaca alınması isteğini içinde bulunduğu koşullar ve bölge şartlarını gerekçe göstererek reddedecekti.[903] Harekatın İran'ı rahatsız ettiği anlaşılıyordu. İran'ın endişelerini giderebilmek için İçişleri Bakanı Ali Tanrıyar başkanlığında bir heyet Tahran'a resmi ziyaret gerçekleştirecekti. İran'ın bu konudaki tutumu Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani'nin Tahran Üniversitesi'ndeki "Cuma Hutbesi"nde yer alacaktı. Türkiye'ye sert bir uyarı olarak ifade edilebilecek konuşmasın da Rafsancani şöyle diyordu: "Irak, petrol alanlarını, NATO üyesi bir ülkenin yardımıyla korumak istiyor. Bizim için bu sorun önemlidir. Türk devletini, Irak halkının isteklerinin karşısına dikilmemesi konusunda uyarıyoruz. Baas Partisinin bölgede uzun süre kalmasına izin vermeyeceğiz. Bu sorunu, Baas Partisi ile çözebileceğinizi sanmayın."[904] Bu mesajdan anlaşılan İran'ın Türkiye'nin operasyonunu, kuzeydeki isyancı Kürtlere karşı yapılan ve Baas rejimine destek anlamına gelebilecek bir operasyon olarak gördüğüydü. İran Dışişleri Bakanlığı'da yaptığı açıklamada Türkiye ve Irak arasında sınır ötesi operasyona olanak veren bir antlaşma yapıldığı ve Irak'taki isyancılara

---

[900] "Irak'tan 2. kez izin istedik...", **Milliyet**, 17 Ekim 1984, s.7.
[901] "Sınırda eşkiya avı", **Milliyet**, 18 Ekim 1984, s.6.
[902] "Irak Devlet Başkanı: "Mücadelenizi destekliyoruz", **Milliyet**, 18 Ekim 1984, s.6.
[903] **a.g.e.**,
[904] "İçişleri Bakanı İran'a gidiyor", **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1984, s.1,8

müdahale imkanı verecek bu antlaşmanın, bölgedeki hassas dengeleri sarsacağı ve bölgenin tümünün güvenliğini tehlikeye sokacağına vurgu yapılacaktı.[905]

Sami Kohen'de terörist faaliyetlerin dışardan odaklı olduğunu, Türkiye'nin dış politikada diğer sorunlarının yanında bu sorunlarla da uğraşmak zorunda kalabileceğini belirtiyordu. Kohen, Türk diplomatlarının beşinci yılına giren savaşı durdurmaya çalışmalarının nedeninin, Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek çok boyutlu bir sorunla karşılaşmak istenmemesi olduğunu ileri sürüyordu. Kohen'e göre, İran-Irak Savaşı'nın Türk müteahhit, işadamı ve işçisine yeni fırsatlar sunduğu görüşü ileri sürülebilirdi. Ancak bunlar savaşın devamının Türkiye'nin güvenliği ve ulusal bütünlüğüne yönelik oluşturduğu tehditlerle mukayese edilmezdi. Kohen, İki ülkenin güçlerini cepheye yoğunlaştırmaları nedeniyle Kürt kökenli vatandaşlarının yaşadığı bölgelerin güvenliğini ihmal ettikleri, aksine Kürtleri, birbirlerine karşı kullanmaya çalıştıklarını içeride de uzlaşma içinde kaldıklarını ileri sürmektedir.[906]

Türkiye'nin yaptığı operasyonla ilgili olarak çeşitli ülke medyaların da çıkan haberler de gazetelerde yer buluyordu. İran basınından **Azadegan** gazetesinde çıkan haber **Milliyet** gazetesinde yer alıyordu. Gazete de konuyla ilgili olarak çıkan haberde "Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Helefoğlu'nun Irak'a son ziyareti ve Saddam Hüseyin ve Tarık Aziz'le görüşmeleri iki ülke arasında karşılıklı anlaşmalar bulunduğuna yeni bir delil teşkil etmektedir. Hazırlıklar ve bakanın açıklamaları, Türkiye'nin Kürtler'i bastırmak için Irak'a sevkedeceği askeri gücün ne kadar büyük olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak Türkiye'nin başlayacak olan olaylar zincirini görmek için gözlerini açması tavsiye edilir"[907] deniliyordu. İran basınında çıkan bu yorum, Türkiye'nin iki ülke ile olan ilişkilerini ve savaşa bakışını savaş süresince belirleyecek olan bir zinciri başlatacaktı. Dış politikada "milli menfaatlerimize" ilişkin bir gelişme olduğunda basın ve muhalefetin ilgisinin yoğunlaştığı görülüyordu. Teröristlere karşı yürütülen faaliyetler, muhalefetin ve basının iki komşu ülkeye olan bakışları üzerinde etkili olduğu daha sonraki dönemde net bir şekilde görülecektir.

---

905 **a.g.e.**,
906 Sami Kohen, "Yeni bir dış politika sorunu", **Milliyet**, 18 Ekim 1984, s.2.
907 "Dünyanın gözü bizde", **Milliyet**, 19 Ekim 1984, s.6.

Karşılaşılan terörist faaliyetler, Türkiye'nin İran-Irak Savaşı'na yönelik arabuluculuk ve diğer gayretlerinin hızlandırılmasını gündeme getirecekti. Artık sorun "savaşan iki dost ülkenin" sorunu değil, Türkiye'nin güvenlik sorunu olarak ele alınıyordu. **Milliyet** gazetesinde bu konuyla ilgili yer alan haberde İran'ın arabuluculuk yapılmasından hoşlanmadığı bunun içinde Türkiye'nin "sessiz diplomasi" yöntemiyle bir sonuca gitmeye çalıştığı ifade ediliyordu. Haberde Türkiye'nin yapabilecekleri sıralanarak,

"...savaşı durdurabilecek ve savaşan iki taraf üzerinde büyük etkinliğe sahip olan tek ülke vardır, o da Türkiye'dir. Türkiye için bu sorun sadece savaşan iki dost ülke sorunu değil, aynı zamanda bölgede ayrılıkçı grupların bu savaş dolayısıyla yaratmaya çalıştıkları ortamın Türkiye'nin çıkarına yönelttiği tehlikedir. İki ülkedeki ayrılıkçı gruplar savaşı fırsat bilerek yeni istikrarsızlıklar yaratmakta bu arada Türkiye'yi de hedef almaktadırlar. Bu durum ise Türkiye'nin kabul edebileceği bir durum değildir. Türkiye bu sorunu kesinlikle çözmek zorundadır. Meselenin çözümü de büyük ölçüde savaşın sona ermesiyle bağlantılıdır. İki tarafda tüm kuvvetlerini birbirlerine karşı kullandıkları için ayrılıkçı gruplara karşı yeterince değil, hiç mücadele edememektedir. Zaman zaman verilen özerklikler bu durumu gösteren bir diğer örnektir..."[908]deniliyordu.

Türkiye'nin içeride karşılaştığı terörist faaliyetler, Türkiye'nin savaşta arabulucu olarak değil, zarar gören bir taraf olarak harekete geçmeye başlayacağını gösteriyordu. Diğer iki gazetenin aksine **Milliyet**'in bu durumu geniş bir şekilde alarak yansıtması da basında bu bakış açısıyla çıkan ilk haber olması nedeniyle önemliydi. İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani'nin Tahran Üniversitesi'nde cuma namazı öncesinde Türkiye'nin operasyonuyla ilgili olarak yaptığı konuşmayı aktaran **Milliyet** gazetesi, Rafsancani'nin konuşmasında "Türkiye'nin yöneticilerine ihtar ediyoruz. Irak'taki Saddam Hüseyin ve Baas Partisi iktidarı er geç yıkılacak ve Irak halkının arzuladığı biçimde İslami bir devlet kurulacaktır. Türkiye, o zaman yöneticileri halkın içinden gelecek olan yeni Irak devletiyle de ilişkiler içerisinde bulunmak zorunda kalacak. Bu nedenle Türkiye'yi uyarıyoruz" dediğini aktarıyordu.[909] **Milliyet** gazetesinde Rafsancani'nin konuşması **Cumhuriyet** gazetesinin aksine birinci sayfadan ilk haber olarak veriliyordu. Ayrıca Rafsancani'nin konuşmasından alınan bölümlerde de farklılık vardı. **Cumhuriyet**

---

[908] "İran-Irak Savaşı'nın sona ermesini istiyoruz", **Milliyet**, 19 Ekim 1984, s.6.
[909] "İran'ın tavrı garip", **Milliyet**, 20 Ekim 1984, s.1,6.

gazetesi Türkiye'nin NATO üyeliğinin ön plana alındığı bölümü aktarırken, **Milliyet** gazetesi ise Irak'ta islami bir devlet kurulacağı bölümünü öncelikle almıştı.

İçişleri Bakanı Ali Tanrıyar başkanlığında Türkiye'nin Kuzey Irak harekatını görüşmek üzere Tahran'a giden heyetin eli boş döndüğü basında yer alıyordu. **Tercüman** gazetesinde konuyla ilgili verilen haberde, İran başbakanı Musevi Türk heyetiyle görüşmesinden sonra basına yaptığı açıklamada "iç işlerimiz bizi ilgilendirir. Hükümetimiz şimdiye kadar bu işlerle uğraşmıştır. Bundan sonra da aynı şekilde hareket edecektir. Türkiye'nin güvenlik meseleleri de kendisini ilgilendirir. Bunun bizimle hiçbir bağlantısı yoktur..." [910] diyordu. Musevi Türk askerinin Irak topraklarında "sıcak takip" yapması konusunda ise şu ifadeyi kullanmıştı: "Bu konuda ayrıntılı bilgi bekliyoruz. Şuna inanıyoruz ki Bağdat rejiminin zayıflığı, Irak'ın toprak bütünlüğünün tehdit altında bulunması sonucunu doğurmamalıdır." Hamaney'in de bu "sıcak takib"i Irak'a yardım olarak değerlendirdiği anlaşılıyordu. Hamaney'in Tanrıyar'a, Bağdat rejimine sağlanacak herhangi bir yardımın kendi çıkarlarına yöneltilen bir tehdit olarak kabul edeceğini" söylediği aktarılıyordu. [911] Tanrıyar'ın ziyareti **Cumhuriyet** gazetesinde de yer bulacaktı. Habere göre, Tahran'a giden Türk heyetini kabul eden İran Devlet Başkanı Ali Hamaney kabulde yaptığı konuşmada "Saddam ve rejimine destek sayılabilecek her türlü hareketi kendi çıkarlarımıza aykırı düşünüyoruz" diyecekti. Türkiye; ise İran'a "tarafsızlık" güvencesi veriyordu. Hamaney'in sözlerinden çıkan sonuç İran'ın çıkarlarına saygı ve tarafsızlıktı ve operasyon bu tarafsızlığı bozuyordu. Türkiye de kendi çıkarlarına saygıyı bekliyordu ve operasyon bu çıkarları korumak için gerçekleştirilmişti ve tarafsızlık devam ediyordu.[912] **Milliyet** gazetesinde konuyla ilgili haberde Ali Tanrıyar'ın İran'dan sınırlı bir vaadle döndüğü ifade ediliyordu. Irak Enformasyon Bakanı Latif Casim, Türkiye ile sınırı aşan operasyonlar konusunda anlaştıklarını söylüyordu. **Milliyet**'te Casim'in açıklamasının Türkiye'nin tepkisini çektiği, uluslararası hukuk kurallarına göre böyle bir konuda tek taraflı bir açıklama yapılamayacağı, eğer bir açıklama yapılacaksa her iki başkentte aynı anda yapılması

---

910 "İran, sınır anlaşmasına yanaşmıyor", **Tercüaman,** 23 Ekim 1984, s.1,10
911 **a.g.e.**,
912 "İran'ın tavrı: Saddam'a her desteğe "Hayır", **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1984, s.1,8.

gerektiği belirtiliyordu. Irak'ın benzer bir anlaşmayı Tahran yönetimiyle yapamayan Türkiye'nin bu durumdan faydalanmayı düşündüğü ifade edilerek "Irak'ın tavrı, tam anlamıyla İran'ın nasırına basmak sayılır" deniliyordu. [913]

Ali Tanrıyar Tahran ziyaretinde, İran'ı şu iki konuda ikna etmeye çalışmıştı. Bu konular şöyle ifade ediliyordu:

> "... Türkiye'nin Irak'la yaptığı bu işbirliği sadece sınırı ihlal ederek Türkiye'de eylem yapmaya çalışan eşkiyaya yöneliktir. Başkaca bir amaç güdülmemektedir. Bu işbirliği Türkiye'nin başından beri takip ettiği tarafsızlık politikasının değiştirilmesi anlamına gelmemektedir. Bu konuda İran yöneticilerinin duyduğu endişe yersizdir. Türkiye iki kardeş ülke arasında devam eden bu savaşın bir an önce durdurulmasından yanadır, ancak savaşın seyrini değiştirmeye niyeti yoktur. İran Meclis Başkanı Rafsancani'nin cuma namazı hutbesinde Türkiye'yi Irak'ın kuzeyinden toprak talebinde bulunmakla suçlaması Ankara'da üzüntü yaratmıştır. Türkiye'nin kimsenin toprağında gözü yoktur. Irak'tan toprak talebimiz olduğu iddiası doğru değildir."[914]

İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Şeyhülislam, İran Cumhurbaşkanı Hamaney'in mesajını Evren'e getirecekti. Mesajdan anlaşılan İran, Türkiye'nin teröre karşı işbirliği çağrısına olumlu yanıt veriyordu. Ali Hamaney mesajında, İran topraklarından Türkiye'ye yönelik tedhiş eylemlerine müsade etmeyeceği ve ayrıca etkileyebildiği örgütleri de ikna etmeye çalışacağını ifade ediyordu. Ali Tanrıyar'ın ziyaretini değerlendiren Türk yetkilileri de, bakan "... yanlış anlamaları düzeltmek için İranlı yöneticilere geniş izahatlar vermiştir. Ümit ediyoruz ki, İran yöneticilerine verilen bu izahat yanlış anlamaları gidermiştir" diyorlardı.[915]

İran'ın Türkiye'ye karşı alan tutum değişikliğinin ne olabileceğini yorumlayan Cengiz Çandar, bu konuda Batılı ve Arap diplomatların görüşlerini aktarıyordu. Bir İngiliz diplomata göre, İran'ın Türkiye'ye yönelik mesajlarının gerçek hedefi Türkiye ile ilişkilerinin kötüleşmesini engellemekti. İran'ın Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasından herhangi bir çıkarı yoktu. Bir Arap diplomatının görüşüne göre ise, Sovyetler'le arası iyice bozulan ve Sovyet ağırlığını üzerinde fazlasıyla hisseden Tahran yönetimi, Türkiye vasıtasıyla Amerika'yla yakınlaşmaya çalışmış, ancak Amerika'nın isteksizliği nedeniyle hırçınlaşmış ve Türkiye'ye sert

---

913 "Irak'ın tek taraflı açıklaması tepki yarattı", **Milliyet**, 25 Ekim 1984, s.6.
914 "İran'la aramızda soğuk rüzgarlar esiyor", **Tercüman**, 24 Ekim 1984, s.1,10.
915 "İran Türkiye'ye yönelik tedhişe izin vermeyecek", **Tercüman**, 25 Ekim 1984, s.1,10.

mesajlar vermişti.[916] Cengiz Çandar, İran'ın Türkiye'ye yönelik tavır değişikliğini açıklarken böyle bir değişikliğin Türkiye'ye yönelik olmadığı veya uluslararası bir hesaplaşmanın sonucu olabileceği gibi iki farklı argüman ileri sürüyordu. Çandar, yorumuna İran'ın tavır değişikliğinin nedenlerini açıklamakla başlıyor ve yorumunu, İran'ın Türkiye'ye karşı ciddi bir tepkisinin olmadığı sonucuna vararak bitiriyordu. Çandar'ın bu sonuca varırken kullandığı önermeler ile çıkan sonuç tutarlıydı. Ancak önermelerin ne kadar doğru olduğu ise araştırılmaya muhtaçtı. Çünkü İranlı liderlerin açık mesajları bu önermeleri destekler nitelikte gözükmüyordu.

[916] Cengiz Çandar, "İran-Irak tahterevallisi ve Türkiye", **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1984, s.8.

### 3.1.2. Ocak 1985-Ocak 1986 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1985 yılında Türk basınında öne çıkan konular, İran-Irak Savaşı'na yönelik Türkiye'nin tutumu, savaşın özellikle Türkiye ekonomisi üzerine etkisi, Körfez'de devam eden "tanker savaşları" ile ilgili haberler, bu haberlerle bağlantılı şekilde Türk tankerlerine yönelik saldırılar, ve cephede devam eden savaşla ilgili haberlerden oluşuyordu.

Takip edilen basının dış politika sayfalarında geniş bir şekilde yer bulmasına karşın, savaşla ilgisi olmaması nedeniyle çalışmada yer verilmeyen ancak basında yer alan konular da vardı. Bunlar: Türkiye'nin iki ülke ile ekonomik ve siyasi ilişkileri, İran'ın "devrim ihracı" politikası ve "irticai faaliyetlerle" İran'ın ilgisiydi. İran içerisinde yaşanan siyasi gelişmelerde basında yer alan diğer bir konu başlığını oluşturuyordu.

Türkiye'nin savaşa yönelik tutumuyla ilgili olarak basının gündemine gelen ilk haber, Başbakan Turgut Özal'ın Şubat'ta İsviçre'nin Davos kentinde katıldığı, "Avrupa Sevk ve Yönetimi Sempozyumu"nda"sunduğu "İran-Irak Savaşı" başlıklı bildiriyle ilgili haberlerdi. Özal, sunduğu bildiri de İran'ı savunacaktı. Özal'ın Davos'ta İran-Irak Savaşı'yla ilgili yaptığı konuşma **Cumhuriyet** gazetesinin birinci sayfasın da, "Özal: İran'da devrim oturdu" başlığıyla ilk haber olarak yer buluyordu. Haberin diğer başlıklarında ise şu ifadelere yer verildiği görülüyordu. "İran'da gerçek bir devrim yapıldı. İran devrimi yerleşmiştir. Sevin ya da sevmeyin bu devrim yaşamaya devam edecektir. Kısa dönemde de alternatifi gözükmemektedir... Humeyni'den sonra da çok önemli değişiklikler olmaz. İslam Devrimi, bir tek adam rejimi değildir. Humeyni ruhani liderdir. Ancak halkın isteklerini yansıtan demokratik kurumlar vardır."[917] Haberin içeriğinde ise şu ifadeler öne çıkarılıyordu. "...Ortalama bir İranlı, bugün yeni bir yaşama biçimiyle yepyeni bir kafayla olaylara bakıyor İran'da bugün yaşanmakta olan İslam devrimi, Avrupa'ya çok yabancı gelebilir. Hatta müslüman fakat laik bir ülke olan Türkiye içinde değişik bir

---

[917] "Özal: İran'da devrim oturdu", **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1985, s.1,13.

görüntüdedir. Bu rejimin muhakkak ki hem İran'da hem dışarıda karşıtları vardır. Fakat izlenimim odur ki rejim istikrara kavuşmuştur. Ne bugün için ne de görülebilir gelecek için alternatifi vardır..."[918] Özal'ın sempozyumdaki konuşması **Tercüman** gazetesinde de yer buluyordu. Haberde Özal'ın konuşmasında İran'daki rejimin oturduğunu, ülkedeki ekonomik dengesizliğin giderildiğini ve İran'nın dünyaya bakışının değiştiğini bunun ancak görülerek anlaşılabileceğini söylediği ifade ediliyordu. Özal'ın ayrıca Irak'ta da rejimin liderin etrafında kenetlendiğini belirterek bu savaşın bitmesinde, her iki ülkeyle de dost olan Türkiye'nin ekonomik ve ticari olarak bölgede oynadığı "köprü" rolünü siyasi alanda da oynamasının etkili olacağını söylediği aktarılıyordu.[919] Her iki gazetede yer alan aynı haber, başlıkları ve içerikleri itibariyle büyük farklılıklar arzediyorlardı. **Cumhuriyet** gazetesinde Özal'ın İran'la ilgili sözleri ayrıntılı olarak veriliyor ve içerik, haberinde başlığına da yansırken, Özal'ın Irak'la ilgili sözlerine ise hiç değinilmiyordu. **Tercüman** gazetesi ise Özal'ın İran'la ilgili sözlerine fazla yer ayırmazken, Irak'la ilgili söylediği bir cümleye yer verdiği görülüyordu.

Takip edilen basında köşe yazarları da İran-Irak Savaşı ile ilgili yorumlarında, Türkiye'nin savaştan nasıl etkilendiği konusuna, savaşın kendisinden daha fazla ağırlık verdikleri söylenilebilir. Ayrıca savaşın Türkiye'nin iki ülkeyle olan ticareti üzerine olan etkisi, yazarların makalelerinde değindikleri diğer bir konu başlığını oluşturduğu görülüyordu. Mehmet Barlas'ta makalesinde savaşı, Türkiye'nin ekonomisi üzerine etkisi çerçevesinde değerlendiriyordu. Barlas savaşın, Türk ekonomisine olumlu katkı sağladığı yönünde düşünen "bazı Batılı yorumcular" olduğunu, ancak böyle bir değerlendirmenin yanlış olduğunu belirtmektedir. Savaşların silah tüccarlarına yarayacağını, silahlanmanın bölgede istikrarsızlığı artıracağını belirten Barlas'a göre savaş, Türkiye'ye maddi ve manevi anlamda zarar vermektedir. İki ülkede öncelikli kaynaklarını savaşın ihtiyaçlarına ayırmaktadırlar. Petrol ithalatına bağlı olan İran'la ihracatımız da, petrol alımımızdaki zorluklar yüzünden düşme yaşanmış, bunun sonucu olarak ticaret oranlarında düşme görülmüştü. Barlas ayrıca Tahran'ın bombalanması nedeniyle kentteki yabancıların

---

918 **a.g.e.**,
919 "İstikrarı, güçlü Türkiye sağlar", **Tercüman**, 3 Şubat 1985, s.4

tahliyesine başlandığını, bu gelişmenin kentteki Türk pazarlarına şirketlerine de yansıması durumunda Türk-İran ticaretinin buradan da darbe yiyeceğini belirtmektedir. Barlas'a göre savaş, bölgeyi kamplara ayırarak istikrarını da bozmuş ve Arap toplumunda bölünmeye sebep olmuştu.[920] Barlas, savaştan sonraki dönemde de gündeme getirilecek savaşın Türkiye'nin ticaretinde bir "patlama" yarattığı görüşünü o günlerde dile getirerek, bu patlamanın olumsuz yönde olduğunu iddia etmektedir.

İran'ın içerde özel sektöre de ithalat hakkı tanımasının ardından Türk ihracatçıların başlattıkları ticaret atağının hava ulaşımının savaş nedeniyle kesilmesi üzerine aksadığı **Milliyet** gazetesinde yer alıyordu. İhracatımızdaki payları %23 düzeyinde olan bu iki ülkeyle olan ticaret hacminin kaybedilebileceği belirtiliyordu. Bunun sonucunda da 2 milyar dolarlık ticaretimizin de kesilmesi sözkonusu olabilirdi.[921] Ergun Balcı'da savaşın geldiği noktayı yorumladığı makalesinde "20. yy'ın belki de en trajik savaşlarından biri" olarak tarihe geçeceğini ileri sürdüğü İran-Irak Savaşı'nın devamının herkesin çıkarına olduğunu ileri sürüyordu. Balcı, süper güçlerin ve bölge ülkelerinin bu savaşın devamından farklı gerekçelerle mutlu olduklarını belirterek, Türkiye'nin bu savaştan nasıl etkilendiğini ise şöyle açıklamaktaydı:

> "...İran-Irak savaşının başlangıçta Türkiye'nin iki ülkeye ihracatının artmasına yol açtığı bir gerçek. Ancak bu dönem artık geride kalmıştır. Savaş uzadıkça iki ülke dış alımlarında kısıntı yaparak paralarını silahlanmaya harcamaktadırlar. Ayrıca sınır bölgelerinde denetimi sağlayamadıklarından Doğu Anadolu'ya çeteler sızmaktadır. Körfez savaşı Türkiye'nin sadece ticaretini değil, sınırlarının güvenliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin çıkarı diğer ülkelerininkinin tersine savaşın devamında değil, bir an önce sona ermesindedir..."[922]

Balcı'da, Mehmet Barlas gibi savaşın devamından Türkiye'nin ekonomik çıkar sağlamadığını belirtmektedir. Ancak Balcı, Barlas'tan farklı olarak başlangıçta ekonomik çıkar sağlandığını, ancak bunun tersine döndüğünü iddia etmektedir. Her iki yazarın da birleştiği noktanın, savaşın ekonomik ve siyasi olarak Türkiye'ye

---

920 Mehmet Barlas, "Savaş Felakettir", **Milliyet**, 19 Mart 1985, s.1.
921 "İran'la 2 milyar dolarlık ticaretimiz tehlikede", **Milliyet,** 1 Mart 1985, s.6.
922 Ergun Balcı, "Herkesin Çıkarına Uygun Bir Savaş", **Cumhuriyet**, 22 Mart 1985, s.3.

getirisinin olmadığını öne sürmelerinin nedeninin, bakışlarındaki farklılıkların ötesinde, savaşı “milli menfaatler” temelinde yorumlamaları olduğu söylenilebilir.

Takip edilen basın organlarında birden çok konunun bir başlık altında işlendiği görülüyordu. İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Kazımpur Erdebili’nin yaptığı açıklamanın **Milliyet** gazetesine yansıma şeklide bunun güzel bir örneğini oluşturacaktı. Erdebili, Türkiye’nin tarafsızlık politikasına devam edeceğini umduklarını açıklarken iki ülke arasındaki sanayi ve teknik düzeyde hissedilen ihtiyaçların giderilmesinde daha çok fırsatların bulunabileceğini söylemişti. Erdebili’nin Türk diplomatlara yönelik saldırılar konusunda da, İran’ın Türkiye’ye zarar verebilecek faaliyetlere izin verilecek bir yer olmayacağını, kendilerinin de terör kurbanı olduklarını, bunun sonucu olarakta bu tür eylemlere karşı olduklarını söyleyecekti.[923] **Milliyet’**in haber başlığı olarak seçtiği cümle haberin içinde o konuyla ilgili ifade edilen tek cümleydi.

Devlet Bakanı Tınaz Titiz yıl sonunda İran’a resmi ziyaret gerçekleştirecekti. Ziyaretin gündemini ekonomi ağırlıklı olmak üzere, İran’ın Türkiye deki irticai faaliyetlerle olan ilişkisi ve savaşa yönelik olarak Türkiye’nin tarafsızlığı oluşturacaktı. Türkiye’nin tarafsızlığı konusunda Titiz “... İran ve Irak bizim her iki ülkenin komşusu olduğumuz ve her iki ülkeyle mevcut ilişkilerimizi devam ettirmek zorunda olduğumuzun bilincindeler. O bakımdan iki tarafında bir takım manevralarla kendi lehlerine savaşta tavır koyma yönünde zorlama eğilimleri yok...” diyecekti.[924]

1985 yılında savaşla ilgili olarak basına yansıyan konulardan birisi de Körfez’de Türk tankerlerine yönelik saldırılardı. 1985 yılında vurulan tankerimiz Vatan olacaktı. Vatan tankerinin vurulmasından sonra Irak Enformasyon Bakanı “Latif Nasif Casim”in görüşlerine yer veren **Tercüman** gazetesinde Türkiye ile ilişkiler konusunda bakanın sözleri yer alıyordu: “Türkiye’ye çok değer veriyoruz. Türkiye ile hiçbir problemimiz de yoktur... Türkiye ilişkilerimiz çok iyidir. Savaşta bunu daha çok hissettik. Türkiye’nin tarafsız olması bizim için çok önemlidir. ”[925] Körfez’de Türk tankerinin vurulmasıyla ilgili olarakta bakan;“Savaş halindeyiz.

---

[923] “Türkiye tarafsızlık politikasını sürdürmeli”, **Milliyet**, 26 Ocak 1985, s.7.
[924] “Titiz: Söz verilen akreditifler dört aydır açılamadı”, **Cumhuriyet,** 26 Ocak 1985, s.1,13.
[925] “Her tankeri vururuz”, **Tercüman,** 25 Şubat 1985, s.7

Tanker hangi ülkenin olursa olsun vururuz. Sadece biz değil, İran uçakları da tankerlere saldırıyor" diyordu. Bakan savaşla ilgili olarak ise silah üstünlüğünün kendilerinde olduğunu, ekonomilerinin düzeldiğini, kendi topraklarını savunduklarını ve gerekirse bu savaşa senelerce devam edebileceklerini belirtiyordu. Türkiye'nin tutumu konusunda ise, "Türkiye tarafsızdır... istediği zaman İran ile Irak arasındaki savaş üzerine konuşabilir. Biz Türkiye'nin tutumundan memnunuz. Çünkü Türkiye, Irak ve İran'ın durumlarını gayet iyi biliyor" diyordu.[926] **Tercüman** gazetesinde Türkiye-Irak ilişkileriyle ilgili haberlere öncelik verilirken, Türk tankerine yönelik saldırının "bir tankere" yönelik olarak yapıldığının vurgulanmaya çalışılması dikkat çekicidir. **Cumhuriyet** gazetesinde de Vatan tankerine yapılan saldırı yer buluyordu. Haberde Sırrı adasından petrol yükledikten sonra vurulan Vatan tankerinin İran Tanker Şirketi'ne altı yıllığına kiralandığı ve tankerin 10 milyon dolara Şark Sigorta'ya sigortalandığı haberi veriliyordu. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Yalım Eralp'in tankerle ilgili bilgi verdiği, tankerin Harg adasının 100 mil güneyinde, yasak bölgenin 50 mil dışında vurulduğunu söylediği yer alıyordu.[927]

**Milliyet** gazetesinde Vatan tankerinin vurulmasıyla ilgili olarak verilen haberde tankerin İran'a kiralandığına ve sigorta ettirilirken bazı yolsuzlukların yapıldığı anlatılırken, **Cumhuriyet** gazetesinin haberi, konunun bu yönlerine değinmeden verdiği gözleniyordu.[928] **Cumhuriyet** gazetesinde Vatan tankerinin vurulmasıyla ilgili olarak verilen diğer bir haberde ise Türkiye'nin diplomatik kanallardan Irak'ı kınadığı, Irak hükümeti nezdinde girişimde bulunulduğu ifade ediliyordu. Türkiye'nin konuyla ilgili olarak Irak'a gönderdiği mesajda saldırının, "... Türkiye'nin başından beri savunduğu açık denizlerde seyrüsefer serbestliğinin açık bir ihlalini oluşturduğu, bu ilkeyi ihlal edecek davranışlardan kaçınılmasının" istendiği belirtiliyordu. Haberin devamında ise Türkiye'ye gelen İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Kazımpur Erdebili'in konuyla ilgili sözlerine yer veriliyordu. Erdebili,"Biz Irak'ın uluslararası hukuk kurallarının ihlali olduğu kadar, Türkiye'nin çıkarlarını da tehlikeye sokan bu tür davranışları durdurması için Türk hükümetinin

---

926 **a.g.e.**,

927 "Tankerimizi bu kez İran vurdu", **Cumhuriyet,** 3 Mart 1986, s.7.

928 "Vatan Körfez'de vuruldu", **Milliyet**, 10 Mart 1985, s.1,7.

gerek sert bir açıklama yapması, gerek başka olanakları kullanması gerektiğine inanıyoruz"[929] diyordu. Erdebili'nin Irak'ın saldırılarının uluslararası sularda "seyrüsefer özgürlüğünü" ihlal ettiğini ve tankerin İran'a kiralanmış olmasının bu sonucu değiştirmeyeceğini söylediği ifade ediliyordu. Erdebili'nin devamla "Türkiye'nin çıkarları savaşan bir tarafça tehdit edilmektedir. Türkiye'den beklediğimiz, kendi çıkarlarını ilgilendiren bu konuda harekete geçmesidir" dediği aktarılıyordu.[930] **Cumhuriyet** gazetesi İran Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın, Türkiye'nin harekete geçmesi çağrısına geniş yer verirken, diğer takip edilen gazetelerde buna rastlanmıyordu.

1985 yılında Türk basınında ön plana çıkan konulardan bir diğeride cephede devam eden savaştı. Savaşın devamı ve sonucuyla ilgili senaryolar gazete sütunlarına yansıyordu. Savaş özellikle mart ayından itibaren şiddetlenmişti. **Cumhuriyet** gazetesinde "misilleme savaşı" başlığıyla verilen haberde iki ülkenin birbirlerinin sivil yerleşimlerine saldırılarda bulundukları belirtilerek savaş, "...Irak'ın iki gün önce İran'ın Ahvaz kentini bombalaması, ardından da İran'ın Basra'ya karşı misillemesiyle tırmanmıştı. Irak, İran'ın Basra saldırısına misilleme olarak 24 İran kentinin bombalanacağını ileri sürmüş ve kentlerin boşaltılması çağrısında bulunmuştu..."[931] deniliyordu. İran-Irak Savaşı cephede yoğunlaşırken her iki ülkenin karşılıklı olarak başkentleri bombalamaları üzerine Tahran'da bulunan birçok yabancı ülkeyi terk edecekti. Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği görevlilerinin eş ve çocukları da Tahran'ı terk edenler arasındaydı. Tahran Büyükelçiliğimiz de görevli bir memurun eşinin verdiği demece göre uçaklar sürekli kenti bombalıyordu.[932] İran-Irak Savaşı'nın son bir hafta içerisinde çok şiddetlendiği, Irak kaynaklarına göre, savaşın başından beri en kanlı çatışmaların yaşandığı Huveyza bataklığında 30-50 bin arasında insan ölmüştü.[933]

---

929 "Körfez'in gözü Ankara'ya çevrildi", **Cumhuriyet,** 17 Mart 1985, s.1, 8.
930 **a.g.e.**,
931 "Misilleme Savaşı", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1985, s.3.
932 "Tahran Boşalıyor", **Tercüman**, 20 Mart 1984, s.10.
933 "Savaşın en kanlı günleri yaşanıyor", **Tercüman**, 21 Mart 1985, s.4.

Hasan Cemal de savaşın ulaştığı boyutu konu edindiği yorumunda, savaşın sivil hedeflere yönelik yoğun saldırılarla şiddetlendiğini, kara savaşının da önemli can kaybına neden olduğunu belirterek şöyle demektedir:

"... Savaşı bu kez bilinçli bir biçimde tırmandıran tarafın komşumuz Irak olduğu anlaşılıyor. Saddam Hüseyin rejimi uluslararası diplomatik dengenin kendisinden yana olduğunun gayet iyi bilincindedir. Hem Washington hem de Moskova, Bağdat'ın desteğindedir. Körfez ülkelerinin de ağırlıkları baştan beri terazinin Irak kefesindedir. Irak'ı destekleyen bir başka ülke Fransa'dır. Bu desteklerin tümü silah dengesini çok büyük ölçüde Irak'ın lehine döndürmüştür. Hem silah hem de diplomatik dengenin kendi lehine olmasından yararlanan Irak, savaşı tırmandırarak Tahran'ı bir an önce müzakere masasına çekmek, bir uzlaşmaya zorlamak çabasındadır. Çünkü Saddam Hüseyin yönetimi, yıpratma savaşından artık bunalmış durumdadır..."[934]

Savaşın tekrar şiddetlenmesiyle birlikte barış çabaları ve beklentileri artarken BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın bölgede iki ülke yetkilileriyle yaptığı görüşmelerden olumlu bir sonuç elde edemediği basına yansıyacaktı. Perez de Cuellar görüşmeler hakkında, "Taraflar kesin barış istiyorlar ancak, ileri sürdükleri şartlardan vazgeçmiyorlar" diyordu.[935] **Cumhuriyet** gazetesin de savaşla ilgili birinci sayfadan verilen haberin başlığı ise "Irak, İran'ın 5 kentine birden saldırdı" şeklindeydi. Haberin içeriğinde ise şu ifadeler yer alıyordu: "Körfez savaşında hafta başından beri gözlenen tırmanma, dün dramatik bir noktaya erişti ve Irak savaş uçaklarının beş İran kentine yaptıkları hava saldırıları sonucu yüzlerce kişi öldü. İran topçusu da dün öğlen saatlerinde Irak'ın Basra kentini topçu ateşi ile dövmeye başladı. Akşamüstü aralıksız topçu ateşi sürmekteydi..."[936] İran ve Irak arasında Huveyze bataklığında çarpışmaların şiddetlendiği ve altı günden beri devam eden bölgedeki çarpışmalarda 27 bin ölü ve yaralı olduğu haberi **Cumhuriyet** gazetesinde yer alıyordu. Habere göre, savaşın başından beri en kanlı çarpışmaların yaşandığı bölgede, her iki tarafta başarı kazandığını iddia ediyordu.[937] Humeyni, İranlı yöneticiler ve ordu komutanları önünde yaptığı konuşmada, barış yapmayacaklarını söylemişti. Humeyni, "Barış yapmamızı söyleyenler, zavallı bir grup hariç, İran halkını korkutamaz" diyordu. Humeyni konuşmasının devamında ise, Irak halkının

---

[934] Hasan Cemal, "Körfez'de Yangın Parlarken", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1985, s.1,6.
[935] "Genel Sekreter Ortadoğu'dan eli boş döndü", **Milliyet**, 10 Nisan 1985, s.5.
[936] "Irak, İran'ın 5 kentine birden saldırdı", **Cumhuriyet**, 9 Mart 1985, s.1,11.
[937] "Körfez Kan gölü", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1985, s.1,6.

yardım çağrılarına cevap vermek istediklerini ve Irak halkının Saddam'ın zorbalığı altında inlediğini söylediği **Tercüman**'da yer alıyordu.[938]

Savaş yıpratma savaşı şeklinde devam ederek büyük insan kayıplarına neden olurken, basında savaşın devamının taraflara bir getirisinin olmayacağı ve mümkün olan en kısa zamanda sona erdirilmesi yönünde yorumlar görülüyordu. Balcı' ya göre savaşın, savaşanlar dışında olan devletlere ve özellikle büyük devletlere getirisi olabilirdi. Bu nedenle Balcı, savaşın devamından yana tutum sergileyen İran'ı savaşı sona erdirmeye davet ediyor ve savaşın İran'ın aleyhine olduğunun nedenlerini de makalesinde sıralıyordu. Balcı'ın İran'a yönelik çağrısına yanıt, İran'ın İstanbul Başkonsolosu Muhammed Taheri'den gelecekti. Balcı, Taheri'nin gönderdiği mektuba köşesinde, "savunma hakkı" gerekçesiyle geniş bir şekilde yer verecekti. Muhammed Tahari, mektubunda, İran'ın İsrail'den silah almadığını bunun akla mantığa uygun olmadığını İran'dan etkilenen "Lübnan müslümanları"nın İsrail'e "kök söktürdüklerini" belirterek, her iki süper gücün desteğini almanın bir maşa olmak anlamına geleceğini bunun bir övünç değil bir onursuzluk olduğunu iddia ediyordu. Tahari, bu savaşın herkesin çıkarına olduğu "... hele Doğu ve Batı emperyalizminin çıkarına olduğu görüşünü kabul etmiyoruz..." diyordu. Konsolos devamla, iki süper güce rağmen ayakta duran İran'a karşı

> "... Irak rejimi, süper güçler tarafından bu çığırı durdurmak maksadıyla İran'a saldırtıldı. Bu yüzden savaş İslam ve Küfr savaşı olarak devam ediyor. Savaşımız islami bir direniş olarak başarıyla devam ettiği için süper güçlerin çıkarına hizmet ettiği tahlili isabetli değildir. İslami mücadelemizin devam edişi, dünya müstekbirlerinin zorbalık ve sömürülerini temelinden sarsmaktadır. Mücadelemizde gösterdiğimiz kararlılıktan endişe ve telaşa düştükleri ortadadır. Bu telaş yüzünden hep birlikte Saddam'a yardım ediyorlar..."[939] diyordu.

Balcı'nın konsolosun mektubunu köşesinde vermesi, bir savunma hakkına müsaade edilmesi olarak görülebilmesine karşın içeriği itibariyle de bir görüşün yansıtılması anlamına geldiği kanısındayım. Balcı'nın konsolosa köşesinde verdiği yanıt **Cumhuriyet** gazetesinin savaşa yönelik tutumunu yansıtan bir örnek oluşturması açısından önemlidir. Balcı, konsolosun İran'ın iki süper güce karşı

938 "Humeyni: Irak ile barış yapmayız", **Tercüman**, 19 Nisan 1985, s.1.
939 "İran Başkonsolosu'nun Açıklaması", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1985, s.3.

bağımsız bir politika izlediğini, "bağımsız ve şerefli yaşamanın mümkün olduğunu" ortaya koyduğunu söylediğini belirterek şöyle diyordu.

> "... İran'ın bölgede büyük devletlere karşı bağımsız bir politika izlediği, onlarla mesafeyi koruduğu bir gerçektir ve biz bu tutum karşısında ancak saygı duyarız. Zaten sayın Başkonsolos yazılarımızı düzenli okuyorsa bizim eğilimimizin de bu yönde olduğunu anlaması gerekir. Patronlardan fazla hoşlanmadığımızdan olacak iki süper gücün de kendi blokları içindeki patronluklarına bir türlü sempati besleyemedik. İki blokta da patronlarla ufak üyeler arasında çıkan tartışmalarda her zaman ufak ülkelere yakınlık duyduk. Bu bakımdan sayın Başkonsolos'la bağımsız ve onurlu dış politika konusunda aynı görüşleri paylaşıyoruz..."[940]

Armaoğlu'da savaşla ilgili son gelişmeleri ele aldığı makalesinde İran'ın nihai sonuç alacak büyük bir saldırı yapacağını duyurmasına karşın bunu sürekli geciktirdiğini, yapılan saldırıların ise kısmi başarılar kazanmasına karşın Irak'ın karşı saldırı karşısında eridiğini ifade ediyordu. Armaoğlu, Humeyni'nin savaşı kazanmayacağını bildiği halde Irak halkının Saddam'ı devirmesini beklediğini ileri sürüyordu. Armaoğlu, Humeyni'nin bu hedefinin aksine İran'ın içerde sorunları olduğunu ileri sürerek, bu sorunların açıklamasını da şöyle yapmaktadır. "Birincisi, rejimin kendi içinde ve kendi taraftarları arasında savaş konusundaki görüş ayrılıkları geniş çapta olmasa da, İran meclisine ve liderliğin yüksek seviyelerine kadar yansımış bulunmaktadır. Öte yandan İran dışına ulaşan haberler ise, halkın savaştan bıkkınlığını ve ekonomik sıkıntılardan şikayetlerini vurgulamaktadır. Böylece, hem yukarda ve hem de aşağıda birtakım rahatsızlıklar vardır."[941] Armaoğlu, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı'nın 18 Mayıs'ta Tahran'ı ziyaret ederek barış arayışında bulunması Tahran'da, savaşa devam mesajıyla yanıt bulmuşsa da bu ziyaretin Tahran-Riyad arasında bir diyaloğun başlaması açısından önemli olduğunu belirtmektedir.[942] Armaoğlu, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı'nın savaşın başından beri İran'a gerçekleştirdiği ilk ziyaret olmasını, İran'ın içindeki bu karışıklıklarla bağlantılandırarak, İran'ın bir arayış içinde olduğunu belirtmektedir.

Kuveyt Emiri Şeyh Caber El Ahmet El Sabah'a yönelik bir suikast girişiminde bulunuluyordu. **Cumhuriyet** gazetesinde bu saldırıyı İran'ın yaptırdığını

---

[940] Ergun Balcı, "İran Başkonsolosu'na Yanıt", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1985, s.3.
[941] Fahir Armaoğlu, "İran rahatsız", **Tercüman,** 21 Mayıs 1985, s.4.
[942] **a.g.e.**,

iddia eden Irak'ın, misilleme saldırısı yaptığı haberi görülüyordu. Ergun Balcı'da Kuveyt Emiri'ne yönelik olarak yapılan saldırıyı değerlendirerek saldırıyı üstlenen İslamı Cihad örgütünün İran'a olan yakınlığına dikkat çekiyordu. Balcı 1,5 milyonluk nüfusunun üçte bir Şii olan Kuveyt'in savaşta Irak'ı desteklediğini, ülkedeki Şii nüfusun ülkeyi İran karşısında "hassas" bir duruma getirdiğini belirterek "... Kuveyt'in tek sorunu İran'la değil. Kuveyt'in Körfez Savaşı'nda Irak'ı desteklemesine karşın, bu ülkeye de fazla sempati beslediği öne sürülemez. Nitekim Irak ordusu 1973'te sınırı geçerek kısa süre için Kuveyt'e girmişti" demektedir. Kuveyt'in varlığının devamının izlediği "ince" politika ile mümkün olduğunu belirten Balcı, Kuveyt'in iki süper güç karşısında bağımsız bir politika takip ettiğini belirterek şöyle demektedir: "... Sovyetler Birliği ile ilişkisi olan tek Körfez ülkesi olan Kuveyt'in İran'dan gelebilecek bir saldırıya karşı savunmasız durumda olduğu halde ABD'nin Körfez Savaşı'na bulaşmasına kesinlikle karşı çıkmıştır."[943] Bu politikasının Amerika tarafından sempati ile karşılanmadığını Amerika'nın, Kuveyt'in Stringer füze alım isteğini geri çevirdiğini ve bunun üzerine de Kuveyt'in Sovyetler Birliği'nden silah aldığını ifade etmektedir. Kuveyt "... ABD'yi kızdıracağını bildiği halde Moskova ile silah anlaşması imzalaması bu ülkenin ufaklığına ve güçsüzlüğüne karşın elden geldiğince bağımsız politika izleme eğilimini göstermesi bakımından ilginçti, gerçekten de Kuveyt günümüzde Körfez Şeyhlikleri arasında en bağımsız politika izleyen ülkedir..."[944] diyordu. Balcı artan İran baskısı karşısında Kuveyt'in ne kadar bu politikayı devam ettirebileceğinin şüpheli olduğunu, Kuveyt Savunma Bakanı'nın Acil Müdahale Gücü Komutanı General Robert Kingston ile görüşmesinin de İran'a bir uyarı olarak değerlendirilebileceğini belirtiyordu.[945] Balcı bu savaşın dışında olan ancak İran'ın baskısı altında olan Kuveyt'in politikasını açıklarken, İran'a da Kuveyt'in tarafsız olduğunu göstermeye çalışıyordu.

Irak, İran'ı barışa zorlayabilmek için ekonomik tesislere yönelik saldırılarını yoğunlaştırıyordu. Bu nedenle Irak, İran'ın en önemli petrol dolum tesislerini hedef

---

943 Ergun Balcı, "Kuveyt Emiri'ne Saldırı", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1985, s.3.
944 **a.g.e.**,
945 **a.g.e.**,

olarak seçmişti. **Milliyet** gazetesinde Irak'ın saldırısı sonucunda tesislerde büyük hasarın olduğu ve tesislerdeki yabancı ülke tankerlerinin de yara aldığı belirtiliyordu. Habere göre Irak gazeteleri, Harg adasının bombalama eylemini okuyucularına "büyük zafer" olarak aktarmışlardı.[946] Irak daha sonraki günlerde de benzer saldırılar yapacak, bunlarda **Milliyet** gazetesinde yer alacaktı. Gazete de bu konuyla ilgili olarak verilen diğer bir habere göreyse Irak, Harg adasına yaptığı son iki saldırıda denizi bombalamıştı. Habere göre Amerikan Hawk füzeleriyle korunan Harg adasına yaklaşamadan Irak uçakları füzeleri göndermişler ve bu nedenle de boş hedefleri vurmuşlardı.[947] Ergun Balcı, Irak'ın Harg adasına olan yoğun bombardımanını ve savaşın geldiği noktayı yorumladığı makalesinde 6. yılına giren savaşın artık basın tarafından kanıksandığını, Irak'ın son beş hafta içerisinde Harg adasına 12-13 saldırı gerçekleştirdiğini, Harg adasındaki 14 dolum tesisinden yalnızca 3 tanesinin zarar görmediğinin bildirildiğini ifade ediyordu. Irak saldırılarından korunmak için İran, 500 kilometre güneyindeki Sırrı adasında, süper tankerler vasıtasıyla petrol dolumu yapmaya başlayacaktı. Balcı'ya göre İran hava üstünlüğünün olmaması nedeniyle, Irak'ın saldırıları karşısında köşeye sıkışmış ve çaresiz kalmıştı. Buna karşın Irak, Türkiye'den ikinci petrol boru hattı açacaktı. Ayrıca Suudi Arabistan'dan geçen diğer bir boru hattı da açılma aşamasına gelmişti. Balcı'ya göre bunun karşısında İran, ancak Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidinde bulunabilmişti. İbrenin Irak'a döndüğünün görüldüğünü belirten Balcı'ya göre Amerika'nın bölgedeki deniz gücü göz önüne alındığında İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatmasının mümkün gözükmediğini, ancak bir intihar saldırısı yapar gibi İran'ın buna kalkışması durumunda ise, savaşın "dünya çapında bir bunalıma" dönüşeceğini iddia etmektedir. Balcı bu tehlike göz önüne alındığında, "bu anlamsız savaşın" bir an önce bitmesini temenni ettiğini belirtmektedir.[948] Irak'ın Harg adasını bombalamasından sonra İran, Sırrı adasından petrol dolumunu bir ay süreyle dondurduğunu açıklayacaktı. Bunun üzerine devlet petrol taşıma şirketi DİTAŞ, petrol taşıyan tankerlerden beklemelerini istemişti. Sırrı ve Lavan adalarından petrol sevkiyatı tekrar başlamadığı taktirde,

---

946 "Tankerler Yanıyor", **Milliyet**, 17 Ağustos 1985, s.5.
947 "Harg yerine deniz bombalandı", **Milliyet**, 6 Eylül 1985, s.5.
948 Ergun Balcı, "Harg Adası", **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1985, s.3.

yılda 14 milyon ton olan petrol ihtiyacının %70'ni İran ve Irak'tan alan Türkiye'nin sıkıntıya düşebileceği belirtiliyordu.[949] **Cumhuriyet** gazetesinde ise konuyla ilgili verilen habere göre, İran'dan bu yıl için alınması kararlaştırılan 7 milyon ton petrolün 5 milyon tonu alınmış, 2 milyon tonu ise henüz alınmamıştı. Harg adasında yalnızca bir küçük iskeleden dolum yapılabiliyordu. Sırrı adasından süper tankerlerle yapılan dolumda, Vatan tankerinin vurulmasıyla iptal edilmişti. Olası bir petrol krizi endişesi yeniden hükümetin gündemine girecekti. **Cumhuriyet**'de hükümetin önceden tedbir almamakla eleştirildiği haberde, bu açığın serbest piyasadan temin edilmesi yoluna gidildiği taktirde petrolde zincirleme zamların beklenilebileceğine vurgu yapılıyordu.[950]

İran'ın cepheye 500 bin asker yığdığı ve büyük bir saldırıya girişeceği basında yer alırken bu konuyu makalesinde yorumlayan Ergun Balcı'da bunu bir senaryoya benzeterek bu tip senaryoların beş yıldır tekrarlandığını ancak bir sonuca ulaşmadığını belirtiyordu. Balcı, savaşın geldiği noktada rollerin tersine döndüğünü, İran'ın savaşta yakın döneme kadarki planının Irak'ı yıpratmak, uzayan savaşı Bağdat yönetimi için kaldırılamaz hale getirmek olduğunu ileri sürüyordu. Balcı, bu stratejide bir süre İran'ın başarılı olduğunu ancak Harg adasının bombalanmasıyla durumun değiştiğini ileri sürüyordu. Artık petrolünü ihraç etmekte zorlanan İran karşısında Irak, Türkiye ve Suudi Arabistan'daki boru hatlarının da devreye girmesiyle günlük petrol ihracatını günlük 1,3 milyon varile çıkarmıştı. Buna karşın Harg adasından petrol sevkedemeyerek daha pahalı şekilde Sırrı adasından petrol satan İran'ın petrol ihracı ise günlük 1 milyon varile düşmüştü. Balcı,"...Başka bir deyişle Irak petrol savaşında ağır basmaktadır. Yıpratma savaşı artık İran'ın aleyhine dönmüştür" diyordu. Balcı tüm bu gelişmelere rağmen, İran Meclis Başkanı Rafsancani'nin, Saddam'ın düşürülmesini savaşın sona erdirilmesi için şart olduğunu yinelediğini belirterek "... Sayın Rafsancani tarihi pek dikkatle incelememiş olduğu izlenimi veriyor. Halkların savaş sırasında hele savaş kendi lehlerine dönmüşken liderlerine karşı ayaklandıkları pek görülmüş değildir. Ancak savaş ağır bir yenilgi ile sonuçlanırsa bu yenilginin sorumlusu olarak görülen lidere karşı bir ayaklanma

---

949 "İran'dan, ay sonuna kadar yükleme yok", **Milliyet**, 10 Ekim 1985, s.8.
950 "Petrol Krizine doğru mu?", **Cumhuriyet,** 2 Ekim 1985, s.1,6.

söz konusu olabilir...”[951] diyordu. İran yönetiminin Irak halkının Saddam’ı istemediğini ileri sürdüğünü ancak, halkın da kendisini sopasıyla, tankıyla “kurtarmaya gelen” bir işgal ordusunu alkışlamayacağının kesin olduğunu ifade etmektedir.[952]

---

951 Ergun Balcı, “Körfez’de Tırmanma”, **Cumhuriyet,** 17 Aralık 1985, s.3.
952 **a.g.e**.,

### 3.1.3. Ocak 1986-Ocak 1987 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1986 yılında Türk basınına savaşla ilgili olarak yer alan ilk haber, Özal'ın Tahran ve Bağdat ziyaretleriydi. Bunu takip eden konular ise, Atlas-I tankerine yapılan saldırı, Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonunun doğurduğu tepkiler ve bu konuyla bağlantılı olarak Kerkük'ün geleceği konusu ve devam eden savaşla ilgili haberlerdi.

Özal'ın ocak ayı başında İran'a yaptığı ziyaret, bu ziyaret çerçevesinde iki ülke ilişkileri ve Türkiye'nin savaşa yönelik politikası hakkındaki basında haberler yer alıyordu. Özal İran'a hareketinden önce Esenboğa'da Türkiye'nin arabulucu olması konusunda yaptığı açıklamada, Türkiye'nin savaşın sona ermesini arzuladığını, savaşların nasıl bir yıkıma sebep olduğunu en iyi Türk toplumunun bildiğini ifade ederek, arabuluculuk konusunda ise şöyle diyordu: "... Herhangi bir arabuluculuk niyetimiz de yok. Çünkü, arabuluculuk iki tarafın da istemesiyle olan bir şeydir."[953] Özal'ın Tahran'a yapacağı geziyi makalesinde yorumlayan Mehmet Barlas'da Türkiye'nin iki ülkeyle olan dostluğunun savaşan ülkelerden bir diğerinin yararına olduğunu ve Türkiye'nin dengeli ve tarafsız bir politika takip ettiğini belirtmektedir. Barlas'a göre barışın sağlanması durumunda, Türkiye'nin bu iki ülkenin ihtiyaçlarının giderilmesine daha fazla katkıda bulunabilecektir.[954] Özal'da Tahran dönüşünde Esenboğa'da İran–Irak Savaşı konusunda yaptığı değerlendirmesinde "Edindiğim kanaate göre, İran-Irak Savaşı'nın bitmesi kolay olmayacak. Bizim dileğimiz bu savaşın bir an önce sona ermesidir..." diyordu.[955]

Özal'ın ziyaretiyle ilgili olarak basında bir konu daha önemli yer tutuyordu. Devlet Bakanı Titiz'i İran'dan almak üzere Tahran'a giden THY uçağının önü kimliği belli olmayan savaş uçakları tarafından İran hava sahası üzerinde kesilecekti. **Milliyet** gazetesinde çıkan habere göre Irak, THY uçağının yolunun kendi savaş uçakları tarafından kesilmediğini, ancak İran hava sahasını sivil uçuşlara açtıkları dönemlerde, bundan yararlanan İran savaş uçaklarının Irak'ı bombaladıklarını

---

953 "Başbakan İran'da", **Milliyet,** 4 Ocak 1986, s.7.
954 Mehmet Barlas, "Ankara-Tahran-Bağdat", **Milliyet,** 3 Ocak 1986, s.1.

şeklinde bir açıklama yapacaktı. Irak resmi haber ajansı da adını vermediği bir yetkiliye dayanarak yaptığı açıklamada, Türkiye'nin bakanın uçağı için kendilerinden istedikleri güvenceyi kendi hava sahaları olmaması nedeniyle vermedikleri belirtilecekti. Irak resmi haber ajansı, konuyla ilgili olarak verdiği haberin devamında ise İran savaş uçaklarının, Türk bakanının uçağını yem olarak kullanıp, ona refakat ediyormuş gibi gözüküp Irak'ı bombalayacaklarını iddia ediyordu.[956] Bu konu **Cumhuriyet** gazetesinde birinci sayfadan ilk haber olarak veriliyordu. Haberde,

> "Geçen pazartesi günü Devlet Bakanı Mustafa Tınaz Titiz'i almak üzere Tahran'a giden THY uçağının geri çevrilmesinden sonra suskunluğa giren Irak elçiliği dün bir açıklama yaptı. Elçilik açıklamasında, Devlet Bakanı Titiz'i alacak olan uçağın geri çevrildiği sırada bölgede İran Hava Kuvvetleri'nin Irak'a saldırı düzenlediği kaydedilerek "Irak başka bir ülkenin hava sahasından geçmekte olan bir uçağa nasıl izin verirdi?" deniliyordu.[957]

**Tercüman** gazetesinde Titiz'in uçağının geri çevrilmesi konusunun, Anadolu Ajansı ile Irak kavgasına dönüştüğü belirtiliyordu. Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Basın Müşavirliği, Anadolu Ajansı'nın Titiz'in uçağının Irak uçakları tarafından İran hava sahasında geri çevrildiğine ilişkin verilen haberi yalanlayan bir metni basına dağıtacaklardı. Metinde "Irak jetlerinin bir Türk bakanı taşıyan uçağı, İran semalarından geri çevirdiğine dair Anadolu Ajansı tarafından verilen haber, hükümet adına Irak haber ajansına yapılan açıklama ile yalanlanmıştır" deniliyordu. Ajans'ın karşı açıklamasına da yer veriliyordu.Ajans açıklamasında "Irak jetlerinin bir Türk bakanı taşıyan uçağı İran semalarında geri çevirdiği" A.A.'nın hiçbir haberinde yazılmış değildir... Dolayısıyla yalan haber yazmış olması söz konusu değildir. Yalan Irak Büyükelçiliği Basın Müşavirliği'nin dağıttığı "resmi bildiri metni"nde ileri sürülen husustur" denilmektedir.[958] **Cumhuriyet**'in hadiseyi, birinci sayfadan ilk haber olarak verdiği ve Irak'ı suçlayan üstü kapalı ifadelerle hadiseyi aktardığı görülüyordu. **Milliyet** ve **Tercüman** ise hadiseyi iç sayfadan okuyucularına

---

[955] "Türkiye'de basın özgür", **Milliyet**, 7 Ocak 1986, s.6.
[956] "Uçak olayı aydınlanmadı", **Milliyet**, 3 Ocak 1986, s.13.
[957] "Irak: Uçağınızı İran engelledi", **Cumhuriyet,** 30 Ocak 1986, s.1,8.
[958] "A.A.–Irak Kavgası", **Tercüman**, 3 Ocak 1986, s.9.

aktarırken, **Tercüman**'da haber içerik olarak "A.A.-Irak Kavgası" şeklinde veriliyordu.

Özal, Tahran ziyaretinin ardından mart ayında Bağdat'a resmi bir ziyaret gerçekleştirecekti. Gazeteler, ziyaretin ekonomik konulara ilişkin yönünü ön plana çıkarıyorlardı. **Tercüman** gazetesinde ise Özal'ın Bağdat gezisinde Irak Başbakan Birinci Yardımcısı Taha Yasin Ramazan ile yaptığı görüşme ve savaşla ilgili söyledikleri aktarılıyordu. Özal savaşla ilgili olarak şöyle diyordu. "Bu savaşın uzaması Türkiye dahil bölgede herkesi endişeye sürüklemektedir. Savaşın her iki taraf için şerefli bir biçimde sona ermesi en büyük dilediğimizdir. Türkiye bu konuda her iki tarafa da lazım gelen, yani savaşın bugünkü seviyesi itibarıyla lazım gelen tavsiyelerde önerilerde bulunmaktadır. Ama defalarca söylediğim gibi bir arabuluculuk söz konusu değildir. Sadece bölgenin önemli bir ülkesi olarak her iki tarafa da bugünkü seviye gereği temaslarda bulunuyoruz. Ama şu ana kadar elde ettiğimiz netice bize fazla ümitli görünmemektedir."[959] Başbakan Turgut Özal'ın Irak ziyaretinde yapılan görüşmelerin ekonomi yönü tüm gazetelerde ağırlıklı olarak yer buluyordu. Ancak görüşmelerde İran-Irak Savaşı'yla ilgili konular fazla gündeme gelmemiş veya basının gündeminde yer almamıştı. Basında özellikle de **Tercüman** gazetesinde yoğun şekilde Kerkük Türkleri'ne yapılanlar hakkındaki haberler görülüyordu.

Körfez'de "tanker savaşları" 1986 yılında da şiddetlenerek devam ediyordu. Irak'ın başlattığı bu saldırılar da Körfez'de mart ayı başında Atlas-I tankeri vurulacaktı. **Tercüman** gazetesinde Atlas-I'in Körfez'de vurulması birinci sayfadan veriliyordu. **Tercüman**'da ki haberde,

> "... Alınan ilk bilgilere göre kimliği meçhul 5 uçaktan oluşan bir filoya mensup uçaklardan biri, alçaktan uçuş suretiyle tankerimizi bombalamış ve bu saldırı sonucunda güvertede bulunan ikinci kaptan hayatını kaybetmiş, bir gemicimiz ağır bir şekilde yaralanmış ve tankerde önemli bir hasar meydana gelmiştir. Bu saldırı olayının öğrenilmesi üzerine, saldırıyı yapanların ortaya çıkarılması için gerekli girişimlere derhal başlanmış ve ilgili temsilciliklerimize bu yönde talimat verilmiştir..."[960]

---

959 "Irak Yeni Kredi İstedi", **Tercüman,** 28 Mart 1986, s.14.
960 "Körfez'de bu defa İran vurdu", **Tercüman,** 3 Mart 1986, s. 1,9.

**Milliyet** gazetesinde çıkan habere göre Atlas-I tankeri, Körfez'de Suudi Arabistan'a doğru yol alırken İran tarafından vurulmuştu. Haberde tankerin ağır silahlı bir İran helikopterince baş tarafından vurulduğu öne sürülüyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada ise, kimliği belirlenemeyen bir uçak tarafından saldırının gerçekleştirildiği ve Tahran ve Bağdat nezdinde girişimlerde bulunularak "Uluslararası hukuka ve milletlerarası sularda seyrüsefer serbestisi kuralına aykırı olarak yapılan saldırı neticesinde meydana gelen manevi ve maddi zararın karşılanması yolunda gerekli girişimlerin aralıksız olarak sürdürüleceği tabiidir." deniyordu. [961]

Atlas-I tankeri birbuçuk ay sonra tekrar vurulacaktı. **Tercüman** gazetesinde bu konuyla ilgili verilen haberde, 2 Mart'ta da vurulan tankerin Birleşik Arap Emirlikleri'nin karasuları içerisinde vurulduğu belirtiliyordu. Tanker, Suudi Arabistan'dan aldığı 138 bin ton petrolü Türkiye'ye getirirken vurulmuştu. Haberde ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın saldırıyı kınadığı ve olayla ilgili olarak gerekli girişimleri başlattığı ifade ediliyordu.[962] Atlas-I'in vurulması **Cumhuriyet** gazetesinde de yer alıyordu. Haberde Atlas I'in İran helikopterlerince saldırıya uğradığının söylendiği, tankerin 49 gün öncede bölgede saldırıya uğradığı belirtiliyordu. Ancak haberde diğer iki gazete olmayan diğer bir farklılık dikkat çekiyordu. Haberde tankere Irak uçaklarının saldırmış olabileceği de söyleniyordu. Bu noktayla ilgili olarak haberde, Irak askeri sözcüsü tarafından okunan bildiride "... dün sabah Körfez'de büyük bir deniz hedefine saldırıldığı belirtildi. Irak bu deyimi petrol tankerleri için kullanıyor. Ancak Irak'ın saldırdığı hedefin başka bir tanker mi yoksa Atlas-I'mi olduğu açıklık kazanamadı..." deniyordu. Haberin devamında ise "...Atlas-I saldırıya uğradığı sırada Suudi Arabistan'ın Ras Tanura petrol terminalinden yüklediği 138 bin ton petrolü Türkiye'ye getiriyordu" denilmektedir.[963] **Cumhuriyet** gazetesinin diğer iki gazetenin aksine Irak'ın da Atlas-I'i vurma ihtimalinin olduğunu belirtmesi ve ayrıca bu iddiasını söylerken Suudi karasularında vurulduğu ayrıntısını da bu haberin içine eklemesi dikkat çekicidir. Fahir Armaoğlu'da İran'ın bu saldırısının nedenlerini değerlendirdiği

---

[961] "Tankerimizi bu kez İran Vurdu", **Milliyet,** 3 Mart 1986, s.7.
[962] Atlas-1 Yine Vuruldu", **Tercüman,** 21 Mart 1986, s. 8

makalesinde, İran'ın bu saldırısının Irak'ın İran'dan petrol alan tankerlere yönelik saldırısına bir cevap olduğunu, bu saldırının diğer yönünün de petrol üretimini artırarak petrol fiyatlarının düşmesine neden olan başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinden dolum yapan gemileri vurarak, bu ülkelere de bir cevap niteliği taşıdığını ileri sürmektedir.[964]

Türkiye'nin gündemine daha sonraki yıllarda daha sık girecek olan Türkiye'nin "sıcak takip" çerçevesinde Kuzey Irak'a yaptığı yeni bir müdahalesine basında geniş bir biçimde yer verilecekti. Irak, savaş nedeniyle kuzeyini zayıf bırakıyordu. Bölgedeki Kürtler'in saldırıları, İran'ın bölgede Kürterlerle düzenlediği ortak saldırılar sonucu bölgede Irak'ın filii varlığı zayıflamıştı. Bu boşluktan istifade eden PKK'lı teröristler, Türkiye'de vur-kaç taktiği şeklinde saldırılar düzenliyorlar ve Kuzey Irak'a kaçıyorlardı. Bu saldırılardan birisi de 12 Ağustos'ta gerçekleşecekti. Hakkari'nin Uludere ilçesinde teröristlerin saldırısı sonucunda bir binbaşı, bir astsubay ve 10 erin şehit edilmesi, 10 tanesinin de yaralanmasının ardından Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı savaş uçakları, Irak'ta belirlenen hedefleri bombalayacaktı. Başbakan Turgut Özal bu konuyla ilgili olarak yaptığı basın toplantısında "Türkiye'nin Irak ve İran'la dostluğu vardır. Bütün komşu ülkelerle iyi geçinmek istediğimizi herkes biliyor. Biz komşularımızla ilişkilerimizi en iyi şekilde tutmaya özen gösteriyoruz. Ama, bizim herhangi bir şekilde rahatsız edilmemize de tahammülümüz yoktur. Bunun İran'la bir ilgisi yok. Biz bunu basına açıkça belirttiğimize göre sadece Türkiye'yi alakadar eder. İran'a karşı bir hareket değil, Irak'a karşı bir hareket de değildir." diyordu.[965] Mehmet Barlas'ta bu konuyu değerlendirdiği makalesinde bu konunun ülkenin güvenliği ve bütünlüğüyle ilgili bir konu olduğunu, iktidar ve muhalefetin bu konuda birleşmesi gerektiğini belirtiyordu. Kaddafi'nin Türkiye'nin operasyonu konusundaki tutumunu eleştiren Barlas, Irak'ın tutumu konusunda ise, "... Uluslararası işbirliğinin örneği olarak, tüm yıkıcı çalışmalara karşı, Türk ve Irak hükümetlerinin ortak davranışı gösterilebilir.." demektedir.[966] Türkiye PKK terörüyle daha sert bir biçimde karşılaştıkça, diğer

---

963 "Atlas-1 İkinci Kez Bombalandı", **Cumhuriyet,** 21 Nisan, 1986, s.1,10.
964 Fahir Armaoğlu, "Petrol Savaşı", **Tercüman,** s. 4.
965 Eşkiya'yı İninde Vurduk", **Tercüman,** 16 Ağustos 1986, s.1,16
966 Mehmet Barlas, "Türkiye Kararlıdır", **Milliyet,** 20 Ağustos 1986, s.1

ülkelerle olan ilişkilerde, bu konunun daha belirgin olarak gündeme geldiği görülüyordu.

Türk basınına 1986 yılında yansıyan diğer bir konu da cephede devam eden savaş ve savaşa yönelik olarak Türkiye'nin tutumuyla ilgili olan haberlerdi. İran şubat ayı başında Irak'ın Fao yarımadasına yönelik Şafak-8 isimli harekatıyla yarımadayı ele geçirecekti .Bu gelişme savaşın tekrar şiddetlenmesine neden olacaktı.

**Cumhuriyet** gazetesinde Fao yarımadasında şiddetli çarpışmaların yaşandığını ifade ediliyordu. Irak da yaptığı açıklamada, Fao'nın dış mahallelerini İran'dan geri aldıklarını, 200 km karelik bir alanın halen İran'ın elinde olduğunu iddia ediyordu. Gazete yer alan bir başka haberde ise Irak'ın, İran'a ait bir yolcu uçağını düşürdüğü yer alıyordu. Ahvaz kenti üzerinde düşürülen uçaktaki yolcular arasında, Humeyni'nin özel temsilcisi ile 6 milletvekili bulunuyordu. İran'ın Ankara Büyükelçisi de yaptığı açıklamada yolcu uçağının düşürülmesini "cinayet" olarak değerlendirirken İngiliz haber ajansı da yaptığı açıklama da içinde 46 yolcu bulunan uçağın iç hatlar seferi yapan bir uçak olduğunu duyuruyordu. İran'ın BM Temsilcisi Recai Horosani de, Irak'ın bir yolcu uçağını düşürerek uluslararası hukukla bir kez daha oynadığını söyleyecekti.[967] İran'ın Şafak-8 harekatıyla Irak'ın Fao kentini ele geçirdiği haberleri **Milliyet** gazetesinde de yer bulurken, İran'ın Kuveyt'e komşu olduk" şeklinde açıklama yapmasına karşın Irak'ın bunu reddettiği belirtiliyordu. Reagan yönetiminin "savaşın şiddetlenmesi ve Kuveyt sınırına yayılması, istikrar ve dengenin" bozulması üzerine İran'ı uyardığı haberde veriliyordu. Haberin devamında ise Tahran televizyonunda bir kentin ve Irak'lı esirlerin görüntülerinin verildiği ancak "... bu kentin Fao olduğunu kanıtlayacak liman görüntüsünün bulunmaması ..." izleyicilerin dikkatini çektiği öne sürülüyordu.[968]

Savaşın şiddetlenmesi, sivil bir uçağın düşürülmesi karşılıklı olarak kimyasal silah kullanma iddiaları karşısında Türk hükümeti, "adil ve şerefli" bir barışın sağlamasına yardımcı olmaya hazır olduğunu ifade eden bir bildiri yayınlayacaktır. Bildiri de iki komşu kardeş ülkenin kalkınmaları için kullanabilecekleri insan gücü

---

967 "Fao'da ilerliyoruz", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1986, s.3.
968 "Körfez'de Tehlike", **Milliyet,** 13 Şubat 1986, s. 5.

ve maddi kaynaklarını tüketen, diğer yandan uluslararası hukuka aykırı şekilde sivil hedeflerin vurulması ve kimyasal silah kullanılması gibi uygulamaların endişeyle karşılandığı ifade edilen açıklamanın devamında şöyle deniyordu. "... Türkiye hem İran hem de Irak ile mevcut kardeşlik ve iyi ilişkilerden yararlanarak, İslam aleminin gücünü ve kaynaklarını paralamakta ve uluslararası plandaki mevkini ve çabalarını zayıflatmakta olan bu savaşta adil ve şerefli bir barışın sağlanması için bir uzlaşma ortamının yaratılmasına yardımcı olmaya hazırdır ve bu amaçla taraflara çağrıda bulunmaktadır..."[969] Fao'nun İran'ın eline geçtiğinin Irak tarafından da kabul edildiği takip edilen gazetelerde yer alırken gazeteler, İran ve Irak'ın cephedeki durumları konusundaki iddialarına yer veriyorlardı. **Milliyet** gazetesinde Fao yarımadası etrafındaki ve diğer bölgelerdeki çarpışmaların aktarıldığı haber de İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani'nin Körfez ülkelerini uyardığı ve "El Fecr operasyonu sizler için bir uyarıdır. Bundan böyle yeni bir komşunuz olduğunu ve uzun süre olmaya devam edeceğini kabul ederek ona göre davranmak zorundasınız. Limanlarınızı Irak'a silah göndermek için kullanmanızı artık kabul etmeyeceğiz" dediği ifade ediliyordu.[970]

İran, güneydeki Şafak-8 harekatına paralel olarak kuzeyde de Şafak-9 harekatını başlatacaktı. Şafak-9 harekatının Kerkük'e yönelik olduğu yönündeki haberler basına yansırken bu gelişme, Türkiye'de endişeye neden olacaktı. İran'ın kuzeyde başlattığı Şafak-9 harekatıyla Kerkük'ü hedef aldığı, Kerkük'e 100 kilometre yaklaştığı haberleri basında yer alıyordu. **Milliyet** gazetesinde İran'ın saldırısının Irak-Türkiye petrol boru hattını tehdit ettiği, Ankara'da yetkililerin bu gelişmeyle ilgili yeni bir girişimde bulunmadıkları belirtiliyordu. Hükümet yetkilileri ise,

> "Ankara'nın bu konuda çok duyarlı olduğu, Tahran'da çok iyi bilinmektedir. Nitekim savaş başladığından bu yana İran yetkilileri petrol boru hattına doğrudan bir saldırı olmayacağı konusunda çeşitli beyanlarda bulunmuşlardır. Bundan vazgeçildiğine dair henüz bir işaret yok... İran isteseydi Kerkük -İskenderun boru hattını çok önce bombalar, işlemez hale getirebilirdi. Bunu yapmamaya özen göstermiştir." şeklinde açıklama yapacaklardı.[971]

---

969 "Ankara: İran-Irak barışı için yardıma hazırız", **Cumhuriyet,** 24 Şubat 1986, s.8.
970 "Irak'ta Telaş", **Milliyet,** 22 Şubat 1986, s. 9.
971 "İran'ın hedefi Kerkük", **Milliyet,** 28 Şubat 1986, s. 8.

Ergun Balcı'da İran'ın şubat ayı başlarında başlattığı Şafak-8 harekatını yorumladığı makalesinde bu harekatında diğer saldırılar gibi geliştiğinin gözlendiğini, İran'ın ilk önce sürpriz bir saldırı ile Irak toprağını ele geçirdiğini, ancak Irak'ın üstün ateş gücü karşısında daha fazla ilerleyemediğini ve savaşın çok kanlı, kilitlenen bir savaş haline dönüştüğünü belirtmektedir. Balcı, daha önceki yorumlarda da vurguladığı bir duruma tekrar dikkati çekerek zamanın İran'ın aleyhine olduğunu, İran'ın petrol dış satımının günde 1 milyon varile düştüğü buna mukabil Irak'ın petrol dış satımının ise günlük 1,7 varile çıktığını ifade ediyordu. Balcı'nın dikkat çektiği diğer bir noktada İran'ın kuzeyde başlattığı saldırıydı. Bu saldırı, bölgenin koşulları itibariyle İran için kolay olmayacaktı. Ancak bu saldırıya paralel olarak Kürtlerin de başlattığı saldırı, Türkiye-Irak karayolu için bir tehlike oluşturabilecek, daha da önemlisi Türkiye-Irak petrol boru hattını tehdit edebilecekti. Balcı, Kürdistan Demokratik Partisi'nin her iki hedefe de saldırabileceklerini açıklamasının bu endişeleri kuvvetlendirdiğini belirterek, "... Körfez savaşı, Türkiye'nin yaşamsal çıkarları tehdit eden bir boyuta ulaşmıştır. Ankara'nın gündeminde birinci maddenin bu bunalım olması gerektiği açıktır" demektedir.[972] **Milliyet** gazetesine yansıyan Saddam'ın demeci, Ankara'nın boru hatları konusunda endişe kaynağının bir değil iki olduğunu ortaya koyuyordu. Haberde, Kuzey Irak'ta Barzani güçleri ile Irak ordusu arasında şiddetli çarpışmaların yaşandığı belirtilerek, Saddam Hüseyin'in Kürt direnişçilere yaptığı çağrı yer alıyordu. Kürtçe yayın yapan Irak TV'sinin II. Kanalı'ndan yaptığı konuşmada Saddam şöyle diyordu:

> "Irak'ta yaşamakta olan Kürtlere özerklik verdik. Radyo ve TV'de Kürtçe yayın yapılıyor. Bölgedeki okullarda Kürtçe eğitim ve öğretim yapılıyor. Savaşta olmamıza rağmen, Kürtleri cepheye göndermiyoruz. Olumsuz şartlara rağmen Kürt kesiminin kalkınması için tüm imkanlar seferber edildi. Buna rağmen, Barzani ve aşireti, düşmanımız olan İran yönetimi ile işbirliği yapıyor ve bizi arkadan vurmaya çalışıyor. Ona ve taraftarlarına son kez ihtarda bulunuyorum. Sonu olmayan bu mücadeleden vazgeçin. Sizlere verdiklerimizle yetinin."[973]

---

[972] Ergun Balcı, "Körfez Savaşı", **Cumhuriyet,** 26 Şubat 1986, s.3.
[973] "Barzani'nin Sağ Kolu Öldürüldü", **Milliyet,** 5 Şubat 1986, s. 2,13.

Haberin devamında çarpışmalarda Mesut Barzani'nin "sağ kolu" Albay Halit Veli'nin öldürüldüğü aktarılıyordu.[974] **Milliyet** gazetesinin o dönemde önemli bir varlığı olmayan Barzani'nin "sağ kolu"nun öldürülmesini ikinci sayfadan birinci haber olarak vermesi önemlidir.

Saddam'ın yaşadığı sıkışık durum Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin sözlerine de yansıyordu. **Tercüman** gazetesinde, Irak'ın Ankara Büyükelçisi Tarık Abdülcabbar'ın savaştaki son gelişmeler ve Türkiye'nin tutumu hakkındaki görüşlerine yer verilerek, Büyükelçi'nin Türkiye'nin tutumunu övdüğü ve "Barış için Türkiye'den daha fazlasını bekliyoruz" dediği aktarılıyordu. Abdülcabbar Türkiye'nin tarafsızlığı konusunda şu ifadeyi kullanmıştı:

> "Türkiye'nin İran'la olduğu kadar Irak'la da çok iyi ilişkileri var. Türkiye'nin herhangi bir başka ülke ile ilişkilerini saygıyla karşılarız. Ayrıca Türkiye barışın sağlanması konusunda gerek İslam Konferansı bünyesinde, gerek İslam Barış Komitesi bünyesinde büyük gayretler sarfetmiştir. Ancak barış konusunda daha fazlasını yapmasını bekliyoruz. Türkiye'den bu konuda iyimseriz. Türk hükümetinin özellikle Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'ın savaşın sona erdirilmesine yönelik bir imkan doğarsa, hiç zaman kaybetmeyeceklerine ve gereken çabayı göstereceklerine inanıyoruz. Bu husus hükümet düzeyinde yapılan birçok resmin açıklamadan da anlaşılmaktadır."[975]

İran'ın son saldırıları konusunda da saldırıların hedefinin Fao değil, Kuveyt ve Suudi Arabistan olduğunu iddia ediyordu. "Çünkü hiç etkisi yok. Çünkü savaşı İran için yararsız hale getirdik"[976] diyordu. Büyükelçi hernekadar "savaşı yararsız hale getirdik" dese de bu "yararsız" hale getirilen savaş konusunda da Büyükelçi'nin Türkiye'den "daha fazlasını yapmasını" beklemesi ve savaşa Kuveyt ve Suudi Arabistanı'da dahil etme gayreti, gelişmelerin Büyükelçi'nin sözlerini doğrulamadığını gösterir gibiydi. Ayrıca Abdülcabbar'ın bir taraftan duruma hakim olduklarını söylerken diğer yandan acil bir barış için gayret edilmesi yönündeki isteği de bir çelişki olarak görülebilirdi.

Gazetelerde nisan ve mayıs aylarındaki savaşla ilgili verilen konular, sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırılar ve günlük cephe haberlerinden oluşuyordu. **Milliyet** gazetesinde Abdülcabbar'ı ve İran'ın ilerlemesinden endişe duyan

---

[974] **a.g.e.**,
[975] "Barış İçin Türkiye'den Daha Fazlasını Bekliyoruz", **Tercüman,** 15 Mart 1986, s. 8.
[976] **a.g.e.,**

Türkiye'yi, geçici de olsa rahatlatacak bir haber görülüyordu. Habere göre, Irak birlikleri yıllar sonra yeniden İran topraklarını işgal etmişti. Haberde "... General Tabit Sultan, 1982 yazında İran topraklarından geri çekilmek zorunda kalan Irak birliklerinin, son üç hafta boyunca yaklaşık 250 kilometrekarelik bir alanı işgal ettiğini ileri sürdü ve "Aldığımız yerleri bu kez geri vermeyeceğiz. İran'ın içlerine doğru sürekli olarak ilerliyoruz" dediği aktarılıyordu.[977]

Savaşta, İran'ın mart ve nisan aylarında arka arkaya düzenlediği harekatlardan beklediği sonucu alamaması üzerine durgun bir döneme giriliyordu. Türk basınında da bu "anlamsız" savaşın bitmesi gerektiği konusunda yorumlar görülüyordu. Sami Kohen de İran'ın savaşta "son vuruş" için hazırlandığı şeklinde haberler gelirken, Saddam Hüseyin'in Humeyni'ye bundan vazgeçmesi ve barış yapılması için "açık mesaj" verdiğini ve önerilerde bulunduğunu belirtiyordu. Saddam'ın önerilerini çarpışmalar kesilsin, taraflar savaş öncesi sınırlara çekilsin, iki hükümet saldırmazlık anlaşması imzalasın, birbirlerinin iç işlerine karışmasın..." şeklinde sıralayan Kohen devamla,

"... Bunlar mantıklı önerilerdir ve daha önce çeşitli yabancı ülkelerin ve kuruluşların yaptığı girişimlerin doğrultusundadır. Ne yazık ki İran şimdiye kadar olduğu gibi bu kez de barış planını kesin olarak reddetti. Belli ki Humeyni rejimi, savaş konusundaki tutumunda en ufak bir değişiklik yapmaya veya esneklik göstermeye niyetli değil. Onun savaşı durdurmak için öne sürdüğü şart, Saddam Hüseyin'in alaşağı edilmesi ve Irak'ın başlattığı bu savaşın bütün zararını İran'a ödemesidir. Tahran, Irak'ı yıpratarak ve sonunda büyük bir saldırıya geçerek dize getirmeyi umuyor..." [978]
diyordu.

Kohen Irak'ın İran'ın son saldırısını endişeyle beklediğinin doğru olduğunu, ancak bu saldırıların İran'ı da yıprattığını belirtiyordu. Kohen, bu savaşın çılgınlıktan başka bir şey olmadığını belirterek "... Irak bunu anlamış görünüyor. Humeyni rejiminin "mutlak zafer" elde etmeden silahı bırakmak istememesinin nedeni ise, başka. O, Irak'ı (ve hatta tüm Körfez'i) İran'da gerçekleştirdiği "devrim"in etkinliği altında tutmak, diğer bir deyişle Bağdat'ta da Humeyni yanlısı bir yönetiminin kurulmasını sağlamak istiyor..." diyordu.[979]

---

[977] Irak, Yine İran Topraklarında", **Milliyet,** 9 Mayıs 1986, s.5.
[978] Sami Kohen, "Ortadoğu'da Harekat Var", **Milliyet**, 7 Ağustos 1986, s.5.
[979] **a.g.e.**,

Savaşın ağırlığı, Irak'ın İran'ı barışa zorlayabilmek için Körfez'deki petrol terminallerine yönelik yoğun bombardımanları sonucunda yeniden Körfez'e kayacaktı. Ergun Balcı İran'ın Kerkük'ü Irak'ın da Sırrı adasını bombalamasını değerlendirdiği makalesinde Irak'ın Harg adasını bombalayarak İran'ın petrol ihracatına önemli bir darbe vurduğunu ileri sürüyordu. Balcı'ya göre, bunun üzerine İran, Körfez'in güneyindeki Sırrı adasına büyük masraflar yaparak kurduğu dolum tesislerinden ihracat yapmaya başlamış, ancak Irak buraya da ulaşarak Sırrı adasındaki tesisleri de bombalamıştı. İran'ın bunun üzerine ya Körfez ülkelerinin tesislerini vurarak buna yanıt verebileceğini veya Irak'ın petrolünü ihraç ettiği Kerkük'teki tesisleri vuracağını belirten Balcı, İran'ın Kerkük'teki tesisleri bombalamayı tercih ettiği ve böylece savaşın Türkiye'nin kapısına dayandığını ifade ediyordu. Türkiye için hayati öneme sahip olan boru hattı da tehlike altına girmişti.[980]

İran'ın Kuzey Irak'a yönelik olarak bölgedeki Kürtlerin de desteğiyle yaptığı saldırı devam ederken, "sıcak takip" çerçevesinde Türk savaş uçakları Kuzey Irak'taki PKK kamplarını bombalayacaktı. Bu harekat İran'ın tepkisine neden olurken, bunun İran'ın Türkiye'ye yönelik politikasında değişmelere neden olduğu iddia edilecekti. İran'da sene başında görülen ancak tekrar gündeme gelmeyen İran'lı yöneticiler ve "İran İslam Radyosu"'nun Atatürk ve rejime yönelik olarak ağır eleştiriler ve hakaretler taşıyan ifadelerinin yeniden gündeme getirilmesi, İran'ın Türkiye politikasındaki değişmenin işareti olarak yorumlanacaktı. Harekat, diğer taraftan da bazı yazarlar tarafından Kerkük senerayoları içerisinde değerlendirilecekti. Operasyon ile ilgili olarak Başbakan Turgut Özal basın toplantısı düzenleyerek, bombalama kararı ve sonuçlarının ne olduğunu açıklayacaktır. Özal, basın toplantısında, bu operasyonun İran'la ilişkiler üzerine etkisi konusunda ise, "Türkiye'nin İran'la dostluğu vardır. Bütün komşularımızla iyi geçinmek isteğimiz herkes tarafından bilinen bir husustur. Ama herhangi bir şekilde rahatsız edilmemize de tahammülümüz yoktur. Önceliğimiz kendimizin rahatsız edilmemesidir" diyecektir. Operasyonla ilgili olarak İran nezdinde bir girişimlerinin olmayacağını

---

980 Ergün Balcı, "Körfezde Tırmanma", **Cumhuriyet,** 15 Ağustos 1986, s. 5.

belirten Özal, bunun nedenini de şöyle dile getirmektedir."Bu İran'la ilgili bir olay değil. Bu İran'a karşı bir harekat değildir. Sadece Türkiye'yi ilgilendiriyor" [981]

Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonuyla bağlantılındırılan İran'ın Türkiye'deki rejime ve Atatürk'e yönelik eleştirisi aslında yeni değildi. İran Devrimi'nin ardından, yeni rejimin "devrim ihracı" politikası güttüğü yönünde haberler hep gündemde kalmıştı. İran'ın resmi olarak kabul etmediği ancak yalanlamadığı bu türden iddialar, Türk hükümetleri ve özellikle Özal hükümeti tarafından İran'la olan ticari ilişkilerin ön plana alınması dolayısıyla ikincil bir konu olarak değerlendirilmişti. Resmi ziyaretlerde yaşanan Anıtkabir'i ziyaret etmeme ve zaman zaman bu konuda İran'lı yetkililerin demeçleri ve yayınlar, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından en alt düzeyde ele alınarak ilişkiler korunmaya çalışılmıştı. Türkiye'nin hava operasyonuyla eş zamanlı olarak yapılan rejime yönelik bu türden saldırılar, hava operasyonuna yönelik İranlı yöneticilerin eleştirileriyle birleşince Türk kamuoyunda büyük bir tepkiye neden olacaktır. Rejime yönelik saldırı, İran'ın en yetkili ağzından Humeyni'den gelecekti. Humeyni'nin İran'ın dini bayramı nedeniyle İran'ın üst düzey yöneticilerine yaptığı konuşmada, Atatürk'le ilgili söylediği sözler tepkiye neden olacaktır. **Milliyet** gazetesinde Humeyni'nin İran radyosundan yayınlanan konuşmasında, Atatürk'ü din düşmanı olmakla eleştirip, şöyle dediği ifade ediliyordu: "Peygamber İslamın hükümlerini mahveden Atatürk'e itaat edin diye hükümler gönderebilir mi? Hangi aklı selim sahibi bunu kabul edebilir ki, Allahü Taala bir yandan namaz kılın derken, namaz kılmayın diyen Atatürk'e itaat edin diye hüküm göndersin?"[982] Haberde bu demecin Türkiye Cumhuriyeti'nin meşruluğunu tartışma konusu yaptığı gibi Atatürk'ü din aleyhtarı olarak gösterdiği ifade ediliyordu. Bu demeç üzerine Dışişleri Bakanlığı da "Türkiye Cumhuriyeti Türk milletinin içten benimsediği Atatürk ilkeleri doğrultusunda ilerlemeye kararladır ve bununla gurur duymaktadır" şeklinde bildiri yayınlayacaktır. SHP Genel Başkan Erdal İnönü'de "Humeyni'nin bir başka devletin iç işlerine karışması beklenemez. Sözleri yersizdir. Bizim iç işlerimize karışıyor. Bunu kabul etmiyoruz. Türkiye'nin

---

981 "Irak'ta Hava Operasyonu", **Cumhuriyet,** 16 Ağustos 1986, s. 1,10
982 "İran İç İşlerimize Karışamaz", **Milliyet,** 27 Ağustos 1986, s.1,11

dış politikası Atatürk'ün çizdiği çerçeve ile götürülmelidir..."[983] diyordu. İnönü, ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın Humeyni'nin demeci konusundaki bildirisini de yetersiz buluyordu.[984] Halefoğlu'nun İran gezisinden bir gün önce gelen Humeyni'nin Atatürk'le ilgili sözleri, bu ziyareti daha gergin ve önemli hale getirirken, İran'la ilişkiler ve savaşa yönelik Türkiye'nin tutumunu değerlendiren Mehmet Barlas'da Türkiye-İran ilişkilerinde gelinen noktayı kriz olarak değerlendirmenin doğru olmayacağını İran'ın bu tutumunun Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı operasyona yönelik olduğunu ifade ediyordu. İran'ın bu harekatı Irak'a yardım olarak değerlendirdiğini belirten Barlas, Halefoğlu'nun ziyaretinin bu yanlış anlamayı düzelteceği ve Türkiye'nin savaştaki tarafsızlığını bir kez daha İranlı devlet adamlarına anlatacağını söylüyordu. Diyaloğun devam etmesi gerektiğini ifade eden Barlas'a göre, Humeyni'nin Atatürk hakkında sözlerine fazla "değinmek" istemediğini Humeyni'nin ne kadar Türkiye'deki rejim modelini beğenmiyorsa bizimde İran'daki teokratik yapıyı beğenmediğimizi ifade ediyordu. Barlas devamla "... Şahlığı devirip ülkede Cumhuriyet devrimini yapan İran halkının sonunda, çağdışı bir modeli kabul etmesini 20. yüzyılın dışında gibi görüyoruz... Ama bu onların sorunudur" diyordu.[985]

Ali Sirmen'de İran'ın Türkiye'nin rejimine yönelik eleştirilerini makalesinde değerlendirerek, Türkiye'nin bu konuda daha sert önlemler almasını istiyordu. Türkiye'nin bu konuda İran'ı "kibar bir dille" uyardığını belirten Sirmen şöyle diyordu:

> "... Türkiye'nin dur durak tanımayan İran'ı uyarması yerindedir. Tahran, savaşını nerelere kadar yayabileceğini, daha doğru deyişle nerelere yayamayacağını bilmek, anlamak zorundadır. Türk Dışişleri'nin uyarısı sırasında kullandığı ılımlı dil ise kimseyi yanıltmamalı. Ankara'nın tüm iyi ilişki çabalarına karşın, İran'ın Türkiye'ye hiç de dostça bakmadığı ve yaklaşmadığını açıklıkla görmenin ve söylemenin zamanı gelmiş bulunuyor. Türkiye'de bunca uyarılmalarına karşın, şimdiye dek gelişmekte olan şeriatçı tehlikeyi bir türlü göremeyenlerin, son zamanlarda kökeninde kendi kusurları bulunan gelişmeler karşısında sadece lafta kalan bazı uyarılarda bulunmaları bile Tahran'ı kızdırmaya ve ülkemize karşı şiddetli saldırılarda bulunmaya yöneltebiliyor..." diyordu.[986]

---

[983] **a.g.e.**,
[984] **a.g.e.**,
[985] Mehmet Barlas, "Ankara - Tahran", **Milliyet,** 28 Ağustos 1986, s.1
[986] Ali Sirmen "İran'a Uyarı...", **Cumhuriyet,** 5 Aralık 1986, s.3.

Bu saldırıların İran'la ticari ilişkilerimizde önemli düşmenin yaşandığı bir dönemde yoğunlaşmasının dikkat çekici olduğunu vurgulayan Sirmen, hükümeti de bu konuda sessiz kalmak, konuyu önemsememek ve hatta zımmen desteklemekle suçluyordu. İran'ın "Türkiye'nin petrol boru hattı gibi hayati konuların ötesinde can damarı olan laikliğine ve varlığına düşman olduğu hiç de bilinmeyen bir nokta değildi" diyen Sirmen'e göre, İran'ın Türkiye'ye saldırıları yeni değildi. İran'ın bu saldırıları konusunda ise, "... Humeyniciliğin daha yedinci yılı dolmadan kokusu çıkmıştı. Ama İran'da iktidarda olan mollalar için geçersizliği kanıtlanmış olan Humeynicilik değil, Türkiye'de Mustafa Kemal'in başlattığı laik Cumhuriyet yönetimiydi..." diyordu.[987] Savaşın başından itibaren yer verdiği haber ve yorumlar itibariyle İran'a daha yakın gözüken **Cumhuriyet** gazetesinin de, genel çizgisinde hassas olduğu bir konu olan laiklikle ilgili olarak İran'a yönelik ilk sert eleştiri olması açısından bu makale önemlidir.

"İran'la ikili ilişkileri ve bölge sorunlarını görüşmek üzere" Halefoğlu Tahran'a gidecekti. Resmi ziyaret nedeninin dışında basına yansıyan neden ise, iki ülke arasında yaşanan sorunlardı. **Cumhuriyet** gazetesinde Halefoğlu'nun ziyaretiyle İran ve Türkiye arasında bir görüşme trafiğinin yaşandığı belirtiliyordu. Halefoğlu İran'lı yetkililerle yaptığı görüşmede, bu operasyonun Irak'a yardım etmek olmadığı, Türkiye'nin tarafsızlığından sapmanın söz konusu olmadığı konusunda güvence verecekti. Velayeti'nin görüşmede "Bizim, Türkiye aleyhinde çalışan PKK ile hiçbir işbirliğimiz yok. Biz yalnızca Saddam'a karşı mücadele eden Barzani'yi destekliyoruz. Barzani ise kesinlikle size karşı değil"[988] dediği, aktarılıyordu. İran'ın Barzani için verdiği bu güvence önemliydi. Halefoğlu da buna, "Türkiye bölgedeki etnik gruplara karşı hasmane bir tutum içinde değildir" şeklinde yanıt verecekti.[989] **Milliyet** gazetesinde Halefoğlu'nun İran gezisiyle ilgili haberde, İran'la buzların eridiği" ifade ediliyordu. İranlı meslektaşı Velayeti tarafından "sıcak bir şekilde" karşılanan Halefoğlu, Musevi ve Hamaney'le yaptığı görüşmelerde "Irak sınırını aşıp Türkiye'ye giren ve sivil halkı, askerlerimizi öldüren şakiler vardır. Biz

---

[987] **a.g.e.**,
[988] "İran'la yumuşama", **Cumhuriyet,** 28 Ağustos 1986, s.1,10
[989] **a.g.e.**,

bunları cezalandırdık. Harekat, Irak'taki sivil halka, Irak Kürtlerine karşı değildi. Koskoca Türkiye'nin şakiler karşısında hareketsiz kalmasını kimse beklememelidir. Bu bir nefsi müdafaadır" diyecekti.[990] Hamaney de "Şakilere karşı olan harekatlara kimse karşı çıkamaz" demişti. Gündeme gelen diğer iki konu da Humeyni'nin Atatürk'le ilgili sözleri olacaktı. Hamaney'in "iki ülkenin hassas olan kamuoylarına itiraz etmemek gereğine katıldığını söyleyip konuyu kapattığı" ifade ediliyordu. Gündeme gelen diğer konu olan Türkiye'nin savaşa yönelik politikası konusun da ise Hamaney'in "İran halkının Türkiye'nin bu savaşta tarafsız kalmasını beklediği, buna karşılık Halefoğlu'nun da Türkiye'nin tarafsız tutumunda bir değişiklik olmadığını" söylediği belirtiliyordu.[991]

Irak'ta Saddam rejimi devrildiği taktirde olası Kerkük senaryolarında Batı'da ve özellikle Amerika'da Türkiye'nin müdahelasi yönünde görüşler dile getiriliyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak'taki terörist kamplara yönelik olarak düzenlediği operasyon ardından yoğunlaşan bu türden haberlerin, İranlı yöneticileri endişelendirdiği anlaşılıyordu. Haşimi Rafsancani Kerkük konusundaki açıklamasında, Saddam rejiminin çökmesi durumunda Türk yetkililerinin Kerkük petrolleri üzerinde hak iddia ettiklerini belirterek "Bu sözler çiğ sözlerdir. Türk yetkililerinin, bundan sonra bu tür beyanlarda bulunmayacaklarını sanırım. Saddam rejimi çöktükten sonra Irak'ın kuzeyine kimse el atamaz. Buradaki petrolü de çıkarıp götüremez. Bu bölge Kürtlere aittir, ve onların olarakta kalacaktır." diyordu.[992] Rafsancani'nin Kerkük'e ilişkin sözleri **Milliyet** gazetesinde de yer buluyordu. Bu konuyla ilgili haberde Rafsancani'nin Kerkük'ün Kürtlere ait olduğunu söyleyerek "Eğer Türkiye, Irak için iyi komşu ise, toprak bütünlüğünü zedelememelidir... İran İslam Mücahitleri'nin Irak topraklarında ilerlemesine Saddam rejimi mani olamayacaktır. Kerkük'e yapılan son saldırılar, Irak'ın kuzeye hakim olmadığını gösterir" dediği aktarılıyordu.[993] İran'ın Ankara Büyükelçisi Monacehr Mottaki düzenlediği basın toplantısında Barzani ve Talabani'nin biraraya gelmesini desteklediklerini belirterek şöyle diyordu. "Biz Irak içinde ve dışında Saddam'a karşı olan güçlerden ve bütün meşru imkanlardan

---

990 "İran'la Yumuşama", **Milliyet,** 28 Ağustos 1986, s.1,5.
991 **a.g.e.**,
992 "Kerkük Kürtlerindir Türkler Giremez", **Tercüman,** 5 Kasım 1986, s.4.
993 "Rafsancani Türkiye'ye Çattı", **Milliyet ,** 5 Kasım 1986, s.7.

yararlanmak istiyoruz. Talabani Irak'taki rejimin niteliğini anlayıp, Saddam rejimi ile kavgaya karar verdi. Biz Irak rejimine karşı olan unsurlarla işbirliği halindeyiz." [994]Barzani ve Talabani'nin, boru hatlarına saldırmasının İran-Türkiye ilişkilerine yapacağı olumsuz etki konusunda ise Mottaki, "Boru hatları ayrı bir konudur. Irak bizim petrol tesislerimize saldırıyor. Irak rejimine karşılık vermek bizim hakkımız oluyor. İran, Irak toprakları içindeki her türlü hedefe darbe vurma hakkını kendinde görüyor" diyecektir.[995]

**Tercüman** gazetesinin Kerkük konusuna, diğer iki gazeteden daha fazla ağırlık verdiği görülüyordu. Gazete de Kerkük'le ilgili bir haberde Kerkük konusunda İran ve Irak arasındaki mücadele konu ediliyordu. Rafsancani'nin "Kerkük Kürtlerindir" açıklaması hakkında Irak'ın Ankara Büyükelçisi Tarık Abdülcabbar Cevad, "Rafsancani'nin böyle gerçekleşmesi mümkün olmayan hayaller yerine, İran halkının karşı karşıya olduğu kötü durumu nasıl tedavi edeceği ile uğraşsın" diyordu.[996] Aynı konuyla ilgili olarak İran Büyükelçiliği Basın Müşaviri Muhammed Bagheri'de "Meclis başkanının bu sözleri hangi gaye ile söylediğini bilmiyorum. Elimizde konuşmanın metni yok. Ama ırkçı amaçlarla söylendiğini hiç zannetmiyorum. Kürt, Türk, Arap gibi ırkçı saiklerle söylememiştir. Buna imkan yok. Çünkü bizim politikamız ırka dayalı bir politika değildir..."[997] diyordu. Bagheri'in Kerkük ve boru hattı konusunda ise kendilerinin boru hattını ve Kerkük'teki petrol tesislerini vurmak istemediklerini, bunları Irak halkının bir zenginliği olarak gördüklerini ancak, savaşta olduklarını ve düşmanlarının kendi ekonomilerine zarar verdiğini, bu nedenle kendilerinin de buna cevap vermelerinin en doğal hakları olduğunu ileri sürecekti.[998] Haberde ayrıca Doğru Yol Partisi Milletvekili Murat Sökmenoğlu, Rafsancani'nin Kerkük'le ilgili demecini bir soru önergesi olarak Meclis'e taşıdığı yer alıyordu.[999] İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Şeyhülislam'da **Cumhuriyet** gazetesine verdiği özel demeçte, Türkiye'nin hassasiyetini bildikleri için boru hattına saldırmadıklarını belirtiyordu. Türkiye'nin

---

994 "İran Petrol Boru Hattını Vurmak Haktır", **Cumhuriyet,** 27 Kasım 1986, s. 1,13
995 **a.g.e.**,
996 "İran'la Irak arasındaki Kerkük Tartışması", **Tercüman,** 7 Kasım 1986, s.1,12.
997 **a.g.e.**,
998 **a.g.e.**,
999 **a.g.e.**,

Kuzey Irak'a yönelik hava operasyonu hakkında Şeyhülislam, bunun Irak'ın bütünlüğünü tehlikeye soktuğunu ifade ederek ".. Bize göre Türkiye problemlerini askeri müdahaleler yerine politik yollardan daha iyi çözebilir. İnancımız odur ki, Irak bu operasyonlardan daha fazla yararlanıyor. Türkiye'nin bu problemleri politik yollardan çözmesi kendi açısından da daha yararlıdır..." diyordu.[1000] **Tercüman** gazetesinin İran ve Irak yetkililerine Rafsancani'nin Kerkük'le ilgili konuşması hakkındaki görüşlerini sorarak konuyu Türk kamuoyunun gündeminde tutmaya çalıştığı görülüyordu.

Armaoğlu'da İran'la ilişkileri değerlendirdiği makalesinde İran'ın Türkiye'nin bir iç sorunu haline geldiğini belirterek, bu sorunun Türkiye'nin 15 Ağustos'ta Irak'ta yaptığı operasyonla başladığını, bu harekatın ardından bir Kerkük konusunun özellikle dış basın tarafından gündeme getirildiğini ifade ediyordu. Armaoğlu'na göre Kerkük konusunda yapılan spekülasyonlar İran'ı rahatsız etmiş ve Türkiye'nin tarafsızlığı konusunda İran'da endişeye neden olmuştu. Armaoğlu ayrıca Türkiye'nin Şah'lık yanlısı ve Humeyni yanlılarının hesaplaşma yeni haline geldiğini ileri sürerek Türk hükümetinin "İran konusunu" bir iç sorun olmaktan çıkarmak için daha "enerjik" olmasını istiyordu.[1001]

İran'ın Irak'a karşı bitirici saldırıya hazırlandığı şeklinde Türk basınında haberler çıkarken **Milliyet** gazetesinde ise bu konuyla bağlantılı diğer bir olası gelişme gündeme getiriliyordu. Bu konu, İran Irak'a bitirici darbeyi vurduğunda Kerkük ve Musul'un geleceğinin ne olacağıydı. Habere göre bu konuda bazı çevrelerde bir senaryo hazırlandığı ve buna göre İran, Irak'a bitirici darbeyi vurmasının ardından Türkiye'nin Kerkük ve Musul'u kontrol altına alması planlanıyordu. Bu senaryoyu savunanların Musul ve Kerkük'ün zaten Misak-ı Millî sınırları içinde olduğunu söyledikleri belirtilerek siyasetçilerin ve tarihçilerin görüşlerine yer veriliyordu.[1002] Bu haberlerin dış basında yoğunlaşmasının ardından İran Dışişleri Bakanı yardımcısı Hüseyin Şeyhülislam bu konuda bilgi almak için acilen Türkiye'ye gelirken, Şeyhülislam'ın Kerkük-Yumurtalık boru hattı hakkındaki

---

1000 "Boru Hattı İçin Güvence Vermeyiz", **Cumhuriyet,** 19 Ekim 1986, s. 1,15.
1001 Fahir Armaoğlu, "İran Konusu", **Tercüman**, 5 Kasım 1986, s.4.
1002 "Bir Senaryo Konuşuluyor", **Milliyet,** 15 Ekim 1986, s.1,11.

demeci **Milliyet'**te yer alıyordu. Şeyhülislam şöyle diyordu: "Biz üç yıl bekledik, Irak yerleşim bölgelerimize, ekonomik tesislerimize saldırdı. Artık biz de Irak'ın kendi ekonomik tesislerine saldırıyoruz. Bunları vuracağız. Boru hattını da bu tesisler arasında görüyoruz"[1003] Ayrıca bakan yardımcısı, Türkiye'ye boru hattı konusunda güvence veremeyiz. Biz de Türkiye'ye petrol satıyoruz. Karşılığında mal alıyoruz" diyordu.[1004]

Kerkük'le ilgili gelişmeleri makalesinde yorumlayan Yılmaz Öztuna da Rafsancani'nin Kerkük demeci ve İran'ın Kerkük'e yönelik saldırısı hakkında "...İran'ın Kerkük petrol ve Türk bölgesine yaklaşması, buradaki Kürtlerle işbirliği yapması buhranı arttırıyor. İran Meclis Başkanı'nın herhalde cehalet saikasiyle Türk olan bölgeyi Kürt ilan etmesi, İran'ın bir kukla Kürt devleti oluşturmak istediğini gösteriyor..." demektedir. [1005] Türkiye'yi, bu oyunun içine karıştırmak isteyenin Amerika olduğunu, fakat güçlü bir Türkiye'yi istemediğini ileri süren Öztuna, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Kerkük konusundaki herhangi bir gelişmeye Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağını belirterek şöyle demektedir: "... Başka bir devlete geçmesi ihtimalinde elbette önce Ankara söz sahibidir... Türkiye'nin burası benim sınırlarımın dışındadır, beni ilgilendirmez dediği taktirde bu durum, ...Türkiye'yi ehemmiyetsiz bir devlet ilan edecek ve ehemmiyetsiz devletlere yapılan muameleyi görecektir. Aksi taktirde bazı riskleri göze almak durumundadır..." diyordu.[1006] Öztuna'nın, Kerkük konusunu "milli dava" olarak değerlendirip, Türkiye'yi harekete geçmeye davet ettiği görülüyordu. Daha sonraki günlerde de **Tercüman** gazetesinden Mim Kemal Öke'nin kaleminden Kerkük ve Musul'un tarihi ve nasıl elimizden çıktığı konusunda bir yazı dizisi yayınlanacaktı.

Savaşın kuzey cephesindeki gelişmeler yoğun bir şekilde Türk basınında yer alırken, bu haberler kadar yoğun olmamakla birlikte savaşın güney cephesi ile ilgili haberlerde basına yansıyordu. Irak bu cephede özellikle Körfez'de İran'ın petrol terminalerine yönelik yoğun saldırılarda bulunuyordu. İran, petrol terminallerini Sırrı adasına kaydırarak Irak uçaklarının vuruş alanının dışına çıkarmayı hedeflemişti.

---

[1003] "Boru Hattına Güvence Yok", **Milliyet,** 19 Ekim 1986, s. 1,13
[1004] **a.g.e.**,
[1005] Yılmaz Öztuna,"Ortadoğu Kazısı", **Tercüman,** 10 Kasım 1986, s.9.
[1006] **a.g.e.**,

Ancak Irak, Sırrı adasına da ulaşmıştı. İran aradaki mesafe nedeniyle Körfez ülkelerinden birisinden yakıt ikmali yapılmadan bu saldırının gerçekleşemeyeceğini düşünerek Körfez ülkelerini suçlayacaktı. **Milliyet** gazetesinde de İran'ın Körfez ülkelerini Irak'a yardım etmekle suçlayarak tehdit ettiği belirtiliyordu. Haberde İran'ın Sırrı adasına yönelik Irak saldırısında, Körfez ülkelerini Irak uçaklarının ikmal için kullandığını ve bu nedenle bu ülkeleri vurabileceği tehdidinde bulunduğu ifade ediliyordu. [1007]

Irak'ın yoğun bir şekilde İran'ın ekonomik hedeflerine ve özellikle petrol dolum tesislerine yönelik saldırılar düzenlediği günlerde, **Cumhuriyet** gazetesinde takip edilen diğer iki gazetede alınmayan bir haber dikkat çekiyordu. Savaşın gidişiyle ilgili olan bu haberde, **International Herald Tribune** gazetesinde çıkan bir haberden alıntılar yer alıyordu. Habere göre, Batılı uzmanlar ilk kez Irak'ın savaşı kaybedebileceğini konuşmaya başlamışlardı. Askeri uzmanların savaşın artık İran'ın lehine döndüğü konusunda hem fikir oldukları ileri sürülerek, Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde görevli İngiliz binbaşı Bab Elliot'un "Irak'ın bu savaşı kaybedebileceği izlenimi giderek güçleniyor. Irak birlikleri, İran ordusunu bir türlü sökemiyor. Irak ordusunda en önemli sorun moral bozukluğu. Bu olguya ordunun tüm kademelerinde tanık olmak mümkün"[1008] dediği aktarılıyordu. ABD Savaş Enstitüsü'nde görevli bir uzmanın da, "Saddam Hüseyin'in iktidarı konusunda bazı kaygılar var. Irak Devlet Başkanı'nın durumu giderek zorlaşıyor" dediği aktarılıyordu.[1009] Ergün Balcı savaştaki son gelişmeleri yorumladığı makalesinde, İran'ın cepheye topladığı asker sayısı ve diğer hazırlıklar göz önüne alındığında İran'ın yeni bir kara harekatının kaçınılmaz olduğunu ancak zamanının tam olarak kestirilemediğini belirtiyordu. Balcı'ya göre havada kesin bir üstünlüğü olan Irak, İran'ın ekonomik hedeflerine yönelik ağır ve etkili saldırılarla İran ekonomisine ağır darbeler vuruyordu. Sırrı adasını da vuran Irak'ın Körfez'de ulaşamayacağı hiçbir noktanın olmadığını gösterdiğini belirten Balcı şöyle diyordu:

---

[1007] "Irak'a Sovyet Desteği", **Milliyet,** 25 Ağustos 1986, s.5.
[1008] "Bağdat Körfez Savaşını Kaybediyor", **Cumhuriyet,** 14 Ağustos 1986, s.3
[1009] **a.g.e.**,

"... İşte İran bu nedenle saldırmak zorundadır. Irak'ı havada durduracak güç olmadığından, karada öldürücü darbeyi vurmaya çalışacaktır. Çünkü uzun süre beklediği taktirde, kendi ekonomik alt yapısı çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Aslında İran'ın saldırmasını Irak'ın da istediği düşünülebilir. Irak, İran ordusunu sökemeyeceğini ve İran askerlerinin moral üstünlüğü karşısında savaşı kaybetmekte olduğunu anlamıştır. Nitekim Fao ve Mecnun adalarının bir bölümü hala İran'ın elindedir. Savaş uzadığı taktirde başka toprak parçalarının da İran'ın eline geçmesi ve Irak ordusunda görülen moral bozukluğunun büsbütün artması olasılığı vardır..."[1010]

Balcı, Irak eğer İran'ı durdurur veya ağır kayıplar verdirdiği taktirde, İran'ı barış masasına oturtabileceğini umduğunu bu nedenle de "hava akınlarının bir amacının da İran'ı saldırıya kışkırtmak olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek" demektedir.[1011]

İran başlattığı Kerbela II ve Kerbala III saldırılarıyla cephede savaş yeniden şiddetlenecekti. İran, Irak'a ait El-Ummaya petrol tesisini ele geçirdiğini ve Irak radarlarının bulunduğu El-Amik platformuna yönelik olarakta birliklerinin saldırı düzenlediklerini ilan edecekti.[1012] İran'ın başlattığı Kerbela I ve Kerbela II harekatlarını yorumlayan Sami Kohen'de bu operasyonların uygun zemin aramaya yönelik sınırlı operasyonlar olduklarını ve insan dalgaları şeklinde gerçekleştirileceği beklenilen büyük saldırının önemli olduğunu ifade ediyordu. İranlı liderlerin konuşmalarından anlaşılanın savaşın son aşamasına doğru ilerlediğinin söylenilebileceğini, son saldırılarıyla Kerbela isminin verilmesinin de bu açıdan anlamlı olduğunu belirtiyordu. İran'ın amacı, " Saddam Hüseyin rejimini devirip Kerbela'da bir Şii yönetimi işbaşına" getirmekti. Kohen'e göre, İran'ın bire üç olan insan gücü fazlalığıyla Irak'ı yenebilirdi. Ancak komşu ülkeler ve süper güçler İran'ın böyle bir "zafer"inden hoşnut olmayacakları" [1013] kesindi

Irak ve İran arasında iki bölgede yoğunlaşan çarpışmalar yanında, 1987 yılında daha sık olarak gündeme gelecek olan bir konunun ilk habercisi olarak nitelendirilebilecek bir gelişme Körfez'de yaşanıyordu. İran, Umman denizinde bir Amerikan ticaret gemisini durdurarak arama yapıyordu.Bu gelişme 1987 yılında İran-Irak Savaşı'nın "Körfez Savaşı"na dönüşmesinin nedenine de bir örnek oluşturacaktı. Körfez'i İran'ın kontrolüne bırakmak istemeyen Amerika önemli bir

---

[1010] Ergün Balcı, "Körfez'de Son Tangoya Doğru...", **Cumhuriyet,** 25 Ağustos 1986, s.3.
[1011] **a.g.e.**,
[1012] "İnat Savaşında Yeni Tırmanış", **Milliyet,** 3 Eylül 1986, s.5.
[1013] Sami Kohen, "Sonun Başlangıcı mı?", **Milliyet,** 5 Eylül 1986, s.5.

deniz gücünü bu türden hadiselerin yaşanmaması için bölgeye yığacaktı. Bu gelişmeyi makalesinde yorumlayan Ergun Balcı, gelişmenin hukuki yönlerini açıklayacaktı. Balcı, "... İran, deniz hukukunda teknik adı "kontrabond" olan maddeleri aramak için üçüncü ülkelerin gemilerini durdurmaktadır. "Kontrabond", düşmana savaşı sürdürmesinde yardımcı olabilecek tüm maddelere verilen isimdir... Böylece İran'ın Körfez'de tarafsız ülkelerin gemilerini durdurup aramakla aslında uluslararası hukukun kendisine tanıdığı hakkı kullandığı ve yasadışı bir eylemde bulunmadığı görülüyor..." diyordu.[1014] Balcı'ya göre, savaşan ülkenin bu "kontrabond" yüküne el koyması için, geminin düşman ülkeye gittiğini kanıtlamasına gerek yoktu. Şüphe duyduğu taktirde arama yapabilirdi. İran'ın Amerikan gemisini uluslararası sularda aradığını ve yükünde herhangi bir sakıncalı madde görmediği için bıraktığını ifade eden Balcı, "... Başka bir deyişle, İran Uluslararası Hukuk'un kendisine tanımış olduğu hakkı kullanmış ve yasadışı hiçbir şey yapmamıştır. ABD'nin bu olay karşısındaki sert tepkisini ve şileplerini Körfez'e savaş gemilerinin eşliğinde göndermeye başlamasını ise haklı görmek olanaksızdır" diyordu.[1015] Bu haber bölgede olacakları açıklaması açısından önem taşırken, bu gelişmenin diğer iki gazetede dikkat çekici bir gelişme olarak değerlendirilmemesi de ilginçtir. Balcı, adeta bir sonraki yaşanacakları görüyormuş gibi, bunu önlemek istercesine İran'ın müdahalesinin meşruiyetini açıklamaya çalışırken, takip edilen diğer iki gazetenin ise bunu kayda değer bir hadise olarak görmedikleri anlaşılıyordu.

## 3.2. Savaş'ın Uluslararasılaştırılmasının Türk Basınında Yer Alışı

### 3.2.1. Ocak 1987-Ocak 1988 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1987 yılında takip edilen basında savaşla ilgili olarak şu konuların ağırlıklı olarak yer aldığı görülüyordu. IV. İslam Zirve Toplantısı' nı İran'ın boykot etmesi ve kendi haklarının korunması için Türkiye'den yardım istemesi, "tanker savaşı" nın bir

---

1014 "İran-ABD Gerginliği ve Uluslararası Hukuk", **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1986, s.3.
1015 **a.g.e.**,

sunucu olarak değerlendirilebilecek olan Amerika-İran gerginliği, bu gerginliğin sıcak çatışmaya dönüşmesiyle ortaya çıkan “Körfez Savaşı” ve Birleşmiş Milletler’in 20 Temmuz 1987’de aldığı ateşkes kararı ve sonrasındaki gelişmeler.

1987 yılının öne çıkan konularından ilki, Kuveyt’te yapılacak olan İslam Zirvesi’ne İran’ın itirazı ve zirveye katılmayacağını açıklamasıydı. İran’ın katılmama gerekçesi olan Kuveyt’in hava sahasının “güvenilir olmadığı” tezinin, üstü kapalı bir tehdit olduğu ileri sürülüyordu. İranlı yetkililerin yaptıkları açıklamada “Kuveyt İslam Konferansı şartnamesini ihlal etmiştir. İslam ülkelerinin topluca verdikleri kararlara riayet etmemiştir. Bu nedenle konferans orada yapılırsa İran heyet göndermeyecektir” deniyordu. Ali Hamaney ise yaptığı açıklamada “İslam Konferansı, Müslüman liderlerin İslam dünyası sorunlarını barış ve güvenlik içinde görüşebilecekleri bir ülkede yapılmalı” diyordu.[1016] İran’ın zirveye Kuveyt’de yapıldığı taktirde katılmayacağını ilan etmesi, İran açısından gerekli desteği yaratamaması üzerine İran bu konuda girişimlerde bulunması için Türkiye’den yardım isteyecekti. İran yönetiminin bu konuyu görüşmek üzere Türkiye’ye gönderdiği özel temsilci Muhammed Cafer Mahallati, Halefoğlu’yla görüşerek destek isteyecekti. Bakanlık sözcüsü Yalım Eralp bu konuda İran’a tamamen kapıyı kapatan bir ifade yerine “İslam Zirvesi’nin Kuveyt’te yapılması 1984 yılındaki Kuveyt zirvesinde konsensüsle (oybirliği) kararlaştırılmıştır. Zirvenin yerinin değiştirilebilmesi içinde şimdi aynı usullerin uygulanması gerekir.” diyordu. Mahallati’de yaptığı açıklamada Kuveyt’in Irak’ın yanında yer aldığını ve toplantının tarafsız bir ülkede yapılması gerektiğini belirttikten sonra “Ayrıca güney cephesi Kuveyt’e çok yakın. Zirve, Kuveyt’te yapıldığı taktirde cepheden gelen sesler altında geçecektir. Böyle bir toplantıda karar alınabilir mi?” demektedir.[1017] Armaoğlu’da, Kuveyt’te yapılacak İslam Zirvesi’ne İran’ın evet veya hayır demeyip koşullar ve itirazlar öne sürmesini makalesinde yorumlayacaktı. İran’ın tutumunda prensipte de olsa önemli bir değişiklik olduğunu ileri süren Armaoğlu, önceki toplantılara katılmayı kesinlikle reddeden İran’ın bu tutum değişikliğinin olumlu olarak değerlendirilebileceğini ifade ediyordu. İran toplantı yerine, yani zirvenin Kuveyt’te

[1016] “İran yumuşamıyor”, **Milliyet,** 9 Ocak 1987, s.3.
[1017] “İran Türkiye’den yardım istedi”, **Cumhuriyet,** 11 Ocak 1987, s.3.

yapılmasına itiraz ediyor ve bu itirazı içinde iki gerekçe ileri sürüyordu. Bu gerekçelerinin ilkinde, İran Kuveyt'in cepheye çok yakın olmasını gösteriyordu. İran'ın itirazını, "top sesleri altında barış görüşmesi yapılamaz mı demek istiyor" şeklinde yorumlayan Armaoğlu'na göre, İran toplantının gündeminin barışın sağlanması olduğunu bildiği halde katlabileceğini belirtmişti. Bu da "barışı tartışmaya hazır".olduğunu gösteriyordu. İran'ın ikinci gerekçesi ise Kuveyt'in savaşta Irak'ı desteklemiş olduğuydu. Bu nedenle İran'a göre toplantı, Pakistan gibi gerçekten "tarafsız" bir ülkede yapılmalıydı. Armaoğlu bu gerekçenin de doğru olmadığını, İran'a "düşman" olanın toplantı nerede yapılırsa yapılsın düşmanlığını devam ettireceğini belirtiyordu.[1018] İran'ın bu gerekçeleri ileri sürmesini de olumlu bir gelişme olarak yorumlayan Armaoğlu şöyle diyordu."... İran şimdiden ileri sürdüğü bu itirazlarla, bu ülkelerin tutumlarını mümkün olduğu kadar kendi tarafına çevirmek veya en azından yumuşatmak istemektedir. Kısacası, zirvede İran lehine bir hava yaratmak istemekte ve bu yolla da barış şartlarında kendisine destek sağlamaya çalışmaktadır..." [1019]

Takip edilen basında ağırlıklı olarak öne çıkan konulardan birisi de cephede devam eden savaş olacaktır. İran'ın güneyde Basra, kuzeyde de Kerkük'e yönelik olarak yaptığı saldırılar basında ağırlıklı olarak yer alırken, İran'ın kazanma olasılığının kuvvetlendiği belirtilerek bunun bölge ve Türkiye'ye olası sonuçları hakkında yorumlar yayınlanıyordu.

İran'ın başlattığı "Kerbela" harekatları, bu ülkenin daha önceki askeri operasyonları gibi ilk önce bir ilerleme kaydedip ardından Irak'ın ateş üstünlüğüyle durdurulduğu için basının dikkatini çekmezken, Basra'ya yönelik Kerbela-5 harekatı ise İran'ın ilerleme kaydetmesi, buna karşın Irak'ın İran'ın ilerlemesini yavaşlatmakla beraber durduramaması üzerine basının dikkatini çekecektir. İran'ın bu saldırısı, harekatın ilerleyen günlerinde giderek artan oranda basının gündemine gelecekti. İran'ın başlattığı Basra'ya yönelik Kerbela saldırıları cephede de savaşın tekrar yoğunlaşmasına ve karşılıklı "zafer" iddialarının yapılmasına neden olacaktır. Sivil yerleşim yerlerine yönelik yoğunlaşan saldırılar sonucunda can kaybında büyük

---

[1018] Fahir Armaoğlu, "İslam Zirvesi", **Tercüman**, 11 Ocak 1987, s.4.
[1019] **a.g.e.**,

bir artış meydana gelecekti. Sami Kohen'de İran'ın başlattığı son Kerbela-5 harekatının son ve nihai saldırı olabilmekten uzak gözüktüğünü, İran kuvvetlerinin kısmi bazı ilerlemeler kaydettiklerinin anlaşıldığını, ancak Irak ordusunda bir çözülme belirtisinin görülmediğini iddia etmektedir. Humeyni'nin bu operasyonlardan beklentisi, Saddam'ın teslim olması veya Irak halkının onu devirmesiydi. Ancak, Humeyni bugüne kadar bunu başaramamıştı. Kohen, savaşın artık karşılıklı kıyıma dönüştüğünü ve dünyanın buna bir şey yapmadığını veya yapamadığını vurguluyordu.[1020]

Kerbela-5 harekatı, **Tercüman** gazetesinin birinci sayfasında da ilk haber olarak yer alacaktı. Haberde İran birliklerinin Basra'ya 7 kilometre yaklaştıkları, şiddetli çarpışmaların yaşandığı ve halkın Basra'yı terk etmeye başladığı belirtiliyordu. "Iraklı yetkililerde İran birliklerinin 2-5 kilometre kadar ilerlediklerini kabul ediyorlardı. İran'ın bu kadar yoğun bir şekilde saldırmasının nedeninin Humeyni'nin ölmeden önce kentin alınması yönündeki isteğiydi." [1021] Ergun Balcı'da İran'ın başlattığı Kerbela-5 saldırısının Irak için sürpriz olduğunun anlaşıldığını, Irak'ın gafil avlandığını İran birliklerinin Şattülarap'ın karşı kıyısında ele geçirdikleri bu yerin küçük olmakla birlikte Irak üzerinde psikolojik açıdan etkisinin büyük olduğunu belirtmektedir. Balcı'ya göre, İran geçen sene ele geçirdiği Fao yarımadası ile burası arasında bağlantı kurmayı başarırsa, bu Basra için büyük bir tehlike oluşturabilirdi. Durumun ciddiyetini Iraklı yöneticiler de anlamışlar ve bizzat Saddam cepheye gelerek incelemelerde bulunmuştu. Ayrıca, Balcı'ya göre Irak'ın petrol terminallerine yaptığı saldırılar ve sivil yerleşim yerlerine yaptığı yoğun hava akınları karşısında, İran bu harekatla kendi halkına yönetimin bir şeyler yaptığını da göstermiş oluyordu. Ancak petrol geliri 5-6 milyar dolara düşen ve savaş harcamalarına yılda 7 milyar dolar kadar para harcayan İran için kesin bir sonucun bir an önce alınması gerekiyordu. Saldırılar bu açıdan da İran için önemliydi.[1022]

**Milliyet**'de İran'ın Basra'ya doğru ilerlediği, kent etrafında şiddetli çatışmaların yaşandığı ve kentten göçlerin başladığı ileri sürülüyordu. Sami Kohen

---

[1020] Sami Kohen, "Son darbe mi?", **Milliyet**, 13 Ocak 1987, s.4
[1021] "İran Bağdat'ı füzelerle dövüyor", **Tercüman**, 21 Ocak 1987, s.5
[1022] Ergun Balcı, "Kerbela-5", **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1987, s.3.

Basra'ya yönelik İran saldırısı ve olası sonuçlarını değerlendirdiği makalesinde, İran'ın bir üstünlük sağladığının gözüktüğünü vurgulayarak, bunun Saddam rejiminin yıkılmasına neden olacağı gibi bir öngörü yapmak için henüz çok erken olduğunu belirtiyordu. Basra'nın düşmese bile boşaltılıyor olmasının Irak halkı üzerinde psikolojik olarak olumsuz etkisinin olacağını ifade eden Kohen'e göre, bölgede dengelerin değişmeye başlaması durumunda süper güçler seyirci kalmayacaklardı. Ayrıca Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Körfez ülkelerinin de harekete geçmeleri beklenilebilirdi.[1023]

Öztuna'da savaşın geldiği noktayı ve savaşın çıkış nedenlerini araştırdığı makalesinde, savaşın bu yıl içinde hatta bu yılın ilk yarısında biteceğinin düşünülebileceğini, İran'ın savaşı avantajlı bir durumda kapatma gayreti yüzünden saldırdığını, Irak'ın da bunun sonuç getirmeyeceğini kanıtlamaya çalıştığını iddia ediyordu. İran'ın Basra'yı alamayacağını, alma gücü olsa bile Körfez ülkeleri ve Amerika'nın böyle bir gelişmeye izin vermeyeceklerini söyleyerek İran'ın da bunu bildiğini, salt pazarlık masasında elini güçlendirmek için savaştığını ileri sürüyordu.[1024]

İran güçlerinin Bağdat'a "500 metre kadar yaklaştığı iddiaları" Ankara'da endişeye sebep olacaktı. Bu gelişmenin değerlendirildiği **Cumhuriyet** gazetesindeki haberde, Ankara'da yetkili birimlerin gelişmeleri yakından takip ettikleri ve İran'ın ilerlemesi konusunda, "İran'ın ezici bir üstünlük ele geçirdiği yolundaki haberlere karşılık, bize ulaşan bilgilerden İran ve Irak arasındaki genel dengenin bozulmadığı anlaşılıyor."[1025] diyorlardı. Diğer bir yetkili ise "Basına yansıyan haberlerde İran kuvvetlerinin Basra kentine 500 metre yaklaştığı öne sürülüyor. Ancak bu yöndeki haberlerin biraz abartmalı olduğu anlaşılıyor. Bize gelen bilgilere göre İran kuvvetleri henüz Irak'ın asıl savunma hattına ulaşabilmiş değiller. Dolayısıyla bu haberlere bakarak Basra'nın düşmek üzere olduğu yolunda bir izlenime kapılmak doğru olmaz" diyordu.[1026]

---

[1023] Sami Kohen, "Savaşın Kaderi", **Milliyet**, 20 Ocak 1987, s.5.
[1024] Yılmaz Öztuna, "Bitmeyen Savaş", **Tercüman**, 21 Ocak 1987, s.9.
[1025] "Ankara'da endişeli bekleyiş", **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1987, s.1,8.
[1026] **a.g.e.**,

Armaoğlu'da İran'ın Basra'ya yönelik saldırısını değerlendirdiği makalesinde İran'ın bu saldırısının da diğerleri gibi ilk başta kaydedilen ilerlemenin ardından durdurulduğunun anlaşıldığını, Basra'dan artık top seslerinin fazla duyulmadığını ve İran'ın Basra'daki güçlerinde "azalma" gözlendiğini belirtmektedir. Armaoğlu, Basra saldırısının Irak'ın toprak bütünlüğünün Türkiye açısından taşıdığı önemi bir kez daha gösterdiğini, ayrıca Irak'taki mevcut yönetimin devamlılığının da Türkiye için ne kadar gerekli olduğunu ispatladığını iddia ederek "... Basra muharebesinin daha kesin çizgilerle ortaya koyduğu bu gerçek ise Türkiye'nin "tarafsızlık" kavramına yeni bir muhteva verme zaruretini de vurgulamaktadır..." diyordu.[1027] İran'ın takındığı tutum karşısında her iki ülkeye dengeli yaklaşma politikasının devamının Türkiye'nin zararına olacağının görüldüğünü ifade eden Armaoğlu, bazı stratejik gerçeklerin Türkiye'yi politikasını değiştirmeye zorladığını ifade etmektedir. Bu stratejik gerekçeleri de Armaoğlu Körfez'de İran hakimiyetinin Türkiye'nin çıkarına olmadığını belirterek, bu nedenle Şah ile Humeyni arasında Türkiye açısından bir fark olmadığını, Şah'ın siyasi askeri üstünlük kurma gayretinin Humeyni'yle birlikte "mezhep" üstünlüğü kurma gayreti olarak devam ettirildiğini ileri sürüyordu. Armaoğlu'na göre, Körfez ülkeleri de bu nedenle İran'a cephe almışlardı ve Türkiye'nin bu yüzden Körfez ülkeleriyle işbirliği kurması çıkarınaydı. Armaoğlu Basra'nın Türkiye için önemi konusunda ise, Basra'nın "Türkiye için Körfez'e uzanan bir nefes borusu" olduğunu, mevcut yönetimin devamının bu açıdan da gerekli olduğunu ifade ediyordu. Armaoğlu Türkiye'nin kaygılarının İran'a anlatılması gerektiğini belirterek, Türkiye'nin savaşa yönelik politikasını bu "gerçekleri" göz önüne alarak yeniden oluşturmasının gerekli olduğunu ileri sürüyordu. Armaoğlu bu önerisini şöyle açıklıyordu:"... Buna karşılık, Türkiye olarak biz de Körfez Savaşı'na bu açılardan bakmak ve "tarafsızlık" politikamıza artık bu unsurların değerlendirilmesi ile yeni bir muhteva vermek zorundayız. Ta ki İran'da bugünkü "mezhebi rejim"in yerini aklı başında bir idare alıncaya kadar..."[1028] Armaoğlu'nun makalesi "sağ kanatta" yer alan bir gazetenin yazarının düşüncelerinin ötesinde, kanımca Türkiye'de basının savaşın devamı ve bunun

---

[1027] Fahir Armaoğlu, "Basra Muharebesi", **Tercüman**, 22 Ocak 1987, s.4.
[1028] **a.g.e.**,

Türkiye için getirebileceği riskler karşısında endişesini yansıtması açısından önem arz etmektedir. Tek başına bu makale Türkiye'nin "tarafsızlık" politikasını terk etmesini açıkça dile getiren ilk makale olması açısından da önemlidir. Armaoğlu'nun buna gerekçe olarak getirdiği argümanlar kendi içerisinde çelişkiler taşımaktadır. Basra saldırısının artık etkisiz hale getirildiğinin görüldüğünü belirten Armaoğlu, hemen ardından bu saldırının başarısının sonuçları üzerine değerlendirme yapmaktadır. Yaptığı bu değerlendirmede, bölgenin İran'ın eline geçmesinin Türkiye açısından taşıyacağını ileri sürdüğü risklerin İran'daki rejimin ne olduğuyla bağlantılı olarak değerlendirilemeyeceğini, Şah veya Humeyni olmasının fark etmeyeceğini belirtirken, sonuç cümlesinde ise "tarafsızlık" politikasının İran'da "mezhebi rejim" değişene kadar sürdürülmesini tavsiye ederek, sorunun rejimden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

**Milliyet** gazetesinde de Basra'nın düşmesi durumunda Irak'ın yenileceği belirtilerek bu durumda olası senaryolar ve uzmanların görüşlerine yer veriliyordu. Haberde böyle bir durumla karşılaşılması durumunda Türkiye'yi ilgilendiren gelişmeler olarak şunlar sayılıyordu: "Kuzey Irak'taki ayrılıkçı Kürtlerin ayrı bir devlet kurması, Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilir. Bölgeden aldığımız ve yılda 10 milyon tonu geçen petrol, savaşın alevleri ve yıkıntıları arasında kalabilir. Irak'ın yenilmesini istemeyen Amerika, savaşa müdahale için Türkiye'deki üsleri kullanmak isteyebilir. Türkiye'deki dinci gruplar daha da cesaret bulabilir".[1029] Haberde bu olası gelişmelerin uluslararası etkileri de değerlendirilerek şöyle deniyordu: "Irak parçalanabilir. Kuzeyde bir Kürt devleti, güneyde ise bir Şii Cumhuriyeti kurulabilir. Başta Suudi Arabistan krallık ailesi olmak üzere, Ürdün Kuveyt ve Körfez emirliklerinde tahtlar yıkılabilir. İran, Suriye ve Libya gibi Batı'nın güven duymadığı ülkelerin bölgede güç kazanması dengeyi Batı aleyhine bozabilir".[1030]

Sami Kohen'de İran'ın Basra'ya yönelik saldırısını değerlendirirken savaşın son aşamaya girdiğinin görüldüğünü, savaşın nasıl bir denge değişikliğine yol açacağını kestirmenin güç olduğunu, "... artık bu savaşı" İran'ın kazanabileceği ve kaybedemeyeceği buna karşılık Irak'ın kazanamayacağı ve kaybedebileceği..." nin

---

[1029] "Irak yenilirse ne olabilir", **Milliyet**, 21 Ocak 1987, s.11.
[1030] **a.g.e.**,

belli olduğunu belirtiyordu. Bu durumda stratejilerin artık İran'ın kazanması durumuna göre yapılması gerektiğini belirterek bu olasılığı engellemek, savaşı sınırlı tutmak için gayret gösterilmesi gerektiğini vurguluyordu. Kohen'e göre bu olasılık hesaplamalarını yapması gereken ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Irak'ın yenilmesi durumunda Bağdat'da İran'a yakın bir "Irak İslam Cumhuriyeti"nin kurulabileceğini, kuzeyde de Kürtlerin özerk bir idare kurabileceğini öne sürüyordu. Kohen'e göre, Türkiye için tehlike bu noktadan sonra başlamaktadır. Irak'ta Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olan bir rejim yerine, ilişkilerin gergin olduğu, İran'ın dediklerini yerine getiren bir hükümetin olması ve Kuzey Irak'ta bir Kürt oluşumunun Türkiye'ye yeni tehlikeler getirebileceğini söylemek bir kehanet olmayacaktı. Bu olasılığın bertaraf edilmesi için savaşın bu noktada sınırlandırılması, ateşkesin sağlanması Türkiye'nin çıkarınaydı. Bu konuda girişimlerde bulunulması doğru bir hareket olacaktı. Hükümetin bu yönde bazı girişimlerinin olduğunun sezildiğini belirten Kohen, bu konuda basına bilgi verilmemesi nedeniyle bu "sessiz diplomasi denemesi"nde başarılı olunmasının Türkiye ve bölgenin çıkarına olacağını ileri sürüyordu.[1031]

Öztuna'da İran'ın savaşta elde etmek istediğinin ne olduğunu yorumladığı makalesinde bunun yanıtını bölgede "mezhebi" bir üstünlük kurmak olduğunu iddia ediyordu. Öztuna, "Şiiler için Sünniler başka dindekilerden daha sapık kafirler" olarak görüldüğünü ve İran'ın bu "mezhebi" yayılma politikasının Şah İsmail'e kadar dayandığını ileri sürmektedir. "Şah İsmail'in tarihte çoğunluğu Sünni olanlara karşı yaptığı gibi," azınlığın ancak terörle tedhişle çoğunluğa hakim olabileceğini, bugünde bunu Suriye'nin gerçekleştirdiğini ileri süren Öztuna, İran'ın Türkiye için yaratabileceği tehlikeyi şöyle açıklıyordu:

> "... Günümüzde de terör, İran ve Suriye rejimlerinin vazgeçilmez silahıdır. Ortalarında epey Şii nüfusu barındıran Sünni Irak vardır. Bu baraj aşıldığı taktirde hedef, batı yani Türkiye ve güney, yani Körfez'dir. Sonra doğudur. Kuzey yolu kapalıdır. Askeri güçle Türkiye barajını aşmak mümkün değildir. Suriye'deki gibi azınlık rejimi de imkansızdır. Onun için Türkiye'yi içerden karıştırmak stratejisi tecrübe edilmektedir... Ayrıca Türkiye'de komünistler ve "bir kısım sol" da bu tür bir plana destek vermeye hevesli gözükmektedir".[1032]

---

[1031] Sami Kohen, "Ne olabilir", **Milliyet**, 22 Ocak 1987, s.4.
[1032] Yılmaz Öztuna, "İran ne istiyor", **Tercüman**, 26 Ocak 1987, s.9.

Öztuna ve Armaoğlu'nun makalelerinin ortak yönü, İran'ın savaşının bir mezhep savaşı olduğu ve Türkiye'nin de Sünni olarak bu savaşta taraf olduğu tezi üzerine oturmasıdır. "Sağ kanatta" yer aldığı ifade edilen **Tercüman** gazetesinin iki yazarının birkaç gün arayla vurguladıkları bu savaşın bir "mezhep" savaşı olduğu teması, **Tercüman**'ın savaşın başından itibaren Irak'a daha yakın bir politika takip etmesinin gerçek nedeninin de bu olduğunu düşündürmektedir. Yalnız **Tercüman** gazetesi, konu mezhep savaşının ötesine çıkarak "Türklere yapılan zulüme" geldiğinde ise tutumunu "milli menfaatler" mefhumu etrafında belirlemektedir. Öztuna'nın İran'ın Basra saldırısını Türkiye ile bağlantılandırarak açıklaması, kamuoyunun hassasiyetlerini İran'a karşı canlı tutmaya yönelik bir adım mı olduğu sorusunu da akla getirmektedir.

**Cumhuriyet** gazetesinde Halefoğlu'nun savaşın son durumuna dair Türkiye'nin tutumu hakkındaki görüşlerine yer veriliyordu. Halefoğlu "Türkiye'nin son gelişmelere rağmen İran ve Irak karşısındaki mutlak tarafsızlık tutumunda bir değişiklik olmadığını" söylüyordu. Türkiye'nin savaşın sona erdirilmesi konusunda bir girişiminin olup, olmayacağı hakkında ise Halefoğlu, "Türkiye'nin bu konudaki tutumu bellidir. Her iki taraf da Türkiye'nin böyle bir rolünü istemedikçe böyle bir girişimde bulunmamız söz konusu değildir" diyordu.[1033] Başbakan Turgut Özal'da basın mensuplarına yaptığı açıklamada,

> "Aşağı yukarı 7 senedir devam eden bir savaş bizi tabiatıyla çok üzüyor. Harp sahasında ölen insanlar, ayrıca masum ölen insanlar var. 2 dost ülke arasında çok şiddetli bir harp var... İran-Irak harbi başka sebeplerden dolayı 7 seneyi buldu. Şunun bunun kazanmasını şu anda önemli görmüyorum. Bizim için önemli olan harbin iki ülke içinde şerefli bir şekilde sona ermesidir. Türkiye bu konuda elinden gelen gayreti gösteriyor, gösterecek, işin zorlukları olduğunu biliyoruz. İki tarafında birbirlerine yaklaşımlarında paralel noktalar olmazsa işin çok zor olacağını biz yedi sene sonunda anladık..."[1034] diyordu.

İran Başbakan yardımcısı Ali Rıza Muayyeri Özal'a Musevi'nin bir mesajını getirecekti. **Milliyet**'de Muayyeri'nin mesajı ile ilgili haber de İran'ın Türkiye'ye belirli mesajlar vermeye çalıştığı belirtilerek bu mesajların ne olabileceği

---

1033 "Halefoğlu: Körfezde politikamız değişmedi", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1987, s.1,8.
1034 "Özal: Savaş bizi üzüyor", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1987, s.8.

açıklanıyordu. Muayyeri'nin getirdiği mesajla İran'ın Basra kentinin etrafına yerleştiğini, İran'ın Basra'yı ve diğer önemli Irak kentlerini ele geçirebilecek gücü olduğu belirtiliyordu. Ancak bu gücüne karşın İran amacının, toprak kazanmak olmadığı, can ve mal kaybının devamından üzüntü duyulduğu, asıl amacının ise "Saddam rejiminden Irak halkını kurtarmak" olduğunu da anlatmış oluyordu. Haber de ayrıca bu mesajın tüm bölge ülkelerine yönelik olarak algılanması gerektiği belirtilerek İran'ın buna yönelik olarakta verdiği düşünülen mesaj şöyle ifade ediliyordu. "... Bu savaşın uzayıp gitmesinden büyük kaygı ve üzüntü duyan bölge ve dünya devletlerinden istenen husus, Irak'taki yönetimin daha fazla desteklenmemesi, Saddam'dan bir an önce ümidinin kesilmesi ile ortaya çıkacak durumun barışa giden yolu açmasıdır".[1035] İran Başbakan Yardımcısı Ali Rıza Muayyeri'nin Türkiye ziyareti ve Özal'la görüşmesi **Cumhuriyet** gazetesinde de yer alıyordu. Haber de Muayyeri'nin Özal ile görüşmesi hakkında "Başbakan Sayın Özal'la bölgedeki siyasi gelişmeler ve Irak'taki rejimin geleceği konusunu konuştuk" diyordu. Muayyeri'nin Irak'ın geleceğinin toplantıda konuşulduğu açıklaması üzerine Dışişleri Bakanlığı Sözcü Vekili Hazım Belger, Muayyeri'nin bu konudaki İran'ın görüşlerini Özal'a aktardığını, ancak bu konuda bir görüş alış verişinin görüşmede söz konusu olmadığı şeklinde bir açıklama yapacaktı. Muayyeri Basra'ya girme gayelerinin olmadığını, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunduklarını ve savaşın bitirilmesi konusundaki koşullarında bir değişiklik olmadığını belirtecekti.[1036] Sedat Ergin'de Muayyeri'nin "Irak'ın geleceğini konuşma" isteğinden Ankara'nın rahatsızlık duyduğunu ifade ederek, Ankara'nın bunu gerçekçi bir yaklaşım olarak görmediği gibi bu hakkı kendisinde de görmediğini, aksine Ankara'nın savaşın sonunda Irak'taki rejimin devamından yana olduğunu ileri sürecekti. Ergin'e göre, bölgedeki dengelerin değişmemesi ve Irak'ta İran'a yakın bir rejimin kurulmaması için Ankara, Saddam'ın devamlılığını gerekli görüyordu. Ergin, Muayyeri'nin bu ifadelerinin İran'ın gelecekte bölgede söz sahibi olacağını göstermek ve bu konudaki endişeleri gidermek amacına dönük olabileceğini ifade etmektedir.[1037]

---

1035 "Musevi'den Özal'a mesaj", **Milliyet**, 27 Ocak 1987, s.9.
1036 "Irak'ın geleceğini konuşalım", **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1987, s.1,13.
1037 Sedat Ergin, "Ankara, İran'ın önerisine kapalı", **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1987, s.1,13.

Teoman Erel bu konuyu makalesinde yorumlarken birçok eski bürokrat ve askerlerin konuyu tartıştığını belirterek, Irak'ın çökmesi senaryosunun gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin karşısına çıkabilecek olumsuz ihtimalleri engellemek için yapılabilecekler konusunda emekli diplomat Nuri Eren'in görüşlerine yer veriyordu. Eren, Kerkük ve Musul'a müdahalenin doğru olacağını ve ayrıca kendimize yetecek düzeyde bir petrole de böylece sahip olacağımızı savunuyordu. Bu görüşe karşı çıkan diğer bir emekli diplomat Aydın Alacakaptan ise böyle bir hareketin başarılı olması halinde bile Yunanistan ve Sovyet faktörlerinin göz ardı edildiği gerekçesiyle bu görüşe karşı çıkıyordu. Erel bu kadar fazla eski diplomatın ve askerin konuştuğu bir ortamda kamuoyunu gelişmeler hakkında aydınlatacak resmi açıklamanın gelmemesini ise eleştiriyordu.[1038]

Mehmet Barlas da yine bu konuyu yorumlayacaktı. Barlas, Kerkük ve Musul'u işgal, olası tehlikeleri önceden önleme, petrole kavuşma gibi nedenlerle kulağa hoş gelebilir. "... Ancak bunlardan hiçbiri kamuoyunun bir kesiminde yabancı telkinlerinde etkisiyle oluşturulmaya çalışılan kestirme çarelerin cazibesine kapılmayı gerektirmez..."[1039] diyordu. Türkiye'nin bugüne kadar adımlarını düşünerek atan ve maceradan uzak bir politika takip ettiğini belirterek "... sorumsuz kaynaklardan çıkan varsayımlar, ülkemizin sorumlularına o çizgiden sapmayı hiçbir zaman düşündürmemelidir" diye ekliyordu.[1040]

İran'ın Kerbela-5 harekatıyla sağladığı ilerlemeyi ve bu ilerlemenin olası sonuçlarını değerlendiren Ergun Balcı, İran'ın sürpriz saldırısıyla sağladığı ilerleme Basra'nın düşmesiyle sonuçlanırsa, bunun Saddam rejiminin de sonu anlamına gelebileceğini ileri sürüyordu. Balcı'ya göre, böyle bir durum ortaya çıkmadan önce Amerikan müdahalesi de beklenilebilirdi. Böyle bir gelişmede Sovyetler Birliği de seyirci kalmayacaktı. Balcı bu olasılığın gerçekleşmemesinin yolunu da şöyle açıklamaktadır. "... Körfez Savaşı yine tüm dünyanın heyecanla izlediği kritik bir aşamaya gelmiştir. Herkesin temennisi Irak'ın İran'ı durdurması, bunalıma görüşme masasında bir çözüm bulunmasıdır"[1041] diyordu. Mehmet Ali Birand'da Türkiye'nin

---

[1038] Teoman Erel, "Kerkük ve Musul'u işgale zorlanıyoruz", **Milliyet**, 2 Şubat 1987, s.8.
[1039] Mehmet Barlas, Ortadoğu ve Biz", **Milliyet**, 3 Şubat 1987, s.1.
[1040] **a.g.e.**,
[1041] Ergun Balcı, "Körfez Savaşında Kritik Aşama", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1987, s.3.

Irak'ın çökmesi durumunda Kerkük ve Musul'a müdahalesi konusunu yorumlayacaktı. Bu senaryonun Türkiye'ye Amerika ve Batılı ülkeler tarafından empoze edilmeye çalışıldığını iddia eden Birand, Türkiye'nin müdahaleyi düşünmese bile müdahale edecekmiş gibi bir görüntü vermesinin yerli ve yabancı basında bu kadar yoğun şekilde ele alınmasının Batı'nın yararına olduğunu savunuyordu. Bu şekilde İran'a dolaylı mesaj verilerek "Dikkatli ol, Irak'ı yenme durumunda Türkiye ile karşı karşıya kalabilirsin" denilmiş olacaktı. Batı'nın bu şekilde diğer bir kazancı da Ortadoğu'daki dengelere mesaj verilerek, Türkiye'nin Batı ile birlikte hareket ediyor izlenimi verilmesiydi. Bu da Batı'nın çıkarına sayılabilirdi. Türkiye'nin olası bir müdahalesi sonucunda karşılaşabilecekleri konusunda ise Birand, bu şekilde ülkenin Kürt sorununun tam içine girmiş olacağını, İran'la bir sürtüşme içine girileceğini, yeni bir cephe açmak zorunda kalınacağını ileri sürüyordu. Ayrıca bu gelişmeler karşısında Sovyetler'in de sessiz durması beklenemezdi. Birand'a göre, böyle bir operasyonu karşılamak için Türkiye'nin yeterince kaynağı yoktu ve Türk Silahlı Kuvvetleri de bu gibi nedenlerle böyle bir ihtimale sıcak bakmıyordu.[1042]

**Milliyet** gazetesinde Bülent Ecevit'in İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin takınacağı tutum hakkındaki görüşleri yer alacaktı. Konunun mutlaka Meclis'te görüşülmesi gerektiğini savunan Ecevit şöyle diyordu:

> "... İran-Irak savaşından doğan ve doğabilecek olan sonuçlar bölgemiz için dünya için ve özellikle Türkiye için son derece önemlidir. Türkiye kendini her olasılığa hazırlamalıdır. Her olasılığa göre planları bulunmalıdır. Herhalde en son akla gelebilecek olasılık Türkiye'nin bu savaşa girmesi olmalıdır. Osmanlı döneminin son yıllarında olduğu gibi evlatlarımızı yeniden çöllerde harcayamayız. Ancak kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu taktirde savaş düşünülebilir. Kaldı ki bazı sorunları çözmek için girişilen savaşlar bir sorun çözse bile yeni sorunları yaratır. Öte yandan bazı politikacıların veya yazarların açıktan veya üstü kapalı olarak yaptıkları gibi askeri bir hareket önermelerini sorumlu bir davranış olarak görmüyorum".[1043]

1987, Irak'ın 1984 yılında başlattığı "tanker savaşları"nın bir sonucu olarak yorumlanabilecek "Körfez Savaşı"nın da başladığı yıl olacaktı. Bu yılda İran-Irak Savaşı cephede devam eden bir savaş olarak basına yansırken, Körfez Savaşı ise bu savaştan bağımsız bir savaş olarak ele alınacaktı. Körfez Savaşı, Körfez'de Amerika

---

[1042] M.Ali Birand, "Türk askeri Kerkük'e müdahaleden yana değil", **Milliyet**, 3 Ocak 1987, s.9.
[1043] "Savaş, son olasılık", **Milliyet**, 5 Şubat 1987, s.9.

ve İran arasında cereyan eden bir savaş olarak basına yansırken, Amerika'nın destekçileri olarak İngiltere ve Fransa ön plana çıkmaktadır. Sovyetler Birliği ise bu savaşta Amerika'nın yanında yer almamakla birlikte, bölgede bulunuş nedeni itibariyle Amerika ile aynı tarafta, İran'ın karşısında konumlanıyordu. Bölgede başta Amerika olmak üzere diğer yabancı güçlerin bulunuş amacı, tankerlere yönelik yoğunlaşan saldırılar karşısında bölgedeki tanker trafiğini güvenlik altına almaya yönelikti. 1987 savaşın "uluslararasılaştığı" yıl olurken, Körfez'de İran'ın karşısında Irak'ın yerini, Amerika alıyordu. Artık, basında yer alan savaşla ilgili haberler ağırlıklı olarak İran-Irak Savaşı'ya ilgili haberler değil, "Körfez Savaşı" yla ilgili haberler olacaktı.

Sami Kohen İran'ın son ilerlemesini ve Amerika'nın bölgedeki deniz gücünü artırmasını değerlendirdiği makalesinde Amerika'nın Hürmüz Boğazı'ndaki gemi trafiğini korumada kararlı olduğunu gösterdiğini belirterek, İran'ın Çin'den aldığı uzun menzilli füzeleri gemilere yönelik konuçlandırdığı tehdidine karşı, Amerika'nın deniz gücüyle Körfez ülkelerine güven sağlamaya çalıştığını ileri sürüyordu. Kohen'e göre İran, Irak'ın kuzeyinde de ilerleme kaydetmişti. Savaşın artık İran'ın lehine geliştiği de söylenebilirdi. Birçok ülke de şimdiden İran'ın kazanması üzerine olabilecekler konusundaki senaryolara hazırlanıyorlardı.[1044]

**Milliyet** gazetesinde savaşın devamı ve İran'ın kazanması durumundaki olasılıkların araştırıldığı bir haberde, İran'ın yenilenen saldırılarının Humeyni yaşadığı sürece devam edeceğinin anlaşıldığı belirtilerek, İran'ın kazanması durumunda savaşın Körfez'e doğru yayılacağının kesin olduğu öne sürülüyordu Körfez ülkeleri, bu olasılık için oluşturdukları askeri güçlerinin yanında Türkiye, Mısır ve Pakistan gibi böyle bir olasılıktan memnun olmayacak ülkelere güvenmekteydiler. Ayrıca süper güçlerin de sessiz kalmayacağını düşünüyorlardı.[1045] **Tercüman** gazetesi Körfez'de artan Amerika-İran gerginliğine dış politika sayfalarında yer veriyordu. Amerika-İran gerginliğiyle ilgili bir haberde, Rafsancani'nin Tahran'da yaptığı konuşmada Amerika'nın Körfez ülkelerinden herhangi birindeki bir üsse kuvvet göndermesi durumunda, oraya saldırmakla tehdit

---

[1044] Sami Kohen, "Yeni cephe", **Milliyet**, 24 Mart 1987, s.5.
[1045] "İran Savaşı kazanırsa", **Milliyet**, 30 Nisan 1987, s.5.

ettiği öne sürülüyordu.[1046] Ergun Balcı da Körfez Savaşı'na süper güçlerin müdahil olmaya başladıklarını, geçen hafta bir Sovyet şilebinin ilk kez İran saldırısına uğradığını belirterek savaşın tehlikeli bir aşamaya geldiğini ileri sürmektedir. Balcı, İran hücumbotlarının Kuveyt tankerine saldırmasının ardından Kuveyt'in, Sovyetler Birliği'nden geçen ay içerisinde tanker kiralamak için anlaşma yaptığını, buna göre bu tankerlere Sovyet savaş gemilerinin eşlik edeceğini, böylece Kuveyt'in Sovyet desteğini sağlamış olduğunu belirtiyordu. Buna ilaveten Kuveyt, Amerika ile de benzer ancak daha kapsamlı bir anlaşma imzalamak üzereydi. Balcı'ya göre böylece iki süper güç Körfez Savaşı'na, hem de aynı tarafta, bulaşmış olacaklardı. İran, iki süper gücü karşısına alarak zor duruma düşerken, Suriye'nin de Irak'la diyalog içerisine girdiği iddialarının doğrulanması durumunda tamamıyla izole edilmiş olacaktı. Kuveyt iki süper gücü de yanına çekmek başarısını göstermekle beraber, bunları savaşın için çekerek tehlikeli bir gelişmeye de yol açmıştı.[1047]

Stark isimli Amerikan muhribinin Irak savaş uçaklarınca vurulmasının ardından Körfez'de tansiyonun yükseldiğine dair haberler gazetelere yansıyordu. Amerikan savaş gemileri ilk kez Kuveyt bandıralı bir şilebe eşlik edeceklerdi. Kuveyt'le Amerika arasında Körfez'de seyreden Kuveyt bandıralı ticaret gemilerinin korunması konusunda görüşmeler devam ettiği bir dönemde Amerikan koruması gelecekti. ABD Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada "dost ülkelere" ait gemilere koruma sağlanacağını bildiriyordu.[1048] **Tercüman** gazetesin de bu konuda İran ve Amerika'nın birbirlerine yönelik sözlü tehditleri yer alıyordu. İran'ın BM Daimi Temsilcisi Recai Horosani, "Eğer biz bir Kuveyt tankerine saldırı kararı alırsak geminin taşıdığı bayrak hiçbir önem taşımaz. Biz tarafsız bir ülkenin işe karışmamasını isteriz" diyordu. Buna yanıt ise ABD Savunma Bakanı Casper Weinberger'dan geliyordu. Weinberger "Bizim korumamız altında ki müttefik gemilerine İran saldırmaya cesaret edemez. İran yöneticileri ne kadar fanatik ve gözü dönmüş olurlarsa olsunlar, şimdiye kadar bir tek Amerikan gemisine saldırma çılgınlığın da bulunmadılar. Misilleme yapmamızdan korkarlar. Yaparız da"

---

[1046] "Rafsancani: ABD ile savaşmaya hazırız", **Tercüman**, 6 Haziran 1987, s.4.
[1047] Ergun Balcı, "Körfez Savaşı ve Süper Güçler", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1987, s.3.
[1048] "Körfez'de ABD ağırlığı", **Milliyet**, 28 Mayıs 1987, s.5.

diyordu.[1049] **Cumhuriyet** gazetesinde bu gelişmeyle ilgili olarak verilen haber, Amerika'nın ilk "Jandarmalık" görevini gerçekleştirdiği şeklindeydi. Habere göre Bahreyn'e Amerikan yapımı M-60 tanklarını götüren Kuveyt'e ait bir yük gemisine Körfez'den geçişi sırasında, dört Amerikan savaş gemisi ve üç tane "F-3 Orgon" savaş uçağı eşlik etmişti.[1050]

**Tercüman** gazetesinde Körfez ülkelerinin Amerika'ya şartlı bir destek verebileceklerini söyledikleri haberi yer alıyordu. Bu desteğin "geçici" ve "Körfez Savaşı'na son vermeye yönelik çabaların artırılmasıyla ilgili" olması koşuluna bağlı olduğu ifade ediliyordu.[1051] Körfez'de Amerika ve İran'ın karşılıklı tehditleri giderek artarken, **Milliyet** gazetesinde Türkiye'ye gerçekleştireceği gezi öncesinde İran Başbakanı Musevi'nin verdiği demeç yer alıyordu. Demecin de BM'nin Irak'ın tarafında olduğunu, Güvenlik Konseyi'nin amacının ise Irak'ı düştüğü zor durumdan kurtarmak olduğunu iddia eden Musevi; Amerika'nın karşı çıktığı füze konusunda ise hem kendi yapımı ve hem de diğer ülkelerden aldıkları füzeler olduğunu belirterek "... Bölgedeki çıkarlarımız ne zaman tehlikeye girerse o zaman bu füzelerden yararlanacağız... Haklıyız ve hakkımızı alana kadar mücadele edeceğiz" diyordu.[1052]

Ergun Balcı Körfez'e Amerikan ve Sovyet gemilerinin yığınak yapmaya başlamalarını, bunun nedenleri ve sonuçlarını değerlendirdiği makalesinde Amerika ve Sovyetler'in bölgeye iyice yerleştiğini, bölgede bu iki güce karşı duyulan soğukluğun Humeyni'nin tehdidiyle dönüştüğünü ve İran'daki devrim ihracı peşinde olan mollaların bölgede birçok şeyin değişmesine neden olduklarını ileri sürmektedir. Balcı'ya göre, Tahran "kendi despotik yöntemlerini"ni tüm bölgeye yayacağını ilan ederek "anlamsız ve kanlı bir savaşı" devam ettirmede ısrarlı olduğunu göstermişti. Bunlara ek olarak İsrail ve Amerika ile silah pazarlığına girmesi de İran'a bakışın değişmesine neden olmuştu. Balcı, "İsrail'in en sıcak baktığı ülkenin İran olması"nın boşuna olmadığını ileri sürüyordu. Tel Aviv yöneticileri, İran'ın savaşı "boşuna uzatmasından" hoşnuttu. Tahran yönetimi

---

[1049] "Amerika Basra Körfezi'ne yerleşiyor", **Tercüman**, 26 Mayıs 1987, s.4.
[1050] "Körfez'de Amerikan tırmanması", **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1987, s.3.
[1051] "ABD'ye şartlı destek", **Tercüman**, 7 Haziran 1987, s.4.
[1052] "Füzeleri kullanmaya hazırız", **Milliyet**, 11 Haziran 1984, s.14.

sayesinde Körfez'de ve Arap dünyasındaki Amerikan etkisi Amerikalıların bile tahmin edemeyeceği düzeyde artmıştı. Balcı, ilk başta İran Devrimi'nin ve onun ekonomik önlemlerinin ciddiye alındığını, ancak belli bir zaman sonra ortaya çıkan gerçeğin ise eğitimsiz mollaların elinde bir ekonomi, yolsuzluk ve sefalet olduğunu ileri sürmektedir. Yedi yılı aşan bir süredir devam eden savaş bölgede emperyalizmi güçlendirmiş, İsrail'i rahatlatmış, 1,5 milyon İran ve Iraklının canına mal olmuştu. Bu politikanın hiç bir unsuru da emperyalizme en ufak bir zarar bile vermemiştir diyen Balcı "Bu molla emperyalizmi ne menem bir emperyalizmdir" diye sormadan edilemeyeceğini ifade etmektedir.[1053]

Başta Kuveyt olmak üzere Körfez ülkelerinin yabancı güçlerin bölgedeki varlığına sempati ile bakmaları, Körfez ülkeleri ile İran'ın karşılaşma riskini gündeme getirecekti. Körfez İşbirliği Konseyi Genel Sekreteri Abdullah Bişara'da Ankara ziyaretinde, Türkiye'den savaşın sona erdirilmesi konusunda arabuluculuk yapmasını isteyecekti. Bişara'nın Özal'dan özellikle Körfez bölgesinde petrol taşımacılığı konusunda yardım istediği belirtiliyordu. Özal'ın kendi istekleri karşısında verdiği cevaba ilişkin olarak Bişara şöyle diyordu: "Görüşmemizde Özal'ın Ortadoğu'da özellikle İran-Irak savaşı konusunda üstlendiği, taşıdığı rolden çok etkilendim. Özal'ın bu konulardaki ikna yeteneğine inanıyoruz. Özal, bizim görüşlerimizi, gelecekte olabilecek endişelerimizi dinledi ve yakın ilgi gösterdi..."[1054]

**Milliyet** gazetesinde yer alan habere göreyse, Körfez ülkeleri, Türkiye'nin aktif şekilde gelişmelere katılarak İran'a baskı yapması konusunda sürekli diplomatik baskı yapıyorlardı. Türkiye de girişimde bulunmaya istekli olmakla birlikte tarafsızlık politikasından vazgeçmeyi düşünmediğini, "Araplar arası anlaşmazlıklara karışmamak ve İran-Irak savaşında tam bir tarafsızlıkla hareket etmek politikasından sapma olmadığı"nı taraflara sürekli olarak iletiyordu. Bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin de "İran ve Irak'la sınırı olan tek ülke Türkiye'dir. Sınır boyundaki bazı tehlikeli gelişmeler, Irak yanlısı ülkeleri bize yöneltmiş olabilir. Ancak biz her iki ülkeye de aynı telkini yapmalı ve ağırlığımızı birinin lehine, ötekinin aleyhine

---

[1053] Ergun Balcı, "Humeyni'nin Antiemperyalizmi", **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1987, s.3.
[1054] "Körfez'de Özal'dan arabuluculuk istiyor", **Tercüman**, 28 Haziran 1987, s.11.

koymamalıyız" diyordu.[1055] Kuveyt Emiri'nin mesajını Evren'e getiren Süleyman Sait Ali'de mesajını Evren'e verdikten sonra yaptığı açıklama da "Evren Türkiye'nin İran-Irak savaşına ilişkin görüşlerini açıklarken, Körfez'de gerek savaşan tarafların gerekse diğer devletlerin büyük bir ihtiyatla hareket etmeleri ve gerginliği tırmandıracak davranışlardan kaçınmalarını belirtti" diyordu.[1056] Körfez ülkelerinin Türkiye'den beklentilerinin iki noktada toplandığına işaret ediliyordu. İlk olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin bir karar alabilmek için çalışmalarını yoğunlaştırdığı, İran'ın ise Irak'ın savaş suçlusu ilan edilmesini istediği ortamda, Türkiye'nin İran'ı isteğinden vazgeçmesi için ikna etmesi bekleniliyordu. İkinci olarak da, Amerika ve Sovyetlerin (özellikle Sovyet donanmasının) bölgedeki güçlerini artırmaları konusunda ihtiyat telkin eden Türkiye'den tutum değiştirmesi bekleniyordu. "Körfez'deki deniz trafiğinin serbestliğini savunan Türkiye'nin bu konuda Irak'a daha yakın bir davranış sergilemesi" umuluyordu.[1057]

Kuveyt'in tankerlerine Amerikan bayrağı çekilmesi konusunda Amerika'yla görüşmeler yaptığı basına yansıyordu. Bu gelişme Körfez'deki gerginliğin sıcak bir çatışmaya dönüşebileceğinin ilk habercisi gibiydi. İran bu durumda Kuveyt tankerlerine saldırıyı durduracaktı. Eğer saldırıya devam ederse Amerikan tankerlerine saldırmış olacaktı. **Milliyet** gazetesinde bu konuyla ilgili çıkan haberde, Amerika ve Kuveyt arasında yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlandığı ve iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği ilk etapta onbir gemiye Amerikan bayrağı çekileceği aktarılmaktaydı. Habere göre gemilerin komutasını Amerikalı kaptanlar alacak, gemilere Amerikan isimleri verilecek, böylece gemiler Amerika'nın korumasına girecekti.[1058]

Körfez'de Kuveyt'in, önce üç tankerine Sovyet, ardından da onbir tankerine Amerikan bandırası çekilmesi konusunda bu ülkelerle antlaşma yapması, bölgedeki durumu iki süper gücün fiilen dahil olduğu uluslararası bir anlaşmazlık haline getirecekti. Girilen bu yeni dönemi makalesinde yorumlayan Fahir Armaoğlu, İran-Irak Savaşı'nın iki ülke sınırlarını aşarak uluslararası bir anlaşmazlık haline

---

1055 **a.g.e.**,
1056 "Türkiye daha aktif olsun", **Milliyet**, 3 Temmuz 1987, s.9.
1057 **a.g.e.**,
1058 "Tanker korumada geri sayma", **Milliyet**, 24 Haziran 1987, s.4.

geldiğini, bunun nedeninin de İran'ın Irak'ı bırakıp Kuveyt'i hedef seçmesi olduğunu iddia etmektedir. Kuveyt buna karşılık olarak Sovyetler Birliği'nden üç tanker kiralamış, ardından da Amerika ile on bir tankerinin Amerikan bayrağı altında seferlere devam etmesi konusunda anlaşmaya varmıştı. Amerika da, bayrağını korumak için Körfez'deki deniz gücünü arttırma yoluna gitmişti. İran'ın buna yanıtı, Çin yapımı 80 km menzilli füzelerle Körfez kıyılarını tahkim etmek olacaktı. Bunun bir Amerika–İran çatışması ihtimalini güçlendireceğinden endişe duyuluyordu. Armaoğlu, gerginliğin diğer bir boyutuna işaret ediyordu. Bu da Amerika–Sovyet gerginliğiydi. Her iki ülke birbirlerinin bölgedeki varlıklarından rahatsızlık duymaktaydılar. Sovyetler Körfez'deki gelişmelerde söz sahibi olmaya çalışmaktaydı. Bu durumdan dolaylı şekilde İran'ın faydalandığını belirten Armaoğlu'na göre Sovyetler, Tahran üzerine ağırlığını koyarak İran ve Irak'ın bir diyalog içerisine girmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumda İran'ın elini güçlendirmekte ve Amerika'ya karşı daha sert olmasına yardımcı olmaktadır. Armaoğlu'na göre Amerika'nın İran'a sert bir yanıt vermesi bir Sovyet-Amerikan çatışmasına neden olabilirdi.[1059]

Hasan Cemal Körfez'deki gelişmeleri değerlendirdiği makalesinde Körfez savaşının en kritik aşamasına girdiğini belirterek, Kuveyt'in tankerlerine Amerikan bayrağı çekileceği, İran'ın da bu gemilere saldırabileceğini açıkladığını, bu durumda yakın bir dönemde çok vahim gelişmelerin beklenilebileceğini belirtmektedir. Moskova'nın Kuveyt tankerlerine koruma sağlamasına yanıt olan Amerikan koruması, iki ülke arasındaki rekabetin bölgeye sıçramasına sebep olmuştu. Tankerlere sağladığı koruma ile diğer Arap ülkelerinin sempatisini kazanıyor görünen Sovyetler Birliği, Cemal'e göre Reagan yönetiminin İrangate skandalıyla Arap ülkeleri arasındaki bozulan prestijinden de faydalanıyordu. Her iki ülke de Arapların sempatisini kazanmaya çalışıyorlardı. Ancak bunu elde edebilmek için savaşı sona erdirmeye yönelik bir şeyler yapmaları gerekiyordu. Hasan Cemal'e göre, Kuveyt tankerlerine süper güçlerin sağladığı koruma, İran'ı baskı altına almaya yönelik bir hareketti. Ancak Sovyetler Birliği'nin yine de İran'a karşı dikkatli bir

---

1059 Fahir Armaoğlu, "Körfez'de devrim"**, Tercüman**, 7 Temmuz 1987, s.4.

politika izlediğini savunan Cemal, Sovyetler Birliği'nin geçen hafta yaptığı açıklamanın bu tutumun bir örneği olduğunu ileri sürüyordu. Bu açıklama İran tarafından olumlu karşılanacaktı. Sovyetler Birliği yaptığı açıklamada "Basra Körfezi'ne kıyısı olmayan ülkelerin yöreden gemilerini çekmelerini..."[1060] istiyordu. Cemal, Sovyetlerin aksine Amerika'nın İran'ın üstüne gitmeyi tercih ettiğini belirterek, İran'ın Körfez'e yerleştirdiği Silkworm füzelerini vuracaklarını açıklamasının da Amerika'nın bu sert tutumunu yansıttığını ifade etmektedir.[1061]

Kohen'de İran'ın Amerikan koruması altına giren Kuveyt tankerlerini batıracağı tehdidinde bulunduğunu, Reagan yönetiminin geri adım atamayacağını, bu nedenle de İran'ın ne yapacağının takip edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Kohen, İran'ın mantıklı düşünüldüğü taktirde Amerika ile çatışma riskini göze almaması gerektiğini, ancak Humeyni rejiminin tüm dünyaya meydan okuma cesaretini kendinde gördüğünü, endişenin de buradan kaynaklandığını ifade etmektedir. İran'ın Amerikan bayraklı gemilere saldırmaya cesaret edemese bile dünyanın çeşitli yerlerinde Amerikan hedeflerine saldırabilirdi. İran, bunun Kongre'yi ve kamuoyunu Reagan'ı sıkıştırmaya itebileceği beklentisine sahip olabilirdi. Kohen, Amerika'yı böyle bir korumaya iten nedenin üç Kuveyt tankerini Sovyetler'in kiralaması olduğunu Reagan'ın Körfez'i Sovyetler'e bırakmamak için koruma kararı verdiğini belirterek, konunun ilginç olan yönünün İran'ın Sovyet korumasına ses çıkarmaması olduğunu ileri sürüyordu.[1062]

Armaoğlu, İran'ın süper güçlerle restleşmesini değerlendirdiği makalesinde, Amerika'nın onbeş savaş gemisiyle, onbir Amerikan bandıralı Kuveyt tankerini korumaya başlayacağını, bunun bölgede olayların tırmanma riskini arttırdığını belirtiyordu. İran'ın diğer yandan BM Güvenlik Konseyi'nin hazırladığı barış planını dahi görmeden reddetmesi ve Suriye'de dahil tüm Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinin gerilmesinin nedeni yalnızca "cephedeki başarısızlığı" ve diplomatik yalnızlığıyla açıklanamazdı. Armaoğlu'na göre İran'ın bu "hırçın ve uzlaşmaz" tutumunun nedeni, dikkatleri üzerinde toplayarak Batılıları kendisiyle müzakereye zorlamaktı.

---

[1060] Hasan Cemal, "Dikkat", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1987, s. 4, 13
[1061] **a.g.e.**,
[1062] Sami Kohen, "Tehlike Yaklaşıyor", **Milliyet**, 18 Temmuz 1987, s.4.

Armaoğlu bu durumu bir "barış" arama girişimi olarak değerlendirmektedir. Ancak İran, bu "barış"ın halkına bir "zafer" diye sunabilecek şekilde olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Armaoğlu, Körfez'de ağırlığın İran üzerinde toplandığını ileri sürerek

"... dikkat edilirse, şu anda Körfez gelişmeleri içinde Irak'ın adı hiç geçmemektedir. Şüphesiz kara münasebetlerindeki İran-Irak karşılaşmasının şimdi diplomatik alanda İran ile Batı arasında bir gerginliğe dönüşmüş olması Irak'ı rahatlatan bir gelişmedir. Fakat Irak'ın geri plana itilmesi ve yarattığı riskler veya gerginliklerle İran'ın ön plana geçmesi de barış projesinin ağırlıklı noktasını İran üzerine yöneltmiş ve adeta İran barışın kilidi haline gelmiştir. Bu da İran için bir avantajdır..." demektedir.[1063]

Batı için Körfez'in çok hassas bir bölge olduğunu ve burada meydana gelecek bir patlamanın etkilerinin de büyük olacağını ileri süren Armaoğlu, İran'ın bunları göze alan bir kumar oynadığını, Batı'nın uzlaşma yollarını denemeden İran'la gerginliği daha da tırmandırmak istemeyeceğini öne sürmektedir.[1064]

20 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi taraflara ateşkes çağrısı yapacak ve güçlerini sınırlara çekilmesini isteyecekti. Bu çağrıyı Irak derhal kabul ederken İran reddedecekti. Sami Kohen BM Güvenlik Konseyi'nin tarafları ateşkese çağıran kararını değerlendirdiği makalesinde daha önce de kararlar alındığını ancak etkili olmadığını belirterek bu kararın nasıl bir yaptırım gücünün ve etkinliğinin olabileceğini açıklamaktadır. Bu kararın Konsey'in aldığı diğer kararlardan farklı olarak onbeş üyenin oybirliğiyle alınan bir karar olduğunu, yani beş daimi üyenin de bu karar konusunda bir oydaşı içerisinde oldukları vurgulanmaktadır. İkinci olarak bu kararın dengeli bir karar olduğu, İran'ın istekleri konusunda maddeler bulunduğunu, bunun da İran'ı ikna etmek için konulduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Kohen İran'ın bu kez Genel Sekreter'in gayretlerine yardımcı olması gerektiğini ifade ederek, "Ama ne yazık ki yedi yıllık savaşta mantık değil, öfke ve kin hakim olmuştur." demektedir. Kohen, BM'nin karalarının uygulanması için bir şansın ortaya çıktığı sırada Amerika'nın bölgedeki mevcudiyetini arttırmasını ve İran'la karşılıklı tehditlerle ortamı germesini eleştirerek şöyle demektedir.

---

[1063] Fahir Armaoğlu, "İran'ın Hırçınlığı", **Tercüman**, 21 Temmuz 1987, s.4.
[1064] **a.g.e.**,

> “ABD’nin Körfez’de güç gösterisini kötü bir zamanlamanın yanı sıra bir talihsizlik sayıyoruz. İran’ın biraz yumuşayacağı varsa bu olay onu büsbütün sertleştirecektir. Ve üstelik Güvenlik Konseyi’nde büyük devletler arasında görülen o güzel uyumda kaybolacak, yerini süperler arasında yeni bir gerginliğe bırakacaktır... ABD’nin şimdi bu sıcak sularda giriştiği zorlamalar, havayı yatıştıracağına kızıştıracak ve “Körfez Savaşı”nın sona ermesi şansını da gölgeleyecektir.”[1065]

Ergun Balcı, Amerikalıların Kuveyt tankerlerine eskortluk yapmaya başlamalarının ardından İran’ın tehditlerini yorumladığı makalesinde, İran’ın tehditlerini yerine getirmeyeceğini, bunun temelde İran’a bir getirisinin olmayacağını belirtmektedir. Bunun nedenlerini sıralayan Balcı ilk nedeninin, Amerika’nın üstün askeri gücü olduğunu, Amerikan askeri gücünün on dakika içerisinde İran’ın Silkworm bataryalarına ulaşabileceğini belirtmektedir. Balcı ikinci neden olarak, bu türden bir İran saldırısının Amerika’nın doğrudan savaşa girmesine neden olacağını, bunun da başından beri savaşı uluslararasılaştırmak isteyen Irak’ın “ekmeğine yağ sürmek” anlamına geleceğini iddia etmektedir. Balcı’ya göre bu üçüncü dünya ülkeleri arasında bir sempati toplayabilir ancak bu sempati İran’ın olası kayıpları düşünüldüğünde değersizdir. Ayrıca Arap ülkelerinin büyük bir bölümünün İran’ın karşısında olduğuna vurgu yapan Balcı, olası bir İran-ABD çatışmasını, bu ülkelerin küçük ve Müslüman bir ülke ile bir süper gücün mücadelesi şeklinde değil, “Arapların düşmanı ile ABD’nin çatışması” şeklinde değerlendireceklerini ileri sürmektedir. Amerika’nın Körfez politikasının “evlere şenlik” olduğunu iddia eden Balcı, BM Güvenlik Konseyi kararından 24 saat sonra Amerikan gemilerinin “sertimdir, hırpalarım” edalarıyla Körfez’de dolaştıklarını, bir taraftan BM’de barış çağrısı yapan ABD’nin, diğer yanda İran’ın yumuşama eğiliminin bile kendisini esnetmeye yetmeyecekmiş izlenimi verdiğini belirtmektedir. İran bu noktada barış çağrılarına evet derse “herkes Amerikan filosunu görünce yelkenleri suya indirdi” diye düşüneceğini ifade eden Balcı, İran’ın gururlu bir ülke olduğunu, Amerika’nın planını biraz daha erteleyerek barışın sağlanması konusundaki çabalara destek verebileceğini öne sürmektedir.[1066]

Armaoğlu da BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı son kararı değerlendirdiği makalesinde İngiltere ve Fransa’nın, Amerika’nın doğrudan İran’la karşılaşma riskini

---

[1065] Sami Kohen, “Artık yeter”, **Milliyet**, 22 Temmuz 1987, s.4.
[1066] Ergun Balcı, “İran Saldırır mı?”, **Cumhuriyet,** 23 Temmuz 1987, s.3.

getireceği gerekçesiyle Kuveyt tankerlerinin Amerikan koruması altında olmasını reddettiklerini ifade etmektedir. Armaoğlu, iki ülkenin de konunun BM kararları doğrultusunda çözülmesini istediklerini, ancak şimdi Körfez'e mayın tarama gemileri gönderme kararı almalarının bu iki ülkenin Amerika'nın Körfez politikasına dair tutumlarında bir değişiklik olduğunu gösterdiğini ileri sürmektedir. Armaoğlu'na göre İngiltere ve Fransa, Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz'da aldığı 598 sayılı kararı uygulamaya çalışırken, hemen bu kararın ertesinde Amerika'nın İran'a olan tutumunu sertleştirmesi, Sovyetler Birliği'nin de "İran'la ağız birliği içerisinde" Amerika'ya yüklenmesi sonucunda kararın bir tarafa atıldığı görüntüsü oluşmuştur. Bu kararın ardından BM Güvenlik Konseyi'nin 1 Ağustos'ta yaptığı toplantıda, İran'ın Konsey kararını reddetmemiş olması dolayısıyla bir zorlama tedbiri almadığını belirten Armaoğlu, "şu anda Körfez'de neyin ve kimin hakim olduğunun belirsiz olduğunu" ifade etmektedir.[1067] Balcı'nın da Kohen gibi Amerika'yı erken hareket etmek ve barışa şans vermemekle eleştirmesi, savaşın geldiği noktanın farklı görüşlere sahip yayın organlarını aynı bakış etrafında birleştirdiğini göstermektedir. Ancak Armaoğlu Amerika'nın bu sert tutumunda Sovyetler'in payının olduğunu belirterek Amerika'yı eleştirmekten kaçınması, basında Konsey'in kararı konusunda bir oydaşı olduğu görüşünü tartışmaya açık hale getirmektedir.

Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin kararının uygulanması için İran nezdinde girişimde bulunacaktı. Türkiye'nin İran'ın reddettiği kararın uygulanabilmesi için devreye girmesi, savaşın "uluslararasılaşmasından" duyduğu endişeyi gösterdiği gibi devreye girmek için "uygun şartların" oluştuğunu düşündüğüne de işaret ediyordu. **Milliyet** gazetesinde Türkiye'nin girişimiyle ilgili olarak yer alan haberde Turgut Özal'ın Güvenlik Konseyi'nin kararı konusunda İran'ın tutumunu öğrenebilmek için Musevi'ye bir mesaj gönderdiği ifade ediliyordu. Haberde, BM Güvenlik Konseyi'nin her iki tarafa da sunduğu ateşkes çağrısını Türkiye'nin desteklediği belirtilerek, Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin Özal'ın mesajının neyi amaçladığı konusundaki görüşlerine yer veriliyordu. Bakanlık yetkilisi Özal'ın mesajı hakkında "İran'ın BM Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısına yaklaşımı konusunda bir belirsizlik

[1067] Fahir Armaoğlu, "Körfez'de Dayanışma mı?", **Tercüman**, 13 Ağustos 1987, s.4.

var. Anlaşıldığı kadarıyla, İran şimdiye kadar kesin bir tavırla, BM Güvenlik Konseyi'nin kararını reddetmiş değil. İran'la doğrudan ilişki kurabilen belki de tek ülke Türkiye olduğu için ilk elden İran'ın tutumunu anlamak önem taşıyor"[1068] diyordu. Musevi'nin Haziran ayında yaptığı Türkiye ziyaretinde, Körfez savaşının sona erdirilmesi için Irak ABD ve Batılı ülkelere iletilmek üzere bir plan sunduğu belirtilerek, planın ayrıntıları veriliyordu. Planda ana hatlarıyla "İran Körfez savaşını durdurmaya hazırdır. Körfez'deki gerginliği yaratan İran değil, Irak'tır. Eğer Irak, Harg Adası'na ve İran'dan petrol taşıyan tankerlere saldırılarını durdurursa, İran'da Kuveyt tankerlerine yönelik tehdidini durduracaktır"[1069] deniliyordu. Sunulan bu planı ilk önce Irak'ın reddettiği, Amerika ve Batı ülkelerinin de İran'ın kabul etmediği bir planı desteklemedikleri ve sonuçta Türkiye'nin bu girişiminin başarısız olduğu ifade ediliyordu.[1070]

Türkiye'de hükümet kadar basın da, Konsey'in kararına yönelik İran'ın tutumunu yorumlamaya çalışıyordu. İran'ın kararının nedenleri ve olası sonuçlarını konu alan haber ve yorumlara basında sıkça rastlanıyordu. Basının bu ilgisinin nedeni kanımca gündemi takip etme endişesinden daha fazlasını ifade etmektedir. Basının bu ilgisinde uygulanabilme açısından BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı son kararın, daha önce aldığı kararlardan daha etkili ifadeler içermesi ve kararın oybirliğiyle alınmış olmasının da etkisi olabilirdi. Balcı, İran ve Irak'ın Güvenlik Konseyi'nin kararı karşısındaki tutumlarını değerlendirdiği makalesinde Irak'ın BM'nin kararını kabul etmesi, İran'ın ise reddedip Körfez'de kendisine çalışan tankerlere saldırı gelmediği taktirde saldırmayacağını söylemesinin İran'ın işine yaradığını belirtmektedir. Balcı, bu görüşünü, Irak'ın üstün hava gücüyle İran'ın başta petrol tesisleri ve tankerler olmak üzere tüm tesislerine yönelik ağır bir bombardıman yaptığı ve İran ekonomisini çökertmeye çalıştığı, hava şartlarının da saldırı için uygun olduğu bir zamanda saldırıyı durdurmuş olduğu şeklinde açıklamaktadır. İran için uygun saldırı zamanı, kötü hava şartları nedeniyle uçakların kalkamadığı tankların çamura saplandığı kış mevsimidir. Bu durumda İran ateşkesi

---

[1068] "Özal, İran'ın nabzını yokluyor", **Milliyet**, 31 Temmuz 1987, s.13.
[1069] **a.g.e.**,
[1070] **a.g.e.**,

reddetmedeki ısrarını sürdürürse Irak'ın uzun süre İran'ı beklemeyebileceğini belirten Balcı, İran'ın BM'deki temsilcisi Horosani'nin "Irak'ı saldırgan olarak nitelemeyen hiçbir kararı kabul etmeyeceklerini ve savaşı sürdüreceklerini söylediğini", bunun daha önceki Saddam'ın çekilmesi şartıyla karşılaştırıldığında ileri bir adım olduğunu vurgulamaktadır. Balcı'ya göre, savaşı sona erdirmek istemekle birlikte Amerika ve Sovyetler ayrıntıda anlaşamıyorlardı. Amerika, İran 598 sayılı kararı kabul etmediği taktirde otomatik olarak bu ülkeye silah ambargosu uygulanmasını istiyor, Sovyetler ise İran'la ilişkilerini soğutmamak için bunu reddediyordu. Bu durumda Irak, tek yanlı devam eden ateşkese son vererek İran'a tekrar saldırabilecek, İran da misilleme olarak Kuveyt tankerlerini vuracaktı. Bu, ABD'nin savaşa karışmasına neden olabilirdi. Balcı, "Moskova ikili oynamaya çalışırken ister istemez kendisinin de sürükleneceği çok ciddi bir krizin patlak vermesine tanık olur..." demektedir.[1071]

İran'ın Konsey'in kararına verdiği cevabın nedenini Armaoğlu, İran'ın "bocalama" içerisinde olmasına bağlamaktadır. Armaoğlu, İran'ın BM'deki temsilcisi Recai Horosani'nin yaptığı açıklamada BM Genel Sekreteri'yle 598 sayılı karar konusunda işbirliği içinde olacaklarını söylediğini belirterek, kararın özünün de tarafların Genel Sekreter ile işbirliği yapmaları olduğunu ifade etmektedir. Armaoğlu'na göre Horosani'nin söylediği "işbirliği" ile kararda belirtilen "işbirliği"nin aynı içeriği ifade ettiği kesin değildir. Irak ise kararı şartlı kabul etmiştir ve karşılıklılık ilkesi içerisindeki bu "kabul" nedeniyle, Irak'ın şartlı kabuldeki ısrarı değişmez ise karar kabul edilmemiş olacaktır. Armaoğlu kararın içeriğini de yorumlayarak bu kararın isim belirtmeden İran'ın isteklerini de karşılayan dengeli bir metin olduğunu belirterek, İran'ın bu karar karşısındaki tutumundan anlaşılanın İran'ın bir bocalama içinde olduğunu iddia etmektedir. Armaoğlu bu bocalamanın nedenini de şöyle izah etmektedir: "... Çünkü İran yöneticileri şimdiye kadar hep yüksek perdeden atmışlar, fakat savaşta bir şey yapamamışlardır. Şimdi barış yoluna girmeyi bir "gerileme" olarak görmekteler ve bunu da içlerine sindirememektedirler..."[1072] Armaoğlu'nun bu yorumu daha önceki

---

[1071] Ergun Balcı, "Körfez'de Durum", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1987, s.3.
[1072] Fahir Armaoğlu, "İran Bocalıyor", **Tercüman**, 14 Ağustos 1987, s.4.

yorumlarıyla karşılaştırıldığında kendisinin de bir "bocalama" içerisinde olduğu söylenebilir. Daha önceki makalesinde İran'ın olayları tırmandırarak barış ve müzakere için Batılıları zorladığını ifade eden Armaoğlu'nun, İran'ın bu barış şansını, hem de İran'ın istekleri örtülü şekilde kabul edilirken kullanmamasının nedenini, İran'ın "barış yoluna girmeyi gerileme" olarak görüp istemediği şeklinde açıklaması bir önceki argümanıyla çelişmektedir.

Körfez'de devam eden Amerika-İran gerginliğinin sıcak bir çatışmaya dönüşmesi ihtimali, komşusu ve müttefiki arasında sıkışan Türkiye'yi de endişelendiriyordu. İran-Amerika gerginliğini yorumlayan Hasan Cemal, gerginliğin bir çatışmaya dönmesi durumunda Türkiye'nin her iki tarafın baskısı altında kalacağını ifade etmektedir. Cemal, Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin, İran'la bir çatışma durumunda Türkiye'nin İran'la dengeli bir ilişki devam ettirme imkanının kalmayacağını, ülkede Amerikan üsleri olduğunu, ayrıca Amerika'nın "müttefiklerinden müttefikliğin gereklerini" yerine getirmelerini istemesinin de Tahran'ı kızdırabileceğini söylediğini aktarmaktadır. Cemal'e göre Amerika, Türkiye'nin İran'la ilişkilerinden rahatsızlık duyuyordu. Ankara'nın Tahran'la ilişkilerinin kesilmesi Washington'u mutlu edecekti. Amerikalıların, İran'la ilişkilerinin çatışmaya dönüşmesi halinde İran-Türkiye ilişkilerinin bozulacağına inanmaları da ilginçti. Cemal Amerika'nın bu görüşünün, Amerika'nın yaptıkları ve Türkiye'nin "müttefiklikten doğan yükümlülükleriyle" karşılaştırıldığında, yersiz olduğunun görüleceğini ileri sürüyordu. Müttefiklerine İran'a ambargo koymaları çağrıları yapan Amerika, yakın zamana kadar İran'a silah satmıştı. Türkiye ise "müttefiklikten" doğan yükümlülüklerini her zaman yerine getirmişti. Türkiye'nin yükümlülük alanı içerisine Körfez bölgesi dahil değildi. Hasan Cemal, Tahran'ın Washington'la gerginliğinde Türkiye'nin durumunu göz önüne alarak dikkatli hareket etmesnin doğru olacağını belirterek, Türkiye'nin korumaya çalıştığı tarafsızlığını gözden geçirmesine neden olacak eylemlerden kaçınması gerektiğini vurgulamaktadır.[1073]

---

[1073] Hasan Cemal, "Ankara Washington Tahran", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1987, s.13.

Ankara'nın Amerika'nın bölgeye yerleşmesinden duyduğu kaygının bir benzerini Kuveyt'de yaşıyordu. Kuveyt, tankerlerine Amerikan bayrağı çekilmesine onay vererek İran karşısında Amerika'nın taraf olmasına neden olmuştu. Kuveyt'in bu kararı bazı Körfez ülkelerini de endişelendirmişti. **Milliyet**'de bu konunun aktarıldığı habere göre, Kuveyt tankerlerine Amerikan bayrağı çekilmesi kararını verdikten sonra kimi Arap ülkeleri Kuveyt'e bazı "telkinlerde" bulunmuşlardı. Bir İslam ülkesi diplomatının bu konudaki sözlerine haberin devamında yer veriliyordu. Diplomat, "Kuveyt tankerlerine ABD bayrağı çekileceğinin açıklanması ve bu yolda bazı adımlar atılması üzerine Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman gibi bazı Körfez ülkeleri bu girişimin İran'ı kışkırtabileceği yolundaki endişelerini dile getirdiler. Bu ülkeler Körfez'deki ABD askeri varlığının gerilimi tırmandıracağı hatta İran'ın sert tepkisine yol açabileceğini söylediler. Bunun üzerine Kuveyt aralarında Ankara'nın da bulunduğu çeşitli başkentlere şu mesajı gönderdi. "ABD'yi Körfez'e biz davet etmedik. Süper devletler zaten bölgedeydiler. Biz sadece çıkarlarımızı korumak için ticari bir düzenleme yaptık. Sadece ABD'yi değil, Güvenlik Konseyi'nin tüm üyelerini davet ettik. Biz bu girişimle gerginliği arttırmıyoruz, sadece çıkarlarımızı koruyoruz. Uluslararası sularda petrol taşımacılığımızı garanti altına alıyoruz." diyordu.[1074] Türkiye'nin bu mesaja Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nüzhet Kandemir aracılığıyla verdiği yanıtta, süper güçlerin bölgedeki varlıklarının arttırılmasının yeni tehlikelere neden olabileceği endişesi dile getirilmişti.[1075] Türkiye'nin Kuveyt'in aldığı karardan duyduğu endişeyi gizlemeyerek Amerika'ya mesaj verdiği anlaşılıyordu.

İran-Amerika gerginliği bölgede sürekli olarak tansiyonun yükselmesine neden olurken, buna paralel olarak İran'ın BM'nin kararını reddetmesi de özellikle köşe yazarlarının sürekli olarak gündemde tuttukları bir konu haline geliyordu. Basında Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararının İran tarafından kabul edilmesinin bu gerginlin sona ermesini sağlayacağına yönelik bir kanının oluştuğu görülüyordu. Bu durum basında farklı düzeylerde de olsa İran'a yönelik eleştirilere neden oluyordu. İran'a yönelik bu yöndeki eleştirilerin en ağırı Armaoğlu'ndan gelecekti.

---

1074 "Ankara'dan uyarı", **Milliyet**, 20 Ağustos 1987, s.4.
1075 **a.g.e.**,

İran'da rejim bu gerginlikten besleniyordu. Armaoğlu, İran'ın gittikçe artan bir sertlik politikası içine girerek Amerika'yı tahrik etmeye çalıştığı ve Amerika'nın bir hareketinin içte bir bütünleşme dışarıda da destek sağlayacağını düşündüğünü iddia etmektedir. İran'ın bu sertleşmesinde 598 sayılı Güvenlik Konseyi kararının İran'ı "köşeye sıkıştırması"nın da etkili olduğunu iddia eden Armaoğlu "... Tabii bütün bu hesaplar aynı zamanda, şimdi İran'ın "melekleştirme" ümidinde olduğu "ikinci şeytan" Sovyet Rusya faktörüne de..." bağlıdır demektedir.[1076] İran'ı Amerika'ya hücum ederek gerginliği tırmandırmakla suçlayan Armaoğlu, İran'ın bu tırmandırmayı belli bir yere kadar yapabileceğini iyi bildiğini ve "eşik politikası" takip ettiğini belirtmektedir. 31 Temmuz'da İranlı hacılar ile Suudi polisi arasında yaşanan arbede ve birçok İranlı hacının ölümünü de Humeyni'nin yaptığı bir başka hata olarak gören Armaoğlu'na göre, Arap Birliği Dışişleri Bakanları'nın 598 sayılı kararı İran'ın 20 Eylül'e kadar kabul etmemesi durumunda İran'la diplomatik ilişkilerini kesmesini öngören kararda, Mekke'de yaşanan olayın bir sonucudur ve Humeyni'ye vurulmuş yeni bir tokattır. Armaoğlu, son olarak İran'ı Amerika konusunda uyararak "... Amerika'da kimsenin Basra Körfezi'ni İran'a bırakmaya niyetli olmadığını İran'ın bilmesi gerekir..."[1077] demektedir. Bu konuda Libya'ya yönelik Amerikan bombardımanını örnek veren Armaoğlu, Amerika'nın Libya bombardımanından daha kuvvetli şekilde İran'ı vurabileceğini öne sürmektedir. Yazının sonunda Armaoğlu İran'a bu durumdan çıkışın yolunu da göstermektedir. Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda Genel Sekreter'le işbirliğine girmek.[1078] İran'ı barış istememekle suçlayan, Armaoğlu'nun Amerika'nın İran'a yönelik olası bir saldırısını "Libya bombardımanıyla" örneklendirerek bu saldırıyı Amerika'nın olası saldırısı için meşruiyet zemini olarak görmesi, bu makaleyi yeniden yorumlamaya açık hale getirmektedir.

İran'ın Amerika ile gerginliği tırmandırmasını Ali Sirmen ise "iç tüketime dönük bir söylem olarak değerlendiriyordu." Ali Sirmen'e göre, İran'ın Amerika'ya karşı çıkışı eylemde değil sözdeydi. Buna karşılık Amerika da Humeyni rejimine

---

1076 Fahir Armaoğlu, "İran'ın taktikleri", **Tercüman**, 27 Ağustos 1987, s.4.
1077 **a.g.e.**,
1078 **a.g.e.**,

"özde" karşı değildi, onun sözlerine karşıydı. Sirmen İran'ın amacının Körfez'i ulaşıma kapamak veya Batı'yı zor duruma düşürmek olmadığını, İran'ın amacının gerginliği tırmandırarak "Batı'nın Irak'a, Körfez sularını savaş alanı dışında tutması için baskı yapmasını" sağlamak olduğunu ifade ediyordu. "Mollaların" Amerika'ya bir saldırı amaçlamadıklarını belirten Sirmen'e göre tehditler, hep miting meydanlarında kalmıştı. Diğer yandan İran bu politikası nedeniyle Batı'yla veya Amerika'yla çatışmamış, Irak'la ve Suudi Arabistan ile çatışarak İsrail'i rahatlatmıştı. Diğer yandan Amerika'nın eline bölgedeki varlığını meşrulaştırmak için "Humeyni umacısını" kullanma imkanını vermişti. Sirmen, Humeyni'nin görünürde Batı'yı endişelendirdiği söylenen "anti emperyalistliğinin" de aslında "Vietnam'ın tersine emperyalizmin özüne hiç dokunmadan, çağın bütün kurum ve kuruluşlarına, hatta kendi yolunu izlemeyen insanlara..." karşı bir çıkıştı ve bu nedenle etkisizleşmişti.[1079]

Irak'ın Körfez de dört tankere birden saldırması, buna İran'ın da bir tankere saldırarak yanıt vermesiyle "tanker savaşları" yeniden alevlencekti. "Tanker savaşlarını" yorumlayan Armaoğlu, Irak'ın 45 gün sonra yeniden tankerlere yönelik saldırılar başlatmasının nedeninin, 598 sayılı kararı kabul etmesi için İran'ın üzerine gitmeme ve kışkırtmama konusunda Batılılarla bir oydaşı içinde gözüken Irak'ın sabrının taşarak İran'ı bu karara zorlamak olduğunu ifade ediyordu. Bombalamanın yeniden başlamasının diğer bir nedenini de Armaoğlu, "Batılıları harekete geçirmek" olarak açıklamaktadır. Armaoğlu'na göre, İran'ın Sovyetler'i kendi yanına çekiyor gibi görünmesi nedeniyle İran'a karşı caydırıcı bir yaptırım kararı almakta zor gözüküyordu. Batılıların Güvenlik Konseyi'nin dışına çıkarak zorlayıcı önlemler almalarını da yeni bir tırmanmaya neden olacağı gerekçesiyle doğru bulmayan Armaoğlu, Konsey'in İran'ı ikna etmesinin beklenilmesini tavsiye etmektedir.[1080]

Ergun Balcı da Irak'ın yeniden tankerlere yönelik saldırısının "ilginç gelişmelere" neden olduğunu ve Amerika ile İran'ı aynı tarafa ittiğini öne sürüyordu. Balcı, Körfez'de korkulanın İran'ın BM'nin kararlarını kabul etmemesinin bir patlamayı tetikleme ihtimali olduğunu, ancak Irak'ın tankerlere yönelik saldırılarını

---

[1079] Ali Sirmen, "ABD ve İran", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1987, s.3.
[1080] Fahir Armaoğlu, "Körfez Karıştı", **Tercüman**, 2 Eylül 1987, s.4.

yeniden başlatmasının bu olguyu tamamen tersine çevirdiğini iddia ediyordu. Bunun nedenini de Balcı "... Çünkü Tahran, Irak'ın saldırılarına karşılık olarak Kuveyt tankerlerine saldırabilir. Bu da ABD'nin Körfez Savaşı' na doğrudan bulaşmasına yol açabilir."[1081] şeklinde açıklamaktadır. Savaşa Amerika'nın dahil olmasını bölgede Irak'ın dışında hiçbir ülke istememişti. "... Irak için son umut ABD'nin savaşa katılması, başka bir deyişle savaşın "enternasyonalize" olması"ydı. Balcı, Irak'ın yoğun bir şekilde tankerlere saldırmasının nedeninin Amerika'yı savaşa sürükleyebilmek olduğunu belirterek, "Irak böylece Cumartesi gününden bu yana Körfez'de en tehlikeli ülke olarak İran'ın yerini almıştır. Daha da ilginç bir gelişme, şimdi ABD ile İran'ın çıkarlarının aynı doğrultuda olmasıdır..."[1082] demektedir. Balcı neden iki ülkenin çıkarlarının aynı olduğunu da şöyle açıklıyordu. Amerika, İran'ın olası bir misilleme yaparak Kuveyt tankerlerine saldırı olasılığı dolayısıyla, Irak'ın saldırılarından rahatsızdı. İran'da petrol ihraç edebilmek için Irak'ın saldırılarının durmasını istiyordu. BBC'nin haberine göre Amerika bu nedenle Irak'tan tankerlere yönelik saldırıları durdurmasını istemiş, ancak Irak bu isteği "kesin ve sert biçimde" reddetmişti. Ateşkesin İran'a yaradığını anlayan Irak'ın yeniden saldırılara başladığını belirten Balcı, Irak'ın umudunun Körfez'deki gerginliğin tırmanmasından endişe duyan uluslararası toplumun İran'a ateşkesi kabul etmesi için baskı yapması olduğunu ifade ediyordu. Geleceğe yönelik öngörülerde de bulunan Balcı'ya göre, İran diğer tankerlere saldırmakla birlikte Kuveyt tankerlerine saldırmayacaktı, zaten saldırıya uğrayan tankerlerde Amerikan koruması altında olmayanlardı.[1083]

Armaoğlu İran'ın neden BM Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını kabul etmediği konusunda yazdığı diğer bir makalede, Konsey kararının İran'ın isteklerine yanıt verdiğini iddia ederek İran'ın reddetme nedenlerini açıklıyordu. Armaoğlu'nun iddiasına göre, Humeyni iktidara geldiği ilk günden itibaren devrimini büyük bir Şii nüfus bulunduran Irak'a yaymaya çalışmış, Irak'ı Pers imparatorluğunun bir parçası olarak gördüğünü açıklayarak bu niyetini açığa vurmuştu. Saddam'a bu kadar karşı çıkışı da, bu amacı önünde onu en büyük engel olarak görmesindendi. Armaoğlu

---

[1081] Ergun Balcı, "Körfez'de ilginç gelişme...", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1987, s.3.
[1082] **a.g.e.**,
[1083] **a.g.e.**,

İran'ın Irak'ı devamlı taciz ettiğini belirterek şöyle demektedir. "Humeyni iktidara geldiği 1979 Şubatı'ndan savaşın çıktığı 1980 Eylül'üne kadar İran'ın Irak'a karşı giriştiği saldırılarının toplamı 500'ü bulmaktadır. Bunların 239'u hava saldırısıdır. Bu saldırılar karşısında Irak, İran'a yüzlerce defa protesto notası göndermiştir. Irak bütün bu saldırıların belgelerini Birleşmiş Milletler'e vermiştir..."[1084] İran'ın Irak'a yönelik saldırılarda bardağı taşıran son damlanın 4 Eylül 1980 de İran topçusunun planlı şekilde dört Irak kentini yoğun bir şekilde topa tutarak önemli can ve mal kaybına neden olması olarak açıklamaktadır. Armaoğlu savaşın 4 Eylül' 1980 de İran tarafından başlatıldığını belirterek, Irak'ın bu saldırılara "ancak 22 Eylül'de mukabil harekete başvurmuştur" demektedir. Üstelik "Irak, Güvenlik Konseyi'nin İslam Konferansı'nın ve bağlantısızların ateşkes çağrılarına müspet cevap vermiş, fakat İran ateşkese yanaşmamıştır. Yanaşmadığı gibi bütün ateşkes çağrılarını da reddetmiştir. Son Güvenlik Konseyi kararı bunun açık örneğidir..."[1085] diye eklemektedir. İddiasının ağırlığından kendisi de rahatsız olan Armaoğlu, bu söylediklerinin Irak propagandası olduğunu iddia edenler olabileceğini, söyledikleri gerçek durumu ortaya koymuyorsa, İran neden BM kararlarını kabul etmiyor diye sormaktadır. Armaoğlu'na göre, "Savaşı başlatmanın ve devam ettirmenin sorumluluğu İran'ın sırtındadır." [1086] Bu makalesinden yaklaşık 10 gün önceki "İran'ın taktikleri" başlıklı yazısında İran'ın Güvenlik Konseyi kararını kabul etmeyerek Amerika ile gerginliği tırmandırmasını, "rejimi beslemeye dönük" bir hareket olarak gören Armaoğlu'nun bu makalesinde İran'ın tutumunu "devrimini Irak'a yaymak" şeklinde açıklaması yazarın görüşlerinin tutarlılığını kanımca tartışmaya açık hale getirmektedir.

**Tercüman** gazetesinde 1982'ye kadar İran-Irak Savaşı konusunda çıkan haberler de Irak'a yönelik bir sempati görülürken, 1982 yılından sonra savaşa karşı daha dengeli, savaşın insani boyutunu öne çıkaran bir yaklaşım sergilenmişti. Armaoğlu da diğer gazetelerin dış politika yazarları gibi Irak'ın da savaşta hatalı

---

[1084] Fahir Armaoğlu, "Savaşın Sorumluluğu", **Tercüman**, 5 Eylül 1987, s.4.
[1085] **a.g.e.**,
[1086] **a.g.e.**,

olduğunu belirtmişti. Ancak 1986'nın son aylarından itibaren **Tercüman** yeniden Irak'a duyduğu sempatiyi göstermeye başlamıştır.

Ergun Balcı, İran'ın BM ateşkes kararı konusunda ki tutumunu değerlendirdiği makalesinde BM Genel Sekreteri'nin Bağdat ve Tahran ziyaretinin ardından basına sızdığına göre İran'ın Cuellar'a iki aşamalı bir plan sunduğunu belirtmektedir. İran'ın sunduğu planda ilk önce kurulacak bir komisyonun savaşın sorumlusunu belirlemesini istediği, ardından da sürekli ateşkesi kabul edeceğini planda açıkladığını ifade etmektedir. Irak'ın ise BM'nin kararının değiştirilmeden uygulanarak derhal ateşkesin yapılmasını istediğini belirten Balcı'ya göre, burada dikkati çeken nokta daha önce kesinlikle ateşkesi reddeden İran'ın şimdi kendisinin ateşkes önermesidir. İran'ın eski tutumunu ve şimdiki tutumunu değerlendiren Balcı, İran'ın daha önceki tutumunun ilerisine giderek saldırganın belirlenmesinden başka koşul öne sürmediğine dikkat çekiyordu. Ayrıca Tahran yönetimin artık Bağdat'tan istediği "muazzam" tazminattan da vazgeçtiği görülüyordu. İran'ın hangi sebeple olursa olsun geldiği bu noktanın önemine vurgu yapan Balcı, ABD ve Irak'ın İran'dan Güvenlik Konseyi'nin kararına net bir yanıt istediklerini, Amerika'nın İran'a silah ambargosu uygulanmasını önerdiğini belirterek Sovyetler Birliği ve Çin'in İran'daki bu tutum değişikliğini dikkate alabileceklerini savunmaktadır.[1087]

İran'ın bir Amerikan ticaret gemisini vurması, ardından Amerika'nın Bahreyn açıklarında mayın döşediğini iddia ettiği bir İran savaş gemisini vurması bölgede tansiyonu iyice gerecekti. Bu gelişmeyi makalesinde yorumlayan Balcı, ilk önce İran'ın vurulan gemi hakkında ticaret gemisi dediğini ardından savaş gemisi olduğunu kabul ettiğini belirterek, İran'ın ardından da bu geminin mayın dökmediği açıklamasının inandırıcı olmadığını, gelinen noktanın da tehlikeli olduğunu ifade edecektir. Balcı, İran'ın içerdeki "prestijini" korumak için misillemede bulunmak zorunda olduğunu iddia ederek, Reagan yönetiminin de İrangate skandalından sonra yeni bir "fiyaskoyu" kaldıramayacağını, bu nedenle olası İran misillemesine sert bir yanıt vermek zorunda olduğunu iddia etmektedir. Bu noktadan bakıldığında Irak'ın bu işten en karlı çıkan taraf gibi gözüktüğünü belirten Balcı, savaşı

[1087] Ergun Balcı, "İran'ın Tutumunda Değişiklik", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1987, s.3.

uluslararasılaştırmak isteyen Irak'ın bunu başardığının söylenilebileceğini ifade etmektedir. İran ve Amerika'nın karşılaşmasının nedeninin Irak'ın tankerlere yönelik bombardımanı olduğuna dikkati çeken Balcı'ya göre Irak'ın da hareket sahası kısıtlıdır. Eğer saldırgan taraf olduğunu kabul ederse iktidarı tamamen sarsılacaktır. Yüz binlerce ölü veren Irak halkı bunu kaldıramaz. Kamuoyunun siyasal sistem üzerindeki etkisinin çok daha arttığına vurgu yapan Balcı, her üç ülkenin de kamuoylarının esiri olduklarını ve geri adım atamayacaklarını iddia ediyordu. Bu çıkmazın çözüm yolunu ise Balcı, süper güçlerin işbirliğinde görmektedir.[1088]

İran, Kuveyt'in Mira el-Ahmedi limanında demirli bir Amerikan şirketine ait Liberya bandıralı gemiyi Çin'den aldığı Silkworm (ipekböceği) füzesiyle vuracaktı. Ölü ve yaralıların olduğu ifade edilen saldırı **Tercüman** gazetesinde Amerika'ya bir "başkaldırı" şeklinde yer alacaktı. Bu saldırıdan bir gün sonra ise İran yine aynı füzeyle Amerikan bayraklı Seasle City isimli bir tankeri vuracak ve saldırıda gemi kaptanı ile 18 denizci yaralanacaktı. Beyaz Saray Sözcüsü Marlin Fitzwater yaptığı açıklamada, İran'ın savaşın dışında ticari amaçlarla bölgede bulunan bir gemiye saldırdığı ve buna verilecek askeri ve siyasi yanıtlar üzerinde düşünüldüğünü söyleyecekti.[1089] İran'ın iki tankere birer gün arayla saldırmasını ve bunun olası sonuçlarını değerlendiren Armaoğlu, bir ülkenin kara suları içerisinde bir başka ülkenin saldırmasının vahim olduğunu belirtirken, ikinci saldırının ise yine yabancı karasuları içerisinde olduğunu ayrıca bu geminin Amerikan bandıralı olması nedeniyle saldırının ABD'ye olduğunu iddia etmektedir. Armaoğlu Güvenlik Konseyi'nde İran'ın istekleri doğrultusunda Genel Sekreter'e daha geniş bir ortamın yaratıldığı, İran'a yönelik "ılımlı" bir havanın oluştuğu bu dönemde, İran'ın gerginliği artırıcı bir eyleme geçtiğini, bunun izahının mümkün olmadığını iddia etmektedir. Bu izahı Armaoğlu daha sonra kendisi yapacak, olayı "İran yönetiminin karışıklık içinde bulunması ve yöneticiler arasında siyasi rekabet ve mücadelelerin görüş ayrılıkları..." yaratmasına bağlayacaktır.[1090] Armaoğlu'nun daha önce BM'den

---

1088 Ergun Balcı, "Irak Başardı Ama...", **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1987, s.3.
1089 "İran, ABD tankerini vurdu", **Tercüman**, 17 Ekim 1987, s.4.
1090 Fahir Armaoğlu, "Körfez Gergin", **Tercüman**, 18 Ekim 1987, s.4.

İran'a yönelik sert tutum takınmasını isteyen yorumları hatırlandığında şimdi, İran'a karşı bir "yumuşamanın" olduğunu savunması ilginçtir.

1987 Kasım ayının ikinci yarısından itibaren yeniden tankerlere yönelik saldırılarla ilgili haberlerin basında yoğunlukla yer aldığı görülüyordu. İran'ın Güvenlik Konseyi'nin kararına uymasını sağlamak için ambargo uygulanması yönündeki eğilim güçlenecekti. **Milliyet**'de konuyla ilgili haberde Sovyetler Birliği'nin ambargoyu denetleyecek bir askeri gücün oluşturulması yönünde bir teklif verdiği ve Amerika'nın da bu teklifi "inceleyeceği" belirtiliyordu. Körfez İşbirliği Konseyi Zirvesi'nde alınan ortak kararda, BM Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararının uygulanabilmesi için harekete geçilmesi istenmişti. Konsey aldığı kararda "... İran'ı Irak ile savaşa son vermeye, kaynaklarını İslam dünyasının düşmanlarına karşı mücadeleye sevk etmeye ve Körfez'i iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde uluslararası çatışmaların alanı olmaktan çıkarma çalışmalarına katılma..."ya çağırıyordu. Kararda ayrıca Irak 598 sayılı kararı kabul etmesi nedeniyle övülüyordu.[1091] **Milliyet** gazetesinin bir gün sonraki sayısında ise KİK toplantısında İran'a karşı sert bir karar çıkmadığı ve Suudi Arabistan ile Kuveyt'in "elleri boş" döndükleri haberi veriliyordu. İran'a karşı uygulanması düşünülen ambargo konusunda ise "... İran'ın "güçlü adamı" Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani, Birleşmiş Milletler'in İran'ın silah satın almasını engellemeyeceğini..." söyleyecekti.[1092]

### 3.2.2. Ocak –Kasım 1988 Dönemi Türk Basınında İran-Irak Savaşı

1988 yılında basında üç konunun ön plana çıktığı görülüyordu. Özal'ın Tahran ziyaretiyle başlayan Türkiye'nin savaşa yönelik politikası, Körfez'de Amerika-İran, cephede ise İran-Irak Savaşı ve BM Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını İran'ın kabul etmesi ve sonrasındaki gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Başbakan Turgut Özal mart ayında İran'a resmi bir ziyaret gerçekleştirecekti. Özal'ın Tahran ziyareti ekonomik ağırlıklı olmakla birlikte, zamanlama açısından

---

1091 "İran'a ambargo hazırlığı", **Milliyet**, 30 Aralık 1987, s.4.
1092 "Ambargo engellemez", **Milliyet**, 31 Aralık 1987, s.4.

Körfez Savaşı'nın ve "kentler savaşı"nın şiddetlendiği döneme rastlaması nedeniyle siyasi açıdan da önemliydi. Özal'ın İran'a yaptığı ziyaret sırasında Irak yoğun bir şekilde Tahran'ı bombalayacaktı. Özal'ın, İran Başbakanı Musevi ile yaptığı görüşmelerde İran-Irak Savaşı'nı da görüşecek ve Türkiye'nin görüşünü aktaracaktı. Özal, Türkiye'nin görüşüyle ilgili olarak şöyle diyecekti. "... savaşın adil ve şerefli bir barışla sona erdirilmesinin her iki tarafın menfaatlerine uygun olacağı yolundaki kanaatimizi açıkça ifade ettik. Ayrıca İran'la Körfez ülkeleri arasındaki diyaloğun yeniden tesisinden duyduğumuz memnuniyeti de kaydettik..."[1093] Özal şehirlere yönelik bombardımanların yeniden şiddetlenmesi ve Irak'ın Türk heyeti oradayken Tahran'ı bombalaması konusunda da:

> "... şehirler savaşını son üç gün zarfında bu kadar şiddetlendirmek hususunda tarafları zorlayan sebepleri tam olarak değerlendirme fırsatı bulamadım. Ancak savaşın şerefli ve adil bir barışla sonuçlanmasına yönelik çabaların sarfedildiği bir sırada ve özellikle Tahran'da bulunduğumuz şu kısa devrede hem de Tahran'ın yoğun tarzda bombardıman edilmesi, sonra bütün gece boyunca ve bu sabah, dün sabah 7-8 defa füze saldırılarına tabi tutulması bizim barışa yönelik çabalarımıza tabiatıyla sual getirmektedir." [1094] diyordu.

**Milliyet** gazetesi de Özal'ın İran gezisine ve gezi sırasında kentin bombalanmasına olayına sayfalarında geniş yer ayıracaktır. Özal'ın Irak'tan ziyareti süresince Tahran'ın bombalanmamasını rica etmiş ve bu rica Iraklı yetkililer tarafından olumlu bulunmuştu. Özal'ın "rica"sının ertesi gününde devam eden bombardıman ise, İran uçaklarının bir gün öncesinde Bağdat'ı bombalamasına yanıt niteliği taşıyordu. Haberde ayrıca Türkiye'nin iki ülke arasındaki savaşın sona erdirilmesi için girişimde bulunması olasılığına dair görüşlerini açıklayan diplomatik görevlilerin gözlemlerine yer veriliyordu. Gözlemciler,

> "8 yıldan bu yana devam eden İran-Irak Savaşı, Türkiye'yi ciddi bir şekilde üzüyor. Komşu ve Müslüman iki ülke arasındaki bu savaşın bitirilmesi konusunda Türkiye üzerine düşen görevin farkında. Bugüne dek iki ülkeyi de kırmadan dengeci bir politika güden Türkiye, artık bu konuda etkili ve ağırlıklı adımlar atma kararında. İran'la yapılan görüşmelerden sonra, Nisan ayında Irak'ta yapılacak görüşmeler, iki ülke arasındaki sorunların çözümü konusunda iyi bir fırsat..." [1095]

---

[1093] "Barışa sabotaj, mı?", **Tercüman**, 2 Mart 1988, s.11.
[1094] **a.g.e.**,
[1095] "Özal bombadan korundu", **Milliyet**, 1 Mart 1988, s.8.

olacağını söylüyorlardı. Bu tutum, **Milliyet** gazetesinde Türkiye'ye yapılan bir jest olarak değerlendirecekti. Özal'ın Tahran ziyareti sırasında Bağdat yönetiminin Tahran'a yönelik yoğunlaşan saldırıları konusunda Irak'ın Ankara Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak uyarılacak, ardından da Bağdat yönetimi Özal ayrılıncaya kadar yeni bir bombardıman yapılmayacağı şeklinde bir açıklama yapacaktı. Özal ise Yeşilköy Havalimanına dönüşte yaptığı açıklamada "savaşın şerefli ve adil bir barışla sonuçlanması dileğimiz. Orada olduğumuz sırada şehrin yoğun bir biçimde bombalanması zihinlerimizde kuşkulu sorular doğmasına neden oldu. Ancak olayın ayrıntılarını öğrenmeden yorum yapmak istemiyorum. Bu savaşın sona ermesi insanlık görevidir. Biz bu konuda üzerimize düşen görevi yapmaya hazırız..." diyecekti.[1096]

Özal'ın İran ziyareti **Cumhuriyet** gazetesinde de yer alacaktı. Ancak gazete önceliği Özal'ın ziyareti sırasında Tahran'ın yoğun bir şekilde bombalanmasına ayıracaktı. Özal'ın bu konuyla ilgili olarak diğer iki gazeteden farklı olarak şu noktalara değindiği belirtiliyordu. "Son bir haftadır biz gitmeden önce de karşılıklı bombardımanlar olduğunu biliyoruz. Gördüğümüz, dün (önceki) akşam altı tane normal hava bombardımanından sonra bu sabah da iki tane zannediyorum 9:30'da füze saldırısının yapıldığıdır. Bu ilk defa yapılıyor. Tahran'a bu manada yerden yere atılan füze saldırısı yapılıyor. Onu söyledim..." [1097] Kendisinin Tahran'da olmasıyla bu bombardımanın yapılması arasında bir bağlantının olup olmadığını bilmediğini söyleyen Özal, "Yalnız bulunduğumuz sırada böyle bir bombardımanın yapılması tabiatıyla biz barış çabalarında bulunuyoruz, bunlar sual yaratan hususlardır" diyordu. Özal, bu bombalama olayının Irak'a birkaç ay sonra yapacağı geziyi etkilemeyeceğini de sözlerine ekliyordu.[1098]

Son haftalarda karşılıklı atılan füzelerle "başkentler savaşı"nın yoğunlaştığı şeklinde bir haber **Milliyet** gazetesinde yer bulacaktı. Bu konuyla ilgili haberde İran'ın BM'deki Temsilcisi Muhammed Mahalati'nin İran'ın Körfez savaşında BM'nin ateşkes kararının uygulanması için işbirliğine hazır olduğunu söylediği

---

[1096] "Ateşkes ve Özal'ın kuşkusu", **Milliyet**, 2 Mart 1988, s.4.
[1097] "Bağdat'a tepki", **Cumhuriyet**, 2 Mart 1988, s.2,10.
[1098] a.g.e.,

belirtiliyordu. Amerikan ABC televizyonuna demeç veren Mahalati “Ateşkese uymayan tarafa ambargo yaptırımını içeren 598 sayılı kararın uygulanması için BM Genel Sekreteri ile işbirliği yapmaya hazır olduğumuzu bildirdik” diyordu. Amerikalı yetkililer de İran’ın bu konu hakkında, Güvenlik Konseyi’ne gönderdiği mektubu önemli bir gelişme olarak gördüklerini dile getiriyorlardı.[1099]

Irak’ın yeniden yoğun bir şekilde İran kentlerini füzelerle vurmasını değerlendiren Kohen’e göre Irak’ın bu saldırılardan siyasi, askeri ve psikolojik beklentileri vardı. Irak’ın siyasal beklentisi, savaşı dünya kamuoyunun birinci sırasına yeniden çıkarmak, BM’nin dikkatini yeniden üzerine çekerek 598 sayılı kararın uygulanabilmesi için İran’a üzerindeki baskının yoğunlaşmasını sağlamaktı. Askeri amacı üstün hava gücüyle İran’ı yıpratmak, psikolojik amacı ise İran halkının moralini bozmak ve Humeyni’nin savaşı devam ettirme kararlılığı karşısında halkı ayaklandırmak, Irak halkına da cesaret vermek şeklinde sıralanabilirdi. Saddam’ın füzelerle halkı Humeyni’ye karşı ayaklandırma gayesi gerçekleşmemiş, aksine halkın Irak’a karşı olan düşmanca hislerinin kamçılanmasına yaramıştı. Kohen İran’da halkın, Irak’a füzeleri vermekle suçladığı Sovyetler aleyhindeki gösterilerinin Bağdat’ı memnun edebileceğini, ancak Sovyetler’in Güvenlik Konseyi’ne “kentler savaşı”nın durdurulması için harekete geçme çağrısının Tahran’da memnunluk yarattığını ifade ediyordu. Sovyet girişimi 598 sayılı Konsey kararının uygulanmasını değil, füze saldırılarının durdurulmasını amaçlıyordu. Bu da İran’ın isteğine paraleldi. Amerika da genel bir ateşkesi isterken, Sovyetler önce “füze savaşları” dursun diyordu. Bu da Irak’ın beklentisinin çok uzağındaydı. Kohen’e göre bu koşullarda füzeler savaşını” durdurmak bile zor gözüküyordu. [1100]

Balcı da iki ülkenin birbirlerinin başkentlerine yönelik olarak “yağmur gibi” füze saldırısı gerçekleştirdiklerini belirterek, savaşın şimdide yeni bir aşamaya; “füze savaşı” aşamasına girdiğini ifade ediyordu. Balcı’ya göre Irak, İran’ın attığının üç katı kadar füze atıyordu ve bu savaşı başlatan Irak’tı. Irak’ın bu saldıları artırmasının Filistin sorunuyla bağlantısı vardı. Bu bağlantı etki-tepki şeklinde oluşmuştu. Filistinliler kendi sorunlarının konuşulmadığı İslam ve Arap ülkeleri toplantılarında,

---

[1099] “İran’ın İnadı kırılıyor”, **Milliyet**, 6 Mart 1988, s.4.
[1100] Sami Kohen, “Bu savaş zor durur”, **Milliyet**, 9 Mart 1988, s.4.

gerekse BM'deki toplantılarda gündemde yer almadıklarını görmüşler ve bu nedenle tekrar eylemlerine başlayarak son üç aydır BM'de konuşulan konunun Filistin sorunu olmasını sağlamışlardı. Balcı'ya göre, Irak'ın unutulmaya "tahammülü" yoktu. İnsan kaynağı olarak İran'dan daha zayıf olan Irak için savaşın bu şekilde devamı büyük tehlike oluşturuyordu. Artık 598 sayılı kararın uygulanmasına ilişkin gayretler de görülmüyordu. Filistinlilerin ayaklanması, dünyanın dikkatini bu konuya çekmeyi başarmıştı. Irak'ın başlattığı yoğun füze saldırıları, dikkati yeniden Körfez Savaşı'na çevirmeyi sağlamıştı. Irak bir savaştan korkmuyor, ancak yıpratma savaşında kaynaklarının yetersiz olabileceğinden endişe ediyordu. Füze savaşlarını başlatarak da savaşın beklemeye "tahammülü" olmadığını BM'ye ve dünyaya göstermiş ve dikkatleri tekrar bu konu üzerinde toplamıştı. Balcı'ya göre Irak, üstün ateş gücüne güvenmesi nedeniyle İran'ı nihai bir saldırıya zorlamaya çalışıyor, eğer bu olmayacaksa barış masasına oturmasını istiyordu.[1101]

Şehirlere yönelik yoğun füze saldırılarılarının durdurulması için Türkiye iki ülke nezdinde de girişimde bulunacak ve bu konuda ateşkes sağlamayı başaracaktı. Türkiye'nin girişimleriyle şehirlere yönelik saldırıların durdurulduğu haberi **Tercüman** gazetesinde yer alıyordu. Haberde Özal'ın bu girişimle ilgili olarak düzenlediği basın toplantısındaki sözlerine yer veriliyordu. Özal basın toplantısında iki ülkenin de şehirlere yönelik saldırıların durdurulması çağrısına olumlu yanıt verdiklerini ve her iki ülkeninde çağrıya uyacağı yönünde kendilerine bilgi geldiğini belirterek, devam eden savaş ve şehirlere yönelik saldırıların durdurulması konusunda sağlanan ateşkes hakkında şöyle diyordu:

> "... iki ülke arasında 8 senedir süren bu savaşın durdurulması yönünde çok kimsenin çalıştığı da malumdur. Buna rağmen savaşın 8 senedir devam edebilmesinin bazı daha derin sebepleri varsa bu işleri kışkırtanların daha çok olduğu vehabını veriyor bize... Onun için bu savaşın, yani şehirler savaşının durdurulması konusunda bize İran tarafından verilmiş ve biraz evvel de Irak Büyükelçisi'nden aldığımız bilgiler durdurulacağını gösteriyor. Ama her hangi bir yanlışlığa imkan verilmemesi için bunu söylüyorum. Hatta burada huzurunuz da yarın saat 13:00'de durdurulacağı ifade edilen bu saldırının bizim tavsiyemize göre bundan sonra hiç yapılmamasını taraflara telkin ediyorum...". [1102]

---

[1101] Ergun Balcı, "Irak Meydan Okuyor", **Cumhuriyet**, 7 Mart 1988, s.3.
[1102] "Barışa ilk adım", **Tercüman**, 11 Mart 1988, s.4.

İran ve Irak'ın Özal'ın girişimleriyle "kentler savaşı"nı durdurdukları haberi **Milliyet** gazetesinde de yer alıyordu. Habere göre Türkiye "kentler savaşı durdurulmadığı taktirde her iki ülkeye müeyyide uygulayacağını" açıklamış, ancak Irak "son ateş hakkının" kendisinde olduğunu belirterek İran kentlerine 9 füze daha fırlatmıştı. İran'ın Ankara Büyükelçisi Mottaki, Dışişleri Bakanlığı'na çağrıldığını ve kendisine Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın Özal'ın isteğini ilettiğini ve kendilerinin de sivil yerleşim yörelerine saldırılmasına karşı olduklarını ifade ediyordu. Yılmaz'da İki ülke arasında varılan anlaşmanın bozulması durumunda Türkiye'nin barışcı imkanları kullanacağı şeklinde bir açıklama yapacaktı. İran'ın BM'deki temsilcisi Muhammed Cafer Mahalati de, Özal'ın arabuluculuk girişimleri konusunda "Özal gibi güvenilir bir kişinin arabuluculuk yapmasını önemli sayıyoruz" diyordu.[1103]

Armaoğlu'da Türkiye'nin girişimlerinin sonunda şehirler savaşının durdurulmasının ardından İran-Irak Savaşı'nın geleceğini makalesinde yorumluyordu. Armaoğlu, Özal'ın girişimine her iki ülkenin de "süratle" olumlu yanıt vermelerinin her iki ülkenin de bu savaştan bıktıklarını gösterdiğini belirterek "Hal böyle olunca, bu saçma savaşa hala niye devam ettikleri sorusu bir kere daha karşımıza çıkmaktadır..."[1104] diyordu.. Armaoğlu 598 sayılı Konsey kararının yaptırım gücünü oluşturan silah ambargosu uygulanması konusunun Çin ve Sovyetler Birliği'nin muhalefi yüzünden şimdiye kadar yürürlüğe konulamadığını vurguluyordu. Çin Dışişleri Bakanı Wu 8 Mart'ta Reagan'la yaptığı görüşmede, Konsey'in "büyük çoğunluğu" kabul ettiği taktirde kendilerinin de kabul edeceklerini söylemişti. Bu durumda ikna edilmesi gereken yalnız Sovyetler Birliği kalıyordu. Ancak Sovyetler buna olumlu bakmanın uzağında bir izlenim veriyordu ve bunu İran'la ilişkilerini geliştirebilmek için koz olarak kullanıyordu.[1105] Ancak bu iyimser tablo, "kentler savaşı"nın yoğun bir şekilde tekrar başlamasıyla bozulacaktı.

Ateşkesin "53 saat 30 dakika" sonra bozulduğu haberi **Milliyet** gazetesinde yer buluyordu. Habere göre Irak askeri sözcüsü, İran'ın Irak sınır kentlerini bombalamasına misilleme olarak Tahran'a 7 tane füze attıklarını açıklamıştı. Bu

---

[1103] "Kentler Savaşı sona erdi", **Milliyet**, 12 Mart 1988, s.4.
[1104] Fahir Armaoğlu, "Füzeler susarken...", **Tercüman**, 13 Mart 1988, s.4.
[1105] **a.g.e.**,

açıklamadan anlaşıldığı kadarıyla "füze savaşlarını" misilleme yapma gayesiyle Irak yeniden başlatmıştı. Irak askeri sözcüsünün açıklamasının devamında "İran kendisine verilen dersi anlamadı. Bu nedenle daha önce uyardığımız gibi kentlerini yerle bir edeceğiz. İran topçusu uyarılarımıza rağmen Basra, Kurna ve Halep Şah'ı bombalıyor. Bu devam ederse saldırılarımız Tahran'la sınırlı kalmayacak".[1106] diyordu

**Milliyet** gazetesinin aynı günkü sayısında muhalefetin "füze savaşları"nın (Bazı gazetelerde "kentler savaşı", "füze savaşları" olarak verilmektedir.) yeniden başlaması üzerine yaptıkları yorumlara da yer veriliyordu. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, "Irak, Özal'ı tekzip etti. Her iki başkentte de füzeler patladığına göre Özal neyi durdurmuştur? Özal, iç politikadaki başarısızlığını dış politikayı öne geçirerek örtbas etmeye çalışıyordu. Ama bunda da beceriksiz çıktı" diyordu. Demirel ise "Ben sadece bizim hükümet sayesinde bunların durdurulduğunun doğru olmadığını söyledim. Durduracaklarmış, durdurmuşlar dedim. Füze bulmuşlar, başlamışlardır. Şimdi benim dediğim teyid ediliyor,"[1107] diyordu. Demirel ayrıca, Özal'ın "Ben durdum" dediğini, fakat "Durmadığı anlaşılınca, asıl balon gibi sönen de kendisi olmuştur" diyordu.[1108] Türkiye hava sahasını, İran ve Irak'a kapattığını ilan edecekti. İran ve Irak'ın "füze savaşları"na yeniden başlamaları nedeniyle alınan kararla ilgili olarak Özal "... Biz baştan beri barışçıl metodlar kullanılmasını istedik. Hiçbir zaman tehdidi düşünmedik. Ama bu kentler savaşının durdurulması savaşın diğer yönlerine baktığımız zaman çok daha insancıl hale geliyor. Kentlere füze düşüyor, doğrudan sivil halk hedef oluyor. Bunun içinde hava sahasını kapatmak zorunda kalıyoruz"[1109] diyordu. Özal ayrıca hava sahasından yalnızca (VİP) geçişlere ve bildirilen tıbbi malzeme geçişlerine müsaade edildiğini, diğer geçişlere ise kapalı olacağını, hava sahasının açılması için iki ülkenin de çeşitli girişimlerinin olduğunu ancak kararlarını şimdilik değiştirmeyeceklerini ifade ediyordu. Özal'ın konuşmasını **Cumhuriyet** adına takip eden Yalçın Doğan ise Özal ile görüşmek üzere Özal'ın tatil yaptığı Antalya-Side'ye gelen İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Muhammed Cevad Laricani

---

[1106] "Ateşe devam", **Milliyet**, 15 Mart 1988, s.4.
[1107] "Özal'ın balonu söndü", **Milliyet**, 15 Mart 1988, s.6.
[1108] **a.g.e.**,
[1109] "Hava sahası kapalı tutulacak", **Cumhuriyet,** 17 Mart 1988, s.1,10.

ile görüştüğünü, Laricani'nin "mümkün olan en kısa sürede füze savaşının durdurulmasından yanayız. Bunu çok acil görüyoruz" dediğini belirtiyordu. Doğan'a göre Laricani, "füze savaşları"nın durdurulması için Türkiye'nin devreye girmesini ister bir görüntü vermişti. Laricani, "füze savaşları"nın İran'a ağıra mal olduğunu ifade etmişti. Irak teknoloji olarak üstün ve uzun menzilli füzelerle İran'ın her kentini vurabiliyor ve İran'a bu konuda üstünlük sağlamış gibi görünüyordu. Doğan gelinen noktayı ise şöyle yorumluyordu. "... Sekiz yıllık savaşın sonunda gelinen noktada, İran ilk kez çok ciddi biçimde zorlanıyor ve Türkiye'den yardım talebinde bulunuyor. Bugüne dek "savaş asla bitmez" düşüncesinden vazgeçmeyen Tahran, "şimdi galiba farklı düşünmeye başlıyor." [1110]

Basına 1988 yılı içerisinde savaşla ilgili olarak yansıyan konulardan biriside İran'ın Kuzey Irak'a yönelik saldırısıydı. Bu saldırının kamuouyunun gündemine ağırlıklı olarak gelmesinin nedeni, petrol boru hattının başladığı ve tarihi bir bağın olduğu Kerkük'ün İran'ın eline geçmesi ihtimaliydi. İran mart ayı ortalarında Kuzey Irak'ta yeni bir saldırı başlatacak ve Halepçe kenti İran'ın eline geçecekti. Armaoğlu, İran'ın iki hafta önce başlattığı "Fecir-10" hücumunu ve olası gelişmeleri yorumladığı makalesinde İran'ın Halepçe'nin ardından Derbendihan'a doğru ilerlediğini, bunun Türkiye'yi kaygılandırdığı dile getirmektedir. Derbendihan'ın İran'ın kontrolü altına geçmesi durumunda tüm Kuzey Irak'ın ve Bağdat'ın elektriği İran'ın kontrolü altına girmiş olacaktı. Armaoğlu, "Derbendihan'ın düşmesi, İran-Irak Savaşı'nın kaderini bile çözebilir..." diyordu. İran'ın bu saldırısının Kerkük konusunu yeniden gündeme getirdiğini iddia eden Armaoğlu'na göre, İran'ın beklentisi kuzeyde Kerkük, güneyde de Basra kentinden birisini ele geçirerek, Irak halkında Saddam'a karşı bir ayaklanma çıkmasını ve ordu tarafından düşürülmesini sağlamaktı. İran ordusu Kerkük'ten 110 km uzaktaydı ve bu yolu geçerek Kerkük'e ulaşması da şu an itibariyle mümkün görülmüyordu. İran'ın Kerkük'ü hedef alması bile Türk kamuoyunda heyecana sebep olmuştu. Türk toplumu Kerkük'ün geleceği konusuna, öncekinden çok daha hassas yaklaşıyordu. Bunun nedeni de burasının İran'ın eline geçmesi ihtimalinin ilk kez bu kadar yüksek oluşuydu. [1111]

---

[1110] **a.g.e.**,
[1111] Fahir Armaoğlu, "Yine Kerkük", **Tercüman**, 30 Mart 1988, s.4.

Balcı da İran'ın kuzeyden başlattığı saldırıyı değerlendirdiği makalesinde İran'ın bu saldırısının sürpriz olduğunu geçen sene olduğu gibi İran'ın Irak tanklarının çamur nedeniyle manevra kabiliyetinin azaldığı bir dönemde Basra'ya yönelik bir saldırının beklenildiğini ifade ediyordu. Ancak İran geçen sene Basra'ya yönelik harekatlarda büyük kayıplar vermişti ve yeniden bu tür bir saldırı için yeterli gönüllü toplayamamıştı. Ancak peşmergeler desteğinde kuzeyden başlattığı sürpriz saldırı ile Irak topraklarına 20 kilometre kadar girmişlerdi. Balcı, bu saldırılarının hedefinin yine petrol boru hattı olması sebebiyle Türkiye'yi de kaygılandırdığını, İran'ın henüz boru hattının tehdit edebilecek kadar bir ilerleme kaydedememiş olmasına karşın ilerlemeye devam etmesi halinde, bu noktaya ulaşabileceklerini ileri sürüyordu. Balcı'ya göre Irak "kentler savaşını" başlatarak İran'ı bir kara savaşına zorlamak ve "üstün ateş gücüyle" İran'ı durdurarak barışa zorlamayı hedefliyordu. Ancak İran beklenilenin aksine güneyden değil kuzeyden, "insan dalgaları" halinde bir saldırıyla değil, gerilla tarzı vur-kaç taktiğiyle saldırmıştı. Balcı Irak'ın çaresiz olduğunu ileri sürerek çarpışmaların hızının kesilmesi halinde bile Irak'ın "kentler savaşına" devam edeceğini ve sıkışırsa kimyasal silah kullanacağını iddia ediyordu. Eğer petrol bölgelerine yönelik İran saldırısını durdurmayı başaramazsa Irak, daha yoğun bir şekilde de kimyasal silahlara da başvurabilirdi.[1112]

**Milliyet** gazetesinin İran'ın Kuzey Irak'ta başlattığı saldırıyı, Türkiye'nin çıkarları çerçevesinde Kerkük merkezli olarak ele aldığı görülüyordu. **Milliyet**'te yer alan haberde özellikle Amerikan basının da bölgede bir Kürt devleti kurulması ihtimalinin olduğu ve Türkiye'nin müdahale edebileceğine ilişkin haberlerin yer aldığı öne sürülüyordu. Gazete de bu haberin verilişinden bir gün sonraki sayısının başlığı "Gözler sınırda" şeklindeydi. Haberde, Irak sınırına doğru önemli bir miktarda askeri birlik ve techizatın kaydırıldığına ilişkin ayrıntılı bilgi veriliyordu. Kerkük'ün 5 günde ele geçirilebileceğine kadar giden ayrıntılı operasyon planı da haberin içerisinde görülüyordu.[1113]

Altan Öymen'de Kerkük'e yönelik basında yer alan haberleri yorumladığı makalesinde Özal, "Böyle bir şey yok" demesine karşın basında uzmanların olası

---

[1112] Ergun Balcı, "Körfez'de Tehlike", **Cumhuriyet**, 28 Mart 1988, s.3.
[1113] "Gözler Sınırda", **Milliyet**, 3 Nisan 1988, s.1,13.

operasyon senaryolarıyla ilgili görüşlerinin yer aldığını belirterek, konunun bir bilgisayar oyununda yapılan savaş gibi "uluorta" konuşulduğunu ve bunun yanlış olduğunu vurguluyordu. Türkiye'nin kuzey sınırıyla ilgili hassasiyetlerini İran'ın gayet iyi bildiğini belirten Öymen'e göre, bu hareketlilik ancak bunu unutmuş gözüken İran'a tekrar hatırlatma amacına yönelik olabilirdi. Yoksa eyleme dönüştürmek yersiz olacaktı. Ayrıca bu türden bir eylem 1923'ten itibaren izlediğimiz politikaya da tersdi. Barlas da geçmişten gelen "haklar" konu edilerek maceracı senaryoların gündeme geleceğini ancak "çok şükür" Atatürk'ten sonra bu çeşit macera severlere devlet kademelerinde rastlanmadığını belirtiyordu. Barlas, Türkiye'nin savaşa olan ilgisinin savaşta yapısal değişikliklere neden olmaması gerektiğini, müdahale için planların mevcut olabileceğini, ancak bunların da "Genelkurmay" masalarında açılabileceğini vurguluyordu. [1114]

Balcı da, Derbendihan Barajı'nın İran'ın eline geçmesi durumunda Irak'ın kuzeyi ve Bağdat'ın elektriğinin kontrolünün İran'ın eline geçeceğini, bunun Irak halkı ve askeri üzerinde yaratacağı olumsuz havanın İran'ı birden bire "zafere" yaklaştırabileceğini iddia ediyordu. Irak'ın bunu engellemek için "ellerindeki tüm olanakları kullanacaklarını" söylediğini bunun anlamının da kimyasal silahlara başvurmak olduğunu vurguluyordu. İran'ın da aynı şekilde misillemede bulunulacağını açıklaması savaşın bir "katliama" dönüşmesine neden olabilecekti. İran bu ilerlemeyi devam ettirebildiği taktirde, Türkiye-Irak boru hattını da tehdit edecek konuma ulaşabilecekti. Bu tehdidin daha somutlaşması halinde özellikle Washington kaynaklı Türkiye'nin bölgeye müdahalesinin gündeme getirilmeye başlandığına vurgu yapan Balcı, Türkiye'nin müdahalesinin sonuçlarının Türkiye'nin çıkarına hizmet etmeyeceğini savunuyordu. Arap ülkeleri Türkiye'ye cephe alacak, müttefiklerinden bile bu konuda destek alamayacaktı. Tabiiki Sovyetler Birliği'nin de bu gelişmelere seyirci kalması da beklenemezdi. Ayrıca bu müdahaleyle Türkiye çok uzun sürecek bir gerilla savaşının da içine girmiş olacaktı. Böyle bir müdahalenin Türkiye'nin hayati çıkarlarını zarar verebileceğini dile getiren Balcı'ya

---

[1114] Altan Öymen, "Kerkük Heyecanı", **Milliyet,** 3 Nisan 1988, s.1.

göre Türkiye "gerçekçilikten" kopmayan bir politika ile ancak çıkarlarını koruyabilirdi.[1115]

Armaoğlu, Kerkük'le ilgili bir diğer makalesinde, Amerikan basının Kerkük'le ilgili yazdıkları senaryoların Iraklıların Türkiye'ye şüphe ile bakmalarına neden olduğunu dile getiriyordu. Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin "aktif" arabuluculuk yapma imkanının kalmadığını öne süren Armaoğlu'na göre, Irak hükümeti de Türkiye'nin arabuluculuğunu istemediğini açık bir dille söylemişti.[1116] Kuzey Irak ve Kerkük'le ilgili gelişmelerde "milliyetçi" bir tutum sergileyen Armaoğlu'nun bu yorumu Kerkük senaryolarının gerçekleşmesini "milli menfaatler" açısından olası görmediğini ortaya koyuyordu. Bu nedenle de basına ve hükümete Irak'ın karşıya alınma tehlikesinin olduğu mesajını vermeye çalışıyordu. Gazetede bu mesajı destekleyecek bir haber daha yer alıyordu. İki muhalefet liderinin görüşlerine yer verilerek kamuoyunun görüşleri yansıtılırken, diğer yandan da bu konuda bir kamuoyu yaratmaya çalışıldığı görülüyordu. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü "Türkiye'nin bu savaşın dışında kalmaya özen göstermesi gerektiğini" söylüyordu. İnönü, ancak savaşın Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek hale gelmesi durumunda ülke sınırları içinde kalmak şartıyla karşılık verilmesini istiyordu. Buradan çıkarılan sonuç, her ne koşulda olursa olsun Türkiye'nin Kerkük senaryolarının bir parçası olmasına karşı çıkıyor, ayrıca sınır ötesi operasyonlara da sıcak bakmıyordu.[1117] Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'de yaptığı açıklamada devam eden savaşa ve Türkiye ile Mısır arasında icra edileceği açıklanan askeri tatbikat konusunda şöyle diyordu:

> "Mısır ile Türkiye arasında Körfez bölgesine yönelik olarak bir tatbikat düşünülemez. Kesinlikle böyle bir şey olamaz. Türkiye'nin bunda hiçbir menfaati yoktur. Bütün dünyanın gözleri önünde gelişen olaylar gösteriyor ki Körfez bölgesinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği gibi süper devletlerin çeşitli niyetleri vardır. Bu niyetler başta Türkiye tarafından farkedilmeli ve Türkiye bu devletlerin Ortadoğu ile Körfez bölgesindeki niyetlerine, oyunlarına alet olmamalıdır. Yıllardan beri süren ve bizim bir an önce sona ermesini istediğimiz İran-Irak Savaşı da, süper devletlerin niyetini göstermesi bakımından anlamlıdır. Anlaşılıyor ki bu devletler İran-Irak Savaşı'nda kimsenin galip olmasını istemiyorlar. Tabi savaş da bitmiyor. Bu devletler hem İran'ın hem de Irak'ın mağlup olacağı formül peşinde koşuyorlar, ama bu formülde kolay bulunmuyor. Türkiye hem İran-

---

[1115] Ergun Balcı, "Türkiye Müdahale Etmeli mi?", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1988, s.3.
[1116] Fahir Armaoğlu, "Bağdat ziyareti", **Tercüman**, 1 Nisan 1988, s.4.
[1117] "İki liderden savaş uyarısı", **Tercüman**, 1 Nisan 1988, s.4.

Irak hem de Körfez ile ilgili olarak atılan her adımı çok dikkatli izlemeli ve kendi yararıyla bölge ülkelerinin yararını özdeşleştirmelidir."[1118]

**Milliyet** gazetesinde takip eden günlerde de Kerkük'le ilgili haberler yoğun bir şekilde yer alırken, konuyu gündemine alan Kohen de İran'ın Musul-Kerkük bölgesini ele geçirmesini engel olmak için Türkiye'nin askeri harekatını isteyenlerin olabileceğini belirtiyordu. Amerika ve BM'deki yetkili "ağızların" Türkiye'de böyle senaryoların konuşulduğundan haberleri bile yoktu. Uzmanlar da İran'ı askeri açıdan bölgeyi ele geçirecek kapasite de görmediklerini ifade ediyorlardı. İkinci olarakta İran'ın böyle bir müdahalenin sonuçlarını bildiği için de zaten buna kalkışmayacağını iddia eden Kohen'e göre, Türkiye'de yöneticilerin politikalarında böyle bir gündemin olmadığı da net bir şekilde görülüyordu. Amerika'nın da İran'a karşı Türkiye'yi kullanmak istediği şeklindeki haberler de doğru değildi. Amerika böyle bir adımın yaratacağı sonuçları gayet iyi biliyordu. Kohen, bunu New York'ta ve Washington'da görüştüğü yetkililerin ortaya koyduklarını ifade ediyordu. Türkiye, bölgedeki gelişmelere elbetteki seyirci kalamazdı. Bu konudaki önceliklerini tüm taraflara iletmişti. Bu nedenle de sınır ötesi bir harekata gerek yoktu ve bunun tehlikeli bir serüven olduğunu bilmeyen "çok şükür" çok küçük bir kesim vardı.[1119]

Mehmet Ali Birand'ta Türkiye'nin Kerkük'e askeri müdahale söylentilerinin İran'da rahatsızlık yarattığını ifade ediyordu. İran'da konu devlet yetkilileri düzeyinde tartışılıyordu. Bu konu İran kamouyunun da gündeminde değildi. Türkiye'nin müdahalesi ve olası sonuçları hakkında İranlılar endişeliydi. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savunuyorlardı. İranlı yetkililer, Türkiye'nin bölgedeki Türk asıllı halkın varlığını korumak için yapacağı iddia edilen olası bir müdahalenin mevcut dengeleri bozacağını ve sorunlara neden olacağını ifade ediyorlardı. İran'ı bu konuda en rahatsız eden konunun Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı operasyonlar olduğunu belirten Birand'a göre, İranlıların kendilerinin de kaynayan bir Kürt sorunları vardı. Bu nedenle çelişki içersindeydiler. İranlıların

---

1118 **a.g.e.**,
1119 Sami Kohen, "Kerkük Tartışması", **Milliyet**, 7 Nisan 1988, s.11.

bölgeye hakim oldukları taktirde Kürtler'le ilgili olarak ne yapmayı planladıkları belli değildi. "Bu konu Irak halkına aittir" diyorlardı.[1120]

1988 yılına Türk basını İran-Irak Savaşı ile ilgili gelişmelerle girerken nisan ayının ortalarında İran ve Amerika arasında yaşanan çatışma ve deniz savaşı basının dikkatlerinin yeniden Körfez Savaşı'na çevrilmesine neden olacaktı. 14 Nisan'da Amerikan fırkateyni Samuel Roberts'in mayına çarpmasıyla başlayan gerginlik, Amerikan deniz kuvvetlerinin Sırrı ve Sassan petrol platformlarını bombalamalarıyla tırmanacaktı. İran buna Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait Amerika tarafından kullanılan bir petrol platformunu bombalamakla yanıt verecek, ardından da Sarcah Emirliği tarafından işletilen Scanbay isimli bir petrol sondaj tesisine de saldırı da bulunacaktı.

Bir Amerikan fırkateyninin kendisine füze fırlatan sürat teknesini batırdığı haberi **Tercüman** gazetesinde yer alırken, Beyaz Saray'ın açıklamasına göreyse uyarılara aldırmayan Sahand isimli bir İran fırkateyni, üç Amerikan Savaş uçağı tarafından vurulmuştu. [1121] Amerika ve İran arasında Körfez'de yaşanan çatışma **Cumhuriyet** gazetesinde de yer alıyordu. Haberde Amerikan fırkateyni Samuel Roberts'in mayına çarparak yaralanmasına misilleme olarak Amerika'nın, İran'a ait iki platformu bombaladığı belirtiliyordu. Beyaz Saray sözcüsü Martin Fitzwater, bombalanan iki paltformun İran'ın Körfez'e daha fazla yerleşmesini önlemeye yönelik "orantılı karşılık" olduğu şeklinde bir açıklama yapacaktı. Fitzwater açıklamasının devamında "İran hükümeti mayın saldırılarına karşı gemilerimizi ve çıkarlarımızı koruyacağımızı anlamalıdır" diyordu. Amerika'nın iki petrol platformuna yönelik olarak yaptığı saldırıya İran, Birleşik Arap Emirlikleri açıklarındaki bir petrol platformunu, Amerikan bandralı bir iaşe gemisini ve bir İngiliz tankerini bombalayarak karşılık verecekti.[1122]

Amerika ve İran arasında yaşanan bu deniz savaşını değerlendiren Armaoğlu'na göre, İran büyük bir sıkıntı içerisindeydi. "Kentler savaşı" İran'a çok maliyetli olmuş, Kerkük'e yönelik "Fecir" harekatlarından da olumlu bir sonuç elde

---

[1120] Mehmet Ali Birand, "Tahran Türk Müdahalesi İçin ne düşünüyor?", **Milliyet**, 13 Nisan 1988, s.9.
[1121] "ABD-İran Kapıştı", **Tercüman**, 19 Nisan 1988, s.4.
[1122] "Körfez'de ABD-İran Kapıştı", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1988, s.1,8.

edilemememişti. Ayrıca Irak'tan iki sene önce aldığı Fao yarımadasına yönelik karşı saldırı da Irak ilerleme kaydetmişti. Humeyni rejimi bu sıkıntıları aşabilmek için kamuoyuna dönük olarak Amerikan gemilerine zarar verdiği propagandası yapabilmek amacıyla bu savaşları başlatmışta olabilirdi. Armaoğlu'na göre Amerika'nın Sovyetler'le bile paylaşmayı reddettiği Körfez'deki mutlak hakimiyetine karşı, İran'ın Amerika'yla çatışması, iç politikaya dönük olarak işine yarayabilirdi. Ancak somut olarak bu İran'a hiçbir şey kazandırmayacaktı. "İran için en uygun alternatif" barışı kabul etmekti. [1123]

Körfez'de Amerika ve İran arasında karşılıklı tehditlerle tansiyon yükselirken İran Dışişleri Bakanı Velayeti'nin Cuellar'a Amerikan saldırısının kınanmasını isteyen bir mektup gönderdiği **Cumhuriyet**'te yer alıyordu. Velayeti mektubunda "İran şantaj ve tehdit politikasına hiçbir zaman boyun eğmeyecek ve ABD'nin alçakça saldırısına karşılık verecektir"[1124] diyordu. İran Devlet Başkanı Hamaney'de Amerikan saldırısıyla ilgili olarak yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

> "Amerikan rejiminin bölgede ve dünyada zorba ve kabadayı bir unsur olarak rol oynadığı ortaya çıkmıştır. ABD, uluslararası yasalara ve tüm dünyanın benimsediği değerlere saygı göstermeden, serserice hareketlere girişmektedir. Saddam'ı korumak için kendisi de savaş meydanına gelmiş ve dünden itibaren uydurma bir bahaneyle Basra Körfezi'nde savaş ateşini yakmıştır. Şüphesiz onun acı sonuçlarına da katlanacaktır." [1125]

Ancak İran'ın savaşla ilgili suçlamaları yalnızca Amerika ile sınırlı değildi. İran savaşta Irak'a yardım ettiklerini ileri sürerek Sovyetler Birliği ve Körfez ülkelerini de suçluyordu. İran İçişleri Bakanı Hacettülislam Mohteşemi **Kayhan** gazetesine verdiği demeçte şöyle diyordu:

> "Şu anda aslında bizimle süper güçler savaşıyor. Sovyetler Birliği silah ve techizat sağlayarak, ABD'de savaşı idare ederek İslam devrimine karşı harbe girdiler. ABD'nin emriyle, Kuveyt'in Budiyan adasında ki tüm tesisler, Irak helikopter ve hava birliklerinin kullanımına verildi. ABD'nin emriyle aralarında Ürdün ve Suudi Arabistan'ın da bulunduğu tüm bölge ülkeleri, bu bölgesel eyleme katıldılar."[1126]

---

[1123] Fahir Armaoğlu, "Körfez'deki Savaş", **Tercüman**, 20 Nisan 1988, s.4.
[1124] "Körfez'de cephe genişliyor", **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1988, s.1,10.
[1125] **a.g.e.**,
[1126] **a.g.e.**,

Kohen de Amerika'nın İran'a bu kadar sert bir misillemede bulunmasının yalnızca mayınlama olayıyla sınırlı kalınarak açıklanmayacağını ileri sürüyordu. Kohen'e göre bu daha geniş bir çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, İran'ın diğer ülke gemilerine saldırması, komşu ülkelere yönelik tehdidi "terörizmi desteklemesi" gibi hareketlerinden İran'ı vazgeçirmeye ikna için yapılan "kışkırtıcı değil, caydırıcı" bir hareketti. Bunu İran'ın yediği ilk darbe olarak görmeyen Kohen, denizde bu çatışmalar yaşanırken Irak'ın Fao yarımadasını geri aldığını açıkladığını ve bunun "... 8 yıllık savaşta Irak'ın kara çatışmalarında İranlılara karşı kazandığı en önemli başarı olduğunu" belirtiyordu. Ayrıca Irak yoğun füze saldırı ile İran toplumu üzerinde korku ve bezginlik yaratmıştı. Kuzeyde ise Kürtler'in desteğinde girişilen saldırılardan olumlu bir sonuç alamamışlardı. Kohen tüm bu verilerin İran'ın artık bu savaşı kazanmasının hayal olduğunu gösterdiğini belirterek, İran'ın saldırı insiyatifini kaybettiği ve "savunmaya" çekildiğini iddia ediyordu. Siyasi alanda da İran'ın yalnızlığa itildiğini belirten Kohen, İran'da gelişmelerin farkında olan bir kesimin olduğunu, ancak Humeyni ve çevresini söz geçirmenin mümkün olmadığını ileri sürüyordu. Bundan sonra İran'ın yapacağı en doğru hareketin kendisine maliyeti çok fazla olan ve galip gelmesi mümkün gözükmeyen bu savaşı sona erdirmesi olarak gözüküyordu. Kohen, mevcut durumu Türkiye çerçevesinden de değerlendirerek İran'ın savaşı kazanamayacak olmasının Türkiye'nin çıkarına olduğunu, kazanan bir İran'ın ve "Humeyni rejiminin, bölgedeki yayılmacı politikası çerçevesinde Türkiye'ye karşı da nasıl davranacağını bir düşünün..." diyordu. [1127]

Amerika-İran deniz çatışmasını yorumlayan Zafer Atay'da bu çatışmanın İran'ın dünyada ne kadar yalnız olduğunu gösterdiğini, Sovyet TASS ajansının konuyu "iki satırlık" protesto notasıyla geçiştirdiğini, Libya ve Suriye'nin de kınamayla bu işten kurtulduklarını ifade etmektedir. Arap ülkelerinin sevindiğini, Batı'nın ilgilenmediği ifade eden Atay, bölgede İran'la iyi geçinmeye çalışan Türkiye olduğunu, ancak Humeyni yönetiminin Atatürk'e yönelik saldırılarla, PKK'ya verdikleri destekle ve diğer Türkiye'ye zarar verici faaliyetlerde yer alarak Türkiye ile ilişkilerine de zarar verdiğini ileri sürüyordu. Atay savaşı çıkaranın Irak

---

[1127] Sami Kohen, "İran sıkışıyor", **Milliyet**, 21 Nisan 1988, s.9.

olduğunu, bu işten Irak'ın da gereken dersi aldığını, İran'ın "Katı ve Sert" olduğunu gördüklerini, ancak İran'ın da Bağdat yönetimini dize getiremeyeceğini görmesi gerektiğini belirtiyordu. Atay'a göre İran'da "ayakları yere basan" tek kişi görüntüsü veren Meclis Başkanı Rafsancani, "Savaşı kazanma şansımız kalmıyor" deme cesaretini göstermişti ve İran eğer bölgede süper güçlerin varlığından rahatsız oluyorsa, derhal barış yapmalıdır diyordu.[1128] **Milliyet** ve **Tercüman** yazarlarının İran'ın kaybetmesinden "mutlu" oldukları görülüyordu. Her iki gazetenin yazarlarına göre bu gelişme, Türkiye'nin çıkarların da hizmet ediyordu. İran "dersini" almıştı.

İran Fao yarımadasını kaybettikten sonra cephede Irak'a karşı birkaç yerde daha toprak kaybettiği basına yansıyordu. Bu konuyla ilgili olarak **Cumhuriyet** gazetesinde yer alan haberde İran Devlet Başkanı Ali Hamaney'in de Irak'ın son zaferlerini kabul ettiği belirtilerek "düşmanın bu kadar başarılarını beklemiyorduk" dediği haberde yer alıyordu. Hamaney konuşmasının devamında ise Meclis, Devrim Muhafızları Konseyi ve diğer kuruluşlar arasında sağlanacak işbirliği ile bunun aşılacağını söylüyordu. Humeyni de yaptığı konuşmada, "savaşın görüşme masasında değil de savaş alanında sonuçlanacağını" söylerken Fao'ya yönelik yeni saldırı planları olduğunun da mesajını veriyordu. İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Ali Muhammed Beşareti ise Irak'ın bu başarılarını süper güçlerin Irak'a olan yardımlarıyla açıklarken, özellikle Sovyetler Birliği'nin Irak'a verdiği uzun menzilli füzelerin bu sonucun alınmasında etkili olduğunu iddia ediyordu. Saddam Hüseyin'de son olarak cephenin güneyindeki Şalamşeh bölgesini geri alan birlikleri kutlarken yaptığı konuşmada, bu sonucun "İran'ın saldırgan amaçlara sahip olması ve adaletin Irak'ın safında" olmasına bağlayarak, şöyle diyordu. "Zaman geçtikçe İran'daki durum giderek kötüleşecek ölümler daha da artacak. Ama barış yolu önlerinde açık duruyor."[1129]

Kohen savaşta ki son durumu yorumladığı makalesinde İran'ın "insiyatifi kaybetmiş" olmasının savaşın sona erdirilmesi ihtimalini kuvvetlendirdiğini iddia ediyordu. Özal'ın İran Dışişleri Bakanı'yla New York'ta yaptığı görüşmede de bu izlenimi aldığı görülüyordu. Özal'ın İran ve Irak arasında kurulan dengenin ateşkese

---

[1128] Zafer Atay, "Körfez'de kapışma", **Tercüman**, 25 Nisan 1988, s.4.
[1129] "Humeyni: Savaşa devam", **Cumhuriyet**, 30 Haziran, 1988, s.3.

ulaşılması umudunu artırdığını söylemesi de bunun kanıtıydı. Irak'ın da bu noktada bir zafer sarhoşluğuna kapılmaması ve "zafere kadar savaş" sloganıyla hareket etmemesi gerektiğini belirten Kohen, İran silahlı kuvvetlerinin komutasına getirilen Rafsancani'nin "İran'ın en gerçekçi adamı" olduğu ve savaşın devamının İran'ı felakete götürdüğünü görmesinin ümid edildiğini ileri sürüyordu. Cephede Irak'ın denge sağlaması, İran'ın siyasi alanda yalnız bırakılmış olmasını, Humeyni'nin iyi değerlendirip BM Güvenlik Konsey'inin 598 sayılı kararını ön koşullardan vazgeçerek kabul etmesi "akıllıca" bir hareket olacaktı. Kohen'e göre "malesef" bu yönde Humeyni'den bir sinyal yoktu.[1130]

İran 20 Temmuz'da yaptığı açıklama da, BM Güvenlik Konseyi'nin bir yıl önce aldığı ateşkes sağlanmasına yönelik 598 sayılı kararı kabul ettiğini ilan edecekti. İran'ın BM'nin ateşkes çağrısını kabul ettiği haberi **Cumhuriyet** gazetesinde birinci sayfadan ilk haber olarak veriliyordu. İran'ın resmi haber ajansı İRNA tarafından duyurulan karar, İran Silahlı Kuvvetler Komutanlığı tarafından alınmıştı. Cuellar'da NewYork'ta yaptığı açıklamada İran'ın ateşkesi "şartsız" olarak kabul ettiğini açıklayacaktı. İran Meclis Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Vekili Haşimi Rafsancani'de İran televizyonuna ateşkesin kabulü kararıyla ilgili yaptığı konuşmada "Nihayet, İran İslam Cumhuriyeti son günlerde tarihi ve önemli bir karara ulaşmıştır ve bu imamın (Humeyni) ateşkesin kabul edilmesini onaylamasıyla olmuştur. Bu karara, çoğu şimdilik askeri ve siyasi sır olan hususlar göz önüne alınarak ulaşılmıştır..." diyordu.[1131]

İran'ın ateşkes kararını kabul etmesi Türkiye tarafından da olumlu bulunurken **Cumhuriyet** gazetesinde Özal'ın bu gelişmeyle ilgili olarak yaptığı yazılı açıklamaya yer veriliyordu. Özal açıklamasında şöyle diyordu: "Aktif tarafsızlık politikasına bundan böyle de devam edecek olan Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin gözetiminde barışa müncer olacak müzakerelerin bir an önce başlatılmasını ümit ve temenni etmektedir. Türkiye bu konuda her türlü yardımı yapmaya hazırdır."[1132] Özal ayrıca açıklamasında Körfez'deki diğer ülkelerin deniz

---

[1130] Sami Kohen, "En iyi zafer barıştır", **Milliyet**, 8 Haziran 1988, s.4.
[1131] "Körfez'de ilk umut", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1988, s.1,13.
[1132] "Yardıma hazırız", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1988, s.1,13.

güçlerini de kastederek "Bölgedeki uyuşmazlıklar üçüncü ülkelerin müdahalesine gerek olmaksızın bizzat bölge ülkeleri arasında dostluk, iyi komşuluk ve birbirlerinin içişlerine karışmama prensipleri doğrultusunda bulunacak formüller tahtında çözüme kavuşturulmalıdır".[1133] İran'ın ateşkes kararını kabul etmesine rağmen iki ülke arasında karşılıklı bombalama eylemleri devam edecekti. Irak'ın saldırıları konusunda Velayeti'nin de Cuellar'a bir mesaj gönderdiği, bu saldırıların Irak'ın "barış istediği yolundaki açıklamalarının hiçbir değeri kalmadığını" söylediği dile getiriliyordu. İran'ın ateşkesi kabul etmesi Amerika ve Batı'lı ülkeler tarafından da olumlu karşılanırken, Irak temkinli bir yaklaşımda bulunarak bunun bir "manevra" olabileceği şeklinde bir açıklama yapacaktı. Irak'ın konuya ilişkin resmi tutumunu dile getiren Tarık Aziz, Irak resmi haber ajansı INA'da yayınlanan açıklamasında "İran'ın toptan ve sürekli barış istediği yolundaki açıklaması doğrulanıncaya kadar savaşın sürdüğünü farz etmek daha mantıklı olur".[1134]diyordu

İki ülkede de ekonomi ve insan kaybı açısından büyük yıkıma neden olan yüzyılımızın en uzun süreli savaşının sona ermesi basında olumlu karşılanırken basında bu konunun yorumlandığı makalelerde savaşın neden başladığı ve nasıl sona erdiği açıklanmaya çalışılıyordu. Ali Sirmen'de bu iki soruya yanıt bulmaya çalıştığı makalesinde Saddam'ı savaşı başlatmakla, Humeyni'yi de devrimini Irak'a yayarak Irak'ı kontrol etmeye çalışması nedeniyle suçlu olduğunu iddia ediyordu. Saddam'ın İran'ın bu "yayılmacı" tutumuna bulduğu çözüm yanlıştı. Çözüm, içerde demokratik açılımlar yapılarak gerçekleştirilebilirdi. Sirmen'e göre Saddam'ın İran'ın içinde bulunduğu durumdan faydalanarak kolay zafer kazanma hayali, sekiz yıl süresince ve bir milyona yakın kişinin öldüğü bir savaşın nedeni ve sorumlusu olarak bitmişti. Ancak Humeyni'nin sorumluluğunun da Saddam'ınkinden daha hafif olmadığına vurgu yapan Sirmen, Humeyni ve mollaları, devrim adına savaş kışkırtmacılığı yapmakla suçluyordu. Humeyni'nin sekiz yıl sonunda barışı kabul etmesini eleştiren Sirmen, bu kararın "Tahran'da mantık konuşuyor" şeklinde açıklanabileceğini, ancak mantığın neden sekiz yıldır konuşmadığının sorulması gerektiğini dile getiriyordu. 20 Temmuz 1987'de BM'nin 598 sayılı ateşkes kararını o gün "deli saçması" diye

---

[1133] **a.g.e.**,
[1134] **a.g.e.**,

reddeden mantık şimdi nasıl galip gelmişti. Sirmen bu sorunun yanıtının "kaba güç" olduğunu, Irak'ın cephede üst üste kazandığı zaferler ve savaşı yavaş yavaş İran topraklarına taşımasında aranması gerektiğini savunuyordu. İran'daki mollalar savaşı kazanamayacaklarını anlamışlardı ve bunlara ek olarak "... Körfez kabadayılığı İran'ın uluslararası alandaki yalnızlığını artırırken, çeşitli etkenlerle mollaların içeride durumları da sarsılıyor. Devrim muhafızları ile ordu arasında da çatışmaların..." başlamasının bunda etkili olduğunu ileri sürüyordu. "Yenilgi ve çöküşün korkusu onları cinayet eylemlerini durdurmaya" itmişti.[1135]

İran'ın ateşkes görüşmelerine başlamayı kabul etmesiyle gelinen noktayı köşesinde değerlendiren Yılmaz Öztuna da, Irak'ın İran'a baş eğdirmiş gibi göründüğünü, ancak "ırkçı Baas hareketi, sayelerinde yenilmekten kurtulduğu Körfez monarşilerine bile üstten bakacaktır." diyordu. Sasvaşta mevcut durumun ortaya çıkmasının nedeni olarak Öztuna, Tahran'ın "strateji savaşı" yerine "devrim savaşı" yaptığını ve onun ideolojisinin dünyada birçok ülkeyi tedirgin ettiğini belirtiyordu. Şah döneminde iki ülke arasındaki dengeye bakarak İran'ın kesin üstün gelmesinin beklenilebileceğini ifade eden Öztuna'ya göre "Tahran yönetiminin Körfez monarşileri hakkında düşüncelerini erken belli etmesi, bu monarşileri kendi varlıklarının devamı için, Irak'ı Şah'ın bıraktığı süper silahlar yığınağı ile mücadele edebilecek şekilde donattılar" diyordu.[1136] Her iki ülkede de iyi savaşanların Türkler olduğu, bu nedenle de onların öldüğünü iddia eden Öztuna, şimdi bu iki ülkenin de petrol gelirlerini imara ayıracaklarını, büyük devletlerin Avrupalıların şimdiden bunların hesaplarını yaptıklarını, Türkiye'nin de "gözünü açmak" durumunda olduğunu vurguluyordu. İran'ın "sağlam bir dış politikaya" dayanmayan bir savaşın kazanılamayacağını anladığını ifade eden Öztuna'ya göre İran'da halk "Şah devrindeki huzur ve bayındırlığı daha büyük hasretle ..." anarken, İran'ın artık hiçbir ülkeyi tehdit edecek gücü kalmamış ordusu karşısında Irak, ordusu ile "caka satacak", etrafındaki ülkeleri, Türkiye'yi ve İsrail'i belki rahatsız edecektir diyordu.[1137]

---

[1135] Ali Sirmen, Cinayetin Sonu", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1988, s.3.
[1136] Yılmaz Öztuna, "Savaştan Sonrası", **Tercüman**, 2 Ağustos 1988, s.4.
[1137] **a.g.e.**,

New York'ta BM Genel Sekreteri Cuellar, iki ülke dışişleri bakanıyla yaptığı mekik diplomasilerinde ateşkesin şartları konusunda taraflar arasında bir antlaşmaya varılmasını sağlamaya çalışıyordu. **Cumhuriyet** gazetesinde de bu görüşmelerle ilgili olarak verilen haberde Cuellar'ın "çok yapıcı ve yararlı" bulduğu görüşmelerin dolaylı görüşmeler şeklinde başladığı, yüzyüze görüşme yapılmadığı belirtiliyor ve Cuellar'ın görüşmelerle ilgili yaptığı değerlendirmeye yer veriliyordu. Cuellar görüşmelerle ilgili olarak "iki tarafın da bu savaşa bir son vermeye ilgi duyduklarına inanıyorum. Tabii ki bir an önce olumlu sonuçlar elde edebilmek için onlarla yakın olarak çalışmak benim görevim" diyordu.[1138] Görüşmeler devam ederken cephede savaş yeniden şiddetleniyordu. Irak cephede askeri insiyatifi eline geçirirken, yeni bir saldırı başlatarak İran'ın elinde kalan birkaç yerdeki toprağını da geri alma amacıyla İran'a saldırıyordu. Ateşkesin resmi ilanından önce sonuç almayı hedefleyen Irak'ın bazı bölgelerde İran'ın topraklarına girdiği belirtiliyordu. Bunun üzerine İran'da yedekleri askere çağıracaktı.[1139]

Irak'ın kendi onayı olmadan ateşkesin yapılmasını reddetmesi, İran'ın ise ateşkese uymaya hazır olduğunu bildirmesi **Tercüman**'da yer alırken, "Irak'ın katı tutumunu sürdürmesini bu ülkenin baskı ile çözüme yanaşacağı şeklinde" yorumlandığı belirtiliyordu.De Cuellar'ın ateşkes tarihini açıklama girişimi "Irak tarafından fiili durum yaratma" olarak değerlendirilirken, Cuellar'ın bu konuda ne yapabileceği konusunda ise "De Cuellar, ateşkes tarihi için tarafların onayının gerekmediğini söylerken elindeki kozlara güvenerek Irak'a baskı yapıyor. En büyük kozu, BM Güvenlik Konseyi'nin ve milletlerarası kamuoyunun bu savaşın bitmesini istemesi" olduğu ifade ediliyordu.[1140]

Irak'ın BM kararının uygulanması konusundaki tutumunu yorumlayan Fahir Armaoğlu, İran'ın 598 sayılı 18 Temmuz'da kabul ettiğini açıklaması ne kadar sürpriz bir gelişme ise, aynı şekilde Irak'ın da o günden itibaren takındığı tavrın da aynı derecede beklenmedik olduğunu ifade edecekti. Armaoğlu'na göre İran'ın BM'nin 598 sayılı kararı kabul ettiğini söylemesinin hemen ardından, Irak saldırı

---

1138 "İran'ın kozu rehineler", **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1988, s.1,8.
1139 **a.g.e.**,
1140 "Irak'a BM baskısı geliyor", **Tercüman**, 4 Ağustos 1988, s.4.

yoluyla kaybettiği toprağı geri almaya kalkmış, ardından bunu devam ettiremeyeceğini görünce de "ateş-kes" için İran'ın kendisiyle "doğrudan doğruya" barış görüşmelerine başlamasını şart koşmuştu. Armaoğlu bu durumu yıllardan beri İran'ın "barışa yanaşması için yanıp tutuşan İran üzerinde her kanaldan baskı yapılmasına çalışan, sanki o Irak değildir..." şeklinde açıklıyordu.[1141] Irak'ın "doğrudan doğruya" görüşme isteyerek Humeyni'yi Saddam'ın karşısına oturtarak küçük düşürmek istediğini, bunu İsrail'in 1967 Savaşı'nda Araplara karşı kullandığını hatırlatan Armaoğlu, Irak'ın burada bunu iddia edeceği bir zafer elde etmediğini ve kaybettiği toprakları da ancak geri alabildiğini ifade etmektedir. İran kadar Irak'ın da, bu savaşta yıprandığını, İran'a karşı "kesin zaferi"nin ise hiç olmadığını belirterek "Hal böyle olunca, Irak'ın sanki büyük bir zafer kazanmış gibi barış şartlarını adeta "empoze" etmeye kalkması kendisinin yıllardır dört gözle beklediği barışı ve barış çabalarını kösteklemekten başka bir şey değildir..."[1142] demektedir. Armaoğlu İran'ın teslim olmadığını, Güvenlik Konseyi'nin kararını kabul ettiğini, barış için uzun bir yol olduğunu ve Irak'ın geçen yıl kabul ettiği 598 sayılı kararın hayata geçirilmesini sabırla beklemesi ve "çocukça heveslere" kapılmaması gerektiğini ifade etmektedir.[1143] İki ülke arasındaki dolaylı görüşmelerde Irak'ın doğrudan görüşme isteği nedeniyle oluşan tıkanma aşılamamıştı. Ancak Saddam Hüseyin, Irak televizyonundan yayınlanan konuşmasında Irak'ın doğrudan görüşmeler konusundaki isteğinden vazgeçtiğini açıklayacaktı**. Cumhuriyet** gazetesinde Irak'ın doğrudan görüşmelerle ilgili tutum değişikliğinin verildiği haberde Saddam'ın konuşması aktarılıyordu. Saddam Hüseyin konuşmasında doğrudan görüşmelerle ilgili olarak şunları söylüyordu: "Doğrudan görüşmelerde ısrar etmemizin nedeni de İran yöneticilerinin niyetini anlamaya çalışmaktı. İşte şimdi bu iyi niyetli yaklaşımımız karşısında ateşkesten hemen sonra doğrudan görüşmelere hazır olduklarını BM Genel Sekreteri'ne resmen ve açıkça bildirirlerse gerek Irak yönetimi, gerek ordusu, gerekse halkı olarak sadece mutlu olacağız".[1144] Saddam'ın bu açıklamasının ardından görüşmeler yine

---

1141 Fahir Armaoğlu, "Irak Yanlış Yolda", **Tercüman**, 4 Ağustos 1988, s.4.
1142 **a.g.e.**,
1143 **a.g.e.**,
1144 "Saddam: Ateşkese hazırız", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1988, s.1,12.

başlayacak ve Cuellar ateşkesin 20 Ağustos'ta başlayacağını ilan edecekti. Ateşkes kararının 20 Ağustos olarak açıklanmasının ardından İran ve Irak'ta bu gelişme farklı şekilde karşılanacaktı.

**Tercüman** gazetesinde yer alan habere göre Irak Devrim Komuta Konseyi ateşkes tarihinin açıklanmasının ardından yayınladığı bildiride "Bu Irak'ın bütün Araplar ve insanlık adına kazandığı büyük bir zaferdir. Sizleri işte bu sebeple 598 sayılı BM kararının diğer maddelerinin uygulanmasından çıkacak sonuç ne olursa olsun zaferi kutlamaya çağırıyoruz" diyordu. Bu açıklamanın ardından Irak'ın çeşitli kentlerinde halkın sevinç gösterileri yaptığı belirtiliyordu. İran'da ise büyük bir sessizliğin hakim olduğu, herhangi bir açıklamanın da yapılmadığı ifade ediliyordu.[1145] Cuellar, ateşkesin 20 Ağustos'tan itibaren yürürlüğe gireceğini açıklaması **Cumhuriyet** gazetesinde de yer buluyordu. Haberde ateşkesi denetlemek üzere 350 kişiden oluşacak ateşkes gözlemcilerinden oluşan ilk grubun bölgeye hareket ettiği belirtilerek Cuellar'ın ateşkesle ilgili sözlerine yer veriliyordu. Cuellar, "Barışın sağlanması her iki ülke için de savaşın getireceğinden daha büyük bir zaferdir" diyordu. Haberde ateşkes kararının Irak'ta kutlamalarla karşılanarak, üç günlük bayram ilan edildiği, İran'da ise halkın karardan mutlu olmasına karşın ateşkes kararını sakin karşıladığı belirtiliyordu.[1146]

Cenevre de 25 Ağustos'ta Cuellar'ın gözetiminde ateşkes görüşmeleri başlarken, taraflar aynı odada değil farklı odalarda toplanıyorlardı. BM görevlilerinin de bu odalar arasında "mekik dokudukları" belirtiliyordu. Cenevre'de başlayan barış görüşmelerini değerlendiren Armaoğlu, barış görüşmelerinin başlamasının 2. adımı oluşturduğuna işaret ederek, bu sürecin uzun bir zaman alabileceğini ifade etmektedir. Armaoğlu'na göre, İran görüşmelerde sürekli engeller çıkarıyordu. İran, 598 sayılı kararı bir yıl önce kabul etmeyerek kararı kendi lehine çevirmeye çalışmış, geçen bir yılda sonu "fiyaskoyla" biten askeri harekatlardan sonra tükenerek 18 Temmuz'da 598 sayılı kararı kabul ettiğini ilan etmişti. İran'ın tutumunun yine "eski tas eski hamam" olduğunu ileri süren Armaoğlu'na göre İran, 598 sayılı kararın işine gelen maddelerinin öncelikli olarak görüşülmesini istiyordu. İran savaşın

---

1145 "Bağdat Sevinçli, Tahran Suskun", **Tercüman**, 10 Ağustos 1988, s.4.
1146 "Ateşkes bayramı", **Cumhuriyet,** 10 Ağustos 1988, s.1,13.

sorumlusunun tayinini isteyerek savaşı Irak'ın üzerine yıkıp, ardından yeni tavizler koparmak istiyordu. Savaş suçlusu konusunu halleden İran'ın ardından da çekilmeyi isteyebileceğini, planını buna göre de yapmış olabileceğini iddia eden Armaoğlu, İran'ın "fiili durumunu da" şöyle ifade etmektedir: "... Kısacası İran'ın barış görüşmelerindeki tutumu, iyi niyet işaretleri vermemektedir. Halbuki İran'ın artık şu gerçeği kabullenmesi bir zarurettir; İran savaşı kaybetmiştir. Bu konuda kompleksin yeri yoktur. Gerçek gerçektir..."[1147] Armaoğlu, görüşmelerinin uzun süreceğini belirtirken, İran'ın engeller çıkardığı yargısına görüşmelerin birinci gününün sonunda varması ilginçtir. İran'ın savaşı kaybettiğini kabul etmesi gerektiğini iddia eden Armaoğlu, BM kararının uygulanmasını "doğrudan doğruya" görüşmeler isteği nedeniyle kabul etmeyen Irak'ın tutumuyla ilgili olarak yazdığı "Irak Yanlış Yolda" başlıklı haberde kullandığı "Irak'ın İran karşısında "kesin zaferi" hiç mi hiç söz konusu değildir... İran teslim olmamıştır" şeklinde cümleleri hatırlandığında bir çelişkinin olduğu ortaya çıkmakta ve Armaoğlu'nun kendisinin İran için kullandığı "eski tas eski hamam" deyişinin kendisi içinde geçerli olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. **Tercüman** gazetesinde bundan sonraki dönemde dış politika sayfaların da, Irak'ın Kuzey Irak'ta Kürtlere yönelik operasyon sonucunda sınırı geçerek Türkiye'ye sığınan Kürtler'le ilgili gelişmeler ve Irak'ın sıcak takip isteği yer almaktadır.

Görüşmelerin kilitlenmesine neden olan sorunun savaşın çıkmasınında önemli bir nedeni olan Şattülarap Suyolu'nun geleceği olduğu sonradan anlaşılacaktı. Irak tarafı, Şattülarap Suyolu'nun kendilerine ait olduğunu ve 1975 Cezayir Antlaşması'nın artık geçerli olmadığın da ısrar ediyordu. Irak tarafının bu konudaki isteği, İran'ın bu konuda yeni bir antlaşmaya varılması konusunda çalışmayı kabul etmesiydi. Buna karşın İran Dışişleri Bakanı Velayeti ise sınırlara çekilmeye hazır olduklarını belirterek, "Bütün sınır anlaşmaları daimidir ve değişmezdir" diyordu. Velayeti'nin demecinden anlaşılan Irak'ın aksine İran, Cezayir Antlaşması'nı halen geçerli olarak kabul ediyordu.[1148]

---

1147 Fahir Armaoğlu, "Barışta 2. adım", **Tercüman**, 27 Ağustos 1988, s.4.
1148 "Cenevre'de hava gerginleşiyor", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1988, s.3.

Kohen de görüşmelerde yaşanan tıkanıklığı ve nedenlerini yorumladığı makalesinde, gelinen noktada barışın sağlanmasının bir tarafa bırakılıp, savaşın yeniden konuşulmaya başlandığını ifade ediyordu. Tıkanıklık 598 sayılı kararın uygulanmasında hangi kararların öncelikli olarak ele alınmasından kaynaklanmış ve Cueller'ın getirdiği formüllerde bir sonuç vermemişti. Kohen, görüşmelerde öncelikler yüzünden herhangi bir ilerleme kaydedilemediğine işaret ediyordu. Cueller'in bu konudaki önerisi, kuvvetlerin ulusal sınırlara çekilmesi, esir değiş tokuşu ve savaşın sorumlusunun kim olduğunun belirlenmesi için bir komisyonun kurulması şeklindeydi. Kohen, Irak'ın ise öncelikli olarak kuvvetler çekilmeden önce Şattülarap'ın statüsünün belirlenmesini istediği, İran'ın ise buna karşılık, savaşın sorumlusunun belirlenmesi ve kuvvetlerin sınırlara çekilmesini istediğini dile getiriyordu. Irak'ın buradaki hedefini, cephede son dönemlerde kazandığı başarıları masada "pekiştirmek" olduğu şeklinde yorumlayan Kohen'e göre, Şattularap'ı Irak'ın öncelikli olarak masaya getirmesinin nedeni de buydu. İran ise savaşın sorumlusunun kim olduğunun tesbit edilmesiyle, Irak'ın suçlanacağı ve cephede kaybettiklerini masada telafi edebileceği beklentisi içerisindeydi. Kohen mevcut önerilerin bu kadar birbirine zıt olduğu bir masada barışa ulaşmanın zorluğuna vurgu yapıyordu.[1149]

Cenevre görüşmelerin de Şattülarap Suyolu konusunda ortaya çıkan uyuşmazlığı yorumlayan Balcı, İran'ın ateşkesi bir yıl önce kabul etmesi durumunda böyle bir hak iddiasında bulunabilecek bir Irak'ı karşısında görmeyeceğini, amacı "İran'a kaptırdığı toprakları geri almak olan bir Irak bulacaktı" diyordu. Ancak İran böyle yapmayarak bir fırsatı kaçırmıştı. Askeri üstünlüğü eline geçiren Irak'ın böyle bir istekte bulunmaya artık cesareti vardı. Balcı, Irak'ın savaş lehine dönmüşken masaya oturmaya niyetli olmadığının anlaşıldığı, masaya büyük devletlerin baskıları sonucunda oturduğunu iddia ediyordu. Balcı'ya göre, İran geçen sene Basra'ya yönelik olarak giriştiği saldırılarda 50-60 bin asker kaybetmiş ve "tükenmişti". Yeni bir saldırı için yeterli insan ve silah bulamıyordu. İran'ın bu durumunu fark eden Irak karşı saldırıya geçmişti. Bugün ise Irak, "...Cenevre'de masaya oturmakla askeri

---

1149 Sami Kohen, "Bu iş zor halledilir...", **Milliyet**, 2 Eylül 1988, s.4.

avantajını yitirdiğini ve İran'ın kendisini toparlaması için zaman kazandığını..." düşünüyordu.[1150] **Cumhuriyet** gazetesinin Eylül ve Ekim sayılarında, Irak'ın Kürtler'e yönelik harekatıyla ilgili gelişmelere ağırlıklı olarak yer verildiği görülüyordu.

**Milliyet** gazetesinin Eylül ve Ekim sayılarında ise, Irak'ın Kuzey Irak'a yaptığı askeri operasyonlar sonucu Türkiye'ye sığının peşmergeler ve Kürtler'le ilgili haberler ve bu gelişmenin Türkiye-Irak ilişkilerine olan etkisi konusunda ki haberler ağırlıklı olarak görülüyordu. İrak ve İran arasında devam eden görüşmelerle ilgili olarak ise görüşmelerin Cenevre'den New York'a taşındığı belirtiliyordu. İran-Irak barış görüşmelerinde tıkanıklık nedeniyle Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz görüşmelerden ayrılarak Bağdat'a dönmüştü. Irak tarafı, Şattularap'ın deniz trafiğine yeniden açılması, Körfez de deniz trafiğinin normale dönmesi ve İran'ın Irak'a karşı uyguladığı deniz ambargosunun kaldırılması konusunda ısrar ediyordu. Görüşmeler bu nedenle yeniden tıkanmıştı. Aziz bu istekleri konusunda Cuellar ile yaptığı görüşmeden sonra yaptığı açıklamada, "Şimdi sıra İran tarafında. Sayın Genel Sekreter İran heyetinin görüşlerini alacak. Ancak Sayın Genel Sekreter'in Cenevre'de yapılacak görüşmelerin tarihini en kısa sürede belirleyeceğini umuyoruz" diyordu.[1151]

---

[1150] Ergun Balcı, "Cenevre'de Tıkanıklık", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1988, s.3.
[1151] "Irak'ta iki koşul", **Milliyet**, 6 Ekim 1988, s.4.

## SONUÇ

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Basın Meslek İlkeleri olarak kabul ettiği metindeki maddelerden üçüncüsünde, haber gerçeklere dayandırılarak oluşturulan bilgilendirme, yorum ise basın organının veya yazarın kişisel görüşlerini, inançlarını yargılarını içeren açıklamalar olarak tanımlanmıştır.[1152] Türk basınının İran-Irak Savaşı'nı yansıtışını bu maddeye göre yorumladığımızda araştırmadan çıkan sonuç, basınımızın bu maddeye uygun hareket etmediği yönündedir. Araştırmamızda özellikle savaşın ilk iki yılında meydana gelen önemli gelişmelerin basınımızda birbirlerine zıt ifadelendirmelerle yer aldığı görülmüş ve bunun farklı nedenlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki 12 Eylül darbesiyle birlikte basına gelen sansür ve yaptırımlardır. İkincisi James Curran'ın "siyasal partizanlık" olarak tanımladığı sağ-sol basın ayrımıdır. Curran'a göre "sağdaki partizanlığı soldaki partizanlık" dengelemektedir. Curran bu tanımlamasının sağ basın için konu "ulusal çıkarlar" olduğunda "işlemez hale" geldiğine vurgu yapmaktadır.[1153]

Türk basınının savaşı ele alışında da "siyasal partizanlık" etkili olmuştur. Curran'ı doğrular şekilde savaşla ilgili gelişmelerin ulusal çıkarı ilgilendirdiği durumlarda, Türkiye'de sağ basının daha fazla devletçi ve "yurtsever" olduğu görülmüştür.

Micheal Gurevitch ve Joy G. Blumler basının yapması gerekenlerden birisinin de "resmi görevlilerin ellerindeki gücü nasıl kullandıklarına ilişkin hesap vermeleri için mekanizmalar sağlama" olarak sıralamaktadırlar.[1154] 12 Eylül sonrasında Türkiye'de gerçekleşen ise bunun tam tersi olmuştur. 12 Eylül sonrası dönemde basının resmi görevlilere hesap verdiği, sağ-sol basın mensuplarının paylaştığı bir görüştür. Ayrıldıkları konu ise kimin daha çok sansüre uğradığı ve kimin daha çok yönetime yakın durduğu konusundadır. Genel olarak sağ-sol ayrımı ordunun siyasal eğilimlerinin belirlenmesinde etkili değildir. Askerler siyasal alanlardaki tercihlerini ideolojiler yerine belli kurumlara ve olaylara yönelik olarak

---

1152 Resolution 1003 on the Ethics of Jornalism, Forty-forth Session-sixth part, (Çevrimiçi), http://assembly.coe.int, 3 Temmuz 2005

1153 (Curran'dan aktaran), "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", Michael Gurevitch ve Jay G.Blumler, **a.g.e.**, s.149-150

1154 **a.g.e.**, s.200

yeniden oluşturma eğilimindedirler.[1155] Kışlalı da ordunun pragmatik düşündüğünü sorunlar değiştiğinde ideoloji aynı kalsa bile içeriğinin değiştiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda "Türkiye'de 27 Mayıs'ı gerçekleştiren askerlerle 12 Eylül'ü gerçekleştiren askerlerin Atatürkçülüğü aynı biçimde anladıklarını öne sürmek zordur.[1156] Taha Parla'nın da vurguladığı gibi artık Türkiye de "Kemalizmin Türk-Batı sentezine dayanan içeriği üzerine kurulu olarak 57 sene gelen anlayış 1980'den sonra yerini "Türk-İslam Sentezi"ne bırakmıştır. "Milli değerler", "Manevi yapılar" ve "Milli menfaatler"dir. Bu yeni sentezde İslam, milliyetçiliğin yanında ancak ikinci sıradadır. Bu yeni akım Milli Selamet Partisi'nin çizgisinden farklı olarak Batı karşıtı değildir."[1157]

Askeri yönetimin Kemalizmin "Türk-İslam Sentezi" üzerine kurulu yeni yorumu çerçevesinde basından beklentilerini Birand şöyle ifade etmektedir: "Basın milli takım maçlarındaki gibi tek ses tek yürek olmalı, 12 Eylül'le ilgili haberleri bu şekilde sunmalıydı. Gazeteciliğe bu gözle bakmayanlara karşı da gerekli önlemler alınmıştı."[1158]

O dönemde, ordu içinde basınla ilgili bazı fikirler de gündemdedir. Arcayürek bir deniz subayının ordunun basınla ilgili "ilginç görüşlerini" şöyle sıraladığını belirtmektedir: "Bu kadar gazeteye gerek yok. Tek bir gazete çıkarılmalı. Tam 36 sayfa. Üç bölüm. Birinci 12 sayfa sadece sol yazılar, haberler. İkinci 12 sayfa, tümüyle sağ yazılar ve haberler. Sonunda orta yol yazıları ve haberler. Dileyen dilediği bölümü okumalı."[1159]Araştırdığımız dönemde gördüğümüz, askeri yönetimin basını "milli menfaatler"e uygun yayın yapmaları yönünde sıkı bir şekilde kontrol etttiği ve bu konuda sık sık bildiriler yayınladığıdır. Bildirilerde yayınına izin verilmeyecek olan yazılar "tarafsız olarak yazılmayan", "yönetim aleyhine olan, idelojik ve bölücü" olanlar şeklinde sıralanmaktadır.[1160] Dış haberlerde ise "aleyhimize olmayan dış haberler" gazetelerde yer alacaktır. Yani "milli

---

1155 Ahmet Taner Kışlalı**, Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.236
1156 **a.g.e**., s.236-237
1157 Taha Parla, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi, 1980-1989**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s.200-205
1158 M.A.Birand/H.Bila/R.Akar, **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s.214
1159 Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Döneminde Üç Adam**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2000, s.81
1160 Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s.70

menfaatler"e ters düşmeyen haberler.[1161] Basına yönelik bu sansür ve yaptırım, o dönemi ve basının tutumunu anlatan kitaplarda farklı şekilde yer almıştır. Genelde gazeteciler tarafından yazılan anı türü kitaplarda vurgulanan nokta, kendi basın organının darbenin karşısında yer aldığı, bu nedenle de daha fazla baskı gördüğü yönündedir. Hasan Cemal 12 Eylül sonrası anılarını anlattığı kitabında askeri yönetimin **Cumhuriyet**'i sıkı bir şekilde takip ettiğini ileri sürmektedir.[1162] Cemal kendi gazetesinin darbeyi desteklemediğini, **Tercüman**'ın ise destelekdiğini göstermeye çalışmakta ve bununla ilgili çeşitli örnekler vermektedir.[1163] Cemal bu konuyla ilgili olarak "sağcı eylemcilerin" Devlet Planlama Teşkilatı'na saklandıkları haberi üzerine sıkıyönetim savcılığında gazete yazarlarının sorgulanmasına ilişkin verdiği örnek dikkat çekicidir. Sıkıyönetim savcısının gazete yazarlarından Mustafa Ekmekçi ve Yalçın Doğan'ı sorgulaması sırasında deniz yarbayı bir savcının "12 Eylül'ü sağ alkışlıyor, sol ise susuyor.Yavaş yavaş eleştirmeye de başladı. Giderek 12 Eylül'ün sola karşı yapıldığı izlenimi uyanacak. Bunu yaptırmayın" dediğini aktarmaktadır.[1164] Ancak bu dönemde **Tercüman** gazetesi de Cemal'in "Yürekli bir yazı" olarak değerlendirdiği Nazlı Ilıcak'ın partilerin kapatılması ve darbeyi eleştiren yazısı nedeniyle süresiz olarak kapatılacaktır.[1165]

Gazetecinin tutuklanması ve gazetenin kapatılmasına neden olan bir yazının, gazetenin ve haber yazarının darbecilere karşı çıkma yönündeki bir tercihinin sonucu olduğu da şüphelidir. Çünkü iç ve dış politika hakkında yayınlanan bir haberin "milli menfaatler"e aykırı olup olmadığı bir subayın yorumuyla belirlenmektedir. Bu nedenle de basında yer alan bir haberin bu kavramı ihlal ettiği, bu haberden dolayı o basın organı takibata uğrayana kadar bilinememiştir. Sağ ve sol basının darbeyi kendilerinin değil karşıtlarının desteklediği iddialarına karşın, çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde verildiği gibi takip edilen her üç gazetenin de destek verdiğini gösterir örneklerle karşılaşılmıştır. Bu türden yazılar yanında özellikle emekli komutanların İran-Irak Savaşı'na yönelik nasıl bir politika izlenmesi gerektiğine ilişkin yazılarına rastlanmıştır. Savaşın askeri boyutunu yorumlaması beklenilen

---

[1161] M.Ali Birand vd, **a.g.e.**, s.217
[1162] Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, s.259
[1163] **a.g.e.**, s.58, 97, 259
[1164] **a.g.e.**, s. 99

emekli generaller, savaşın siyasi boyutunu ve Türkiye'nin neler yapması gerektiğini yorumlamışlardır. Bu yorumlardan bir tanesinde Atatürk'ten itibaren Türk dış politikası eleştirilerek savaşa müdahil olunması ve Türkiye için doğan "fırsatın" kaçırılmaması yönetime tavsiye edilmektedir.[1166] Bu makale Kışlalı'nın belirttiği ordunun farklı dönemlerde içeriği farklı bir "Atatürkçülük" benimseyebileceği tanımlamasına iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Basının askeri yönetime yönelik tutumunu bir gazeteci, "Arşivim, şimdi demokrasi kahramanı olan gazetecilerin cunta döneminde neler yazdıklarının örnekleriyle dolu" şeklinde yorumlamaktadır.[1167] Bu konuyla ilgili olarak Doğan Tılıç'ın 1982 Anayasası'nın referandumun gazeteciler sitesinde çıkan sonuçlarıyla ilgili olarak aktardıkları da düşündürücüdür.[1168] Kenan Evren de anılarında basının 12 Eylül döneminde "kendilerini nasıl alkışladığını ama sonra iktidarı bıraktıklarında acımasızca eleştirmeye başladığını belirtip yakınmıştı."[1169]

Askeri yönetim basından İran-Irak Savaşı'yla ilgili yazılarda iç politik konularda olduğu gibi "tek ses, tek yürek, milli menfaatler"e uygun yazılar yazmasını istemiştir. Bu konuda da askeri yönetim, iç politikada kullandığı baskı ve sansür mekanizmalarını kullanmıştır. Bunun bir örneği Harg adasının sürekli bombalanması nedeniyle buradan dolum yapmayı reddeden Rauf Bey tankerinin mürettebatının tutumunun **Cumhuriyet**'te yer almasıyla yaşanmıştır. Cemal'e göre haberle ilgili olarak başbakan kendisini aramış ve haberi yazan gazeteciden bahsederek, "Ne yapmak istiyor bu arkadaş…İnsanın aklına kötü şeyler geliyor…Yoksa o da mürettebatın gittiği yere mi gitmek istiyor, anlamıyorum" demiştir. Cemal, gazetecinin bir kastının olmadığını söylemesi üzerine de başbakanın "Biliyorum, ben onun cemazyülevvilini bilirim…"[1170] dediğini ileri sürmektedir.

---

1165 **a.g.e.**, s.401-402

1166 R. Ferit Erdoğan, "Süre Yitirmeden...", **Cumhuriyet,** 3 Ekim 1980, s.5

1167 L.DoğanTılıç, **Utanıyorum Ama Gazeteciyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998 s.296

1168 "1982 Anayasa'nın referandumu öncesinde bir gazeteciler sitesinde oturan birçok gazeteci nasıl oy vereceklerini belirlemek üzere toplanırlar. "Hepimiz hayır dersek çok göze batarız, en iyisi aramızdan bazıları evet desin diye karar alırlar.Anlaşma tamamdır.Ancak, oylar atılıp, sayım yapıldıktan sonra görülür ki , sitede oturanların ezici çoğunluğu anti-demokratik olarak niteledikleri anayasaya evet oyu vermiştir",Tılıç, **a.g.e.**, s.294

1169 **a.g.e.**, s296

1170 Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, s.170

Kısaca belirtmek gerekirse askeri yönetim basını iç politik konularda olduğu gibi dış politik konularda da yönlendirmiştir. Basın organları bu yönlendirmeye farklı gerekçelerle de olsa boyun eğmişlerdir. Savaşı da basın bu yönlendirilen hususlar dahilinde kalarak sayfalarına yansıtmışlardır. Basının tutumunun anlaşılmasına darbenin muhatabı olan siyasi partilerin, darbeye yönelik destek mesajları ve kapatılan parti üyelerinin hükümette yer almaları yardımcı olacaktır.[1171]

Giriş bölümünde bahsedilen basında yaşanan kavgaların devam ettiğini gösteren bir yazı ile araştırılan dönem içerisinde karşılaşılmamıştır. Ancak gazetecilerin daha sonraki yıllarda o dönemi anlatan kitaplarında bu kavgaların devam ettiği görülmüştür. Savaşın devam ettiği süre içerisinde basında açık bir kavgaya rastlanmamış olmasını, 12 Eylül'ün "tek ses tek yürek" basın isteğiyle açıklamak mümkündür. Ancak savaşla ilgili gelişmeler konusunda **Cumhuriyet** gazetesi ile diğer iki gazete arasında açık olmayan eleştirilerle karşılaşılmıştır.[1172]

Savaşın takip edilen gazetelere yansımasında etkili olduğu görülen ikinci unsur ise ideolojik faklılıklardır. **Tercüman** gazetesi Irak'a, **Cumhuriyet** gazetesi İran'a, **Milliyet** gazetesi ise **Tercüman** kadar açık olmayan bir şekilde Irak'a yakın bir tutum sergilemiştir. Basının bu tutumunun İran Devrim'i sırasında sağ basının Şah'a, sol basının ise Humeyni'ye verdiği desteğin devamı şeklinde geliştiği görülmüştür. Yalnız fark eden sağ basının Şah'ın yerine Irak'ı koyarak Humeyni'ye olan muhalefetine devam etmesidir. **Cumhuriyet**'in İran'a olan desteği Humeyni'nin "emperyalist" Amerika'ya başkaldırısından kaynaklanmaktadır. Buna mukabil Irak'a olan soğuk bakışı ise, onu "Amerika'nın uşağı" olarak görmesi, İran'la olan savaşını "Amerikan çıkarlarına" hizmet ediyor olarak düşünmesi nedeniyledir. **Cumhuriyet**'in bu bakışının bir örmeği Gerger'in yazısında görmek mümkündür. Gerger yazısında savaşın "ezenle ezilen, devrimle karşı-devrim" arasında olduğunu, İran Devrimi'nin yalnız, Şah'a karşı değil, tüm uluslararası düzene ve onun destekçilerine karşı yapılmış olduğunu, sistemi temelinden sarsıntıya soktuğu için de hoşgörüyle karşılanmadığını ileri sürmektedir. Gerger'e göre Irak'ın görevi "cüce

---

[1171] Mazıcı, **a.g.e.**, s.109-124

[1172] Bkz, Zafer Atay, "Anlamsız bir savaş", **Tercüman,** 8 Ağustos1983, s.5, Cengiz Çandar,"İran ekonomisi savaşı sürükler",**Cumhuriyet,** 24 Ağustos 1983, s.1,11 ve "Ergun Balcı "Boru hattı tehlikede mi?" **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1983, s.5

varlığıyla" İran'ın bu başkaldırısını durdurmaktı ve bu görevde ancak "Saddam Hüseyin'e düzenin paralı askeri olmak onurunu verebilir ..."di.[1173] İran Devrim'i uluslararası sömürü ve baskıya karşı mücadele ettiği için affedilmemiş, Ortadoğu'daki yerleşik düzene ve ekonomik sisteme bir darbe olduğu için hedef alınmıştı.

**Tercüman** için ise İran'ın yeni rejimi bölgede komünizmin gelişmesine hizmet etmekte ve Batı için bir tehdit oluşturmaktadır. Basınımızın taraflara olan bu sempatisinin dikkat çekici olan yönü, Türkiye'de laik değerleri savunan ve "ilerici" bir misyon üstlenen **Cumhuriyet**'in bu kavramları reddeden Humeyni'ye, **Tercüman**'ın da muhafazakar bir görüntü sergilemesine ve komünizme karşı olmasına karşın laik bir devlet modeli benimseyen sosyalist Baas'ın yönettiği Irak'a verdiği destektir. 1970'den sonra "ortada" bir görünün sergileyen **Milliyet** Aydın Doğan'ın gazeteyi almasının ardından liberal, Batı'ya sempatik duran bir yayın politikası benimseyerek, savaşın bölgedeki dengeler ve Sovyetler'e sağlayacağı yararlar açısından savaşı sayfalarına yansıtmıştır.

Türk basının savaşa yönelik tutumun yansıtması açısından İran'ın İstanbul Başkonsolosluğu tarafından yayınlanan "Türk Basınında İran-Irak Savaşı" isimli kitap güzel bir örnek oluşturmaktadır. Türk basınında savaşla ilgili olarak İran tezlerine yakın bulunan haber ve yorumlardan oluşturulan kitapta **Cumhuriyet** gazetesinden 17, **Milliyet**'ten 7 ve **Tercüman**'dan 5 kez alıntı yapılmıştır. Onyedi kez yapılan alıntıyla en çok alıntının **Cumhuriyet**'ten yapıldığı gözlenirken, bunlardan onüç tanesinin de Cengiz Çandar imzalı haber ve yorumlardan oluştuğu görülmüştür.[1174]

Gazetelerin İran ve Irak'a yönelik tutumları savaş süresince aynı kalmamış , "tek yürek, tek ses" olunması gereken "milli menfaatleri" ilgilendiren Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonları, Türk tankerlerine yönelik saldırılar gibi konularda basınımızda görüş birliğinin sağlandığı görülmüştür. Ayrıca **Cumhuriyet**, İran'ın Atatürk'e ve rejime yönelik saldırılarında İran'a, **Tercüman** da Kerkük Türkleri'ne yapılanlar nedeniyle Irak'a dönem dönem tavır almıştır. Kısaca belirtmek gerekirse

---

[1173] Haluk Gerger, "Ortadoğu'da Devrim ve Karşı Devrim", **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1980, s.3

[1174] **Türk Basınında İran-Irak Savaşı**, İstanbul, İran İslam Cumhuriyeti Başkonsolosluğu Basın Bürosu, 1985, s.9-236

Türkiye'de sağ ve sol basın savaşı yansıtırken Soğuk Savaşın yaşandığı dünyadaki "emperyalizm-komünizm" mücadelesinden etkilenmiş ve savaşı bu mücadelenin bir uzantısı olarak değerlendirmiştir.

Sonuç cümlesi olarak belirtmek gerekirse, basınımıza savaşın yansımasında önemli oranda etkili olan faktör 12 Eylül yönetiminin çizdiği çerçeve olmuştur. Ikinci olarak ise savaşı basınımız ideolojik temelde komünizm-kapitalizm mücadelesinin yeni bir sahnesi olarak görmüş ve bu çerçevede yorumlamıştır.

# KAYNAKÇA

## Kitaplar


Arcayürek, Cüneyt: **Demokrasi Döneminde Üç Adam**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2000

Arı, Tayyar: **Basra Körfezi'nde Güç Dengesi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1992.

Bağcı, Hüseyin: **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

Birand , M.A.vd.: **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999

Cemal, Hasan: **Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım,** İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999

Cemal, Hasan: **Tank Sesiyle Uyanmak**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992

Chubin, Shahram vd.: **Iran and Iraq at War,** Colorado, Westview Press, 1988.

Gieling, Saskia: **Religion and War in Revolutionary Iran** New York, I.B.Tauris Publishers, 1999.

Gresh, Alain vd.: **Ortadoğu, Mezapotamya'dan Körfez Savaşı'na,** Çev. Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1991.

Hiro, Dilip: **The Longest War**, New York, Routledge, 1991.

**Irak Cumhurbaşkanı Sayın Saddam Hüseyin'in Irak-İran anlaşmazlığı hakkında 3. İslam Zirve Konferansında Yaptığı Konuşma,** Ankara, Nuray Matbaası, 1981.

**Irak Kürdistan Demokrat Partisi Yeni Stratejisi,** Çev.Kerim Yılmazoğlu, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1978.

Ismael, Tareq Y: **Iraq and Iran,** New.York, Syracuse University Press, 1982

İmamzade, Meryem: **Irak Dosyası**, İstanbul, Akabe Yayınları, 1986.

İnuğur, Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi, 1978

İrvan, Süleyman: **Medya, Kültür, Siyaset,** Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997

Jeanneney, Jean Noel: **Medya Tarihi**, Çev:Esra Atık, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998

Kabacalı, Alpay: **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994

Karaca, Emin: **Cumhuriyet Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994

Karaca, Emin: **Milliyet Olayı**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1995

Karaca, Emin: **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, İstanbul, Gendaş A.Ş., 1998.

Kayalı, Kurtuluş: **Ordu ve Siyaset,** İstanbul**,** İletişim Yayınları, 1994.

Keane, John: **Medya ve Demokrasi**, Çev: Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992

Khadduri, Majid: **The Gulf War**, New York, Oxford University Press, 1988.

Kılıç, Doğan: **Barzaniler ve Mehabad Kürdistan Cumhuriyetinin Kuruluşu**, İstanbul, Yörük Matbaası, 1984.

Kışlalı, Ahmet Taner: **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

Koloğlu, Orhan: **Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992

Landau, Jacob M.: **Türkiye'de Aşırı Akımlar**, Çev:Erdinç Baykal, Ankara,Turhan Kitabevi, 1974

**12 Eylül ve Sonuçları**: İstanbul, İnsan Hakları Derneği Muğla Şubesi, 1992

Morris M. Mottale: **The Origins Of The Gulf Wars**, New York, University Press of America, 2001.

Nadi, Nadir: **27 Mayıs'tan 12 Mart'a,** İstanbul, Sinan Yayınları, 1971

Nadi, Nadir: **Sil Baştan**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1975,

Neziroğlu, İrfan: **Türkiye'de Askeri Müdehaleler ve Basın**, İstanbul, Türk Demokrasi Vakfı, 2003

Özdemir, Hikmet: **Yön Hareketi**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986

Parla, Taha: **Türkiye'nin Siyasal Rejimi, 1980-1989**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993

Rişvanoğlu, Mahmut: **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.

Schmidt, Dana Adams: **Barzani'yle Konuşmalar**, Çev. Ahmet Dere, İstanbul, Yöntem Yayınları, 1997.

Sezer, Duygu Baz: **Kamu Oyu ve Dış Politika**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.

Şapolyo, Enver Benhan: **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Ankara, Güven Matbaası, 1976.

Tılıç, L. Doğan: **Utanıyorum Ama Gazeteciyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998

Turhan, Mehmet: **Siyasal Elitler**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991

**Türk Basınında İran-Irak Savaşı:** İstanbul, İran İslam Cumhuriyeti Başkonsolosluğu Basın Bürosu, 1985.

**Türk Basının Tarihçesi**: Ankara, Ece Yayınları, 1976

Workman, W. Thom: **The Social Origins of the Iran-Iraq War,** London, Lynne Rienner Publishers,1994.

Zorgbibe, Charles: **Körfez'in Tarihi ve Jeopolitiği**, Çev.Yıldırım Büktel, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

**Makaleler**


Bruniessen, Martin van: "Kürt Toplumu ve Modern Devlet:Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk," **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Halil Turansal, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992.

Ferhang, Mansour: "Conflict:an Unending War between Two Despots," **The Nation**, September 20, 1986, Vol. 243, p. 233.

Gunter, Michael M.: "The KDP-PUK Conflict in Nothern Iraq," **Middle East Journal**, No:2, Vol. 50, Spring 1992, s. 225-232.

Hassanpour, Amir: "The Kurdish Experience," **Middle East Report**, No:189, vol. 24, July-August 1994, s. 5-9.

Horton, Bob: "Iran vs.Iran-who, What and Why of a Long War," **U.S. News and World Report**, 15 April,1985, s. 32.

Karsh, Efraim: "Military Power and Foreign Policy Goals: The Iran-Iraq War Revisited," **International Affairs**, Winter 1987, Vol. 64,n:1, s. 83-96.

Karsh, Efraim: "Geopolitical Determinism: The Origins Of The Iran-Iraq War," **The Middle East Journal,** Spring 1990, Vol. 44, Number 2, s. 256-280.

Malek, Mohammed H: "Iran-Iraq War," **International Mediation and The Gulf War,** ed. Mohammed H.Malek, Glaskow, Royston Limited, 1991.

Mazıcı, Nurşen: “Türkiye’de Askeri Darbelerin Sivil Rejimler Üzerindeki Etkisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988

Metin, S: “Bu Son Olacak mı?” **Dünyada Yeni Düzen ve Ortadoğu**, İstanbul, Eksen Yayıncılık, 1991.

Muhsin, Jabr vd.: “Iraq in the Gulf War,” **Saddam’s Iraq, Revolution or Reaction,** ed.Jabr Muhsin, London, Zed Books, 1986.

Robins, Philip: ”Iraq in the Gulf War:Objectives, strategies and problems”, **The Gulf War**, ed.Hans W. Maull, Otto Pick, London, Pinter Publishers, 1989.

Rundle, Christopher: “The Iran/Iraq War”, **Asian Affairs**, 17(2), 1986 June, s. 128-133.

Şirzad, A: “Irak’ta Kürt Hareketi:1975-1988,” **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sperl, Çev Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları, 1992

**Türkan, Çoşkun: “Türk Kamuoyunda İran Devrimi”, İzmir, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, 1999.**

Zaher, U: “Political Developments in Iraq 1963-1980,” **Saddam’s Iraq Revolution or Reaction**, ed. Jabr Muhsin vd. London, Zed Books, 1986.

Yıldırım, Zafer: "1957 Türkiye-Suriye Krizi", İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

**Elektronik Kaynaklar**


El-Afandi, Ahmed H.: **"**The Iran-Iraq War:Causes and Origins of the War", (Çevrimiçi), http//course1.wnona.msus.edu/aelafandi, 16 Mayıs 2004.

Sonnenberg, Robert E.: "The Iran-Iraq War:Strategy of Stelamete",**USMC, Marina Corps University Command and Staff College,** 1985, (Çevrimiçi), http//www.global.security org/military/library /report 1985, 9 Ocak 2003.

"Iran-Iraq War", **Iran Chamber Society,** (Çevrimiçi), http//www.Iranchamber.com/ hisory/Iran_Iraq_war, 4 Haziran 2004.

"Iran-Iraq War, (1980-1988)" **Military Analysis Network**, (Çevrimiçi), http//www.fas org/man/dod, 15 Şubat 2003.

"The Iran-Iraq War," **Jewish Virtual Library**, (Çevrimiçi), http// www.jewishvirtuallibrary org /source., 5 Ocak 2003.

"Iran-Iraq War," **An Encarta Encylopedia Article,** (Çevrimiçi), http//www.encarta msn com, 9 Ocak 2003.

Resolution 1003 on the Ethics of Jornalism, Forty-forth Session-sixth part, (Çevrimiçi), http://assembly.coe.int, 3 Temmuz 2005

"Ayın Tarihi," (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm, 20 Ekim 2003

**<u>Süreli Yayınlar</u>**


| | |
|---|---|
| **Cumhuriyet** | (Nisan 1980- Kasım 1988). |
| **Great Decisions** | (1985). |
| **Middle East Review** | (Ağustos 1980-Ocak 1982). |
| **Milliyet** | (Nisan 1980-Ekim 1988). |
| **Nokta** | (Mart 1983-Ekim 1988). |
| **Tercüman** | (Nisan 1980-Kasım 1988). |
| **Yankı** | (Nisan 1980-Kasım 1988). |

Istanbul Universitesi Siyasal Bilgiler Fak.
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Beyazıt İSTANBUL/TÜRKİYE:

Tel: : 0212 440 00 00/12242
GSM Tel: 0542 544 35 56
e-mail :zafyildirim@yahoo.com

ZAFER YILDIRIM

**Kişisel Bilgiler** **:** 01.06.1966. Yıldızeli/SİVAS

**Deneyim** **:** 1999-2001 KOCAELİ UNİVERSİTESİ KOCAELİ
2001.... ISTANBUL UNİVERSİTESİ İSTANBUL

**ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ**

- Kocaeli Universitesi İ.İ.B.F. Uluslar arası İlişkiler Böl. KOCAELİ
- İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Uluslararası İlişkiler Bölümü İSTANBUL

**Eğitim** **:** 1983-1986 SİVAS LİSESİ SİVAS
1988-1992 İSTANBUL UNİVERSİTESİ İSTANBUL

**LİSANS**

- Edebiyat Fakültesi
- Felsefe Bölümü

1992-1996 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İSTANBUL

**YÜKSEK LİSANS**

- Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı MA

1993- 1994 Georgetown University Washington D.C./ABD

- Yaz Okulu (Arap -İsrail Uyuşmazlıgı,Prof .Ehud Sprinziak)
- Araştırmacı- State Department Washington D.C./ABD

**Kişisel Bilgiler** : 1993- 1994
LADO International School Rosslyn Alxandria/Virginia ABD

- Araştırmacı -The Library of Congress

**Dil** **:** İngilizce-iyi

**Bilgisayar** : Windows ofis uygulamarı(word,Internet Access)

**Referans** **:** Talep edildiği taktirde bildirilecektir.